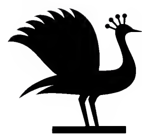
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13900

Velyki Mosty Memorial Book

Mosṭi-Ṿiʿelḳeh

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Mosti-Vi'elkeh : hayah ve-hurbanah shel kehilah Yehudit / [havre ha-ma'arekhet, Mosheh Shtarkman, Avraham Akner, A.L. Binot].
IMPRINT	880-02 [Tel Aviv?] : Irgune yots'e Mosti-Vi'elkeh be-Yiśra'el uve-Artsot ha-Berit, 1975-1977.
DESCRIPT	2 v. : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Velyki Mosty -- History. Velyki Mosty (Ukraine) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Velyki Mosty.
ADD'L NAME	Starkman, Moshe, 1906-1975. Binot, A. L.
ADD'L TITLE	Mosty-Wielkie memorial book

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

מוסטי־ויאֶלקֶה

מאָסט־רבתי

MOSTY-WIELKIE

למען ידעו דור אחרון בנים יולדו
יקמו ויספרו לבניהם:

(תהילים ע״ח י׳)

מאָסטי-וויעלקיע

יזכור בוך

מאָסט-רבתי

ספר זכרון

חברי המערכת:

משה שטרקמן, אברהם אקנר, א. ל. בינות

נדפס בישראל 1975

דפוס „אור" בע"מ, תל־אביב, שד' הר־ציון 104, טל. 822481

הועדה להוצאת ספר הזכרון

PUBLICATION COMMITTEE

פרופסור מ. זילבר

ד"ר יעקב ראטה

משה שטרקמן
(סופר ועתונאי)

אברהם אקנר

אברהם בן-פזי

א. בינות

רבקה גרבר

יוסף מונד

סידני סילבר

קלאר סילבר

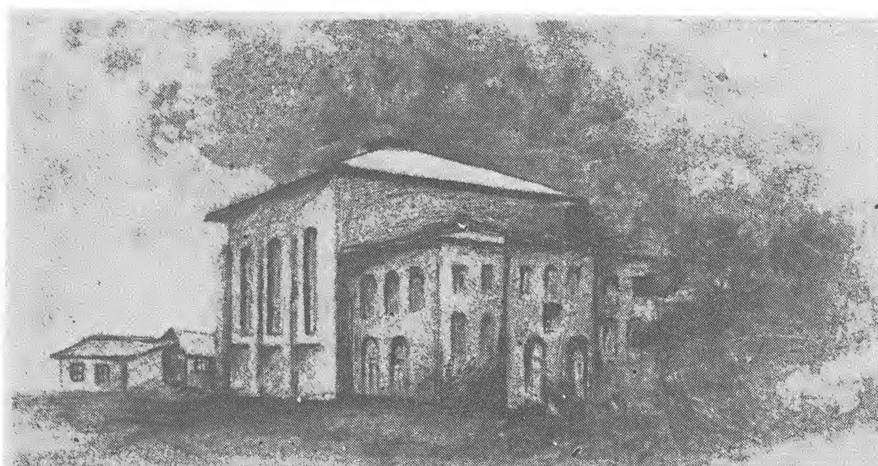

שמואל קסנר

עיר.
עיר.
איך סופדים לה לעיר
שיושביה מתים ומתיה
חיים בלב:

אבא קובנר

מ ו ס ט י ־ ו י אֶ ל קֶ ה
מ אָ ס ט ־ ר ב ת י

חייה וחורבנה של קהילה יהודית

רישום : C. SILBER

בית הכנסת בלהבות
The Synagogue in flames

הוצא לאור על ידי ארגוני יוצאי מוסטי־ויאלקה
בישראל ובארצות־הברית

ישראל, תשל"ו — 1975

כתוב זאת זכרון בספר

(שמות י״ז י״ד)

אנדה עמיר

דור שארית הפליטה

זוֹכְרִים וְזוֹכְרִים וְאֵינָם שׁוֹכְחִים,
אַף אִם אָחוֹר לֹא יִסַּבּוּ
מִפַּחַד־זִכְרוֹנוֹת.
זוֹכְרִים וְזוֹכְרִים בְּכָל טֶפַח עוֹרָם,
צְרוּב־הַתְּמוּלִים לְגַחֶלֶת,
אַךְ חַי, עֲדַיִן חַי.
בּוֹרְחִים לְלֹא בָּרוֹחַ,
פְּלִיטִים־לֹא־נִפְלְטוּ,
פְּלִיטִים־לֹא־נִמְלְטוּ מִמּוֹרָא־תָּמִיד,
לֹא יֵאָזֵל.
נִתְלוּ הַזִּכְרוֹנוֹת בְּשְׁמוּרוֹת הָעֵינַיִם,
כְּמוֹ גַּרְעֶנֶת,
דָּבָר לֹא יֵרָאֶה בַּעֲדָהּ.
יִזְרְעוּ פַּחְדָם לִבְנֵיהֶם, לִבְנֵי־בְּנֵיהֶם,
יַנְחִילוּהוּ לַשְׁלֵשִׁים, לָרִבֵּעִים,
לֹא יַרְפֶּה, לֹא יַרְפֶּה.

הקדמה

בדחילו ורחימו אנו מגישים את ספר הזכרון מוסטי־ויאלקה לשרידי עירנו בארץ ובתפוצות, ולהיסטוריון בעתיד שיכתוב את הפרק האחרון והטרגי של תולדות יהודי פולין במאבקם חסר־התקוה ובפירפורי גסיסתם בתקופה האיומה ביותר בחיי ישראל בגולה האירופאית, שעיירתנו מוסטי־ויאלקה היתה חלק אורגאני ואינטרגלי שלה.

כארבע שנים טיפלנו באיסוף החומר וליקוטו בשביל ספר הזכרון. באסיפות האזכרה לקדושי עירנו, שאנו עורכים כל שנה, נשאלה ונשנתה השאלה: מתי נקים את המצבה, ולא של אבן, אלא בספר לאבותינו, אחינו ואחיותינו שהועלו על המוקד? שאלנו את עצמנו: כלום ייבצר מאתנו, דור אחרון של מוסטי, לעשות את שעשו היהודים שרידי קהילות רבות אחרות — גדולות וקטנות?

האתגר היה אמנם קשה מאוד וזרוע חתחתים. הבעיה הראשונה הקשה ביותר, אותה צריכים היינו לפתור היתה — החומר לספר מאין יימצא. פנינו לכל יוצאי עירנו, בארץ ובתפוצות, חיפשנו בארכיונים, באוניברסיטאות ובספריות שונות, ליקטנו כל מסמך, כל תעודה, הקשורה לקהילתנו, צירפנו קו לקו, אריח לאריח ונדבך לנדבך, עד שאחר עמל רב הצלחנו להקים יד זו לחיים שהוכחדו — מצבת־עד לקהילת הקודש מאָסטי רבתי.

ידוע גם ידוע לנו שחרף כל מאמצינו לא הצלחנו ליצור תמונה שלמה של חיי העיירה בגדולתה, והפרק האחרון — פרק השואה והכליון — לוקה בחסר. שכן רק מעטים מתושבי קהילתנו נשארו בחיים, אודים מוצלים מאש, ולמרבה הצער אף אלה לא נענו, כפי שקיווינו שייענו לפניותינו הרבות, למען תישאר עדות נאמנה לדורות הבאים, את אשר קלגסי היטלר ימח שמם וזכרם עשו ליהודי מוסטי־ויאלקה במאה העשרים הנאורה קבל העולם כולו. גם פטירתו הפתאומית של בן־עירנו־עורכנו בארצות־הברית, חברנו היקר, הסופר והעתונאי משה שטארקמאן (חזקוני) ז״ל, תפגום בוודאי בתוכנו של ספר הזכרון, שהרי הוא הכין את עצמו לכתוב סקירה מקפת על חייו במוסטי בשם „מוסטי־ויאלקה — עיירתי הקסומה״. לדאבוננו הרב לא זכה להוציא אל הפועל את משאת־נפשו — דבר שבוודאי היה מעשיר את תוכנו של ספר הזכרון.

בעירנו שקקו חיים ציבוריים ערים וכל כולה היתה התגלמות של חיים

יהודיים מלאים ועסיסיים. עשינו כמיטב יכולתנו לתת בספר בבואה נאמנה של חיי קהילתנו העשירים והמגוונים. אנו מקווים שבנינו, בני־בנינו ונינינו יעיינו בו ולבם יתמלא גאווה על אבותיהם ואבות־אבותיהם, שהשכילו חרף התנאים הקשים ומצוקת הגלות לעצב דפוסי־חיים ואירגון העשויים לשמש דוגמה ומופת אף למדינה תקינה.

ללא כפיה ובניגוד למגמות השלטונות להצר את צעדיהם — הצליחו אבותינו לקיים מעין מדינה בתוך מדינה, ולהביא לידי ביטוי את רצונם החופשי והנכונות לחיות על פי ההלכה העברית ודיניה. יהודי שהיה לו דין ודברים עם עמיתו היהודי כמעט ולא נזקק לערכאות של הגויים, וכל סכסוך יושב על ידי בתי־הדין היהודיים; גם את חינוך ילדיהם לא הפקידו אבותינו בידי השלטונות והקימו „חדרים", תלמודי־תורה, ישיבות, ובעת האחרונה בתי־ספר מודרניים בעברית וביידיש, שהחזיקו אותם בכוחות עצמם, ובטרם שהגויים בתוכם ישבו ידעו עזרה הדדית מהי — היו קיימים בכל קהילות ישראל מוסדות צדקה על טהרת ההתנדבות, כגון ביקור־חולים, לינת הצדק, הכנסת־כלה, מעות־חיטין, מתן בסתר, ועוד ועוד, בהם קיבל כל נצרך סעד ותמיכה, וקיים את צו התורה „וכי ימוך אחיך, ומטה ידו עמך... והחזקת בו... וחי עמך" (ויקרא כ"ה, ל"ב).

ברשותו האדיבה של הסופר אהרן מגד, ברצוני להביא ציטוטין ממאמרו „קדיש לגלויות", בדבר ספרי הזכרון: „לפני ימים אחדים, בהרצאה שנשא סול באלו בקונגרס פא"ן בירושלים, אמר שבדור זה שבו נהרגים המונים ונמנים במטפרים, אחד מתפקידיה של הספרות הוא „לגאול את הקרבן היחיד", להעניק לו שוב חיים, להוציא אותו מן האלמוניות המספרית ולהחזיר לו את מלוא המשמעות והעושר של חייו.

„בדרך אחרת עושים זאת גם ספרי הזכרון האלה. גואלים קהילות וגואלים את היחידים. אני חושב על התופעה המפולאה הזאת, המיוחדת במינה, שאין דומה לה, כמדומני בשום עם אחר: קומץ שרידים מקהילה קטנה נאספים יחד, בוחרים ועד, מלקטים עדויות אחת לאחת, עצם אל עצמו, כדי לקרום שוב עור וגידים. באהבה ללא גבול, במסירות־נפש, הם מוציאים ספר גדול, מהודר, ושנועד רק להם עצמם ולבית־הגנזים — מצבה של אותיות ומלים, בכולם מושקעים אהבה רבה, געגועים, שלא לדבר על הדמעות. לאחר חורבן הבית היו היהודים על נהרות בבל ואחר כך ביתר הגלויות, כותבים ספרים על ארץ־ישראל. כל מה שכתבו היה קשור בארץ הזאת, שהיתה שרשם, וכתבו עליה באהבה ובגעגועים. מלאחר השואה כותבים יהודים בארץ־ישראל מאות ספרים ושוב באהבה ובגעגועים. הרציפות הזאת, ההימשכות הזאת של

ההווה אל העבר, האמונה הזאת בכוחן המאגי של המלים להחיות מתים — אולי גם זה סוד הכוח היהודי, עם־עולם".

תודתנו נתונה לכל אלה שסייעו ברוח ובחומר להוצאת הספר הזה, ובייחוד אנו מכירים טובה לסופר ד"ר אברהם חומט, אשר לא חסך מזמנו והמציא לנו חומר היסטורי רב־ערך על עיירתנו, וכן תרם רבות בעצה ובהדרכה בהוצאת הספר, ולבן מחוזנו, נכד מוסטי, יוסף רובין, שהדריך אותנו בעריכת הספר ועיצובו.

ספר הזכרון ליהודי מוסטי רבתי הוא מאמץ קולקטיבי של שרידי קהילתנו שחרבה. רובו נכתב ע"י אנשים שאין הכתיבה אומנותם, ויש בו חזרות, אי־דיוקים, ואולי גם סתירות — ליקויים שאין מנוס מהם בספר מעין זה.

עשינו כמיטב יכולתנו, אבל לצערנו לא עמדו לרשותנו הזמן והאמצעים להרחבת הקובץ ולשכללו. שהרי מקהילתנו המפוארת לא נותרו אלא עיי חרבות; אפילו בית־הקברות נהרס עד היסוד, ואף מקום קבורת הנרצחים לא נודע.

האנדרטה ההיה ליקירינו, שנספו בגדולה מן השואות שפקדו את בית־ישראל בתולדותיו, היא מדינתנו שתהיה מקלט בטוח לעמנו לעולמי עד.

המערכת

משה שטארקמאן (חזקוני) ז״ל
ניו־יורק

ספר זכרון על שום מה?

אירגוננו, אירגון יוצאי מוסטי־ויאֶלקה בישראל, עושה בביצוע מפעל גדול — הוצאת ספר זכרון להנצחת קדושי עיירתנו הי״ד. אנו כולנו, שארי־בשרם של מקדשי השם בחייהם ובמותם. צמאי־פדות היו ואף לדמדומי שחר של גאולה לא הגיעו.

בשנות השואה התעמר בהם הצר ולא נח ולא שקט עד שהכחיד כמעט את כולם. שרידים בלבד, אחד מבית ושניים ממשפחה מילטו את נפשם.

ברם, ספר הזכרון דרוש לנו לא רק לשם הנצחת קדושי עירנו. אנו נזקקים לו גם להכוונת דרכנו ולחינוך בנינו ובני בנינו — למען ידעו את כור מחצבתם, ומה היעוד המוטל עלינו ועליהם בדורנו זה ובדורות הבאים; למען יבינו שלא כדרך אומות העולם דרכה של האומה העברית, למען יהיו מודעים שאין עם ישראל כשאר העמים, שעם נבחר אנו, עם המגלם בתורתו ובמעשיו את הטוב והנאה והמוסרי באנושות כולה.

קהילת מוסטי היתה מן הקטנות בין עדות ישראל במזרח־גליציה. ולאו מילתא זוטרתא היא להנציח עדה מעוטת־אוכלוסין. אלא כשם שבטיפה אחת מן הים גלומות התכונות של הים כולו, כך היה גנוז בעדת מוסטי הזעירה כל שגנוז היה בקהילות הגדולות בערים ואמהות בישראל של מזרח־אירופה.

עם הופעת הספר להנצחת קהילת הקודש מוסטי ומקדשי שם ישראל, יהוו דפיו מקור ותרומה, ולוּ צנועה, להבנת תולדות ישראל לדורותיו. מתוכם יתברר ויתחוור, שיהודי מוסטי, כשאר יהודי הגולה, היו שרויים במאבק תמידי עם הרוב הגויי שזמם להתנכל להם, ולעתים תכופות גם להעבירם מן העולם. יהודי מוסטי היו בכל תקופות קיומה של קהילתנו משועבדים מבחינה חומרית לעם הרוב שבתוכו ישבו, אולם מבחינה רוחנית היו בני־חורין. ההווי התרבותי־רוחני, שהשכילו ליצור במשך דורות היהודים במוסטי, היה רווי מסורת דתית־לאומית, שינקה את חיותה מתורת ישראל ומרוחו הפוריה. הווי זה היה האקלים, בו גדלו בני נוער, אשר לימים עלו לארץ ונטלו חלק פעיל בייבוש הביצות ובהפראת השממות בארץ־ישראל; אחרים היגרו לארצות מעבר לים, ובמשנתם וברוחם שהביאו עמם מבית היוצר של מוסטי הזעירה העשירו והעמיקו את החיים היהודיים בארצות נכר. ואלה שבאו ויבואו אחרינו, שלא ראו פנים אל פנים את עיירתנו ולא טעמו את טעם חייה — ילמדו לדעת מתוך ספר הזכרון הזה שנכדים ונינים הם של

יהודי גולה, שעמדו במאבק תמידי נגד היד הקשה של הגויים, ומרדו בגילויי הגלות השליליים, ואשר כשאר היהודים בגולה ראו את עצמם נתינים ואזרחים של ממלכה גדולה ברוח, שמרכזה הוא ארץ הקודש, וירושלים עיר הקודש מעטירה ממלכה זו לנצח, כדברי רבי עקיבא: והנצח — זו ירושלים!

יש יסוד להניח, שאם נתחקה אחרי מקורות ישנים, נמצא תעודות וסמוכין שמוסטאים השתתפו בעליות לארץ־ישראל עם תלמידי ר׳ ישראל־בעל־שם־טוב, אבי החסידות, ומוסטאים טמונים בקברים שנחצבו בהר־הזיתים ובבתי־העלמין של צפת וטבריה.

יהודי מוסטי היו בעלי זכרון לאומי, ומן הדין שננציחם בספר זכרון, שיהווה בבואה נאמנה לקהילתנו במאות שנות קיומה. בראש חובתנו הנצחת אלפי הקדושים שנספו בשואה, וגם להעלות את זכרם ופעלם של אותם בני עירנו שזכו להגשים את כיסופיהם להימנות עם בוני ארץ־ישראל המתחדשת, אשר תודות למסירותם ועמלם יראה ספר זה אור.

בהוצאת ספר זכרון זה הרינו מקיימים את הצו ז כ ו ר, שבקיומו אנו משלמים מעט מן המעט מחובתנו שאנו חבים למקדשי השם בעירנו ולדורות של חיים יהודיים תוססים ויוצרים של קהילה קטנה בה נולדנו וגדלנו, המשרה עלינו מרוחה, רוח הנצח של ישראל־סבא.

אברהם אקנר
תל־אביב

לתולדותיה של מוסטי־ויאלקה היהודית

מראשיתה ועד חורבנה

העבר הרחוק

העיירה מוסטי־ויאֶלקה [1] שוכנת במחוז ז'ולקיב. עובר בה הנהר ראטא — יובל של הנהר בוג המשתפך בויסלה.

העיירה שוכנת באיזור נמוך, שאדמותיו הכבדות עשירות בכבול. יערות סביב לה, נחלים וחולות.

בשני מקומות חוצה הנהר ראטא את העיר וגשרי־עץ ארוכים מחברים את שני חלקיה. מכאן שמה מוסטי־ויאֶלקה — Mosty-Wielkie — שפירושו בפולנית: „גשרים גדולים".

יהודי מוסטי היו נוהגים לבטא ולכתוב את שם העיר ביידיש, בעברית ובלועזית בצורות שונות. בימי שלטון האוסטרים היו רגילים לכתוב גראָס מאָסטי — Gross-Mosty (מאָסטי גדולה). אחרי מלחמת העולם הראשונה, תחת שלטון הפולנים, התחיל הדור הצעיר לכתוב ביידיש מאָסטי־וויעלקיע, בהתאם לכללי הדקדוק הפולני, אבל בעברית המשיכו לכתוב מוסטי־וויעלקי. כשבאנו בשנות השלושים לארץ־ישראל התחלנו לכתוב מוסטי־וילקה, לפעמים בשני ווים בתחילת המלה השניה. בעמדנו לפני הוצאת ספר הזכרון התלבטנו איך לאיית את השם לפי הכתיב העברי. פנינו אל ועד הלשון והם הציעו לכתוב ויאֶלקה (באלף סגולה). פרופ. דב סדן מציע לכתוב מאסט־רבתי בשער הספר. „בדבר יום ביומו" של חיים קנאלר מפרמישלן כתוב: „מאסט רבתי". ב„מחזיקי הדת" משנת 1881 ברשימה מאת שמאי רפפורט על הרב ר' יחיאל מונד כתוב גם כן „מאסט רבתי".

בראשיתה היתה מוסטי־ויאלקה כפר שנוסד בשנת 1472. בעת פלישת הטטארים לפולין חרב הכפר כליל, ולאחר השיחרור מכיבוש הטטארים שוקם מחדש, ומאז גדל

---

[1]) Słownik Geograficzny Str. 716

והתפתח במהירות, כך שלאחר תקופה קצרה, בשנת 1549, העלה אותו המלך זיגמונט אוגוסט Zygmunt August לדרגת עיר, קרא לה על שמו אוגוסטוב [2]) והעניק לה זכויות מגדבורג, שבין היתר נכללו בהן הקלות במסים. בזכויות הנ״ל כתוב לאמור: „אם היהודים ירצו לגור בעיר זו, יוכלו להשתמש בכל החוקים, בזכויות ובחופש שהוענקו ליהודי בלז״. בשנת 1576 מאשר המלך סטפן־בטורי Stefan Batory ליהודי מוסטי את כל הפריבילגיות שהוענקו להם ע״י המלך זיגמונט־אוגוסט, ובשנת 1578 הוא מחדש להם את הרשיון למכירת משקאות — בירה וצוף, וכן את חופש הסחר והמלאכה. חמש שנים לאחר מכן, בשנת 1583, העניק להם המלך הנ״ל זכויות נוספות. לאחר 50 שנה, בשנת 1633, מקנה המלך ולדיסלב — Władysław — תוקף חוקי לפריבילגיות שהעניק ליהודי מוסטי המלך סטפן בטורי, כגון: זכות בעלים על קרקעות ובתים, זכות מכירה וקניה ואחזקת בתי־כנסת ובית־עלמין — Usum sinagogae et loci sepulturae עפ״י החוקים והזכויות שהוענקו ליהודים ע״י המלכים הקודמים.

לפי נתונים סטטיסטיים משנת 1628 מתברר שבאותה שנה שילמו מסים התושבים הנוצרים 193 זהובים, 9 גרושים ו־9 דן, ואילו היהודים — בעלי בתים שילמו 10 זהובים, ודיירים שילמו 9 זהובים. באותה שנה היו במוסטי שני יהודים בלבד ששילמו מסים: אחד בעל־בית ואחד דייר. בשנת 1600 היו במוסטי קסרקטינים ובית־חרושת לבירה.

במאה ה־17 היו במוסטי מפעלי אריגה ובהתחלת המאה ה־19 ייצרו בעיר טרפנטין, זפת, פחם ומוצרי מחצבים אחרים.

גליציה תחת שלטון ההבסבורגים [3])

בשנת 1772, השנה בה נקרעו חלקים גדולים של ממלכת פולין ע״י רוסיה, פרוסיה ואוסטריה, סופחה גליציה לקיסרות האוסטרית, והקיסר יוסף השני תיקן תיקונים והגבלות בזכויות היהודים מימי מלכי פולין. אחד התיקונים היסודיים של הקיסר יוסף השני היה העברת חלק מיהודי גליציה לחקלאות. בתקנה זו ביקש הקיסר „הנאור״ לפצות את היהודים שקיפחו פרנסתם בשל איסור החוקת בתי־מזיגה. כדי למשכם לחקלאות הופחת בחמישים אחוז מס הסבילות (טאָלעראַנט־שטייער) של החקלאים היהודיים, ולימים החליט הקיסר לבטל לגמרי את מס־הסבילות.

בשנת 1785, כשאלפי משפחות יהודיות נשארו בעטיו של התקנון היהודי ללא פרנסה — פקד הקיסר בצו מיוחד להתחיל מיד ביישובם החקלאי של היהודים במסגרת

---

[2]) ספר אוגוסטוב י. אלכסנדרוני. היה כפר במחוז ביאליסטוק בשם מוסטקי. בשנת 1472 העלה אותו המלך זיגמונד אוגוסט לדרגת עיר וקראה על שמו.

[3]) ד״ר נ. מ. גלבר, קורותיהן של קהילות מזרח גליציה. ד״ר נ. מ. גלבר, תולדות יהודי ז׳ולקיב (ספר זכרון).

התכנית ליישב על הקרקע 1400 משפחות יהודיות בכל גליציה. לפי תכנית זו הוטלה על הקהילות היהודיות ממחוז ז׳ולקיב מכסה של 75 משפחות בשביל מפעל ההתישבות.

מוסטי, ז׳ולקיב ויתר הקהילות במחוז הצליחו כבר בשנת 1792 למלא את המכסה שהוטלה עליהן, ובדו״ח מיוחד הודיע ה„גוברניום״ (הממשל בגליציה) לוינה, שיהודי המחוז ימלאו את מספר המתישבים הנדרש במסגרת התכנית. ביולי 1792 ניתנה הוראה ל„גוברניום״ להביע הערכה לשלטונות מחוז ז׳ולקיב על הצלחתם ליישום ההוראה בדבר התישבות היהודים.

במחוז ז׳ולקיב התישבו 75 משפחות יהודיות על 63 חלקות אדמה, מהם 113 גברים ו־113 נשים, ו־62 צעירים ו־75 צעירות למטה מגיל 18. המתישבים קיבלו 75 בתים, 75 רפתות וגרנות ו־75 מערכות כלי עבודה חקלאיים, 144 סוסים, 162 שוורים ו־248 פרות.

עם גמר הסידורים קבע המרצה הרוזן פירסטנבוש, במועצת הממלכה בוינה, שהמחוז ז׳ולקיב הצטיין במיוחד בגיוס המתישבים היהודיים. לפי המקומות נתחלקו המתישבים כדלהלן: ז׳ולקיב — 11 משפחות; קוליקוב — 5; מאגיארוב — 4; ראווא־רוסקה — 8; נימורוב — 3; מוסטי ויאֶלקה — 2; קריסטינופול — 5; סוקאל — 8; טארטאקוב — 4; ואַרנז — 4; בלז — 4; אוהנוב — 3; אולישיצה — 5; לובאצ׳וב — 3; ציאשנוב — 3; לידסקי — 3.

התקציב למימון הוצאות ההתישבות הוטל על הקהילות הנוגעות בדבר. הוצאות ההתישבות למשפחה הוערכו ב־250 גולדן. כל 25—30 ו־40 אבות משפחה נתחייבו ליישב משפחה אחת.

תשעים שנה לאחר מכן, בשנת 1882, נשארו בחקלאות בכל מחוז ז׳ולקיב 10 משפחות, שיושבו על חשבון הקהילות. ואילו מאותן המשפחות שיושבו על חשבון עצמן לא נשארה אף אחת בחקלאות.

בשנת 1785 [4]) נעשו בגליציה שינויים אדמיניסטרטיביים. המדינה חולקה ל־18 מחוזות והעיר ז׳ולקיב נקבעה כמושב המחוז העשירי, שבשיפוטו היו העיירות הבאות: מוסטי־ויאֶלקה, קוליקאוו, מאגיערואו, ניעמירואו, קריסטינאָפּאָל, סאָקאל, טארטאקאָוו, ווארענזש, בעלז, אוהנוב, אולעשיצע, לובאצ׳וב, ציעשאנוב וליפסקא.

לפי „התקנון היהודי״ משנת 1789 הועמד בראש כל מחוז רב הגליל (קרייז־ראבינער), ובשאר המקומות הועמדו בראש הקהילות מורי־הוראה (רעליגיאָנס־ווייזער) או חזנים (שולזינגר). רבני המחוז כמו ראשי הקהילה נבחרו לתקופה של שלוש שנים. אולם בניגוד לראשי הקהילה שנבחרו ע״י אנשי הקהילה שהיו בעלי־בתים, נבחרו הרבנים ע״י כל יהודי המחוז. לרב המחוז הראשון בז׳ולקיב נבחר הרב ר׳ צבי מייזליש.

---

[4]) ד״ר נ. מ. גלבר, תולדות יהודי ז׳ולקיב.

תפקידיו של רב המחוז היו פיקוח על צרכי הדת של המחוז, ניהול פנקסי הלידות, רישום הנישואין והפטירות בשפה הגרמנית, להשגיח על המשמשים בקודש, כגון: שוחטים, חזנים, שמשים ומלמדים, להכריז חרם רק לפי הוראות השלטונות, ולהשביע אנשים בענינים פוליטיים בבית־הכנסת.

רב המחוז קיבל שכר שנתי בסך 400 פלורין ותוספת של 150 זהובים. לעזרתו עמד מורה־הוראה בשכר שנתי של 208 פלורין ותשלום בעד דרשות. נוסף לשכר הקבוע היה מקבל הרב תשלום בעד שרותים שונים, וכן בעד רישום לידות, נישואין ופטירות לפי סוגי הנרשמים. התעריפים היו: 5, 7, 15 ו־30 גרייצר. כן קיבל תמורה בעד הוצאת תעודות לחזנים, שוחטים וכיו״ב.

הרב היה פטור ממסי הקהילה, אולם אם אשתו או נאמניו היו מנהלים עסקים, חייב היה לשלם את המסים הרגילים בעד העסק. לפי החוק אסור היה לרב לדרוש מתנות או תשלומים בעד סידור קידושין וגיטין.

השכר השנתי שקיבלו מורי־הוראה ביתר הקהילות במחוז ז׳ולקיב היה: מוסטי — 148 פלורין; בלז — 170 פלורין; ציעשאנוב — 150 פלורין; קריסטינאָפּאָל — 176 פלורין; קוליקוב — 160 פלורין; נימירוב — 104 פלורין; אילישיצה — 25 פלורין; טארטאקוב — 40 פלורין; סוקאל — 170 פלורין; אוהנוב — 129 פלורין; ווארענזש — 57 פלורין.

בשנת 1788 נערך בכל גליציה מפקד אוכלוסין. אולם בידינו מצויים נתונים רק על מספר היהודים במחוזות שלמים, בלי פירוט הערים שהשתייכו לאותו מחוז. במחוז ז׳ולקיב שבשיפוטו היו 16 קהילות נפקדו 3377 משפחות יהודיות, ובהן 16,157 נפשות. יהודים ששילמו מסים לפי סוג א׳ היו 1662 משפחות; סוג ב׳ — 124; סוג ג׳ — 65 משפחות. 1516 משפחות נמנו עם סוג העניים שהיו פטורים ממסים.

בפולין העצמאית שילמו היהודים 30 קרייצר מס גולגולת לנפש. בשנת המסים הראשונה לכיבוש האוסטרים, ב־1774, הועלה מס הגולגולת לפלורין אחד וחל גם על ילדים בגיל של למעלה משנה. בסך הכל שילמו יהודי גליציה 41,178 פלורין מס גולגולת באותה שנה. בשנת 1776 הומר מס הגולגולת במס סבילות (טאָלעראנץ־שטייער) ומס־הכנסה.

בשנת 1797 בוטלו מס הסבילות ומס הבתים והמגרשים שהוחלפו במס נרות. כלומר, מכל נר לשבת ויו״ט — 2 קרייצר; מנר יאָרצייט (יום זכרון) — 6 קרייצר; מנר חנוכה — חצי קרייצר, מנר יום־כיפור — 10 קרייצר.

לאחר שהותר ליהודים בשנת 1860 לרכוש נכסי דלא ניידי, הגישו יהודים ממחוז ז׳ולקיב בקשות שירשו להם לרכוש מגרשים, בתי אחוזות וקרקעות. ואלה היהודים שבקשתם נתמלאה: הירש ופוילה גאבל, הירש פרוסטיג ממוסטי־ויאֶלקה; ש. ור. הופמן

מראווא־רוסקה; כ״ץ ושווייצר מז׳ולקיב, פרנס הקהילה מז׳ולקיב חיים גולדברג. קריס — פרנס הקהילה בלובאצ׳וב ולדרר, פלאסטר וגרינטל מז׳ולקיב.

חסידים ומשכילים [5]

החל מהמחצית הראשונה של המאה הי״ט, כאשר בלז נהיתה למרכז החסידי החשוב ביותר במזרח גליציה, עם ייסוד „החצר״ ע״י ר׳ שלום רוקח זצ״ל, דבקה מוסטי, להוציא יחידים שנתפסו להשכלה, בחסידות בלז ונשארה נאמנה לה כל עוד בלז עמדה על תלה. אך לא רק חסידי בלז היו אנשי מוסטי; מיעוט לא גדול מתושביה סטה מהדרך הסלולה ודבק ב„חצר״ הוסיאטין.

כידוע, צמחה תנועת ההשכלה כמעט בעת ובעונה אחת עם החסידות. אלא בעוד שהחסידות עריסתה היתה באוקראינה ומשם הסתעפה והתפשטה לפולין, גליציה והונגריה, נולדה ההשכלה בגרמניה ודרך התפשטותה במזרח אירופה היתה איטית, ולעולם לא הפכה לתנועה המונית כיריבתה החסידות.

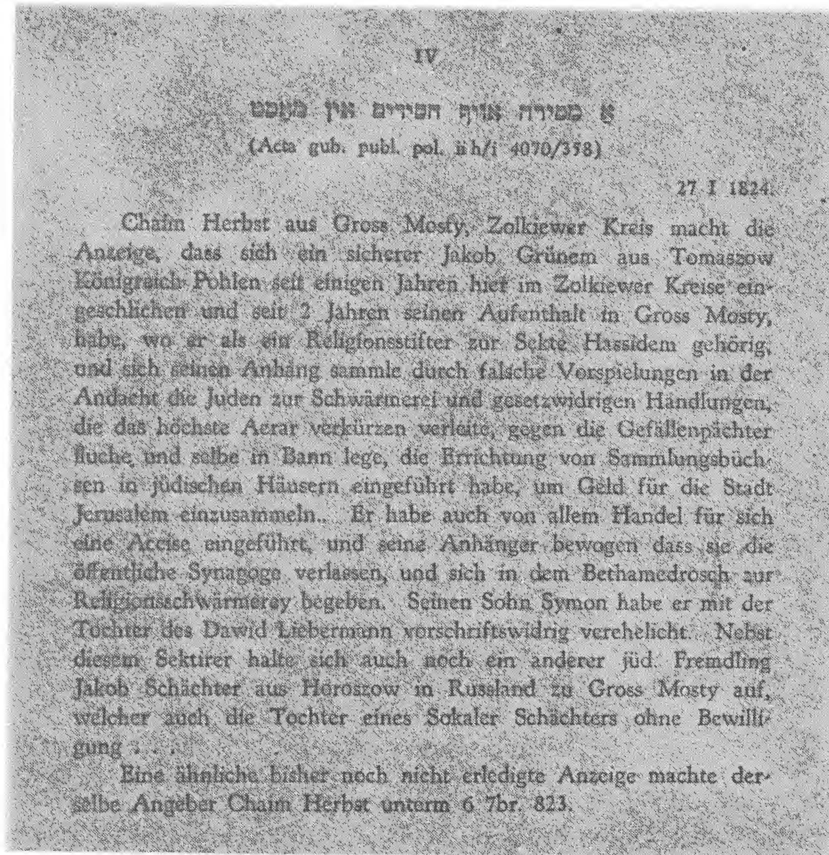
בסוף המאה ה־18 ובראשית המאה ה־19 הגיעה ההשכלה לגליציה, ובמקרה או שלא במקרה היה אזורנו לאחד ממוקדיה. הסיבה לכך נעוצה ללא ספק בעובדה שבשנת 1798 השתקע בז׳ולקיב ר׳ נחמן קרוכמל (רנ״ק), יליד ברודי, שהיה ממניחי יסודותיה הרעיוניים של ההשכלה בגליציה. ביתו בז׳ולקיב היה פתוח לכל שוחר השכלה מקרוב ומרחוק, ואחד מתלמידיו הידועים הוא המשכיל אברהם גולדברג [6], יליד ראווא רוסקה שעבר לז׳ולקיב, ומשם למוסטי, בה פעל והפיץ את תורת ההשכלה בין הנוער בעירנו. כפי שניתן היה לצפות נתקל בהתנגדות חריפה מצד חסידי בלז הידועים בקנאותם ובאי־פשרנותם בעניני דת ואורח־חיים יהודי. החסידים הקנאים לא נרתעו מכל אמצעי, כאשר לפי דעתם, עמדה בסכנה ה„יידישקייט״, ועד להלשנה הגיעו. כך, כדי להיפטר מאברהם גולדברג ומהשפעתו על הנוער, הלשינו עליו שהשתמט מהצבא. כאן, כנראה, התערב הרנ״ק ושיחרר אותו. אסמכתא לכך משמש מכתבו של המשכיל י. ש. ביק מז׳ולקיב למשכיל שמשון בלוך מקוליקוב, בו הוא מייעץ לו לבוא אל ר׳ נחמן קרוכמל שידאג לשחררו כפי ששיחרר את אברהם גולדברג. כאן המקום להעיר שלא רק החסידים השתמשו בנשק ההלשנה נגד יריביהם, אלא גם הצד השני לא נרתע מלהשתמש בנשק פסול זה.

---

5) ד״ר שמעון רבידוביץ, כתבי רנ״ק, אגרות מורי נבוכי הזמן.
ד״ר נ. מ. גלבר, תולדות יהודי ז׳ולקיב.

6) ירוחם טולקס, אברהם גולדברג, גזית, תש״ד.

האמת היא שהלשנות לשלטונות עפו משני הצדדים ובמספר ערים [7]) ועיירות בגליציה היו מאסרים בעקבותיהן. בספרו של פרופ. רפאל מאהלר, „דער קאַמף צווישן השכלה און חסידות אין גאַליציע" (המאבק בין ההשכלה והחסידות בגליציה) עמוד 212, מצורפת תעודה מקורית של הלשנה במוסטי, וזה תוכנה: „חיים הרבסט ממוסטי מוסר לכב'

IV

א מסירה אויף חסידים אין מאָסט

(Acta gub. publ. pol. ii h/i 4070/358)

27 I 1824.

Chaim Herbst aus Gross Mosty, Zolkiewer Kreis macht die Anzeige, dass sich ein sicherer Jakob Grünem aus Tomaszow Königreich Pohlen seit einigen Jahren hier im Zolkiewer Kreise eingeschlichen und seit 2 Jahren seinen Aufenthalt in Gross Mosty, habe, wo er als ein Religionsstifter zur Sekte Hassidem gehörig, und sich seinen Anhang sammle durch falsche Vorspielungen in der Andacht die Juden zur Schwärmerei und gesetzwidrigen Handlungen, die das höchste Aerar verkürzen verleite, gegen die Gefällenpächter fluche und selbe in Bann lege, die Errichtung von Sammlungsbüchsen in jüdischen Häusern eingeführt habe, um Geld für die Stadt Jerusalem einzusammeln.. Er habe auch von allem Handel für sich eine Accise eingeführt, und seine Anhänger bewogen dass sie die öffentliche Synagoge verlassen, und sich in dem Bethamedrosch zur Religionsschwärmerey begeben. Seinen Sohn Symon habe er mit der Tochter des Dawid Liebermann vorschriftswidrig verehelicht. Nebst diesem Sektirer halte sich auch noch ein anderer jüd. Fremdling Jakob Schächter aus Horoszow in Russland zu Gross Mosty auf, welcher auch die Tochter eines Sokaler Schächters ohne Bewilligung . . .

Eine ähnliche bisher noch nicht erledigte Anzeige machte derselbe Angeber Chaim Herbst unterm 6 7br. 823.

נדפס בנספחים בספרו של פרופ' רפאל מאהלר, „דער קאַמף צווישן השכלה און חסידות אין גאַליציע", ניו־יורק, 1942, עמוד 212, תעודה 4.

Article in the Appendix of Prof. R. Mahler's book "Der Kamf Tsvishen Haskala un Hassidut in Galitzia", New York, 1942, p. 212, Document 4.

השלטונות שבעיר מוסטי גר כבר שנתיים יהודי בשם יעקב גרונם. הגיע מטומאשוב בממלכת פולין, מינה את עצמו למפקח ומשגיח על הדת, מסית האוכלוסיה היהודית

---

[7]) ד"ר רפאל מאהלר, דער קאַמף צווישן השכלה און חסידות.

להמרות את הצווים והחוקים של הממשלה, אשר הסתה זו מביאה נזק לאוצר המדינה. הוא מקלל את החוכרים (כנראה חוכרי הנרות) ומטיל עליהם חרם.

„הכניס לבתים קופסאות של מאיר בעל הנס ואוסף כסף בשביל ירושלים (לפי המקורות התנגדו המשכילים לאיסוף כספים לקופסת מאיר בעל הנס). הוא גובה תשלום מיוחד מכל עסקה והוא הצליח לשכנע את אוהדיו שיעזבו את בית הכנסת ויתאספו אך ורק בבית־המדרש מתוך קנאות דתית מופרזת. הוא השיא את בנו שמעון בלי רשיון ממשלתי״.

דבר זה הסעיר את הרוחות, התחילו השמצות ורדיפות על משכילים במוסטי בקנאות ובשנינה. החסידים איימו על אברהם גולדברג בחרם ובנידוי על שקרא והפיץ ספרי השכלה, התנפלו עליו ושרפו את כל ספרי ההשכלה שהיו ברשותו.

דבר זה חרה לר׳ נחמן קרוכמל, כעס על תלמידו וכתב לו: „למה נבהלת מדבר זה ובייחוד כי נפל פחדם עליך והמסו את לבבך עד שנענית למסור מספריך הטובים והנקיים לשרפה״.

קרוכמל ראה בהתנהגותו של תלמידו משגה, כי „במורך־לבו שאינו יאה לו הקל על הקנאים לרדוף את המשכילים הצעירים, ואדרבא, עליו הצעיר בן עשרים לרדוף ולא להיות נרדף כאהד הפרעושים, סורר ומורה בכפר מאסטי אשר מאסנו אותו לשיתם בין שמשי בית מדרשנו. לא נכון הוא שהחסידים רבים הם וידם תקיפה ושולטת באומה — חי נפשי אין הדבר כך, כותב רנ״ק, כי מלבד שלא נודע שמם בעיר אשכנז וראשי מושבות בני־עמנו ה׳ ישמרם, הנה גם במדינתנו לא גברה ידם, זולתם בערים כמאסט המעטירה וכליביטש הנאוה עשו חיל והכו שורש בין אנשי הכפרים היושבים על ספר אונגרן״.

„במערת פריצים וואלאכייא וערבות מדבר אוקריינא, כולם קבוצים חדשים מקרוב נתיסדו ובורחים ומגורשים ממדינות הסמוכות, לא כן בקהילות הישנות והמפורסמות בתורה, בחכמה ובמנין, כקראקא, לבוב, לובלין, בראדי וטארנופול ודומיהן, שם לא ירימו קרן ובתכלית השפלות ישבו ודמו ככלבים אלמים ולא יכלו לנבוח״.

בספרו של מאיר הלוי לטריס, „זכרון בספר״,[8]) מובא מקרה של רצח משכיל במוסטי ע״י חסידים קנאים. מעשה זה זעזע את רנ״ק ואת תלמידיו ובעיקר את אברהם גולדברג[9]). אולי סכנה זו היתה צפויה גם לחייו, שפעל רבות בין הנוער במוסטי, והוא מאיץ בגולדברג לעלות על רודפיו „בקרדומות דתי המושל״. דברי העידוד של רבו פעלו על גולדברג שהתמסר בכל להט נפשו להסיר כל תקלה ומכשול שעמדו בדרכו להשכלה. הוא הוגה ומעיין בספרות הגרמנית, ובחיבה יתרה בספרי הרמבמ״ן. ואם אגב עיון הוא נתקל בסוגיה קשה, יפנה לארי שבחבורה, הרנ״ק, שיאיר את עיניו. כשרונו הפיוטי של גולדברג בא לידי ביטוי בשתי סאטירות: „מעשה צפון ומעשה רוקח״ שיצאו לאור

[8]) לטריס „זכרון בספר״.
[9]) ירוחם טולקס, אברהם גולדברג, „גזית״, י״א, י״ב, תש״ד.

ב־1848. הוא נפטר בראווא־רוסקי בשנת תר״י (1850) וכתבי־ידו שהשאיר אחריו נדונו ע״י בנו — שלא הלך בעקבות אביו — לשריפה.

אשר לרצח המשכיל במוסטי, המובא בספרו של לטריס, יש גירסה אחרת של בן־עירנו, ר׳ אברהם בן־פזי (גולדברג), הטוען שהרצח אירע על רקע סכסוך עם חוכרי מס הנרות שהרבו להציק ליהודים בגביית המס. מקרים כאלה קרו גם בערים אחרות, שהגיעו עד כדי עיקול פמוטות השבת והלשנות לשלטונות על אי תשלום המס.

היהודים, בצר להם, החליטו להתנקם בהם ולשלם להם כגמולם. כך קרה שבלילה אחד נרצחו מספר חוכרים בכמה מקומות במדינה. אחד מהם נרצח במוסטי וגופתו הושלכה לתוך באר. נפוצו שמועות שהרבנים התירו את דמם. קרוביו של החוכר הנרצח חשדו בר׳ עזריאל גרינר, רב העיר, שידו ברצח. לרוע מזלו מצאה המשטרה על שולחנו את „היד החזקה״ של הרמב״ם פתוח ב„הלכות רוצח״, שכנראה עיין בו במקרה בליל הרצח. הרב עזריאל נאלץ לברוח ממוסטי והתחבא תקופה ארוכה אצל יהודי בכפר סמוך לעיירה.

כעבור זמן מה [10]) נתקבל לרב במונקץ׳ (בירת קרפטו־רוס) לאחר שעזב שם את כס הרבנות הרב ר׳ אלימלך מדינוב. במונקץ׳ כיהן הרב עזריאל גרינר 10 שנים [11]. הרב עזריאל היה גאון, מופלג בתורה. פירסם ספר „נחלת עזריאל״ על התורה בדרך דרוש, וכתב הסכמה על הספר „פרי קודש הילולים״ שנשאר בכתב יד. מייחסים לו החלפת נוסח התפילה בכמה בתי־כנסת מנוסח אשכנז בנוסח האר״י. נפטר במונקץ׳ בשנת תר״א (1841) ועל מצבתו כתוב בין השאר ש„היה גדול בתורה, סיני ועוקר הרים״.

נתונים סטטיסטיים על מוסטי־ויאלקה

שנת תרנ״ז — תרנ״ח — 98 / 1897

(פורסמו בלוח השנה שיצא לאור בוינה ע״י איגוד הקהילות היהודיות) [12])

הקהילה היהודית ומוסדותיה במוסטי־ויאלקה

רב דמתא — ר׳ יחיאל מונד
יושב ראש הקהילה — יחזקאל רפפורט

---

[10]) אברהם בן־פזי (גולדברג) רבני מוסטי. בספר „שם משמריה״ על קורותיו של הרב ר׳ עזריאל מסופר מה ששמע מזקני העיר במוסטי.

[11]) ערים ואמהות בישראל, מאת שמואל הכהן וינגרטן.

[12]) Kalender für Israeliten' Wien 1897/98.

סגן יו״ר — שמעון מינץ

מורה דת ומזכיר — פנחס רפפורט

מוסדות —

תומכי דלים,

יו״ר — היינריך יאליס

סגן — אביגדור גרובר

חברה לינה

יו״ר — חיים מן

סגן — בנימין לויטרפכט

ביקור חולים

יו״ר — הרב יחיאל מונד.

עשר שנים אחרי־כן — בשנת תרס״ט — תרס״י — 1910 — 1909

רב דמתא — ר׳ יחיאל מונד

ראש הקהילה — יחזקאל רפפורט

סגן — שמעון מינץ

מזכיר ומורה לדת — יעקב רפפורט

חברה קדישא — י. ד. בריקנר

חברה לינה — משה ליברמן

ביקור חולים — ב. זיידל

מספר הנפשות — 1000

הכנסות והוצאות — 4000 כתרים

בית־כנסת, בית־מדרש, 3 בתי־תפילה

בית־קברות עתיק, הקיים למעלה מ־300 שנה *).

---

*) לפי מקורות היסטוריים כבר היה קיים ישוב יהודי במוסטי במאה ה־15, וכידוע לנו היו בבית־הקברות מצבות עתיקות של רבנים מפורסמים. לפי דבריו של חברנו מיכאל טוביש (ינאי) היתה בבית־הקברות מצבה אחת מעץ על קברו של רב מפורסם. „מפקידה לפקידה בחודש אלול היו באים חסידים אל בית־הקברות, משתטחים על קברו ומחליפים את המצבה הישנה בחדשה אף היא מעץ״.

עוד בדבר בית־הקברות הישן [13]:

בספר „דבר יום ביומו״, שחיבר חיים קנאלר מפרמישלאן, מוזכר בערך י״ז תשרי התקנ״א, שביום זה נפטר במאסט רבתי האב בית דין הגאון הצדיק ר׳ מאיר בר׳ יוסף הלוי.

במאמרו של אברהם בן־פזי (גולדברג) „יד ושם לקדושי עיר מולדתי מוסטי־ויאלקה״, אשר הופיע בספר „שם משמריה״, מוזכר שבבית־הקברות במוסטי היתה מצבה של רב שישב על כסא הרבנות בעירנו במאה ה־16, שהיה רעו של הרמ״א — רבנו משה איסר׳לס (בן־פזי

תרע״ב — תרע״ג — 1912 / 13

רב דמתא — ר׳ יצחק אברשטרק

ראש הקהילה — נחום גרנר

סגן — יחזקאל רפפורט

מזכיר ומורה לדת — יעקב רפפורט

חברה קדישא — מאיר שיפנבויאר

חברה לינה — משה פרלמוטר

ביקור חולים — אשר משה צינקר

מספר הנפשות — 1000

הכנסות והוצאות — 7000 כתרים.

האוכלוסיה במוסטי־ויאלקה בשנים 1900 — 1880

(לפי ספרו של סטניסלב גרואינסקי)[1]

1880 — 3809 נפשות, יהודים 1061 27,9%

1890 — 4414 נפשות, יהודים 1414 32,3%

1900 — 4554 נפשות, יהודים 1611 35,4%.

לפי הנתונים של Słownik geograficzny עמיד 716, היו במוסטי בשנת 1880 — 3809 תושבים, מהם 490 פולנים, 2010 אוקראינים ו־1309 יהודים. לפי הנתונים בלוח של הקהילות בוינה שפורסם בשנת 1912, היו במוסטי בשנה הנסקרת רק 1000 יהודים. מסתבר שהנתונים של הסטטיסטיקן סטפן גרואינסקי אינם מקבילים לנתונים של לוח הקהילות בוינה וההבדל במספר היהודים גדול מאד. שהרי אם (לפי סטפן גרואינסקי) ב־1880 היו במוסטי 1061 יהודים, ובשנת 1900 — 1611, כלומר גידול במשך 20 שנה בכמעט 60%, הרי לא מתקבל על הדעת שב־1912 היו במוסטי 1000 יהודים בלבד, אלא שלפי דבריו של הסופר ד״ר אברהם חומט, הכותב כעת ספר, „תולדות יהודי גליציה״ [11], המספרים שהובאו ע״י איגוד הקהילות, בלוח שיצא בוינה, אינם מדויקים ואמינים. ישנה סברה שהיתה כוונה מיוחדת בשנים הללו לא למסור את המספר המדויק של האוכלוסין היהודים מתוך שיקולים ונימוקים שונים, כגון השתמטות מתשלום מס גולגולת או מסים אחרים.

שכח את שמו של אותו רב), וכל מי שהיה זקוק לישועה, היה משתטח על קברו, ובחודש אלול המה קברו ממבקרים רבים.

היתה עוד מצבה בבית־הקברות הישן, של רבי מאיר, שכיהן הרבה שנים אחרי הרב הנ״ל. בנישואים שניים היה חותנו של החוזה הקדוש ר׳ יצחק הלוי הורביץ מלובלין. כנראה שהכוונה למצבה של ר׳ מאיר הלוי שנפטר בי״ז תשרי התקנ״א — 1791.

[13]) „דבר יום ביומו״ מאת היים קנאלר.

[11]) ד״ר חומט (יידיש) יידן אין גאַליציע.

Old tombstones in the cemetery מצבות עתיקות בבית הקברות

בית הקברות

בין שתי מלחמות העולם

משני מקורות שאבה מוסטי השראה רוחנית: הדור הישן מבלז, והדור הצעיר מלבוב. עצם קרבתה של עירנו לבלז השפיעה לא במעט על עיצוב דמותה של האוכלוסיה היהודית והתנהגותה. בכל זאת לא נשגה אם נאמר, שהשפעת בלז על מוסטי היתה פחות בולטת מאשר על עיירות אחרות במזרח גליציה. שכן אפילו חסידי בלז המפורסמים בקנאותם ובאי־סובלנותם גילו במוסטי יותר סובלנות לרוחות החדשות שנשבו ברחוב היהודי מאשר במקומות אחרים.

ואילו הדור הצעיר ינק את השראתו הציונית מלבוב, שאחרי מלחמת העולם הראשונה היתה המרכז הציוני הראשי של גליציה והשני בחשיבותו אחרי ורשה של פולין כולה. גורם מסייע להשפעת לבוב על מוסטי היה ללא ספק הקשר הכלכלי ההדוק בין שתי הערים. יום יום היו סוחרים ממוסטי יוצאים ללבוב לקנות סחורה, וגם הנוער היה מבקר לעתים תכופות בעיר הגדולה ובא במגע עם גורמים שונים שהשפיעו עליו. קשר זה תרם רבות להתפתחותו של הנוער היהודי בעירנו, אשר היה מאורגן במפלגות ובהסתדרויות נוער ציוניות שונות, כגון: ציונים כלליים, „האור", „אחווה", „גורדוניה", „בית"ר", „העובד", „צעירי אגודת ישראל". תנועות הנוער החלוציות הקימו פלוגות הכשרה, בהן חלק ניכר מן הנוער „הכין את עצמו" לעליה לארץ־ישראל. היה קיים בית־ספר עברי ובית־ספר „בית יעקב", שהורו בו מורים־ות מבחוץ, ביניהם המשורר העברי א. ד. ורבנר *) וחבר ממוסטי — יצחק שנפלד.

בהתחלה, כשנוסדו תנועות הנוער הציוניות במוסטי, ראה בהן הדור הישן, ובעיקר חסידי בלז, סטיה מהקו הנהוג והמקובל במשך דורות. בכל זאת היו די סובלנים ולא אחת העלימו עין מקיומן, אף על פי שפעילותן לא היתה לפי רוחם.

הבחירות לסיים הפולני שנערכו לעתים די תכופות, היוו עילה לתסיסה בציבור היהודי בעירנו. הציונים היו מופיעים תמיד ברשימה עצמאית, ברשימה הלאומית, אשר חסידי בלז נלחמו נגדה. הרבי מבלז היה מפיץ „קול קורא" לבוחרים היהודים תחת הסיסמה „דינא דמלכותא דינא", כלומר, שעל היהודים להצביע עבור הרשימה הממלכתית.

בעונת בחירות נתלהטה האוירה בעיר, ומוקד הויכוחים הסוערים היה בעיקר בבית־המדרש ובבית־הכנסת. הרב דמתא היה פונה בשבת בצורה נרגשת לקהל המתפללים ומזהיר אותם באלף אזהרות, שלא יתפתו ולא יתנו קולם לרשימת הציונים. ואילו הנוער שרוב רובו היה ציוני, ניסה להפריע למסע ההסברה של החסידים. גם אנשי הרשות לא טמנו ידם בצלחת והשתתפו באופן פעיל, פעיל למדי, במסע הבחירות בקרב האוכלוסיה היהודית. ביום הבחירות היו אוסרים מספר ציונים פעילים כדי שלא „יפריעו" למהלך

---

*) „סופרים עברים שנספו בשואה", ידיעות גנזים, תשל"ג.

הבחירות לפי הנוסח שלהם. ואכן חרף המאמצים להביא לקלפי את מירב המצביעים בעד הרשימה הציונית, וידענו בערך את מספרם, הרי בערב, כשפתחו את הקלפיות, התברר שרוב הקולות שניתנו לרשימה הציונית נעלמו באורח מסתורי, ולשם אחיזת־עיניים הותירו מספר זעום של פתקים מהרשימה הציונית — ללמדך שהבחירות היו „דמוקרטיות".

למחרת הבחירות שקטה העיר, והנוער היהודי המשיך את סדר חייו הרגיל והתמסר לפעילות ענפה בשטחים רבים ללא הפרעות מצד האדוקים.

הקסרקטינים שהיו במוסטי, ואחר כך גם בית־הספר לשוטרים, היוו גורם נכבד לקידום החיים הכלכליים בעיר. עשירים ממש היו מעטים מאד בעירנו, אולי 3—4 משפחות אמידות. כל השאר, או הרוב, נמנה עם „המעמד הבינוני", כלומר סוחרים זעירים ובעלי מלאכה שהתקיימו מיגיע כפיהם. רעבים ללחם לא היו במוסטי. בעיר היו קיימים מוסדות צדקה שונים שהגישו עזרה וסעד לנזקקים, אך האמת לאמיתה היא שהרבה נזקקים לתמיכה לא היו בעירנו. האיר לה מזלה למוסטי ולא היו בה טיפוסים יוצאי דופן, שהטבע המר להם, כגון: משוגעים או בעלי־מום, שהיינו רגילים להיתקל בהם בעיירות אחרות.

למוסטי יצאו מוניטין של עיירה נקיה. בבתים היהודיים שרר נקיון גם אם המגורים לא היו מרווחים. עירנו היתה גם מפורסמת בהכנסת אורחים. אורח שבא לשבת והתארח אצל קרובים, היו שכנים, קרובים ורחוקים, שולחים למשפחה המארחת משקה לכבוד האורח. מנהג נאה זה עשה רושם טוב על האורח שראה את עצמו כאורחה של העיירה כולה. כשבא למוסטי אורח צעיר לחוגים הציוניים, מעיירה סמוכה או מלבוב, היה נפגש עם הנוער בהסתדרויות, בבתים או בכל מקום שהוא, ואוירה חמה ולבבית היתה אופפת אותו. התרשמותם של האורחים מהנוער במוסטי היתה תמיד טובה.

גם הופעת נוער עירנו בעיר אחרת היתה תמיד נאה ומכובדת. לא אחטא בשפתי אם אומר שהנוער במוסטי היה יותר מתקדם מנוער בעיירות אחרות ואופקיו היו רחבים יותר. הנוער שלנו היה צמא־דעת ופתוח לרעיונות חדשים, ובתכונה זו טמון אולי סוד הצלחתו בחברה.

עיירה קטנה היתה מוסטי, ומעל ומעבר לגודלה תססו בה חיים תרבותיים בכל ימות השבוע, וביתר שאת בשבתות ובחגים, שבהם שמע הנוער הרצאות על נושאים שונים, נערכו ויכוחים ומשפטים ציבוריים שנמשכו לפעמים ימים אחדים והדם הגיע לכל עיירות הסביבה. השואה שפקדה את עמנו באירופה לא פסחה על עיירתנו הקטנה. יקירינו נורו ונשרפו, נטבחו ונחנקו והומתו בכל מיני מיתות משונות, וקהילתנו הוכחדה ונהרסה עד היכוד. אפילו בית־הקברות העתיק נהרס והמצבות נלקחו בודאי לסלילת

כבישים או בניית בתים וחצרות של הגויים שידם היתה בחורבן מוסטי היהודית. מוסטי שלנו, מוסטי היהודית, איננה קיימת עוד [15]). תושביה נספו בידי הצורר ועוזריו האוקראינים והפולנים. היא קיימת רק בזכרוננו, היא עומדת חיה לנגד עינינו כפי שעזבנו אותה לפני עשרות בשנים.

אנו, יוצאי מוסטי בארץ ובחוץ־לארץ, דור אחרון של שארית הפליטה, נקים לה יד בספר זה לבנינו ולבני בנינו ולדורות הבאים.

ביבליוגרפיה

ד״ר נתן מ. גלבר, קורותיהן של הקהילות במזרח גליציה
ד״ר נתן מ. גלבר, ז׳ולקיב, ספר זכרון
ד״ר רפאל מאהלער, „דער קאַמפף צווישן השכלה און חסידות אין גאַליציע״
ד״ר שמעון רבידוביץ, כתבי רנ״ק, אגרות מורה נבוכי הזמן
האנציקלופדיה העברית, ערך „השכלה״, כרך ט״ו
ערים ואמהות בישראל, שמואל הכהן וינגרטן
הספרות העברית, פרופ׳ קלוזנר
הספרות העברית, י. צינברג
לקסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, ג. א. קרסל
דבר יום ביומו, חיים קנאלר מפרמישלן
ירוחם טולקס, „אברהב גולדברג״, גזית י״א תש״ד 1943
„מחזיקי הדת״ לבוב 1881, סיון תרמ״א
ד״ר אברהם חומט, יידן אין גאַליציה, כתב־יד (עומד להופיע)
י. אלכסנדרוני, „ספר אוגוסטוב״
שם הגדולים בארץ הגר, פנחס זליג הכהן שוורץ
אנדה עמיר, „שארית הפליטה״, דבר תשל״ה
אהרן מגד, „קדיש לגלויות״, דבר תשל״ה
אברהם בן־פזי (גולדברג) רבני־מוסטי, הקדמה בספר „שם משמריה״.

Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego Warszawa 1887
Kalender füer Israeliten Oestreichishe Union in Wien für die Jahren 5658 — 1897/98 — 5670 1909 — 1904
Materjały do kwestji Żydów w Galicji, Dr. Stanisław Gruinski, Lwów 1910
Dr. J. Shall, Żydzi w Galicji w czasie inwazji rosyjskiej.
Dr. J. Kermisz, Akcje wysiedlenia
Dr. Maurycy Silber, Mosty Wielkie "is no more"

[15]) Dr. Silber, Mosty Wielkie that is no more ביקור במוסטי ב־1972.

ד"ר יעקב ראָטה
פּאַריז

זכרונות פון אַ מאָסטער

דאָס שטעטל מאָסטי ווינעלקיע, אָדער פשוט „מאָסט", ווי מיר האָבן עס גערופן, ליגט 24 קילאָמעטער אין צפון פון זשאָלקווע, 53 קילאָמעטער אין דרום פון בעלז, בײַם טייך ראַטאַ (מיר האָבן געזאָגט ריקע), וואָס איז אַ צופלוס צום בוג.

דאָס שטעטל האָט געציילט אַן ערך 800 יידישע פאַמיליעס.

א

אין די אַלטע פוילישע כראָניקעס געשריבן אין לאַטיין, ווערט די שטאָט גערופן אויגוסטאָוואַ אַד ראַטאַם Augustowa ad Ratam. איך דערמאָן זיך: איך בין אַמאָל אַהיים געקומען פון ווין אָדער פּאַריז, האָט דער געמיינדע סעקרעטאַר יוסף כץ מיר געבראַכט איבערצוליינען אַ לאַטיינישן דאָקומענט, וואָס האָט געהאַט אַ שייכות צו אונדזער שטעטל. דער דאָקומענט איז געווען אַ מגילה געשריבן אויף פּאַרמעט, — לויט וועלכער דער מלך יאַן סאָביעסקי האָט געשענקט דער שטאָט אַ וואַלד. ס'איז דאַן געווען אַ סכסוך צווישן דער שטאָט־פאַרוואַלטונג און דעם גוטבאַזיצער וועגן דעם אייגנטום־רעכט איבער דעם וואַלד. די שטאָט האָט זיך פאַררופן אויף דער דאָזיקער „מגילה" כדי צו באַווייזן איר רעכט אויפן וואַלד. איך זע פאַר מיינע אויגן די אַלט־אַריסטאָקראַטישע מגילה, איינגעוויקלט אין אַ מעטאַלענעם צילינדער, פאַרענדיקט מיט אַ גרויסן וואַקסענעם זיגל. די ערשטע אותיות פון די זאַצן גרויס און „פאַרציקט" — אַזוי האָט מען ביי אונדז געזאָגט — דער נאָמען פונעם מלך אין אָנהויב מיט גרויסע אותיות, „איך יאָאַנעס דער דריטער, מלך פון פוילן, פון ליטע — א. א. וו. אויסגערעכנט אַלע „אני הקטנס". דאָ ווערט די שטאָט באַצייכנט מיטן נאָמען Augustowa ad Ratam.

איין גאַס אין שטעטל איז געווען באַוווינט אויסשליסלעך פון אוקראַאינער, לזכר אַ היסטאָריש געשעעניש. דאָס איז די גאַס שעיקאַ אוליצע אָדער אויף פויליש Szyjkowa Ulica. בשעת די טאָטערן זענען באַפאַלן מזרח און מיטל־אייראָפּע, האָבן זיי אויך פאַרכאַפּט אונדזער שטעטל. נאָך זייער צוריקציִען זיך האָבן אַ סך טאָטערן חתונה געהאַט מיט אוקראַאינישע מיידלעך, זיך באַזעצט אַביסל ווייט פון שטאָט, און אָנגענומען דעם נאָמען Szyjka, אַזוי האָבן געהייסן דאָס רוב איינוווינער פון דער Szyjkowa Ulica. אַ סך האָבן טאַקע געהאַט אַ מאָנגאָלישן אויסזען.

פאַרוואָס די שטאָט האָט געהייסן מאָסטי וויעלקיע, ד״ה גרויסע בריקן, ווייס איך נישט. ס׳זענען טאַקע געווען צוויי הילצערנע בריקן איבערן טייך ראַטאַ, אָבער גרויס זענען זיי נישט געווען.

רחוב השוק במוסטי
The market street in Mosty

ב

אַזוי ווי אַלע שטעטלעך זענען ביי אונדז געווען חסידים, מתנגדים און סתם יידן. ציוניסטן האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן אַרום 1916. פּאָליטישע פּאַרטייען זענען ביי אונדז נישט געווען. ס׳זענען ביי אונדז בכלל נישט געווען קיין אַרבעטער. די בעלי־מלאכות האָבן געאַרבעט מיט זייערע קינדער און עווענטועל מיט אַ לערניינגל, אַ געזעל.

חסידים זענען ביי אונדז געווען צווייערליי: בעלזער — די מערהייט, און הושאַטינער. מ׳האָט ביי אונדז געזאָגט „לישאַטעניער".ביידע האָבן געהאַט באַזונדערע קלויזן — שטיבלעך, ווו זיי האָבן געדאַוונט און געלערנט תורה.

געווען ביי אונדז אַ גרויסע שול, אַ בית המדרש און אַ שול פאַר די בעלי־מלאכות, וואָס מ׳האָט גערופן דאָס שניידער־שולעכל.

ס׳זענען ביי אונדז געווען עטלעכע מלמדים. מיין ערשטער מלמד איז געווען יאָסל שמש. גערופן האָט אים אַזוי גערופן ווייל ער איז אויך געווען דער שמש אין שול. ס׳איז געווען ביי אונדז אַ מנהג, אַזוי ווי אין אַ סך אַזעלכע שטעטלעך, אַז אַ יינגל ביז דריי יאָר האָט געטראָגן לאַנגע האָר. צו דריי יאָר האָט מען אים אָפּגעשוירן די האָר און געלאָזט בלויז פּאות. איינגעוויקלט אין אַ טלית האָט אים דער טאַטע געטראָגן

אין חדר אַריין. דאָס איז געווען פונקט אין דעם טאָג וואָס דאָס קינד איז אַלט געוואָרן דריי יאָר. ס׳האָט געמעגט דונערן און בליצן, רעגנען און שנייען, האָט מען דעם דאָזיקן מנהג אָפּגעהיט.

דעם בחור האָט מען אָוועקגעזעצט אַנטקעגן דעם מלמד, וועלכער האָט מיט אַ ביינערן טייטל געהאַלטן צווישן די פון טאַבאַק־פאַרגעלטע פינגער, געוויזן דעם דריי־יעריקן תלמיד די ערשטע אותיות פונעם א״ב. ביי אונדז האָט מען געלערנט דעם א״ב פאַרקערט, אָנגעהויבן מיטן אות „ת״.

דער מלמד האָט געווײנטלעך געהאַט איין באַהעלפער אָדער צוויי, וועלכע האָבן אויסגעפירט עטלעכע פונקציעס: לערנען מיט די קליינע קינדער, ברענגען זיי עסן פון זייערע היימען, און פרייטיק נאָכמיטאָג פוצן די שיך ביי די בעלי־בתים. חוץ דעם האָבן זיי געהאַט נאָך אַן אויפגאַבע: גיין ברענגען די קינדער אין חדר אַריין פון די היימען, און דער עיקר ביי אַ שלעכטן וועטער. מ׳דאַרף געדענקען, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט פיצלעך קינדער, וועלכע זענען נישט געגאַנגען גערן אין חדר אַריין.

צו פינף מיט אַ האַלב יאָר האָב איך אָנגעהויבן חומש, אַלץ ביי יאָסל שמש. מ׳דאַרף צוגעבן, אַז דער מלמד האָט נישט פיינט געהאַט דעם ביטערן טראָפּן. מ׳האָט אים דערפאַר אויך גערופן יאָסל שיכור.

דאָס אָנהויבן חומש האָט געהאַט אַ ספּעציעלע צערעמאָניע. דער חומש־בחור איז באַהאָנגען געוואָרן אויף דער גאַנצער ברוסט מיט זייגערס, מיט גאָלדענע און זילבערנע קייטן; און געפירט פון צוויי אונטערפירערס, זיינע בעסטע חברים, וועלכע זענען אויך געווען באַהאָנגען מיט זייגערס אָבער וויניקער ווי דער חומש־בחור, און נאָכגעפאָלגט פונעם גאַנצן חדר, איז דער גאַנצער צוג געגאַנגען פונעם מלמד׳ס הויז צו דער וווינונג פונעם חומש־בחור. דאָרט זענען שוין געווען פאַרזאַמלט עטלעכע מנינים יידן, וועלכע דער טאַטע האָט פאַרבעטן אויף קידוש. דער חומש־בחור האָט זיך געזעצטביים טיש און דאָ האָט זיך אָנגעהויבן דער וויטערדיקער דיאַלאָג צווישן דעם מלמד מיט זיין תלמיד:

דער רבי: וואָס לערנסטו יינגעלע?

דער תלמיד: חומש.

דער רבי: וואָס איז טייטש חומש?

דער תלמיד: פינף.

דער רבי: וואָס פינף?

דער תלמיד: פינף ספרים שטייען אין דער ליבער הייליקער תורה, וואָס איט־לעכס יינגעלע מוז זיי לערנען.

דער רבי: ווי אַזוי הייסן די פינף ספרים?

דער תלמיד: בראשית, שמות, ויקרא, במדבר און דברים.

דער רבי: וואָס פאַר אַ ספר לערנסטו?

דער תלמיד: דאָס דריטע ספר.

דער רבי: ווי אַזוי הייסט דאָס דריטע ספר?

דער תלמיד: ויקרא.

דער רבי: וואָס איז טייטש ויקרא?

דער תלמיד: ער האָט גערופן.

דער רבי: ווער האָט גערופן?

דער תלמיד: גאָט האָט גערופן צו משה׳ן ער זאָל אים זאָגן דעם דין פון קרבנות.

נאָך דעם דיאַלאָג האָט דאָס יינגעלע — דער חומש־בחור — געזאָגט און איבער־געזעצט אויף יידיש די ערשטע עטלעכע פסוקים פון ויקרא. יידן האָבן געטרונקען לחיים, צוגעביסן לעקאַך, געווונטשן מזל־טוב, און טאַטע מאַמע האָבן געקוואָלן פון נחת.

איינמאָל, געדענק איך, איז ביי אונדז אַזאַ שמחה נישט אָפּגעלאָפן אינגאַנצן גלאַטיק. ביי מיין ייִנגערן ברודער, שלמה ז״ל, איז פאַרלוירן געגאַנגען מיין מאַמעס גאָלדענע קייט. דער באַהעלפער שמעון־לייב האָט געוויינט, געמיינט, אַז מ׳איז אים חושד אין גניבה. די קייט האָט זיך אָפּגעפונען און די שמחה איז אַוועקגעגאַנגען מיטן גאַנצן קנאַק.

מיר האָבן געהאַט ביים דרדקי מלמד נאָך צוויי פונקציעס. מיר פלעגן גיין צו אַ קימפעטאָרן זאָגן קריאת שמע, כדי זי זאָל ווערן אָפּגעהיטן פון „נישט גוטע״, און בשעת ס׳האָט געדונערט אָדער געבליצט זענען מיר אַרויסגעגאַנגען פונעם חדר און אין דרויסן האָבן מיר בציבור געמאַכט די געהעריקע ברכות.

ג

ס׳זענען געווען ביי אונדז אין שטעטל נאָך צוויי דרדקי מלמדים. אהרן יואל און בעריש, דעם לעצטן האָט מען גערופן בעריש מלמד. ביידע זענען געשטאָרבן נאָך פאַר אָדער בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה. דער שפּעטערער דרדקי מלמד איז געווען פּרץ, משה בעלזערס איידעם.

מיין צווייטער מלמד איז געווען דוד צוקער, גערופן האָט מען אים דודזשע. די פירמע איז געגאַנגען אויף זיין ווייבס נאָמען, איידל. ביי וועמען לערנסטו? דער ענטפער איז געווען: ביי איידלען. דאָ האָב איך געלערנט פון 6 ביז 8 אָדער 9 יאָר. דער לימוד איז באַשטאַנען פון חומש מיט רש״י און גמרא. איך האָב אָנגעהויבן מיטן צווייטן פרק פון בבא מציעא, אלו מציאות, די משנה: „אבידתו ואבידת אביו״. דער מלמד האָט אונדז אויך געלערנט שרייבן יידיש. ער פלעגט שרייבן מיט אַ בלייער און מיר האָבן זיין בליי־שריפט געדעקט מיט טינט.

מיין דריטער מלמד איז געווען מאיר שיינפעלד. גערופן האָט מען אים מאיר

קוניס. ביי אים האָב איך געלערנט פון 8 ביז 10 יאָר. ער איז געווען אַ גוטער מלמד, נישט געקוקט אויף דעם וואָס ער האָט אונדז געשאָלטן, האָט ער אונדז גוט געלערנט, חומש מיט רש״י, גמרא מיט רש״י, נ״ך, אויך שרייבן יידיש.

חוץ זיין מלמדות האָט ער אויך געאַרבעט. ער האָט געהאַט אַ מאַשינקע אויף וועלכער ער האָט געשטריקט זאָקן. זיין ווייב, די לאַנגע פערל, האָט זיי געפירט פאַרקויפן קיין לעמבערג. ער האָט געאַרבעט און מיט אונדז גלייכצייטיק געלערנט. ר׳ מאיר האָט אויך אויף אַ ספּעציעלער נעץ געפלאָכטן זיידענע גאַרטלען. ער האָט געקאָנט צייכנען און שניצן. ער האָט געשניצט טאַצן פאַר שבת־לייכטער און חנוכה־לעמפלעך. ער האָט אויך געמאַכט דריידלעך פאַר חנוכה. חוץ דעם אַלעמען איז ער אויך געווען אַ בעל־תפילה, אַפילו פאַר די ימים נוראים. עטלעכע יאָר נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ער עמיגרירט קיין אַמעריקע, ווו ער איז שפּעטער געשטאָרבן.

מיין לעצטער מלמד איז געווען אליהו טייטלבוים. ער האָט געשריבן פּובליציס־טישע אַרטיקלען אויף העברעיש אונטערן נאָמען אליהו התמרי אין דער אָרטאָדאָקסישער צייטונג „קול מחזיקי הדת״. מיט בעסערע תלמידים האָט ער שוין געלערנט יורה־דעה. ער איז געווען דער איינציקער, וואָס האָט אונדז געלערנט דקדוק אין די כרעסטאָמאַטיעס פון מ. קרינסקי. ער האָט אויך אונדז געלערנט העברעישע און יידישע אָרטאָגראַפיע, אָבער זיין יידיש איז געווען אַזוי ווי דער דעמאָלטיקער גאַליציאַנער נוסח — דייטש מיט דעם העברעישן א״ב. די דייטשע אָרטאָגראַפיע איז געוואָרן אָפּגעהיטן ביז אין די קלענסטע דעטיילן. ר׳ אלי׳ מלמד איז געווען אַן אַבאָנענט פון דער ווינער קראָנען־צייטונג און די „ווינער נייע פרייע פּרעססע״, נאַטירלעך אויף דייטש. ער האָט אויך אונדז געלערנט חשבון. פאַר זיין לערנען מיט אונדז עברית האָט ער טאַקע געהאַט צו טאָן מיט די חסידים פון שטעטל און דער עיקר מיטן רב, ר׳ יצחק יהודא עבערשטאַרק.

איך האָב ביי אים געלערנט ביזן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, אַלט זייענדיק קנאַפּע 14 יאָר.

ס׳זענען געווען ביי אונדז אין יענער צייט נאָך אַנדערע מלמדים: איציק דוד איגעל; פנחס גרוימאַן און אהרן מענדל, איך געדענק נישט זיין פאַמיליע נאָמען. מ׳דאַרף אויך דערמאָנען מרדכי זיטזאַמער, אָדער ווי מ׳האָט אים גערופן מרדכי דעם חזנ׳ס, וועלכער האָט געלערנט ש״ס און פוסקים מ׳יט עטלעכע דערוואַקסענע יינגלעך.

ד

אין דרדקי חדר האָבן אויך געלערנט מיידלעך, פאַרשטייט זיך, נאָר עברי. נאָכן לערנען האָט מען געווינטלעך געגעבן אַ קוש דעם סידור. אַז ס׳איז געווען אַ מיידל האָט דער בעלפער אונטערגעשטעלט זיין האַנד...

עלטערע מיידלעך האָבן געלערנט יידיש ביי אסתר ליבע׳ס, ביי עטל דעם סטאָלערס און ביי מאיר ראָטה. גערופן האָט מען אים מאיר לערער. אסתר ליבע׳ס פלעגט אויך שבת נאָכמיטאָג, זומער צייט, לייענען אונטערן גלח׳ס בוימער יידישע ראָמאַנען פאַר ווייבער, וואָס האָבן נישט געקאָנט לייענען, אָדער נישט געהאַט קיין ביכער. די ביכער פלעגט מען קאָנען אויסלייען ביי שמעון מינץ, וואָס חוץ זיין בעקעריי האָט ער אויך געהאַט אַ ליי־ביבליאָטעק. די ביכער זענען באַשטאַנען פון ביליקע ראָמאַנען, טייל אין צען בענד און מער. איך גלויב נישט צי שמעון מינץ האָט געהאַט אַפילו איין בוך פון די יידישע קלאַסיקער.

השוק במוסטי
The market place in Mosty

חוץ אין חדר זענען מיר אויך געגאַנגען אין דער פאָלקס־שול. אין עסטרייך איז געווען שול־צוואַנג. דאָך האָבן אַ סך חסידישע יינגלעך זיך אַרויסגעדרייט פון דער שול׳ע אַ דאַנק אַ ברכה פונעם בעלזער רבין, און מיט אַ צערטיפיקאַט פון אַ דאָקטאָר. זיי האָבן עס געטאָן דערפאַר ווייל זיי האָבן נישט געוואָלט זיצן בגלוי ראש פאַר אַ צלם מיט אַ יעזוס. מ׳האָט אין שול אויך געלערנט רעליגיע. מיט די פאָליאַקן און אוקראַינער האָבן געלערנט גלחים און מיט אונדז, יידישע יינגלעך, דער רעליגיע לערער, יעקב ראַפּאַפּאָרט, וואָס איז שפּעטער געוואָרן דירעקטאָר אין ראַבינער סעמינאַר אין לעמבערג. ער האָט געשריבן אַרטיקלען אין דער קראָקעווער „המצפה״ און אין לעמבערגער „טאָגבלאַט״. ער האָט אויך פאַרעפנטלעכט האַרט פאַרן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אויף פויליש, אַ בראָשור קעגן ריטואַל מאָרדן אין שייכות מיט ביילים פּראָצעס. ער האָט מיט אונדז געלערנט אויף פויליש אַ ביסל יידישע געשיכטע און אַביסל רעליגיעזע לימודים.

הלכות תפילין האָבן מיר געלערנט אין חדר. דאָס ווערן אַ בר־מצווה איז ביי

אונדז נישט געוואָרן אָנגעמערקט מיט אַ באַזונדערער פייערלעכקייט. נאָר ווייניקע בחורים האָבן געזאָגט אַ „פּשטל״, וואָס דער מלמד האָט אָנגעשריבן און זיי האָבן עס זיך אויס־געלערנט אויף אויסנווייניק. איך האָב נישט געהערט צו דעם מין.

יעקב ראַפּאַפּאָרט איז געווען אַ זון פון יחזקאל ראַפּאַפּאָרט, וועמען מיר וועלן שפּעטער דערמאָנען.

בחורים, וועלכע זענען נישט געגאַנגען אין דער רעגירונגס־שול האָבן געלערנט שרייבן פּויליש און דייטש ביי מאיר לערער.

מיר, מאַסטער, האָבן אין אונדזערע קינדער יאָרן נישט געהאַט קיין זאָרגלאָזע יוגנט. מיר האָבן זיך נישט געטאָרט שפּילן. ערשטנס האָבן מיר נישט געהאַט קיין צייט, געגאַנגען יעדן טאָג, אַ גאַנצן טאָג אין חדר און אין דער רעגירונגס־שול. געבליבן איז נאָר פרייטיק נאָך מיטאָג, ווייל דעמאָלט האָט די רעביצין, ד. ה. דעם מלמדס ווייב, געמאַכט אָרדענונג אין שטוב לכבוד שבת און מיר האָבן נישט געהאַט ווּ צו לערנען. מ׳דאַרף דערמאָנען, אַז דאָס חדר האָט זיך געפונען אין דעם מלמד׳ס וווינונג, ווּ חוץ זיינע קינדער האָבן זיך אַרומגעדרייט אין שטוב, הויז חיות, — ווי ציגן, הינער, אפשר אויך קאַטשקעס און נאַטירלעך אַ קאַץ.

אַזוי פלעגן מיר זיך פאַרזאַמלען פרייטיק נאָך מיטאָג אויפן איינציקן פּלאַץ, וואָס האָט זיך געפונען צווישן דעם גרויסן בית־הכנסת און להבדיל דעם מרחץ. און אַז דער רבי איז געגאַנגען דעמאָלט אין מקווה אַריין און אונדז געזען שפּילן, האָבן מיר שוין געמוזט ברענגען זונטיק אין חדר אַריין אונדזערע שפּיל מכשירים און ער האָט זיי פאַרניכטעט. ס׳האָט נישט געהאָלפן קיין וויינען.

שבת האָט מען זיך אויך נישט געטאָרט שפּילן, ווייל ס׳איז פאַרבונדן מיט חילול־שבת. אלי מלמד האָט אויסגעפונען ווי אַזוי אונדז צו באַשעפטיקן שבת. אין דער פרי איז מען געוויינטלעך געגאַנגען מיטן טאַטן דאַווענען. דערנאָך, נאָך דער שבת סעודה האָבן מיר געמוזט קומען אין חדר אַריין, זומער האָט ער מיט אונדז געלערנט פּרקי אבות, און ווינטער האָבן מיר געזאָגט ברכי נפשי. פון דעם בין איך עד היום זייער צופרידן, איך מיין מיט די פּרקי אבות. ער האָט זיי קאָמענטירט לויטן מדרש שמואל, אויב איך האָב נישט קיין טעות. ער האָט די חדר צייט אַזוי באַשטימט, אַז מיר זאָלן נישט קאָנען גיין אין וואַלד אַריין, אַביסל אַרומלויפן. יאָ, ל״ג בעומר פלעגט דער רבי מיט אונדז גיין אויף אַ פעלד ווּ מיר האָבן זיך געשפּילט מיט פאַלן־בויגנס, אָבער נאָר ווען מיר זענען געווען גאָר קליין.

איך דערמאָן זיך נאָך אַ דערלויבטן שפּיל. שמחת תורה פלעגט אַ ייד מיטן נאָמען מאָטי שמעון לייבס טראָגן אַ זעקל עפּל, און גייענדיק געשריגן „צאן קדשים״. ער פלעגט אַרויפגיין אויפן בוידעם פון בית־הכנסת און דורך אַ פענסטערל אַראָפּוואַרפן די עפּל. מיר האָבן זיך געוואָרפן אויף די עפּל ווי אויסגעהונגערטע וועלף, כאָטש קיינער פון

אונדז איז נישט געווען אויסגעהונגערט. בעת אונדזער כאַפּן די עפּל האָט אַ לץ אויף אונדז פונעם בוידעם געגאָסן וואַסער. מיר האָבן דערפון געוווּסט פריער, ווייל מיר האָבן דאָך געהאַט די דערפאַרונג פון די פאַרגאַנגענע יאָרן. אָבער נישט געקוקט אויף דעם האָבן מיר זיך דאָך געוואָרפן אויף די עפּל, וועלכע זענען שטענדיק געווען פון גאָר אַ שלעכטן סאָרט.

מימין: בנו של דוד ראָטה, אשר קופרמן, דוד ראטה

פורים פלעגן מיר נאָכלויפן די פאַרשטעלטע. אַליין האָבן מיר זיך נישט געטאָרט פאַרשטעלן, ווייל ס׳פּאַסט דאָך נישט פאַר אַ באַלעבאַטיש יינגל.

ס׳פלעגט אַ מאָל קומען אין שטאָט אַריין אַ צירק, אַ קאַרוזעלע, אַ מענאַזשעריע און שפּעטער אַ קינאָ. מיר האָבן עס גערופן אַ „קומעדיע״. דאָרט האָבן מיר זיך שוין יאָ ווען ס׳איז אַריינגעכאַפּט.

נאָך אַ סענסאַציע אין שטעטל: ווען אויף די ימים נוראים פלעגן קומען אין שטאָט אַריין דאָרפס־יידן כדי צו פאַרברענגען די פאָרכטיקע טעג. זיי זענען געוויינטלעך געקומען אויף פורן געשלעפּט פון פערד, און מיר יינגלעך פלעגן נאָכלויפן די ראש השנה׳יקעס און שרייען „ראש השנה׳יק וועט פאַרוויאַנטעט״... און ווייטער געדענק איך נישט.

איך האָב שוין דערמאָנט אונדזער טייך, ראָטאַ. מ׳האָט זיך געקאָנט באָדן אויף דריי ערטער, ביי דער בריק, אין חיה מירלס ריקע, און ביים באַדל. מיר האָבן זיך דעמאָלט געבאָדן אין גאַנצן נאַקעט. דער ווייבלעכער מין האָט זיך געבאָדן אויף אַן אַנדערן פּלאַץ. געוויינטלעך ביי חיה מירלס ריקע, נאַטירלעך אין אַזוי־גערופענע באָד

העמדער. שבת האָט מען זיך נישט געטאָרט באָדן, כדי נישט אַרויסצוטראָגן דאָס וואַסער. אָבער נישט אַלע האָבן אויף דעם מדקדק געווען.

מיר האָבן געהאַט נאָך אַ מנהג: תשעה באב פלעגן מיר גיין אויפן בית־עולם און וואַרפן קנאָבל אויף די קברים פון נפטרים פון דער משפחה און פאַרשטאָרבענע פריינט.

ה

דעם ערשטן אויטאָמאָביל האָב איך געזען אַלט זייענדיק צען אָדער עלף יאָר. דאָס איז געווען אַ שבת נאָכמיטאָג, זומער. מיר האָבן זיך געפונען אין גאָס. פּלוצים איז אָנגעלאָפן אַ משונהדיקער וואָגן אָן פערד, געלאָפן שנעל. מיר האָבן נישט געוווּסט וואָס דאָס איז, ווייל מיר האָבן פריער נאָך קיינמאָל נישט געזען אַ זאַך זאָל זיך באַוועגן, בעסער, לויפן אָן פערד, ווייל ביי אונדז איז קיין באַן נישט געווען. מיר האָבן עס אַ נאָמען געגעבן אַן עלעקטרישע פור. אַזוי ווי ביי אונדז איז דעמאָלט קיין עלעקטריע נישט געווען, האָבן מיר צו אַלע אויסערלישע זאַכן צוגעשטעלט דאָס וואָרט עלעקטריש. אָבער נישט אַלע יינגלעך האָבן זיך אין דעם מאָמענט געפונען אין גאָס און דערפאַר האָבן ווינציקע געהאַט די זכיה צו זען דאָס כישוף־באַשעפעניש. אַז מיר, וואָס האָבן עס יאָ געזען, האָבן וועגן דעם ווונדער דערציילט די אַנדערע, האָט קיינער אונדז נישט געוואָלט גלויבן. „וואָס הייסט? אָן פערד? ס'איז אַ ליגן!"

אין יאָר 1911 איז פאָרגעקומען אין שטעטל אַ גרויס געשעעניש. מ'האָט געלייגט דעם ערשטן ציגל פאַרן אויפבוי פון אַ נייעם בית־הכנסת. מיר האָבן געהאַט אַ הילצערנעם שול־בנין לויטן באַקאַנטן פּויליש־יידישן שטייגער. געטריי אַן אַלטן יידישן מנהג פון פדיון שבויים, האָט מען די אַלטע שול נישט איינגעלייגט, נאָר אַרומגעמויערט די נייע שול אַרום דעם אַלטן בנין, וועלכן מ'האָט ערשט צענומען ווען דער נייער דאַך איז שוין געווען פאַרטיק. ווייל דעמאָלט איז מען שוין זיכער אַז ס'וועלן נישט זיין קיין שבויים אויסצולייזן פאַרן פאַרענדיקן די שול.

צום לייגן דעם ערשטן ציגל האָט מען פאַרבעטן דעם בעלזער צדיק, ר' ישכר דוב רוקח זצ"ל. ער איז געקומען מיט זיין גאַנצן שטאַב פון בעלז מיט דער באַן קיין קריסניפּאָלע און פון דאָרט קיין מאָסט געפאָרן 18 קילאָמעטער מיט פורן. די פרוי באַראָן שפּאָנער, נישט קיין יידישע, פונעם שכנותדיקן דאָרף וואָליצע, האָט פאַרן רבין געשיקט איר שענסטן פיאַקער, געצויגן פון פיר פערד. דער קוטשער איז געווען אַ שיינער בעל־הבית, וואָווטשע אַלטער, לייב בוידעקס איידעם. מיר מאָסטער זענען אַנטקעגן געפאָרן ביז קריסניפּאָלע מקבל פנים זיין דעם רבין. אונדזער גאַנץ שטעטל, ווער ס'האָט נאָר געהאַט די מעגלעכקייט, סיי מיט אַן אייגענער פור, סיי מיט פריינט, סיי מיט געדונגענע

פורן, האָט זיך געפונען אויפֿן קריסניפּאָלער וועג, איך בתוכם. מיר האָבן געהאַט אַ ברישקע מיט אַ שיין פערדל. די פערד זענען געווען אויסגעסטרויעט ווי אויף אַ פּאַראַדע, די אויסגעפּלאָכטענע צעפּלעך געבונדן מיט פול פאַרביקע בענדלעך, מיר אין יום־טובדיקע בגדים. עפּעס אַ קליניקייט, מיר פאָרן דאָך אַנטקעגן דעם בעלזער רבין. טייל בחורים מיט מאַסקעס געריטן אויף פערד האָבן צוגעגעבן דעם ספּעקטאַקל גאָר אַ באַזונדער אויסזען. דער מאַרש פֿון דעם צוג האָט געדויערט שעהן, ווייל צוליב דעם גרויסן עולם און דער נישט זייער ברייטקייט פון דעם שאָסיי, האָט מען נישט געקאָנט שנעל פאָרן, חוץ דעם איז געווען אַ שטופּעניש פון די וואָס זענען געגאַנגען צופוס, ווייל יעדער האָט געוואָלט זיין נעענטער צום רבינ׳ס פיאַקער.

מיין זיידע ע״ה, זעענדיק דעם גרויסן עולם יידן פאַרזאַמלט אויף דעם וועג צווישן קריסניפּאָלע און מאָסט, האָט געזאָגט: „זעט נאָר, קיין עין־הרע אַזוי פיל יידן פון נאָר צוויי אָדער דריי קליינע שטעטלעך, וואָס וועט שוין זיין ווען משיח וועט קומען?״

דער רבי איז אָנגעקומען אין שטעטל בין השמשות. ער איז איינגעשטאַנען ביי ר׳ שמעלקע צימעט, אַ ייד מיט אַ ברייטער שוואַרצער באָרד, וואָס האָט געהאַט אַן אַריינפאָר־הויז. ער איז אויך געווען פון רבישן יחוס.

אויף צומאָרגנס איז פאָרגעקומען די צערעמאָניע פון לייגן דעם ערשטן ציגל. אָבער פריער האָט מען געברויכט האָבן די אונטערשריפט פונעם בירגערמייסטער. דער דאָזיקער פריץ מיטן נאָמען גיגל, אַ פּאָליאַק, אַ רשע, האָט זיך כסדר אָפּגעזאָגט אונטער־צושרייבן. ס׳האָט נישט געהאָלפן דאָס בעטן פון די פני העיר, ער האָט זיך געהאַלטן ביי זיין אָפּזאָג. דאָ איז געשען אַ נס, גיגל איז פּלוצים אַוועקגעפאַלן און געחלשט. און ווי ער איז נאָר געקומען צו זיך, האָט ער געבעטן די פעדער און האָט תיכף אונטער־געשריבן. ווייזט אויס, אַז ער האָט געזען אין זיין חלשן אַ רמז פון אויבן. ער האָט אויך שפּעטער אָפּגעגעבן אַ באַזוך דעם רבין און אים געגעבן אַ קוש אין דער האַנד.

נאָכן רבין האָבן אַלע יידן פון שטעטל און פון שכנותדיקע ערטער, גרויס און קליין, געלייגט ציגל צום בנין, נאַטירלעך אויך איך.

די יידן האָבן אויסגענוצט די געלעגנהייט פון דעם רבינ׳ס באַזוך און געטראָגן צו אים קוויטלעך. נאַטירלעך מיט פדיונות. איך דערמאָן זיך, אַז ער האָט נישט געוואָלט בלייבן אויף שבת, ס׳קאָן זיין אַז איך האָב אַ טעות.

די יידן האָבן געזאַמלט געלט פאַר דעם שול־בנין יאָרן לאַנג. יידן האָבן געצאָלט חודש־געלט, חוץ דעם איז צוגעקומען דער אָפּצאָל ביי מקבר זיין מתים. דאָ האָט מען געצאָלט לויטן פאַרמעגן פון דער משפחה.

אַרום דער דאָזיקער צייט איז פאָרגעקומען אין שטעטל אַ מעשה נורא. מיינע עלטערן האָבן געקויפט אַ הויז, און איידער מיר האָבן עס באַוווינט האָט מיין פאָטער

עס פאַרדונגען צו אַ יידישער באַנק. איינער פון די באַנק־אייגנטימער איז געווען אַ יונגערמאַן באַלד נאָך דער חתונה, און ער האָט געשטאַמט פון אַן אַנדער שטעטל. ווייזט אויס, אַז די געשעפטן פון דער באַנק זענען געווען נישט ווי געווונטשן, און דער יונגער

וואלף ל׳טנשלגר

באַנקיר האָט אפשר פאַרלוירן דעם נדן וואָס ער האָט באַקומען פון זיין פרויס עלטערן. אין איינעם אַ שיינעם טאָג איז ער פאַרשוווּנדן, מ׳האָט אים אַרומגעזוכט און נישט געפונען. נאָך עלף טעג האָט מען אים געפונען אויפגעהאָנגען אין קעלער פון דער באַנק. אין שטעטל האָבן זיך אָנגעהויבן צו פאַרשפּרייטן קלאַנגען, אַז אין הויז זענען דאָ שדים, וועלכע פראַווען טייוולאָנישע שטיק 12 אַזייגער ביי נאַכט. מענטשן האָבן אַליין געזען, ווי חצות איז געוואָרן פלוצים ליכטיק אין הויז און שדים האָבן געשפּילט און געטאַנצט ביז די שטערן זענען פאַרלאָשן געוואָרן. טייל מענטשן האָבן געזען שדים אַרויסקומען פונעם קוימען און טאַנצן אויפן דאַך. מ׳קאָן זיך פאָרשטעלן וואָס פאַר אַ שרעק די מעשה האָט אָנגעוואָרפן אויף די מאָסטער יידן. זיי האָבן מורא געהאַט דורכצוגיין ביי נאַכט ביים הויז כדי די שדים זאָלן זיי נישט אַריינשלעפן. מיין מוטער האָט געבעטן מיין פאָטער צו פאַרקויפן דאָס הויז ווייל קיינמאָל וועט זי דאָרט נישט וווינען. וואָס הייסט אין אַ הויז ווו שדים טאַנצן, אָבער קיינער האָט נישט געוואָלט קויפן. מיין פאָטער, וועלכער האָט נישט שטאַרק געגלויבט אין די שדים מעשות, האָט געמוזט צוליב טאָן דעם אַלגעמיינעם גלויבן און מיט מיין מוטער איז ער אַרומגעפאָרן צו אַ סך רביים כדי צו פאַרטרייבן די בייזע רוחות. טייל רביים האָבן אים געגעבן קמעות, טייל האָבן אויף זיי אָנגעשריגן זיי זאָלן נישט גלויבן אין אַזעלכע נאַרישקייטן. איין רבי, דוכט זיך דער סאַסאָווער, האָט געגעבן מיין פאָטער געמאָלענעם צוקער און אים דערלאַנגענדיק דאָס פּעקעלע האָט ער עפּעס געזאָגט שטילערהייט ביי פאַרמאַכטע אויגן, געהייסן מיין פאָטער

גיין יעדן אָוונט, צוויי וואָכן צייט, אין הויז אַריין, אַרויפשיטן אַביסל צוקער אויף ברענענדיקע קוילן און זאָגן עטלעכע קאַפּיטלעך תהילים, וועלכע ער האָט אָנגעצייכנט. איך פלעג שטענדיק גיין מיט מיין פאָטער אין הויז און געזען ווי מיין פאָטער איז מקיים וואָס דער רבי האָט געהייסן. דער רבי האָט אויך געגעבן מיין פאָטער אַ ספר וואָס האָט מחבר געווען זיין פאָטער אָדער זיין זיידע, דאָס ספר „דמשק אליעזר" האָט שטענדיק זיך געדאַרפט געפינען אין הויז יוייזיי אויס אַז דאָס אַלץ האָט געווירקט און מיר האָבן זיך אַריינגעצויגן אין הויז אַריין אָן יעדער מורא. מיר זענען אַפילו באַלד געלאָפן אין קעלער אַריין דאָרט ווו דער באַנקיר האָט זיך אויפגעהאַנגען. דעם טאָג פון אַריינציִען האָבן מיר, אַזוי ווי דער רבי האָט געהייסן געטיילט גאַנצע ברויטן מיט האָניק פאַר אָרעמע.

ו

אונדזער שטעטל האָט זיך געפונען האַרט ביי דער עסטרייכיש־רוסישער גרענעץ. ס׳זענען געשטאַנען ביי אונדז אַ רעגימענט אינפאַנטעריע און אַ רעגימענט קאַוואַלעריע. די קאַוואַלעריסטן זענען אַלע געווען עסטרייכישע אַריסטאָקראַטן. ווען ס׳האָט אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה זענען אַ סך יידן געוואָרן מאָביליזירט, צווישן זיי מיין פאָטער. די סאָלדאַטן אין שטעטל, אין נייע מלחמה אוניפאָרמען, האָבן געגעבן דעם שטעטל אַ נישט געוויינטלעכן אויסזען. איך געדענק ווען דער ערשטער עראָפּלאַן האָט זיך באַוויזן אויפן מאָסטער הימל, האָבן מיר אַלע געקוקט ווי אויף אַ בייז וווּנדער.

מיין פאָטער האָט נאָך אַ קורצער צייט באַקומען אַ צייטווייליקן אורלויב און איז אַהיימגעקומען. דערווייל, דעם 29־טן אויגוסט 1914, איז אונדזער שטעטל פאַרנומען געוואָרן פון דער רוסישער אַרמיי. עטלעכע טעג פריער האָט מען שוין געוווּסט, אַז דער פראָנט דערנענטערט זיך. מ׳האָט דערציילט, אַז שכנותדיקע שטעטלעך ברענען, און אַז די קאָזאַקן שלאָגן און הרגנען יידן. מ׳האָט אַפילו געזאָגט, אַז ס׳זענען פאַראַן צווישן זיי אַזעלכע וואָס האָבן נאָר איין אויג אין מיטן שטערן. פונוואַנען די מאָסטער יידן האָבן געקענט די לעגענדע פון די ציקלאָפּן ווייס איך נישט. אמת איז, אַז מיר האָבן שטאַרק מורא געהאַט און ווער כ׳האָט געהאַט מיט וואָס איז אַנטלאָפן צו זיין וואָס ווייטער פון די רוסן. מיר האָבן געבילדעט אַ גרויסן צוג צוזאַמען מיט די יידן פון אַנדערע שטעטלעך און דערפער וואָס זענען פריער געקומען זיך ראַטעווען קיין מאָסט. אויפן וועג זענען אונדז אַנטקעגן געקומען עסטרייכישע סאָלדאַטן וואָס זענען געגאַנגען אויפן פראָנט.

מיר זענען אַזוי דערפאָרן ביז זשאָלקווע און עטלעכע טעג שפּעטער זענען מיר אָנגעקומען קיין לעמבערג. דאָ האָבן מיר דערלעבט דעם אַריינמאַרש פון די רוסן, וועלכער איז פאָרגעקומען גאַנץ רויִק. לעמבערג האָט זיך אונטערגעגעבן אָן איין שאָס. מוצאי

יום כיפור 1914 איז אין לעמבערג פאַרגעקומען אַ שיסעריי ווו אַ סך מענטשן זענען אומגעקומען. דוכט זיך, אַז אָנגעהויבן האָט עס זיך נאָך פאַר יום כיפור. די סיבה? תיקו! מיר האָבן דעמאָלט פאַרלאָזט לעמבערג און זיך אומגעקערט קיין מאָסט. די רוסישע אינוואַזיע איז בדרך כלל נישט געווען קיין שווערע. מיר האָבן אַביסל געציטערט, אַז ס'זענען געקומען אין שטאָט סאָלדאַטן, און דער עיקר קאָזאַקן, וועלכע האָבן אַביסל געראַבעוועט און געשלאָגן. אָבער שטאַרק שלעכט איז עס נישט געווען, כאָטש זיי האָבן איינגעפירט באַגרענעצונגען פאַרן פאַרקער פון שטאָט צו שטאָט. ביי עסטרייך האָבן מיר נישט געוווּסט פון פּאַסיר־שיינען. יידן האָבן געזאָגט „קאָפּיציר־שיינען". ביי די רוסן האָט עס געהייסן „פּערעפּוסטקאַ". אַ רוסישער פּאָליציאַנט האָט בעסער געוואָלט אַ פּאָר קאָפּיקעס איידער אַ פּערעפּוסטקאַ.

ווען די פעסטונג פּשעמישל איז געפאַלן אין חודש מערץ 1915 נאָך אַ באַלאַגערונג פון עטלעכע חדשים, זענען דורך אונדזער שטעטל דורכגעגאַנגען וואָכן לאַנג צופוס עסטרייכישע געפאַנגענע, אויסגעהונגערטע און אָפּגעריסענע נאָך דער לאַנגער באַלאַגערונג. מיר האָבן זיי דערלאַנגט עסן און נישט אַלע רוסישע באַגלייטער האָבן עס דערלויבט.

מיט אַן ערך דריי חדשים שפּעטער איז פּשעמישל געוואָרן צוריק עסטרייכיש און די רוסן האָבן געהאַלטן אין איין לויפן צוריק. דער פראָנט האָט זיך וואָס אַ מאָל מער דערנענטערט צו אונדזער שטעטל. הארט פאַרן פאַרלאָזן פון מאָסט זענען דורכגעגאַנגען דורך אונדזער שטעטל מחנות יידישע ציווילע געפאַנגענע, מענער און פרויען, געפירט פון באַוואָפנטע רוסן. אַז מיר האָבן זיי געפרעגט צוליב וועלכער סיבה מען פירט זיי, האָבן זיי נישט געוווּסט וואָס צו ענטפערן. זיי זענען געווען אויסגעהונגערט און מיד פון גיין צופוס גאַנצע טעג. מיר האָבן געפּרוּווט זיי עפּעס דערלאַנגען, אָבער ס'איז אָנגעקומען זייער שווער, מחמת די רוסן האָבן צו זיי נישט צוגעלאָזט. מיר ווייסן נישט וואָס איז געוואָרן דער גורל פון די דאָזיקע יידן.

די לעצטע טעג פון דער רוסישער אָקופּאַציע איז אונדזער שטעטל געווען אַ קריגס־לאַגער מיט אַלע פּיטשעווקעס. די רוסן זענען געלאָפן צוריק, צו פוס, מיט פערד, וועגענער, אַרטילעריע און מיטגעפירט עסטרייכישע קריגס־געפאַנגענע. די רוסן האָבן רעקווירירט אַ סך יידישע הייזער פאַר אָפיצירן און פאַר צייטווייליקע שפּיטעלער. אויך פון אונדזער הויז האָבן זיי זיך רעזערווירט צוויי צימערן פאַר אָפיצירן. האָבן אָבער נישט באַוויזן זיי צו באַנוצן, ווייל דער ריקצוג איז געגאַנגען זייער שנעל.

אין טאָג פון באַפרייען אונדזער שטעטל האָבן זיי אונטערגעצונדן כמעט אַלע הייזער. זיי האָבן פון אַ סך הייזער אַרויסגעטריבן די איינוווינער, דאַרונטער אויך אונדז, און אונדז פאַרזאַמלט אין „גרויסן הויז". גייענדיק צו דעם הויז האָב איך געזען צוויי קאָזאַקן אויף פערד פירן אַ ייד צופוס. דער ייד האָט געהייסן יונה נייטאַלער. דעם צווייטן טאָג האָט מען געפונען דעם ייד אויפגעהאָנגען אויף דער טיר פונעם שעכט הויז.

די רוסן האָבן אויך פֿאַרכאַפּט צוויי ייִדן לוי שטעגער און פּייוול גערנער, וועמען זיי האָבן באַשולדיקט אין שפּיאָנאַזש. זיי האָבן די צוויי ייִדן צוערשט געהאַלטן אין אַ שטאַל, דערנאָך זיי געפֿירט קיין רעקליניעץ ווו זיי זענען פֿאַרמשפּט געוואָרן צו הענגען. נאָך דער שנעלער פֿאָרויסמאַרש פֿון די דײַטשן האָט זיי געראַטעוועט דאָס לעבן. אויך די דײַטשן האָבן זיי חושד געווען אין שפּיאָנאַזש. זיי האָבן אָבער געפּועלט ביי די דײַטשן מ׳זאָל זיי פֿירן קיין מאָסט ווו זיי זענען באַפֿרייט געוואָרן.

ווען דער דאַך פֿונעם גרוסן הויז האָט אויך אָנגעהויבן ברענען, האָבן מיר עס פֿאַרלאָזן און נישט ווײַסנדיק ווו צו גיין זענען מיר געגאַנגען צום בית הקברות. אַזוי ווי דורך אַ נס פֿון אַ נישט פֿון פֿאָרויס באַשטימטן ציל, האָבן זיך כמעט אַלע ייִדן געפֿונען אויף די קבֿרים אַ גאַנצע נאַכט, געפּרוּווט כאַפּן אַ דרימל, געשטערט פֿון די האַרמאַטן און מאַשין־געווער־שאָסן און פֿונעם מעקען פֿון אַ קו וואָס אַ ייִד האָט מיטגענומען. כאָטש ס׳איז געווען זומער, 28־טער יוני, איז דאָך געווען קאַלט. מיר האָבן זיך צוגעטוליעט איינער צום צווייטן און זיך געגעבן קעגנזײַטיקע וואַרעמקייט.

ווען עס האָט אָנגעהויבן שאַריען אויף טאָג, און דאָס שיסן האָט זיך אָפּגעשטעלט, האָבן מיר אַרויסגעשיקט אויסשפּירער צו זען וואָס ס׳קומט פֿאָר. זיי זענען צוריקגעקומען און געבראַנגט אַ טרויעריקע בשׂורה: כמעט דאָס גאַנצע שטעטל איז אָפּגעברענט. מ׳זעט נישט קיין רוסן. אַנדערע האָבן שוין געזען דײַטשע פּאַטרולן. מיר האָבן דעמאָלט באַגריסט די דײַטשן ווי באַפֿרייער. מיר האָבן פֿאַרלאָזט דעם בית עלמין און יעדער איז געגאַנגען צום אָרט ווו ס׳האָט זיך געפֿונען זײַן היים. נישט מעגלעך געווען צו דערקענען. אַזוי ווי כמעט אַלע הײַזער זענען געווען פֿון האָלץ איז נישט מער געבליבן ווי דער קוימען. אונדזער הויז האָט נישט אָפּגעברענט, האָבן מיר אַרײַנגענומען צו אונדז אונדזער גאַנצע משפּחה און אויך אַנדערע, צוזאַמען דרײַסיק מענטשן, ווו ס׳האָבן פֿאַר דער מלחמה געוווינט צען.

די רוסן האָבן נישט נאָר פֿאַרברענט דאָס שטעטל נאָר אויך געהרגעט אַ צאָל ייִדן אין שטאָט און אין די דערפֿער אַרום. מיר האָבן זיך וועגן דעם דערוווּסט ערשט נאָך זייער ריקצוג. אין אַ דאָרף האָט מען געפֿונען אין אַ רינשטאָק אַ געהרגעטן ייִד, אײַנגעוויקלט אין אַ ספֿר־תּורה. אין דאָרף רעקליניעץ, זעקס קילאָמעטער פֿון מאָסט, האָבן זיי פֿאַרכאַפּט זעקס ייִדן — מרדכי אויסטער, שיע וועלערשטיין מיט אַ זון, בוימוואָל, מײַן פֿעטער און מומע אלי־לייב און צירל לויטנשלעגער. מיר האָבן נישט געוווּסט וואָס מיט זיי איז געשען. ערשט אַ חודש שפּעטער ווען די רוסן האָבן זיך צוריקגעצויגן פֿונעם טײַך בוג, וואָס איז נישט ווײַט פֿון אונדז, האָבן פּויערים דערציילט, אַז דרײַ ייִדן: אויסטער, שיע וועלערשטיין און בוימוואָל האָבן זיי דערהרגעט און דעם זון וועלערשטיין געמיינט פֿאַר טויט. די פּויערים האָבן קובֿר געווען די דרײַ מתים און דעם פֿאַרחלשטן וועלערשטיין גענומען צו זיך. מײַן פֿעטער און מומע זענען געבליבן

לעבן, זיך אויסגעקויפט ביי די רוצחים און נאָכן באַפרייען דעם טייך בוג געקומען צו אונדז.

די שטאָט־פאַרוואַלטונג האָט פאַר די נשרפים אויפגעשטעלט הילצערנע באַראַקן, ווו זיי האָבן געוווינט ביז זיי האָבן צוריק אויפגעשטעלט זייערע הייזער. דאָס בית־מדרש און די בעלזער קלויז זענען פאַרברענט געוואָרן און די שול איז נאָך נישט געווען פאַרטיק, האָבן די יידן געדאַוונט אין פּראָוויזאָרישע ערטער. צווישן אַנדערע, ביי ר׳ יאַנקעלע אלי־וויגדערס.

באַלד האָט עסטרייך אַרויסגעגעבן אַ באַפעל פון אַן אַלגעמיינער מאָביליזאַציע פון אַלע מענער אין עלטער פון 18 ביז 50 יאָר. כמעט אַלע זענען געוואָרן אָנערקענט פאַר פעיִק צו מיליטער־דינסט.

אַוועקגעפאָרן זענען זיי שבת תשובה 1915 מיט פויערישע פורן. ס׳איז געווען אַ שרעקלעך בילד זען יידן מיט בערד און פאות אין סאַמע שבת, און נאָך דערצו שבת תשובה, אויף פויערישע פורן, אויספילנדיק דעם גאַנצן מאַרק, באַגלייט פון די פרויען און קינדער, אין אַ שרעקלעך געוויין, גיין אין מלחמה פאַרטיידיקן דאָס עסטרייכישע פאָטערלאַנד. נישט איינער פון זיי איז געפאַלן אין די קאַמפן. ס׳זענען געפאַלן הערש גערנער, פישל קורץ, נפתלי האַלפערן, זלמן טעלער, יהודה הירש, הערש שפרונג, נאַכטשע גרוימאַן, גרשון... פלעגט אַריינקומען צו רחלע האָכנער, באַשע פונטש׳ס זון, איך געדענק נישט זיין נאָמען. איך דערמאָן זיך, אַז באַשע פונטש האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט דער טעלעגראַמע ווו מ׳האָט איר מיטגעטיילט וועגן טויט פון איר זון „אויף דעם פעלדע דער עֶרעֶ״, בעטנדיק זיך ביי יעדן מ׳זאָל איבערלייענען, ווייל אַליין האָט זי נישט געקאָנט, ביז ס׳האָט זיך עמעץ געטראָפן און איר געטאָן די טובה. אַנדערע געפאַלענע געדענק איך נישט.

נאָכן אָפּפאָר פון די „מלחמה העלדן״ האָט מאָסט אויסגעזען פאַריתומט. די גאַסן ליידיק, מ׳זעט נאָר פאַרוויינטע פרויען און קינדער. מ׳ווייסט נישט וואָס וועט זיין דער גורל פון די מאָדנע סאָלדאַטן. געווען אַזעלכע צווישן זיי וואָס האָבן פאַר דער מלחמה נישט געגלויבט, אַז אַזאַ זאַך ווי מלחמה, ביי אונדז האָט מען גזאָגט, שלאַכט, איז בכלל מעגלעך, ווייל קעגן וועמען זאָל מען זיך שלאָגן?

געווען צווישן די יידישע סאָלדאַטן מאָדנע פאַרטיידיקערס פון פראַנץ יאָזעפס מלוכה. איינער פון זיי איז געווען ר׳ שמעלקע צימעט. ער איז שוין געווען אין די הויכע פערציקער, געהאַט אַ שיינע, ברייטע שוואַרצע באָרד און פאות. ער האָט די באָרד נישט אָפּגעשוירן. אַזוי האָט ער אויסגעזען אַ סך עלטער. ר׳ שמעלקע האָט געהאַט, ווי שוין דערמאָנט אַן אַריינפאָר הויז ווו די בעלי־עגלות פון די שכנותדיקע שטעטלעך און דערפער האָבן אַוועקגעשטעלט זייערע פורן מיט די פערד. דער גורל האָט געוואָלט אַז איינער פון די בעלי־עגלות זאָל זיין ר׳ שמעלקעס לערער אין הלכות מיליטער.

האָט ער דאָך נישט געקאָנט זיין צו אים אַזוי באַפעלעריש ווי צו אַן אַנדערן סאָלדאַט, האָט ער זיך ביי אים ממש געבעטן: „ר׳ שמעלקע, זייט זשע מוחל און גיט אַ שאָס״.

אַן ענלעכער סאָלדאַט איז געווען יאָסל זיגל, נאָר מיט אַ קורצערע באָרד. ער איז געווען מיין פאָטערס פריינט. היות מיין פאָטער האָט געהאַט די ראַנגע פון פעלדוועבעל, האָט דער צופאַל אים אונטערגערוקט דעם רעקרוט יאָסל זיגל. מיט אים האָט מיין פאָטער געהאַט אַ שווערע אַרבעט. ער האָט נישט געוואָלט פאָלגן, וויסנדיק אַז מיין פאָטער וועט אים נישט באַשטראָפן. אַז מיין פאָטער האָט עפּעס געהייסן טאָן, האָט ער בפירוש געענטפערט: „וויל איך נישט, און טו מיר עפּעס״.

און מיט אַזעלכע און ענלעכע סאָלדאַטן האָט פראַנץ־יאָזעף געוואָלט געווינען די מלחמה.

איך דערמאָן זיך אין אַ ליד וואָס מ׳האָט געזונגען ביי אונדז און אַוודאי אויך אין אַנדערע שטעטלעך אַרום. ווער ס׳איז דער מחבר ווייס איך נישט.

אָט איז דאָס ליד:

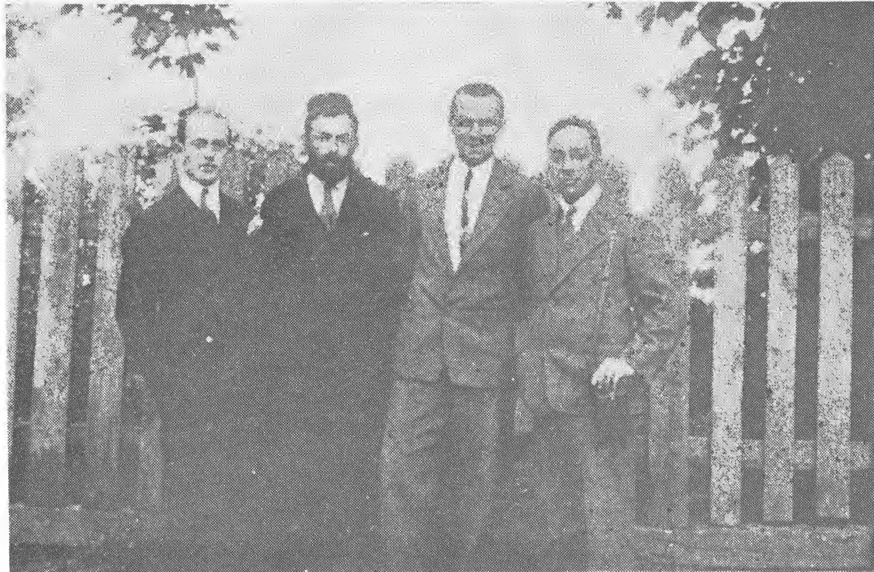
קיין גאַליציע איז פאָניע אַריינגעקומען
געוואָרן דאָ אַ גאַנצער באַלעבאָס
געמיינט האָט ער, אַז ס׳איז שוין גענומען
צום סוף האָט ער געהאַט אַ גרויסן טעות
ווייל עסטרייך, דייטשלאַנד און טערקיי צוזאַמען
האָבן פאָניען אָנגעלערנט
פון גאַליציע אים אַנטפערנט
און איצט זענען מיר פון דער נאַגייקע פריי.
רעפריין:
פאָניע האָט די מפלה
ס׳איז אים שוין ווינד און ווי
מ׳יאָגט אים מיט אַ בהלה
אויף צרות איז ניקאָליי,
פאַרלוירן האָט ער שוין די שלאַכט
פון אים ווער האָט אַ תל געמאַכט
עסטרייך, דייטשלאַנד און טערקיי.

צו זינגען מיטן ניגון פון „יידל מיטן פידל״.

ז

אין דעם מאָמענט ווען די שטאָט האָט זיך אויסגעליידיקט פון די מענער, אין חודש סעפּטעמבער אָדער אָקטאָבער 1915, בין איך אַלט געווען קוים 15 יאָר. מיין

עלטערער ברודער הערש האָט מיך מיט מיין חבר שמואל גלייכער געלערנט דאָס וואָס ער האָט געקענט. דאָס האָט אָבער נישט לאַנג געדויערט ווייל אויך ער איז באַלד אַוועק

מימין: משה שטגר, עזריאל הוכנר, יוסף מונד, ד״ר יעקב ראָטה

צום מיליטער. מיין חבר און איך זענען דעמאָלט געבליבן אַליין אָן וועלכן ס׳איז יועץ. מיר האָבן אויסגעשריבן ביכער פון ווין און דייטשלאַנד און אַליין געלערנט וואָס מיר האָבן אויסגעקליבן. דער אָפּקלייב איז נישט געווען שלעכט, ווייל דאָס האָט מיר שפּעטער גענוצט צו דער מאַטוראַ אין ווין. מיר האָבן אויך געלערנט עברית. מיר האָבן אַזוי געלערנט ביז עסטרייכס צוזאַמענברוך. דעמאָלט האָט מען ביי אונדז געזען די לעבנ־געבליבענע סאָלדאַטן, אַהיימקומען מיט דעם אָפּגעריסענעם קנאָפּ .K (קאַרל) פונעם היטל. טייל יידישע סאָלדאַטן האָבן אויף דעם אָרט געטראָגן אַ מגן דוד. ווו ס׳האָט זיך דעמאָלט געיאַוועט אַזוי פיל מגן־דוד׳ס ווייס איך נישט. די סאָלדאַטן זענען געקומען צופוס. טייל זענען אַרומגעגאַנגען די שטאָט לעמבערג, ווייל דאָרט זענען פאָרגעקומען קאַמפן צווישן פּאָליאַקן און אוקראַינער. אונדזער שטעטל האָט באַלד געהאַט אַן אוקראַינישע אַדמיניס־טראַציע. זי האָט באַלד איינגעפירט אַ פאַרקער־באַגרענעצונג און אוקראַינישע באַנקנאָטן, קאַרבאָוואַנצעס און גריווניעס, וואָס זי האָט גלייכגעשטעלט מיט דער עסטרייכישער קראָנע וואָס איז אויך געווען גילטיק. איז אָבער די צרה געווען אַז די אַדמיניסטראַציע האָט אַרויסגעגעבן באַנקנאָטן בלויז פון הויכע ווערטן, הונדערטער און טויזנטער, און אַז אַ סאָלדאַט איז געגאַנגען עפּעס קויפן האָט ער געגעבן אַ גרויסן באַנקנאָט און געפאָדערט

רעשט אין עסטרײַכיש געלט, ווייל קיין אוקראיניש קליינגעלט האָט ביי אונדז נישט עקזיסטירט. האָבן די יידישע קרעמערס בעסער פאַרציכטעט אויף דער צאָלנוג איידער רעשט צו געבן עסטרייכיש געלט, וויסנדיק אַז די קאַרבאָוואַנצעס און גריווניעס האָבן קיין שום ווערט נישט. דאָס איז נישט געפעלן דער מאַכט — ס׳טייטש, אוקראיניש סאָלדאַטן זאָלן נעמען סחורות און נישט באַצאָלן? ס׳איז דאָך אונטער זייער כבוד. אַנדערש איז ווען זיי רויבן, וואָס זיי האָבן טאַקע שפּעטער געטאָן. היות מ׳האָט נישט קיין קליינגעלט, האָט די מאַכט אַרויפגעלייגט אַ חוב אויף יעדן ייד, יעדן לויט זיין פאַרמעגן און לויט זייער אָפּשאַצונג, אויסצובייטן אַ געוויסע צאָל גרויסע אוקראינישע באַנקנאָטן אויף עסטרײַכיש געלט. האָבן די יידן נישט געוואָלט אויספירן דעם אוקאַז, האָט די מאַכט אַרעסטירט כמעט אַלע יידן פונעם שטעטל. מ׳האָט זיי באַלד באַפרייט נאָך אַ טאָג אָדער צוויי. איך געדענק נישט צי זיי האָבן געבײַטן די באַנקנאָטן צי נישט.

מיר זענען געווען אָפּגעשניטן פון לעמבערג, ווו ס׳זענען פאָרגעקומען קאַמפן צווישן פּאָליאַקן און אוקראינער. ס׳זענען צו אונדז דערגאַנגען קלאַנגען, אַז ס׳איז דאָרט פאָרגעקומען אַ פּאָגראָם אויף יידן, וואָס האָט זיך דערנאָך באַשטעטיקט.

ביי אונדז איז געווען פריילעך ווען ס׳זענען אָנגעקומען סאָלדאַטן, אויפן וועג קיין לעמבערג. זיי האָבן געשלאָגן יידן און גערויבט. איך דערמאָן זיך, אַז פּסח צייט 1919, דוכט זיך חול־המועד, האָט זיך אַ לאָז געטאָן צו אונדז אין הויז אַ כאָפּטע סאָלדאַטן, ביי יעדן אויסגעטאָן די שיך און צוגענומען, און ביי מיר האָבן זיי חוץ די שיך צוגענומען דאָס זייגערל. אָבער די שרעק איז געווען אַ סך גרעסער ווי דער שאָדן.

אַזוי ווי לעמבערג איז געווען פאַר זיי פאַרמאַכט, איז די אוקראינישע רעגירונג געזעסן אין סטאַניסלאַוו. זי האָט אַפילו אַרויסגעגעבן אַ צייטונג אויף דייטש, און דוכט זיך אַז יידן האָבן געהאַט אויפן פּאַפּיר אַ געוויסע אויטאָנאָמיע. צו אונדזער חרפה האָב איך געקענט צוויי יידן וועלכע האָבן געקעמפט ווי פרייוויליקע אין אוקראינישע מונדירן. איינער איז געפאַלן און געקומען צו קבורה אויף אונדזער יידישן בית עלמין, און דער צווייטער לעבט אפשר נאָך היינט אין רוסלאַנד.

די אוקראינישע מאַכט האָט לאַנג נישט אָנגעהאַלטן, די פּאָליאַקן, געהאָלפן פון פראַנקרייך און פון פוילישע פרייוויליקע פון אויסלאַנד, האָבן באַזיגט די אוקראינער, און אונדזער שטאָט איז געוואָרן „באַפרייט”, דעם 15־טן אָדער 16־טן יוני 1919. דעם לעצטן טאָג איז פאָרגעקומען דער קאַמף אין שטאָט, ס׳איז אָנגעגאַנגען אַן אומאויפהער־לעכע שיסעריי. מיר זענען געזעסן מיט שכנים צוזאַמען אין טויטשורעק. שפּעטער האָט זיך די שיסעריי אָפּגעשטעלט, און אַביסל שפּעטער האָט מען שטאַרק געקלאַפּט אין דער טיר, ווו מיר זענען געזעסן. מיר האָבן נישט געוווּסט צי ס׳זענען פּאָליאַקן צי אוקראינער. מיר האָבן זיך אָבער באַלד דערוווּסט, ווען אויפרייסנדיק די טיר האָבן מיר דערהערט

פון אונדזערע „באַפרייער” פוילישע ווערטער אין באַקאַנטן נוסח: „פשאַ קרעוו זשידזשע, ניעך וואַס וושיסטקיך שלאַק טראַפי”.

די אוקראַינער זיך צוריקציִענדיק, האָבן פאַרברענט די בריקן איבער אונדזער טייך, האָבן די פּאָליאַקן געטריבן כמעט אַלע יידן צום טייך לעשן דאָס פייער וואָס האָט נאָך געטליעט. דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבן אַ גיין איבער די הייזער און רויבן זאַכן וואָס האָבן זיי געפעלן. זיי האָבן שוין געהאַט פּראַקטיק און געוווּסט ווי אַזוי צו זוכן די באַהאַלטענע חפצים. קיין שום באַהעלטעניש איז נישט געווען זיכער פאַר זיי. זיי האָבן געזוכט אין די אויסגעגראָבענע גריבער, אין די קעלערס, אונטער די ווענט, ווו אַווינקל האָבן זיי געשניטערט. און אַז זיי זענען אַוועקגעגאַנגען מיט די צוגערויבטע זאַכן, זענען געקומען אַנדערע און אָנגעהויבן אויפסניי זוכן. און נאָך זיי ווידער אַנדערע. מיר זענען געזעסן אַפּאַטיש אין הויז, זיך צוגעקוקט אַוו זיי גייען און וואָס זיי נעמען. ס'איז אונדז געווען גלייכגילטיק. דער מצב האָט אָנגעהאַלטן עטלעכע טעג.

מיט דער פוילישער אַרמיי זענען געקומען פראַנצויזן, און איך האָב דעמאָלט געמאַכט באַקאַנטשאַפט מיטן פראַנצויזישן לשון וואָס איך האָב געלערנט אַליין. איך האָב דעמאָלט געהערט צום ערשטן מאָל אַ פראַנצויזיש וואָרט. איך האָב נאַטירלעך גאָרנישט פאַרשטאַנען, ווייל מיינע אויערן זענען נישט געווען צוגעוווינט צו דעם פראַנצויזישן קלאַנג. זיי האָבן מיך יאָ פאַרשטאַנען. איך האָב זיי געבעטן מיר אויפצושרייבן וואָס זיי ווילן זאָגן, און אַזוי האָבן מיר געשמועסט. אין שטעטל איז באַלד באַקאַנט געוואָרן, אַז איך, יאַנקל מעכטשעס, קאָן מיט זיי ריידן, האָט מען מיך גערופן אין יעדן געוועלב ווו זיי זענען אַריינגעגאַנגען עפּעס קויפן, כדי צו פאַרטייטשן די לשונות. און אַז שפּעטער זענען געקומען פוילישע זעלנער פון ענגליש ריידנדיקע לענדער, האָט מען מיך אויך גערופן. און אַז איך האָב געזאָגט, אַז איך פאַרשטיי נישט קיין ענגליש, האָבן זיי נישט געוואָלט גלויבן. ס'טייטש, דו קאָנסט דאָך מיט זיי ריידן! אַ פּאָר טעג שפּעטער זענען געקומען די טרויעריק באַרימטע האַלערטשיקעס. יעדער האַלערטשיק האָט ביי זיך געהאַט אַ שערל מיט וועלכן ער האָט געשניטן יידישע בערד. יידן האָבן מורא געהאַט זיך באַווייזן אין גאַס. טייל האָבן זיך פאַרבונדן די גאָמבע גלייך ווי זיי וואָלטן געהאַט ציינווייטיק, כדי צו באַהאַלטן די באָרד. די האַלערטשיקעס זענען אין זייער עבודה נישט געשטערט געוואָרן פון קיינעם, נישט פון דער אָרטיקער מאַכט און נישט פון זייערע אָפיצירן.

ח

נאָך אַ געוויסער צייט זענען די האַלערטשיקעס אַוועק פון שטאָט און מיט זיי די בערדשניידעריי. מיר האָבן פריי אָפּגעאָטעמט. פוילן האָט, איך ווייס נישט לויט וועלכער פאַראָרדענונג, אונדז מזרח גאַליציאַנער, נישט געטאָרט נעמען צו מיליטער־דינסט. מיין

חבר שמואל גלייכער און איך האָבן זיך ווידער גענומען צו דער אונטערבראָכענער זעלבסטבילדונג.

איינמאָל אַ פרייטיק נאָכמיטאָג קומט צו מיר שמואל גלייכער און דערציילט מיר אַז ס׳איז געקומען אַ העברעישער לערער און ער וואָלט וועלן האָבן תלמידים ביי אונדז אין שטעטל. דאָס איז געווען זומער 1919. געקומען איז משה עקשטיין, אַזוי האָט ער געהייסן, פון לאָדזש. געקומען איז ער צופוס פון זשאָלקעוו אָדער פון ערגעץ אַנדערש, אַן דעם קלענסטן באַגאַזש. מער ווי אַ ברויט איינגעפּאַקט אין אַ צייטונג האָט ער נישט געהאַט. מיר האָבן געכאַפּט אַ שמועס מיט עקשטיינען, און געזען אַז ער קאָן גוט עברית. ער איז געווען אַ יונגער בחור, אָבער עלטער פון אונדז. מיין חבר מיט מיר האָבן זיך תיכף גענומען צו דער אַרבעט. קודם כל געזוכט אַן אָרט ווו דער בחור האָט געקאָנט שלאָפן. מיר האָבן זיך אַרומגעזען, אַז דאָרט ווו ער זעט וווינען, איז אויך פּאַסיק פאַר אַ שול, נישט געקוקט וואָס חנה בערל לייבס, אַזוי האָט געהייסן די באַלעבאָסטע, האָט געהאַט עופות וואָס האָבן זיך אַרומגעדרייט אין שטוב.

האָבן מיר שוין, הייסט עס אַ לערער און אַן אָרט ווו צו לערנען. ס׳פעלן נאָר איין קלייניקייט, תלמידים. מיר האָבן זיך דערפון נישט אָפּגעשראָקן. היות אונדזער שטעטל איז קליין און מיר האָבן געקענט אַלע יידן און געוווּסט וועמ ס׳איז מסוגל זיך צו לערנען העברעיש, זענען מיר געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און אַגיטירט ביי טאַטע מאַמע, די יוגנטלעכע האָבן אַלע מסכים געווען. מיר האָבן געהאַט גענוג שוועריקייטן צו איבערצייגן פרומע טאַטעס, און נישט שטענדיק האָבן מיר מצליח געווען. סך הכל האָט עס זיך אונדז איינגעגעבן דעם זעלבן פרייטיק פאַר ליכט־בענטשן, צו האָבן פאַרשריבענע אַן ערך זעכציק תלמידים, יינגלעך און מיידלעך פון 12 יאָר און ווייטער. צו אונדזערע ערשטע תלמידים האָט געהערט דער שרייבער משה שטאַרקמאַן. ס׳זענען געווען שווע־ריקייטן ביי פאַרטיילן די גרופּעס, האָבן דאָך נישט אַלע געקאָנט לערנען מיט אַמאָל. ערשטנס קאָן מען דאָך נישט אָנווענדן דעם זעלבן מעטאָד צו 12־יעריקע קינדער און צו 20־יעריקע, חוץ דעם אַזוי ווי ס׳איז דער מנהג: אין די קליינע שטעטלעך פּאַסט דעם נישט צו לערנען צוזאַמען מיט יענעם. ביי די יינגלעך איז נישט געווען דאָס פּראָבלעם. אָבער ביי די מיידלעך יאָ.

מיר האָבן די שוועריקייט איבערגעווינדן, און זונטיק אינדערפרי האָבן זיך אָנגעהויבן די לימודים אין פיר גרופּן, דערווייל אָן ביכער, ווייל ביי אונדז זענען נישט געווען קיין בוכהאַנדלונגען. די ביכער האָט אונדז געבראַכט פון לעמבערג לויט אונדזער באַשטעלונג, פּרוי מאַטל זועקסלער. צוויי טעג פריער האָט קיינער וועגן דעם אַפילו נישט געחלומט. די תלמידים האָבן געצאָלט שכר־לימוד אויסצוהאַלטן דעם לערער און צאָלן דירה־געלט. אָרעמע תלמידים האָבן גאָרנישט געצאָלט, פאַר ווייניקער רייכע האָבן מיר געמאַכט הנחות, אויך ווען אַ פאַמיליע האָט געגעבן מער ווי איין תלמיד.

אונדזער לערער, משה עקשטיין, דערקלערט אונדז איינמאָל אָן אַ הקדמה, אַז ער וויל דאָ מער נישט בלייבן אָן אַ פּאַרוואָס. ס'האָט נישט געהאָלפן זיך בעטן ביי אים, צוזאָגן אים אַ הוספה, ער האָט באַשלאָסן און זיין באַשלוס איז דעפיניטיוו. ער האָט אונדז צוריקגעגעבן, כאָטש מיר האָבן עס נישט פאַרלאַנגט, די מלבושים און העמדער וואָס מיר האָבן אים געגעבן, און אַזוי ווי ער איז געקומען איז ער אַוועק געגאַנגען צופוס, נאָר מיט אַ ברויט איינגעוויקלט אין אַ צייטונג.

יום השוק במוסטי
Market day in Mosty

מיר זענען געבליבן מיט אַ לאָקאַל, ביכער מיט תלמידים, אָבער אָן אַ לערער. מיין חבר שמואל גלייכער און איך האָבן באַשלאָסן נישט לאָזן די שול אויף הפקר און אַליין, צוזאַמען מיט הערש פּעלצנער אָנצוגיין מיט די לימודים. מיר האָבן צווישן זיך איינגעטיילט די גרופּעס, און געפירט די לעקציעס מער ווי אַ חודש ביז מיר האָבן באַקומען אַן אַנדערן לערער. מיר האָבן נאַטירלעך נישט גענומען קיין געלט, די תלמידים האָבן אָבער ווייטער געצאָלט.

ט

דעם 24־טן אַפּריל 1920, האָט ווי באַקאַנט, די קאָנפערענץ פון סאַן רעמאָ באַשטעטיקט די באַלפור דעקלאַראַציע און ענגלאַנד האָט באַקומען דעם מאַנדאַט איבער ארץ־ישראל. אַלס קאָרעספּאָנדענט פון קרן קימת פאַר מאָסט האָב איך באַקומען פון לעמבערג אַ טעלעגראַמע מיט דער גוטער בשורה. מיר האָבן צוגעגרייט פאַר דעם געשעעניש צוויי פייערונגען. איינע, פאַר דער גרויסער שול — שבת, באַלד נאָכן דאַווענען,

האָבן מיר פאַרזאַמלט די קינדער פון אונדזער העברעישער שולע, ווו טראָגנדיק בלוי־ווייסע פאָנען, האָבן זיי געזונגען די התקווה. אַ סך יידן זענען מיט דעם געווען שטאַרק אומצופרידן.

די צווייטע פייערונג איז פאָרגעקומען שבת נאָכמיטאָג אין וואַלד, ווו ס׳האָט זיך פאַרזאַמלט אַ גרויסער עולם. מיר האָבן געהאַלטן פייערלעכע דרשות אין יידיש און עברית און געזונגען העברעישע לידער.

אַזוי ווי אַנדערע שטעטלעך האָבן מיר אויך געפלאָנט צו שאַפן אַ דראַם־קרייז. נישט קאָנענדיק קומען צו אַ הסכם מיט אונדזערע חברים פון בעל־מלאכה׳שע קרייזן, וועלכע האָבן זיך געהאַלטן פאַר „סאָציאַליסטן״, האָבן זיך ביי אונדז געשאַפן צוויי טעאַטער גרופעס, אַ חוץ דער קינדער גרופע פון דער העברעישער שול. זיי, די קינדער האָבן געשפילט אויף עברית. געלערנט מיט זיי האָט הערש פעלצנער. מיר, די דער־וואַקסענע האָבן געשפילט יידיש. די „סאָציאַליסטן״ האָבן געשפילט „הערצעלע מיוחס״ און מיר די ציוניסטן, „דער בטלן״ אָדער די „האָכצייט אויף אַ שפּאַס״. ס׳איז אונדז נישט לייכט אָנגעקומען אַד־רכצופירן די פאָרשטעלונג. מיר האָבן זיך דערוווּסט, אַז אונדזער רב גרייט זיך צו ריידן קעגן אונדזער טעאַטער אין שול נאָך קריאת התורה. מיר זענען צו אים געגאַנגען און אים געבעטן ער זאָל עס נישט טאָן. ער האָט צוגעזאָגט אָבער נישט געהאַלטן וואָרט. ער האָט אָנגעהויבן רעדן קעגן דעם חטא פון ראַזירן און אַזוי ווי ער איז איבערגעגאַנגען צום טעאַטער, האָבן מיר יונגוואַרג געמאַכט אַזאַ טומל, אַז ער האָט געמוזט איבעררייסן. מער ווי צו איין פאָרשטעלונג ביי ביידע צדדים, איז עס נישט געקומען. מיר האָבן אַפילו געאַרבעט ביי דער פּיעסע „כאַשע די יתומה״, אָבער ס׳איז נישט געוואָרן אויסגעפירט. די סיבה? צו אונדזער שטעטל האָט זיך דער־נענטערט דער פראָנט — דער פויליש־באָלשעוויקישער קריג, — און אַלץ איז געוואָרן אָפּגעשטעלט.

איידער די באָלשעוויקעס האָבן פאַרנומען אונדזער שטעטל, ווו זיי זענען געבליבן נישט מער ווי דריי טעג, האָב איך פאַרלאָזט די היים. דאָס איז געווען דער 20־טער אויגוסט. פון שטאָט בין איך אַרויסגעגאַנגען צו פוס קיין סטאַנישליווקע, זעקס קילאָמעטער, באַגלייט פון מיין פאָטער און מיין חבר יאָסקע מונד. אייגנטלעך האָב איך געזאָלט פאָרן קיין ארץ־ישראל, אָבער אין ווין האָב איך געביטן דעם פּלאַן צוליב פאַר־שידענע סיבות וואָס זענען נוגע מיר פערזענלעך און נישט דער שטאָט מאָסט.

י

מאָסט איז געווען אַ שטעטל פון יידישן מיטלשטאַנד, קליינע סוחרים, דער עיקר געוועלבער, בעלי מלאכה, בעלי עגלות, כלי־קודש. ס׳האָבן אויך נישט געפעלט קיין

קבצנים. פון די יידן וואָס האָבן געלערנט תורה און געקענט לערנען, וועל איך דערמאָנען דעם רב ר׳ יצחק עבערשטאַרק, מאיר שיפנבויער, גערופן מאיר חיים איציקלס, אלי גרינוואַלד, מרדכי זיטזאמער, גערופן מרדכי דעם חזנ׳ס, ברוך מרדכי עטינגער, אהרן פאַך, שלום גאָלדבערג, ר׳ יעקב ווייס, גערופן ר׳ יאַנקעלע, אלי וויגדערס, חיים שיעלע שטיקלער, אהרן מונד, גערופן אַרטשע דעם רב׳ס, הערשל חאריק. פון די יונגע איז כדאי צו דערמאָנען פסח זיטזאמער, מרדכי שמואל דעם שוחט׳ס זון, אברהם גאָלדבערג (היינט אין ישראל אונטערן נאָמען בן־פזי), איציקל ברוך מרדכי׳ס, אליהו ראָזען, מאיר גליקער, אייזיק שפּריצער א. א. די וואָס איך האָב פאַרגעסן זאָלן מיר מוחל זיין.

צו אונדזערע כלי־קודש האָט געהערט, חוץ דעם רב, אהרן מונד, שוין פריער דערמאָנט. ער איז געווען בעל קורא, בעל תפילה אין די שבתים און ימים טובים, אַריינגערעכנט די ימים נוראים. ער איז אויך געווען מוהל, חיים שיעלע שטיקלער (אויך שוין דערמאָנט) און זיין זון שלום, וועלכע זענען געווען בעלי תפילה. דער פאָטער האָט געהאַלטן דעם עמוד און דער זון האָט אונטערגעהאָלפן.

דער חזן יעקב מאיר ברונענגראָבער, גייענדיק פון זיין פּלאַץ צום עמוד, שחרית ראש השנה און יום כיפור, מיט פאַרמאַכטע אויגן, דעם טלית איבערן קאָפּ, דרייענדיק מיט אימפּעט דעם אָרעם, און שרייענדיק דעם „המלך״, האָט געקאָנט עמיצן דערהרגענען ווען ער וואָלט זיך געפונען אונטער זיין פאָכעדיקן אָרעם.

מיר האָבן געהאַט צוויי שוחטים: דוד מייזלס און ישראל, גערופן סרולטשע שוחט; דריי מוהלים: די שוין דערמאָנטע אהרן מונד און חיים שיעלע שטיקלער, און בישקע מאַן, וועלכער האָט אויך געזאַמלט געלט פאַר תלמוד־תורה.

פון די אַלע דאָ אויסגערעכנטע לעבן ביים היינטיקן טאָג נאָר צוויי, עד מאה ועשרים — שלום שטיקלער און אברהם בן־פזי. די אַנדערע, וואָס זענען נישט געשטאָרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט, זענען אומגעקומען אויף קידוש השם, דורך מיתות משונות. הי״ד.

י״א

פון די אַנדערע יידן וועל איך דערמאָנען יחזקאל ראַפּאַפּאָרט, וועגן וועמען איך האָב שוין גערעדט. דוכט זיך, אַז ער איז געווען דעם קאָפּעטשיניצער רב׳ס, רב חיים יעקב ראַפּאַפּאָרט׳ס אַ זון. איך דערמאָן זיך ווען איך בין געווען אַ קליין יינגל איז ער שוין געווען אַ ייד אין די אַכציקער. ווען ער איז נפטר געוואָרן בין איך אַלט געווען עלף יאָר. ער איז געווען מיין פאָטערס און מיין מוטערס פעטער, ווייל מיינע עלטערן זענען געווען שוועסטער־קינדער. ער האָט געהאַט אַ הדרת־פּנים, אַ שיינע ווייסע באָרד, געווען אַן אָרעמאַן, געקאָנט לערנען, אָבער נישט געהאַלטן פון תרי״ג מצוות. איך געדענק אַז שבת נאָכמיטאָג ווען זיין פרוי איז געזעסן ביי מיין באָבן, האָט זי געזאָגט, איך מוז

שנעל אַהיימלויפן ווייל מיין אַלטער קאָן זיך נאָך פאַררויכערן די פייקע, און נישט וואַרטן אויף הבדלה. ער איז געווען אַ ייד אַ חכם, מ׳האָט זיך ביי אים שואל עצה געווען. ער האָט שטענדיק געהאַט אַ שמייכל אויף די ליפּן. איך האָב אים קיינמאָל נישט געזען אין כעס. אַז זיין טאָכטער פון אַ שכנותדיקן שטעטל האָט אים געשריבן, טאַטע, פאַר אַ גאָרנישט קאָן איך האָבן אַ הויז, האָט ער געענטפערט: טאָכטער מיינע, נאַ דיר מיין גאָרנישט און קויף זיך צוויי הייזער. ער האָט אויך געשיקט קאָרעספּאָנדענצן אין קול מחזיקי הדת. ווען יחזקאל ראַפּאָפּאָרט, ביי אונדז האָט מען געזאָגט פּשוט, כאַסקל, איז געלעגן אויפן טויטן בעט איז נעבן אים געזעסן זיין פריינד סענדער האַרשאָווסקי און האָט שטאַרק געוויינט: „כאַסקל מיט וועמען לאָזטו מיך איבער?״ האָט אים כאַסקל געענטפערט: „זאָרג נישט, סענדער, איך וועל דיך לאַנג דאָ נישט לאָזן, איך וועל דיך באַלד קומען רופן״. אין אַן ערך צוויי שעה שפּעטער איז כאַסקל געשטאָרבן.

וועגן סענדער האַרשאָווסקי איז אויך כדאי צו שרייבן אַ פּאָר ווערטער. ער איז אין יענער צייט געווען איינער פון די זייער וויניקע גלוחים אין שטעטל. ער פלעגט גיין אין שול אַריין נאָר ימים נוראים, ער האָט געטראָגן אַ קליין שטריימעלע, וואָס האָט זיך גאָרנישט געפּאַסט צו זיין געגאָלטער גאָמבע. זיין פרוי די סענדעראָווע, האָט אין איר יוגנט געהאַט אַ גוווערנאַנטקע און געלערנט פראַנצויזיש, אַזוי האָט זי יעדנפאַלס געזאָגט. זי האָט אויך געזאָגט, אַז זי האָט דעם קייזער פראַנץ־יאָזעף דערלאַנגט בלומען ווען ער איז געקומען קיין לעמבערג. זיי האָבן געהאַט אַ מעבל געשעפט. יעקב ראַפּאָפּאָרט, כאַסקלס זון, האָב איך שוין דערמאָנט.

געווען ביי אונדז אַ זעלטענע פאַמיליע מיטן נאָמן „מאַן״. דער טאַטע פון דער פאַמיליע איז געווען אַ בעלזער חסיד, איינער פון זיינע זון, פרידל, איז אויך געווען אַ חסיד. אַ קאַפּאָטע, פאַנטאָפל און ווייסע זאָקן. אַ צווייטער זון איכל, אויך געווען אַ פרומער, האָט שוין געטראָגן אייראָפּעיִשע מלבושים. דער דריטער זון דאַקעגן, מאָריץ, דער נאָמען אַליין זאָגט שוין עפּעס, איך מאָסט מיט הונדערט יאָר צוריק, איז געווען אַ גלוח, געטאָן כל עבירות שבתורה. די מצבה פון זיין פרוי איז דעמאָלט געווען די איינציקע מיט אַ נוסח אויף פּויליש.

צו די רייכערע יידישע סוחרים האָבן געהערט אברהמ׳טשע זילבער, געשטאָרבן פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה; לוי שטעגער, שואל וועקסלער, אברהם און זיין זון שלמה מאַנדעלקאָרן, מיין פאָטער מעכטשע ראָטה, הערשל פיש, מענדל רייטער, אהרן בוידעק, נחום גערנער.

אַלע אומגעקומען דורך מיתות משונות אויף קידוש השם, הי״ד.

ווי שוין דערמאָנט האָבן מיר אין יענער צייט, אַן ערך 1920, געהאַט פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס: תומכי דלים, הכנסת אורחים, ביקור חולים, חברה לינה — ביי

קראַנקע ווען מ׳האָט געדאַרפט, הכנסת כלה, מעות חטין און נאָטירלעך א חברה קדישא און מלאָטשעס.

אלה תולדות מאָסטי וויעלקיע, וואָס איך געדענק. אַזוי ווי ס׳זענען שוין פאַר־גאַנגען 51 יאָר זייט איך האָב די שטאָט פאַרלאָזט, האָב איך געוויס אַ סך געשעענישן און מענטשן פאַרגעסן, און אַנדערע אפשר נישט פּינקטלעך איבערגעגעבן. איך בעט אַנטשולדיקונג ביי די וועלכע איך האָב נישט דערמאָנט און ביי די וועלכע געדענקען בעסער.

הסנדלר האילם

The mute shoemaker

יוסף מונד
תל־אביב

החדר הכללי בעירנו

בין מוסדות החינוך והצדקה במוסטי בלט תלמוד־התורה, שאבי ז״ל, הרב ר׳ אהרן מונד, שימש בו כיושב־ראש. מוסד זה נשתנה מה„חדרים״ בזה שהוא היה האחראי לתשלום שכר הלימוד למלמדים, עבור הילדים שהוריהם ידם לא השיגה לשלם שכר־לימוד. אחד ממקורות ההכנסה היה הדלקת מנורות שמן לזכר הנפטרים בימות הזכרון. ר׳ בן־ציון, יהודי יודע ספר, שגידל בנים תלמידי חכמים, היה השמש של בית־המדרש. הוא הדליק את המנורות והתמורה היתה קודש לכיסוי שכר־הלימוד של הילדים העניים. מקור הכנסה אחר היה, שכל יום ששי היו עוברים בבתים ואוספים תרומות למטרה זו. אלא שההכנסות משני המקורות לא הספיקו לשלם למלמדים את השכר המלא עבור התלמידים. לזה יש להוסיף שהיו חששות שהמלמדים מקדישים פחות תשומת לב לילדי העניים מאשר לילדים של בעלי היכולת.

מצב זה נמשך זמן רב עד שבשנת 1929 החליטו אחדים מנכבדי העיר לשנות את המצב, ביניהם צבי צימעט, דוד ספיר, לוי דאָנער, פרץ המלמד וכותב הטורים האלה. קראנו לאסיפה בבית־הכנסת ושם הוחלט לייסד חדר כללי עם קופה משותפת לגביית שכר לימוד מכל ההורים, איש איש לפי יכולתו, כדי למנוע אפליה אפשרית בין תלמיד לתלמיד, וכדי לעמוד על המשמר שהמלמדים ישימו לב במידה שווה לכל התלמידים. כדי לעקוב אחר התקדמות הילדים בלימודים, הונהג שכל שבת אחרי הצהרים יבקרו בחורים מחובשי בית־המדרש בבתי התלמידים ויבחנו אותם בשעור שלמדו במשך השבוע. ואכן מעקב זה נשא פרי ותרם הרבה לקידום הילדים בלימודיהם.

צבי צימעט, דוד ספיר ופרץ מלמד פעלו במסירות למען החדר הכללי, ובייחוד דאגו להבטיח את קיומו מבחינה חומרית.

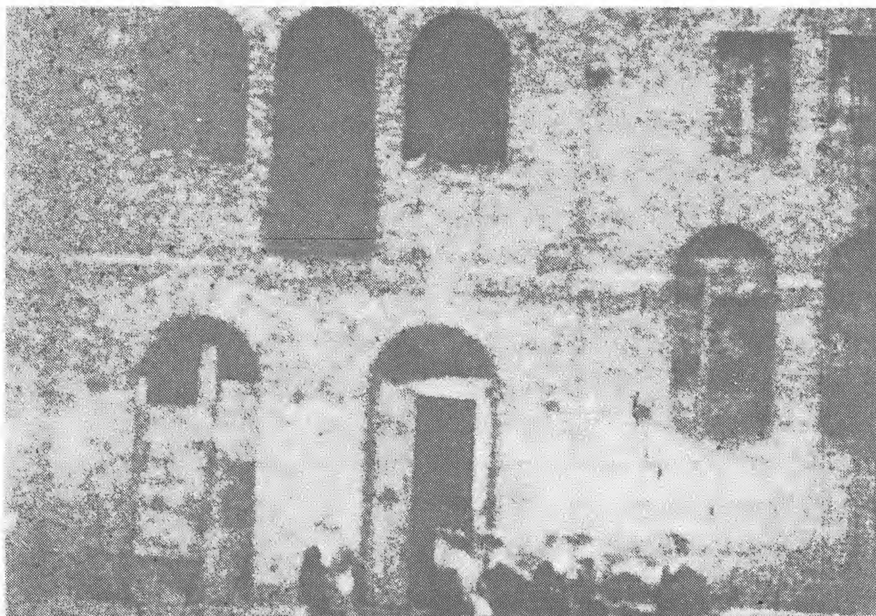
עם עלייתי ארצה בשנת 1935, מסרתי את ניהול החדר הכללי לגיסי לוי דאָנער אשר התמסר לתפקיד נעלה זה עד יום השואה, אשר בה מצאו יקירינו את מותם הטרגי ע״י הצורר הנאצי ושם קץ לחיים היהודיים בקהילתנו.

חבל דאבדין...

יוסף מונד
תל־אביב

בנין בית־הכנסת החדש בעירנו

בית־הכנסת המפואר שבעירנו נבנה בשנים הראשונות לקיומו של הישוב היהודי במוסטי, כלומר, לפני כארבע מאות שנה. הוא היה בנוי מעץ, ומרוב שנותיו נתרבו בו הסדקים בקירות ובגג. שמעתי מפי אבי ז״ל באלו נסיבות הגיעו לידי החלטה לבנות בית־כנסת חדש.

בית הכנסת בבנייתו
The Synagogue in the process of construction

בסוף המאה הקודמת חל יום־הכיפורים ביום סגריר וקר. כידוע, נהגו בעירנו להתפלל בקיץ בבית־הכנסת ובחורף בבית־המדרש. עונת הקיץ נמשכה עד אחרי סוכות, וביום הכיפורים התפללו איפוא בבית־הכנסת. באותו יום־כיפור כשהקור העז הציק למתפללים, נמנו וגמרו לבנות בית־כנסת חדש. ואכן, מיד אחרי החגים נקראה כל

האוכלוסיה היהודית במוסטי לאסיפה, בה נבחר „ועד לבנין בית־הכנסת" בהרכב דלקמן: ר' שלמה מאיר, ר' יעקב ווייס, ר' שלום גולדברג, ר' שמעלקע צימעט ור' חיים יהושע שטיקלער זכרונם לברכה, ובראש הועד עמד המרא דאתרא, הרב הגאון רבי יחיאל דב מונד ז"ל.

הועד ניגש מיד למלאכה והתחיל באיסוף תרומות ע"י הכנסת קופסאות מיוחדות למטרה זו בכל בית יהודי במוסטי. לפי תקנות הועד נתחייבה כל עקרת־בית לפני הדלקת נרות בערב שבת ויום־טוב, וכן בכל מאורע משפחתי, לשלשל מטבעות לתוך הקופסה. העיר חולקה לארבעה אזורים, וכל ראש־חודש היו ארבעה זוגות עסקנים — זוג לכל איזור, פוקדים את הבתים ומריקים את הקופסאות.

מבצע זה נמשך מספר שנים ובמרוצת הזמן הצטרפו עוד כמה אנשים לועד לבנין בית־הכנסת, ביניהם אבי הרב ר' אהרן מונד, ר' מיכאל בריקנער, ר' מענדל רייטער, שואל ווכסלר, הירש צימעט, וופצי אלתר, התנו של ר' לייב בוידעק נ"ע. הגזבר הראשון של הועד היה ר' שלמה מאיר, וכאשר הצטבר סכום של 50 כתרים, היו מוסרים את הכסף לנאמן הראשי ר' יעקב ווייס, וכשהצטבר סכום יותר גדול הפקידו את הכסף ב„ווינער באנק פאַריין". כל ראש־הודש היו אבי ור' מיכאל בריקנר עובדים במסירות במשך כל היום בריכוז הגבייה. בהגיע הסכום הנאסף ל־20.000 כתרים בערך, הוחלט להתחיל בבניה. קנו מאה אלף לבנים ועגלונים יהודיים הובילו אותן מבית־החרושת ללבנים מהכפר ווליצה הסמוך לעירנו. גם הביאו סיד, והשמש ר' יהושע־אביגדור בן ר' יוסף שמש ז"ל כיבה אותו. למותר לציין שכל האנשים שעסקו בהכנות לבניית בית־הכנסת ראו בעבודה זו עבודת־קודש.

עתה, כשהיו לבנים וסיד, צריך היה להשיג רשיון־בניה. משום מה התנגד ראש־העיר לבניית בית־הכנסת החדש במקום שעמד בית־הכנסת הישן. רק לאחר השתדלות רבה וטיפול נמרץ בענין, נאות ראש־העיר לבוא ולבדוק שנית את המקום המיועד לבניה. באותו יום סגרו החנוונים היהודיים את חנויותיהם והאומנים הפסיקו את מלאכתם ובאו בהמוניהם לבית־הכנסת וכמעט כפו על ראש־העיר הר כגיגית לאשר את הקמתו של בית־הכנסת החדש במקום המיועד.

לאחר שגם תקלה זו הוסרה, נסעה משלחת של נכבדי העיר אל הרבי מבלז לשאול עצתו בכל הנוגע להתחלת הבניה. הרבי, האדמו"ר ר' יששכר דב זצ"ל, המליץ למסור את העבודה לקבלן ידוע מסוקאל, שהיה בקיא בבניית בתי־כנסת. עם השלמת כל ההכנות קבע הרבי מבלז מועד להנחת היסוד — את יום שלישי, פרשת פנחס, תרע"ג. הצדיק מבלז הוזמן להשתתף בהנחת אבן היסוד לבית־הכנסת. הועד עיבד תכנית מגוונת לקדם את פני הרב. ביום המיועד יצאה כל האוכלוסיה היהודית אל מהוץ לעיר, אל הדרך שבו עמד לבוא הרבי. כולם לבושי חג, בשירה ובזמרה, בתופים ובמחולות, יצאו יהודי מוסט להקביל את פני הצדיק. אנשי חברה־קדישא גם התחפשו לחיילים־פרשים, ולבושי מכנסיים

אדומים, וחרבות שלופות בידיהם, ועל סוסים מקושטים רכבו בראש השיירה. חובשי בית־המדרש נשאו פנסים ססגוניים גדולים ונרות דולקים בתוכם, ופנס אחד גדול עשוי לפי דגם בית־הכנסת הוסע על עגלה. גם נוצרים השתתפו במאורע החשוב ובראשם ראש־העיר גיגעל. לפני הנחת היסוד מכרו בבית־הכנסת בנוכחותו של האדמו״ר מבלז את הלבנים הראשונות להנחת היסוד. מדי רגע גאתה ההתלהבות והלכה, שכמותה עוד לא ראתה העיר מוסטי.

הלבנה הראשונה נמכרה ב־500 כתרים לא. קרמניצר, בעל החזה מרעקלינץ. למחרת נמשכה מכירת לבנים למעוטי אמצעים במחירים עממיים וההצלחה היתה גדולה. הבניה התקדמה במרץ רב ובימים הנוראים, כלומר, כעשרה שבועות לאחר הנחת היסוד, התפללו כבר בשלד של בית־הכנסת החדש, והגג שעוד לא היה מקורה כוסה באברזין. אחרי החגים צריך היה לסיים את בניית הגג, כי הגשמים בסתיו והשלגים בחורף, עלולים היו לפגוע קשה בקירות, ובמיוחד בקשתות. אלא שהכסף שנאסף במשך שנים אזל ואי אפשר היה להמשיך בעבודה. בשבת אחרי סוכות התקיימה אסיפה בבית־המדרש לטכס עצה. באמצע האסיפה קם ר׳ נחמן גרובר והודיע שהוא מוכן להלוות לקהילה בערבות מסויימת ארבעת אלפים כתרים ללא ריבית ולאפשר בכך המשכת העבודה. ר׳ לייב בוידעק, ר׳ לוי שטעגער, ר׳ מיכאל מעכטשע ראָטה ור׳ שואל וועקסלער נתנו את הערבות והעבודה נתחדשה. לכיסוי הגג בפחים מגולוונים הוחלט שכל משפחה תתרום פח לנפש. סוחרי ברזל במוסטי — ר׳ אליהו גרינוואלד, ר׳ יעקב שפריצר, ר׳ אברהם רוזנגארטן ור׳ נתן געלבער הביאו פחים מגולוונים מלבוב, ויהודים קנו את הפחים ותרמום לבית־הכנסת.

בזה עוד לא נסתיימה פרשת הגג. הואיל והגג נבנה בשיטה מיוחדת, שיטה שפחחי מוסטי לא הכירו, היה צורך לפנות לפחחים מזולקיב שהתמחו בשיטה זו, והם קיבלו את ההצעה בשמחה והתנדבו לעשות את העבודה ללא תמורה. סיפרו עליהם שהם נימקו את נכונותם לכסות את הגג בהתנדבות משום שהוריהם נקברו בבית־הקברות במוסטי הסמוך לבית־הכנסת, וכך אמרו: „בחודש אלול, כשנבוא למוסטי להשתטח על קברי אבותינו, נזרוק אבן על גג בית־הכנסת והיא תתגלגל עד לקברי הורינו״.

בנין בית־הכנסת נמשך עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה בט׳ באב תרע״ד 1914. אנשי עירנו ראו בהתחלת בנין בית־הכנסת שנה לפני כן והשלמת כיסוי הגג לפני פרוץ המלחמה סיעתא דשמיא. הם אמרו: טוב שהשקענו את הכסף שנאסף במשך 20 שנה בבנין, שכן בתהפוכות המלחמה עלול היה כל עמלנו לרדת לטמיון מחמת ירידת ערך הכסף האוסטרי; ושנית, בזמן מנוסת הרוסים מגליציה הציתו את עיירתנו, כל בתיה עלו באש, לרבות בתי־התפילה, ורק בית־הכנסת החדש לא נפגע. יהודי מוסטי ראו בכך נס מן השמים שמקום אחד, ודוקא בית־הכנסת החדש, נשאר עומד על תלו.

המלחמה נסתיימה, האוכלוסיה היהודית התאוששה מפגעיה, וצעד ראשון לשיקום החיים בעירנו היה שיפוץ בית־המדרש שנשרף ע״י הצבא הרוסי ורק קירותיו נשארו.

כשהכריזו על מגבית בין התושבים למטרה זו, אמר ר׳ אברהם זילבער שהוא יתרום לשיקום בית־המדרש סכום השווה לכל הסכום שיתנו כל יהודי מוסטי. אמר וקיים את הבטחתו.

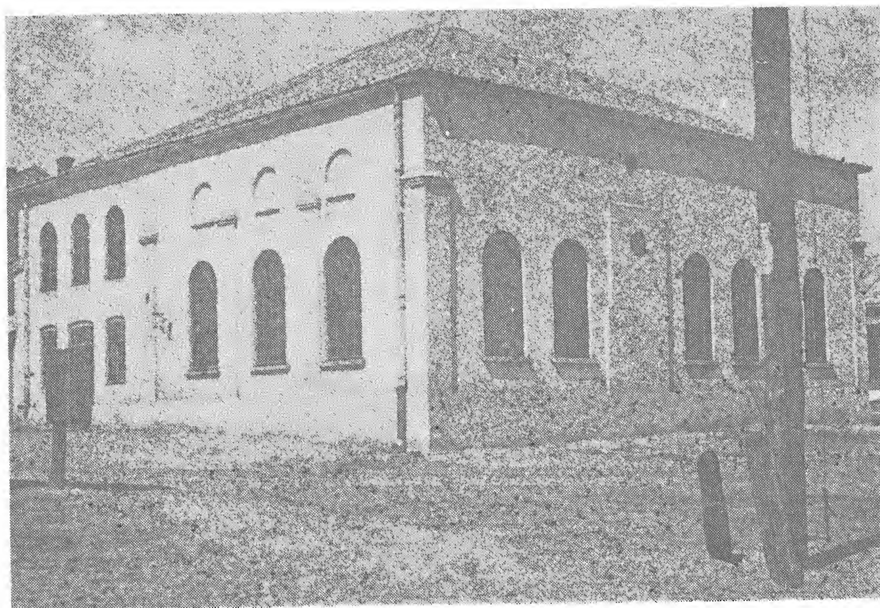
בית הכנסת במוסטי
The Synagogue in Mosty

לא עברו ימים מועטים ואורגן מחדש „הועד לבנין בית־הכנסת" בהרכב דלהלן. ר׳ מענדל רייטער, מיכאל־מעכטשע ראָטה, ר׳ שלמה בינשטוק, הירש צימעט ור׳ ישראל ווייס. הוכרזה מגבית ויהודי עירנו שוב תרמו איש איש כהישג־ידו. הסכום שנאסף הספיק לטייח את הקשתות. עם גמר הטיוח צריך היה לבחור דגם לארון הקודש. נסעו לבלז, והאדמו"ר ר׳ אהן זצ"ל המליץ על הדגם של בית־הכנסת בנימירוב. הנגר, מומחה, יהודי ירא שמים שגר בכפר טורינקה, נסע יחד עם אנשי הועד לנימירוב לראות את ארון הקודש, שמצא חן בעיניהם, ומה עוד שהומלץ ע"י הרבי מבלז. באותה שנה נסעה שפרינצה־ביילע לאה׳ס למשפחת הירש לארצות־הברית אל בעלה, ולפני עזבה את מוסטי הבטיחה לערוך מגבית בין יוצאי מוסטי באה"ב לעשיית ארון הקודש. כשביקשו את הנגר שיקוב בסכום שיעלה ארון הקודש, סירב לקבוע מחיר מראש ואמר שיעבוד לפי רישום ימים. אנשי הועד שהכירו את הגינותו של האיש, הסכימו לרישום יומי. כעבור זמן מה שלחה שפרינצה אלפיים דולאר. העבודה נמשכה זמן רב. האומן הקפיד מאד על טיב המלאכה ויופיה, מלבד זאת הרבה לטהר את עצמו לפני ובאמצע העבודה, והכסף

ששפרינצה שלחה לא הספיק לגמר העבודה. פנו שוב לשפרינצה, והפעם נקבו בסכום החסר ולא יצאו ימים מרובים והגיע סכום נוסף מאמריקה והשלימו את המלאכה. להנחת היסוד להצבת ארון־הקודש בא האדמו״ר מבלז, ואותו יום היה חג גדול בעיר. לאחר הנחת היסוד לארון־הקודש נשאר הרבי ימים אחדים במוסטי והמוני יהודים מעיירתנו והסביבה וגם נוצרים, באו עם „קוויטל״ אליו למען יברכם. יום זה נשאר חקוק בזכרוננו כאחד הימים הטובים בחיינו.

הספקנו להתפלל שנים אחדות בבית־הכנסת החדש והמפואר עד היום המר והנמהר בו פרצה מלחמת העולם השניה, ובעקבותיה עלה הכורת על עמנו באירופה. בבית־הכנסת שנבנה בעמל רב ובאהבה עשרות בשנים נשרפו חיים שלושים וששה מנכבדי העיר.

לא נשכחם לעולם. ת. נ. צ. ב. ה.

בית המדרש
The Beit Midrash in Mosty

א. ל. בינות
רמת־גן

עיירתי

והמה לשוא יבקשו נפשי
יבואו בתחתיות הארץ

(תהלים ס"ג)

הייתי צעיר כשעזבתי את עיירתי מוסטי. אמנם לא נדדתי למרחקים, ומזמן לזמן הייתי בא לעירנו לשבתות. באותן השנים התרופף הקשר ביני לבין עיירתי מוסט. גרתי תקופה ממושכת באושוויאֶנצ'ים עד השואה, עת שנעקרתי ממקום מגורי למקומות שונים בהם עברו עלי הרבה סבל ועינויים שאין ביכולתי לתארם. באותה תקופה לא הייתי מעורה עוד בחיים הציבוריים של עירנו. אבל משהו, לפחות כמה נקודות אור מחיי העיר ברצוני להעלות בשורות הבאות.

יש ובנדודי שינה בלילות צפים ועולים מנבכי הזכרון הרהורים ומחשבות המחזירים אותנו לתקופות שונות, כמעט נשכחות של חיי נעורינו הסוערים. לנגד עינינו עוברים מאורעות והתרחשויות שהיינו מעורים בהם ורשמיהם הטביעו בנו את חותמם לכל ימי חיינו, ובבהירות בלתי רגילה מבצבצות לנגד עיני רוחנו דמויות שאין בכוחו של הזמן ותהפוכותיו להשכיחן מן הלב.

במצב כזה של נים ולא נים, — תיר ולא תיר, עולים זכרונותי מעיירת מולדתי מוסטי, ואני מנסה לשחזר את אשר אני חש בלב ורואה בעיניים עצומות בבהירות מופלאה.

מוסטי היא עיירה קטנה שמקומה כמעט ואינו ניכר במפת הארץ. אפילו תחנת רכבת לא היתה בעירנו. אך זעירותה ומיקומה לא מנעו מיהודיה, מאמינים בני מאמינים, לדבוק בתורת ד', לקיים את מצוותיה ולחיות חיים מלאים רוויי תוכן ויעוד.

אבותינו המשיכו באורח־החיים המסורתיים שקיבלו מאבותיהם, התמידו במנהגיהם ובלבושם ולא היו שונים מהדורות שקדמו להם. בעירנו, הרב והשוחט, המלמד והתלמיד־חכם, בעל־המלאכה והסוחר, הרוכל והעגלון — כולם לבשו אותו לבוש: בימי חול מגבעת שחורה ו„שיפקע" (מעיל ארוך, על הרוב שחור), ואילו בשבתות ובחגים היו חובשים „שטריימל" ו„בעקעשע" (מעיל ארוך ממשי או מאַטלס שכיסיו היו בצדו האחורי).

הגברים פני כולם היו עטורים זקן ופיאות, והנשים שער ראשן מגולח ומטפחת או קפלט מכסים אותו. ולא רק הלבוש היה אחיד, אלא גם המנטליות שלהם והשקפת עולמם ניזונו מאותו מקור — מאמונת ואהבת ישראל.

עיר של חסידים היתה מוסטי, רובם חסידי בלז ומיעוטם הסידי הוסיאטין, והיו שני קלויזים — „בעלזער קלויז" ו„הוסיאטינער קלויז", והיו סתם בעלי־בתים שלא התפללו לא בקלויז זה ולא בקלויז זה, אלא בחורף היו מתפללים בבית־המדרש, ובקיץ בבית־הכנסת הגדול „די שול" (משום שבחורף לא הסיקו את בית־הכנסת). לבעלי־מלאכה היה בית־כנסת משלהם, שקראו לו „דאָס שניידערישע שולעכל". מפעם לפעם היו נוסעים לרבי מבלז לשפוך לפניו את רחשי לבם, לתנות ב„קוויטל" את הדאגות והתלאות, כגון: צער גידול בנים, פרנסה בדוחק, על הבנות שהגיעו לפרקן והזיווג בושש לבוא... והברכות שהרבי העניק להם עודדו את רוחם ונתנו להם כוח למשוך בעול הדאגות ולא להעלות חלילה על דל שפתם תלונה וקובלנה, ולטפח את התקוה שהמצב ישתפר — הלא הרבי הקדוש אצל להם מברכתו.

המצב הכלכלי של יהודי עירנו היה ירוד מאוד. ובזה לא נשתנו יהודי מוסטי מכלל האוכלוסיה היהודית בעיירות גליציה. רובם היו חנוונים זעירים, בעלי־מלאכה, מעטים סוחרים אמידים, ושכבה דקה מאוד של אינטיליגנציה, בעלי מקצועות חופשיים ופקידים. בזיעת אפם הביאו לחמם. החנוונים עמדו מבוקר עד מאוחר בערב על מפתני חנויותיהם וציפו ללקוח, ולא רק ללקוח — כי אם גם לנס שיתרחש ויעבור פלוני שאפשר להשיג אצלו גמילת־חסד קטנה, כדי להחזיר את גמילת־החסד שחטפו תמול־שלשום אצל אלמוני ליום־יומיים. זכרה להם אלוהים לטובה, להורי היקרים, אשר מיום שני בשבת עד יום ראשון, היום שבו ריכזו את הכסף לקניית תבואה למחרת היום בעיר סוקאל — היו מקדישים את הפדיון היומי לגמילת־חסדים לשכנים, לידידים ולמכרים, שהיו מחזיקים את הכסף ומשתמשים בו במשך השבוע לצרכיהם.

בעלי־מלאכה, יהודים טובים וישרים, עמלו וטרחו במשך השבוע להרוויח זהובים אחדים לפרנסתם, ועיקר דאגתם היה „אויף שבת", כלומר, לכבד את היום השביעי בסעודות־שבת נאות כיאות לגוברין יהודאין. חלק גדול מבעלי־המלאכה עבדו בביתם עד שעות מאוחרות בלילה והיתר נעו כל ימות השבוע בכפרים ומרוויחים לחם צר בעשיית מלאכתם אצל האיכרים. ובהגיע היום השישי היו חוזרים הביתה ובידם מעט קמח, עוף או שניים ומצרכים אחרים מתוצרת הכפר. היו גם בעירנו רוכלים שעברו מכפר לכפר והכריזו על מרכולתם, וחייהם היו קשים יותר מחיי בעלי־המלאכה שעבדו בכפרים, ולא אחת ידו בהם אבנים ה„שקצים" הכפריים. היו במוסטי מספר סוחרים שמצבם הכלכלי היה שפיר, אך תחת שלטון הפולנים היה תמיד מי ששקד ליטול מהם את חלק הארי מהכנסתם. אלה ואלה היו כורעים תחת נטל המסים שהשלטונות, הממשלתיים והעירוניים, הטילו עליהם. ואף־על־פי־כן, לא התלוננו ורוחם לא נפלה ולא היו מהרהרים אחרי מעשיו

של הקב״ה. ובלילות שבת היו בוקעים צלילי ה„זמירות״ מבתיהם, „זמירות״ שעל פי רוב כל המשפחה השתתפה בהן, והיו שרים אותן ליד שולחן ערוך שמפה לבנה פרושה עליו ונרות שבת מפיצים אור נגוהות. ובעל־המלאכה והחנווני הזעיר שעמל וטרח בששת ימי המעשה להכין לשבת „בשר ודגים וכל מטעמים״, ישב בראש השולחן, אדם חופשי ויהודי גאה, שמח בחלקו ושר זמירות ושירי שבת ונהנה משבת אחים בחיק המשפחה. ואף־על־פי שהחיים הכלכליים היו קשים מאוד, היתה דאגת ההורים נתונה בראש וראשונה לחינוך ילדיהם, ומשאלת לבם היתה לראות את בניהם עוסקים בתורה ובמעשים טובים. החינוך התחיל מגיל שלוש וראשית לימודם של הילדים היה ב„חדר״ של יוסל שמש או בעריש מלמד. אלה היו מלמדי דרדקי. בגיל 6—5 התחילו ללמוד חומש אצל ר׳ דוד׳ל מלמד, שה„חדר״ שלו נקרא על שם אשתו איידל; משם עברו למלמדי גמרא, נ״ך ועברית, לר׳ איציק דוד איגל, לר׳ פנחס גרוימן, לר׳ מאיר שיינפלד — קוניס — ולר׳ אליהו טייטלבוים, זכרונם לברכה. אצל שלושה מארבעה מלמדים בכירים אלה למדתי ולהם אני מכיר טובה על מעט הדעת בתורה שרכשתי בנעורי ושיכולתי אחרי־כן להמשיך בלימודי בשלב יותר גבוה. לכאורה היו כולם מלמדים של אותה רמה. אבל שונים היו באופיים, בדרך לימודם ובשיטותיהם. ר׳ יצחק דוד איגל היה שם את הדגש על ידיעת נ״ך והשפה העברית, אך לא הניח ידו גם מגמרא. הייחודי בשיטת הוראתו היה פיתוח חוש היופי אצל תלמידיו. הוא שקד להשריש בהם אהבה והרגל ללבוש נקי, ללא רבב ולידיים נקיות. הוא עצמו הקפיד בלבושו הנקי והמסודר וממש היה תענוג להסתכל עליו. אנחנו תלמידיו גילינו לו יחס של כבוד וחיבה. וסגולה נוספת היתה לר׳ יצחק דוד איגל — הבנתו במנגינה לימודית. הוא ליהן את שעורי תנ״ך לפי תוכנם. זכור לי עד היום הניגון אשר לצליליו למדנו את הפרק הראשון בספר ישעיהו. כאשר הגענו לפסוק ז׳ „ארצכם שממה, עריכם שרופות־אש, אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה״, ירדה עלינו עצבות קשה, כי פסוקים אלה היה מבטא אותם בקול עצוב ונוגה, ואנחנו, התלמידים, ראינו ממש במו עינינו את ירושלים השוממה. לעומת זאת כשלמדנו פרק מ׳ באותו ספר „נחמו, נחמו עמי יאמר ד׳ אלוהיכם, דברו על לב ירושלים, כי מלאה צבאה...״ היה משווה לקולו נעימה עליזה ושל התרוממות רוח. ואכן חשנו בעליל את השמחה שזרמה מלבו בקראו את המלים המנחמות, וכולנו היינו תחת הרושם שעוד מעט תקויים הנבואה הזו.

דמות שונה היה ר׳ מאיר קוניס ע״ה. הוא היה תלמיד־חכם מופלג, בקי בש״ס ופוסקים. הוא שם את הדגש על לימודי גמרא, השתדל להקנות לתלמידיו ידיעה יסודית בגמרא והיה חוזר ומשנן אותו ענין עד שראה שהשעור נקלט היטב. ואז היה מכריז בשמחה „תודה לאל, הם כבר מבינים״. היה רגיש מאוד ועצבני, ואם תלמידיו לא תפסו את הענין אחרי ההסבר הראשון או השני, היה מתרגז ומתפרץ. בכל זאת, כאשר נחה עליו הרוח והתחיל לפרש ולהסביר את הענין שדן בו השעור, היו כולם מרותקים למוצא

פיו והקשיבו בתשומת־לב לדבריו, ושכחו את ההתפרצות. ר׳ מאיר קוניס נהנה מאוד לבקר בשבתות אחר שנת הצהרים את הורי התלמידים בבתיהם, לבחון אותם בשעור הגמרא שלמדו בשבוע שחלף בנוכחות ההורים, אם אבי התלמיד היה בר־אוריון, או אצל שכן תלמיד־חכם. וההורים בשמעם את בנם מסביר את השעור בקול בוטח וצלול היו מתמוגגים מנחת. עם גמר הבחינה הגישו כיבוד, והשתיה — אחת מחולשותיו של ר׳ מאיר — היתה כדת.

שונה משניהם היה ר׳ אליהו טייטלבוים. הוא היה אישיות בלתי רגילה, מקרינה אצילות. היה יהודי אדוק, שומר מצוות קלה כחמורה, דבר שלא מנע ממנו לגלות סובלנות והבנה לדעות החדשות שריחפו בחללו של העולם היהודי במאה העשרים. צעירי עירנו רחשו לו כבוד ונתנו בו אימון מלא, כי מצאו אצלו הבנה לרוחם והשקפותיהם. יתרה מזו, גם ההורים האדוקים, החסידים, העריכוהו וחלקו לו כבוד. ר׳ אליהו טייטלבוים שם לו ליעוד להנחיל לתלמידיו את השפה העברית ולחבב עליהם את התנ״ך. עברית למדנו מ„הדיבור העברי״ של קרינסקי, וכל יום היה מכתיב לנו מכתב להורים או לחברים, למען תהיה השפה חיה ושגורה בפינו. ההכתבות שלו היו מתובלות בפסוקי תנ״ך, לפי מיטב המליצה שהיתה שלטת באותה תקופה בשפה העברית. זכורה לי ההכתבה הראשונה להורים, שפתח אותה בפסוק מישעיהו „כבכורה בטרם קיץ״ וגומר... הנמשל הוא שאל להם להורים לצפות להבשלת הנער בטרם עת. הוא עודד אותנו לקרוא ספרים מהספרות העברית החדשה, ובראש וראשונה „אהבת ציון״ ו„אשמת שומרון״ של מאפו. הוא עצמו היה קורא ותיק של הספרות הגרמנית ושל העתון הגדול והמפורסם שיצא בוינה „די נייע פרייע פרעססע״. מעניין, שבהיותו שוחר הספרות הגרמנית והספרות העברית החדשה היה גם קורא השבועון „מחזיקי הדת״ של החרדים בגליציה ומפרסם מאמרים בו בשם העט א. תמרי. אצל ר׳ אליהו טייטלבוים גם למדנו דף גמרא, אבל לימוד התלמוד לא עמד במקום הראשון. בסגולה נוספת ניחן ר׳ אליהו — הוא היה מחנך — פדגוג במלוא מובן המלה.

שלושה מלמדים, שלוש דרכים והמשותף שבהם שכולם היו יהודים טובים ונאמנים וראו בהוראה עבודת קודש.

היה במוסטי יהודי מעניין מאוד „נחבא אל הכלים״ שנשא בכיסו סמיכות לרבנות, בעל נימוסים מעודנים, למדן מופלג וירא־שמים — ר׳ איצי קורץ ז״ל. ר׳ איצי הרביץ תורה ברבים שלא על מנת לקבל פרס. הוא גם הקים בעירנו ישיבה בשם „עץ־חיים״ שלמדו בה בעיקר בני טובים. השעורים נתקיימו בבית־הכנסת הקטן של בעלי המלאכה, ובין אומרי שעור גמרא היו ר׳ מאיר קוניס, והבחור העילוי ר׳ איציקל ברוך־מרדכיס. אלא שר׳ איצי קורץ היה הראש ועמוד התווך של הישיבה. הוא לימד מסכת נדרים עם פירוש הר״ן. וזאת לדעת, „נדרים״ היא אחת המסכתות הקשות ביותר של התלמוד. ר׳ מאיר קוניס לימד מסכת „חולין״ (אף היא מסכת קשה), הוא לימד בביתו בבוקר

ובערב, לפני ולאחר שתלמידי חדרו סיימו את לימודיהם. בבוקר השכם כשהבחורים באו אליו הביתה, כבר מצאוהו ער ומכין עצמו לשעור. כבר היינו בחורים די בשלים לקלוט מהר את עמקות הסוגיה, וזה הסב לו סיפוק רב. על התיחסותו לענין הרבצת תורה תעיד האפיזודה הבאה: ערב אחד, כשבאנו לביתו כרגיל, ראינו שאין פניו כתמול שלשום. עצבות היתה נסוכה עליהם. למדנו אז את הפרק „אילו טריפות" במסכת חולין. נושא השעור היה י"ח טריפות, והגמרא שואלת ותו ליכא? — יותר אין? והלא יש עוד ועוד?... ובעת שהתכונן לשעור התקשה למצוא הדרך כיצד להסביר לנו את גורמי הטריפה, אז אמר לנו „גייט אַהיים, לערנט פאַר זיך, איך קען נאָך ניט דעם שעור". כשבאנו למחרת נתן לנו אותה תשובה. כשבאנו בפעם השלישית קיבל את פנינו בשמחה ואמר: „ברוך השם, מיר וועלן היינט לערנען" (השם יתברך, היום נלמד). והשמחה הגיעה לשיאה כאשר כילה להסביר את השעור ושאל מי מהבחורים יכול לחזור על השעור. אחד הבחורים אזר עוז וחזר על השעור, ולא היה גבול לשמחתו. היינו בכיתה זו 8—7 בחורים והם: יהושע כץ, מרדכי רנר, עזריאל כץ, שלמה לובינר, מיכאל טויביש, כותב השורות האלה ועוד בחור או שניים שאינני זוכר את שמותיהם.

היו בעירנו זוג לומדים ר' אליהו גרינולד ור' מאיר שיפנבויער זכרונם לברכה, שהיו באים יום יום בשעה 3 לפנות בוקר לבית־המדרש ללמוד גמרא וגם עזרו לבחורים צעירים לרכוש ידע בתלמוד. אישיות נערצת ומענינת בעירנו היה רבי אהרן מונד ז"ל (ר' ארצי דעם רב'ס), בן הרב ר' יחיאל מונד זכרונו לברכה, שישב על כסא הרבנות בעירנו. ר' אהרן מונד היה איש נעים הליכות, נוח לבריות וחיוך לבבי היה נסוך תמיד על פניו. מקבל היה כל אדם בסבר פנים יפות, והאוכלוסיה היהודית בעירנו על כל שכבותיה, לרבות הנוער על כל גווניו והשקפותיו, רחשו לו כבוד והוקרה. ר' אהרן מונד היה בעל־התפילה ובעל־הקורא הראשי בעירנו. בלילות שבת כאשר ברוב בתי־הכנסת בעיר כבר גמרו את התפילה, היו רבים מהמתפללים באים לבית־המדרש לשמוע את קבלת השבת של ר' אהרן מונד. בחודשי הקיץ כאשר היה עובר לפני התיבה בבית־הכנסת הגדול, היו מעריציו ומכבדיו שהתפללו בימות החורף בבית־המדרש עוברים עמו, ביניהם גם אבי ז"ל, אל בית־הכנסת הגדול ליהנות מתפילתו הנעימה והערבה.

אחרי הצהרת בלפור גברה בעיירתנו כמו בערים אחרות בגליציה התודעה הציונית, בראש וראשונה בקרב הנוער. הרוח החיה בהפצת הרעיון והשרשתו בקרב הנוער היה איש היוזמה והמעש הרשל פלזנר. בהשפעתו ובהשפעת חבריו גדל מספר המצטרפים לרעיון הציוני — ובשלב יותר מאוחר — לאירגונים הציוניים השונים שקמו בעירנו, שהקיפו בני נוער גם מבין הובשי ספסלי בית־המדרש, וגם בני נוער אחרים, בהורים ובחורות. הנוער הציוני במוסטי היה פעיל בכל תחומי העבודה הציונית, החל באיסוף תרומות למען הקרן הקיימת לישראל וכלה ביציאה להכשרה — פרוזדור לעליה לארץ־ישראל. הנוער בעירנו היה תוסס וער לכל הנעשה בארץ ובתנועה הציונית. גם בית־ספר

עברי נוסד אחרי מלחמת העולם הראשונה שהוחזק משכר־לימוד ומתרומות, שיוזמיו, מייסדיו ופעיליו היו בני נוער.

המועדון הציוני הראשון שהוקם במוסטי היה „האור". הרוח החיה במועדון והעושה והמעשה בו היה נתן — נאני — זליגמן ז"ל. למועדון „האור" השתייך כל הנוער הציוני על השקפותיו וזרמיו. לימים, כאשר בכל העיירות השכנות קמו סניפים של מפלגת העבודה הציונית „התאחדות", של המזרחי ושל הציונים הכלליים, התחילה להסתמן דיפרנציציה אידיאולוגית גם אצל הנוער שלנו וקם סניף של מפלגת „התאחדות".

מימין: שלמה רייטר, יהושע כץ, משה שטגר, אליעזר בינשטוק, צבי זילברמן, יצחק רייטר, חיים זילבר

בשנת 1925 התארגנה בעירנו קבוצת חלוצים בשם „גשר". הקבוצה יצאה להכשרה לאחוזה יהודית בכפר דמבינה־הובינק על־יד אוהנוב, ושם בעליה דוד מעטאל. קשה היתה השגת מקום להכשרה. הלכנו ברגל עשרות קילומטרים לעיירות הסמוכות ולא כל כך סמוכות לעירנו, ולא נתקבלנו בשום מקום. בעיירה אוהנוב התיעצנו עם חברים וציונים מקומיים, ואחד מהם אמר לנו שהוא מכיר בעל־אחוזה יהודי דוד מעטאל — ציוני, שאם נפנה אליו ודאי שלא יסרב לנו. הלכנו מיד לאחוזתו של מר מעטאל בריחוק 20 קילומטר מאוהנוב ובלבנו מכרסם הספק אם הפעם יאיר לנו מזלנו. עייפים מן הדרך הארוכה התיצבנו לפני מר מעטאל, איש מכובד ונאה. הוא קיבל אותנו בסבר פנים יפות, וכאשר לשאלתו מי אנחנו, ענינו לו שאנו קבוצת חלוצים ממוסטי שרוצים לעשות הכשרה באחוזתו, הזמין אותנו לארוחת־צהרים. בעת הארוחה שוחחנו על דא ועל הא, וכמובן על נושאים ציוניים ועל שאיפתנו לעלות במהרה לארץ. השיחה התנהלה בגילוי לב וכבין

שווים, ומיד הרגשנו „שאכן יש אלוהים במקום הזה״. למותר לומר שתשובתו היתה חיובית. נכנסנו לעבודה והיחס הלבבי אלינו לא השתנה במשך כל שהותנו באחוזתו. גם בניו הסטודנטים, סמק ונתן, כשבאו הביתה לימי חופשה, התיחסו אלינו באהדה וכבוד. אכן משפחה טובה ומכובדת היתה בית מעטאל. יהא זכרם ברוך.

לא יצאו ימים מרובים ולקבוצת „גשר״ הצטרפו חלוצים מבלז ומויטקוב וגם מסוקאל, וכך היינו לקיבוץ הכשרה גדול. מעירנו היו בקיבוץ יהושע כץ, שלמה ריטר, ירחמיאל ריימן, מיכאל טוביש, כותב השורות האלה ואחרים. לצערנו קיבלו רק מעטים מחברי הקיבוץ סרטיפיקטים ואחרי לבטים רבים התחסל.

לשבחו של הנוער היהודי במוסטי ייאמר שמעולם לא האמין בתרופות האליל שמלחמת מעמדות והמהפכה הסוציאלית יפתרו את הבעיה היהודית, וכל הימים היה נאמן לרעיון הציוני וחתר בכל כוחותיו לעליה והגשמה בארץ־ישראל. ראיה חותכת לתודעה הציונית העמוקה של הנוער שלנו תשמש העובדה שלא „בונד״ ולא הקומוניסטים מצאו כר פעולה בעירנו. אפילו „השומר הצעיר״, שביסודו היה ציוני, ובאותו זמן עדיין לא סגד לאליל המוסקבאי, ניסה להקים קן בעירנו ולא הצליח. היה משהו מיוחד בנוער המוסטאי שהבדיל אותו מהנוער במקומות אחרים. ביחס לנכסים חומריים הסתפק במועט, ולעומת זה העריך והוקיר נכסי רוח: לימוד, קריאה והתענינות בספרות, פעילות ציונית, פעילות דרמטית בלהקות שהקים, רכישת השפה העברית החיה והפצתה, הרצאות במועדון, שעורים בהיסטוריה יהודית ועוד ועוד מלאו את ישותו. וכל הפעילות הזאת או רובה ביצע בכוחות עצמיים. חברים בעלי השכלה — כללית ויהודית וכוח ביטוי נתנו שעורים ונשאו הרצאות על נושאים שונים.

במועדוננו היתה ספריה שהכילה ספרים רבים ביידיש, עברית ופולנית, שנתרמו ע״י חברים ואוהדים. תודות לחברנו הדגול יוצא־עירנו, הסופר והעתונאי משה שטארקמן־חזקוני ז״ל מארצות־הברית, ששלח לנו מדי פעם ספרים ממיטב הספרות ביידיש שהופיעה בארצות־הברית, וכתבי־עת בעברית, כגון „הדואר״, „התורן״ ו„העולם״, הבטאון הרשמי של ההסתדרות הציונית העולמית, גדלה הספריה והגיעה לממדים ניכרים. הספריה היתה פתוחה 2—3 פעמים בשבוע, והתדירות בהשאלת ספרים היתה גבוהה. בזמן שכותב שורות אלו ניהל את הספריה אורגן בתוכה חוג דוברי עברית. כל חברי החוג השתדלו לדבר עברית ביניהם, ופעמיים בשבוע היו מתאספים במועדון לשיחות חופשיות בעברית וקריאה קולקטיבית בכתבי־עת עבריים שקיבלנו — כאמור — מחברנו משה שטארקמן־חזקוני. נמצא שהשפה העברית היתה שגורה בפי הרבה חברים.

במשך הזמן, ככל שגברה והעמיקה התודעה הציונית בקרב הנוער, גברה התשוקה להוסיף דעת, ללמוד ולהשכיל גם בין חובשי בית המדרש, וגם בין נוער אחר שלא למד לימודים תיכוניים. (בית־ספר עממי ממלכתי פולני גמרו כמעט כולם). הנוער המתבגר כדי להשלים את השכלתו התחיל ללמוד אצל מורים פרטיים. בין אלה התבלט ברצונו

לעזור לנוער מר ט. זומרשטין, חתנו של מרדכי מן, ששעוריו בהיסטוריה, בספרות וגיאוגרפיה כללית ניתנו למתלמדים בסגנון נאה ובצורה פשוטה וקלה. לפעמים נתן מר זומרשטין לתלמידיו לתרגם מעברית לפולנית קטעי תפילות וספרות.

בשנות השלושים גבר בפולין משטר הדיכוי הכלכלי והטלת מסים כבדים על האוכלוסיה היהודית, שרוששו אותה בקצב דוהר. לזה יש להוסיף את החרם הכלכלי שהכריזו האוקראינים, שבגליציה המזרחית היוו רוב רובה של האוכלוסיה בכפרים וחלק ניכר גם בערים, על המסחר היהודי, שהיה פגיע מאוד, משום שהאוקראינים היו מאגר הלקוחות של הסוחרים היהודיים. אחת מדרכי האוקראינים לפגוע במסחר היהודי היו בחנויות ובקואופרטיבים שהקימו. הפדיון בחנויות היהודים נפסק כמעט כליל. כדי להקל את המצוקה הכספית של החנוונים הזעירים ובמידה מסוימת גם של הסוחרים, נוסדו ספונטנית קופות גמילות־חסדים שבלמו והאטו את התרוששותם של היהודים. בעת צרה ומצוקה זו גילו יהודי מוסטי אחריות קולקטיבית והחלו בשקט, בלי תיכנון ואירגון לעזור זה לזה, איש איש לפי יכולתו. העזרה ההדדית באה לידי ביטוי בגמילות־חסדים לטווח ארוך יותר. עזרה הדדית זו, שהיקפה היה קטן סייעה ליהודי החלש וסמכה אותו לא אחת לשקם את חנותו הדלה, את דוכנו בשוק ואת בית מלאכתו.

כנאמר לעיל, התרופף באותן השנים הקשר ביני לבין עיירתי. גרתי במקומות מרוחקים בגליציה ואין לי ידיעות מפורטות על יהודי עירנו באותה תקופה, אך ידוע גם אדע, שנאמנותם, צדקתם ויושרם של יהודי מוסטי, ליוו אותם עד יומם האחרון. הגורל המר והנמהר שפקד את כל יהודי פולין ואירופה, לא פסח על הורינו, ילדינו, נשותינו, אחיותינו ואחינו. מעטים מבני עירנו ניצלו מן השואה -- אלה שזכו לעלות ארצה לפני „יום עברה... יום שואה ומשואה"... כדברי הנביא (צפניה א׳, ט"ו), ואלה הבודדים, האודים המוצלים מאש, שהגיעו ארצה אחרי המלחמה לאחר סבל רב ועינויים, ויחד עם כל בית־ישראל אנו מבכים מר את אבדן קהילתנו ומשפחותינו שנשמתם יצאו בטהרה על קידוש השם, וזכרם לא ימוש מלבנו לעולם.

ובהתעטף עלי רוחי ונפשי על שבר בני־עמי חוזר אני על דברי „נעים זמירות ישראל" „היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה, באמור עלי כל היום איה אלוהיך? אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי" והכאב הצורב דוחף ושואל את השאלה הנצחית „צדיק ורע לו, רשע וטוב לו" מה חטאו ופשעו יקירינו שיצא עליהם הקצף? ואלה הצאן — הילדים הקטנים שלנו — מה חטאו? אשר שתו מיד ה׳ את כוס חמתו, את קובעת כוס התרעלה? ותפילה חרישית יוצאת מן הלב „אל תחרש ותשקוט אֵל, תשלם לרוצחי עמנו כגמולם".

ובכל זאת ולמרות זאת אנו מרכינים ראשינו לפני הנעלם והנסתר מנגד עינינו ושפתינו לוחשות...

יתגדל ויתקדש שמה רבא...

שמואל קסנר
תל־אביב

בין כתלי בית־המדרש

בית־המדרש בעירנו היה שוקק חיים כמעט כל 24 השעות שביממה, במיוחד בימות החורף, כאשר כבר בשעות המוקדמות של הבוקר היו רבים מבני עירנו באים לבית־המדרש להתפלל תפילת שחרית בציבור, „לומר" פרק תהילים, ללמוד משניות, דף גמרא, או סתם לעיין בספר, ובני הנעורים באו לשנן את השעורים ששמעו אתמול מפי הרב, או לשמוע שעור חדש מפי הבחורים היותר מבוגרים, שכבר היה בידם היתר־הוראה מרבנים מפורסמים, כמו הרב מטרנופול, הרב מטעשבין ואחרים, אשר עם תלמידיהם נמנו יחיאל מונד, בן דודי דוד וייז, זכריה איגל וחברו פישל הארט — כעת שוחט בניו־יורק, שהוציא כמה ספרים משלו, מהם חידושי תורה על מסכת קידושין הנמצאת בידי.

הבחורים חובשי בית־המדרש היו מאורגנים. אחד התפקידים הראשיים של האירגון היה רכישת ספרים (ספרי־קודש, כמובן) ותיקונם. הבחורים בחרו באחד מתוכם בתור גבאי לתיקון ספרים והוא צריך היה לדאוג לאסוף תרומות למטרה זו. היתה גם שיטה מיוחדת של איסוף תרומות. כל שבוע היו בחורים מבקרים את תושבי עירנו לפי רשימה שנמסרה לידם. היו גם תורמים בודדים. כאן המקום לציין שבכל בית נתקבלו המתרימים בסבר פנים יפות ואיש־איש הרים את תרומתו. יהודי עירנו ראו בכך דבר רגיל, חלק מאורח החיים המבוסס והמושרש מדורי־דורות.

משימה נוספת קיבל עליו האירגון והוא, לדאוג שכל עובר־אורח בעירנו יהיה לו מקום לאכול וללון בו. בדרך־כלל היו מסדרים את האורחים לפנות ערב, בשעה שרוב בעלי הבתים באו להתפלל מנחה ומעריב. והיה ועובר־אורח אחר לבוא, לא נשאר רעב, והיינו שולחים אותו עם פתק לפלוני־אלמוני, או היינו מלווים אותו לאחד הבתים הקרובים לביהמ"ד. מן הראוי לציין שכמעט לא קרה שבעל־בית אליו הבאני אורח סירב לקבל אותו. בערב שבת היה זה תפקידו של ר' שמעון שפריצר. הוא היה זגג וכל ימות השבוע היה עסוק במלאכתו, ואילו בערב־שבת קיבל על עצמו לסדר את כל הזרים ששבתו בעירנו אצל בעלי־בתים. הוא גם היה בעל תפילה בחסד, ניחן בקול ערב, ובליל שבת שהוא היה עובר לפני התיבה בקבלת שבת, הוא ובנו יוסף שסייע בידו, היה בית־המדרש מתמלא מתפללים עד אפס מקום. רבים באו מבתי תפילה אחרים לשמוע את תפילתו.

כאן אולי המקום למנות מספר בעלי בתים שאליהם היו על פי רוב שולחים את האורחים, והם: שבע מינץ, אשתו השניה של רבי לייביש מייזליש, שמחה שפיז, בילה שווערד, פרל שפריצר ואחרים.

בחורי ישיבה על יד קערות־צדקה בחודש אלול
Yeshiva boys at the charity-bowls in the month of Elul

הרבה תפקידים אחרים קיבלו עליהם הבחורים חובשי בית־המדרש. כשהגיע חודש אלול היו עומדים עם קערות בכניסה לבית־החיים, וכן בערב ראש־השנה ובערב יום־הכיפורים לפני כניסת החג בפרוזדור של בית־הכנסת ואוספים תרומות למטרות צדקה שונות. בהזדמנות זו אעלה מספר אנשים, שמפעם בפעם היו עוזבים את עסקיהם ויצאו לאסוף כספים לכל מיני מטרות נעלות, והם: אבי ז״ל יוסף קסנר, צבי זליג, מרדכי גולד, חתנו של הרב מאיר ברונינגרבר (החזן) ואחרים.

בשנות השלושים קמה תסיסה בדבר יישוב ארץ־ישראל בין חובשי ביהמ״ד בעירנו. אחרי דיונים ממושכים החליטו להקים סניף של צעירי „אגודת־ישראל״. אגודת־ישראל למה? מפני שתנועה זו חייבה השתתפות בבנין ארץ־ישראל, גם אם לא במסגרת ההסתדרות הציונית. ברם, נסיון ראשון זה של התארגנות ציבורית לא הצליח עקב התנגדות „החצר״ מבלז. היוזמים להתארגנות זו היו יוסקה מונד, עזריאל מרגלית,

יהושע שפרנסקי, נטע אקסלר, ישראל איגל ואחרים. בשנות 1935—6 שוב קמו אחדים מחובשי בית־המדרש והפעם העזו לא להירתע מפני התנגדות „החצר", ובתמיכה החשאית של הראשונים, התארגנה שכבת הבינים, כגון: יעקב מן, יחיאל מונד, דוד וייז, יצחק־דוד אקסלר, זכריה איגל, יהושע זיגל, כותב השורות האלה, יהודה קליינר, אביגדור קליינר, מנדל רוט (הוא בארץ ומנהל מרפאת שיניים), נטע שפיז, ישראל קויפמן ואחרים, והפעם קמה האגודה חרף התנגדותה של „החצר". הגשנו בקשה לשלטונות לקבלת רשיון (סטטוס) להקמת האגודה. התחלנו לרשום חברים ולאסוף כסף להוצאות. שכרנו אולם אצל מנדל קלינגר, פיתחנו פעילות תרבותית — שיחות חברים והרצאות, ובשנת 1937 יסדנו קיבוץ הכשרה ע"ש המהר"ם מלובלין. קיימנו שני מחזורי הכשרה, דבר לא קל כל עיקר בתנאי עירנו. נזדקקנו למקומות עבודה, דבר שקשה מאוד היה להשיג. אמנם אנו היינו מוכנים לעשות כל עבודה, אפילו השחורה ביותר, כמו חטיבת עצים, ניקוי חצרות וכיוצא בזה, אלא שאנשי עירנו לא רגילים היו שיהודים, מכל שכן בני המקום ובני תורה, יעסקו בעבודות „לא מכובדות". גם על קושי זה התגברנו, ובמשך הזמן קיבלנו כמה מקומות עבודה בבנין ע"י הקסרקטינים של הברון הורך, שם כבר עבדו חברים וחברות מקיבוץ הכשרה של „התאחדות", שבראשם עמד משה שטגר. אני רואה חובה להדגיש שחרף ההשקפות המנוגדות בהן דגלו שני קיבוצי ההכשרה, התפתחו יחסי ידידות בינינו וגם היינו עוזרים זה לזה.

חסידי בלז הסתכלו עלינו בשל הדרך שבחרנו כעל בנים סוררים וכופרים. זכור לי מעשה שהיה, המפיץ אור עד היכן הגיעה הקנאות של חסידי בלז. באחד מימי חנוכה ואני עובד בקבוצת בנין, ובעת שהעליתי יחד עם חבר מוט עם דלי טיט, נפל הדלי על רגלי. באותו רגע לא שמתי לב לכך והמשכתי לעבוד. ואילו עם גמר העבודה, כשרחצתי את רגלי השגחתי שהיא התנפחה. החברים הוליכו אותי על מזחלת והביאוני לגוי מומחה שחבש את רגלי שנקעה. לא יכולתי לחזור לעבודה וכעשרה ימים שכבתי בבית הורי. כשהוטב לי במקצת נסיתי להתהלך נשען על מקל. זה היה ביום רביעי בשבוע, יום השוק בעירנו. הייתי בחנות לבדים של הורי להשגיח שהגויים שבאו לקנות לא יזכו במשיכה, ואז ראיתי ששגץ אוקראיני הסתיר פיסת־בד מתחת למעילו והסתלק. נסיתי לרדוף אחריו, ובדרך נתקלתי בר' מרדכי גולד, ידידו וחברו הטוב של אבי, שנמנה עם חסידי בלז הקנאים. בראותו אותי רץ התבטא בזו הלשון: „ראו את הרשעים האלה, אפילו כשהם חולים אין להם מנוחה. רק תמול־שלשום שבר את הרגל וכבר הוא רץ עם מקל בריא כשור".

כנאמר, התעלמנו מהתנגדותם של החסידים ואף הרחבנו את פעולותינו. תיכננו פתיחת בית־ספר עברי „בית־יעקב" בשביל בנות הגיל הרך, ו„בנות יעקב" בשביל בנות יותר מבוגרות. ואם כי קיום בית־הספר היה כרוך בהוצאות ניכרות, הצלחנו להתרים את בני עירנו למטרה זו ותוך זמן קצר שכרנו חדר מרווח אצל פסחיה זילברמן. הבאנו

את הציוד הדרוש, הזמנו מורה מהעיר סוקאל, את פפי וורצל, והמאמץ נתן פרי. בביה״ס למדו כשלושים בנות.

כן רכשנו ספריה, אירגנו משחקי שחמט ולעתים מזומנות קיימנו שיחות חברים והרצאות שונות, בעיקר על נושאים ארץ־ישראליים. קיימנו גם שעורים בבית־המדרש אחרי תפילת ערבית, כגון דף יומי, ובכל יום חמישי ניתן שעור בפרשת השבוע. יש לציין בסיפוק שהרבה בעלי־בתים לקחו חלק בשעורים אלה.

אגודת ישראל במוסטי
Agudat Yisrael in Mosty

הרב שמריה ובן אחותו ר׳ מרדכי פלץ

רבי שמריה שטיקלר[1] אב״ד דמאסט־רבתי היה תלמידו של אורי מסטרליסק, רצ״ה מזידאטשוב ור׳ שלום מבלז. נפטר בי״ב תשרי תרל״ב.

היה מחותנו של ר׳ בעריש מאָלעסק. ר׳ צבי הירש אורנשטין, רבה דלבוב היה תלמידו. פרופ׳ דב סדן מגדירו „כבעל המוח העז ביותר לאחר ר׳ שלמה קלוגר, לקנאותו

שם משמריה

משרידי כתבי הרהגה״צ ר׳ שמריה שטיקלר זצ״ל
אבד״ק מוסטי (וויעלקי)

פלפולי חריפתא על סוגיות הש״ס ודרושים באגדה
מהפליטה הנשארת מכתבי האי גאון וצדיק.
מוצאים לאור על ידי נכדו
אברהם ב״ר שלום ז״ל, יכונה בן פזי (גולדברג), מתל אביב
להקים יד ושם לזקנו זצ״ל.

נדפס בירושלים השלמה

1) יצחק אלפסי, „החסידות״, עמוד 208.

מכתב מהרב ש. נתנזון מלבוב להרב ר' שמריהו שטיקלר
Letter from Rabbi S. Nathanson of Lwow to Rabbi Shmaryahu Schtickler

בענין חדש אסור מן התורה ומלחמת סתר להם בשלא היו כמותם — ר׳ אפרים זלמן מרגליות והשואל ומשיב. היה שנה אחת רב בהובנוב.

כתבי־יד של הרב שמריה, פלפולי חריפתה על סוגיות הש״ס ודרושים באגדה הובאו לארץ ע״י נכדיו ופורסמו והוצאו לאור ע״י נכדו ר׳ אברהם בן־פזי (גולדברג), בשנת תשכ״ח בשם: „שם משמריה״.

מכתב מהרבי מבלז הרב יהושע זצ״ל להרב ר׳ שמריהו שטיקלר אב״ד דמוסטי
Letter from the Rabbi from Belz, Rabbi Yehoshua, of righteous and blessed memory, to Rabbi Shmaryahu Schtickler of Mosty.

המשכיל משה הירש צבי ענסר[2]) נולד בלבוב בשנת 1804 ונפטר שם בשנת 1871. היה משורר ומופלג בתורה, ידע גרמנית, צרפתית ויוונית. בהתפתחותו הרוחנית הושפע ע״י ד״ר יצחק ארטר, שי״ר וש. בלנק, שקיים אתם קשרי ידידות.

משנת 1845 הדפיס שירים ב„כוכבי יצחק״, ובשנת 1854 פירסם ספר לימוד דקדוק לשפת־עבר בשם: „משאת משה או המצרף״. מעזבונו נשארו בכתובים „אגרות אל יוסף״ על השפה העברית, „הנותן זמירות״ על טעמי המקרא ופירוש „לספר הנפש״ של שם־טוב בן יוסף אבן פלקירה (1224—1270), וכן אוסף שירים „זרע קודש״.

2) ד״ר נ.מ. גלבר, יהודי לבוב פרק ט״ו בפרוס המהפכה.

נוסף לזה שרפה במוסטי אשתו שהיתה אחותו של הרב שמריה שלושה כתבי־יד מוכנים לדפוס: „חזות קשה"..., „לשון ערומים"... פירוש לאיוב „ובסדר למשנה".

*

מרדכי פלץ היה בנו של המשכיל ר' משה הירש ענסר, ואמו היתה אחותו של הרב דמוסטי ר' שמריה שטיקלר. בהיותה בניגוד לבעלה אשה אדוקה מאד, ובכדי להוציא את מרדכי מתחת השפעתו של אביו המשכיל, העבירה אותו אמו בגיל 13 בסתר למוסטי אל אחיה, ר' שמריה, שיחנכו ברוח החסידות. ר' שמריה הלביש את מרדכי הצעיר בלבוש חסידי ובעצה אחת עם אמו אף שינו את שם משפחתו מענסר לפלץ.

ר' שמריה היה מחסידי בלז הקנאים וברוח זו חינך והדריך את בן־אחותו. לעתים קרובות נסע אתו לבלז, לאדמו"ר ר' יהושע, וכשהתבגר היה מרדכי הולך ברגל ממוסטי לבלז כרבים מחסידי בלז שהתגוררו במוסטי[3]). בהשפעת דודו היה מרדכי לחסיד בלז נלהב. בהיותו מטבעו איש פעלתן ובעל יוזמה היה עד מהרה לאיש סודו של הרבי ר' יהושע במלחמה שהכריז על המשכילים והמתבוללים. ר' יהושע העריך מאד את כושרו הארגוני וה„דיפלומטי" ולמעשה מסר לידיו את הנהגת „מחזיקי הדת" והוצאת העתון בשם זה („מחזיקי הדת" הוא האירגון שהקים האדמו"ר מבלז להילחם באירגון „שומר ישראל" של המשכילים בגליציה).

במלחמה נגד היהדות האדוקה, עליה נמנו הרוב המכריע של יהודי גליציה, הציעו המשכילים ב„רייכסראט" לחוקק חוק על הרפורמה בחינוך היהודי ובשיטת בחירת הרבנים, חוק שאילו נתקבל היה חותר תחת יסודות היהדות החרדית בגליציה ומחייב את הרבנים לרכוש השכלה כללית. הצעה זו הסעירה את הרבי מבלז ואת רבני גליציה, ור' יהושע רוקח שלח את ר' מרדכי ללבוב לפעול נגד הצעות המשכילים ולעשות הכל להורידן משולחן ה„רייכסראט" בטרם יגיעו לדיון.

ר' מרדכי הוציא „קול קורא" בגנות ד"ר ביק, מראשי המשכילים בגליציה, שכיהן כיו"ר הקהילה בלבוב, ודאג להדביקו בחוצות העיר ובכל מקום ציבורי יהודי. עם פירסום „הקול קורא" הוזמן ר' מרדכי פלץ לשיחה עם ד"ר ביק וחבר עוזריו. הסופר ביידיש, יוסף פאלק, בן בלז, פירסם בשנות העשרים ב„מאָרגן זשורנאל" האמריקאי סיפור ארוך בשם „ר' מרדכי פעלץ". להלן אנו מביאים קטעים מסיפורו לתאור דיוקנו של האיש ופעלו. ר' מרדכי פלץ מילא את שליחותו בנאמנות והצליח בעזרת קשריו המרובים להביא לכך שהצעות המשכילים נדחו. חסידי בלז וכל היהדות החרדה בגליציה ראו בפעולתו של ר' מרדכי פלץ נצחון גדול והכירו לו טובה על השגיו. נצחונו התבטא בזה שהסטטוס־קוו נשאר בעינו.

---

3) יוסף רובין, האדמו"ר ר' יהושע רוקח, ספר בלז.

גם אחרי הנצחון הזה המשיך ר׳ מרדכי פלץ במלחמתו במשכילים. אמנם האדמו״ר ר׳ יהושע רוקח הוקיר אותו והעריך מאד את פעולתו, אבל לא תמיד שבע ר׳ מרדכי נחת מחסידי בלז ולא השלים עם דעותיהם. לפעמים גם הזכירו לו את חטאת אביו או התיחסו אליו בחשדנות — עד שהביאוהו כמעט לידי רביזיה בדרכו.

*

להלן קטעים מהסיפור „ר׳ מרדכי פלץ״ מאת הסופר יוסף פאלק. הסיפור תורגם לעברית ע״י דב סדן והופיע בהמשכים בעתון „אומר״ בשנות הארבעים.

יוסף פאלק

ר׳ מרדכי פלץ

„...ר׳ מרדכי הוא סמוך לרחוב ז׳ז׳ניצקה ומבקש לחצותו, אולם הוא מוכרח לשוב על עקבו: סיעה של יהודים עומדים כאן, גולגולת סמוכה לגולגולת, והם קוראים מודעה. זהו „מקום סכנה״, פה אסור לו לעבור. אין ברירה בידו אלא לחזור ולילך בדרך המלך — ברחוב קארל לודויג. אולם גם כאן אינו יכול ליכנס ברחוב יאגילונסקא, כי בפינתו ליד גדר החוסמת בית חדש, שלא נשלם בנינו, עומדים צפופים קהל בני־אדם ועמידתם כובשת את המדרכה וחתיכת הכביש. לאמור, הוא חייב להמשיך דרכו, עד שיצא מרובע היהודים. אלא מיד מזדמנת לו הפתעה כזאת: מרחוק נראה לו לא אחר, אלא אחיו, הצועד לעומתו עקב בצד אגודל, צרור ניירות תחת בית שחיו — ודאי הוא הולך לעבודתו במשרדי הקהילה. טוב, שר׳ מרדכי יכול לעקוף אותו בעוד מועד, בקפצו לתוך רחוב סיקסטוסקא. בעצם, אפשר שכל עובר ושב יהא מעכבו ממש כאחיו. אלא שהם, שני האחים, שרויים בברוגז, למעלה מארבעים שנה אינם דורשים זה בשלומו של זה, ואם הם מזדמנים, הרי המקרה מזמנם, כדרכו עתה. אחיו היה ודאי, כתמיד בראותו אותו, הופך ראשו ועובר בפסיעה בלועה... אף על פי כן, אם אפשר לעקפו, הרי הוא ר׳ מרדכי, בכל זאת אח, ורוצה לקמץ לו לאחר את הפגישה עם „יושב״ — יטייל לו האסתניס כדרכו, בנוח וברווח, עד לרחוב ברנשטיין...

„ר׳ מרדכי הולך לדרכו ובהגיעו שם, ימינה, בפתח רחוב שאינוכא, מתבהקת כנגדו, מעל לוח המודעות השחור של בית הכנסת היפה, כותרת המודעה שלו:

לא תשתחוה — נישט ביק׳ען!

„אלו אותיות הן — כלונסאות... מי חכם וידע, שיש אלף־בית כזה בעולם — והוא ברשותו של חיים רוהאטין! ... רחוב שאינוכא, החרישי והאציל תמיד, גם עתה הוא כמעט ריק ולפני המודעה אין עומדים אלא שני יהודים, בעלי בית לבובאיים. ר׳ מרדכי, אילו רצה בכך, יכול היה לגשת ולקרוא את המודעה כלא־יודע — וחסל... אך אין הוא רוצה בכך. רחוב זה עודו קרוב מדי. אחיו, מר ענסר, הלך עתה לרחוב ברנשטיין, הרי הוא, ר׳ מרדכי בלזר, רוצה לילך — להיכן? ... לרחוב ליאון סאפיאהא! ... והרי הוא הולך, ר׳ מרדכי, והולך לכל אורך רחוב סיקסטוסקא עד לקצה, למבואי הבנין הגדול של הדואר הראשי. כאן הוא רואה לפניו קיר מודעות וקהל סקרנים מרובה צר עליו. כאן יגש ר׳ מרדכי ויעשה אזנו האחת כאפרכסת, שמא יזדמנו לו מכרים — הריהו הולך מבית הדואר ומשראה קהל־ישראל כזה, בלי עין־הרע, עמד לראות...

„ליד המודעה מצטופפים כמה עשרות יהודים, גברים ונשים, זקנים וצעירים, ולפי שקצתם בלבד יכולים להתקרב ולקרוא בעצמם, הרי השאר שואלים זה את זה, מודעה זו מה לשונה ועניינה — והתשובות והפירושים מרובים.

— הטיל בו, כהלכה, בדוקטור ביק...

— ודאי נזדעזעו הארבע כנפות שלו...

— אם ירצה השם, כבר יקיים אשרי יושבי ביתך...

— ביק שמו וביק תהלתו ובאמת הוא מוטל כפר השחוט, פר של טריפה...

— נתאווה לאינסטיטוט תראאולוגי...

— והיא, הביקאית, יש לה שאלה בקורקבן מיד היא שואלת פי הדוקטור רבינר...

„ר׳ מרדכי מתערב בתוך הקהל ומאזין, מה הללו סחים. על ידו איש נוצרי, כמראה פקיד, שנפל לתוך „ז׳ידובסקי קאהאל״, והוא פוצר ביהודי, שיבאר לו מה שמחה היא להם עתה לישראל. היהודי טורח הרבה — זהו, כנראה, ערל הגון, שכן לא אמר: ז׳ידשי אלא אמר: איזראליטשי — לבארו עיקרו של דבר, אלא שלשונו הפולנית הזעומה אינה מסייעתו, אפילו כדי להטעים אותו פאן, שיהא משיג, עד כמה הביאור קשה... ישיש, שפניו מכורכמים כפני מורה בבית־ספר של הבארון הירש, והם כנשענים על צווארונו שקצותיו מזדקפים עד לרקתו, כקיר הנוטה לנפול והנשען על עמודים, אינו יכול לראות, כיצד שם ישראל מתחלל בשפת עלגים זאת והוא עוקר עצמו מתוך האוכלוסיה ורוטן:

— עטלפים חשוכים.

אלא רטינה זו מתן שכרה בצדה, שמיד מתלווים לו דברי חירופים של הקהל:

— לכל שנות אופל...

— שנאוצנפרעסער!

— לך ושב שבעה אחרי הדוקטור ביק שלך!

— יתום זוטא!

„בבית מלונו מודיע המלצר, כי הוא, ר׳ מרדכי, נדרש לקולטוס, כלומר לקהילה. שליח בא משם והביא אגרת, אך סירב להניחה. אמר, כי יבוא שנית — בשעה שתים בערך.

— אין דבר, אם כבר היה, חזקה עליו שיחזור ויבוא. בינתיים רעבוני מטרידני ואטול ידי לסעודה.

ר׳ מרדכי נטל ידיו, ישב אל השולחן ובירך המוציא. למלצר, השואלו מה הוא מבקש לאכול:

— טשולנט... טשולנט יש לך?

— מה עתה טשולנט לכאן?.. ר׳ מרדכי מהתל בי — הרי יום שלישי בשבת היום...

— לא, לא, בלי ליצנות... אתה אומר יום שלישי היום — ואם יום שלישי, מה? כסבור אתה, יום שלישי פסול לאכילת טשולנט? אח, בני, בני, — פעמים ויום שלישי אין לצאת אלא בטשולנט!... אולם, נו, כן, כמובן — בדרך כלל אין אוכלים טשולנט ביום שלישי... ומה אכילה אחרת יש לך, כדומה למשל?

— כבד קצוץ בבצלים, דגים, מעיים בפתיתים, אם רצונך בכך.

— ובכן, עיניך הרואות... יהא דגים ומעיים בפתיתים — אולם בין הדגים ובין המעיים גם רוטב — רוטב וכוסמת... כמוהו כטשולנט!...

ר׳ מרדכי כילה סעודתו, בירך על המזון וממתין לשליחו של דוקטור ביק. בשעה שתים בדיוק הוא בא, השליח, ומוסר אגרת. ר׳ מרדכי פותח את האגרת וקוראה בחטיפה.

— אבוא, ודאי שאבוא, תודיע, במחילה, לנשיא כי בשעה שלוש בדיוק אהיה אצלו.

השליח נפטר לדרכו ור׳ מרדכי נשאר יושב אל השולחן. „אשמח" — כותב דוקטור ביק. ר׳ מרדכי מפקפק, אם ישמח באמת. עליו לחכות עוד שעה תמימה. רצה ללכת אצל פיבוש אבנר ועוד אצל מישהו, אולם אין הדבר מסתייע. ובכן, ידחה חפצו זה לשעת לילה או למחר. אולם מה יעשה בינתיים? בין כל האורחים היושבים כאן וסועדים אין הוא רואה שום אחד, שיכול היה להסיח עמו. אולי פרט למלצר — אבל בעיניו ודאי שהוא נחשב כמי שנתבלעה דעתו."

(התרגום של דב סדן).

„בשעה שלוש אחר הצהרים בא ר׳ מרדכי פלץ למשרדי הקהילה. יו"ר הקהילה ד"ר ביק מקדם את פניו ומציג לפניו את ד"ר מאַנש ואת ד"ר בלומנפלד.

„ד"ר מאַנש פונה לר׳ מרדכי ואומר לו: „אהיה גלוי לב, אני שמח לראותך אדון פלץ, איך חולפות השנים ואיך הן משתנות... הכרתי טוב את אביך ע"ה, היינו נפגשים אצל סאלומון בובר. תמיד הערצתי את אביך. הוא היה מלומד חשוב ואיש פיקח. חייו לא היו קלים כל עיקר, ובכל זאת היה תמיד שמח. לא אני שמעתי את ההלצה מפיו, אבל היו מספרים שמר ענסר ע"ה היה אומר: „יש לי שלושה בנים: המבוגר סוחב אותי לגן־עדן,

האמצעי סוחב אותי לגיהינום, והצעיר אוהב סוסים, סוחב בכנף מעילי ואומר „טרר!" האם זה נכון, אדון ענ...פלץ, האם באמת אמר זאת אביך?"

— יכול להיות, אחי הצעיר שירת בצבא חיל הפרשים, אבל הוא כבר איננו — — ונשארו רק הגן־עדן והגיהינום...

כל שלושת הדוקטורים צוחקים, ויותר מכולם צוחק ד"ר מאַנש. הוא מפסיק ואומר:

„לא לחינם אתה בנו של מר ענסר ע"ה. הכל בך מזכיר לי אותו: הפנים, צורת הדיבור, אפילו הסגנון והכתב. אתה יודע בודאי שזאת חולשתי, בודאי שמעת...

— כן, כן, בודאי! שמעתי שאתה עוסק בחקירת הז'ארגון ובתחום זה הצלחת לעשות הרבה. כבר חשפת את שורש המלה „דאווענען" — תפילה. זו בודאי לא היתה מלאכה קלה. אבל אני בעד תפילה.

שלושת הדוקטורים שוב פרצו בצחוק בקול רם ולבסוף החליטו לגשת לענין. ד"ר ביק שולף את ה„קול־קורא" ושואל:

— מה זה לא תשתחוה (וואָס הייסט נישט ביקען)? בעוד שלושה שבועות עומדים להתקיים בחירות. מה זה פתאום אל תשתחוה (נישט ביקען)... האם לא משתמע מזה שהרבי מבלז מעדיף שנשלח עוד גוי לפרלמנט?

— פלץ מפסיק את שתיקתו ואומר:

הרבי מבלז חושב שמוטב עוד גוי אחד בפרלמנט בוינה — מאשר גוי על כס הרבנות בפוטיליטש...

„ד"ר ביק נושך שפתיו מכעס, מחוויר ודופק באצבעותיו על השולחן. ר' מרדכי מרגיש שהגדיש את הסאה, בהטיחו כלפיהם דברים כה בוטים, אך אינו מתחרט על כך. „הם ראויים לכך — חולפת מחשבה במוחו. בודאי עוד תהיה לי הזדמנות להגיד להם דברים יותר קשים". ד"ר בלומנפלד מפסיק את השתיקה המעיקה ומפטיר:

— נכון הדבר שיש בינינו חילוקי־דעות רציניים, אבל בודאי תסכים, ר' מרדכי, שהדברים שאמרת עכשיו מוגזמים מאד. דבר אחד צריך להיות ברור לך: את חילוקי הדעות בינינו לא ניישב בויכוח, או ברצון טוב בלבד. הלא אין אנו נמצאים עכשיו באסיפה. הבה נהיה גלויי לב. בעיה כאובה זו שנגענו בה, ובעצם כל המלחמה שבינינו מקורה באי הבנה טראגית.

— איזו אי־הבנה? שואל פלץ. שורש הבעיה הוא בזה שאין אתם מבינים את היהודים ואת העמדות שלנו: כנראה שאתם עוד חושבים שאוהנוב היא של הנמס...

— מה אתה שח, אדון פלץ, כלום סבור אתה שאני כה תמים כדי לזכות את אוהנוב במטיף...?

— אבל בז'ולקיב וביאבורוב, בראוה ובסוקאל — משסע אותו פלץ — אתם כן רוצים, ואילו אנחנו רוצים דוקא לשמור את הקהילות האלה מה„רבנים המלומדים" שלכם.

ואם נשמור אותן מהשפעתם יישמרו גם העיירות הקטנות מ„התורה והחכמה" שהם מפיצים ברבים".

(הקטע שמתחיל „בשעה שלש אחרי הצהרים" עד כאן תורגם מיידיש ע"י א. אקנר). (מכאן עד הסוף שוב תירגומו של דב סדן).

„...תמחול, מר פלץ, שאני מוכרח לשסע דבריך. בנקודה זו אין עתה כל שיטה, שכן תוהו ובוהו אינו שיטה. כי כיצד מגיעים במקומות אלה לרבנות? בדרך ירושה או כפי שאתם קוראים לה: „חזקה", דרך ליציטציה ודרך כפיה בכוחו של התקיף שבעיר או השפעות מחוץ... שני הדרכים הראשונים היזקם מרובה ומוסרם פגום, והדרך השלישי הוא פשוט אסון... הרי כמאורע מצוי הוא שעיירה היכולה בדוחק לפרנס רב אחד מתברכת בשנים ואפילו בשלושה רבנים — וכל העיר כמרקחה. וכל רב יש לו כלי קודש משלו — קודם כל שו"ב משלו ושחיטת השוחטים האחרים — אסורה, שחיטת חוץ... חרמות, דילטוריה — וגולגלות מתגלגלות ויורדות...

„— דברים שסיפרת, מר דוקטור בלומנפלד, ודאי אינם שמחים ומאירים, אלא שהם כנהוג מופרזים קצת. אולם — על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. קודם כל בענין החזקה, או כפי שאתה קורא לה: ירושה: רב מניח בן, הראוי מכל הבחינות להיות ממלא מקומו — על שום מה יידחה לקרן זוית ויבוא תחתיו אחר כרב? הנה, למשל, הרבינר שלכם עתה, דוקטור לוינשטיין, אדם מהוגן כשלעצמו ואני מברכו באריכת ימים — לדעתי היתה זו עוולה, אילו הייתם מדיחים את בנו, אילו יכול היה ואילו רוצה היה לרשת כהונת אביו... הדרך האחר, בפרט כשהוא זוכה לתואר „ליציטאציה", אפשר שיהא נראה כקלקול השורה — אך אינו מקלקלה... ראשית, אין הממון מכריע במינויו של רב חדש, ושנית אינו אלא דבר שבהכרח, אם הקהלה נוטלת ממון מידי רבה החדש — כגון שהיא חייבת לפייס את משפחתו העניה של הרב הנפטר או צריכה לשלם חובות וצרכים שדיחוים סכנה. ובמה גרוע ממונו של רב מממונו של גביר הטוען בקהילה שלכם יותר מבקהילות שלנו: אני נותן את הממון הריני רוצה באותו רב דוקא... ועתה נבחון יתד גדולה שנאחזת בה... עיירות, שיש בהן שנים ואפילו שלושה רבנים אינן מצויות במדה, שתהא מצדיקה את דבריך. איני יודע, אם בין מאת הקהילות תמצא אחת, שבה נשארו שלושה רבנים בכהונתם. תחרות רבנים כזאת תבוא לפעמים עם בחירת רב, אילם במוקדם או במאוחר פגה המחלוקת והעיירה שרויה בשלום ובשלוה. ובענין הגולגלות המתגלגלות ויורדות — אמירה בעולם היא. בדרך כלל נפטרים בקצת גולגלות פצועות של קצבים והללו — כשהם מבקשים להראות כוחם במתנת יד תמיד מזומנים להם תירוצים לכך. הריפורם שלכם על ה„צנטראל־אינסטאנץ" שלכם יסודם כולו ספק והיזקם כולו ודאי... היזקם כולו ודאי, שכן הריפורם פירושה התפשטות ההשפעה מחוץ והפועל יוצא: לפחות שני רבנים בכל עיר ועיירה, רב של חרדים ורב של נאורים, כלומר מחלוקת ושערוריות כמים שאין להם סוף, ממש כמו בטרנופול ובלבוב... שהרי בקהילות ה„חשוכות" לא הגענו עדיין לידי כך,

שיסממו רב וכל משפחתו... שעל כן לא נסכים לעולם לריפורם שלכם וגם להבא נסתפק ב„השפעה מחוץ״, כמעשה שהיה בזאלקווא הנאורה שהיו בה שלוש שחיטות ורק הרבי מבלז השכיל לעשות בה סדרים וזכה לשבח והודיה ב„עברי אנכי״ שהוא ודאי יותר משלכם משל בלז...

„— לשיטתך, מר פלץ, הרי אנו מחוללי השערוריות... אך אל נא תתרעם עלי, אם אזכירך מעשה מגונה בפרופינציה שבבלז. אותו אברך בלזאי, שאיני פורש בשם משפחתו ואני פורש בשמו: הרצלי, חכר את הפרופינציה, שהרב היה קודם חוכרה. מה עשה הרב? התחיל הוא וחסידיו רודפים ומחרימים אותו אברך ואת קרוביו, כולם בעלי־בתים מכובדים, ולא נתקררה דעתם של הרודפים עד שהשליכו את ילדי הנרדפים מתוך ה„חדרים״. ולא עוד אלא שהלכו אצל אשתו של האברך והשניאו אותו עליה, עד שנתגרשה הימנו ואחר כך, כשנפטר מן העולם, שכרו כלי זמר שעמדו וניגנו ברחובות ואף העמידו בשוק חביונות יין שרוף והכל שתו לשכרה ובירכו זה את זה ברכת מזל טוב... ולסיומו של דבר פתחו בלילה את הקבר וגררו את הבר־מינן מתוכו ועד היום אין יודע להיכן נתגלגלו עצמותיו...

„— כן, כאן הדין עמכם: זהו מעשה מגונה, אפילו מנוול... ואף שאין כל שייכות לענייננו עתה, אין אני מבקש להתחמק ולפי שויכוחנו מסתיים והולך אשיב באריכות, שתעמדו על שרשו של דבר... אותו הרצלי היה אברך פשוט, סוחר, לא משכיל ואפילו לא מתנגד. הוא לא היה לי זר, שכן בעלה הקודם של הפלונית שלי היה בן־דודו ואשתו של פייבוש אבנר, הרידקטור של „מח.יקי־הדת״ שלנו — בת־דודו. למזלו הרע היה לו קרוב מצד אמו, אברהמל׳ה שמו, הלא הוא תכשיטו של נחמן קרוכמל — והוא, אברהמל׳ה קרוכמל, הוא שהקדיח כל אותו תבשיל... ראשית־מדון היה ענין של „עמוד״ בעזרת־נשים... אחת הנשים במשפחת הרצלי ישבה לעמוד הפטור מתשלום, כי נחשב כענין של חזקה. בני משפחת הרצלי כולם גבירים גדולים, אך „נותנים״ קטנים — וכשהרב עמד ומכר אותו „עמוד״ לאחרת, הרגישו עצמם כל בני המשפחה כגזולים ונזופים וצעקו חמס. כאן מצא לו אברהמ׳לה מקום לגבות והשיא את הרצלי, שיחכור את הפרופינציה להוציאה מידי הרב... כפי שאתם רואים לא ביקש הרצלי פרנסה — כשם שגם הרבי מבלז לא נתכוון לריוח־הכיס. הרב החזיק את הפרופינציה על שמו של גבאי והיה מפסיד בה ממון רב, כדי לשמור יהודים מעונשים וממאסרים, כי כל עוד הפרופינציה היתה נתונה בידי המאגיסטראט וברשותו, היו משרתיו עומדים בכל הכבישים ובודקים בהם ביהודים, אם אינם מוליכים לעיר יינות שרופים „גנובים״ — ודרך אגב היו מוצאים לא בלבד יין שרוף, אלא גם טבק רוסי... אולם משחכר הרצלי את הפרופינציה והוציאה מידי הרב, התלקחה מחלוקת נוראה שאחזה ממש בכל העיר כולה וביחוד את המוזגים, הקברנים ושכורים סתם, שבאה בהם תאות היי״ש הזול, המוברח. ובכן, רבותי, אבי השערוריה הזאת היה מבקר התלמוד שלכם, אברהם קרוכמל, וסייעה בידו נצחנותה של משפחת

הרצלי. צאו וראו, מה גדולה נצחנותם של אלה — אחד מהם דוד לייב הזקן, חמיה הקודם של אשתי, בעל שתי אחוזות, אמר פעם אחת לרבי מבלז: „רבי, אני מאמין באמונה שלמה, כי אם אך תרצה אהא מחזר על הפתחים, אבל אחזר על הפתחים ואעמוד על שלי..." לא, בני משפחתו אינם מחזרים על הפתחים, אפשר משום שהרב אינו רוצה בכך וודאי משום שיש להם כיס גדול שאין ההפסדים ניכרים בו — אולם עודם מחזיקים את הפרופינציה עד היום הזה...

„בינתים אחרה השעה ודוקטור ביק הטיל עינו בשעון הכיס הקטן שלו. משמע, שכבר שמע גם מין ויכוח כזה ועתה הוא בקי במעשיות ודברי־רכילות של העיירות. הוא אומר באדיבות של דיפלומט:

— הויכוח היה בו ענין רב. בפרט בשבילי, שבקיאותי בענינים אלה היא, לצערי, זעומה ביותר... אולם כרוב הבריות אף אני הריני חתיכה של אגואיסט ועל כן הרשוני בטובכם, רבותי, שאלה בעניני אני: ומה, מר פלץ, יהא עתה בענין „נישט ביק'ען?"

— קשה לומר, מר דוקטור... אך סבורני, כי הכל תלוי בך בלבד ועוד יש בידך לתקן הכל...

— לתקן — כיצד?

— אם אתה שואלני, איני יכול להשיבך אלא בתורת עצה: הרי אתה עצמך אמרת, כי אין אחריות „שומר ישראל" עליך, שעל כן ראוי היה, שתאמר דבר זה ברבים... יתר על כן, היית מיטיב לעשות, אילו הבטחת לו לרבי מבלז, כי כל עוד תשב בבית הנבחרים לא תתיר כל ריפורם בעניני דת בארצנו ובשאר — תוכל לסמוך עלי...

— חן, חן, מר פלץ... מילא, ההכרח לא יגונה — ותהא ה„בושה" של הודעה ברבים עלי — אולם התנאי האחר מסובך יותר... כיצד יכולני להטיל על עצמי התחייבויות משמם של אדונים אחרים?...

— אם הרבי מבלז יהא מוכן לתמוך בך — ודאי תוכל להשפיע על האדונים האלה, כי לא יערמו אבני־נגף על דרכך... תאות הריפורם לא תפוג וגליציה תהיה לה נשימת־בינתיים...

— טוב, פאניה פלץ... עוד אתישב בדעתי ומחר אכתוב לרבי מבלז...

הכל עמדו על רגליהם, ר' מרדכי נפרד מעמם ודוקטור ביק, שליווה אותו עד הפתח, אמר:

דרוש משמי בשלומו הטוב של הרבי מבלז. כשאראנו פנים אומר לו, כי נלחמת לו בגבורה..."

*

*לימים, כשעבר את שנות השישים לחייו, ולאחר שרבים מחסידי בלז האכילוהו

* קטע זה מ„לימים"... ועד „ר' מרדכי פלץ בערוב ימיו" נכתב ע"י א. אקנר לפי סיפורו של יוסף פאלק, ביידיש.

מרורים, ולא אחת היה עד למעשים שרוח של נבלה נדף מהם, פקדוהו הרהורי חרטה ורוגז על אמו שהרחיקה אותו בזרוע מאביו, אשר באספקלריה של ימות דור, ראה את דיוקנו באור חדש, לא כפי שתיארוהו אחיו ודודו. עתה, לעת זקנה נזכר במוסטי, במגרש ריק ע״י ביתו של יחזקאל רפפורט, לא רחוק משוק הבהמות. באמצע המגרש עומד חיים גולדברג (בנו של המשכיל אברהם גולדברג), מדליק מדורה ומוסיף מפעם בפעם עצים וענפים יבשים. פתאום הוא רואה את אמו יוצאת מביתו של אחיה הרב, מחזיקה בסינרה צרור ניירות, מתקרבת למדורה, שולפת מסינרה מכתבים שונים, ומראה אותם לחיים גולדברג. חיים גולדברג מציץ בהם וצועק: „מליצות!״ לשרוף מהר!״ האם זורקת את כל המכתבים לתוך המדורה ונעלמת. כעבור דקות אחדות מופיעה שוב עם חבילה. היא מוסרת אותה לידיו של חיים גולדברג. הוא פותח את החבילה ורואה שלושה כתבי־יד מסודרים היטב. חיים קורא את הכותרות של כתבי־היד: „חזות קשה״, „לשון ערומים״, פירוש לאיוב, „בסדר למשנה״. הוא מחזירם לידיה של אמו ומצווה בקול נגיד „פאַר־ברענען! פאַרברענען!״ „לשרוף! לשרוף!״ האם זורקת אותם למדורה, הלהבה אוחזת בהם ולשונות אש מלחכות אותם בתאווה. לא יצאו רגעים מועטים ופרי־רוחו של צבי הירש ענסר היה לאפר.

*

בפרק האחרון של הסיפור מעלה יוסף פאלק את הרהורי ההרטה והרוגז של ר׳ מרדכי פלץ בערוב ימיו.

„...ר׳ מרדכי פוסע לרוחב בית המדרש ויושב בקרן־זוית ליד שולחן ומשעין ראשו על שני מרפקיו... נצחונותיו של מרדכי למברגר!... לשם כך גזלתו אמו מידי אביו הכשר, הגאוני. אפילו הוא, שהזכירו היום, אמר: רב... הה, אמו הפתיה, הפתיה... היה עוד ילד, סמוך לבר־מצוה... עתה, היא חשבה, נעשה הוא, מרדכי, בנה, בר־עונשין והוא אסור, אפילו כדי רגע, בישיבה במחיצתו של אביו... האחרים מותרים — הוא לא... היא גנבתו והביאתו למוסטי, אל הרב. איך התחננה אליו: „הצילה, דודי... יהיה בביתך... אל תגרע עינך ממנו״... ואמנם, דודו ר׳ שמריה, לא גרע עינו ממנו... דודו, רבה של מוסטי וראש בטלניה, הטיל אותו, את מרדכי, לתוך ההלבשה המוסטאית המפוארה, ואף עשק ממנו את שם אביו הנאה, את השם: ענסר, ונתן לו את שם אמו ההדיוטי: פלץ... יומם ולילה היה הוא, מרדכי, יושב ולומד. התגרים והמחזרים בכפרים מן המנין הראשון עוד מצאו אותו ליד הגמרא. וכן העז של השמש, שהיתה נוהגת לבוא עם אנשי המנין הראשון, קצת קני קש בפיה, ומטיילת בין המתפללים. אברהמל׳ה המוסטאי הכתיר את העז „כשליחו של המקום, לעורר בטחון בצאן מרעיתו, ישראל — ללמדך: הבורא ברא עז בן־כשב ונותן

לה דשא עשב..." שעל כך נהגו בני מוסטי שלא לנגוע ולא לפגוע בה. ואפשר שהיו מניחים לה שתטפס לתוך ארון הקודש. אותו, את מרדכי, היה אברהמ'לי המוסטאי צובט בלחיו ואומר: "אתה כבר מריח, מרדכל'י, בריח חסידות? עוד תריח, תריח, אוצרי — ועוד תגיע לריח האמתי..." רבה של מוסטי היה מארחו לחברתו בצאתו לבלז. כשגדל הלך לבלז בעצמו — הלך ברגל... מהלך שני מילין הוא... עד שנשאר לישיבת־קבע בבלז — מיושב... בן שמונה־עשרה תחבו אותו ל"סיעתו" של ר' טודרוס. "אצלם", להבדיל, כש"ניצול" מחונן סגולות מפוארות, אפשר שיעלה בכל המעלות — לפעמים אפילו במעלת אפיפיור... כאן לא יעלה "ניצול" אפילו כדי עליה שעולה לפרקים בנו ההדיוט־למחצה של אב הדיוט־לחלוטין... כאן, כשמישהו מחונן ביותר, פסגת עליתו: סיעתו של ר' טודרוס... ומי היה ר' טודרוס? הוא היה בעלה האחר של רבקה־הניה, אמו של הצדיק ר' שלום, אבי שושלת בלז, והדורות שלאחריו קרויים בשם "סיעתו של ר' טודרוס"... ודוק: "סיעה" ולא "גזע"... אם תאמר לדעת, מה בין "סיעה" ל"גזע", צא וראה מה בין המשעול הצר והמשופע ובין מסילת פסי הברזל הרחבה שהוא נמשך על ידה... שם, על פסי הברזל דוהר קטר ומטלטל אחריו רכבת — עולם... ואילו פה, במשעול, מהלך שומר פסים עלוב או נגרר אורח־פורח בתרמילו... נכדיו של ר' טודרוס כולם מלמדים, תגרים בפתילה של איסר, מחזרים בכפרים, סיידים — תמיד משוממים, קודרים, מדוכדכים... אלא מה? — יש שמחה בחצר הרי הם "מחותנים", הגברים שבהם משוטטים אילך ואילך בשטריימלים המוקרחים שלהם והנשים שלהם מהלכות בשטערנטיכליך המדולדלים שלהן — וליד הדלת, שהכל נדחקים בה, יוצא כרוז: "פנו דרך, ילדי ר' טודרוס" וליד השולחן מחנחנות הרבניות: "הקבילו נא בסבר פנים יפות את ילדי הדוד ר' טודרוס"... רק אחת מאנשי ר' טודרוס, גיסתו המשוגעת למחצה, קרויה בעיר לאה בעלת הדעה. ומה היא הדעה שלה? היא הולכת מחתונה לחתונה, עורמת ברכותיה על ראשי הכלות ואומרת להן: "תשמעי בקול בעלך... הוא אומר: לאו, אל תגידי את: הן — כי כתוב: והוא ימשול בך..." וכשמרדכי נתאלמן זיווגו לו את רחל, בתו של שמואל לייב... אותה אשה פתיה וקמצנית, שסבורה היתה כי מתוך שהיתה שרויה למעלה מעשרים שנה עם יוסל של דוד לייב שהיה אגב, סוחר ישר והגון וילדה לו בנים — הרי היא חייבת לתקן מה. עתה היא כבר מוכרת את הבית השני בשל "העסקים" שלו, של מרדכי, אולם הכל כדאי בעיניה, כי כשהיא נכנסת לבית־הכנסת כל הנשים עומדות משום כבודה על רגליהן... הנה — כל זה מרדכי פלץ כולו... הנה זה מרדכי למברגר, שהיושבים ושאר שפלי יד מתקנאים בו ועינם צרה מ"גדולתו"... הנה זה מרדכי בלזר ש"העולם" מזדעזע מפניו... כך הלך מעלה מעלה, מנצחון לנצחון — ואחר הגדול שבנצחונותיו שתה לחיים עם מרדכי־ישראל... שנת הששים לחייו עומדת אחרי כתליו... אביו לא הכניס כל ימי חייו את רגלו בקן־הסיאוב הזה ואף לא ראה בעיניו מנוולים כאלה... הוא, אביו, היה יהודי שהמית עצמו באמת באהלה של תורה.

בהיותו בן ששים וחמש הוא, אביו, קובל במכתב לתלמידו, מתתיהו שמחה ראבאנר, על קשי חייו, אולם ביותר הוא מבכה את שלושת ספריו שנעלמו ולא נדפסו, הם הספרים „חזות קשה", „לשון ערומים" פירוש לאיוב ו„בסדר למשנה". בעיקר, רוצה היה — הוא אומר במכתבו — לזכות, לראות את החשוב שבחיבוריו, את „בסדר למשנה" באור הדפוס, כי עבד בו עבודה רבה, שנמשכה שנים הרבה והוא גם מזכירו כמה פעמים בספרו הנדפס „המצרף". הלב דוי... עמקן וחריף כל כך ונפש תמה וטהורה כל כך... אין הוא אפילו מעלה על דעתו, כי אשתו, זו שגנבה ממני את ילדו, את מרדכי, היא ששילחה ספריו באש ובעשן... והוא, מרדכי בנו, שיבח רק אתמול על מעשה נבלה כזה, את חיים גולדברג... כיצד, כיצד עשה זאת? ... והוא מתיפח, ר' מרדכי.

בית המדרש בבלז שרוי באפלולית ודממה... איכל'ה המשוגע מדבר אל התנור — ור' מרדכי פלץ בוכה...

עברית: דב סדן

יוסף מונד
תל־אביב

הרב ר׳ יחיאל מונד מרא דאַתרא דעיר מוסטי

הרב ר׳ יחיאל דב מונד ז״ל נולד בעיר לבוב בשנת 1840 לאביו ר׳ שמחה מונד, אחד היהודים המפורסמים בבירת גליציה. כל ימיו היה עוסק בתורה והתפרנס מבית־חרושת למרצפות שניהלה אשתו.

הרב ר׳ יחיאל מונד היה תלמידו של הרב הגאון, אב בית דין בלבוב, ר׳ יוסף שאול נתנזון זצ״ל והוסמך על ידיו. היה מחסידי האדמו״ר מזידצוב ר׳ יצחק אייזיק זצ״ל וגם הוסמך על ידיו. בשנת תרל״ג—1873 נשא לאשה את חיה, נכדה של הרב ר׳ שמריה שטיקלר ז״ל.

בתחילת תרל״ד—1874, אחרי פטירתו של הרב ר׳ הירשל, בנו של הרב ר׳ שמריה, שכיהן ברבנות שנה אחת — נבחר לרב דמתא בעירנו מוסטי.

הרב ר׳ יחיאל דב מונד היה תלמיד חכם מופלג, גדול בגפ״ת ובפוסקים ונואם בחסד עליון ולדרשותיו יצאו מוניטין. כשחלה בעיניו ונסע לוינה לרפאן, התפלל באחת השבתות בבית־הכנסת „שיף שול״, והרב הגאון ר׳ ישעיהו פירסט, רבו של בית הכנסת הנ״ל, כיבד אותו בדרשת שבת. כשסיים את הדרשה הקיפוהו כל קהל המתפללים, ובראשם הרב ישעיהו פירסט, והודו לו וברכו אותו על דרשתו שעשתה רושם רב על כל המאזינים, ולאות הוקרה ליווהו עד האכסניה של יקותיאל רוט, שם התאכסן.

הרב ר׳ יחיאל נוסף לעיסוקו בעניני דת ותורה, לקח חלק פעיל בחיי הקהילה בכל שטחיה. בלוח שהתפרסם מטעם הקהילות היהודיות בוינה מובא שהרב ר׳ יחיאל היה גם יושב־ראש של אגודת „ביקור־חולים״ בעירנו, שהיא אחת המצוות שאין לה שעור. בעתון החרדי „קול מחזיקי הדת״ התפרסמה כתבה בשנת תרמ״א—1881 ע״י ר׳ שמאי רפפורט ז״ל, ובה מסופר על תקנות ומעשים של הרב יחיאל לחזק את החינוך התורני בעירנו, ועל איסוף כספים למימון הוצאות החינוך, ועל כך שהוא בעצמו היה מפקח ומשגיח על טיב החינוך והתקדמותם של התלמידים. הוא עצמו העמיד תלמידים הרבה. בימים הנוראים היה עובר לפני התיבה. קולו היה ערב וקהל רב היה נוהר לבית־הכנסת בו התפלל כדי ליהנות מתפילתו ולשמוע את דרשותיו.

בשנת 1905, לאחר הפוגרום בקישינוב, הספיד בבית־הכנסת את קרבנות הפוגרום בהתרגשות רבה שגרמה כנראה למותו. בערב של אותו יום השתתף בחתונת בתו של אברהם שוסטר, למחרת בבוקר הלך כרגיל למקוה, ובשובו נפטר מהתקף לב על מפתן ביתו. 26 שנה בערך ישב ר׳ יחיאל דב מונד על כס הרבנות בעירנו. ת.נ.צ.ב.ה.

3. Jahrgang. (Erscheint zweimal im Monat) — שנה שלישית.

Zeitung für das wahre Judenthum.

Organ des Vereines „Machsike Hadas."

מחזיקי הדת

Lemberg, den 29. Mai 1881. № 17. — לבוב, יום א׳ ד״ח סיון תרמ״א.

אהבה ובקשה!

— 4 —

מאסם רבתי.

כתבה על הרב ר׳ יהיאל מונד ופעולותיו בשטח החינוך התורתי

Article on Rabbi Yehiel Mund and his activities in the Field of Torah education

אברהם בן־פזי (גולדברג)
תל־אביב

אלה אזכרה

בבואי להציב יד ושם לרבני מוסטי ולאישים ודמויות אחרים שחיו ופעלו בעירנו, הריני נזכר ב„פנקס העיר", מכורך בכריכה נאה, שהיה בעירתנו. שנותיו היו כ־400, מיום היווסד הקהילה היהודית במוסטי. בפנקס זה נרשמו כל האירועים החשובים שהתרחשו בחיי היהודים בעירנו.

כשהייתי ילד קטן ראיתי את הפנקס שהיה מופקד בביתו של ר' אברהם צבי פרוסטיג ע"ה, מזקני תלמידי החכמים בעירנו וגם מושך בעט סופרים. כל השנים שהפנקס היה ברשותו, היה הוא הרושם את אירועי העיר באותה תקופה.

אחרי מותו עבר הפנקס לידי ר' אליהו טייטלבום. הוא היה כותב עברית צחה לפי הסגנון דאז; היה גם כותב לעתים בעתון „מחזיקי־הדת" תחת שם העט „אליהו התמרי". ר' אליהו היה תלמיד־חכם והיה לו חדר „כמעט מתוקן" לתלמידים בגיל בר־מצוה. נער שנתקבל ל„חדר" שלו נחשב לו הדבר לכבוד. הוא היה לא רק מלמד לימודי־קודש, אלא הורה גם עברית, חשבון וכתיבת „אדרעסן" בלועזית. בחדר שלו שררה משמעת קפדנית, ותלמידיו נהגו בו כבוד ודרך ארץ, והתגאו להימנות על שומעי לקחו.

לאחר פטירתו של ר' אברהם צבי נמסרה הנהלת „פנקס העיר" לידיו, ואני, בתור אחד מבחירי תלמידיו, קיבלתי ממנו רשות לקרוא ולעיין בפנקס. ר' אליהו נספה בשואה בעיר ז'ולקיב, שם התחתן בנישואים שניים אחרי מות אשתו הראשונה.

הפנקס אבד או נשרף בדליקה הגדולה במוסטי במלחמת העולם הראשונה, בה העלו הקוזקים באש את רוב בתי העיר. עם אבדן הפנקס אבד אוצר בלום של מאורעות וזכרונות המשתרעים על פני 400 שנות קיומה של קהילתנו.

בשורות אלה אעלה פרטים ממה שראיתי וקראתי ושמעתי מפי זקני העיר.

ראשית חובתי להעלות זכרון הרבנים הידועים ששימשו בקודש בעירנו, שקבריהם נהרסו ונרמסו ע"י פריצים, חלאת המין האנושי. אנו מזכירים את שמותיהם בהוקרה בספר הזה לזכרון עולם.

הראשון בשורת הרבנים (לצערי שכחתי את שמו), המצבה על קברו היתה משנת ש"ע (1610). הוא היה חברו ורעו של ר' משה איסרליש (הרמ"א). בחודש אלול המה קברו ממבקרים גם שלא מתושבי מוסטי וכל הזקוק לישועה בא להשתטח על קברו.

המצבה השניה (מתקופה יותר מאוחרת) ניצבה על קברו של ר׳ מאיר ז״ל. הוא היה חותנו בזיווג שני של החוזה מלובלין זצ״ל, מהאדמו״רים המפורסמים בפולין. גם אל קברו באו נשים בחודש אלול לבקש ישועה ורחמים.

אחריו כיהן כרב העיר עשרות בשנים הרה״ג ר׳ עזריאל גרינר ז״ל. הוא הניח אחריו משפחה מסועפת, ואחדים מצאצאיו חיים בארץ, ביניהם ר׳ אברהם אקנר נ״י. הוא נאלץ לעקור ממוסטי מאימת המלכות. ומעשה שהיה כך היה: כעשרים או שלושים שנה לאחר חלוקת פולין בימי הקיסרית מריה טרזה ובנה יוסף השני מבית הבסבורג, שגליציה עברה תחת שלטונם, היתה ראשית דרכם ביחס ליהודים לגזור עליהם גזירות כדי לגרשם ממקומות מושבותיהם ולהושיב בהם גרמנים ממחוזות המערב. בין הגזירות האלה היו:

1) מכל משפחה יהודית רשאי להתחתן הבן הבכור בלבד, ולהעמיד משפחה בעד תשלום מס גבוה לממשלה;

2) כל יהודי שאין לו תעסוקה ממקור פרנסה אחד, דינו גירוש מגליציה לנסיכות ורשה שהיתה עוד חופשית;

3) מס נרות שבת (ליכטפאכט). מס זה הוטל על כל נר שהדליקה אשה יהודית בערבי שבת ויום־טוב, ומכיוון שלכל משפחה היו כרגיל ילדים אחדים והיה נהוג להדליק נר בשביל כל ילד, חייבים היו ההורים לחסוך מפיהם כדי להדליק נר לכל ילד. את המס הזה החכירה ממשלת אוסטריה „הנאורה" ליהודים, וכל חוכר החזיק „גוי של שבת" שביקר אתו בבתי היהודים לראות אם לא התחמקו מתשלום המס כחוקתו. והיה ומצאו שיהודי שילם פחות משחוייב ע״פ החוק, עיקלו את פמוטות השבת שלו. הגזרה הזאת ארכה שנים מספר והמוציאים לפועל היו, כאמור, יהודים. כשהגיעו מים עד נפש, קרה שבלילה אחד נרצחו חוכרים רבים, איש איש במקומו במית״ת משונות. גם במוסטי נרצח החוכר וגופתו נזרקה לבאר. לאחר מעשה נקם זה יצא קול שהרבנים התירו את דמם. קרוביו של החוכר הנרצח במוסטי חשדו בר׳ עזריאל, שידו היתה באמצע, ולאסונו, משבאו לעצרו מצאו על השולחן את „היד החזקה" של הרמב״ם פתוחה ב„הלכות רוצח", שכנראה עיין בו הרב באותו לילה. כשהודיעו לרב שחושדים בו ברח ממוסטי והתחבא זמן רב אצל יהודי בכפר סמוך שרק יחידי־סגולה ידעו עליו.

כעבור זמן חיפשה קהילת מונקאץ׳ רב, ומכיוון שר׳ עזריאל היה מפורסם כתלמיד־חכם מופלג, הוציאו אותו ממקום מחבואו והביאוהו למונקאץ׳. שם ישב על כסא הרבנות כעשר שנים. כנראה שבמונקאץ׳ נפטרה אשתו הראשונה, והוא נשא אשה שניה. אני הכרתי יהודי ממונקאץ׳ שאשתו היתה נכדתו של ר׳ עזריאל מאשתו השניה.

כשר׳ עזריאל נאלץ לברוח ממוסטי עלה על כסא הרבנות בעירנו זקני ר׳ שמריהו זצ״ל, שעתה מלאו מאה שנה לפטירתו, ואני, נכדו, זכיתי בע״ה להוציא חלק מכתביו בהלכה ואגדה בספר תחת השם „שם משמריה". סבי היה תלמידו המובהק של הגאון

האדמו״ר ר׳ יוספא מז׳ולקיב, בעה״ס „יד־יוסף״ על מסכת בבא־מציעא ונסמך לרבנות על ידיו ועל ידי ה„ישועת יעקב״, רבה של לבוב.

תולדותיו בפירוט העליתי בספרו שהדפסתי לפני שנתיים. הוא כיהן במוסטי ארבעים שנה ונפטר בי״ב בתשרי תרל״ב. במקומו עלה על כסאו בנו השני ר׳ צבי ז״ל. הוא לא האריך ימים וכעבור שנתיים נפטר במגיפת החולירע ששיכלה המונים בגליציה.

אחרי פטירתו עלה על כסאו ר׳ יחיאל דב מונד, מיקירי לבוב, שנשא את נכדתו: בת בתו של ר׳ שמריה זצ״ל. חלק עליו בנו הצעיר של ר׳ שמריה, ר׳ חיים יהושע ז״ל, אשר בזמן המחלוקת הגדולה שפרצה בין צנז ובלז מצד אחד ובין חסידי ריז׳ין מצד שני ויהודי מוסטי, כרגיל, נמנו עם חסידי בלז, קם הוא ויסד במוסטי „קלויז הוסיאטין״, ובזה פסל את עצמו מראש לכהן כרב במוסטי. הסכסוך בין ר׳ יחיאל דב ובין ר׳ חיים יהושע נמשך שנים רבות, אך ידו של ר׳ יחיאל היתה על העליונה. ר׳ יחיאל דב, תלמידו של ר׳ יוסף שאול, רבה של לבוב ומתלמידי ר׳ יצחק אייזיק מקומרנה בחסידות, היה תלמיד־חכם מופלג ונואם מחונן. זכורני ואני ילד בן עשר, ור׳ יחיאל הספיד בבית־הכנסת את הרוגי הפוגרום בקישינוב והקהל הרב שמילא את בית־הכנסת מפה אל פה פרץ בבכי והתמוגג בדמעות. אותו יום בערב הלך לחתונה לסדר קידושין, ומרוב התרגשות בעת ההספד לקה בהתקף לב ונפטר בו במקום. בן ס״ג היה בפטירתו.

חתנו ר׳ יצחק אבערשטרק, שישב אחריו על כסא הרבנות, היה שקדן בתורה, לא פסק פומיה מגירסא, ואני זכיתי לשמוע תורה מפיו כשנתיים. הוא היה רבה האחרון של מוסטי ונספה עם בני משפחתו וכל יהודי העיירה בשואה.

ראויים להנצחה בספר עוד כמה תלמידי חכמים, שהאצילו מהודם על עירנו. ראשון יועלה זכרו של ר׳ חיים־יהושע ז״ל, בנו הצעיר של ר׳ שמריה ז״ל, שהזכרתיו לעיל כיריבו של ר׳ יחיאל דב ז״ל. תלמיד־חכם וירא־שמים עסק כל ימיו בתורה ועבודה. תפילתו ארכה עד אחרי הצהרים. נעים־שיחה היה. האצילות זהרה מפניו. בספר „שם משמריה״ מובאות מספר הערות, שהמחבר מייחס אותן לבנו ר׳ חיים־יהושע. בימים הנוראים היה עובר לפני התיבה בבית הכנסת, ומי שזכה לשמוע אותו לא ישכח לעולם את מתיקות קולו והחוויה העמוקה שהשאירה תפילתו.

ר׳ אהרן מונד ז״ל בנו של ר׳ יחיאל מונד ז״ל. כשנפטר אביו הרב כבר היה ר׳ אהרן סוחר והתרחק מן הרבנות. הוא סייע בידו של גיסו להיבחר לרב דמוסטי. מצבו הכלכלי הקשה כפה עליו לטעון לחלק ממשכורת גיסו. ואכן אחר דין ודברים ולאחר דין תורה יצא הפסק שהוא יקבל חלק מהמשכורת של הרב וגם מהכנסות צדדיות. הוא היה בעל תפילה לימים הנוראים. נעים הליכות היה ואוהב הבריות, והבריות השיבו לו כגמולו. במלחמת העולם השניה היה בין הראשונים שנרצחו ע״י הנאצים ימ״ש. הי״ד.

ר׳ יעקב וייס, הנודע בשמו ר׳ יעקלי אליהו אביגדורס, ישב כל הימים על התורה

והעבודה. היתה לו חנות בדים שניהלה אשתו, והוא עשה ימים כלילות בעבודת ה׳ ועניני צדקה. היה נערץ על הציבור כולו. נפטר לפני המלחמה. תנצב״ה.

על אבא, ר׳ שלום גולדברג ז״ל, מתלמידי החכמים המצוינים במוסטי, עוד אכתוב בפרוטרוט במקום אחר בספר זה.

אזכיר שני יהודים שכל היום עסקו במסחר ובמשך שנים רבות היו משכימים בשעה 2, בטרם שחר, לביהכ״נ ללמוד גמרא. הם סיימו פעמים אחדות את הש״ס כולו. שני היהודים האלה היו ר׳ אליהו גרינולד ור׳ מאיר שיפנבואר. ראויים הם ליד בעד פעלם ועמלם בתורה.

יזכרו בין הלומדים הידועים מו״ר ר׳ אליהו טייטלבוים, ומו״ר ר׳ מאיר שינפלד הנקרא מאיר קוניס. שניהם היו תלמידי חכמים מופלגים.

מלבד הנזכרים היו במוסטי יהודים רבים שהיו קובעים עתים לתורה, מי בתלמוד, מי במשניות ומי בעין יעקב, וכן היו יהודים שהיו מקדימים ומשכימים בכל יום לבית הכנסת לאמירת תהילים.

יהודי מוסטי רובם ככולם עמלו קשה לפרנסתם. עשירים לא היו ביניהם, אבל כולם נתנו מפתם לאורחים וצדקה לעניים, והחזיקו מלמדים לילדיהם. לא היה ילד במוסטי שלא למד ב„חדר״ וכ״ז בלי סיוע מהממשלה וממקורות אחרים.

יהודי מוסטי הקימו בית־כנסת לתלפיות, שבנו אותו במשך שנים מפרוטות שהצטרפו להון. בבית־המדרש היתה ספריה תורנית של מאות ספרים שהיו תמיד בשימוש. גם שני קלויזים היו בעירנו, של חסידי בלז ושל חסידי הוסיאטין, אכסניות של תורה וחסידות, ובחורים ומבוגרים קבעו בהם עִתים לתורה ולתפילה. בעלי המלאכה התפללו בבית־כנסת שלהם הידוע בשם „דאס שניידערישע שילכל״. הם היו יהודים טובים שחיו על יגיע כפם. כל בתי־התפילה החזיקו משמשים בקודש שהתפרנסו מעבודתם, אם כי לא ברווחה.

בית־חולים לא היה בעירנו, אבל היתה חברת „לינה״, שתפקידה היה לבקר חולים, ללון אצלם ולטפל בהם למען ינוחו בני משפחותיהם בלילות.

היתה קופת גמילת־חסדים שהעניקה הלוואות קטנות ללא ריבית לחנוונים זעירים ולבעלי־מלאכה.

פורצי גדר, מחללי שבת ואוכלי טרפות לא היו בעירנו, ואורח־החיים היהודי היה דבר טבעי בעיניהם ואיש לא ביקש שכר על כך. מהיהודים הישרים והתמימים האלה לא נותר שריד, מלבד המעטים שזכו לבוא לארץ ולהגר לאמריקה בשנים שלפני השואה. גם בית־הקברות נרמס ונחרש ובית־החיים בו נקברו דורות רבים לא נשאר זכר ממנו.

ישלם ה׳ לרוצחים כפעלם, וינקום נקמת דמם השפוך, וכפר אדמתו עמו.

תהיינה נפשותיהם צרורות בצרור החיים הנצחיים בארצנו הקדושה. ואנו הנשארים לא נשכחם לנצח.

שמואל קסנר
תל־אביב

נר ליקירי עירנו

ככל שעובר הזמן ואנחנו מתרחקים במנין השנים מהשואה, מתחדד הכאב והפצע העמוק מתרחב והולך. בשורות אלה ברצוני להעלות זכרם של אחדים מיקירי בני עירי, אליהם הייתי קשור בכל נימי נפשי.

אפתח במורי ורבי, האדם היקר, הרב דמתא, הגאון ר׳ יצחק יהודה אברשטרק ז״ל. סיפרו עליו שבנעוריו כינוהו „העילוי מבילקמן״. אספר כמה פרטים על סדר־חייו.

הוא היה משכים לעבודת הבורא ומאחר לעלות על משכבו, שהרי יומם ולילה היה טרוד בעניני הקהילה ששימש בה כרב, כגון: דיני־תורה, בוררות וכל מיני שאלות הנוגעות להלכה ואורח החיים היהודיים, ונוסף לכך גם ניהל ישיבה והרביץ בה תורה. בישיבה במוסטי למדו שתי קבוצות: אחת צעירה, ואחת של בחורים יותר מבוגרים. שנים רבות עברו מאז היותי בחור ישיבה, אך עדיין זכורים לי היטב השעורים שזכיתי לשמוע מפיו. רעננות החוויות שזכיתי להן בשבתות כשישבנו מסביב לשולחנו בסעודה השלישית, וחברי יעקב מן, יוסף שפריצר, שמואל ליברמן מזולקיב או יהושע מלבוב, שרו את הזמירות של הסעודה השלישית. או בשמחת־תורה, כשביתו המה קהל רב, כולם היו עליזים, ור׳ בן־ציון שמש היה עולה על השולחן להגיד את „אתה הראת לדעת״ או את הקידוש לחג. ואם כבר הזכרתי את ר׳ בן־ציון השמש שהתפרנס בקושי ממשכורתו הזעומה שקיבל מהקהילה, עלי להוסיף שהיה קם בחורף בשעה 4—3 לפנות בוקר להסיק את התנור הגדול של בית־המדרש כדי שהבאים להתפלל „ותיקין״ או ללמוד, לא ירגישו בקור העז. ר׳ בן־ציון היה תלמיד־חכם והיה גם מלמד משניות את חברי חברת משניות. לבתו וחתנו ר׳ פינצ׳י פרידמן היו שלושה בנים, שאחד מהם — ברצ׳י — היה חברי הטוב. ר׳ פינצ׳י היה חסיד נלהב של הרבי מבלז, ועל אף עמלו הקשה לפרנס את בני־ביתו, היה קובע עתים לתורה ולעזור לנצרכים.

אם כבר הזכרתי אנשים ששימשו בקודש, רואה אני חובה לעמוד על הדמות הנפלאה של ר׳ אהרן מונד ואשתו אסתר־מלכה, שהכינה לעתים קרובות את סעודת ה„מלווה־מלכה״ שערכנו לפרקים בביתם. ר׳ אהרן היה בעל־תפילה ראשי בחגים, בעל־קורא וגם מוהל— הוא ור׳ בישקה מן. הוא היה גם הגבאי הראשי של קופת רבי מאיר בעל הנס

יחד עם אבי יוסף קסנר ובישקה מן זכרונם לברכה. הוא היה עורך את הסעודה השלישית בבית־המדרש.

אציין בשורות אלה את ר׳ יעקב־מאיר חזן, דמות נפלאה, שהשכים בארבע בבוקר, בין בחורף בין בקיץ והיה מכתת את רגליו במגפיים הכבדות שלו לבית־המדרש ללמוד תורה. לפני החגים היה נוהג לעטוף את צווארו במטפחת גדולה — סגולה מפני הצטננות — למען יוכל לעבור לפני התיבה ולתקוע בשופר בראש־השנה באין מפריע.

ומלים אחדות לציון המלמדים שהרביצו תורה לתינוקות דבית־רבן. ר׳ פרץ כ״ץ שלימד אלף־בית לילדי עירנו במלאת להם שלוש שנים. תפקיד נוסף מילא מלמד דרדקי זה — למשפחה שנולד בה בן, היה מביא את תלמידיו לקרוא את „קריאת שמע״ — סגולה לבריאות ליולדת ולרך הנולד.

ר׳ פנחס גרוימן היה אדם עליז ותוסס והכל אהבו לשמוע את בדיחותיו.

רבי אליהו טייטלבוים, אדם משכיל, היה כותב מאמרים ב„קול מחזיקי הדת״.

— ר׳ מרדכי זיטזמר, חתנו של החזן ר׳ יעקב מאיר, שהיה מלמד את תלמידיו גפ״ת ופוסקים ב„שטיבל״ של החברה־קדישא שנמצא בבנין בית־הכנסת הגדול, ור׳ יצחק דוד איגל.

לא אצא ידי חובתי אם לא אזכיר את הדמויות הנפלאות של החייטים בעירנו, את ר׳ משה פרלמוטר וחתנו ר׳ עקיבא קויפמן, אנשים פשוטים אך יראי־שמים שגידלו בנים תלמידי־חכמים שלמדו בישיבות בקראקא.

ברשימה הקצרה הזאת נעדרים רבים מיקירי מוסטי שעל כל אחד מהם אפשר לכתוב רבות.

ת. נ. צ. ב. ה.

רבקה זילברמן (גרנר)
בת־ים

אחרי ארבעים שנה

מוסטי היתה עיירה קטנה וטיפוסית למאות עיירות יהודיות דומות מפוזרות ברחבי גליציה ופולין. חיי היהודים התמקדו סביב הדת אשר היתה הגורם הדומיננטי בחיי הפרט והכלל. סדר־היום היה קימה, הליכה לביהכ״נ, תפילה בציבור ושיחה על דא ועל הא. בשעות היום עד לתפילת מנחה ומעריב היו עסוקים היהודים בפרנסות זעירות. מוקד החיים הכלכליים היה „יום השוק״, אשר אחת לשבוע, ביום רביעי, היו באים אל העיירה בני הכפרים הסמוכים עם תוצרתם, ויהודי העיירה קנו את תוצרתם ומכרו להם את מרכולתם והרווח צריך היה להספיק לפרנסה לשבוע ימים. „יום השוק״ היה יום „חג״ לילדים, אשר התרוצצו בין הדוכנים וניסו כוחם במכירות ובמתן עזרה להוריהם.

מוקד החינוך היה „החדר״ והמשך הלימודים בבית המדרש. לרבים היה רצון עז ללמוד גם לימודים כלליים וזכינו לראות מספר אישים מבני־עיירתנו שהגיעו להשכלה גבוהה ועוסקים במקצועות אשר אנו גאים בהם.

בהמשך הזמן חדרה להכרתנו תודעה ציונית והתחלנו לפעול למען הענין הציוני. התרמנו לקק״ל, מכרנו שקלים, ערכנו הצגות ומופעים — פעולות שחיזקו את הכרתנו הציונית. פעלנו להקמת „בית־ציוני״ אשר בתנאי עיירה קטנה היה רעיון נועז. התכוננו להגשמה אישית, היינו, עליה לארץ.

אחד הימים הגדולים בחיי הוא היום בו קיבלנו, בעלי המנוח ואני, את הסרטיפיקט המיוחל, שאיפשר לנו לעלות ארצה. היום הזה היה יום מאושר וקשה כאחד. בן רגע הפך הכל, הבית, ההורים, הידידים והחברים לדבר יקר מפז. פחד וגאווה מלאו את לבי, ורעדה אחזה בכל אברי, לבי זעק: קומי סעי ארצה, ציונה! אולם רגלי לא נשמעו ללבי. מרוב התרגשות לא יכולתי לזוז. נשאתי עיני השמימה וביקשתי מאלהים: „אנא עזור לי, תן לי האומץ להכיל בלבי את האושר הזה״. לפתע השתוללה סערה, העצים נעו, העלים רשרשו בקול ונדמה לי כי כל איתני הטבע זועקים: „קומי, צאי נא לישראל מולדתנו, לירושלים בירתה הנצחית!״.

אחר 40 שנה עומדת שוב לנגד עיני עיירתי. אני זוכרת את השבתות והחגים אשר כל העיירה כולה לבשה חג, הבתים מצוחצחים וממורקים, על המפות הלבנות מנצנצים

פמוטות השבת, מאירים באור פז את הבית ונרות השבת מקרינים חגיגיות וקדושה לעבר כל פינה של העיירה. עם תום התפילה נוהרים המוני יהודים איש איש לביתו, בלבושם המסורתי של ה„שטריימל" וה„בעקעשע", ובעברם את סף הבית לאחר ברכת „גוט שבת" (שבת שלום), פותחים בקול עליז את הפזמון „שלום עליכם". אבא מקדש על היין או על החלות; מאכלי השבת אשר למעשה לא היו שונים בהרבה ממאכלי יום יום, טעם מיוחד היה להם, כי קדושת השבת אפפה אותם.

מכל החגים היה חג הפסח המרשים ביותר. ההכנות לפסח החלו למעשה למחרת פורים, הנשים התגודדו בקבוצות ויעצו אשה לרעותה כיצד להכין את החג. הוחל בנקיון כללי, אשר כלל הוצאת הרהיטים והמצעים וסיוד הדירה.

לאחר העבודה המפרכת הזאת הוצאנו את כלי הפסח ומחוסר ברזים בבית הלכנו לשטוף אותם בנהר. זה היה כרוך בעמל רב אשר התיש את עקרות־הבית. את המצות היינו אופים לבדנו במאפיה, כל אחד נעזר באפייתו על ידי בני משפחתו וידידים. עם גמר אפיית המצות היינו עוטפים אותן בסדין לבן ומביאים את הצרור הביתה. לאחר חודש ימים של עמל מפרך, לבשנו כולנו חג ומסבים לשולחן ה„סדר".

כיום, אחר שנים רבות של ישיבה בארץ, חושבת אני כי לעולם לא אוכל להרגיש עוצמת החג וקדושתו כפי שבאו לידי ביטוי בביתי בעיירת מולדתי מוסטי־ויאלקי. חבלי הקליטה בארץ היו קשים מנשוא, חוסר־עבודה ליווה אותנו תקופה ארוכה ולעתים קרובות נתקפנו בהרגשת משבר אשר פיתתה אותנו לחזור לגולה אל סיר הבשר, אולם מורל גבוה ואמונה עמוקה ברעיון הציוני הקנו לנו העוז להתגבר על כל המכשולים ולזכות לראות את היום הגדול שעליו חלמו 60 דורות, חלום אשר עבורו שילמו מיליונים בחייהם — הקמת מדינת ישראל, ו־19 שנה לאחר מכן זכינו לראות שיחרורה של ירושלים עיר הנצח, ושיחרור שאר חלקי ארץ ישראל, יהודה ושומרון.

אני מודה לאלהים שבחיי זכיתי לראות את המעשים הגדולים האלה, ואני תפילה שעוד בימינו נזכה לשלום אמת עם שכנינו וציון תשכון לבטח.

והשיב לב אבות
על בנים ולב בנים
על אבותם...

(מלאכי ג׳ 24)

בית
אבא

יוסף מונד
תל־אביב

בית אבא

בהעלותנו את זכרם של קדושי עירנו, רואה אני חובה קדושה להזכיר את בית אבא. אבי, הרב ר׳ אהרן מונד ז״ל, או כפי שקראו לו בעירנו, אהרצי דעם רב׳ס — היה בנו של הרב ר׳ יחיאל דב מונד, מרא דאתרא בעירנו, שאחת מסגולותיו המרובות בהן ניחן, היתה השכנת שלום בין איש לרעהו. הוא היה נערץ על כל יהודי מוסטי שרחשו לו אמון מלא.

הרב ר׳ אהרן מונד ז״ל

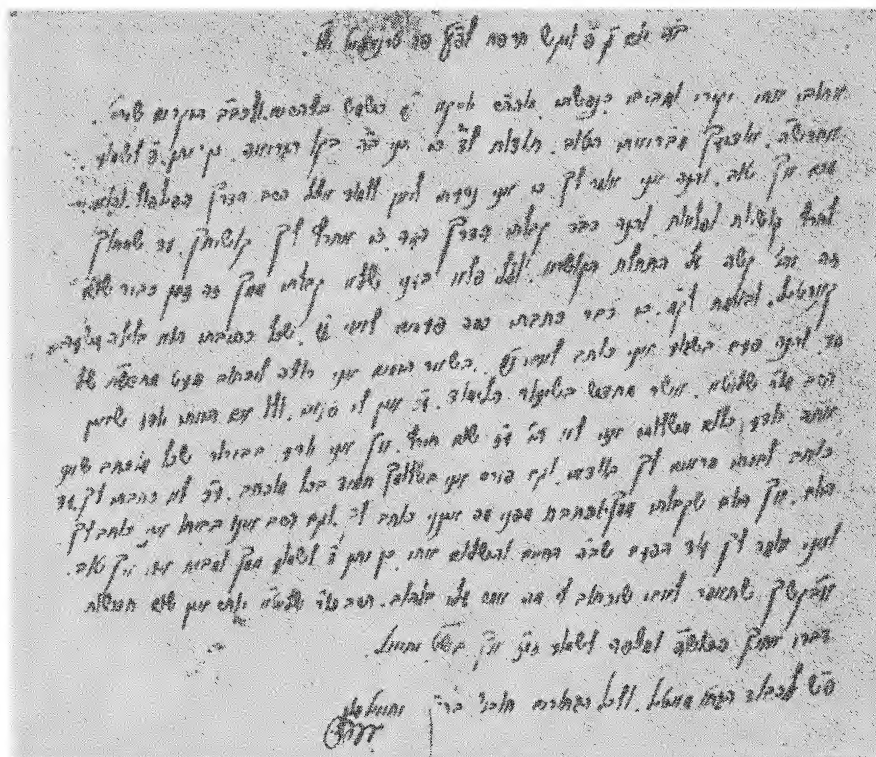
אבי נולד בשנת תרל״ז — 1877, ובהיותו בן 19, בשנת 1896, נשא לאשה את אסתר־הודל, בתו של הרב ר׳ נחום אפרים לנגנויר, רבה של העיר גרודז׳ינסק. מצד

תעודה של הרב ר׳ אהרן מונד

אמה, היתה נכדה של הרב יוסקה, חתנו של הרב ר׳ אלעזר רוקח, בן האדמו״ר ר׳ שלום רוקח זצ״ל, מייסדה של חסידות בלז. נוסף לתורה ועבודה היה אבי ז״ל בין העוסקים בצרכי ציבור באמונה: צדקה וחסד, בנין בית־הכנסת, תלמוד־תורה ועוד.

אמי ז״ל היתה אשה טובת־לב, צנועה ונעימת־הליכות; הסתפקה במועט, מסורה למשפחה ובמיוחד לאבי.

אחותי מלכה היתה נשואה לבן דודנו אלכסנדר דאַנער, גרו בעיר לבוב והיו להם שלושה ילדים; אחותי מרים היתה נשואה לצבי שפיז וגרו בעירנו; אחי יחיאל־דב למד

גלויה מהרב ר׳ יחיאל מונד לאחיו יוסף מלפני 50 שנה לרגל הסמכתו לרבנות
Postal card from Rabbi Yehiel Mund to his brother, Joseph, the card was written 50 years ago on the occasion of his being ordained as a rabbi.

בישיבה, היה תלמיד חכם מופלג, והוסמך לרבנות ע״י הרב הגאון מטרנופול. היה נשוי למרגלית, בת הרב מקרסנוברוד; אחותי דינה היתה הצעירה שבילדים. כלום נספו בשואה בעירנו. הי״ד.

אבי ז״ל היה חסיד בלז, אך גילה אהדה גם לאדמורי״ם אחרים. בנועם הליכותיו

היה מקרב את הנוער, לרבות הנוער הציוני, והיה מקובל ונערץ על האוכלוסיה כולה. גם הנוער הלא־דתי רחש לו כבוד.

היינו משפחה מסועפת ומושרשת במשך דורות בכל שטחי החיים היהודיים בעירנו, עד לאסון הגדול שירד על עמנו.

לבית־הכנסת הגדול, שאבי השקיע מרץ לא ישוער בגיוס כספים להקמתו, הובל אחי יחד עם שאר נכבדי העיר בה׳ באדר ע״י הקלגסים הנאציים ועוזריהם ויחד עם בית־הכנסת הועלו באש. גם שאר בני משפחתי נספו ב„אקציות״ השונות במוסטי יחד עם כל יהודי עירנו.

ת. נ. צ. ב. ה.

ר׳ שלום גולדברג

א. בן־פזי (גולדברג)
תל־אביב

אבא ז״ל

התחנכתי בבית אבא כבן יחיד, שכן מארבעת בניו שלוש היו ילדות. היה לנו בית־מזיגה. את העסק ניהלו אמא והאחיות, ואילו אבא ז״ל עסק רוב זמנו בתלמוד־תורה, במעשים טובים וחינוך הבן. יש לי הרבה לספר על אבא, אבל אעמוד על כמה גילויים בחייו ובמעשיו.

א. אבא היה נכנס לבית־המזיגה, בעיקר ב„יום השוק״, ועמד ליד הקופה. יום אחד כשאיכרים רבים נכנסו ויצאו, פרץ לבית המזיגה איכר אחד מבוהל והחל מחפש. שאלו אותו מה הוא מחפש והוא ענה בלשונו: „אבד לי כסף. ומכיוון שהייתי כאן קודם, מחפש אני גם כאן״. אבא שעמד ליד הקופה, שאל אותו כמה כסף היה לו. ענה האיכר: „ארבעים ריינוש כסף בארנק מעור שחור״, ונפנה ללכת. קרא לו אבי, פתח את המגירה והוציא ממנה ארנק שחור, ספר את הכסף שהיה בו וכשראה שאכן היו בו 40 ריינוש, החזיר לו את כספו. האיכר הצטלב ואמר: „יש יהודים ישרים בעולם״. כל האיכרים שהיו נוכחים אישרו: „,שולם׳ הוא יהודי ישר״.

כשיצא האיכר נכנס שכן ושאל את אבי: „רב שלום, הרי טעות גוי מותרת...״. ענה לו: „יש בתלמוד דין, מחזירין אבדתן מפני דרכי שלום. יכולתי לגמור את חיי ולא לקיים מצווה זו, ועכשיו כשהקב״ה זימן לידי מצווה זו — לא אקיימנה?״

ב. אבא היה בעל־תפילה מפורסם. כשנפטר ר׳ יצחק שניי, בעל־התפילה הזקן, דרש ממנו הציבור שהוא יתפלל מוספים בימים־נוראים וגם יתקע בשופר. ענה להם: „הלא נוהגים שאדם פחות מגיל 30 אינו מתפלל מוספים״. שכרו עגלה ונסעו לאדמו״ר מבלז לשאול לדעתו. שאלם הרבי: „מיהו המועמד החדש?״ ענו לו: „ר׳ שלום אברהמל׳ס״. אמר להם: „לו מותר להתפלל גם לפני שלושים״. זכורני שהגבאים חזרו מבלז, פרצו בשמחה לביתנו ובישרו שהאדמו״ר מבלז נתן הסכמתו שאבי יתפלל מוספים. מאז התפלל אבי מוספים בימים הנוראים.

ג. על יד עיירתנו היה כפר גדול בשם סעלץ, שבו התגוררו הרבה יהודים עשירים. יהודי הכפר בנו להם בית־כנסת גדול, בו התפללו כל השנה ובימים הנוראים היו באים העירה. יום אחד הופיעה בביתנו משלחת מן הכפר ההוא ואמרו לאבא, שהואיל ובכפרם יושבות מאה משפחות יהודיות, החליטו להציע לו 150 רייניש כסף ע״מ שבימים הנוראים יתפלל אצלם מוספים ויתקע בשופר. זאת היתה הצעה מפתה, שהרי 150 רייניש היו סכום עצום במושגים דאז. בסכום זה אפשר היה לבנות חדר או לכסות ברעפים חדשים את הגג הדולף. אבא חשב רגע וביקש מהם שיבואו אחה״צ ויתן להם תשובה. זכורני שקרא לאמא ושאל לדעתה, והיא אמרה: „בענינים אלו אינני מביעה דעה, עשה כרצונך״. אחה״צ באו אנשי המשלחת ואבא אמר להם: „לצערי לא אוכל לקבל את הצעתכם, כי בכפרכם אין מקווה, ולגשת יומיים לתקיעות בלי טבילה אין מצפוני מרשה לי״. כאן ראיתי את גדולתה של אמא, שאף על פי שמצבנו הכלכלי לא היה טוב באותו זמן, אף לא ניסתה להשפיע על אבא שיקבל את ההצעה המפתה הזו.

ד. יום אחד החליט אבא לתפור לו גלימה של משי לשבת, דבר נדיר במקומותינו, כי גלימות־משי תפרו רק לשמחות מיוחדות (נישואי בן או בת). קנו את הבד שעלה הרבה כסף ומסרו אותו לחייט לתפור את הגלימה שבועות אחדים לפני פסח, כדי שתהיה מוכנה לחג. בערב פסח לפנות ערב הביא החייט את הגלימה, אולם אבא לא היה אותה שעה בבית כי היה עסוק באפיית מצות. החייט השאיר את הגלימה והלך. החייט לא התפלל בבית־הכנסת בו התפלל אבא, אולם בליל א׳ של פסח בא במיוחד לקלויז שלנו להפגין בכך שהוא החייט שתפר את גלימת המשי של אבא. לתמהונו הרב ולמגינת־לבו ראה שאבא לובש את הגלימה הישנה. לאחר התפילה ניגש לאבא ושאלו: „ר׳ שלום, מה קרה?״ ענה לו אבא ז״ל: „עדיין לא שילמתי את משכורתך ואסור לי ללבוש את הגלימה החדשה״. צעק החייט: „ר׳ שלום, כלום בורח אני ממוסטי? תתן לי את הכסף אחרי החג״. אך אבא סירב ללבוש בגד חדש שטרם שולם וכל ימי החג לבש את הגלימה הישנה. במוצאי־החג בא החייט, קיבל את משכורתו והוא ואבא שתו „לחיים״. רק אז לבש אבא את הגלימה החדשה.

ה. בימי מלחמת העולם הראשונה גויסו אצלנו רוב הגברים ומעטים מאד נשארו. בלן העיירה התפטר ממשרתו בשל הגברים המעטים שנשארו בעיר. אך מכיוון שהעיר

לא יכלה להשאר בלי בלן, החליט הקהל שכל אדם, בין שהוא הולך למקווה בין שלא, יתן סכום כסף מוסכם כדי שיחממו את המקווה. אבא אמר לגובה ר׳ אליהו טייטלבוים, שאם יחסר כסף להשלים את משכורתו של הבלן, ישלים הוא את החסר בכל חודש, בתנאי שר׳ אליהו לא יספר זאת לאיש. ההסכם נשמר עד שאבא נפטר. מכיוון שאנשים רינננו אחרי ר׳ אליהו שאינו מוסר דו״ח על ניהול הכספים, כינס את פרנסי הקהילה וגילה להם את הסוד. סיפור זה סיפר לי מורי ורבי ר׳ אליהו אחרי פטירת אבא ז״ל.

לאה קוך
תל־אביב

מיין זיידנס הויז

איך וויל אין מיינע זכרונות דערציילן פון מיין זיידנס הויז, אַ הויז פון תורה און חכמה. די זין, צווישן זיי אויך מיין ברודער אלי, האָבן נישט באַזוכט די מלוכהשע פאָלקס־שול, ווייל מען איז דאָרט געזעסן אָן אַ היטל. דאָך האָבן זיי געקענט שיינע דייטשע בריוו שרייבן.

אונדזער הויז איז נישט געווען קיין רייך הויז. די גאַנצע וואָך האָט מען געלעבט זייער בצימצום, די שבתים אָבער און ימים־טובים האָט מען געפייערט מלכות׳דיק. פרייטיק צו נאַכטס — דער טיש באַדעקט מיט אַ ווייסן טישטוך, זעקס שבת־ליכט אויף אים, און די שטוב איז פול באַלויכטן. דער זיידע איז נאָכן דאַוונען אַריין געקומען מיט זיין פּאַטריאַרכאַלישע געשטאַלט, באַגלייט פון שמריה, שלום, אלי, אויך הערשל זילדעשטער — מיטן פריילעכן גוט שבת און באַלד אָנגעהויבן זאָגן „שלום־עליכם״. דער שיינער ניגון האָט אָפּגעקלינגען ביז אין גאַס. אַלע קינדער אָנגעטאָן שבתדיק זענען געזעסן אַרום טיש און געהאָלפן זינגען די שבתדיקע זמירות. דאָס אַלץ איז געווען רירנד און פייערלעך. אַזוי איז אויך געווען אַלע ימים־טובים. באַזונדערס פריילעך איז געווען די פורים־סעודה, ווען דער זיידע און מיט אים זיינע מקורבים זענען געזעסן ביים טיש, איז פלוצים געקומען אבא׳לע מיט זיין קאַפּעליע און געמאַכט פריילעך. דאָס קען מען פשוט נישט איבערגעבן.

ערב פסח האָט מען געבאַקן די שמירה־מצות ביי מאיר קוניס. דער „הלל״ פון מיין זיידן אין באַגלייטונג פון אַלע אָנוועזנדע איז געווען שענער פון דער הללויה פון הענדעלס אָראַטאָריע. דאָס צו שילדערן איז זייער שווער, דאָס האָט מען באַדאַרפט מיטמאַכן. און פיל מענטשן זענען טאַקע געקומען זען און הערן.

אין אָנהויב חודש אלול האָט אונדזער הויז אָנגעטאָן אַ הייליקן לבוש. דאָס גיין צו סליחות גאַנץ פרי און דאָס צוגרייטן זיך צו די ימים־נוראים איז געווען איינגעוויקלט אין אַ הילע פון קדושה. 60 יאָר איז מיין זיידע געווען דער שליח־ציבור אין אונדזער שטאָט, ער האָט געדאַוונט די מוספים אין בית המדרש און געזאָגט „כל נדרי״ אין דער גרויסער שול. פיל מתפללים פון אַנדערע בתי־תפילה זענען געקומען הערן דעם זיידנס „כל נדרי״. מיין זיידע האָט נישט געזונגען ווי אַ חזן, ער האָט געזאָגט. די

ניגונים האָט ער אַליין פאַרפאַסט. זיין קול איז געווען געפילפול, ווייך און שיין. זיינע „מכלכל חיים", „היום הרת עולם", „אדם יסודו מעפר" און אַנדערע תפילות, האָבן געבראַכט נישט נאָר פרויען, נאָר אויך מענער צו וויינען.

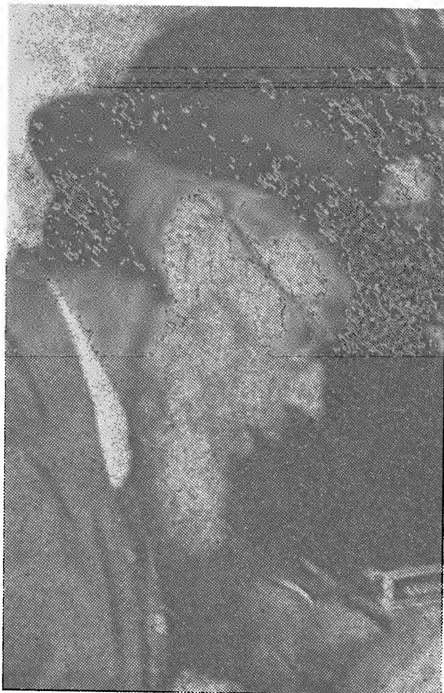
ערב יום־כיפור גאָר פרי, איז מען ביי אונדז אויפגעשטאַנען צו סליחות. באַלד נאָכן קומען פון שול האָבן אַלע קינדער געשלאָגן „כפרות". פון די פיל געשאָכטענע עופות האָבן מיר אַ טייל פאַרטיילט פאַר אָרעמע.

סוכות איז ביי אונדז געווען זייער אינטערעסאַנט. אין הויז איז געווען איין גרויס צימער וואָס איז סוכות פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ סוכה. דער דאַך איז געווען קאָנסטרויִרט, אַז מען האָט אים געקענט אין גאַנצן אויפמאַכן. גערופן האָט מען דאָס א שלאַק. אויך דער סופיט איז געווען אַ פּראָוויזאָרישער און ערב סוכות האָט מען אים באַדעקט מיט סכך. דער לאַנגער ווייס געדעקטער טיש איז געווען באַלייגט מיט די שענסטע אתרוגים און לולבים. יידן זענען געקומען אתרוג בענטשן. אויך פלעגן אַ טייל אַריינקומען קידוש מאַכן. די גאַנצע אַכט טעג סוכות זענען יידן געזעסן אין סוכה און געלערנט.

מיין זיידע איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1921, אין דעם טאָג וואָס מיין ברודער אלי איז געפאָרן צו זיין חתונה. ווען מיר זענען אַריין געגאַנגען צו אים זיך געזעגענען, האָט ער אין זיין גוססדיקן צושטאַנד געפרעגט: „קינדער איר האָט שוין געדאַוונט?" צען מינוט שפּעטער איז זיין נשמה אויסגעגאַנגען בטהרה.

פון דעם זיידנס קינדער זענען נפטר געוואָרן בדרך הטבע: הינדל מיט הרב הערשל חאַרוק ז"ל, מיין מאַמע, מיין פעטער הרב ר' שמריהו, — דאָ אין ארץ־הקודש, און מיין פעטער אַלטער. אויף קידוש־השם זענען אומגעקומען מיין מומע עלקע מיט איר מאַן פייוול און טאָכטער אסתר; מיין מומע צירל און קינדער, וועזשי מיט איר משפּחה, שרה־סורקע, אסתר און סענדער מיט זייערע משפּחות, מיין מומע מרים מיט איר מאַן יצחק־מאיר און זייערע 3 קינדער, מיין פעטער שמריהו'ס זון יצחק און מיין ברודער הרב הגאון אליהו מיט זיין פרוי שבע און זייערע צוויי טעכטער אסתר און פייגע און מיין שוועסטער חיה ליפשע מיט איר מאַן וועלוול און זייער זון משה.

יהי זכר קדושים מבורך.

הרב שמריהו שטיקלר

בלה רדנבורג לבית שטיקלר
תל־אביב

שמריהו (שמארע) שטיקלר (בן־חי) ז״ל

אבי נולד בל״ג בעומר ותרמ״ב — 1882 למשפחה של רבנים ולומדים. את אהבתו לתורה ירש מסבו שמריהו ומאביו חיים יהושע זכרונם לברכה והוא עצמו היה תלמיד חכם, גדול בתורה וחסיד נלהב של בלז והוסיאטין. ימים ולילות ישב על התורה והעבודה, גם לימד אחרים שלא על מנת לקבל פרס.

אבא ז״ל היה נעים־הליכות, אהוב על הבריות, צנוע ובורח מן הכבוד. עד כמה שאני זוכרת, לא היה חג או שבת שלא היו אורחים בבית.

ככל שאבי אהב את תורת ישראל, לא אהב פחות את עם ישראל וארץ־ישראל.

טוב־לב היה אבי ובכל עת היה מוכן לעזור לזולת. בהקשר זה אין אני יכולה שלא להזכיר מעשה שהיה. יום אחד הופיע בביתנו יהודי עני, לבוש בגדים קרועים מאד,

כמעט עירום. אבא הזדעזע למראה האביון הזה, סר לחדר השני, פשט את חליפתו, שאגב היתה החליפה היחידה שלו ונתן אותה לעני והוא עצמו לבש מכנסיים ומקטורן ישנים. כעבור זמן מה נודע לו שאותו מחזר על הפתחים היה בעל רכוש גדול. למשמע הדבר הזה אמר אבא: „הוא בכלל לא בעל נכסים, שכן אם אדם כזה פושט יד, סימן שהוא אביון שבאביונים, כי אין לו שליטה על מה שיש לו".

חלומו הגדול של אבא היה לעלות ארצה ולהתפרנס מעבודת־אדמה. למרבה הצער התגשם חלומו רק לאחר שהתאלמן בגיל צעיר מרעייתו טובה ז"ל לבית מנהיים, משפחה מכובדת מאד. הוא נשאר עם ארבעה ילדים קטנים — שלוש בנות ובן. הבנות חיות עם משפחותיהן בארץ.

כשזכה אבי לעלות לארץ, ברדתו על החוף, השתטח על האדמה ונשק לה. קורן מאושר התהלך אבא בחוצות תל־אביב. יום אחד ביקש מראש־העיר דאז, מאיר דיזנגוף ז"ל, מטאטא. כששאלו ראש העיר: „לשם מה אתה צריך מטאטא?" ענה לו אבא: „אהיה מאושר אם אזכה לטאטא את רחובותיה של העיר העברית הראשונה בארץ־ישראל". במקום מטאטא הציעו לו משרה בועד הקהילה, אך אבא סירב לקבל את המשרה. הוא העדיף להתפרנס מיגיע־כפיים. אבא היה תמיד עליז ושמח בחלקו, אפילו בימים הקשים ביותר. הוא היה מאושר שזכה לחיות בארץ־ישראל. רק דבר אחד לא נתן לו מנוח: הדאגה לשלום בנו יחידו יצחק (איז'ו) ז"ל. הוא היה חבר בתנועת גורדוניה ועמד על סף העליה משפרצה מלחמת העולם השניה, בה נרצח בידי חיות הטרף הנאציות, מבלי שנדע מקום ויום מותו.

אבא היה טוב־לב, יפה־תואר ויפה נפש. אבא מצא נחמה פורתא באמונה שהשלום בוא יבוא והעם היהודי יזכה במולדת משוחררת וחופשית. לדאבוננו הרב לא זכה לראות בעיניו את היום הגדול הזה. אבלו ויגונו על מות בנו הכריעוהו וימים ספורים לפני תום המלחמה, ביום בו נולד — ל"ג בעומר תש"ה — 1945 — נפטר. זכרו ינון בקרבנו לעד.

שפרינצה כץ לבית טויבש
חיפה

נר למשפחתי

אבי, אלתר־שבח, הגיע בסוף המאה ה־19 מהעיר ווסלו שברומניה לגליציה והשתקע במוסטי־ויאלקה. כאן נשא לאשה את שבע בת הגאון ר׳ חיים יהושע שטיקלר ז״ל והיא ילדה לו שני ילדים: הבת מרים ז״ל והבן יחיאל־מיכל יבל״א. לאחר פטירת אשתו הראשונה נשא לאשה את אחותה צירל, והיא ילדה לו שלוש בנות ובן: שרה ז״ל, אסתר ז״ל, סנדר ז״ל ושפרינצה תבל״א.

אבינו היה תלמיד חכם, בנו של אלכסנדר־סנדר, רבה של ווסלו ונכדו של הגאון ר׳ אהרן־משה טויבש זצ״ל אשר חיבר את הספר „קרני־ראם״.

ביתנו היה בית דתי וציוני. עוד בסוף מלחמת העולם הראשונה ניסה אבינו לקיים את מצוות העליה לארץ. הוא יצא ממוסטי ובהגיעו לגבול הרומני נאסר והוחזר לעירנו. אך אבא לא נואש. הוא הוסיף לחלום על ארץ־ישראל, לימד את כולנו עברית, ושניים מבניו הגשימו את חזונו ועלו ארצה לפני מלחמת העולם השניה.

מלחמת העולם השניה הביאה כליה על כל המשפחה אשר נותרה בגולה. במחנות השמדה, ב„אקציות״ ובגיטו נספו: אמנו צירל, מרים אחותנו הבכורה ו־3 ילדיה: שרה, אסתר, בעלה וילדם. בעלה של מרים, אליעזר שפירא, נשרף חיים ע״י הנאצים יחד עם יהודים רבים מבני העיר קולומיה — מקום מגוריהם, בבית הכנסת בעת תפילת הושענא־רבא.

אחינו סנדר אשר לחם נגד הנאצים בשרות הצבא הפולני, נפטר בשנת 1945 מטיפוס במחנה שבויים. אבינו נפטר במקום מחבואו.

אזכיר גם את דודתנו הינדל ובעלה הרב צבי חרג, אשר מתו ללא צאצאים.

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים.

מנדל רוט
תל־אביב

בית אבא

משנתבקשתי להשתתף בספר הזכרון על עירנו מוסטי־ויאלקה, החלטתי לכתוב על בית אבא, ובראש וראשונה על אבי ז״ל, שהיה אדם יוצא מגדר הרגיל. אבי היה בעל מזג טוב, מסור למשפחתו ואוהב הבריות. תלמיד־חכם היה, שומר מצוות וחסיד סטרטין. אבי ניחן באופי חזק וידע לעמוד במשברים הקשים ביותר. מעולם לא נכנע לנסיבות, יהיו קשות כאשר יהיו, והיה לוחם נגד המכשולים שנערמו בדרכו עד שהשיג את מטרתו.

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה גויס אבי לצבא האוסטרי, ואמי מלכה־חיה ז״ל נשארה עם 6 ילדים: אחותי רייזל־אטל, איצ׳י, לייביש, שלום (שוני) מאיר ואני, ואמי צריכה היתה לפרנס משפחה בת 7 נפשות. למזלנו ידעה את מלאכת השענות שלמדה אצל אביה ומעבודה זו כלכלה את המשפחה בדוחק. וכשהסר היה אוכל בבית היינו יוצאים לרחוב, ובשאריות הירקות שמצאנו שברנו את רעבוננו.

מצב זה נמשך עד לשובו של אבי מהמלחמה. אך גם אז לא נשתנה לטובה מצבנו החמרי. אבא לא ידע שום מקצוע, אך הוא היה אדם מוכשר וידיו ידי זהב ועד מהרה למד מאמי את מלאכת השענות. משהתחיל אבא לעבוד, השתפר מצבנו הכלכלי, דבר ששיחרר את אמנו מעול הפרנסה. כ־10 שנים בערך עסק אבי בשענות, וכשגדלנו, ושוב לא הספיקה מלאכה זו לפרנסת המשפחה, התחיל אבי להתעניין בפרנסה אחרת. היה לו מכר בלבוב, מרפא שיניים, ובאחד מביקוריו אצלו נתפס לרעיון ללמוד אצלו את המקצוע הזה. אך כאן ניצב לפני בעיה. אבא שאל את עצמו: כיצד יוכל אדם דתי שכמותו, שגידל זקן ופיאות, לעסוק במקצוע המחייב טיפול שיניים גם אצל נשים? ימים רבים היה כפוסח על שתי הסעיפים, עד שהחליט לנסוע לרבי מבלז ולשאול בעצתו. הרבי מבלז זצ״ל קרא ב„קוויטל״ את משאלתו ואמר לו: „אם יש בעבודה זו כדי לפרנס את משפחתך עסוק בה וה׳ יברך את מעשי ידיך״. עם הסכמת הרבי וברכתו נסע ללבוב ללמוד את המקצוע אצל המכר שלו. לא יצאו ימים מרובים ורכש מהר את תורת ריפוי השיניים. לימים השתלם במקצועו החדש במקומות אחרים ושלט בו עד כדי קבלת היתר עבודה מהשלטונות. פתח מרפאה והצליח מאד במקצועו החדש. יחד עם זאת לא סר מדרכו, דקדק בשמירת מצוות ואף קבע עתים לתורה.

אבי היה גם בקיא בעזרה ראשונה ובמקרים דחופים, כשנעדר הרופא מהעיר, פנו אליו והוא הגיש ברצון רב את עזרתו. היו מקרים שאבי מילא את מקום הרופא אף על פי שהדבר היה כרוך בסכנה, כי בזה פעל נגד החוק. אבל לא היה כוח בעולם שיניא אותו מלהציל חיי אדם. תמיד פעל לפי מצפונו, וכפי שידוע לי, וממה ששמעתי מאנשים — הציל חיים רבים.

בזמן השואה היה אבי בגטו ברודי. במכתב מאבי שמצאתי אצל אחותי שחזרה מאיטליה עם בעלה בשנת 1945, כתב לה אבא מגטו ברודי, ובמכתבו שופך הוא את לבו בפני אחותי ז״ל ומבקש מאת ה׳ שבמותו יכפר על המשפחה כולה. ה׳ שמע לבקשתו ואחדים מבניו נשארו בחיים. במכתבו זה רואים את סימני הדמעות שניגרו מעיניו בעת כתיבתו.

ת. נ. צ. ב. ה.

אברהם אקנר
תל־אביב

מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה
ואבכה יומם ולילה את חללי בת־עמי...
ירמיהו ח׳ כ״ג).

תפארת בנים אבותם

ציון לזכר משפחתי היקרה שנספתה בשואה, הי״ד, ולעילוי נשמתו של אחי היקר, דוד ז״ל, שנפטר באמריקה בתשל״ג—1973

אבי ז״ל, ר׳ שמואל אקנר, נולד בעיירה סוקולופקה במחוז ברודי. היה נכדו של הרב ר׳ משה רוקח מקראקוב, בנו של האדמו״ר ר׳ שלום רוקח, מייסד שושלת בלז, וחותנו של רבי פנחס בן רבי יוסקה מוואלוטשיסק, אדמו״ר במעיחוב ובקורוב, בהן כיהן גם כרב העיר. היה מפורסם בקדושתו ובמופתיו (י. אלפסי, החסידות).

אמו־זקנתו של אבי היתה אשה למדנית, חריפה ובקיאה בתורה. בדבר חריפותה מספרים עליה: כאשר לעת זקנתה נסתמאה בעיניה, נסעה לרבי מבלז והתאוננה לפניו על סבלותיה מחמת ראייתה הלקויה המונעת ממנה עיון בספרי הקודש (על תפילה לא התלוננה כי ידעה בעל־פה כל תפילות השנה). הרבי אמר לה: „זאָלסט פריער האָבן אמונה וועסטו האָבן די ישועה״ (קודם תאמיני ואחר־כך תוושעי). על כך ענתה לו סבתא: „הלא בספר שמות, בפרשת בשלח כתוב קודם ויושע ואחר כך ויאמינו״.

להורי אבי היו ששה בנים ושתי בנות, ואצל כל אחד מהם נשא בן אחד את השם משה, ע״ש ר׳ משה רוקח זצ״ל.

אבי היה מנהל אחוזות, ובשל תפקידו חייב היה לטפל בהן גם בשבתות. כל ימות השבוע היה נוסע בכרכרה או רוכב על סוס, אבל בשבת היה הולך ברגל. בשבתות השתדל לשהות ככל האפשר יותר זמן בבית, היה עובר על פרשת השבוע ומעיין בספרי־קודש, ואילו בימי חול אוהב היה לעיין בזמנו הפנוי בספרות מודרנית בעברית, ביידיש ובלועזית.

בשבתות היה על פי רוב מרוגז ועצבני. אנחנו, הילדים, חשבנו שהסיבה למצב־רוחו היא האיסור לעשן בשבת, שעל כן אבא הירבה לעשן, והימנעותו מעישון יממה שלמה גרמה לו, לפי דעתנו, סבל רב. לימים, כשהזדקן, נתחוור לנו שלא העישון היה הסיבה למצב־רוחו העכור. כשיצא לגימלאות אמר לנו שכל השנים סבל בשבתות מחמת

אי־יכולתו לקיים את מנוחת וקדושת השבת כהלכתה. הוא היה מתגעגע לבית־הכנסת ולתפילה בציבור ואי־יכולתו לחגוג את השבת ככל היהודים העכירה את רוחו. ואכן, כשבאנו למוסטי להשתקע בה, נתן לתקן את השטריימל שהיה ארוז בקופסה למעלה משלושים וחמש שנה, והיה חובש אותו בשבתות ובחגים.

בשנת 1920, כשהבולשביקים פלשו לפולין וכבשו חלקים גדולים ממנה, העבירו בעלי שתי האחוזות, שאבי ניהלן, את נכסיהם על שמו וטעמם ונימוקם עמם. הם אמרו: הואיל ורוב מנהיגי הבולשביקים הם יהודים לא יגעו לרעה באחוזות שבעליהן יהודי. ואבי, בתמימותו, חשב כמוהם והסב לעצמו תלאות רבות ואף סיכן את חייו.

כשבאו הבולשביקים היתה ראשית מעשיהם החרמת האחוזות והענשת בעליהן. ואבי בתור „בעל אחוזות" הופיע בראש הרשימה של ה„קפיטליסטים האקספלוטטורים". הבול־שביקים באו לביתנו, בזזו כל מה שהיה בבית, היכו את אבא ועינוהו עד שמסר להם כל הכסף שהיה חבוי באדמה. ולא הסתפקו בזה אלא עצרוהו והובילו אותו אל מחוץ לאחוזה לכפר סמוך. החיילים האדומים שאסרו את אבא היו פרשים, ואנחנו, כל בני המשפחה, רצנו אחרי הסוסים וצעקנו שהבולשביקים הולכים להוציא את אבינו להורג. הקומוניסטים גרשו אותנו ולא נתנו לנו לרוץ אחריהם עד שנעלמו מעינינו. חזרנו הביתה אבלים ומדוכאים. לפנות ערב חזר אבא הביתה מוכה וזב דם, עם שיניים שבורות וסיפר שבעת שהובילו אותו לכפר, יצאו שני איכרים, נגשו אל החיילים ואמרו להם: „למה נטפלתם ליהודי הזה, הלא הוא יהודי טוב, תמיד עשה לנו הרבה טובות, והוא בכלל לא בורגני והאחוזות אינן שלו". למשמע דבריהם החליטו לשחררו.

מאותו זמן נתרופפה בריאותו וכעבור שנים אחדות נפטר אבא במוסטי בגיל ששים ושש.

*

אמי ז"ל נולדה במוסטי. היא היתה בתו של ר' עזריאל גרינר, ממשפחת הרב ר' עזריאל, שישב על כס הרבנות במוסטי לפני הרב ר' שמריה, ואחר־כך כיהן כרב דמתא במונקאץ'.

בביתנו היה ספר יוחסין עם כריכה שחורה, שיצא בירושלים. את הספר הוציא איש ממשפחת ר' עזריאל שבא לירושלים למות בעיר הקודש. לפי ספר היוחסין שחיבר מגיע יחוס משפחתנו עד רב יוחנן הסנדלר (תנא מדור רביעי, תלמידו של רבי עקיבא). בשער הספר היה פסוק ממשלי י"ז:

עטרת זקנים בני בנים
ותפארת בנים אבותם,
אולם אם אין לי יחוס עצמי
לא יועילני יחוס אבות.

אמי היתה גאה מאד על הספר הזה, אבל אנחנו, הילדים, היינו מזלזלים בכל היחוס הזה, וכשרצינו להתבדח היינו אומרים לאמא: איזה יחוס זה סנדלר? אמרנו כך, משום שאצל אמא אדם שעסק בסנדלרות לא היה בעל יחוס מעולה.

פעם בשנה היתה אמי נוסעת לבלז. ר׳ אהרון־יהושע, הגבאי הראשי של האדמו״ר, היה מכניס אותה לרבי מחוץ לתור. אמי זכתה לפרוטקציה עקב היותה קרובת משפחה של הרבי.

אמי היתה אשה אדוקה מאד. כשהיינו ילדים קטנים היתה אומרת לנו שלא תוכל לקחת אותנו אתה למוסטי כי אין לנו פאות והיא מתביישת בפני אנשי עירה שילדיה אינם מגדלים פאות. היא זכרה את מוסטי של נעוריה ולא ידעה שתוך שלושים שנה חלה תמורה גם במוסטי.

*

היינו במשפחה ששה ילדים, ארבעה בנים ושתי בנות. רובם נשואים עם ילדים, מבוססים ומעורים בחברה היהודית בערי גליציה; כולם היו שוחרי ציון, אבל קשה היה להם להנתק מארץ הולדתם ולעלות לארץ־ישראל. כאשר לפני ארבעים שנה החלטתי לעלות לארץ, ראו בהחלטתי מעשה נועז. כשכתבתי להם בשנה הראשונה להיותי בארץ שהלכתי לגליל התחתון, לסג׳רה, לכיבוש עבודה, ואני עובד עבודה פיזית, כתבה לי אמי: „למה אתה כותב שאתה עובד עבודה פיזית? אני יודעת שאתה חלש ואין אתה מסוגל לעבוד עבודה פיזית״.

עמדתי בקשר מכתבים עם בני משפחתי בחוץ־לארץ עד פרוץ מלחמת העולם השניה. מאז נפסק הקשר. בשנות המלחמה הגיעו אלי הדים ממחנות המוות, אבל בלבי הבהב זיק תקוה שמי שהוא ממשפחתי נשאר בחיים ואחרי המלחמה יגיע לארץ. ברם, תקותי נתבדתה. כל יקירינו נספו בשואה במחנות השמדה שונים ומקום קבורתם לא נודע.

מכל המשפחה הגדולה והמסועפת שלי בפולין נשארנו אחי הבכור דוד, שהיגר לאמריקה לפני חמישים שנה, ואני שעליתי לארץ־ישראל לפני ארבעים שנה. האסון הגדול שפקד את משפחתנו בשואה השרה עלינו רוח של גלמודות ויתמות. בבדידותנו התרפקנו זה על זה וקיימנו קשר הדוק. ראיתי באחי דוד ז״ל מעין פטרון המשפחה שלי, וביחוד כשלמדתי בקליפורניה. שום דבר לא היה קשה לו כדי לעזור לי. גם גיסתי שרה תבל״א, התקרבה למשפחתי כאחות והשתדלה למלא את החלל הריק שהתהווה לאחר אבדן יקירינו. ואמנם במסירותה הצליחה להקל מעלינו את הרגשת השכול. אחי דוד וגיסתי ביקרו פעמים אחדות בארץ. אחי אהב את מדינת ישראל בכל לבו, התפעל מכל מה שראה בארץ, וביחוד מהנוער הצברי.

Greetings From Our President

As president of Congregation Beth Israel I welcome all of our honorable guests and congratulate the officers and committees of our Sisterhood who are responsible for this magnificent gathering of Flint Jewry. During the past six months it has been a pleasure to work with the officers, directors and sisterhood members who cooperated with me and assisted graciously in making our social, financial and spiritual progress and I, therefore, thank each one most heartily.

This beautiful affair is our third annual subscription dinner and each one proves to be more successful than its previous one which means that in the future it will be even better and greater.

At these critical and trying times in the life of world Jewry there must be a united effort to battle the common adversaries of the Jews. In order to do this the Jewish people of every community must build and strengthen their centers and synagogues that support educational institutions and sponsor their social activities.

As a final thought I desire to encourage all the members and friends of Congregation Beth Israel that the future of our local Jewish center and synagogue is bright. All signs indicate that our congregation will grow exceedingly. We have a sincere and capable rabbi who with our cooperation, moral and financial support, will lead us to achieve all of our aims and ambitions as traditional Jews.

MR. DAVID AKNER

דוד אקנר, יליד מוסטי, יושב ראש בית הכנסת „בית אל" בפלינט, ארצות־הברית,
מברך את חברי קהילתו בשנת 1942

David Akner, native of Mosty, president of congregation Beth Israel, in Flint, Michigan in the United States, greets the members of the sisterhood.

באמריקה היכה שרשים עמוקים. היה פעיל במוסדות תרבות וצדקה שונים, והיה תורם קבוע לקרנות הציוניות.

לפני שנתיים וחצי ביקר אחי לאחרונה בארץ יחד עם רעייתו. היו לו תכניות לביקורים נוספים, אך לא זכה להוציאן לפועל. הוא נפטר בכ״ג בשבט תשל״ג.

נזכור את יקירינו ונדליק נר תמיד בלבנו.
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים.

„בכל דרך ומסילה נעמוד עדה שוממת,
נחריש נחרישה כעשב דממה —
אלמים נתיצב ונשאל שאלה אילמת:
מדוע הרגתם אותנו ועל מה?!״

יצחק קצנלסון
(„אבוי לך״)

דוד אקנר ז״ל, שרה אקנר־לינדר תבל״א

אברהם אקנר

כ׳ווייס

כ׳ווייס: כ׳האָב מיין היים צעשטערט
מיין מאַמעס האַרץ צעבראָכן,
כ׳האָב מיין מאַמען נישט געהערט —
כ׳בין פון איר אַוועק — אַנטלאָפן.

ביי די בענטש ליכט פרייטיק צונאַכט
טריפן איר די אויגן פיל:
גאָט, ווו געפינט זיך איצט מיין זון?
שעפטשעט זי אין דער שטיל.

ביינאַכט אין חלום אין טיפן שלאָף
קומט דער זון איר צוריק...
דאַמאָלט פאַלט פון האַרץ אַ שטיין אַראָפ
דאַמאָלט פילט זי גליק — — —

אברהם אקנר

יודע אני

יוֹדֵעַ אֲנִי: הֶחֱרַבְתִּי אֶת בֵּית־אַבָּא,
שִׁבַּרְתִּי אֶת לֵב הוֹרָתִי כִּכְלִי־חֶרֶס,
סֵרַבְתִּי לִשְׁמוֹעַ הַבֶּכִי שֶׁל אִמָּא —
וּבָרְחִי מִפָּנֶיהָ הֵבִיא לָהּ הַהֶרֶס.

בְּעֶרֶב־שַׁבָּת, עֵת תַּדְלִיק נֵרוֹתֶיהָ,
עֵינֶיהָ נוֹטְפוֹת דֶּמַע רַב בְּלֹא רַחַשׁ:
— אֵלִי, הֲיָשׁוּב עוֹד הַבֵּן וְאֶרְאֵהוּ?
וּשְׂפָתֶיהָ נָעוֹת בִּתְפִלָּה שֶׁבְּלַחַשׁ.

וְרַק בַּחֲלוֹם עוֹד חוֹזֵר הוּא אֵלֶיהָ,
הַבֵּן־הַיַּקִּיר, וּלְעֵינֶיהָ מִתְגַּלֶּה הוּא...
אָז אֶבֶן כְּבֵדָה מֵחָזֶהָ מִתְגַּלְגֶּלֶת
וְלִבָּהּ בְּרָב־אֹשֶׁר מַכְזִיב מִתְמַלֵּא הוּא.

השיר חובר ביידיש ונדפס בעיתון ספרותי בווארשה בשנת 1938.
תורגם לעברית ע״י המשורר שמשון מלצר, בשנת תשל״ה.

א. ל. בינות
רמת־גן

מצווה לספר...

מוקדש לזכרם הזוהר של בית אבא־אמא

הלא אלהים יחקר זאת
כי הוא יודע תעלומות לב:
כי עליך הורגנו כל היום
נחשבנו כצאן טבחה

(תהלים מ״ד).

העלאת זכרונות וחוויות הוא דבר עתיק יומין במסורת היהודית. מנהג קדום הוא בישראל למסור זכרונות בכתב ובעל פה לבנים, בחינת ו״הגדת לבנך...״ למען לא תינתק שרשרת הדורות. במשך דורות חוברו קינות, פיוטים ושירים על מאורעות טרגיים שהתרחשו בחיי עמנו. ברם, התלאות והפורענויות שפקדו את עמנו בדורות קודמים הם כאין וכאפס לעומת השואה האיומה שירדה על עמנו בשנים 1939 — 1945, בה הוכחד שליש מבני־עמנו, ואם המאורעות הטרגיים בדורות קודמים נשמרו לזכר עולם בדברי ימינו, תודות לזכרונות, קינות ופיוטים שנכתבו עליהם, על אחת כמה וכמה אנו דור השכול והיתמות, דור ״אשר למות — למות, ואשר לחרב — לחרב, ואשר לרעב — לרעב״ כדברי הנביא ירמיהו, חייב לתנות את שבר עמנו, שאין לו אח ודוגמה גם בתולדות עמנו העקובות מדם, שייזכר וייחרת על לוח דברי ימינו, ולו גם כדי להציל מן השכחה והטמיון את החיים היהודיים התוססים והיוצרים שנהרסו ואינם. ואיה האיש ״שירים אגרוף כנגדו ויתבע עלבונם״ של העם שנעקד? ואם לא זכינו ואין... שומה עלינו, פשוטי העם, לפי מידת יכולתנו להתמסר למלאכת קודש זו.

כשנגשתי לכתוב על בית־אבא, חשבתי: הלא מה שנשמר בזכרוני על החיים בעיירת מולדתי כבר העליתי על הכתב, ומה עוד יכול אני לדלות מחוויות ילדותי ובחרותי בבית אבא? אלא שכתיבת ספרי זכרון על קהילות ישראל שנחרבו, אינה התפרקות ממועקת לב, כי אם קול ענות שעולה מתוך לבנו, הד היגון והעצב של דור שכול ויתום. וזה אין לשכוח ומזה אסור להסיח את הדעת ולו לשעה אחת.

והואיל וכך, אנסה גם אני להציל מן הנשיה מקצת שבמקצת ממקורות חיי משפחתי,

שעל אף תנאי הגלות הקשים היו בהם הרבה רגעי אושר, עונג וסיפוק, השראת שבת ויום טוב, והתרוממות נפש בימים הנוראים, שהתערבו והתמזגו בלא מעט סבל, עצב, קדרות ואופל של מלחמות, נדודים, פרעות ורציחות.

בהעלותי ניצוצות ואורות מן החיים רוויי הפשטות והצניעות, האמונה והטוהר של משפחה יהודית אחת בעיירתנו אשר בנפשה הביאה לחמה, אציב ציון ומצבה לא רק למשפחה אחת, לבית־אבא, אלא לרוב משפחות עירנו, שבחייהם גילמו כל התכונות הסגוליות והמידות הטובות בהן הצטיינו רוב משפחות ישראל בעיירתי מוסטי.

אבי ז״ל, שלמה, נולד במוסטי לאביו יוסף לייב ולאמו חוה ר׳ חיים־איציקס. את אבא כינו בשם שלמה חוה׳ס, על שם אמו. בילדותו ובנעוריו טעם חיי עוני ודוחק. שכן סבתא חוה היתה מפרנסת המשפחה. היא אפתה כל מיני מאפה ומכרה אותם בדוכן בשוק. אביה ר׳ חיים־יצחק, שהיה חסיד ותלמיד־חכם, וגם ש״ץ בעירנו, נתן חילו לאוריתא. אך לפרנס את משפחתו לא היה מסוגל. כאביה, כן סבא יוסף לייב, ללא מקצוע ובלי אמצעים ויכולת לעסוק במסחר, היה סמוך על שולחן אשתו, וכאמור, הנטל הכבד לפרנסת המשפחה רבץ על שכמי סבתא חוה. כאשר אבי התבגר וראה את העוני והמצוקה בבית ואת העול הכבד שרובץ על אמו, החליט לעזור לה ולהקל עליה בנשיאת העול, מבלי לנטוש כליל את לימודי הקודש. ואכן בעזרת אבא נרחבה ונשתפרה האפיה ורווח לסבתא ולמשפחה כולה. כל ימי חייו עמל אבא קשה וכלכל את משפחתו בזיעת אפו. משנשא אבא לאשה את רחל אמי חיו שניהם חיים צנועים ומאושרים. כיהודי מאמין בן מאמין ראה אבא בעבודתו לא מעמסה ולא גזירה, אלא מתנה שהעניק לו הקב״ה, כדי שיוכל לגדל ולפרנס את משפחתו בכבוד וגם לעזור לאחרים לפי מידת יכולתו.

על מי מנוחות זרמו לאטם החיים עד תשעה באב תרע״ד — 4.8.1914, היום בו פרצה מלחמת העולם הראשונה. מיד עם הכרזת המלחמה גויסו הגברים בני 42 — 21 ונשלחו לקלט המחוזי בלבוב. גם אבי גויס ונשארנו משפחה ברוכת ילדים בלי מפרנס ובלי אמצעי קיום. בינתיים, תודות לשכננו חיים־יהושע סידער ז״ל, שוחרר אבא והספיק עוד לחזור מלבוב הביתה בטרם כבשו הרוסים את עיירתנו, שכן הצבא האוסטרי לא עצר כוח לעמוד בפני הלחץ החזק של צבאות רוסיה, ולא יצאו שבועות מועטים מהתחלת המלחמה והצבא האוסטרי נסוג והרוסים כבשו כמעט את גליציה כולה, לרבות עיירתנו מוסטי. המצב הכלכלי היה בכל רע, לא היה ממה להתפרנס, מעשי השוד, הביזה והאונס נתרבו, ובלילות בקעו מבתי ישראל צעקות „הצילו" ואין מציל, כי כל משפחה יהודית הסתגרה בביתה מתוך פחד. למעשה נעזבה כל משפחה לגורלה, בלי פרנסה ובלי בטחון. יהודים שבידם מקצועות שהחיילים הרוסיים נזקקו להם, ביניהם אבי, התפרנסו איך שהוא, והשאר נדונו ממש לחרפת רעב. מצב זה נמשך עד אמצע 1915, כאשר מתקפת הנגד של צבאות גרמניה ואוסטריה הניסו את הגייסות הרוסיים מגליציה, שבנסיגתם

הותירו אדמה חרוכה ותלי אבנים. העיירה שלנו נשרפה כמעט כליל, וגם משפחתנו נשארה ללא קורת גג. נמלטנו מהבית הבוער בכותונת על עורנו.

כאשר האוסטרו־גרמנים נכנסו מחדש למוסטי נגשו מיד לגייס את הגברים בגיל צבא שלא גויסו בהתחלת המלחמה ואבא גויס שנית. שוב נשארנו בלי מפרנס ובלי מגורים. יהודי עירנו המעטים, רחמנים בני רחמנים, ששיחק להם המזל ובתיהם לא עלו באש, הכניסו את ה„נשרפים" לבתיהם. לנו הוקצה מקום בבית משפחת רוזנגרטן גיטל עד שקיבלנו מהשלטונות חדר בצריף שנועד ל־8 משפחות, חדר לכל משפחה. באין מפרנס בבית לא נרתעו אמי המנוחה ואחיותי מרים, טויבה ואטל עליהן השלום מכל עבודה לכלכלת המשפחה. וכאשר אני הבעתי לפני אמי את רצוני לעזור לה, אמרה לי: „בני, אלוהים חנן אותך ברצון ובהתמדה לעסוק בתורה, המשך בדרכך זו והשם יתברך יעזור לנו". ואכן תודות לאמי יכולתי בשנים קשות אלה לשקוד על לימודי בבית המדרש.

אבא נשלח לחזית באיטליה. בסוף שנת 1916 יצאה החלטה מהקיסר הצעיר קארל, יורשו של פרנץ־יוסף, כי חייל שהוא אב ל־7 ילדים פטור משרות בחזית והוא רשאי לבקש העברה לשרות בעורף. כתבתי בקשה בצרוף תעודות־לידה של כל הילדים בלשון גרמנית משובשת ושלחתי אותה לשלטונות בוינה. לא יצא חודש ימים ואבא הועבר — לפי רצונו — מהחזית באיטליה ללבוב.

בנובמבר 1918 נסתיימה מלחמת העולם הראשונה, אך בגליציה המזרחית פרצו מיד קרבות בין פולנים ואוקראינים. לבוב בירת גליציה, היתה מחולקת. החלק המערבי היה תחת שלטון פולני והחלק המזרחי תחת שלטון אוקראיני. אבי שנשאר תקוע בלבוב היה בצד הפולני. בעיר שרר תוהו ובוהו. חיילים פולנים התנפלו על בתים וחנויות של יהודים, שדדו מכל הבא ליד. בבתים אמידים חיפשו בעיקר תכשיטי זהב וכסף. היו גם הצתות.

בעיירתנו התפשטה שמועה שאבא נהרג בלבוב. יגון וקדרות ירדו על ביתנו, אך אמא הטובה והפקחית, טענה כי שקר הדבר, לבה ניבא לה שאבא חי. ואכן ניחושיה נתאמתו: לילה אחד חצה אבא את הקו המפריד בין שתי הרשויות והגיע הביתה בריא ושלם. לשמחתנו לא היה גבול. בשבת עלה אבא לתורה וברך ברכת הגומל.

במוסטי משלו האוקראינים חדשים אחדים והאוכלוסיה היהודית סבלה הרבה עד שהצבא הפולני המאורגן היטב גבר על האוקראינים והשלטון נכון בידם בגליציה כולה. כשנכנסו הפולנים למוסטי נשמנו לרווחה, כי קווינו שתחת שלטונם יוחזרו החיים למסלולם. חיש מהר נתבדתה תקוותנו. נחשול של אנטישמיות הציף את פולין והריבונות המדינית שנשללה מהעם הפולני קרוב ל־150 שנה נחוגה בפרעות ביהודים. בלבוב ובערים אחרות נערכו פוגרומים, ורק בשוך הסערה חזרו לאטם החיים למסלולם. רק בשנת 1922 התחלנו להקים מחדש את ביתנו שנשרף במלחמה.

המלחמה הביאה שינויים רבים בחיי הציבור ובמהלך מחשבותיו. בעיקר בא הדבר לידי ביטוי אצל הדור הצעיר, אך גם אנשים מבוגרים שינו בהרבה את צביון חייהם. קמו אירגונים חדשים והקהילות היהודיות בערי גליציה לבשו רוח חדשה. התחדשות זו לא פסחה על עירנו מוסטי, אבל תשתית החיים בעירנו הוסיפה להיות המסורת היהודית עם בית הכנסת במרכזה. יהודי עירנו טרחו ועמלו כל השבוע כדי לפאר ולהדר את יום השבת. ביום שישי בצהרים, למרות עייפותו מעבודה המייגעת שהתחילה בשעה 3 לפנות בוקר, התחיל אבא להכין עצמו לקראת השבת. אחרי קבלת שבת בשובנו מבית־הכנסת, הלכנו הביתה בפסיעות קטנות ומתונות יחד עם שכנינו, על פי רוב עם אורח לשבת, ואבא, כדרכו, לא פסק להלל ולהתענג על קבלת השבת של ר׳ אהרן מונד ז״ל, והשכנים, ר׳ שלמה ריימאן ור׳ יודל באלאבאן החרו החזיקו אהריו: „כן, כן, אמת ויציב״. וכשהגענו הביתה ואבא פתח את הדלת וברך את אמא והבנות ב„גוט שבת״ חגיגי, הרגשנו בעליל כי המלכה שבת שוכנת במעוננו. אמא ז״ל היתה לבושה בבגדי שבת, וחוט של חן וחסד היה משוך על פניה. היא קידמה את פנינו במאור־פנים והבית היה מואר באור נגוהות שהפיצו נרות השבת, נר לכל נפש. על השולחן הבהיקה מפה צחורה, החלות מכוסות במפית קטנה ושתי המלים הרקומות „לכבוד שבת״ מזדקרות ובולטות לעין, ועל ידה נוצץ הבקבוק עם יין לקידוש, אף הוא מכוסה במפית, ואבא, לאחר שקיבל בסבר פנים את מלאכי השלום, מקדש על היין, והילדים ואמא בראש עומדים מסביב לשולחן ברצינות רבה.

בלילות שבת ישבנו כל המשפחה כולה, לרבות הבנות, כבני־חורין, שרים זמירות של שבת ומתענגים על המתנה היקרה שהקב״ה זיכה בה את עמו ישראל — שבת־קודש. קשה, קשה מאוד להביע במלים את החוויות של לילות שבת. שכן חוויות אלה כדי להרגישן צריך לחיות אותן. ורק מי שזכה בילדותו ליהנות בבית הוריו מקסמי השבת, מי שנפשו התבשמה מנרות שבת ומהאוירה של ליל שבת, מסוגל לחוש את קדושתה, את הודה ותפארתה. חוויות אלה הן נכסי צאן ברזל ואי אפשר לשכוח אותן. ובהתבונני לאחור, הריני נוכח לדעת שבעצמת חוויות אלה נתרסקו והתפוררו הרבה השפעות מזיקות בתקופות שונות בחיי.

לפני עיני עומדת תמונה בלתי נשכחת מימי ילדותי: ערב יום־הכיפורים. אבא, פניו מאירות, בגדיו בגדי שבת, נקיים ללא רבב, התנער מכל שמץ של חולין ולבש צורה של חג. חבוש שטריימל מברך הוא את כולנו: אמא מדליקה את הנרות ומברכת עליהם, מעיניה ניגרות דמעות ושפתיה רוחשות בלאט תפילה ותחנונים לבריאות ופרנסה. ובכלות תפילתה־תחינתה הולכת המשפחה בצוותא לבית־הכנסת לתפילת „כל נדרי״. בית־הכנסת מלא מפה אל פה. כולם אחוזי אימה וחרדה. חלק נכבד מציבור המתפללים לבושים קיטלים וכיפות לבנות לראשם, כולם עטופים טליתות. נרות דולקים בכל הנברשות, ועל השולחנות דולקים נרות השעווה הגדולים, נעוצים בעציצים מלאים חול,

מפיצים אור מסתורי. הבכיות מעזרת־הנשים גוברות והולכות, גם לא מעטים מהגברים מתמוגגים בבכי שובר לבבות בקראם „תפילה זכה״. כאן במעמד זה של ליל יום־כיפור נעלמו השנאה והקנאה, התאווה והתחרות, כולם שופכים את לבם לפני בורא העולם. ובתוך העדה הקדושה הזאת עומד אבי, עטוף בטלית גדולה, פלגי דמעות זולגים מעיניו ותפילת היחיד שלו מתמזגת בתפילת כל העדה כולה. לאחר אמירת „כל נדרי״ השלך הס, והרב דרש מעניני דיומא, והקהל הרב עומד דרוך ומקשיב בדממה ובולע כל מלה היוצאת מפיו. כך קידשו יהודי מוסטי ובתוכם משפחתי את יום הכיפורים, את היום הקדוש והנורא מכל ימות השנה.

אווירה שונה, אף היא של קדושה שררה בחג הפסח. בחג זה, חג החרות, השופע שמחה וחדוה, היה אבי ז״ל בן־חורין ממש. כל שמונת ימי החג היה פטור מהעבודה, ולילות ה„סדר״ שנמשכו עד חצות היו ללא כל ספק הלילות המאושרים ביותר של כל השנה. וארבעת ימי חול־המועד הקדיש אבא למשפחה, לקרובים ולשכנים.

חן מיוחד היה נסוך על חג הסוכות. הקימונו בחצר סוכה נאה וגדולה. עבודה זו. נמסרה לנו, לילדים. הצטיין בה במיוחד אחינו מאיר ז״ל עדין־הנפש, שאלוהים חנן אותו בחכמת חיים ותבונת כפיים, וכן אחותי הצעירה קיילה ע״ה, הנאה והחביבה ובעלת הנימוסים. וכשהוקמה הסוכה, קישטנו אותה בשרשרות נייר צבעוניות ותלינו בה כל מיני פירות שהבשילו באותה תקופה. בסוכה שלנו היה סועד גם שכננו ר׳ חיים טשייקובסקי ובניו. בליל החג בטרם תחל הסעודה, עמדו האמהות והבנות על יד פתח הסוכה לשמוע את הקידוש, ואחר כך הגישו מאכלים מעודנים. שמחת החג באה לידי בטוי מלא בשירה שהושרה בהתלהבות.

כך נהגנו בכל החגים, שמחה ואורה שררו בביתנו וגילת החג השקיפה מכל פינותיו. גם פורים, שבו מתיר לעצמו היהודי לנהוג בקצת קלות־דעת, הוחג בביתנו — ברוך הילדים — בשמחה רבה. עוגות וכל מיני מאפה, ובעיקר אזני המן, היו לרוב, ואני, בכור הבנים, הייתי קורא את מגילת אסתר לפני המשפחה כולה והשכנות. קראתי את המגילה בניגון המסורתי ובהטעמה הנכונה שלמדתי ממורי ורבי, שאר בשרי, ר׳ יצחק דוד איגל ז״ל. לימים, כשהתגוררתי באושוויאֶנצ׳ים וביודעי שאמי היתה גאה על בנה שמיטיב לקרוא את המגילה, הייתי בא לפורים ממרחקים הביתה כדי לקרוא בביתנו את המגילה ולהסב נחת רוח לאמי. למרות שביתנו רבה היתה בו העבודה בפורים, בכל זאת, משהגיעה שעת מנחה, נשתרר בו שבתון מלא, ובסעודת פורים שנערכה בשמחה ובבדיחות־הדעת היה אבי מקיים את מצוות משלוח מתנות לאביונים מעל ליכולתו.

אמא אף־על־פי שהיתה טרודה בניהול הבית והיתה עזר כנגדו לאבא בפרנסה, ביחוד בחלק המסחרי שבה, מצאה תמיד זמן להדריך את בנותיה וגם את בניה לאהבת הבורא והבריות. היא, היא שהעניקה לביתנו את רוח החמימות וטובת הלב. מבית הוריה הביאה את הצורך הנפשי לעזור לזולת. התמזגו בה פקחות וטוב־לב, ורבים מהשכנים היו פונים

אליה בבקשת עצה והדרכה, אפילו בעניני מסחר. „פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה". בדיבורה, במידותיה ובפשטותה רכשה את הלבבות. תמיד ידעה למצוא עצה, עזרה ונוחם לאנשים סובלים וקשי־יום. זכורני שאחד משכנינו נסע ללבוב, שהה שם חצי שנה וזנח את כלכלת משפחתו. יום־יום היתה אמא מביאה לאותה שכנה אוכל חם, ובכל ערב שבת חלות ולמחרת חמין. היא מצאה גם מקור לקנות בגדים לילדיה של השכנה האומללה.

הפדיון היומי בביתנו היה מוקדש לגמילת־חסדים לידידים, לשכנים ולמכרים. ביום ראשון בשבוע, כשצריך היה לרכז את הכסף המושאל לקניית תבואה ביום שני בעיר סוקאל, נדרשה אמא לא פעם ללכת לבתי הלווים לאסוף את הכספים שלוו במשך השבוע. מעולם לא התלוננה, אדרבא, היא דנה אותם תמיד לכף זכות.

אבי יהודי אדוק, זהיר במצווה קלה כבחמורה, היה כרוב יהודי עירנו חסיד בלז, ותחת השפעת הרבי ונושאי כליו התנגד לציונות. אך במשך הזמן שיכנעה אותו אמי בצדקת הרעיון הציוני. היא היתה אומרת: „שלמה, עוד תראה שהצעירים שלנו יביאו את הגאולה והתשועה לעם ישראל. כי הקב"ה אומר עשה, ואני אעזור לך, והם... עושים". היא השפיעה על אבא שיסיר התנגדותו לקופסה הכחולה, וגם בביתנו היתה תלויה הקופסה הכחולה על יד קופסת ר' מאיר בעל הנס, ובכל ערב שבת וערב חג לפני הדלקת הנרות, היתה אמי משלשלת מטבעות אחדים אל שתי הקופסאות. יתר על כן, בהשפעתה הסכים אבא שאעזוב את עבודתי, עבודה טובה ומכניסה ואתמסר לארגן קבוצת הכשרה ולצאת עם שאר החברים להכשרה.

כך זרמו החיים במשפחתנו: עבודה מייגעת, הסתפקות במועט, מעשים טובים, והרגשת אושר ואהבה בין אבא ואמא ובין הילדים איפיינו את דרך חיינו. תקוה ואמונה בגאולה הקרובה הממשמשת לבוא מילאו את לב משפחתנו. אבל... אבל הגורל גזר אחרת...

על הכחדת יהודי פולין וגליציה, על סבל ורעב בגטאות, על העדר תקוה שמישהו ישאר בחיים אחרי הגיהנום הנאצי, על יהודים מושפלים מובלים לטבח נכתב הרבה. הורי, הי"ד, אחרי השמדת בני משפחתי — והם עזובים ובודדים — טיפחו אשליה ונאחזו בניצוץ תקוה שבמקום אחר ישנה אפשרות קלושה להשאר בחיים, והם נסעו לעיר אחרת ושם שתו את כוס התרעלה עם כל הנעקדים ומתו על קידוש השם בקדושה ובטהרה. תהא נשמתם צרורה בצרור החיים, ויהא זכרם וזכר כל קדושי עירנו ברוך לעולמי עד.

ר' אברהם זילבר

ר' אברהם זילבר היה יהודי עשיר, סוחר יערות, בעל מנסרה בעיירה הסמוכה קריסטינופול ושותף לטחנת־קמח. על אף עיסוקיו הרבים הקדיש חלק נכבד מזמנו לצרכי ציבור. במשך שנים כיהן כראש הקהילה והיה נציג האוכלוסיה היהודית במגיסטרט (העיריה).

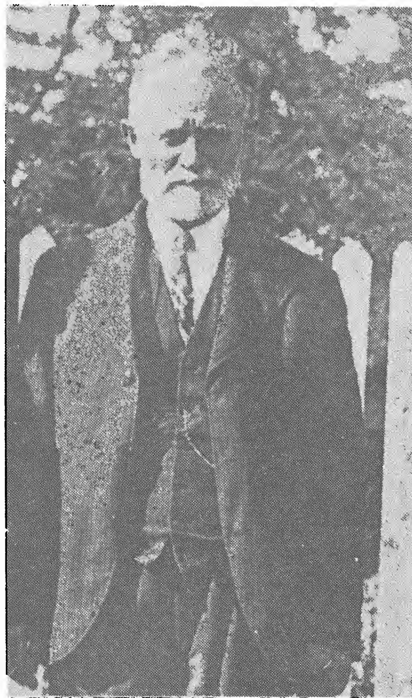
אברהם זילבר

ר' אברהם זילבר היה נדבן ידוע בעירנו. בימי מלחמת העולם הראשונה היה ספק הקמח הראשי מטעם הממשלה לכל האוכלוסיה העירונית. מזמן לזמן היה שולח ע"י יהושע מנדל מרגוליס קמח לבן לשבת למשרתים בקודש. בחורף היה מחלק עצי הסקה לעניים והשתדל שמקבלי העצים לא יראו עלבון בכך. כאשר הנוער הציוני במוסטי יזם הקמת „בית־העם" היהודי־ציוני, תרם ר' אברהם זילבר עצים לבנין וסייע להם בקבלת רשיון בניה. כן תרם ספר תורה ופרוכת לבית־המדרש. כל אירוע משפחתי אצל ר' אברהם זילבר הפך לחג לכל אנשי העיר.

כאברהם כן אשתו לנה. אף היא היתה פעילה במוסדות צדקה שונים והצטיינה בגיוס נשים להגשת עזרה וסעד לנצרכים. לנה זילבר היתה הכתובת הראשונה למתן־בסתר.

מיכאל (מעכטשע) ראָטה

יהודי אמיד היה מיכאל ראָטה. סוחר יערות. היה מפורסם בעירנו ככתובת לגמילות־חסדים לחנוונים ובעלי מלאכה שהיו זקוקים באופן קבוע לגמילת־חסד להפעלת עסקיהם. רעייתו פייגה, שהיתה עזר כנגדו, היתה עוזרת לנצרכים בימי החורף בעצים להסקה

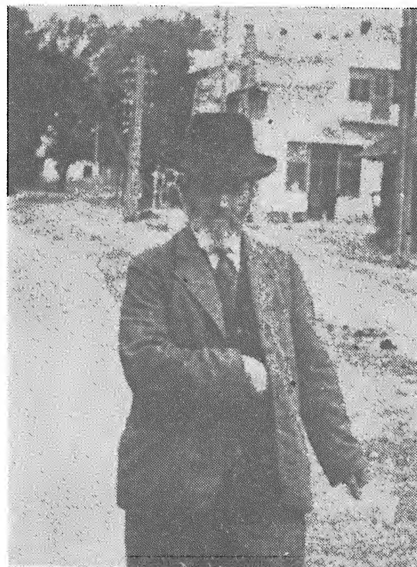
מעכטשע ראָטה

ובפעולות צדקה אחרות. כדוגמה לטוב לבה ודאגתה לעניים תשמש המקרה הבא: בחורף קשה במיוחד חלו הילדים אצל ישראל שואב המים שגר בדירה רעועה וקרה. כשהביאו את הדבר לידיעתה של מרת פייגה, שלחה ע״י בנה חיים כסת גדולה בשביל הילדים שיחם להם בדירה הקרה. מעשים כגון אלה לא היו נדירים כל עיקר בפעולת הצדקה המסועפת של פייגה ראָטה.

צבי־הרש פיש

צבי־הרש פיש היה בעירנו בעל המונופול לסיגריות וטבק. המכירה בחנותו היתה

במזומנים בלבד. את הפדיון היה מחלק לגמילות־חסדים לכל הפונה אליו. ביום ראשון, יום ריכוז הכספים לרכוש מלאי חדש בשביל חנותו, היה שולח את בנותיו לגבות את הסכומים שהילווה במשך השבוע, וכך חוזר חלילה.

צבי פיש

אשתו שיינדלה דאגה לעניים עוברי־אורח, שהיו מתעכבים במוסטי לשבות את השבת, והיו מתאכסנים בבית המחסה של הקהילה. גבאי בתי־התפילה היו דואגים להארחתם אצל בעלי־הבתים לשתי הסעודות הראשונות, ואילו לסעודה השלישית ולמלווה־מלכה היתה דואגת שיינדלה פיש. עבור משפחה עניה שהיו חולים בה, היתה שיינדלה מבשלת בעצמה ומכספה ארוחות חמות, ובנותיה היו מביאות אותן לביתם של הנצרכים. על צדקת כשיינדלה פיש אמר החכם מכל אדם: „חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועותיה״.

ר׳ שואל וקסלר

נמנה על היהודים האמידים בעירנו. היה חבר בועד בנין בית־הכנסת, איש משכיל, ציוני, מפיץ השקל הציוני ורוחש אהדה לנוער הציוני המתקדם. הוא ואשתו מטל היו עוסקים בצרכי ציבור באמונה, מעניקים גמילות־חסדים ומצטיינים במתן בסתר.

ר׳ שואל וקסלר היה נציג האוכלוסיה היהודית בהנהלת העיריה ולוחם אמיץ להגנת זכויות היהודים במגיסטרט. סייע הרבה בבנין בית־העם.

שואל וקסלר

לוי שטגר ובניו

משפחת שטגר היתה מקובלת מאד בעירנו. ראש המשפחה היה פעיל בחיים הקהי־לתיים, חבר בחברה קדישא, וממלא תפקידים אצל השלטונות בשל ידיעתו את השפה הפולנית.

יעקב שפריצר

סוחר ברזל היה. היה משווק חומרי בנין לבעלי אחוזות ולמוסדות ממשלתיים. היה נציג הסוחרים בקביעת הערכת הכנסות הסוחרים ובעלי המלאכה לצרכי מס. זה היה תפקיד קשה מאד ובלתי נעים. תמיד נאבק להגנת הסוחרים היהודיים מפני שרירות לבם של פקידי המסים.

ר׳ לייב בודק

נמנה עם חשובי בעלי־הבתים בעירנו. בראשית שנות העשרים היה גר מחוץ לעיר, בפרבר „וליצה". עוברי־אורח היו סרים לביתו, שהיה פתוח לרווחה לכל אדם שהיה מתקבל בסבר פנים יפות ובכיבוד.

תֵיאופיל זומרשטין

מיום בואו למוסטי, כשהתחתן עם בתו של מרדכי מן — היה מעורב בחיים היהודיים בעירנו. היה משכיל, בעל תרבות רחבה. כיהן כסגן מנהל הדואר. משרתו הממשלתית הבכירה לא מנעה מנו לקיים קשרים הדוקים עם הקהילה היהודית.

צבי צימט

הרש׳ל צימט היה יהודי מסורתי ומתקדם, מסור לצרכי הציבור, חבר בהנהלת הקהילד ובאירגונים ומוסדות צדקה בעירנו.

יצחק שומר

במוסטי כבכל ערי פולין היתה העגלונות מקצוע יהודי. אנשי עמל היו שטרחו קשה להרויח את לחמם. עבדו עבודה מפרכת בהובלת סחורות מלבוב לעירנו. במו ידיהם היו מעמיסים ופורקים את המטענים הכבדים. בכל ימות השבוע עבדו קשה, וכשבא ערב שבת, היו מחליפים את בגדי העבודה בבגדי שבת ונוהרים אל ה„שניידעריש שולעכל״. (בית־הכנסת של החייטים) לתפילה ולרינה. אחד מהם היה יצחק שומר, שהתבלט במעשי צדקה ובתרומות לכל הקרנות הציוניות.

יוסף כ״ץ

הוא היה מזכיר העיריה ויהודי מוסטי היו נעזרים על ידיו בטיפול מהיר ובסידור ענייניהם בעיריה. בביתו שלטה השפה הפולנית ורבים חשבו אותו למתבולל, ולא הוא. יוסף כ״ץ היה יהודי שומר מצוות ובכל בוקר היה מקדים לבית־הכנסת להתפלל במנין הראשון.

נפתלי שמיד

הוא היה מספק עצי הסקה למוסדות וליחידים. היה יהודי שנון ופיקח, שומר מצוות ופתוח לדעות מתקדמות. היה מקובל על הבריות ובמחיצתו היה מתאסף תמיד חוג מעריציו שנהנו להאזין לאמרותיו השנונות.

לייטשע גרינר או לייטשע איטעלס

היתה פעילה במעשי צדקה ודואגת לעניי המקום. במיוחד הצטיינה בהכנסת־אורחים בעת שהיו מבקרים במוסטי רבנים ואנשים מפורסמים מעולם החסידי־רבני. היא שקדה להארחתם בכבוד ובסבר־פנים יפות בעת שהותם בעירנו.

היו במוסטי עוד הרבה יהודים בעלי מידות תרומיות, כגון: ר׳ שלמה ריימאן, יודל בלבן, לייביש בר, בישקה מן, מנדל רייטר, ישראל וייז, יוסף קסנר, ר׳ מאיר שיפנבויער, פייבל גרנר ואחרים. ואם לא הרחבנו עליהם את הדיבור ברשימה זו — הסיבה לכך קוצר המצע והשכחה ואנו מבקשים מראש את מחילתם. יהא זכרם ברוך.

*

ר׳ מנדל רייטר
עסקן ציבורי ידוע במוסטי,
פעיל במוסדות שונים

ר׳ נחום גרנר
ראש הקהל במוסטי בשנת 1912
מעסקניה החשובים בעיר

בני מוסטי משרתים בצבאות שונים

MOSTYITES IN VARIOUS MILITARY FORCES

מעכטשע ראטה
קצין בצבא אוסטרי

שלמה וורצל
חייל בצבא אוסטרי, שבוי במלחמת העולם הראשונה בידי הרוסים

סנדר טובש
חייל בצבא הפולני

זלמן פוקרד
שוטר בזמן המנדט הבריטי

שמואל קסנר
השלישי משמאל בצה"ל

יוסף מונד
במשמר האזרחי

א. ל. בינות
רמת־גן

תחת שלטון הרוסים במלחמת העולם הראשונה

בידוע, כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, הצליחו הרוסים בחזית האוסטרית לכבוש את מזרח־גליציה. רק תודות למתקפת הנגד של הצבא האוסטרי־גרמני שוחרר רובה של גליציה המזרחית מהכיבוש הרוסי וגייסות הצאר נסו בבהלה כל עוד רוחם בם. את זעמם על התבוסה שנחלו שפכו הרוסים על האוכלוסיה היהודית של גליציה. בעירנו מוסטי כבהרבה עיירות אחרות התבטאה נקמתם של הרוסים בשריפת כמעט כל העיר. תחילה גרשו את הדיירים ממגוריהם, בזזו את הרכוש שנמצא בהם ואחרי־כן הציתו את הבתים. הנכון הוא שעוד לפני הנסיגה היו הרבה מקרים של רציחות וביזה, אבל לשיא הגיעו בעת מנוסתם. זכור לי מקרה: ברחוב על־יד מרכז העיר התעכב במסעותיו עם הצבא הרוסי הסופר ש. אנסקי, שהיתה לו דרגת קצין. הוא לן אצל משפחת בלבן. אותו לילה התנפלו „טשרקסים" באותו רחוב על בתי היהודים והתחילו בזים אותם ולהכות את היהודים. צעקות „געוואלד" ויללות בקעו מן הבתים והעירו את „הקצין הרוסי" — הסופר ש. אנסקי משנתו. חיש מהר התלבש ויצא בלוית קצין אחר שלן אתו בבית הזה ופיזר את ה„טשרקסים". זוכרני, שהנשים היהודיות אמרו: האיש הזה הוא לא סתם קצין יהודי, הוא „מלאך שנשלח מן השמים להצילנו". ש. אנסקי מזכיר בספרו „חורבן גליציה" את מוסטי.

בעת נסיגתם אסרו הרוסים שניים מחשובי העיר, את לוי שטגר ופייבל גרנר והאשימו אותם בריגול. החזיקו אותם יום או יומיים ברפת בלי אוכל ובלי מים. אחר־כך העבירו אותם לכפר רקליניץ ודנו אותם למוות בתליה.

תודות להתקדמות המהירה של הצבא האוסטרי־גרמני לא הספיקו לבצע את זממם. שופטיהם נשאו את רגליהם וברחו והנידונים חזרו לביתם בשלום. נס כזה לא אירע ליונה ניטהלר שגר בפרבר העיר ואף הוא הואשם בריגול. הקוזקים עינו אותו באכזריות, רצחוהו והוקיעו את גופתו על דלת בית המטבחיים. היו שמועות שהקוזקים דרשו כופר־נפש עבור יונה ניטהלר ויהושע זוננשטיין שהיה אסור יחד עמו. זוננשטיין הצליח להימלט ויונה ניטהלר נרצח, כי בימים הטרופים הללו לא היתה כל אפשרות לאסוף את הסכום הדרוש, מאחר שהאוכלוסיה היהודית כולה התחבאה בבית־הקברות ובמקומות־סתר אחרים. ר' יונה ניטהלר, הי"ד, השאיר אשה בהריון וחמישה ילדים קטנים יתומים. אמם האמיצה חינכה וגידלה אותם בתנאים קשים מאד. אחת מהם, פסיה, חיה בישראל, והיא רעייתו של מיכאל טויבש־ינאי, אף הוא בן־עירנו.

בן־פזי (גולדברג)
תל־אביב

מהווי עירנו

חטף „ששי"...

מרדכי־דוד הדייג היה אדם פשוט ועני, שכל ימות השבוע עבד קשה בדייג ובימי חמישי וששי היה מוכר את שללו ליהודי העיירה. בתור איש עני לא תרם להחזקת בית־הכנסת. הגבאים לא כיבדוהו בעליה לתורה. מרדכי־דוד נפשו כלתה לעליה, והגבאים בשלהם: „מי שאינו משתתף בהחזקת בית הכנסת, אין לו זכות עליה לתורה בשבת". נוצר מעין מעגל קסמים שלא ניתן היה לפרוץ אותו, עד ששבת אחת נתכבד ר' משל'ה גרינר, יהודי זקן ונכבד, בר־אוריין ב„ששי" (ששי נחשב לאחת העליות ה„שמנות"). ר' משה'לה לא מיהר, גרף־חטמו, השתעל, ובצעדים מתונים קרב אל הבמה. לא הספיק ר' משה'לה לעלות על הבמה ומרדכי־דוד הקדימו, ניצב לפני הספר הפתוח וברך את ברכת התורה. כהרף־עין היה בית הכנסת כמרקחה. בעל הקורא סירב לקרוא, מכל עבר נשמעו צעקות, ונראה היה שהדבר יתגלגל לשערוריה גדולה. באין ברירה אמרו הגבאים לבעל־הקורא שימשיך לקרוא, והקהל כבר ימצא דרך לגמול למרדכי־דוד עבור חוצפתו. מרדכי־דוד אמר את הברכה השניה, ירד מן הבמה, ואל מול פני הקהל טפח על כרסו ואמר: „עכשיו אכלתי קונשיני" (מזון מובחר שמאביסים בו את הסוסים).

למחרת תבעו הגבאים את מרדכי־דוד לדין בבית המשפט הפלילי. לא ארכו הימים ונודע בעיר שלמרדכי־דוד צפוי עונש מאסר של שלושה חדשים. כל העיר המתה. ראשית, איך הרהיבו הגבאים עוז להפליל יהודי בענין של עליה לתורה בערכאות הגויים; ושנית, בזמן מאסרו של מרדכי־דוד מי ידאג לפרנסת האשה והילדים? גם הגבאים הבינו שהגדישו את הסאה וטיכסו עצה איך לצאת בשלום מעסק־ביש זה. חיפשו ומצאו. ביום המשפט, כאשר שאל השופט את מרדכי־דוד אם הוא מודה באשמה, ענה: „לא." הוסיף השופט לשאול: „משמע, אתה מכחיש?" שוב ענה „לא," אינני מכחיש, אבל הייתי אלוץ לעשות כן. ידע נא כבוד השופט, שאצלנו, היהודים, הקריאה בתורה היא כמו אצלכם, הקתולים, הוידוי לפני הכומר המוודא, ואדם קתולי שמת בלי וידוי שערי גן־העדן סגורים לפניו. זה זמן רב שלא עליתי לתורה, ואני איש זקן, והתחלתי לחשוש שמא אמות ולא עליתי לתורה ושערי גן־עדן יהיו נעולים לפני. באותה שבת הבלגתי עד „ששי", ואז

אמרתי לעצמי: אם לא אעלה לתורה היום, מר יהיה סופי, לא שלטתי ברוחי וקפצתי על הבמה. האם בגלל זה ראוי אני לעונש? השופט התעמק בדבריו של הנתבע ושאל את התובע אם דבריו נכונים. כמוסכם מראש, אמר התובע שאכן כך הדבר. השופט השתכנע בצדקת נימוקיו של מרדכי־דוד וזיכה אותו, והעיר מוסטי צהלה ושמחה.

ראש העיר הרשע

קשה לפסוח על דמות אחת בעיירתנו והיא גיגל, ראש העיר. הוא היה שונא־ישראל גדול, והפרדוכס הוא שאותו רשע נבחר לראשות העיר בקולות היהודים. הכיצד? הבוחרים בעירנו נחלקו לשלוש קבוצות: א) האינטליגנציה הפולנית, כלומר, פקידי השלטונות ובעלי המקצועות החפשיים; ב) היהודים; ג) האיכרים. גם האינטליגנציה, גם האיכרים הציגו מועמדים לראשות העיר, נמצא שהיהודים היוו את לשון המאזניים שהכריעו את הכף לצד זה או זה. הסתבר שלפני הבחירות נתן הרבי מבלז הוראה ליהודים להצביע בעד מפלגתו של גיגל תמורת הבטחה שהשלטונות יקלו את התנאים הסניטריים על יהודי בלז. גיגל היה המועמד של האינטליגנציה והוא נבחר בקולות היהודים.

משנבחר גיגל לראש העיר, שכח את כל הבטחותיו והציק ליהודים. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, הצבא האוסטרי נסוג והרוסים כבשו את מוסטי, התחבר גיגל אל הרוסים והציק ליהודים יותר מהרוסים. כשהאוסטרים כבשו מחדש את עירנו, שקלו לגיגל למטרפסיה על בגידתו. הוא הובל ברוב עם לבית־הסוהר, שם גווע כעבור שנתיים.

רצה ולא יכול...

משנוסדה קרן היסוד ויהודים נקראו לתרום למען הקרן לבנין הארץ, החליטה הלשכה בלבוב שלא צריך לשלוח שליח מיוחד לעיירות שליד פשמישל. הטילו עלי את התפקיד הזה ואני יצאתי לאותן העיירות להתרים את היהודים. באחת העיירות העמידה הועדה המקומית לרשותי שני בחורים, ציונים נלהבים, שיעזרו לי. פעם שאלתים אם אין להם קרובי־משפחה במוסטי, והם ענו לי כי לייבוש השען, איש מוסטי, הוא הסבא שלהם. הוספתי לשאול: אולי יתרום גם הוא לקרן היסוד? אמרו לי שלפי עניות־דעתם לא יתרום משום שהוא חסיד. ביקשתים שילוו אותי אליו. התברר שהוא כבר שמע עלי, ובהיכנסי הושיט לי ידו וברך אותי לשלום. הזכרתי לו שכאשר הייתי ילד, היה מעמיד אותי על השולחן ובוחן אותי בחומש וכו׳. הוא שמח מאד וגלגלנו שיחה על מוסטי בשנים הקודמות. לבסוף, נגעתי בענין שלמענו באתי אליו, וביקשתי תרומה לקרן־היסוד. ר׳ לייבוש חשב הרבה ואמר: „בחפץ לב הייתי נותן לך תרומתי, אבל יש סיבה מעכבת: אבי לא היה עשיר ולא הוריש לי שום רכוש מלבד „חזקה" בקלויז לשיר שני פזמונים בזמירות

הסעודה השלישית „כי אשמרה" ו„דרור יקרא". על חזקה זו אני שומר כעל בבת־עיני והיה ואתרום לקרן היסוד, אפסיד חזקה זו, וגבאי הקלויז לא יתנו לי לשיר את שני הפזמונים. זה כאילו נטלו את נשמתי.

הבנתי ללבו, וויתרתי על התרומה ואמרתי לו: אל דאגה, נכדיך יבנו את הארץ ובזכותם גם אתה תבוא לחיות בארץ־ישראל.

מפלגות
מוסדות
וארגונים

א. ל. בינות
רמת־גן

הסתדרות „האור"

כבכל העולם היהודי כך גם בעירנו, היוותה הצהרת בלפור נקודת מפנה בהתעוררות הלאומית, ובראש וראשונה בחוגי הנוער השונים. אמנם בעירנו היו חובבי־ציון וציונים פוליטיים גם לפני הצהרת־בלפור, אולם ההכרזה ואישרורה בסן־רמו על ידי חבר־הלאומים נתנו דחיפה להתעוררות שכמוה לא ידעה העיירה עד אז.

השניים בנובמבר 1917 היה יום חג בעירנו, והנוער המוסטאי תחת הנהגתו של הרשל פלזנר התאסף ברחבה שבין בית־המדרש לבית־הכנסת, הונפו דגלים לאומיים, נישאו נאומים חוצבי להבות והשירה והריקודים נמשכו שעות רבות. ולא רק הנוער אלא גם המבוגרים שהאמינו בשיבת־ציון על ידי ביאת המשיח ראו בהצהרת בלפור אתחלתא דגאולה.

אחרי הצהרת בלפור וסיום מלחמת העולם הראשונה חלה תמורה יסודית בדרכה

הסתדרות „האור" במוסטי
The "Ha'or" Organization in Mosty

של התנועה הציונית בעירנו. תחת פעילות ציונית ספורדית באה פעילות מאורגנת ומכוונת. אם כי בשנתיים הראשונות להתארגנותנו לא השתייכנו עדיין לשום ארגון רשמי מוכר ע״י ההסתדרות הציונית העולמית, הרי למעשה הונח אז היסוד לפעילות הציונית המגוונת של השנים הבאות, למן הפצת שקלים ואיסוף תרומות למען הקרן הקיימת דרך פעילות תרבותית ערה ועד להכשרה ועליה לארץ.

בשנת 1920 נוסדה בעירנו הסתדרות „האור״ שבראשה עמדו מייסדיה נתן זליגמן, צבי פיש, יצחק רייטר, צבי זילברמן ומשה גלבר. הסתדרות „האור״ — לפי התקנון שלה — שמה לה למטרה לפתח פעילות תרבותית וחינוכית רחבה, אשר למעשה שימשה חיפוי לעבודה ציונית רבת־פנים. תשומת־לב רבה הוקדשה להרחבת בית־הספר העברי, שהוקם מיד עם תום המלחמה. עם ייסוד הסתדרות „האור״ שכרנו אולם גדול אצל שמעון רנר ותחת הנהגתו של המורה י. שליין גדל בית־הספר והתפתח ולמדו בו הרבה ילדים — נערים ונערות וכן התנהלו בו גם קורסים ללימוד עברית למבוגרים.

ביוזמת „האור״ קם חוג דרמטי בהנהלתם של צבי זילברמן וחיים זילבר ז״ל. בדרך כלל היו מעלים הצגות קלות — מערכונים או דו־מערכונים, אבל החוג התמודד גם עם מחזות קשים ורציניים, כגון „אוריאל אקוסטה״, „קידוש השם״ ואחרים. העיירה היתה צמאה לתיאטרון, ולו של חובבים, וההצלחה האירה לנו פנים. גם ההכנסות היו מכובדות, והכסף שנותר אחרי ההוצאות הוקדש לעזרה למקרים מיוחדים.

בין כתלי „האור״ פעלו חוגים לתרבות יהודית וכללית, כגון: שעורי תנ״ך, הרצאות על סופרים, נושאים ספרותיים ואחרים. צבי פיש, אז סטודנט למשפטים, נתן הרצאות בעניני חוק ומשפט; יצחק רייטר ניהל חוג לספרות, וכותב הטורים האלה ניהל חוג לתנ״ך ותולדות הציונות.

לאחר שהמייסדים הראשונים עזבו את עירנו — נתן זליגמן עלה ארצה, יצחק רייטר עבר אחרי נישואיו לגור באוהנוב השכנה, ויתר הפעילים הותיקים נתפזרו, נבחר ועד חדש של חברים יותר צעירים, כגון ראובן ברג — מזכיר, יצחק שיינפלד, יהושע כ״ץ וזיסל ווכסלר זכרונם לברכה, וייבדלו לחיים ארוכים — אברהם אקנר, רבקה זילברמן, מיכאל טויבש־ינאי וכותב השורות האלה. המטרה העיקרית אשר הדריכה את החברים בשנים האחרונות של קיום „האור״ היתה רכישת מגרש לשם הקמת בית־עם לפעולות ציבוריות, ובראש וראשונה בשביל הנוער. היה זה מבצע נועז, אבל כולם נרתמו לביצוע המשימה, אשר שלבה הראשון היה איסוף כספים לרכישת המגרש. חלק גדול למימון פרויקט זה בא מהעלאת מחזות בעירנו ובעיירות הסמוכות. כל אחד תרם לפי יכולתו ומעבר לה, ובעזרת בני עירנו בארצות־הברית הוקם בית־העם.

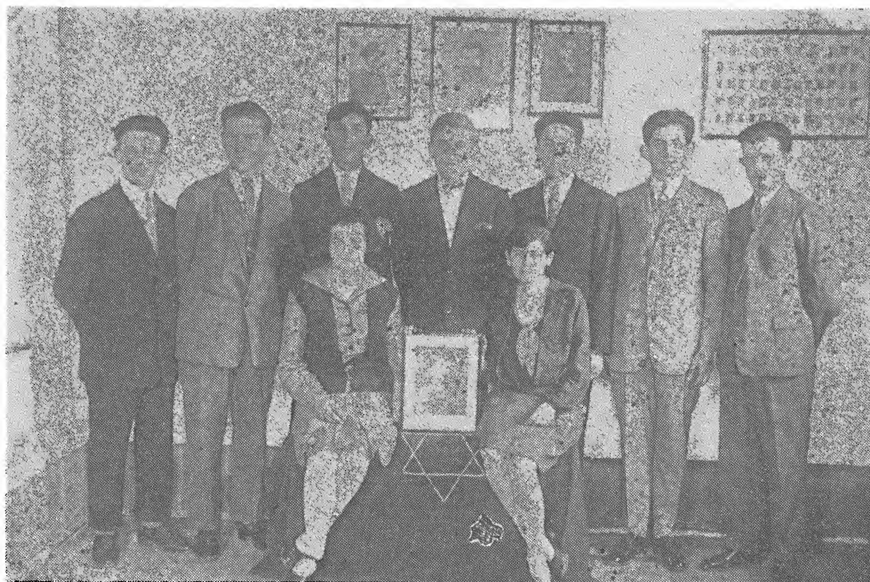
לימים נוסדה ביוזמתה של הסתדרות „האור״ הסתדרות הנוער „אחווה״ בשביל הנוער מגילים יותר צעירים. חברי „אחווה״ השתייכו לשתי ההסתדרויות: „האור״

חברי „האור" בנשף פורים
Members of "Haor" in Mosty

ו„אחווה". כעבור שלוש שנים התמזגו שתי ההסתדרויות לאחת והמשיכו לפעול עד שבאסיפה כללית אחת הוחלט להכריז על „האור־אחווה" כסניף של מפלגת העבודה הציונית „התאחדות". שכן רוב הנוער היו אנשי עבודה וקרובים בהשקפתם לתנועת העבודה הציונית, שבגליציה היתה „התאחדות" נושאת דגלה. עם התארגנות מחודשת זו באה תקופה של פעילות ציונית ענפה. הורכבו ועדות שונות: קק"ל, קרן־היסוד, „עזרה" (להכשרה חלוצית); הוקמה הסתדרות „העובד", „הפועל", התארגנו פלוגות הכשרה ועוד ועוד.

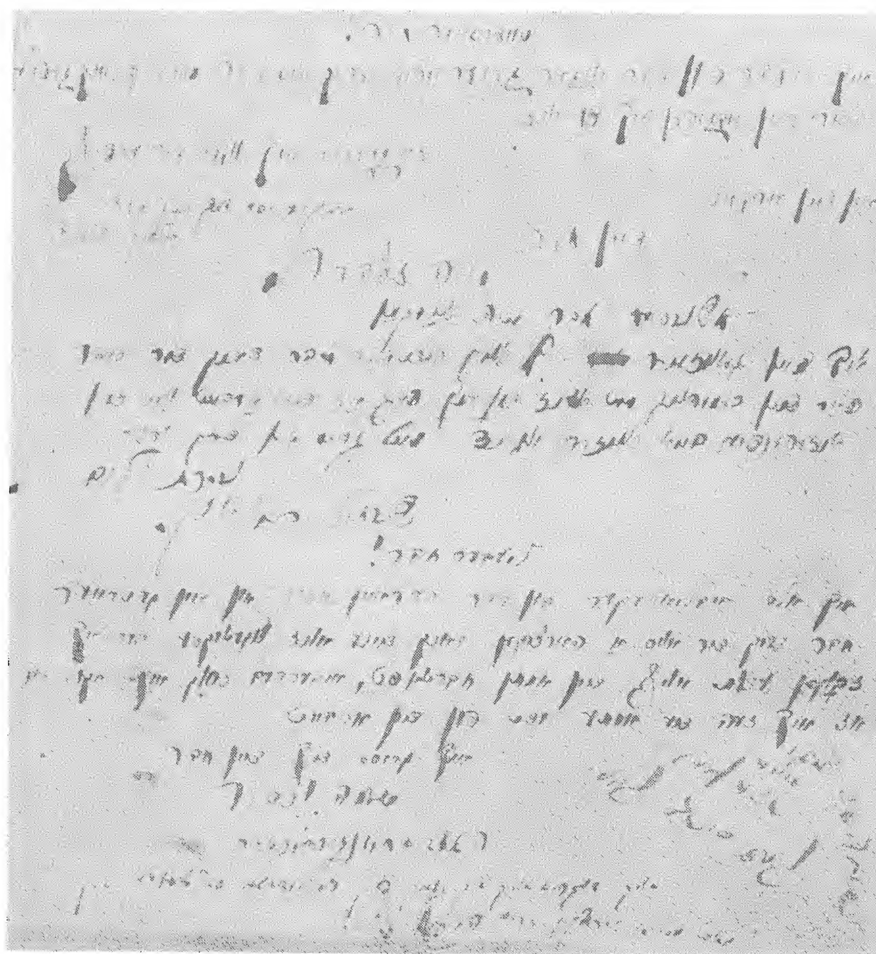
מפלגת „התאחדות" ותנועת הנוער שלה „גורדוניה" פיתחו פעילות ערה ותוססת והקנו לנוער היהודי השקפת עולם וחיים ושאיפות ומאוויים לחיי תוכן ויצירה בגולה ובארץ, עד בוא היום המר והנמהר, בו עלה הכורת על כל היהודים באירופה וקהילתנו נחרבה ונהרסה עד היסוד וקול נער, ילד וזקן נדמו לעד. ת.נ.צ.ב.ה.

קבוצת חברים באחווה עם תמונתו של משה שטרקמן
A group of members of Ahva, with a portrait of Moshe Starkman

מימין עומדים: מיכל טובש, אהרן שפיז, צבי שפריצר, אברהם אקנר;
יושבים: יצחק שנפלד, שלמה רייטר

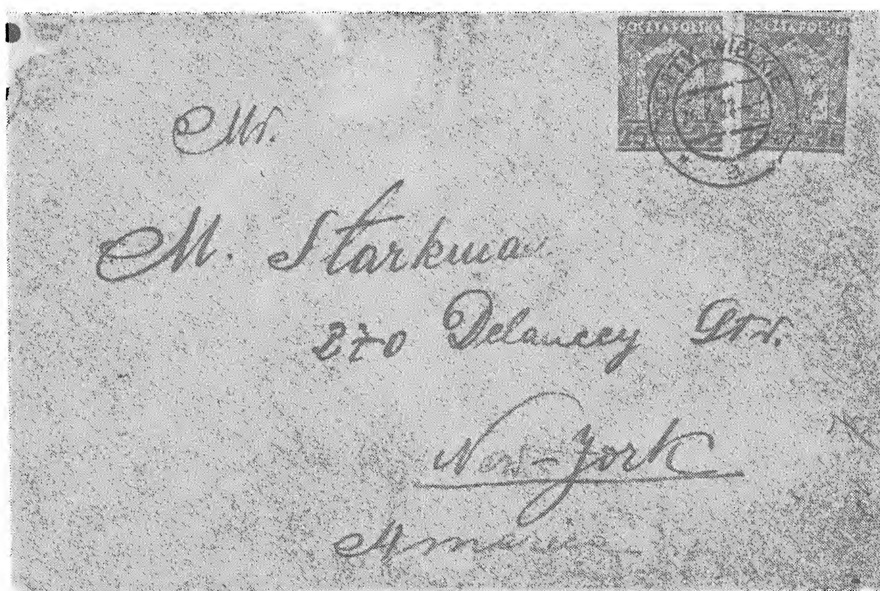
מכתב מחברי „אחוה" למשה שטרקמן

א. ל. בינות
רמת־גן

הסתדרות „אחווה"

חמש שנים, משנת 1920 עד 1926, היה רוב הנוער במוסטי מאורגן בהסתדרות „האור". הסתדרות „האור" היתה לכאורה בלתי־מפלגתית, שמטרתה פעילות תרבותית בלבד, אבל למעשה, בתוך כתליה, התנהלה פעולה מפלגתית ציונית מובהקת. אמנם היא היתה בלתי־מפלגתית, או נכון יותר על־מפלגתית, שכן ב„האור" היו חברים בעלי השקפות ציוניות שונות בהתאם למפלגות הציוניות שפעלו בגליציה המזרחית.

חלק גדול של חברי „האור", ובראש וראשונה חברי הועד, היו קרובים רעיונית למפלגת העבודה הציונית „התאחדות". ואכן כשהתארגנה קבוצת ההכשרה הראשונה, הזדהו כולם רעיונית עם „התאחדות". בהיות חברים אלה הגרעין הפעיל והתוסס של

מעטפה של מכתב שנשלח למשה שטרקמן מהסתדרות „אחווה" בשנת 1928
Envelope of a letter sent to Moshe Starkman by the Ahva Organization in 1928

„האור" נתרוקנה ההסתדרות עם צאתם להכשרה מפעיליה, והיא הפכה למועדון גרידא. היו נפגשים סתם ללא הכוונה וללא תוכן לאומי.

מספר החברים שלא השלימו עם הירידה שחלה ב„האור", ביניהם יצחק רייטר וצבי פיש — אוהדי מפלגת הציונים הכלליים, או כפי שנתכנו בגליציה „סתם־ציונים", יחד עם מספר חברים רציניים שלא מצאו יותר את מקומם ב„האור", יסדו את הסתדרות הנוער „אחווה", התקשרו עם מרכז „אחווה" בלבוב, ששלח נציג למוסטי לפתיחת סניף „אחווה" בעירנו. לניהול הפעולות נשכר אולם מתאים אצל משפחת קלינגר. החברים כדלהלן נבחרו לועד הסניף:

1.	יצחק רייטר	יושב ראש
2.	שלמה וכסלר	סגן יושב ראש
3.	יעקב לויטנשלגר	מזכיר
4.	חיים־יצחק רוט	ספרן
5.	יצחק שינפלד	חבר הוועד ומורה לעברית
6.	ראובן ברג	" "
7.	ש. בן־שלמה	" "
8.	אפרים ענטענבערג	" "
9.	מענדל זיגעל	" "
10.	יוסף רוט	" "
11.	שלמה גלייכר	" "

הועד הנבחר פיתח פעילות נמרצת וענפה לביסוס הסניף והרחבתו ובמשך תקופה קצרה הצטרפו ל„אחווה" הרבה חברים מכל שכבות הנוער, במיוחד אלה שהיו צמאים לפעילות חברתית־לאומית. ערב ערב התכנסו חברים, וכמעט כל ערב התקיימה איזושהי פעולה תרבותית: הרצאות (פעמיים בשבוע) שעורי עברית ויידיש, שיחות על ספרות, על ארץ־ישראל ועל כל מיני נושאים ציוניים.

בחודש מרס 1928 התקיימו בפולין בחירות לסיים. מפלגת השלטון, שבראשה עמד פילסודסקי, התיצבה לבחירות ברשימתה הממלכתית מספר „1", שנתמכה ע"י החוגים הדתיים, ובראש וראשונה ע"י הרבי מבלז. הרשימה הציונית, מספר 17, נלחמה נואשות עם החוגים שקראו להצביע בעד רשימה 1. על פי צו השלטונות התאספה בעירנו כל האוכלוסיה היהודית בבית־המדרש והרב דרש בתקיפות שהיהודים יצביעו בעד הרשימה הממלכתית, ואיים שכל מי שיצביע בעד הרשימה הציונית יירש גיהינום. למרות האוירה האלימה ששררה בעיר בימים ההם, לא נרתענו וקראנו את האוכלוסיה היהודית לאסיפות הסברה. הזמנו נואמים מלבוב, אבל לצערנו האסיפות האלה לא הגיעו לקצן, כי באמצע האסיפה הופיעו שליחי השלטון ופיזרו את הנאספים. כל האמצעים היו כשרים, והדברים

הגיעו עד כדי כך שהדתיים איימו על דלת העם שאם יצביעו בעד הרשימה הציונית ימחקו אותם מרשימת מקבלי „מעות חטים" מאמריקה.

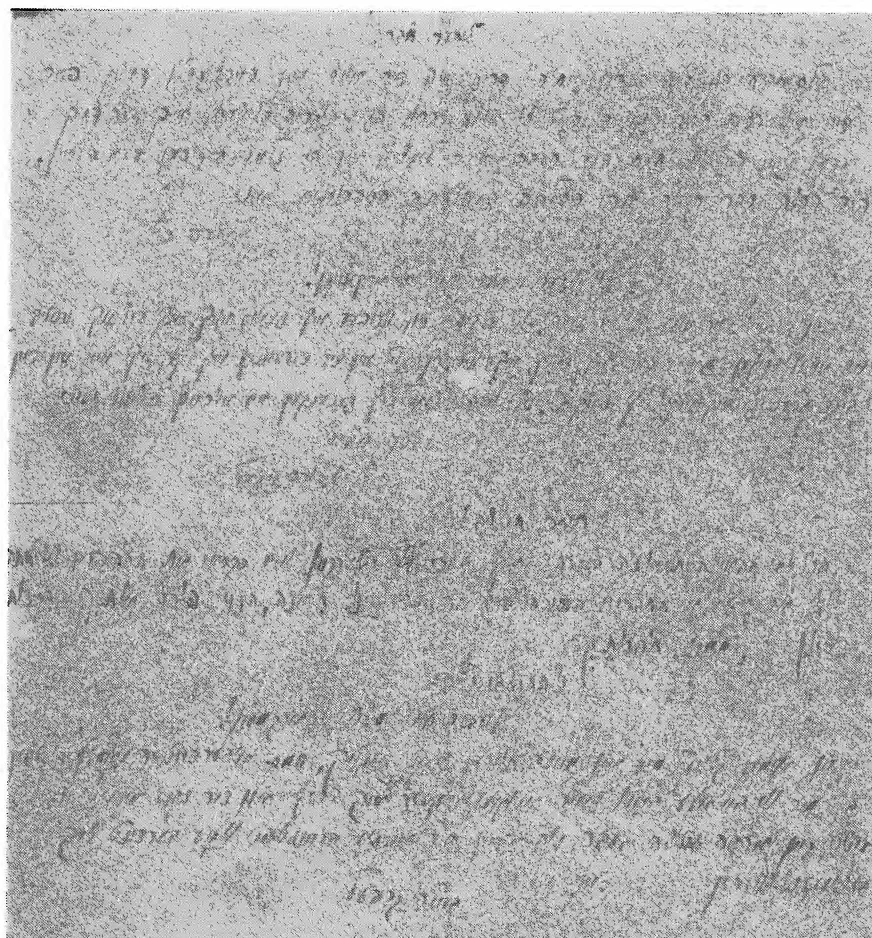
ביום הבחירות נאסרו רוב פעילי „אחווה" והחזיקו אותם במעצר עד תום הבחירות. למותר לומר שבאוירת טרור כזו נבצר מהרשימה הציונית בעירנו ובכל מזרח גליציה לצבור את מספר הקולות הדרושים לציר בסיים. שעל כן רוב הקולות — בין הכשרים ובין הלא־כשרים — זרמו לרשימה הממלכתית.

יומיים אחרי הבחירות ביקרו אצל הרב המקומי ראש העיר וחבר עוזריו והודו לו על פעולתו הנמרצת למען „הנצחון". סערת־הרוחות בין הציונים ובעיקר בקרב הנוער הביאה לכך שאחד אלמוני זרק אבן לביתו של הרב ושבר שמשה. למותר לומר שהאשימו במעשה זה את חברי „אחווה". חברים אחדים נחקרו ע"י המשטרה, וכיוון שלא היו הוכחות שאכן הם עשו זאת — שוחררו. כשוך סערת הבחירות שבה הפעילות ב„אחווה" למסלולה הרגיל.

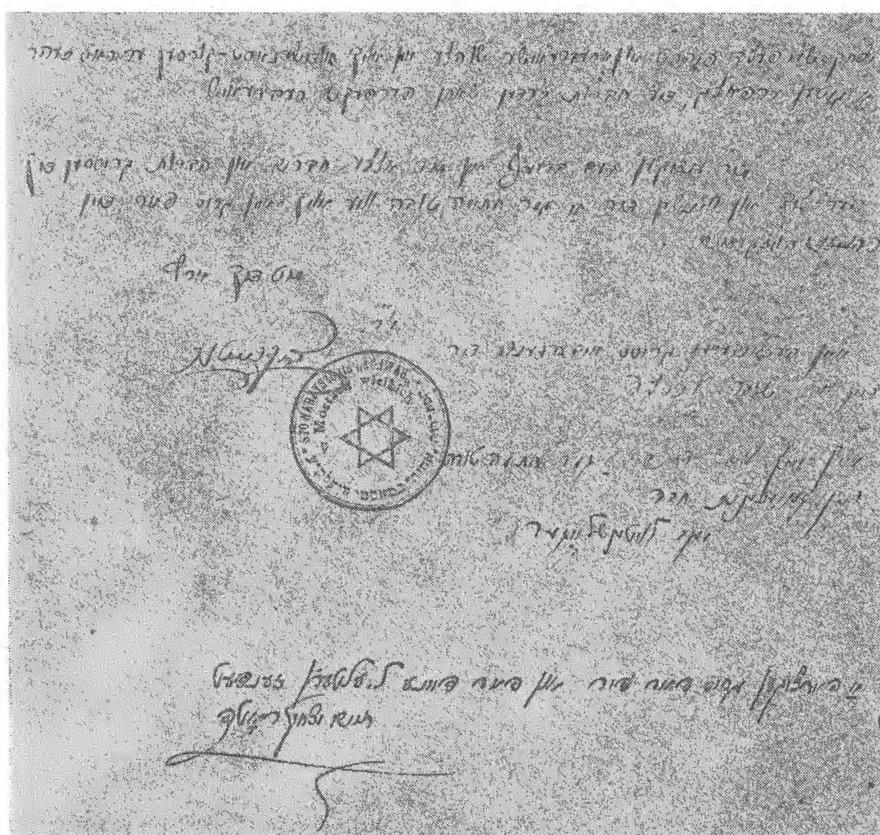
כפי שנאמר לעיל, היה קרוב רוב הנוער במוסטי לתנועת העבודה הציונית, ואחרי שנתיים־שלוש לקיומה של „אחווה" החליטו רוב חברי „האור" ו„אחווה" להתמזג בתנועת „התאחדות" וליסד בעיר סניף של המפלגה הזאת. החבר פישל ורבר, מזכיר המפלגה בגליציה, הוזמן למוסטי ובעצרת רבת־עם נאם האורח כיד הטובה עליו, ובו במקום נוסד סניף „התאחדות" במוסטי. עם יסוד „התאחדות" חל מפנה בחיי הנוער בעירנו.

קבוצת חברים של „התאחדות" במוסטי

מכתב מחברים במוסטי למשה שטרקמן באמריקה

מכתב מהסתדרות „אחווה" במוסטי אל משה שטרקמן באמריקה
Letter from the Ahva Organization in Mosty to Moshe Starkman in America

אברהם אקנר
תל־אביב

מפלגת העבודה הציונית „התאחדות" במוסטי

כמסופר במקום אחר בספר זה, החליטו בסוף שנות ה־20 חברי „האור" ו„אחווה" להתמזג ולהקים סניף „התאחדות" בעירנו. ההגדרה האידיאולוגית הברורה וההשתייכות לגוף ציבורי ארצי גדול (כידוע, היתה מפלגת העבודה הציונית „התאחדות" הכוח הציוני הגדול והמאורגן ביותר בגליציה) נתנו תנופה חדשה לפעילות הציונית בעירנו והעבירוה לפסים נרחבים.

אחת הפעולות החשובות הראשונות של „התאחדות" היתה ארגון הנוער וקליטתו במסגרתה של תנועת העבודה הציונית. לביצוע משימה זו ואחרות נבחר ועד פעיל בראשותו של צבי זילברמן ולידו החברים יצחק שיינפלד, יהושע גלייכר, רבקה גרנר, אברהם אקנר, חיים רוט, מיכאל טויבש ושלמה ווכסלר. כל אחד מחברי הוועד הופקד על תחום פעולה מיוחד, ואיש־איש עשה כמיטב יכולתו למלא את התפקיד שהוטל עליו במסירות. כמו כן נבחרה ועדת תרבות שהיתוותה תכנית פעולה ענפה כדי להקנות תוכן ועומק לפעילות הציבורית של החברים המאורגנים ב„התאחדות".

הפעילות התרבותית הסתעפה לכמה ענפים:

א) הרצאות וביקורים תכופים מטעם חברי מרכז המפלגה, שבראשו עמדו חברים בעלי שיעור־קומה והשכלה רחבה, כגון: ד"ר נתן מלצר, פישל וורבר, ד"ר קופל שוורץ, עו"ד מיכאל שוורץ, צבי הלר ואחרים. ביקור של חבר מרכז משך תמיד קהל רב גם מחוץ לחברי המפלגה;

ב) בערבי שבתות היינו עורכים „קעסטל־אוונט" (עו"ב שאלות ותשובות). קראו לערב כזה „קעסטל־אוונט" על שום מה? על כי במשך השבוע היתה תלויה תיבה באולם המפלגה, לתוכה היו החברים מטילים שאלות על נושאים שונים שעניינו אותם, ובליל שבת נפתחה התיבה, נבחרה ועדה של משיבים (עפ"י רוב שלושה) שהשיבו על השאלות, אלא שהמשיבים הרשמיים שימשו בעצם כפותחים בלבד, שכן אחרי דבריהם התפתחו ויכוחים וחילופי־דעות בהשתתפות רבים מן הנוכחים. יש לציין שבערבים אלה השתתפו גם לא חברי מפלגה, או חברים ממפלגות אחרות וניתנה להם רשות הדיבור ללא אפליה כלשהי. הרמה האינטלקטואלית של ה„קעסטל־אוונט" היתה בדרך כלל גבוהה;

ג) מפעם בפעם נערכו „משפטים ציבוריים" על נושאים חברתיים שונים. זכורני

משפט ציבורי על „רצח מתוך רחמים". בשם הקטיגוריה הופיעו יצחק שיינפלד ושלמה רייטר, והסניגורים היו אברהם אקנר וברוניק אדלר — סטודנט למשפטים שנה שלישית. משפט זה נמשך מליל־שבת עד מוצאי שבת מאוחר בערב. למשפט הזה באו אנשים מכל השכבות והחוגים, והאולם היה מלא עד אפס מקום, ולא עוד אלא אנשים רבים עמדו בחוץ על יד החלונות הפתוחים והאזינו למהלך המשפט בהקשבה רבה כאילו היה זה משפט ריאלי בבית־המשפט;

ד) ניצלנו את חגי ישראל וימי ציון היסטוריים וימי זכרון לגדולי הציונות כגון כ׳ תמוז, יום פטירתו של הרצל, כ"ד שבט, יום פטירתו של א.ד. גורדון, יום הזכרון של אחד־העם, בורוכוב ואחרים, לערוך לזכרם אזכרות, בהן נוסף לדברי הערכה על האיש ופעלו ע"י חברים מקומיים או אורחים, היו מופיעים תלמידי בית־הספר העברי וחניכי „גורדוניה" עם תוכנית אמנותית מותאמת לאירוע.

אך לא רק בתורה עסק הנוער במוסטי (הריני משתמש במונח „נוער", מכיוון שגם הרוב המכריע של חברי „התאחדות" היו נוער בגיל העשרים), אלא גם ב„קמח", והכוונה ל„קמח" ציוני. הסניף פעל הרבה באיסוף כספים לכל הקרנות והמגביות הציוניות כגון: קק"ל, קרן היסוד, שקלים או מגביות מטעם מוסדות הסתדרותיים מפלגתיים כקפא"י, „עזרה" (קרן זו היתה מיועדת לסייע להכשרות) ואחרים, וכן תשלומי מסים שהוטלו עלינו מטעם מרכז המפלגה. זכור לי מבצע מיוחד להפצת הקופסה הכחולה של הקרן הקיימת בבתי עירנו. מבצע זה נתקל בהתנגדות נמרצת מצד החסידים, שכן גם המשפחות הדתיות שתרמו לקרן הקיימת סירבו להכניס את הקופסה הכחולה לביתם מתוך פחד „מה יאמרו". במבצע זה, בו השתתפו כמה זוגות של צעירים, הצלחנו לשכנע גם אדוקים להביא את הקופסה לביתם. בין אלה היה שמחה שפיז, איש אדוק שקיבל מידנו את הקופסה הכחולה והעמידה ליד קופסת ר׳ מאיר בעל־הנס.

לא יצאו ימים מרובים ורב העיר וחבר עוזריו פתחו במסע הסתה נגד המבצע לטובת הקרן הקיימת. ההסתה של הרב נשאה פרי, ויום אחד בא הירשל סופר (שהיה סופר־סתם) לביתו של שמחה שפיז. זרק את הקופסה הכחולה החוצה ורמס אותה ברגליו. כשהגיע לאזנינו המעשה המחפיר הזה חרה לנו הדבר עד מאד, והחלטנו שהפעם חייבת לבוא תגובה. היה מי שהציע להפגין לפני ביתו של הרב. היו גם הצעות אחרות. עיקרו של דבר, ערב אחד נזרקו אבנים לכמה בתים של האדוקים הקנאים, מאנשי שלומו של הרב, עליהם ידענו שהיו להם תשע ידות בהסתה, והם הם שהניעו את הירשל סופר למעשה נפסד זה. לאחר שנופצו מספר שמשות סערו הרוחות בבתי־התפילה, והיינו בטוחים שהדבר יובא למשטרה. אבל בסופו של דבר שככו הרוחות והחסידים הקנאים לא הגיבו. מתקבל על הדעת שאחדים מהם, היותר שקולים בדעתם, הבינו שהגדישו את הסאה, ומוטב לתת לענין לשקוע.

פעילות „התאחדות" לא הוגבלה לשטח הציוני בלבד. השתדלנו לנקוט עמדות ולפעול

Members of "Hitachdut" in Mosty

חברי „התאחדות" במוסטי

Members of "Hitachdut" in Mosty

חברי „התאחדות" במוסטי

חברי „התאחדות" במוסטי

קבוצת חברים פעילים ב„גורדוניה"
A group of the active members of Gordonia

קבלה על תשלום מס חבר
Receipt for the payment of membership dues

תעודת חבר משנת 1932
A 1932 membership card

גם במה שמכונה בלקסיקון הציוני „געגענוואַרטס־אַרבעט" — פעולה ציבורית במקום. כשקרבו הבחירות למועצת העיר, הצענו מועמד של הנוער הציוני, את ראובן ברג כחבר למועצה. בשל התנגדותם של השתדלנים המקצועיים נפסלה מועמדותו של נציגנו. הם פחדו מהתקדים שהצעירים יתפסו מקום בהנהגת העיריה. היו כאלה שאף הגדירו את הצעתנו כ„חוצפה" מ„חבורת נערים" המעיזים לתחוב את חטמם לשטח „לא שלהם".

העשור שבין סוף שנות העשרים ופריצת מלחמת העולם השניה הוא תקופה בה הגיעו החיים הציוניים והתרבותיים במוסטי לשיא. רוב הנוער היה מאורגן ופעיל במפלגתנו „התאחדות־פועלי ציון" (ב־1932 התאחדו בפורום עולמי המפלגות פועלי־ציון ו„התאחדות" ובגליציה נקראה המפלגה „התאחדות־פועלי ציון"). זכינו להערכה מטעם מרכז המפלגה בלבוב, שראה בסניף במוסטי סניף לדוגמה. פעילות פוריה זאת נפסקה וכלתה עם פרוץ המלחמה שהמיטה שואה וחורבן על כל בית ישראל באירופה ועל קהילתנו מוסטי. הי"ד.

תעודת כתב של עתון „דאָס פרייע וואָרט" משנת 1935

Journalists' press card of the newpaper "Dos Fraje Wort" from the year 1935

קבוצת חברות

עומדות מימין: ציפה גלייכר, עטל לויטנשלגר, טובה גלייכר, מירל זיגל, זיסעל וקסלר.
יושבות מימין: צביה לויטנשלגר, אסתר־רבקה לרנר (גולדברג), גיטל שטגר.

עומדים: יצחק שנפלד, הדסה מרגלית, אברהם אקנר, לאה אקנר. יושבות: בתיה נס, מרים מונד.

אברהם אקנר
תל־אביב

תנועת הנוער „גורדוניה"

התנועה הציונית־הסוציאליסטית שראשיתה בעשור הראשון למאה הזאת נתגלמה בשני זרמים: 1) מפלגת פועלי־ציון הציונית־מרקסיסטית; 2) הפועל־הצעיר בארץ־ישראל ומפלגת צעירי־ציון הציונית־עממית, בגולה. בשנת 1920 התקיימה בפראג, בירת צ׳כוסלובקיה הריבונית, ועידת האיחוד בין הפועל־הצעיר וצעירי־ציון והמפלגה החדשה קיבלה את השם „התאחדות". המפלגה המאוחדת (אגב, רק בארצות הגולה נקראה המפלגה „התאחדות". בארץ שמרה על השם „הפועל הצעיר") הגדירה את עצמה כמפלגת עבודה ציונית שמטרתה בנין הארץ על יסודות עבודה, צדק ושוויון והגשמה עצמית של חבריה, כלומר, עליה לארץ וחיי עבודה בה וטיפוח החלוציות והתרבות העברית בגולה.

כדי לחנך את הנוער היהודי בגולה החל מגיל רך ברוח הציונות החלוצית המגשימה, הקימה מפלגת „התאחדות" בשנת 1924 את תנועת הנוער "גורדוניה" על שמו של אהרון

הסתדרות הנוער גורדוניה
The Gordonia Youth Organization

דוד גורדון, המורה והמנהיג הדגול של הפועל־הצעיר, אשר בגיל מבוגר (48) עלה לארץ בשנת 1904 והיה לפועל עד יומו האחרון, בראותו את שיבתו של העם היהודי לעבודה בארץ־ישראל את יסוד המסד של התנועה הציונית. השם „גורדוניה" קבע מראש את הדרך אותה בחרה התנועה הזאת.

במשך שנים מועטות קמו סניפי גורדוניה כמעט בכל עיר ועיירה בגליציה, בפולין, ברומניה, בליטא ובלטביה ובארצות אחרות. במוסטי נוסדה גורדוניה בשנת 1929, על פי החלטת סניף „התאחדות" בעירנו להקים בה הסתדרות נוער ציונית.

הסתדרות הנוער גורדוניה
The Gordonia Organization in Mosty

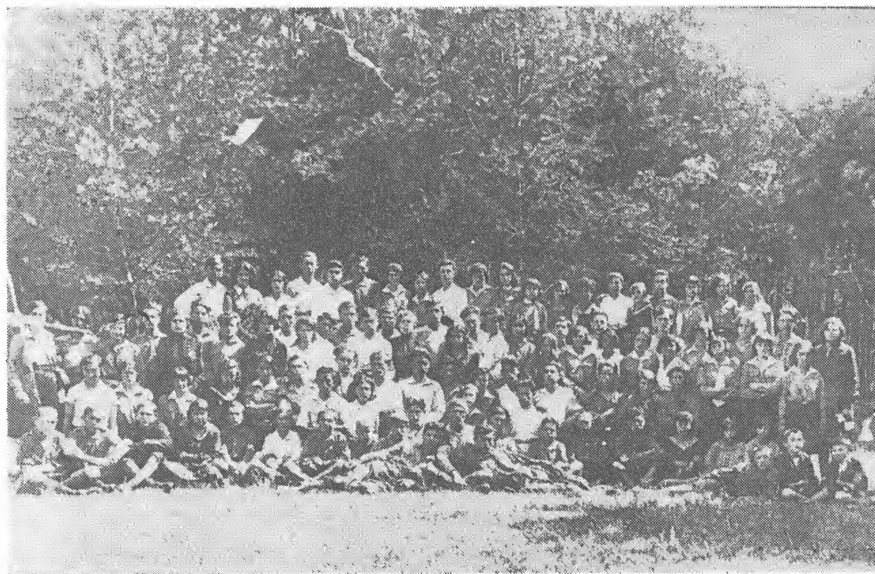
חבר המייסדים היו: יצחק שנפלד, יהושע גלייכר, מיכאל טובש (ינאי), חיים רוט, אברהם אקנר, לאה קופרמן, ביילה קרפל ושרה כץ. כצעד ראשון שכרנו חדר אצל „בורבבים" (כך קראנו לבני המשפחה הזאת שבאו למוסטי מהכפר בורבה). התחלנו בפעולת הסברה ענפה בין הנוער וכעבור ימים אחדים התחילו להופיע במועדון התנועה בערבים ילדים מכל הגילים וממשפחות שונות. היו ילדים שבאו לגורדוניה בהסכמת הוריהם, ואילו חלק מהם באו לתנועה במחתרת, משום שהוריהם, אנשים אדוקים מאוד, רובם חסידי בלז, אסרו עליהם בכל חומרת הדין לעבור את סף המועדון פן יצאו חס וחלילה לתרבות רעה.

חיש מהר התפתחה הסתדרות גורדוניה בעירנו והיו מאורגנות בה מספר קבוצות, בהתאם לגילים שונים כגון: קבוצת שילר (ע"ש שלמה שילר מהוגי רעיון הציונות העובדת), קבוצת צ'יז'יק (ע"ש אפרים צ'יז'יק, מפקד ההגנה בחולדה שנפל במאורעות

תרפ"ט), קבוצת בוסל (ע"ש יוסף בוסל, מיסד דגניה) ואחרות. פעמיים בשבוע התנהלו בקבוצות המבוגרות שיחות על תולדות הציונות, תולדות הסוציאליזם, ומשנתו של אהרן־דוד גורדון, הקבוצה בארץ ועוד. שיחות אלה היו כלליות וניתנו לכל הקבוצות המבוגרות יחד. נוסף לכך פיתחה כל קבוצה פעילות עצמית ע"י ראשי הקבוצות. השיחה שעמדה במרכז הפעולה נתלוותה בשירה עברית ובריקודים חלוציים; הורה, דבקה), במשחקים, תרגילי צופיות ועוד.

את הקבוצות הצעירות (גילאי 14—10) השתדלנו לשלוח הביתה מוקדם, כדי לא לעורר את התנגדות ההורים. לצערנו היינו נאלצים לעשות זאת בניגוד לרצונם של החניכים שהשתוקקו להשאר שעה נוספת במועדון וליהנות מהאווירה החברית והחינוכית ששררה בתנועה.

מדי שבת היינו יוצאים עם כל הקבוצות ליערות הסמוכים. שם ניהל יצחק שנפלד שיחה בשביל הנוער כולו, מותאמת לכל הגילים. לאחר השיחה היינו מבלים בחיק הטבע מספר שעות וחוזרים הביתה לפנות ערב מרוצים ועליזים.

מושבת קיץ מחוזית של גורדוניה בכפר פורכאַטש
District summer encampment of Gordonia in the village of Porchatch

חברי ההנהגה הראשית של גורדוניה בלבוב היו מבקרים אצלנו לעתים קרובות, והביקורים האלה היו משרים תמיד אווירה חגיגית על החברים וממריצים אותם לפעילות מוגברת בסניף. בתקופה הראשונה היתה הנהגת הסניף בידי חברי ה„התאחדות". עם

התבססותו של הסניף הגענו למסקנה שצריך לשתף את השכבה הבוגרת בניהול ההסתדרות עד שההנהגה כולה תימסר לידיהם. לא עבר זמן רב וההנהגה היתה מורכבת מחברי גורדוניה בלבד. להנהגה נבחרו החברים: אברהם ניטהלר, שמואל אורבך, פייגה פלשנר, טובה ניטהלר, משה טנצר ואחרים. החברים הצעירים הוכיחו את עצמם בניהול הסניף וזכו לשבחים מרובים מההנהגה הראשית בלבוב ומשליחי התנועה: גימפל יוסט, סטפה (שולמית) פינסטרבוש, שמואל ליפא קירשנר ואחרים, אשר בבואם לסניף גורדוניה במוסטי היו מדברים בהתלהבות על החיים התוססים בסניף זה, על האירגון המופתי ועל הפעולות המגוונות עשירות התוכן. נשף או מסיבה חגיגית בסניף היוו תמיד חוויה לכל הנוער בעיר.

פייגה פלשנר מחוננת בכושר הבעה, היתה תמיד נואמת ומקריאה בחן רב את החומר שהוכן ע״י יצחק שנפלד, וכותב הטורים האלה היה מחבר שיר או סקץ׳ הולם לאירוע.

זכור לי במיוחד שיר ביידיש שכתבתי לאזכרה של א.ד. גורדון, ופייגלה פלשנר דיקלמה אותו, ושמואל אורבך, המחונן בכושר מוסיקלי חיבר לו לחן מיוחד. העבודה המשותפת של שלושתנו תרמה הרבה להצלחת הנשף. למשה טנצר היו כישורי משחק וכאשר כתבתי פעם בשבילו סקץ׳ היתולי, שיחקו משה בכשרון רב.

כשעליתי לארץ נפגשתי עם יעל גורדון, בתו של א.ד. גורדון, וסיפרתי לה על השיר שחיברתי לזכר אביה לאזכרה שהיינו עורכים כל שנה בכ״ד בשבט, יום פטירתו של א.ד. גורדון. בית אחד מהשיר זכרתי והשמעתי אותו באזניה: „און דעם מענש פערגעסט מען נישט,/ היינט ווי אויך מארגן,/ עס פערבלייבט איין אייביקייט אהרן־דוד גורדון״. למשמע

הסתדרות גורדוניה במוסטי
The Gordonia Youth Organization

קטע השיר נוצצו דמעות בעיניה, והיא ביקשתני לנסות לשחזר את שאר הבתים שכתבתי, אבל לדאבוני זכרתי רק את הבית האחרון.

תנועת גורדוניה חינכה להגשמה חלוצית, כלומר, שבמלאת לחבר 18 שנה חייב היה לצאת להכשרה, לעלות לארץ ולהצטרף לקבוצה. אין בלבי כל ספק שרבים מחברי גורדוניה במוסטי היו מגשימים את הרעיון אילו זכו לעזוב את הגלות כשעוד היתה אפשרות לכך, עולים לארץ ועוברים כאן לחיי עבודה והגשמה. רק הגבלות העליה של השלטון המנדטורי מנעו זאת מהם, וכאשר ירד המסך עם פרוץ מלחמת העולם השניה על יהדות אירופה, הושם קץ לשאיפתם ורובם נספו בשואה הגדולה. רק שלושה מהם זכו להגיע לארץ: אברהם ניטהלר, שעלה לפני השואה וחי תקופה מסוימת בקבוצת שילר, הלה כץ (שמיל) ושמואל קלוגהופט מניצולי השואה. פרט לשלושה אלה נספו כל חברי גורדוניה עם כל יהודי עירנו אשר נשרפו ונטבחו ונחנקו בתאי הגזים עם מיליוני יהודים בשנות השואה.

החיים התוססים של הנוער במוסטי נדמו לעולם ולא יישמעו עוד. כפרחים צעירים נקטפו באיבם ונרמסו על ידי קלגסי היטלר ועוזריהם הפולנים והאוקראינים ימח שמם וזכרם. דמם הטהור שנשפך כמים הרווה את אדמת היערות, בהם היינו מבלים בחיק הטבע וחולמים על גאולת ישראל ועולם חפשי. ארורים יהיו החיות הטורפות שלבשו דמות אדם ששפכו את הדם הטהור, וארורה תהיה הארץ שספגה אותו בתוכה. יקר לנו זכרם של הילדים והילדות, הנערים והנערות, שעל לא עוול בכפם נקטפו ביד זדונים בשחר־ימיהם.

הסתדרות הנוער „גורדוניה", קבוצת „ארלוזורוב"
באמצע: ראש הקבוצה אברהם נייטהלר
The Gordonia Youth Organization, Arlosoroff Group.
The group leader, Avraham Neithaler, is in the center

הלנה שמואל (כ"ץ)
חיפה

זכרונות מגורדוניה

כשמלאו לי 12 שנה הצטרפתי לתנועת הנוער גורדוניה, בה קיבלתי את המושגים הראשונים על ציונות וחלוציות. נפגשנו שלש פעמים בשבוע, ובשבתות רוכזה הפעילות סביב הרצאות על ארץ־ישראל ועל אישים כגון: הרצל, גורדון ואחרים. אחרי הפעולה רקדנו „הורה" ושרנו „התקוה" (עד היום בשמעי בטקסים את ההמנון הלאומי נזכרת אני מיד בגורדוניה).

הנהגת גורדוניה במוסטי
The leadership of Gordonia in Mosty

ראש הקבוצה שלי היה אברהם נויטלר, וכן זוכרת אני את המדריך משה טנצר והמדריכה טובה נויטלר זכרונם לברכה.

בזכרונותי מגורדוניה נועד מקום מיוחד לביה"ס לעברית ולמורה הראשון שלי יצחק

שנפלד. בכתה תלו לוח, הביאו ספסלים והתחילו ללמד אותנו „אלף־בית". הלימודים התקיימו פעמיים־שלוש בשבוע ומספר התלמידים הלך וגדל מיום ליום. כעבור שנה החליף את יצחק שנפלד המשורר א.ד. ורבנר.

בחגים ובמאורעות חגיגיים אחרים היינו עורכים הצגות, מדקלמים ושרים שירים בעברית וביידיש והתמורה שהכניסו ההצגות שימשה להחזקת המועדון.

במיוחד זכור לי ערב יום־כיפור בעירנו, כאשר העיירה כולה לבשה חג, והכל, גברים, נשים וטף, לבושים חגיגית, נהרו לבית־הכנסת. מחלונות בתי היהודים נוצצו הלהבות של נרות השעווה הגדולים, ששיוו חן מיוחד והוד שבקדושה לעיירה היהודית.

זכרונות הילדות, וביחוד השנים שהייתי חברה בגורדוניה, מלווים אותי בכל דרכי, והם הם שנתנו לי כוח והפיחו בי תקוה להתגבר בשעות הקשות בזמן השואה על היאוש.

כשבאנו ארצה ב־1956 עם שלושה ילדים קטנים והתחלתי לעבוד כמנהלת חשבונות ראשית, היתה לי לעזר רב העברית שלמדתי באותן השנים בגורדוניה. אז, כשלמדתי עברית בתנועת הנוער ועשיתי חיל בלימודי, לא תארתי לעצמי שאותה השקעה תשא ריבית ותביא לי תועלת רבה בעבודתי במדינת־ישראל המשוחררת.

בדומיה אבכה את אבדן יקירינו ועיירתנו הקטנה והיקרה לי מאד. זכרם יישמר לנצח.

חברי „התאחדות" במוסטי

מיכאל טויבש־ינאי
תל־אביב

„העובד"

רוב הנוער בעירנו היה מאורגן ב„התאחדות", ובני השכבות הצעירים ב„גורדוניה" וב„בית"ר". רק בעלי־מלאכה ואנשי עמל אחרים לא השתייכו לשום מפלגה. לאחר שמרכז „התאחדות" החליט לארגן את בעלי־המלאכה על מנת לקרבם לליגה למען ארץ־ישראל

ברית ארצית „העובד" לאנד פארבאנד
לגליציה המזרחית אין מזרח־גאליציע

פראוויזארישע קבלה*) נר. 1855

ח' ....

אין .... גאס און הויז נומער ....

באטייליקט זיך מיט דער סומע פון

זל. ....

אין דער גריינדונג פון „בנק העובד", אין לעמבערג, וועלכע דארף דינען די אינטערעסן פון „העובד" חברים, סיי אין גלות און סיי אין א"י.

אויף דעם חשבון זענען דערהאלטן געווארן:

זל. ....

.... דעם .... 1935.

אונטערשריפט

*) די אקציע פון דער באנק וועט ארויסגעגעבן ווערן נאך דער דערלעדיקונג פון די יורידישע פארמאליטעטן וואס זענען פארבונדן מיט דעם גריינדן פון דער באנק און נאך דעם איינצאלן פונ'ם פולן סכום פון דער אקציע.

קבלה על תשלום מקדמה לייסוד „בנק העבודה"
Receipt for a down payment on the establishment of the Workers' Bank

העובדת ולעניינם בעליה לארץ־ישראל, הזקוקה למקצועות פרודוקטיביים, הוטל עלי בתור חבר פעיל בסניף „התאחדות" בעירנו התפקיד לארגן במוסטי סניף של „העובד".

באתי בדברים עם מספר חברים בעלי מקצוע שהיו מכבר חברים ב„התאחדות", והחלטנו לקרוא לאסיפת־יסוד אשר התקיימה בחדרי. הזמנו מספר רב של אנשי עמל שהבטיחו לבוא לאסיפה, אבל רק מעטים באו. אי־הצלחה ראשונה זו לא ריפתה ידינו. בחרנו ועד מורכב מהחברים שמואל זילברמן, אביגדור פיש, שבתאי בן־שלמה ואני, שנבחרתי כיושב־ראש. סגני היה בן־שלמה ומשה קנו' שימש כמזכיר. עם בחירת הועד המשכנו במאמצינו להרחיב את פעולתנו כדי להכניס למסגרת „העובד" את רוב בעלי־המלאכה שבעירנו.

לאחר פעולה הסברתית ענפה שארכה חדשים מספר הצלחנו לארגן 40 חברים אשר באו לחדרי שהעמדתי לרשות „העובד", כמעט כל ערב לקריאת עתונים וחומר אחר שנתקבל ממרכז „העובד" בלבוב.

בשבתות היינו יוצאים לחורשות הסמוכות, שם ניהלנו שיחות על עניני הפועל העברי בארץ ובהסתדרות לפי החומר הארצישראלי שקיבלנו מהמרכז.

מאמצינו המרובים הוכתרו בהצלחה ובמוסטי היה קיים סניף פעיל וער, שהדי פעילותו הגיעו עד למרכז בלבוב, ונציגיו ביקרו בסניפנו מפקידה לפקידה. ל„העובד" בעירנו הצטרפו לא רק בעלי־מלאכה אלא גם אנשי־עבודה אחרים, שמגמת פניהם ושאיפתם היתה עליה לארץ־ישראל.

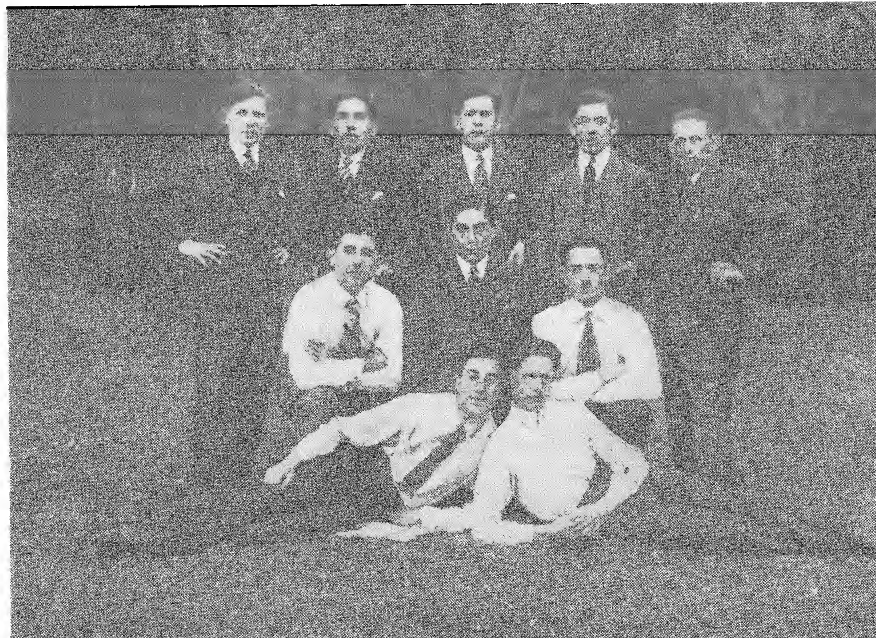
שלוש שנים ניהלתי את „העובד" במוסטי, שתפס מקום נכבד בציבור עירנו. כאות הוקרה לפעולתנו המוצלחת החליט „המרכז" להעמיד לרשותנו סרטיפיקט אחד. התקיימה אסיפה ואושרה מועמדותי לעליה. באסיפה זו נבחר ועד חדש שהמשיך בפעולת „העובד". להוותנו לא זכו רוב חבריו להגשים את שאיפתם, וכמעט כולם נספו בשואה שירדה על ראש בית־ישראל באירופה.

ת. נ. צ. ב. ה.

שלום שטגר
חיפה

תנועת בית״ר

תנועת בית״ר נוסדה בעירנו בשנת 1932 ע״י החברים יחיאל אטינגר ודזוני כץ ז״ל. בשנת 1934 חזרתי למוסטי מלבוב, שם הייתי חבר בית״ר מזמן והצטרפתי לתנועה במקום בתור מפקד הקן. הפעילים בתנועה היו י. אטינגר, ד. כץ, בן־ציון פיש, וולף פוקרד ואני. מספר החברים בקן הגיע ל־40־35, בנים ובנות.

הסתדרות „בית״ר" במוסטי
The "Betar" Organization in Mosty

בשנת 1934 נוסדה בעירנו פלוגת הכשרה. עבדנו בכל עבודה שנזדמנה לידנו. חלק קטן עבד גם אצל צבי שטגר במנסרה של מר זליג.

עם ייסוד הקן שכרנו חדר בדירה של אוקראיני. משם עברנו לבנין בדואר הישן מול

בית־המרקחת. במועדון התנועה היתה ספריה. רוב הספרים היו ספרי בלטריסטיקה וגם עתונים וכתבי־עת היו בה. לימים אורגן חוג דרמטי. הצגנו כמה מחזות, ביניהם „המכשפה" של גולדפדן.

כידוע, החליטה אז התנועה הארצית של הצוה"ר לנטוע יער בארץ־ישראל ע"ש פילסודסקי. התקשרתי עם ראש־העיר של מוסטי וביזמתו התקיימה לצורך זה אספת עם בבית־העם הפולני. המרצה בא מלבוב. זכור לי איך ראש העיר דיבר בהתרגשות על המחווה היפה של היהודים לנטוע יער על שם פילוסודסקי בארץ הקודש. (אינני בטוח אם דבריו נאמרו בכנות).

בשל חוסר עבודה בעיר וגם עקב שכר העבודה הנמוך שקיבלנו, נאלצנו כעבור שנה לחסל את הפלוגה.

בשנת 1938 חזרתי ללבוב ובמוסטי ביקרתי רק בחגים. על פעולות התנועה המקומית עד לפרוץ המלחמה ותחת הכיבוש הנאצי לא ידועים לי פרטים.

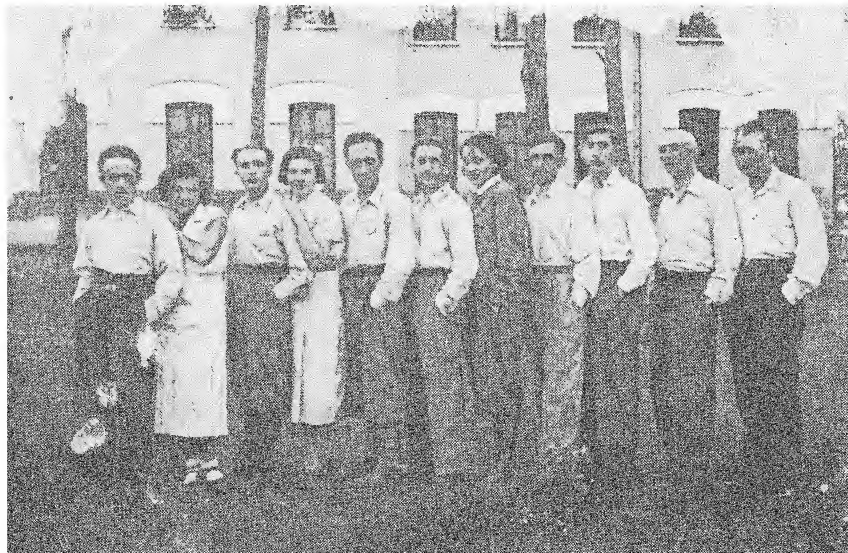

עומדים מימין: וואלף פוקרד, יחיאל ענטנברג; יושבים מימין: גולדה צימט, לאה פוקרד, שלום שטגר, ציפה פוקרד, חיה שיפנבוער, אסתר גרנר, פינוש קופרמן, אורחת

אברהם אקנר
תל־אביב

פלוגות הכשרה במוסטי

בין שתי מלחמות העולם כוונה הפעילות הציונית, בעיקר במפלגות ובהסתדרויות של תנועת העבודה הציונית לעליה והגשמה. אדם חדש וצורות חיים חדשות קמו בארץ־ישראל וכדי להימנות עם בוני הארץ והחברה העברית החדשה צריך היה לעבור קורס הכשרה גופנית וחברתית בגולה. תנועת החלוץ, אליה השתייכו כל זרמי הציונות העובדת, הקימה והחזיקה פלוגות ומקומות הכשרה, בהם הכשירו את עצמם צעירים וצעירות להגשמה בארץ.

פלוגת הכשרה במוסטי של חברי „התאחדות"
Hachshara group in Mosty

במקום אחר בספר זה מסופר על קבוצת צעירים במוסטי בשם „גשר", שיצאו להכשרה עוד בשנת 1925—26 לכפר הובינק על יד אוהנוב באחוזתו של מר דוד מעטאל. בשנות השלושים גברה המגמה לעליה ובמוסטי התארגנו פלוגות הכשרה אחדות. באותה

תקופה, שיהדות פולין היתה שרויה במשבר כלכלי בלתי פוסק, לא קל היה להשיג מקומות עבודה, ומה עוד שיהודים שהיה ביכולתם לספק עבודה לחלוצים, זלזלו בעבודה יהודית.

בשנת 1932 התרכזה בעירנו פלוגת הכשרה של תנועת הנוער „דרור". הם שכרו דירה בפרבר העיר, לא רחוק מהמנסרה של ל. זליג ובניו ועבדו שם קשה לקיומם. אך המנסרה לא נתנה תעסוקה לכל חברי הפלוגה, וחלק מהם נאלצו לחפש עבודה במקומות אחרים. בעירנו לא היו מפעלי תעשיה והעבודה היחידה בעיר שיכלו להשיג החלוצים היתה חטיבת עצים להסקה. אבל גם עבודה זו לא כל יהודי היה מוכן למסור אותה לחלוצים.

לשם השגת מקומות עבודה לחלוצים הוקם ועד אפוטרופסי מורכב מהחברים: אברהם אקנר, משה שטגר וישראל גלייכר שקיבלו עליהם לשכנע את יהודי העיר שימסרו עבודה זו לפלוגת ההכשרה. בהקשר זה זכורה לי אפיזודה משעשעת. כאשר ביקרנו אצל מעכטשע רוט, יהודי אמיד, שהיה לו בית גדול ורב היה השימוש בו בעצים להסקת הבית, והצענו לו שימסור לפלוגת ההכשרה את חטיבת העצים, הסתכל עלינו באירוניה וענה:

פלוגת הכשרה במוסטי של חברי „התאחדות"
Hachshara group in Mosty

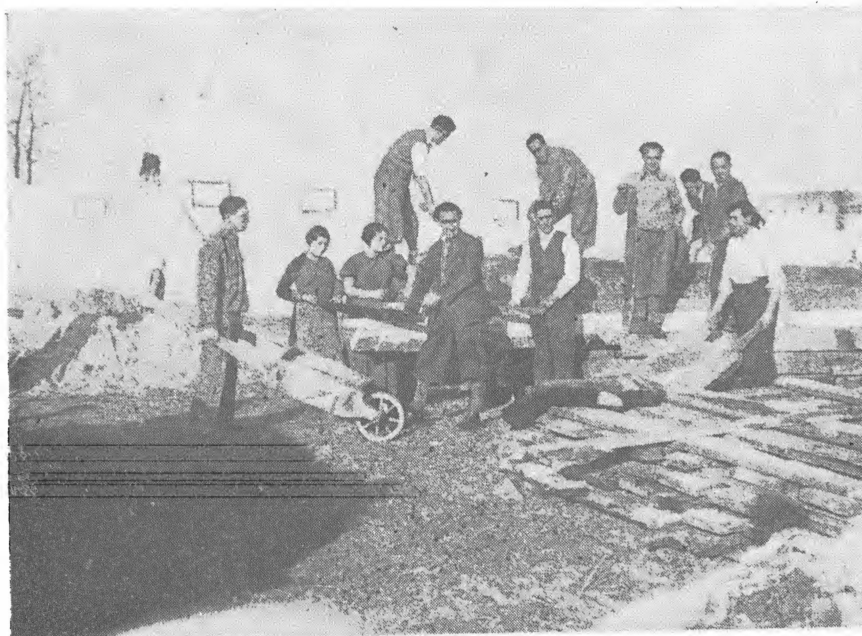
„איך יכול אני למסור עבודה קשה כזו ליהודים ולהשקיף מהחלון „ווי יידן מוטשען זיך" (איך יהודים מתיגעים). „עבדנו" עליו קשה עד שנתרצה ומסר את העבודה לחברי הפלוגה.

בשנת 1934 התארגנה במוסטי קבוצת הכשרה מטעם החלוץ, שרוב חבריה היו ממוסטי, ביניהם שלמה ווכסלר, אהרן שפיז, צבי נס, יעקב פיש ואחרים, אליהם נוספו חברים ממקומות אחרים, שנשלחו ע"י מרכז החלוץ בלבוב. חלוצים אלה עבדו במנסרה

אצל זליג ובניו ובמנסרה השניה שבקרבת המקום, שבעליה היה בעל אחוזה פולני בשם לנג. לא כל חברי החלוץ במוסטי עבדו בעבודות־חוץ. היו כאלה שהמשיכו לעבוד בעבודתם הקודמת ואת התמורה הכניסו לקופת הפלוגה.

באותה שנה היתה במוסטי פלוגת הכשרה של „ביתר", אשר חלק מחבריה היו מוסטאים. נוסף לשתי הפלוגות הנזכרות התארגנה בעירנו פלוגת הכשרה נוספת מטעם „צעירי אגודת־ישראל". שלוש הפלוגות, חרף ההבדל בהשקפותיהם הפוליטיות המנוגדות ולמרות הויכוחים הסוערים שהתנהלו בין חבריהן, עבדו יחד במקומות העבודה, ושם שררה ביניהם הבנה מלאה ולא הפריעו זו לזו ולא התחרו בהשגת מקומות עבודה.

בנקודות ההכשרה בפולין וגליציה התרכזו רבבות צעירים וצעירות, שבאין אפשרות עליה הוסיפו לשבת שנים במקומות ההכשרה וציפו לסרטיפיקט המיוחל שיפתח לפניהם את שערי הארץ. אך הממשלה המנדטורית נהגה בקמצנות רבה ומכסות הסרטיפיקטים שאישרה כל חצי שנה היו כטיפה בים לעומת מספר החלוצים שהעליה לארץ היתה בשבילם גם משאת־נפש, גם הצלה מניוון כלכלי וחברתי. שערי המולדת היהודית היו נעולים לפני בניה שהתפרצו לבוא אליה. רק סדקים צרים נפתחו מדי פעם, דרכם נכנסו לארץ מעטים מהמחנה העצום של המועמדים לעליה. וכאשר הונף הגרזן על ראש יהדות אירופה, נספו רבבות החלוצים עם כל בית ישראל.

פלוגת הכשרה בעבודתם במנסרה
Hachshara group at Work in a lumber yard

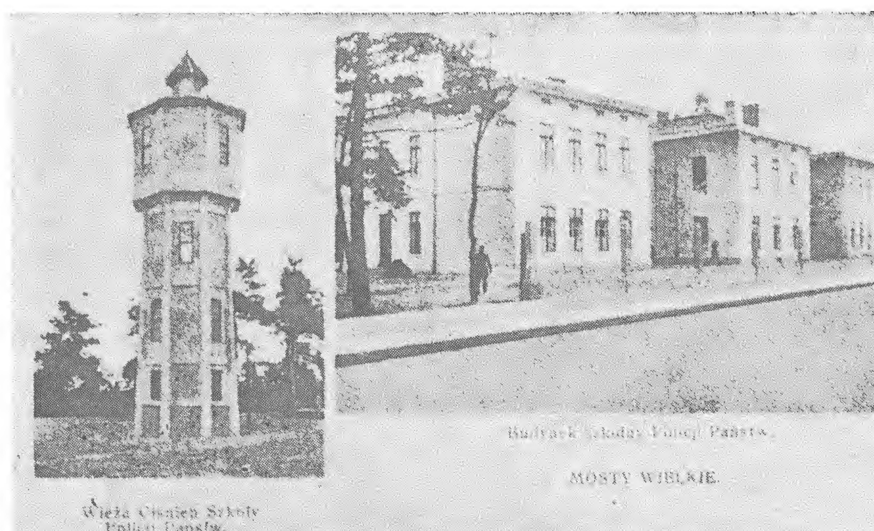
Hachshara group at work in a lumber yard

פלוגת הכשרה במוסטי
Training (hachshara) group in Mosty

מכתב מהמורה אליהו טייטלבוים ממוסטי לתלמידו משה שטרקמן

Letter from the teacher Eliahu Teitelbaum from Mosty to his pupil Moshe Starkman

בית ספר לשוטרים

אברהם אקנר
תל־אביב

בית־הספר לעברית ומוריו

תחיית השפה העברית במוסטי החלה בעירנו עוד בתקופת ההשכלה. כבר אז היו אצלנו מספר ניכר של משכילים, שלמדו וידעו עברית חדשה.

אנו מוצאים עדות לכך במאמרים וכתבות שהתפרסמו מלפני 90—80 שנה על אנשים שונים במוסטי.

עוד בטרם היו במוסטי הסתדרויות נוער ואירגונים ציוניים מוכרים כבר היה קיים בעירנו בי״ס עברי שלימדו בו מורים שונים, מבני מוסטי ומערים אחרות. אמנה רק אחדים מהם, אלה שאני זוכרם: י. שלאין, ר׳ אליהו טייטלבוים (תמרי), איסר חרי, זאב גולדברג, יצחק שנפלד והמשורר א.ד. ורבנר, והמורה בבית־הספר בית־יעקב פ. וורצל מסוקאל.

כל המורים תרמו רבות להקניית השפה העברית לנוער היהודי במוסטי, אבל במיוחד ברצוני להעלות את זכרם של חברי שנפלד וא.ד. ורבנר, שנספו בשואה, שבזכותם היתה השפה העברית מתרוננת בחוצות מוסטי והדיבור העברי היה שגור בפי רוב הנוער בעירנו.

יצחק שנפלד, הי״ד

יצחק שנפלד נולד במוסטי בשנת 1905. היה בן יחיד להוריו. אביו היגר לארצות־הברית ואמו של יצחק, שרה־רבקה, נשארה עם בנה במוסטי. הם התפרנסו מחנות לדברי סדקית, שניהלה אמו, ודודו של יצחק היה המלמד מאיר קוניס שנפלד ואצלו למד מספר שנים. אחר־כך למד אצל ר׳ אליהו טייטלבוים, שלימד ש״ס ופוסקים. יצחק היה תלמיד חרוץ ומוכשר, צמא־דעת.

כשהתבגר היה פעיל ב„התאחדות״ ו„גורדוניה״ וגם לימד עברית בבית־הספר העברי בעירנו בכתות למתחילים ולמתקדמים. בכל המסיבות והאירועים הציבוריים לקח חלק פעיל, הכין תכניות אמנותיות ונאם לעתים קרובות.

היה מקובל מאד בחברה, כי איש פיקח היה ובעל הומור, ותמיד הקיפוהו אנשים שביקשו את קרבתו ונהנו להיות במחיצתו. בחברתו של יצחק אי אפשר היה להשתעמם.

יצחק ואני טיפחנו קשרי רעות הדוקים, קראנו הרבה ספרים יחד, שוחחנו והתווכחנו עליהם, היינו מטיילים מעבר לנהר, מקום שהיה בו קודם בית־חרושת ללבנים. שם התבודדנו וקראנו ספרי הגות. יחד חלמנו על העולם הגדול והרחוק, ובייחוד על ארץ־ישראל, וגעגועים היו תוקפים אותנו אל העמק והגליל, כפי שהיו שרים באותה תקופה. אהבנו לטייל טן־דו עד שעה מאוחרת בלילה ולשוחח על נושאים שונים, שעמדו אז ברומו של עולמנו. יצחק ניחן בכשרון לנתח כל נושא ולהקיפו מכל צדדיו, עד שהגיע לשרשיו.

המורה לעברית יצחק שנפלד עם תלמידיו
The Hebrew teacher, Yitzhak Sheinfeld with his students

ידידותנו נתרופפה במידת־מה לאחר שהכיר את רעיתו לעתיד, את פנקה ניטהלר מלבוב. היא היתה בוגרת אוניברסיטה, סיימה את הפקולטה לפילוסופיה בהצטיינות, אבל את עתידם שאפו לבנות בארץ־ישראל. לשם כך שהו תקופה ממושכת בפלוגת הכשרה, ולאחר גמר ההכשרה ציפו לסרטיפיקט, אשר רק יחידי־סגולה זכו לקבל בזמן ההוא. בין כה וכה באו בברית הנישואין, ועלייתם נדחתה. פנקה התחילה להורות בגימנסיה פרטית ויצחק המשיך ללמד עברית לבני נעורים. אך העיסוק בהוראה שימש להם מקור פרנסה חלקי בלבד. את חלק הארי לקיום המשפחה סיפקה אמו שרה־רבקה, אשר, כאמור, היתה לה חנות לדברי סדקית.

אחר עלייתי ארצה הייתי מקבל לפרקים מכתבים מיצחק ופנקה. הם רצו לדעת הכל

על המתרחש בארץ והתעניינו לדעת אם יוכלו להסתדר בארץ־ישראל, אם וכאשר יעלו. תמיד היו מכתביהם מלאי געגועים לארץ־ישראל. אבל הזמן חלף ועלייתם נדחתה, עד שפרצה מלחמת העולם השניה. אז נגוז החלום לעליה עם הרבה חלומות יפים אחרים.

הגורל האכזרי שפקד את כל בית ישראל בפולין ואת יהודי מוסטי לא פסח על יצחק ומשפחתו ויחד עם כל יקירינו נרצחו ע״י הנאצים באחת האקציות שערכו במוסטי.

יצחק שנפלד היה אחת הדמויות הבולטות של הדור הצעיר במוסטי. היה משכיל תוסס ורב פעלים ורבה היתה תרומתו לחיי התרבות בעירנו, תרומה בלתי נשכחת.

נזכור את חברינו יצחק ופנקה שנפלד, אשר במשך שנים שאפו וכמהו לעלות לארץ, ולא זכו להגשים את שאיפתם. יהי זכרם ברוך.

אברהם דב ורבנר, הי״ד

א. ד. ורבנר נולד בסטויאנוב, בשנת 1910. בגיל 14 התחיל לכתוב שירים ופזמונים וגם חיבר להם לחנים. למד בבי״ס תיכון והמשיך את לימודיו בסמינר למורים עברים בלבוב תחת הנהלתו של הפרופ. נתנאל רוטמן. בתחילת שנות השלושים פירסם שירים וסיפורים בשלוש שפות: יידיש, עברית ופולנית בעתונים „מארגען״, „חווילה״, „היינט״ ו„הסולל״ — כתב־עת ספרותי שיצא בלבוב בעריכתו של נתנאל רוטמן.

בשנת 1934 פירסם ספר שירים עברים „זועות״. רוב השירים ספוגים עצבות ויאוש.

המשורר והמורה א. ד. ורבנר עם תלמידיו
The poet and teacher A. D. Werbner with his pupils

בשנת 1934 פירסם ספר שירים עברים „זועות". רוב השירים ספוגים עצבות ויאוש. בחלקם באה לידי ביטוי אזהרה לעולם על השואה הממשמשת לבוא. ורבנר גם פירסם רומן בהמשכים בעתון היידי „דער מאָרגען", בו הוא מתאר את ההכנות של גרמניה הנאצית למלחמה שעתידה לפרוץ. פירסם שירים גם בארץ ב„טורים", ב„דבר" וב„דבר לילדים".

חברי פלוגת הכשרה עם א. ד. ורבנר
Members of the Hachshara group with A. D. Werbner

בשנת 1934, כשחיפשנו במוסטי מורה לעברית, שלח אלינו מרכז „התאחדות" בלבוב את א. ד. ורבנר. כבר בפגישה הראשונה עמו שבה את לבנו. כשבאנו לראותו הופיע לפנינו בחור צעיר, יפה־תואר, עם בלורית של משורר, עיניים יוקדות וחיוך על שפתיו. מיד התברר שאיש שיחה וחברה הוא. ראינו שהוא האיש שהנוער בעירנו זקוק לו, והשתדלנו לשכנעו שישאר במוסטי, אם כי מבחינה כלכלית לא יכולנו להבטיח לו הרבה. הוא קיבל את הצעתנו ורק התנה תנאי, שאנו נטפל בגביית שכר הלימוד של הילדים, בהודיעו: „בעניני כספים אני בטלן גמור". קיבלנו את התנאי, ונבחר ועד ביה"ס העברי, אשר טיפל בכל הענינים הכספיים והאירגוניים של בית־הספר.

עם בואו של ורבנר למוסטי התחוללה תמורה גדולה בחיי הנוער בעירנו. הוא הביא עמו דפוסים ושיטות של בי"ס עברי מודרני. כשנודע שהוא מורה עברי מוסמך, נרשמו הרבה תלמידים בבית־הספר וצריך היה לפתוח כתות אחדות לגילים שונים. ואכן בזמן קצר התקדמו הילדים בלימוד השפה בצורה מפתיעה. שמו הלך לפניו והיה אהוב ונערץ על כל שכבות הנוער, לרבות ההורים, שהעריכו את כישוריו הפדגוגיים ואת מסירותו להקניית השפה העברית לתלמידיו.

כגבר נאה ומעניין מצא חן אצל רבות מבנות העיר שחיזרו אחריו. אבל הוא לא הירבה לצאת עמן. להיפך, לפעמים היה אפילו בורח מהן ומחפש לו פינה שלווה להתבודד. חרף הצלחותיו כמורה ואצל המין היפה היה אומר לי לעתים: „נמאסו עלי כל הבילויים וחברת אנשים".

כששרתה עליו הרוח היה מתיישב וכותב שירים בקלילות, ודומה היה שהחרוזים נחרזים מעצמם. ברם, כל שיר שהיה מביא לי לקריאה, היה רווי עצב ויגון — השתפכות של משורר המחפש את האמת והיושר ואינו מוצא אותם.

כשהתידדנו והכרתיו מקרוב, ראיתי שורבנר הוא בחור רציני, מעמיק, ספקן וסקפטי, נתון בקלות להשפעות הסביבה והזמן. פעם, בימי כסלו הגשומים והקרים, בא אלי עם שיר שכתבו תחת השפעת הגשמים ומזג האויר הסגרירי. שם השיר היה: „בליל כסלו". גם חיבר מנגינה לו, עצובה מאד. לשיר היו ארבעה בתים ותודות למנגינתו המלווה אותי כמעט 40 שנה, שמור בזכרוני בית אחד של השיר. דומני ששיר זה לא ראה אור:

בליל כסלו מורכן הגו, פינת סתרים אמצא.
בליל כסלו אני כזאב אצא לטרוף דבר־מה;
בליל כסלו אני רעב, אצא ולא אתמהמה.

בשנת 1935, עם עלייתי ארצה נפסק הקשר בינינו, ואילו בשנת 1938 קיבלתי ממנו גלויה שהוא בארץ והוא רוצה להפגש עמי. לדאבוני לא הספקתי לראותו, כי בינתיים חזר לפולין כדי להביא את אשתו. איתרע מזלו ובעת שהותו בפולין פרצה מלחמת העולם השניה, והוא ואשתו נשארו בגהינום הנאצי, שם נספה עם משפחתו. בקובץ האחרון של „גנזים", המוקדש לסופרים עברים שנספו בשואה, מובא מכתבו של אברהם דב ורבנר אל דב סדן, שהיה באותה תקופה העורך הספרותי של „דבר" בו הוא כותב בין השאר: „בענין קשה מאד אני כותב, והוא ענין העליה, אבל כשבאו מים עד נפש איני מוצא אלא לפנות אליך שאתה תצילני... אם יש בכוחכם להצילני, הצילו והשתדלו להעלותני ארצה למען אחיה"... אולם לא זכה לראות שנית את הארץ שכל ימיו השתוקק לחיות בה.

בהנציחנו בספר את קדושי עירנו, מן הראוי שנפקוד את זכרו של המורה הדגול, אציל־הרוח ועדין־הנפש, שתרם רבות לבני עירנו, בהקנותו להם את השפה העברית החיה. יהי זכרו ברוך.

המורה י. חרי עם תלמידיו
The teacher Y. Hari with his pupils

בית־ספר „בית יעקב", עם המורה וורצל
The "Beit Ya'acov" school, with the teacher, Wurtzel

כתת תלמידות יהודיות, עם מורתן בבי"ס ממלכתי במוסטי
A class of Jewish girl students, with their teacher in the government school in Mosty

הסתדרות נשים ציוניות במוסטי. הרביעית באמצע רבקה זילברמן־גרנר — יו"ר

בן־שלמה
רמת־גן

החוג הדרמטי

הפעילות התרבותית המודרנית בעירנו לבשה צורה קונקרטית עם גמר מלחמת העולם הראשונה.

בשורת התחיה בעקבות הצהרת בלפור התסיסה את הנוער והניעה אותו להתארגן בהסתדרויות ציוניות שפיתחו פעילות לאומית־תרבותית נמרצת ורבגונית. המצב הקשה בו נמצאה עיירתנו לאחר שרוב בתיה נשרפו כמעט כליל ע״י צבאות רוסיה המובסים

הלהקה הדרמטית במוסטי
The drama troupe in Mosty

והנסוגים מפני הצבא הגרמני־אוסטרי, והמשבר הכלכלי החמור שפקד את האוכלוסיה היהודית לא מנעו מקבוצת משוחררי הצבא האוסטרי, ביניהם צבי רוזנגרטן, נתן (נאני) זליגמן, הרשל פלזנר, מרדכי ריימן, פרץ גלבר ואחרים להתארגן ולהקים חוג דרמטי.

באין אמצעים כספיים ברשות המארגנים לשכור אולם מסודר, נתקיימה ההצגה הראשונה „יענקעלע דער בעל־עגלה" בבית־ספר צבאי לרכיבה (רייטשולע) נטוש, ללא

רצפה וללא תקרה. ההצגה הצליחה והחוג הדרמטי העלה על הבמה הצגות נוספות, כגון: „שני קוני לעמעל" של גולדפדן, ששני האחים גלבר גילמו את תפקידי שני ה„קוני לעמלים"; „חסיה די יתומה" ומחזות אחרים. באותו זמן התחילה להתארגן המשמרת הצעירה של הנוער — על פי רוב יוצאי בית המדרש, שהיתה מגובשת יותר מבחינה רעיונית-ציונית. חברי המשמרת הצעירה יהושע כץ, שלמה רייטר, ירחמיאל ריימן ואחרים הקימו קבוצת הכשרה בשם „גשר". היוזם והמארגן של חוג זה — א. ל. בינות נבחר למזכיר הקבוצה ויצא לתור בחבל סוקאל אחר מקום הכשרה. הוא מצא מקום כזה בכפר הובנק על יד אוהנוב אצל בעל אחוזה יהודי ציוני בשם מעטאל. לקבוצת „גשר" הצטרפו חלוצים מבלז, מויטקוב ומסוקאל, ו„גשר" הפך לקיבוץ הכשרה גדול.

שם, במקום ההכשרה, אירגנו חברי הקיבוץ להקה דרמטית והציגו את „טאָג און נאַכט", „יום הדין", „הדיבוק" ומחזות אחרים בעיירות הסמוכות ובמוסטי עירנו.

הפעילות המגוונת של „גשר" נתנה דחיפה לנו, ליותר צעירים, להתארגן, ובעזרת החברים-החלוצים ואחרים ייסדנו את הסתדרות הנוער „אחוה". בהסתדרות זו צמחו והתפתחו כוחות צעירים ורעננים, להוטים לפעילות ציונית ותרבותית. אורגנו קורסים לעברית, ניתנו שיחות על נושאים ציוניים ועל הישוב החדש בארץ וכיוצא בזה.

אחת הפעולות החשובות היתה הקמת להקה דרמטית גדולה יחסית, תחת הנהגתו של צבי זילברמן ז"ל ובהשתתפותם הפעילה של החברים סלו כץ, ציפה זיגל, פישקה קופפרמן, שיינדל אדלר, שבתאי בן-שלמה, חיים רוט, משה זילבר, שלמה וקסלר ואחרים. הלהקה הציגה את המחזות „דער דאָרפס יונג", „בערעלע באָסיאַק", „אַרעסטאַנט 49", ואף העזנו להעלות על הבמה את „דער קאַרגער" של מולייר ו„קידוש-השם" של שלום אַש בהצלחה גדולה.

הפעילות הדרמטית היתה לצנינים בעיני רבים מהחסידים בעירנו, ובייחוד הציק לנו הרב המקומי. הוא לא ראה בעין יפה שנערים ונערות מציגים יחד „קאָמעדיעס". ובדרשות מוסר בשבתות לפני קריאת התורה הסית נגדנו את ההורים, אשר בהשפעתו אסרו עלינו ברגע האחרון להשתתף בהצגות. בהזדמנות זו נזכור לטובה את אמהותינו המסורות והחכמות שברוב פקחותן חלצו אותנו מן המצוקה וריככו את עמדתם הנוקשה של האבות, בעלותן את הנימוק כי ביום ההצגה אי-אפשר לשבש הכל ולעשות את „הילד" ללעג ולקלס בעיני חבריו. בפעם הבאה הוא כבר ידע שאסור לו לקבל תפקיד, ובהצגה הבאה חזר שוב אותו תרגיל...

אך לא תמיד הצליחה הטקטיקה של האמהות. פעם, כאשר חיים זילברביים מחזה וליוסל רייטר היה בו תפקיד מסוים, בשבת אחרי דרשת הרב, אסר עליו מנדל רייטר אביו להשתתף בהצגה. ההוצאות היו מרובות והועמדנו לפני מצב קשה מאד. חיים זילבר הבמאי הציל את המצב. הוא עצמו עלה על הבמה ושיחק את התפקיד של יוסל בהצלחה.

„מלחמת הקודש" שהכריזו עלינו החסידים הקנאים יצרה מתיחות — לפי המושגים

של הימים ההם — בינינו, הנוער הציוני, ובינם. גם אנחנו לא טמנו ידנו בצלחת, יבהקשר זה אביא אפיזודה אופיינית ומשעשעת כאחת על דרכי מלחמתנו. באחת השבתות, אחר דרשה אנטי־ציונית של הרב, חמד לו לצון אחד מן החבר׳ה והחביא את ה„שטריימל״ של הרב, ועד שמצאו את ה„שטריימל״ הלך הרב הביתה ב„ירמולקה״ על ראשו. מעשה זה מצא ביטויו ה„ספרותי״ בפזמון שחיבר חברנו צבי זילברמן. הפזמון נכתב ביידיש בחרוזים, ואם זכרוני אינו מטעה אותי, היתה זו לשונו:

תמונה מההצגה „שני קוני למל״
Scene from the play "Two Kuni Lemel"

א

הערט נאָר יידן צו,
וואָס האָט זיך געטראָפן דאָ,
טאָקע אין אונזער שטעטל מאָסט.
ס׳איז דאָך גאָר ניט שיין
פאַר דעם רב אַליין
וואָס מען האָט צוגענומען דאָס שטריימל פּראָסט.

ב

און די רשעים, די ציוניסטן,
זיי טאָן אונזער שטעטל פאַרוויסטן,

דאַפאַר שיקט גאָט אַ שטראָף
אַז מען גנבט צו דעם רב
דאָס שטריימל — מיין איך —
מיט זעכצן שפיצען.

ג

נאָכן דאַווענען גאַנץ פיין,
דער עולם וויל גיין אַהיים,
אַלע פון גרויס ביז קליין.
פלוצלינג ניט מיר און ניט דיר,
שטייט דער שמש
ביי דער טיר
און באַזוכט אַ יעדען גאַנץ פיין.
רעפריין:
און די רשעים, די ציוניסטן,
זיי ווילן אונזער שטעטל פאַרוויסטן.

כך, תוך מאבק חריף עם החסידים, נעשתה העבודה התרבותית תוך שיפורים ושינויים לפי רוח הזמן.

ההכנסות של ההצגות, נוסף לתרומות החברים, היוו בסיס לבנין בית־עם עם אולם להצגות וחדרים לעיון ולימוד, עד שהיד הטמאה והזדונית של הצורר הגדול ימח שמו הכריתה את משפחותינו, נשים, אנשים וטף, מארץ החיים והשרשרת נותקה.

נתנחם בהשתרשותנו בארצנו, עליה חלמנו ועשינו למענה כל השנים.

The Jewish National Fund Council in Mosty ועדת קק"ל במוסטי

Letter of congrtulations on the occasion of his wedding anniversary, sent to Michael Tobish in 1935

אברהם אקנר
תל־אביב

בית־העם — DOM ŻYDOWSKI

במוסטי היה קיים בית־עם של הפולנים Dom Polski ובית־עם של האוקראינים. Czytelnia אשר כל פעולותיהם הציבוריות היו מתקיימות בהם. הנוער היהודי, כאשר לפעמים היה זקוק לאולם גדול לעריכת נשפים או להעלאת מחזה, באין בית־עם יהודי, נאלץ היה לשכור אחד מהאולמות הללו. הסתדרויות הנוער הציוניות „האור", „אחווה" ו„גורדוניה" שכנו בחדרים שכורים, אשר לא תמיד הושכרו לנו ברצון והיינו נדונים לנדידה מתמדת ממקום למקום. מצב זה עורר בנו לא אחת קנאה לנוער הנוצרי שלרשותו עמדו בתי־עם מרווחים לפעולות תרבות, ואילו אנחנו מדי פעם ראינו צורך לחפש חדרים חדשים, שלא קל היה להשיגם. תמיד בחפשנו חדר היינו נתקלים בקשיים: כאן לא רצו להשכיר לנו חדרים בשל ההתקהלויות בערבים, ושם בשל הרעש וההמולה המלווים פעולות נוער. נוסף לכך גם לא היה מבחר של חדרים להשכרה מתאימים למועדון נוער, כגון גישה נוחה ובמרכז העיר.

הוגה הרעיון להקמת בית־עם יהודי היה צבי זילברמן. כאשר העלה צבי בפעם הראשונה לפנינו את הרעיון, נדמה לנו שזה חלום יפה שלא יתגשם לעולם. אבל צבי זילברמן ניגש לענין באמונה וברצון כביר, וכשנזדמן לנו לקנות מגרש אצל האחים משה ומאיר לייזרס, התחיל החלום לקרום עור וגידים. המגרש היה בשכנות של מרדכי מאן, ארכו 20 מטר ורחבו 12 מטר והמחיר שנדרש מאתנו היה 100 דולר. צבי זילברמן נרתם לפעולה, פנה לאנשים שונים לגייס לפחות דמי קדימה עבור המגרש; אסף את החוג הדרמטי שהוא היה מנהלו, ולאחר חזרות אחדות העלה את המחזה „יידעלע דער בלינדער" של לאטיינר. ההצגה הצליחה גם מבחינה כספית ונשאר רווח נקי של 150 זלוטים. קיצורו של דבר: כעבור זמן קצר רכשנו את המגרש ורשמנו אותו בטאבו ע"ש „האור".

במכתבו של צבי זילברמן אל משה שטרקמן מ־31.10.28, הודיע לו שהמגרש הוא כבר שלנו, ועכשיו צריך לגשת במרץ לבנייה. גם הודה לו על השתדלותו אצל אירגון יוצאי מוסטי באמריקה שבראשו עמד שמעון בריקנר, שהחליטו לשלוח לנו 200 דולר לבנין בית־העם.

עם קבלת הכסף מאמריקה נוסד ועד מורחב, מורכב מאנשים מחוגים שונים, ובעיקר מהאינטליגנציה היהודית בעירנו, שהיו רחוקים מפעילות ציונית, אבל הרעיון של הקמת

בית־עם יהודי קסם להם. הוכנה תכנית בנייה ויום הנחת אבן הפינה הוכרז כיום חג. ממרכז מפלגת „התאחדות" בלבוב בא ד"ר נתן מלצר, ושמנה וסלתה של מוסטי הוזמנה להנחת אבן היסוד שהיה מאורע גדול בעירנו. ואכן בעיר כולה שררה אוירה של חג אמיתי. שכן לא רק הנוער הציוני ראה בהקמת בית־העם מאורע גדול, אלא גם החרדים התיחסו ברצון לדבר. בהקשר זה זכורה לי האפיזודה הבאה: אותה שנה בא לביקור במוסטי הרב מקמינקה, אחיו של הרבי מבלז. הוא התאכסן אצל נתן ריימן. אשתו שהיתה עקרה ביקשה מהרבי שיתארח בביתה, ובזכות זו תזכה לפרי בטן. בליל שבת באתי לבקר את הרבי. הוא ערך שולחן כדרך האדמורי"ם, ור' אהרצי מונד שניצח על הסעודה, הציגני לפני הרבי ודרך אגב העיר: „הם בונים בית־עם". הרבי שאלני: „אתה ציוני?" אמרתי „כן". „אתם בונים בית־עם, מה תעשו בבית הזה?" עניתי לו: „נלמד שם תורה". תשובתי נתקבלה ללא תגובה.

הרוח החיה והאחראי לבנין הבית היה צבי זילברמן, יצחק שנפלד ואני היינו מעוזריו. תמיד ביקש אותנו שנתלווה אליו כשהלך לקנות עצים אצל אברהם זילבר, מעכטשי רוט ושלמה מנדלקורן. יצוין, שבכל מקום כשבאנו נתקבלנו בסבר פנים יפות והסוחרים מכרו לנו את חמרי הבנין בהנחה גדולה וגם נתנו לנו אשראי בתנאים נוחים.

משהוקם השלד הכרזנו על התנדבות ימי עבודה למילוי היסודות. יצחק שנפלד, יהושע גלייכר, מיכאל טובש ואני עבדנו בקבוצה אחת וכל היום הובלנו במריצות חול למילוי הרצפה. עם גמר העבודה חזרנו הביתה עם מיחושי גב קשים, אבל מרוצים מאד שתרמנו את חלקנו להקמת הבית שלנו.

בטרם הושלם הבנין, ורק חדר אחד היה מוכן, העברנו את הספריה לבית־העם. ומשהושלמה המלאכה, היינו מאושרים שזכינו להגיע לבית שלנו ונפסקו נדודינו.

הקמת בית־העם במוסטי היה מאורע חשוב לא רק לעיירתנו, אלא לכל עיירות הסביבה, אשר הביטו עלינו בהערכה ובהערצה שהצלחנו להקים מפעל מפואר כזה.

אברהם אקנר
תל־אביב

קופת גמילת־חסדים בעירנו

רוב יהודי מוסטי היו חנוונים זעירים ובעלי מלאכה אשר הזדקקו לגמילת־חסד לניהול עסקיהם. יותר מעיירות אחרות בגליציה הצטיינה עירנו בזה שהקימה מוסדות וולונטריים שונים אשר הגישו תמיכה וסעד לאיש הקטן בדרכים שונות. אנשים שונים בעירנו עסקו במשך שנים בגמילות חסדים, ו„לקוחותיהם" היו בעיקר חנוונים זעירים שנזדקקו לגמ"ח לפרעון שטר, או תשלום המסים הכבדים שהטילה הממשלה הפולנית

לוח השנה שהוצא על ידי מרכז קופת גמ"ח בלבוב בשנת 1933
Calendar put out by the central Free Loan Society in Lwow in 1933

על בעלי העסקים היהודיים וברגע האחרון ניצלו תודות לגמ״ח מעיקולים עקב פיגור בתשלום המסים במועדם. הצורך הדחוף בהון חוזר לתקופה קצרה היה תופעה שכיחה בערי גליציה ועיירותיה.

כדי להקל במידת־מה על מצבה של האוכלוסיה היהודית יזמו המוסדות הציוניים בפולין, בסיועו של הג׳וינט בשנות ה־20 ייסוד קופת גמילת־חסדים מרכזית. בראש הקופה עמד בגליציה המזרחית מנהיג מפלגת העבודה הציונית „התאחדות״, ד״ר זילברשטיין. פעילי המפלגה בכל עיר ועיירה פנו אל העסקנים המקומיים שעסקו מקודם בתחום זה בצורה פרטיזנית, והמריצו אותם לייסד קופות גמילת־חסדים בחסותה של הקופה המרכזית.

בשנת 1930 ביקר במוסטי נציג של ברית הקואופרציה בלבוב, כדי להקים בעירנו קופת גמילות־חסדים. נקראה אסיפה של עסקני העיר בהשתתפות חברי ההנהלה של סניף „התאחדות״ המקומי. באסיפה זו נוסדה הקופה ולהנהלתה נבחרו עסקנים ותיקים, אליהם צורפו 3 חברים ממפלגת „התאחדות״.

לפי נתונים שבידינו שנתפרסמו בלוח השנה משנת תרצ״ו — 1936 ע״י הנהלת הקופה המרכזית בלבוב, היו בשנים 33 — 1931 בהנהלה במוסטי החברים דלקמן:

שלמה מנדלקורן — יו״ר
ד״ר מקס גלט — סגן יו״ר
צבי פיש — גזבר
מיכל טובש — גובה
חיים צבי זילברמן
לייב בר
יוסף מונד
אברהם אקנר.

מספר החברים: 165.

סכום ההלוואות שבוצעו מ־4.2.1930 עד 30.3.1933 הסתכם בסך —.20,000 זלוטי. לפי מאזן משנת 1933/34 הגיעו חובות הלווים ל־5,538.50 זלוטי. הון עצמי — 2,420.50 זלוטי, וחוב למרכז 3,150 זלוטי. הסתנפותה של קופת גמילת־חסד במוסטי למרכז בלבוב הגבירה את שטחי הפעולה והעזרה לנזקקים שקיבלוה בצורה גלויה ומכובדת. במשך הזמן הפכה קופת גמ״ח לגורם כספי חשוב ומכובד בעירנו.

נזכור
ולא
נשכח

נזכור ולא נשכח את חברינו זכרונם לברכה, הפעילים והמסורים שהלכו לעולמם בישראל ובתפוצות

חיים זילבר ז״ל

נולד ב־1907, נפטר באדר תשכ״ה — 1965.

חיים זילבר ז״ל

חיים זילבר, חבר פעיל באירגון עירנו בישראל ובארצות־הברית, ביקר מספר פעמים בישראל, תרם רבות לביסוס אירגוננו והגיש עזרה וסעד לעולים בני עירנו, שרידי השואה. יסד „קרן זילבר״, והיה מהוגי ספר הזכרון.

מותו הפתאומי הוא אבידה בלתי נשכחת למשפחתו וליוצאי עירנו.

יהא זכרו ברוך.

משה שטרקמן־חזקוני ז״ל

נולד ב־1906, נפטר ב־2 בפברואר 1975.

משה שטרקמן היה סופר ועתונאי בעב־רית וביידיש, תלמיד־חכם, בעל השכלה רחבה; מהאישים הבולטים ביהדות אמ־ריקה, פעיל במוסדות ציוניים ובאירגוני צדקה וסעד שונים. חבר מסור ליוצאי מוסטי, ער לכל המתרחש בישראל ואצל יוצאי עירנו.

הלך לעולמו ללא עת. באמצע פעולתו ויצירתו כרע, נפל.

יהא זכרו ברוך.

משה שטרקמן ז״ל

צבי זילברמן ז"ל

נולד ב־1900, נפטר בט' בסיון תש"ל — 1970.

צבי זילברמן ז"ל

צבי זילברמן היה יושב ראש אירגוננו מיום הקמתו. נמנה עם החברים הותיקים והפעילים במוסטי בהסתדרויות הציוניות „האור", „אחווה" ו„התאחדות"; מהיוזמים והפעילים בהקמת „בית־העם" במוסטי. פיתח עבודה ציבורית ענפה גם בארץ, ביחוד למען יוצאי עירנו. מותו היה אבידה גדולה לכל שידעוהו והכירוהו.

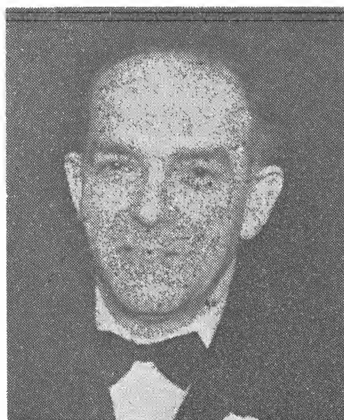
יהא זכרו ברוך.

צבי רוזנגרטן ז"ל

נולד ב־1898, נפטר בכ"ד באדר תשכ"ה — 1965.

צבי רוזנגרטן היגר ממוסטי לאמריקה בשנת 1922. בעל מידות תרומיות. הת־בלט בפעילותו באירגון יוצאי מוסטי באמריקה. יסד קרן גמ"ח לעזרה לעולים חדשים. אחר מלחמת העולם השניה קיים קשר הדוק עם פליטי השואה ושלח להם עזרה לפולין. בתקופת הצנע בארץ שלח יחד עם חיים זילבר ז"ל חבילות מזון לישראל. ביקר בארץ לעתים תכופות וקיים קשר חי עם יוצאי מוסטי בישראל.

יהא זכרו ברוך.

צבי רוזנגרטן ז"ל

רחל־רוחצ׳י־מונד ז״ל

נולדה בשנת 1900 נפטרה בשנת תשל״א — 1971.

רחל־רוחצ׳י מונד עלתה לארץ בשנת 1935. עברה חבלי קליטה קשים וקיבלה אותם באהבה. ביתה היה פתוח לכל יוצאי עירנו ובמיוחד לניצולי השואה. השתתפה בעצה ובהדרכה בישיבות ועד האירגון שהתקיימו בביתה. למרות המחלה הקשה שפקדה אותה בשנים האחרונות לחייה השתדלה להתגבר על מכאוביה והיתה מקדימה כל באי ביתה בסבר פנים יפות.
רוחצ׳י היתה אם האירגון.

חבל על דאבדין...

רחל (רוחצ׳י) מונד ז״ל

זלמן פוקרד ז״ל

נולד בשנת 1909 נפטר בשנת 1951.

זלמן פוקרד עלה ארצה בשנת 1933. נמנה עם פעילי האירגון של יוצאי מוסטי. היה חבר מסור, מילא כל התפקידים שהוטלו עליו. היה מקובל על כל יוצאי עירנו. עבד בתור פקיד מכס. בתפקיד זה ביצע הרבה משימות לטובת ההגנה, ובראש וראשונה בהעברת עולים בלתי־ליגליים. נפטר ללא עת.
עוד רבות יכול היה לתרום.

יהא זכרו ברוך.

זלמן פוקרד ז״ל

יהושע גלייכער ז״ל

נולד ב־1904 נפטר בט״ז אייר תשכ״ז — 1967.

יהושע גליכר ז״ל

יהושע גלייכר היה מהחברים הפעילים בכל ההסתדרויות הציוניות במוסטי. בארץ המשיך בפעילות ציבורית, בעיקר באירגון מוסטי. היה נעים־הליכות. החברים העריצוהו על יושרו וכנותו. אחרי טלטולים קשים עלה לארץ, היה איש עבודה חרוץ וחי מיגיעת כפיו.

יהא זכרו ברוך.

שלמה וקסלר ז״ל

נולד ב־1908 נפטר ב־14.8.1973

שלמה וקסלר

שלמה וקסלר היה בן למשפחה אמידה במוסטי. אביו היה יהודי משכיל וחובב־ציון. שלמה הלך בדרכיו וכבר בגיל צעיר התבלט בפעילותו המבורכת בתנועות הנוער ובמפלגות הציוניות. בארץ היה יושב־ראש „קרן זילבר״, מסור ופעיל באירגון. מותו ללא עת מורגש בכל פעולות האירגון.

יהא זכרו ברוך.

יצחק מנש ז״ל

נולד ב־1899 נפטר ב־12.7.1973

יצחק מנש ז״ל

יצחק מנש עלה ארצה אחרי טלטולים ותלאות רבים. עבר חבלי קליטה שונים עד שהתבסס. אהב את הארץ והיה מעורב באירועים ציבוריים שונים. בעיקר היה פעיל באירגון יוצאי עירנו; היה חבר ועד „קרן זילבר" וקופת גמ״ח.

היה איש חברה, אהוב על הבריות.

יהא זכרו ברוך.

משה שטרקמן־חזקוני
ניו־יורק

רוחצ׳י מונד ז״ל

על רוחצ׳ה (רחל מונד) שאיננה

קשה לי להסתגל לעובדה המעציבה שרוחצ׳ה איננה. היא הלכה לעולמה בטרם עת אחר עינויים קשים, אחרי מחלה ממושכת. במותה אבדה לכל מוסטאי, במולדת ובחוץ־לארץ אחות יקרה שאת מאור פניה ואת חיוכה המקסים והנלבב לא נשכח כל ימי חיינו.

מובא בספר „באר מים חיים" על אבל אברהם. כתוב בתורה: „ויבוא אברהם לספוד לשרה ולבכותה". המלה „לבכותה" כתובה בכ״ף זעירא, ללמדך, שבאות הקטנה יש רמז, שעם פטירת שרה אמנו ניטל הכתר מראשו של אברהם אבינו. רוחצ׳ה ע״ה היתה בחייה כתר מעין זה לא רק בראשו של ר׳ יוסקה בעלה, אלא של כל בני משפחת מונד, ייבדלו כולם לחיים טובים וארוכים.

הכרתי את רוחצ׳ה משנות הילדות וידעתי אותה בשלושה שמות: רוחצ׳ה גרינואלד, רוחצ׳ה אלי ישראל דעם רב׳ס ורוחצ׳ה שלומציס. לאחר נישואיה נוסף לה שם רביעי — רוחצ׳ה מונד.

רוחצ׳ה היתה דמות נאה, ומוצאה ממשפחה רמת־יחש, משפחה בעלת דמויות מופלאות של ענקי ההוראה וגדולי החסידות. מילדותה ספגה רוחצ׳ה את רוח היהדות המסורתית, ועל פי דרכה נהגה לכל אורך חייה.

קשרי ידידות ושכנות טובה שררו בין ראשי משפחתי לבין משפחת ר׳ אלי גרינואלד ז״ל. אמי־מורתי ע״ה ידועה בשמה הביתי שבע בראנטשעס, היתה חברת ילדות של דינה ע״ה, אחותה הבכירה של רוחצ׳ה. במשך שנים אחדות גרנו ברובע אחד, בבתים סמוכים. בית גרינואלד וחנות הברזל שלהם היוו את מרכז הרובע. בשנות מלחמת העולם הראשונה התידדתי עם אחיין של רוחצ׳ה, אף הוא בשם משה, וקראו לו משה גריידינגר, על שם עיר מולדתו. הוא הובא למוסטי לגור בבית סבא וסבתא, ר׳ אלי ומרת שולמצ׳ה. בכל הזדמנות נאותה, ביחוד בעת שכיבדה אותי סבתא של משה גריידינגר בפירות־שבת, לא שכחה מרת שלומצ׳ה להדגיש, שהיא חוטר מגזע הצדיק הנפלא ר׳ מאירל מפרמישלאן. ואכן, בתכונות אופיה של רוחצ׳ה היו ממידותיו של ר׳ מאירל. תבונה, מסירות ודאגה לזולת היו תכונותיה.

הבית שהקימה רוחצ׳ה בעמל רב כע.ר כנגד לבעלה ר׳ יוסקה, נהיה לבית ועד של המוסטאים — בית חם ופתוח לרווחה — ורוחצ׳ה ניצבת לצד יוסקה בהגשת עזרה וסעד לנזקקים לכך. כדרכו של ר׳ מאירל מפרמישלאן חלקה רוחצ׳ה כבוד לאנשים הפשוטים ביותר והתיחסה בסובלנות גם ליהודים שלא היו שומרי־מצוות.

רוחצ׳ה קיימה בחייה את פירושו של הצדיק מפרמישלאן לפסוק מסוים בפרשת „כי תשא״. — „ונתנו איש כ ו פ ר נ פ ש ו לד׳״ — ללמדך שכל יהודי, אף יהודי הידוע כ כ ו פ ר — יקריב את נ פ ש ו לכבודו של הקדוש ברוך הוא, אם השעה צריכה לכך.

עד לשנות חייה האחרונות היתה רוחצ׳ה דבקה בימי הילדות והנעורים שלה במוסטי. וזאת לא היתה דבקות של כיסופים בלבד. רוחצ׳ה היטיבה נגן בכינור ובנבל הזכרונות, בעדינות נגעו אצבעותיה במיתרי זכרונותיה על אישים, דמויות ומאורעות במוסטי. כשסיפרה רוחצ׳ה זכרונות, יצאו מפיה צירופי־לשון וניבים, שמקורם בהשראה פיוטית טהורה.

המנוחה היתה עדינת־נפש, טהורת־לב, דמות שופעת חן וחסד. בשנות מחלתה הקשה שתתה את מלוא כוס התרעלה של יסורים, אולם אף בימים הקשים ביותר של חייה לא סר החיוך מפניה בשעה שבאו יוצאי מוסטי לבקר אצלה. החיוך הנלבב בא לכסות מהם את מכאוביה. כשביקרנו אצלה לפני שנתיים, גייסה רוחצ׳ה את שארית כוחותיה כדי לגרום לי ולרעיתי נחת־רוח.

ינוחם ר׳ יוסקה על שהיתה לו רעיה כרוחצ׳ה; ינוחמו יוצאי חלציו על שהיתה להם אמא וסבתא כמותה. ימתקו לה רגבי עפר המולדת ותהא נשמתה צרורה בצרור החיים.

א. בינות
תל־אביב

שנה למותה של רחל מונד
(דברים באסיפת אבל לזכרה)

אנו מתיחדים הערב עם זכרה של יקירתנו רוחצ׳ה זכרונה לברכה שהסתלקה לפני שנה, שחייה נגדעו בטרם עת אחרי מחלה קשה שגרמה לה עינויים וסבל קשה במשך שנים.

האבידה הגדולה במות רוחצ׳ה היא לא רק של יוסקה וילדיה, ולא רק של משפחתה ושל יוצאי מוסטי, שרוחצ׳ה היתה אהובה ונערצת על כולם, אלא גם של כל מכריה ומיודעיה וסתם יהודים שהמנוחה היתה להם לעזור ולסעד.

מטרת אזכרת אבל זו היא לא רק להתפלל לעילוי נשמתה ולבטא בצוותא את הצער והיגון על אבדן האישיות היקרה והמופלאה שדמותה חרותה בלב כולנו, אלא גם להעלות זכרונות על רוחצ׳ה, למען ישמשו מעשיה הטובים דוגמה לכולנו. יורשה לי איפוא במידת יכולתי המצומצמת להעלות מספר קווים לדמותה הנעלה, הפקחית וטובת־הלב של אחותנו רוחצ׳ה.

יש אנשים שסובלים בראותם אדם במצוקתו והם מוכנים לעזור לנצרך לפי יכולתם, והרצון לעזור נובע מתוך השקפתם הסוציאלית ומתוך הצורך להרגיע את מצפונם. ולאחר שעזרו לזולת מצפונם נקי והם באו על סיפוקם; ויש אנשים שגם הם מתיסרים בראותם אדם במצוקתו, וגם הם מוכנים לעזור לו, אבל נכונותם זו אינה תוצאה של השקפה סוציאלית או השפעה חיצונית, אלא היא נובעת מתחושה פנימית עמה נולדו, מתחושה שהיא חלק אינטגרלי ממהות נפשם; לא לשם הרגעת המצפון יעשו את שיעשו, שכן את מצפונם אי אפשר להרגיע, מאחר שהוא תמיד תובע לעשות עוד ועוד. טובי־לב אלה אינם מסתפקים בעזרה חד־פעמית לפלוני או לאלמוני, אלא הם מפרישים חלק נכבד מזמנם וממרצם לרכוש ככל האפשר יותר אנשים למעשי צדקה ועזרה לנצרכים. רוחצ׳ה ז״ל נמנתה עם הסוג השני של רחמנים. כששמעה שמשפחה מוכרת לה שרויה במצוקה וסובלת מחסור, חיפשה מיד שותף לדבר מצוה ויחד יצאו לאסוף אמצעים כדי להקל למשפחה הנצרכת.

זוכרני יום אחד שבאתי לביתה, והיא חזרה מפעולה לטובת אשה זקנה מיוצאי עירנו ואמרה לי: „ליפא, היום נחלתי כשלון, פלוני סירב לתת נדבה. הדבר חרה לי מאד, אבל יותר משחרה לי כאב לי; רחמתי על האיש הזה. כסיל שכמותו, נזדמנה לו מצווה והוא החמיץ אותה״. למשמע דבריה נוכחתי פעם נוספת באצילות רוחה. שכחה את העלבון שגרם לה אותו סרבן והיא מרחמת עליו שהחמיץ הזדמנות לעשות מעשה טוב.

רוחצ׳ה שמחה שמחה רבה כששמעה שהעולים החדשים בני עירנו הסתדרו בעבודה, בשיכון ובאו אל המנוחה והנחלה. לא פסקה להתעניין בהם ותמיד שאלה על שלום פלוני ועל מצבו של אלמוני. כאשר אני הגעתי ארצה ובאתי לביתם, פרצה בקריאת גיל ושמחה: „ברוך השם יתברך שזכיתי לראותך בחיים. עצה ראשונה איעצך: לא לדאוג. אני בטוחה שתמצא את מקומך בארץ״. מיד ניגשה לטכס עצה איך ומה עלי לעשות כדי שהסידור יהיה מהיר וטוב. וכאשר אמרתי לה שאינני מודאג ואני מלא תקוה ובטחון שאסתדר בקרוב, ענתה: „אמן וזמן, כן יהי רצון״, ופניה קרנו מאושר על גודל אמונתי. אהבת רוחצ׳ה לזולת, לכל יהודי, ובראש וראשונה ליוצאי עירנו, היה עקרון מקודש בחייה ותמיד היתה מוכנה להושיט יד לעזרה.

אחת התכונות הבולטות של רוחצ׳ה היתה דאגתה ליחסי אנוש וחברות בין יוצאי עירנו. פעם היה ויכוח בישיבת הועד (הישיבות היו מתקיימות תמיד בביתם) על ענין מסוים של אחד החברים. כתום הישיבה אמרה לי בלחש: „ליפא, אנא, עשה הכל שהענין ייגמר בטוב. הלא אתה יודע שעל שנאת אחים חרבה ירושלים״.

בשנת 1935 עלתה ארצה משפחת מונד. המצב בארץ היה די קשה, ובלי כל היסוסים, על אף היותה בת למשפחה מיוחסת, התחילה רוחצ׳ה לעבוד בעבודה לא קלה ועזרה ליוסקה בעלה בפרנסת הבית. שכן לא אשה כרוחצ׳ה תשב בחיבוק ידים ותתלונן על מחסור. היא עבדה כדי שיוכלו לחנך את הילדים ולהקים בארץ בית יהודי לפי דרכה והבנתה. ביחד עם יוסקה יבל״א חינכה וגידלה 3 ילדים שהם גאוות כולנו, וכוננה בית לתפארת, בית יהודי מכובד, שהיה לבית־ועד לכל ידידיהם, ובראש וראשונה ליוצאי עירנו. צדקת היתה רוחצ׳ה, וכידוע מדקדק הקב״ה עם צדיקים כחוט השערה, ועם האשה הטובה והרחמניה הזאת המר הגורל והיא חלתה במחלה קשה שגרמה לה במשך שנים עינויים גופניים קשים — גופניים ולא נפשיים, כי רוחה היתה חזקה ואמונתה בצדקת אלוקים נשארה איתנה.

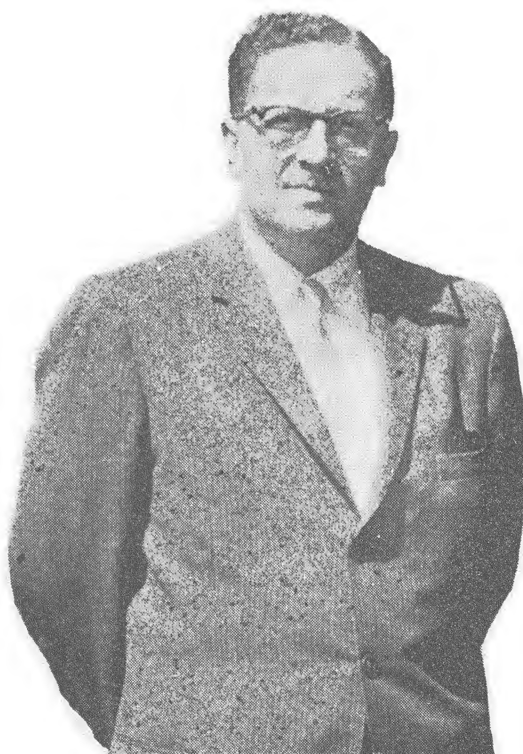
ויותר מאיוב שעונה ביסורים רבים וקשים ובטחונו שלא חטא לא נתערער, ובאמונתו בצדקת אלוקים היה תוהה ושואל: מדוע אין הצדק מתגלה, ומדוע הצדיקים סובלים והרשעים מצליחים — שאלה לגיטימית גם בפי צדיק. ואילו רוחצ׳ה לא התרעמה ומתוך צידוק הדין היתה אומרת: „העונש שבא עלי — כלום יודעת אני במה חטאתי? כלום אפשר שיצא אדם צדיק מלפני ה׳? הלא הכל נעלם מעינינו, בודאי חטאתי ואני לא יודעת...״ כן, אני מעז לומר, שביציבות אמונתה באלוקים, באומץ לבה ובעוז רוחה עלתה רוחצ׳ה על איוב, והיחס הסטואי למחלתה עשוי לשמש מופת ודוגמה.

המדרש אומר: „בזכות התרומות והמעשרות נכנס הכהן הגדול לקדש הקדשים בשלום ויצא בשלום״. אומר חוקר מקרא בן זמננו: הדאגה לזולת, עידוד לחברים, עזרה לנצרכים במעשים ובעצה טובה, קבלת כל אדם בסבר פנים יפות — אלה הן התרומות והמעשרות בזמננו. מידות טובות אלה וכיוצא באלה היו חלק מישותה של רוחצ׳ה שלנו.

אחי ואחיותי, דלים כשרונותי מכדי לספר ולתאר את כל התכונות הנעלות של רוחצ׳ה. אסתפק איפוא במשפט אחד: הלך מאתנו אדם נפלא, אשה שפשטות וענוה הנחו את דרך חייה, שמילאה עד הסוף את חובתה כרעיה, כאם וכשוחרת טוב לכל אדם. על כן משרה מותה אבל וצער ויגון למשפחתה, למכריה ולמוקיריה. וליוסקה ולילדים אומר — אבידתכם היא גם אבידתנו, יגונכם הוא יגוננו, ואולי תמצאו נחמה בזה שחייו של אדם אינם נמדדים לפי ארכם אלא לפי תוכנם ותוכן חייה של יקירתנו רוחצ׳ה היה מלא טוב, חן וחסד. ואסיים בפסוקים אחדים מספר משלי, התואמים את רוחצ׳ה ואת דרך חייה:

אשת חיל מי ימצא — ורחוק מפנינים מכרה.
בטח בה לב בעלה — גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה.
כפה פרשה לעני — וידיה שלחה לאביון.
פיה פתחה בחכמה — ותורת חסד על לשונה
צופיה הליכת ביתה — ולחם עצלות לא תאכל
קמו בניה ואשרוה — בעלה ויהללה
רבות בנות עשו חיל — ואת עלית על כולנה
אשה יראת ד׳ היא תתהלל — תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה.
תהא נשמתה צרורה בצרור החיים ויהי זכרה היקר מבורך, אמן.

חיים זילבר ז״ל

נולד: 7 בינואר 1907
נפטר: 12 בפברואר 1965

Haim Silber of blessed memory
Born: 7 January 1907
Died: 12 February 1965

דר. יעקב ראַטה
פאַריז

חיים זילבער ז״ל

איך האָב קיינמאָל נישט געטראַכט, אַז איך וועל דאַרפן שרייבן אַ נעקראָלאָג נאָך חיים זילבער. היות ער איז געווען יינגער פון מיר מיט 7 יאָר, האָב איך לויטן נאַטור געזעץ געדאַרפט שטאַרבן פאַר אים. האָט אָבער דער גורל אַנדערש באַשטימט, און איינמאָל באַקום איך פון מיינע בני עיר פון תל־אביב אַ מעלדונג מיטן קעפּל „חיים זילבער ע״ה". ס'איז מיר פינצטער געוואָרן פאַר די אויגן, ערשט נישט לאַנג האָבן מיר זיך געטראָפן אין ניו־יאָרק, און חיים האָט אויסגעזען געזונט, פריש, מונטער, פול מיט לעבנסלוסט, און מיט איינמאָל נישטאָ מער אונדזער חיים. איך האָב באַלד טעלע־

מצבה של ר׳ אברהם זילבר ז״ל אביהם של חיים ז״ל ושל פרופ׳ מ. זילבר יבל״א
Tomb stone of Avraham Silber of blessed memory, Father of Hayim Silber and Prof. M. Silber.

פֿאַנירט צו זיין אַלמנה, לילי, און זיך דערוווּסט דעם טרויריקן אמת, ווייל ס'האָט זיך מיר נישט געוואָלט גלייבן, אַז חיים איז אַוועק פֿון דער וועלט.

כאָטש ער איז געווען, ווי שוין דערמאָנט מיט זיבן יאָר יונגער פֿון מיר, האָב איך אים געקענט פֿון זיין פּריִעסטער קינדהייט. ערשטנס, האָבן זיך אַלע מאָסטער יידן געקענט, און צווייטנס זענען זיין פֿאָטער און מיינער אָפּט געווען שותפים צו געשעפֿטן, און אונדזערע מאַמעס זענען געווען די עלעגאַנטסטע יידישע פֿרויען פֿון מאָסט, פּשוט דערפֿאַר ווייל זיי זענען געווען די רייכסטע פֿונעם שטעטל.

צוליב דעם יאָרן אונטערשייד האָט זיך אונדזער פֿריינדשאַפֿט אָנגעהויבן ערשט אין יאָר 1924, ווען ער איז שוין אַלט געווען 17 יאָר. איך געדענק גענוי דאָס יאָר, ווייל איך בין דעמאָלט נאָך פֿאַרשיידענע עקזאַמענס געקומען אַהיים זיך אַביסל אָפּרוען.

דעמאָלט האָבן זיך צו מיר געוואָנדן עטלעכע חברים און חברות, צווישן זיי חיים זילבער, איך זאָל מיט זיי שטודירן געטע'ס „פֿאַוסט". דאָס האָט געדויערט עטלעכע חדשים. חיים האָט אַרויסגעוויזן אַ גרויסן אינטערעס פֿאַר דעם ווערק, און ער איז מיר דערפֿאַר געווען אייביק דאַנקבאַר. ער האָט עס דערמאָנט ביי יעדער געלעגנהייט, און איין מאָל עפֿנטלעך בעת אַ קבלת־פּנים פֿאַר מיר אין מאָסטער פֿאַראיין אין ניו־יאָרק.

ווען איך בין דאָס ערשטע מאָל געקומען קיין אַמעריקע אין יאָר 1949, האָט מיך חיים אָפּגעפֿונען, ווי אַזוי ווייס איך נישט. ער האָט שוין מיך נישט אָפּגעלאָזט. ער האָט מיר דערציילט, אַז ווען די באָלשעוויקעס האָבן באַזעצט מאָסט נאָכן אָפּמאַך היטלער־סטאַלין ימ"ש, האָט זיך אים איינגעגעבן צו אַנטלויפֿן פֿון אונדזער שטעטל, געקומען קיין ווילנע און פֿון דאָרט קיין אַמעריקע איבער שטאָקהאָלם, איטאַליע און כאַן־דאָמינגאָ. אין ניו־יאָרק האָט ער געטראָפֿן זיין ברודער משה, היינטיקער פּראָפֿעסאָר פֿון מעדיצין אין ניו־יאָרק און אַ גרויסן טייל פֿון זיין משפּחה, און דער עיקר זיך באַקענט מיט זיין צוקונפֿטיקער לעבנס־באַגלייטערין, לילי, וועלכע האָט אים געבוירן צוויי זין.

חיים האָט פּראָספּערירט אין געשעפֿטלעכן לעבן נאָך דעם ווי ער איז באַפֿרייט געוואָרן פֿונעם מיליטער ביים סוף פֿון דער מלחמה. ער איז אָבער נישט געווען אַריין געטאָן אין מסחר בלב ונפֿש, ער האָט נישט פֿאַרגעסן, אַז חוץ דעם איז נאָך עפּעס פֿאַראַן, ער האָט געפֿונען צייט צו לערנען פּאָרטוגעזיש, ווייל ער האָט געהאַט געשעפֿטן מיט בראַזיל, און אויך שפּילן פּיאַנאָ. דער עיקר האָט ער זיך פֿאַרנומען אויסער דעם האַנדל מיט פֿילאַנטראָפּיע.

אַזוי ווי ער האָט זיך דערוווּסט, אַז אַ מאָסטער איז לעבן געבליבן און געפֿינט זיך ערגעץ ווו אין אייראָפּע, האָט ער אָנגעקניפּט אַ פֿאַרבינדונג און געשיקט הילף אין יעדער פֿאָרם: געלט, פּעקלעך און מעגלעכקייט אַוועקצופֿאָרן קיין אַמעריקע, און דער עיקר קיין ישראל. אין תל־אביב האָט ער געגרינדעט אַ ליי־קאַסע אויפֿן נאָמען פֿון זיין פֿאָטער און מוטער, אברהם און לאַנע זילבער, ווו יעדער מאָסטער האָט געקאָנט באַקומען

מצבה של חיים זילבר ז"ל, בניו־יורק
Tombstone of Hayim Silber in New York

אַ הלוואה. און אַז חיים איז געקומען קיין תל־אביב, וואָס איז זייער אָפט געשען, האָט ער זיך געהייסן ווייזן די רשימה פון אַלע וועלכע זענען געווען שולדיק דער לייַ־קאַסע. ער האָט דאַן געמאַכט דעם סך־הכל, און געזאָגט קיינער איז גאָר נישט שולדיק. ער האָט אַלץ באַצאָלט.

איך האָב זיך אָפט מיט אים געטראָפן אין ניו־יאָרק און אין פּאַריז, און אונדזער פריינדשאַפט איז געוואָרן אַלע מאָל טיפער. ער האָט שטענדיק געוואָלט זיין צו מיין דיספּאָזיציע מיט זיין אויטאָמאָביל, אין ניו־יאָרק, געוואָלט אויך איך זאָל ביי אים וווינען, איך בין טאַקע עטלעכע מאָל ביי אים געשלאָפן, געפונען ביי אים און ביי לילי׳ן אַ וואַרעמע היים. ער האָט מיר אַלע מאָל געזאָגט: אַז דו ביסט אין ניו־יאָרק, האָב איך נישט קיין געשעפטן, און בין מיט דיר אַזוי לאַנג ווי דו ביסט אין קאָלומבוס׳עס מדינה. אַ סך מאָל האָב איך געמוזט אים אָפּנאַרן און זאָגן, אַז איך בין פאַרנומען אַנדערשווו, כדי אים נישט אָפּצורייסן פון זיינע געשעפטן.

חיים איז געווען אַ וווּנדערבאַרער מענטש, דער בעסטער פון אונדז מאָסטער. מיר וועלן אים קיין מאָל נישט פאַרגעסן. זאָל דאָס זיין אַ טרייסט פאַר זיין לעבנס־באַגלייטערין, לילי, און פאַר דער גאַנצער פאַמיליע.

חבל על דאבדין דלא משתכחין.

אברהם אקנר

חיים זילבר ז״ל

חיים זילבר נולד במוסטי בשנת 1907 להוריו לנה ואברהם. אביו היה איש עשיר, סוחר יערות ובעל מנסרה. נמנה עם נכבדי העיר, שומר מצוות ומקובל על האוכלוסיה כולה — היהודית והנוצרית כאחת. היה לו מעמד מכובד בקהילה היהודית, בה היה פעיל. היה גם חבר בהנהלת העיריה. בתפקיד זה צריך היה לעתים מזומנות להלחם בעקשנות בעד זכויות האוכלוסיה היהודית בעיר.

אברהם זילבר ז״ל הקדיש חלק נכבד מזמנו לעניני צדקה. ביתו היה מעין מוסד עצמאי לצדקה וגמילת־חסדים. נצרכים מכל המינים היו פונים אליו לעזרה וסעד, ותמיד היו נענים בעין יפה.

בניו, חיים ז״ל וד״ר משה (מונדק) יבל״א, והבנות, הי״ד, ירשו מהוריהם את מידותיהם התרומיות והתמידו במסורת אבותיהם.

חיים, אף על פי שהיה בן עשירים, לא נמשך לחוגי הימין. להיפך, היה חבר בהסתדרות „האור״, שרשמית היתה בלתי מפלגתית, והשתייכו אליה בני הנוער מכל שכבות העם, ולימים, כאשר „האור״ ו„אחווה״ התמזגו והקימו סניף „ההתאחדות״ במוסטי, הצטרף חיים למפלגת העבודה הציונית והיה פעיל בסניף בכל תחומיו.

פעם אחת, כשביים מחזה ולאחר מספר שבועות של חזרות התברר ביום ההצגה שאחד השחקנים הראשיים לא יוכל לשחק משום שאביו, חסיד בלז, הבטיח לרב העיר לאסור על בנו להשתתף בהצגה, והיתה סכנה שההצגה תבוטל, עלה חיים ברגע האחרון על הבמה וגילם את תפקידו של שלמה רייטר בהצלחה ובכשרון. העלאת ההצגה בהצלחה למרות זממם של הרב והחסידים הקנאים להכשילה, הנחילה נצחון גדול לנוער בעירנו במאבקם נגד החסידים הקנאים.

משהתחלנו לבנות את בית־העם, קראנו לו „בית יהודי״ Dom Zydowski, השתדל חיים אצל אביו שימכור לנו את עצי הבנייה בהנחה גדולה ואף אישר לנו אשראי לתקופה ארוכה.

בשנת 1926 עלה חיים לארץ. איתרע מזלו והוא בא לארץ בהתחלת המשבר הכלכלי הגדול עם תום העליה הרביעית וקשה מאד היה לו למצוא עבודה ולהסתגל לתנאים שהחמירו והלכו. בכל זאת כתב מכתבים מלאי התלהבות להוריו, לחברים ולמורו אליהו טייטלבוים שהעריצו מאד. בכל מכתב אפשר להרגיש את אהבתו לארץ־ישראל למרות חבלי הקליטה הקשים. לא המחסור ולא התנאים ששררו אז בארץ „שברו״ אותו, ולא עלה על דעתו לחזור לגולה אלמלא המִכתבים התכופים של הוריו, שלא נלאו לשדלו

לחזור לבית ההורים, שהיה מלא כל טוב. חיים לא יכול היה לעמוד נגד השידולים הבלתי־פוסקים ונכנע, אם כי שובו למוסטי היה כרוך ביסורי־נפש גדולים.

בשנת 1935 תקפו אותו געגועים לארץ־ישראל. הפעם בא כתייר, שהה בארץ שבועות אחדים, וכשחזר למוסטי התאספנו כולנו — גם חברי מפלגות אחרות — באולם „התאחדות" בשבת אחר הצהרים וחיים מסר ד"ש חי מהארץ. שעות אחדות עמד חיים על הבמה ושיתף את המאזינים ברשמיו מארץ־ישראל. הוא ריתק את כולנו בהרצאתו המאלפת, וממש שתינו בצמא כל מלה שיצאה מפיו.

כשפרצה מלחמת העולם השניה הצליח חיים להימלט מפולין ואחרי תלאות ונדודים רבים הגיע לארצות־הברית, התגייס לצבא האמריקאי, השתתף בקרבות ואחר גמר המלחמה חזר לניו־יורק, הקים משפחה ובנה ביתו, שגם מבחינה כלכלית היה מבוסס ומסודר. באותה עת, על אף שקידתו לבסס את ביתו, התמסר בכל מאודו לעזור לנמלטי מוסטי שנשארו בחיים אחרי השואה. בהיותי באמריקה ראיתי אצלו עשרות מכתבים מניצולי השואה במחנות פליטים שונים שעמדו אתו בקשר מכתבים, וחיים ענה לכל אחד, עודדו, שלח לו חבילות וגם כסף. חיים לא נרתע מכל קושי כשצריך היה לעזור לניצולי השואה. גם אירגן ועדה מיוחדת ע"י האירגון של יוצאי מוסטי באמריקה למתן עזרה וסעד לניצולים.

עם תקומת מדינת־ישראל נהג לבקר בארץ לעתים תכופות יחד עם רעייתו לילי תבל"א. חיים אהב את הארץ ואת המפעל הציוני בכל נימי נפשו. הוא היה אומר: „בביקורי בארץ, התענוג הגדול שלי הוא הפגישות עם בני העיר". כאן המקום לציין, שאם קיים בישראל אירגון פעיל של יוצאי מוסטי, הרי יש לזקוף זאת לזכותו. הוא היה ממריץ אותנו לפעילות ומדביק אותנו ברצונו לעשות את המכסימום למען עולי מוסטי.

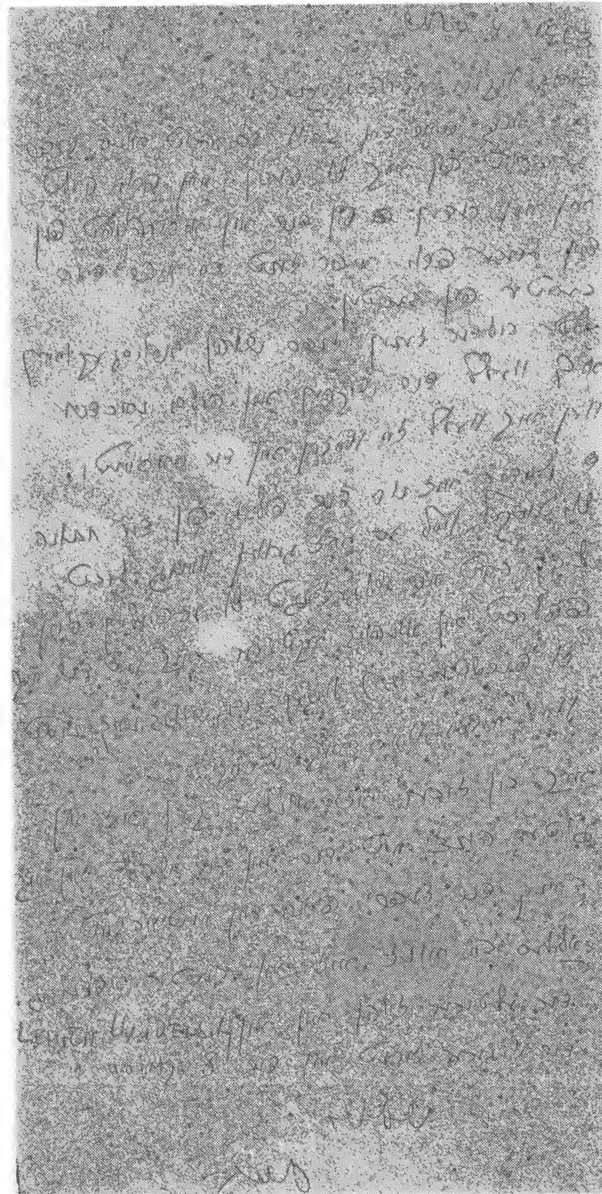
בכל פעם כשהיה בא לישראל היה שואל: מי זקוק לעזרה, ותמיד היה מעמיד לרשות האירגון סכומים ניכרים לחברים בודדים שנזקקו לעזרה.

באחד מביקוריו השתתף בישיבה של קופת גמילת־חסד, שאז התמקדה בה העזרה לחברים שנזקקו לקופת גמ"ח. היו גם חברים שפיגרו בתשלומים. חיים ביקש שנכין לו רשימה של החברים שקשה להם להחזיר את חובותיהם. לאחר שהגשנו לו את הרשימה שהסתכמה בסכום מכובד, כתב חיים צ'ק על כל הסכום שחבו החברים, הושיט אותו לגזבר ואמר: „אני משלם עבורם. מחקו אותם מרשימת החבים".

בשנות הששים, באחד מביקוריו בארץ, ביקש אותנו חיים שנזמין אותו לישיבת האירגון. בישיבה אמר: „את הורי הכרתם כולכם, ואתם יודעים באיזו מסירות קיימו את מצוות גמילת־חסדים; אנו, בניהם, רוצים להנציח את זכרם ע"י ייסוד קרן ע"ש אברהם ולנה זילבר, קרן לעזרה למקרים דחופים ולהענקת מלגות לתלמידים של בני־מוסטי, הלומדים בבתי־ספר תיכוניים וגבוהים. קרן זו תגלם את המשך פעולתם של הורינו ז"ל

בהתאם למסורת שלהם במוסטי". התרשמנו מאד מהצעתו ובו במקום הוחלט להקים את הקרן.

קרן זו פועלת כאגודה רשמית, מאושרת לפי תקנון שקבענו לפני 13 שנים. בראשית

מכתב מחיים זילבר אל אברהם אקנר בדבר ייסוד קרן זילבר

פעולתה היתה מגישה עזרה לנצרכים, אולם בשנים האחרונות מתמקדת עיקר פעולת הקרן בהענקת מלגות לתלמידים ביום הזכרון של חיים ע״ה.

חיים גם הגה את הרעיון של הוצאת ספר הזכרון למוסטי והיה ממריץ בנו לאסוף חומר. שנה לפני מותו הטראגי כתב לכותב הטורים האלה: „אל תדאג לקשיי מימון. נאסוף כסף למטרה זאת, העיקר שצריך להתחיל״. הגורל האכזרי שם קץ לחיו באמצע הדרך. חיים זילבר נעקר מתוכנו כעץ פורה אשר טרם הגיע לניבה מלאה. אמנם כבר עברו עשר שנים מאז האסון, בו נתקפחו חייו, אך כל אחד מאתנו חש את האבדה הגדולה כאילו רק אתמול קרה האסון. את חיים זילבר, איש המעש ורב הפעלים, חסרים אנו בכל צעד ושעל ואין מי שימלא את החלל הריק. גדולה האבדה לא רק למשפחתו ולידידיו, כי אם לכל בן מוסטי, בין בארץ, בין בגולה.

הוצאת ספר הזכרון, אשר חיים היה מיוזמיו הראשונים והראשיים, והדפים שאנו מקדישים בו להנצחת זכרו, תשמש גם מצבה חיה לחיים זילבר, היקר באדם, החבר המסור והרע הטוב שנקטף ללא עת ושירת חייו באמצע נפסקה. זכרו לא ימוש מקרבנו לעד.

משה שטאַרקמאַן ז״ל

חיים זילבער ז״ל

ס׳איז מיר קיינמאָל אויפן זינען נישט געקומען אַזאַ שרעקלעכער געדאַנק ווי מספּיד זיין דעם חבר פון מיינע קינדער־יאָרן חיים זילבער. אָבער — וואָס עלטער מיר ווערן אַלץ שטאַרקער דערפילן מיר די נאָנטקייט פון טויט, אַפילו ווען מיר זענען געזונט און ריכטן זיך אַליין צו לעבן לאַנג. מיר דערפילן די קאַלטע פינגער פון מלאך־המוות און דערהערן דעם שאָרך פון זיינע שוואַרצע פליגל, ווען עמיץ פון אונדזערע נאָענסטע גייט אַוועק.

דעם באַריר פון טויט פיל איך גאָר שטאַרק, ווייל מיט דעם פּלוצימדיקן טויט פון חיים זילבער איז אויך אַוועק פון דער וועלט אַ ליכטיקער און שיינער טייל פון מיין אייגענער קינדהייט און יוגנט, — עס זענען געשטאָרבן מיינע אייגענע טעג פון די „חדר״־יאָרן, פון די שקאָלע־יאָרן, די יאָרן פון קינדערשע שפּילערייען, פון באַהעלטענישן און לויפענישן, און פון שפּעטערדיקע יינגלישע שפּאַצירן אין מאָסטער וואַלד, און פון די סודותדיקע שמועסן בעת קריאת־התורה, ווען מיר זענען געווען בלויז צווישן אַ האַלבן טוץ יינגלעך, וואָס האָבן געדאַוונט מיט די חשובע בעלי־בתים פון ר׳ יאַנקעלע אלי׳ אביגדורס מנין.

חיים איז געווען אַ קינד פון אַ רייכער שטוב; אַ קינד פון אברהמטשע און לאַנע

זילבער. אויב ער אַליין האָט אין זיין קינדהייט נישט געזען קיין נויט, האָט ער אָבער געזען פון דער נאָענט די נויט פון אַנדערע. די נויט פון מענטשן, וואָס זענען געקומען בעטן טובות ביי זיין טאַטן — און קיינער איז נישט אַוועק מיט ליידיקן. חיים האָט דעריבער זיין גאַנץ לעבן זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ גרויסער סענסיטיוויקייט, מיט אַ שאַרף מיטגעפיל צו ליידנדיקע. מיט דעם דערקלערט זיך, וואָס ער האָט תמיד געטראַכט וועגן אַנדערע, — ספּעציעל וועגן מאָסטער יידן, וואָס זענען פאַרוואָגלט און וועגן מאָסטער יידן, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט אין מדינת ישראל.

איך האָב דערהאַלטן בריוו פון תל־אביב, פון וועלכע איך לייען אַרויס, אַז חיים׳ס פּטירה איז אויפגענומען געוואָרן פון די לאַנדסלייט אין ישראל נישט בלויז ווי אַ שרעקלעכע, ווי אַ שוואַרצע בשורה, — נאָר ממש ווי אַ קאַטאַסטראָפע פאַר יעדן מאָסטער פערזענלעך.

חיים האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ סך שיינע געזאַנגען, — נישט געזונגענע געזאַנגען, נאָר טיף באַהאַלטענע אין זיין איידל האַרץ און אין זיין שיינער נשמה. די געזאַנגען זענען געווען וועגן זיין זיס־ליכטיקער און איידעלער לעבנס־באַגלייטערן לילי, וועגן זיינע צוויי קינדער, וועגן זיין ברודער און שוועגערין און זייערע קינדער, וועגן די נאָענסטע קרובים, וועגן חברים, פריינד און לאַנדסלייט, — און וועגן מאָסטער יידן אין מדינת ישראל. אַלע אין איינעם האָבן אים תמיד דאָרט באַגעגנט מיט ליבשאַפט און כבוד, און ער האָט איטלעכן באַזונדער פון די מאָסטער אין ישראל אויך אַרויס־געוויזן ליבשאַפט און כבוד.

אָט די אַלע געזאַנגען אין זיין האַרץ און אין זיין נשמה האָבן זיך פאַרייניקט אין איין גרויס געזאַנג. אָבער פּלוצים, אומדערוואַרט, האָט דאָס האַרץ זיך אָפּגעשטעלט, די איידעלע נשמה איז אַוועק צוריק צום באַשעפערס שאַץ־קאַמער, — ושירת חייו באמצע נפסקה, און — זיין לעבנס־ליד איז איבערגעריסן געוואָרן אין מיטן.

דאָס לעבן און שטערבן פון חיים זילבער איז באמת געווען אַ שיין ליד. „אין איש מת אלא לאשתו״ (סנהדרין כ״ב). קיינער פילט נישט אַזוי אַ מענטשנס טויט ווי זיין אייגענע פרוי, — און דעריבער פאַרשטייען מיר אַלע וואָס פאַר אַ קלאַפּ חיים׳ס טויט איז פאַר לילי זילבער. אָבער זי פאַרמאָגט אפשר מערער כח און מערער מוט ווי אַ סך פון אונדז. און אַנשטאָט מ׳ר זאָלן זי טרייסטן, — קען זי טרייסטן די צווישן אונדז, וואָס ווייסן נישט ווי אַזוי זיך צו טרייסטן. לילין קען איך בלויז זאָגן: ווויל איז דיר, וואָס דיר איז באַשערט געווען צו זיין די לעבנס־באַגלייטערין פון חיים זילבער, זכרונו לברכה. אויב ער איז געווען מאַטעריעל פאַרמעגלעך — האָט די וועלט פאַרמאָגט אַ סך רייכערע פון אים, ער האָט אָבער יאָ פאַרמאָגט אַ באַשטימטע רייכקייט, וואָס נישט אַלע פאַרמאָגן זי. ער האָט פאַרמאָגט אַ רייכע נשמה. כדי איינצוהאַלטן אַ רייכע נשמה דאַרף מען אַ סך האַרצווען, נאָך מערער האַרצווען ווי צו פאַרדינען געלט. אויב מען פאַרלירט געלט, קען

מען עס נאָך צוריקגעווינען דורך געלונגענע געשעפטן, נאָר אַז אַ מענטש פאַרלירט נשמה־רייכקייט, קען ער דאָס פאַרלוירענע מער נישט צוריקגעווינען. חיים זילבער איז געבוירן געוואָרן מיט אַ רייכער נשמה, — און ער האָט זי געהאַלטן אין איין באַרייכערן. ער האָט זי באַרייכערט מיט מעשים טובים, מיט אהבת ישראל און מיט אהבת ארץ ישראל, — מיט ליבשאַפט צו יידן און מיט ליבשאַפט צום יידישן לאַנד.

מיר ווייסן אַז לילי זילבער, ד״ר משה זילבער און מילדרעד האָבן אויך אַזעלכע רייכע נשמות ווי עס האָט געהאַט ח״ים עליו השלום. און מיר ווייסן, אַז אויך די קינדער האָבן אַזעלכע רייכע נשמות. דורך געדענקען חיים׳ען, דורך טראַכטן וועגן זיינע מעשים און דורך גיין אין זיינע שיינע, יידיש־עטישע וועגן, וועלן זיי געפינען יענע טרייסט, וואָס קען נישט קומען פון קיין מענטשן, ווייל שיינע מידות זענען די טרייסט און די ברכה פון גאָט.

אין דער היינטיקער סדרה „שמיני״, האָבן מיר געלייענט וועגן דעם טויט פון נדב ואביהו, און ווי משה רבנו האָט — מיט גאָטס ווערטער — געטרייסט אהרנען — בקרובי אקדש — דורך מיינע נאָנטע ווער איך געהייליקט. לויט דער תורה קען יעדער מענטש זיין הייליק דורך נאָכטאָן גאָט, וואָס האָט באַפוילן די יידן: „קדושים תהיו כי קדוש אני אלוהיכם״, הייליק זאָלט איר זיין, ווייל איך אייער גאָט בין הייליק. ווי אַזוי קען מען נאָכטאָן גאָט? גאָט איז אַ מלבוש ערומים, ער קליידט אָן די נאַקעטע, — אַזוי זאָל דער מענטש אויך זאָרגן, אַז נויטבאַדערפטיקע זאָלן האָבן קליידער. און אַזוי אין אַלע זאַכן וואָס גאָט טוט גוטס פאַר מענטשן, קענען די מענטשן נאָכטאָן גאָט צו העלפן אַנדערע.

מיט צדקה און איבערגעגעבנקייט האָט חיים זילבער נאָכגעטאָן דעם רבונו של עולם, דעריבער איז פּאַסיק צו זאָגן וועגן זיין פטירה גאָטס טרייסט־ווערטער „בקרובי אקדש״, דורך מיינע נאָנטע ווער איך געהייליקט.

אויך מיר מעגן פאַראַפראַזירן דעם פסוק פון דער היינטיקער סדרה וועגן דעם טויט פון אהרנ׳ס זין נדב ואביהו „וכל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ד׳ ״, און דאָס גאַנצע יידישע הויז־געזונט פון מאַסטער, דאָ און אין ישראל, באַוויינט די גרויסע שריפה, וואָס איז געשען צווישן אונדז.

ס׳איז געווען אַ גרויסער גאון ביי יידן ר׳ משה סופר, וואָס מען רופט אים אויפן נאָמען פון זיין ספר „חתם סופר״. ער האָט אַמאָל אַזוי געזאָגט: „מענטשן זאָרגן זיך שטאַרק, אַז זיי זאָלן האָבן מיט וואָס צו לעבן, אָבער ווינציקע זאָרגן זיך, אַז זיי זאָלן האָבן מיט וואָס צו שטאַרבן״. איטלעכער וואָס ווייסט וועגן די מעשים פון חיים זילבער ווייסט אַז ער האָט זיך באַזאָרגט מיט וואָס צו שטאַרבן, — מיט אויפטוען פאַר אַנדערע,

מיט שיינע מעשים, וואָס זיינע יורשים, זיינע קינדער, מעגן באַטראַכטן פאַר דעם שענסטן טייל פון זיין ירושה.

ווען איך און חיים זענען געווען ייִנגלעך, האָבן מיר אין „חדר״ געלערנט פון איין גמרא, זיצנדיק איינער לעבן אַנדערן תמיד אין איין כיתה. גלייך ווי נעכטן וואָלט עס געווען, געדענק איך ווי מיר האָבן איניינעם אויסגעזונגען מיטן גמרא־ניגון די דפים פון דער גמרא בבא מציעא — די פרקים שנים אוחזין בטלית, אילו מציאות און המפקיד. איך וועל דעריבער ענדיקן מיין הספד אויף מיין קינדהייטס־חבר חיים זילבער מיט ווערטער פון דער גמרא, ווי ער אַליין וואָלט מסתמא געוואָלט איך זאָל טאָן: „תהא יציאתך מן העולם כביאתך אל העולם״ זאָל דיין אַוועקגיין פון דער וועלט זיין גלייך ווי ס'איז געווען דיין קומען אויף דער וועלט; „מה ביאתך בלי חטא, אף יציאתך בלי חטא״, — פונקט ווי דו ביזט געקומען אויף דער וועלט אָן זינד, אַזוי זאָלסטו אַוועקגיין פון דער וועלט אָן זינד. ווי יעדער מענטש אין לעבן האָט מסתמא חיים נישט ווילנדיק עמעצן אַמאָל וויי געטאָן מיט אַ בייז וואָרט, — אָבער ער האָט דאָס געטאָן צוליב זיין שטאַרקן געפיל פאַר גערעכטיקייט, ווייל ער האָט נישט געקענט פאַרטראָגן קיין עוולות. ווי טאָן עמעצן כדי צו פאַרריכטן אַן עוולה איז נישט קיין חטא. און דורך זיין מסירת־נפש צו אַנדערע, דורך זיין מוסטערהאַפטער אַרבעט לטובת הכלל, דורך זיין גרויסער פרייגיביקייט אויך אין מתן־בסתר, איז אין אים מקויים געוואָרן די רייד פון דער גמרא: „פונקט ווי ער איז געקומען אויף דער וועלט אָן זינד, אַזוי איז ער אַוועק פון דער וועלט אָן זינד״. זאָל זיין אָנדענק זיין אַ ברכה פאַר זיין פרוי און קינדער, פאַר זיין ברודער משה און פאַר מילדרעדן מיט די קינדער, און זאָל זיין אָנדענק אויך זיין אַ ברכה פאַר אונדז אַלעמען. „תהי נשמתו של חיים צרורה בצרור החיים״. זאָל די נשמה פון חיים זילבער זיין איינגעבונדן אין דעם בונד פון לעבן, לנצח נצחים, ביז אַלע אייביקייטן, עד לביאת המשיח ותחיית המתים, במהרה בימינו אמן.

כ״ג אדר ב' תשכ״ה

27.3.1965

דב סדן
ירושלים

על הני תרי צנתרי דמוסט רבתא

יעקב רפפורט — משה שטרקמן

פרק ראשון: **על יעקב רפפורט**

א

לא ידעתיו מקרוב וראיתיו פעם אחת בלבד, ואף היא ראייה מרפרפת ביותר. נער הייתי, פליט־מלחמה בלבוב, והייתי עושה יום־יום את דרכי מרובע־היהודים, שנמצא בו מעוננו הדל, לרובע הפולנים, שנמצאה בו הגימנסיה שביקרתי בה; אבל בשובי הייתי מאריך מעט את הדרך — קודם כל קראתי את העתונים הפולניים, שהיו דבוקים על כתלי בתי המערכות ברחוב הגימנסיה, הוא רחוב סוקול, וברחוב הסמוך, כ׳ורונשצ׳יזנה, וחוזר ועושה קפנדריה, כדי לעבור ברחוב לינדה, שכמותו כסימטה, ושבו נמצאה מערכת עתון היהודים „טאגבלאט״, שגם היא נהגה להדביק את גליונה על הקיר, וכך הייתי פטור מקניין־עתונים, שלא היה בגדר יכולתו של פליט עני. פעם אחת נחסר העתון מן הקיר ונועזתי ועליתי כדי להעיר את הממונה על כך, והוא, אמנם, הושיט לי בשחוק עקום את הגליון, לאמור: טאָסטו די מציאה (הא לך המציאה), ומשראני גוחן וגומע את הגליון הצהבהב שאותיותיו מטושטשות היו, קרא אל החדר הסמוך: רבותים, קוקטס אָן דאָס סטודענטל, וואָס קען נישט לעבן אָן אונדזער טאָגבלאַט (רבותי, הביטו בהאי צורבא שאין חייו קרויים חיים בלא העתונון דנן). הנקראים, והם שלושה, שישבו וגלגלו בשיחה, נתנו בי עינם בחטיפה, אך אני השהיתי עיני עליהם בארוכה, לקיים בחינת והיו עיניך רואות את רדקטוריך, אשר את האחד מהם שבתי וראיתי לימים, הוא ד״ר מאיר גייאר, הן בעיר מולדתי, שהיה חביב עליה ונקרא לדרוש בה ולהרצות בה, הן בלבוב שעבדתי עמו במוסד שענינו עזרה להסתדרות „החלוץ״, כפי שתיארתי במפורט במאמרי עליו („הפועל הצעיר״), אך השניים האחרים, ד״ר צבי ביקלס־שפיצר ויעקב רפפורט, שוב לא ראיתים פנים, אך היו לי כענין לענות בו — ראשון, שנפטר באביב־ימיו, טרחתי על כינוס כתביו ותרגומם, במלאות שלושים שנה לפטירתו, אחרון קיימתי עמו מגע־

שבכתב, בימים שהייתי עורך מוסף הספרות ב„דבר" וקירבתיו להיותו כסופר לברכה לו, כעדות מאמריו שנדפסו בו, וכעדות אגרותיו הרבות, השמורות עמי.

אך קודם שאדבר בזה, אשוב לאותה פגישת־אקראי במדורו של „טאגבלאט" כדי להעיר על צד הפתיעה שבה — אותו עתון כמותו כשאר העתונים שקראנו, רוחם רוח הפטריוטיות האוסטרית, אבל קטעי־השיחה של השלישיה, שנקלטו לי אגב עירוב של קריאה ושמיעה, לא היה בהם להעיד על כך. מוקדה של השיחה היה, כמין ניחוש פוליטי רהוי, שלפי שהוחזק דבר של ממש, לא היה עשוי להגביר את הפטריוטיות ההיא, שחייבה את החפץ במפלתה של אנגליה, אם לנסח ניסוח מאוחר, את מידת הזהירות שבאותו שיח מוקדם. ולא הזכרתי את הדבר אלא משום מה שאמר יעקב רפפורט (וכפי שהעליתי שוב לא היה עורך אלא אורח במערכת) ותורף אמירתו מה שנקרא שינוי האוריינטציה, ולא כפרט הנוגע לענינם הנידון, אלא ככלל הנוגע לענינים הרבה, כדרך המשל שהמשיל — למן המצביא שמלפני דורות, הוא יורק, שנטש את בן־בריתו אז, עד המצביא שבדור, הוא פילסודסקי, הנוטש, או עומד לנטוש, את בן־בריתו עתה. כי, רבותי — אמר כמבקש לסכם — דרכה של פוליטיקה... אמר, ומה שלא סיים פיו, סיימה כפיפת ראשו ותנועת כפו.

מאותה שעה יצאו שנים הרבה, ולא שמעתי עליו אלא שהוא מבני מוסט רבתא, דהיינו מוסטי ווילקה, או מוסט המעטירה, דהיינו מוסטי קרולווסקיה, והוא גידולה של העיירה ומגדלה, שכן היה בה רוב שנים מורה בבית הספר לילדי יהודים, מיסודו של הברון הירש, וכן ראיתי זעיר־שם זעיר־שם מאמריו, אבל כשהזכיר לפני ידידי אברהם אקנר שני קונטרסים בלשון הפולנית, שרפפורט פירסמם ברבים — O mordzie rytualnym (על עלילת הדם), וכן Nawet w Paryżu nie robią z owsa ryżu (אפילו בפאריס אין שבולת־שועל נעשית אורז), היה לי הדבר כחידוש גמור, ואף שטענת לא ראיתי אינה ראיה, לא יצא הדבר מחידושו. לעומת זאת ראיתי כמה וכמה ממאמריו ב„טאגבלאט", ב„כווילא" וב„אופיניא" ואם זכרוני לא יטעני אף בכלי־מבטאם הפולני של מורי־דת־משה בבתי הספר בגליציה „המאור".

ב

ולענין הקשרים שנהדקו לשנים בינינו, הרי היוזמה יצאה מלפני, שכמה ענינים, שהוא היה בהם בחינת מרא דחיטי, עוררוני לפנות אליו. הדבר התחיל בקטנה אחת — התענינתי בתולדות אגודת חובשי בית המדרש „השחר", שהעמידה כמה כוחות נחשבים בתנועה הציונית והעברית בגליציה, ובכלל החומר שנצבר לי היו גם שיירי המערכת, שנשמרו בידי אחד עורכי „השחר", הוא נפתלי זיגל, והוא שהעמידו לרשותי. והנה בפשפשי בו, מצאתי גם מאמר קטן של יעקב רפפורט על יאן יאקוב רוסו (מתוך הכתיב

ניכר, שנעזר במקור פולני), והבנתי, כי היה קרוב לתנועה הזאת ושוליה, ובבקשי להשיג אינפורמציה, שאלתי עליו, והעמידוני מיודעיו (יוסף פאלק) ותלמידיו (שמשון מלצר, דוד רוקח) על כך, כי הוא משמש מורה וראש בגימנסיה, וכן בסמינר למורים עבריים בלבוב, ומושבו שם, רחוב אוברטינסקה 6/1. פניתי אליו וענני עד מהרה ומכתלי דבריו ודרך כתיבתו ראיתי, כי ניתן ללמוד ממנו כזה וכזאת, והזמנתיו להיות במשתתפי מוסף „דבר" והוא אמנם נענה לי, ואגב השתתפותו התפתחה חליפת מכתבים רצופה. עם פרסום מאמרו פניתי אליו בכמה וכמה שאלות אחרות — בענין אחרון גדולי הבדחנים בגלילותינו, ר' משה הובנובר (פריזאמנט); בענין בירך שאפיר, הנודע ביחוד בשירו, שיר ציון, „אין דרויסן בלאָזט אַ ווינט אַ קאַלטער", שזמרתו נתפשטה הרבה במנגינה שאולה מעם מוניושקו (על פי השיר הזה חיבר אביגדור המאירי את השיר המפורסם „מעל פסגת הר הצופים"), ובעיקר על ד"ר בנימין גריל, העילוי הנודע מזולקיב, שהוא הכירו מקרוב, ואף כתב עליו, ואני פרסמתי לימים מונוגרפיה עליו שנדפסה תחילה ב„דבר" ולימים הרחבתיה כדי ספר („כוכב נידח"). ותהי ראשית פנייתי בזה בקטנה אחת — אלו שנים קודם פרסמתי סקירה על עבודתו של חוקר אוקראיני בקיוב בענין איבן פראנקו והיהודים, ובו נזכר, כי בעניין האגדה על הסומא והחיגר נסמך פראנקו על ד"ר גרילר ושיערתי, כי הכוונה היא לד"ר גריל דינן. שאלתי, כמשפטי, את ר' יעקב, באיזה פרק ומעשים הוא עומד, ואגב כך הזכרתי אותה פגישת עראי מימי נעורי. והרי עיקר תשובתו:

— — לתשובת מכתבך — — שגריל וגרילר היינו הך, נכון מאד. בנימין גריל בכל היותו ציניקן, לא יכול להשתחרר מרוח שטות שנכנס בו אחר הכתרו בכתר דוקטור ואז שינה את שמו, אם שבוש במשפחתו הנמוכה או שבוש במשמעה של המלה גריל (עפיס אַ גריל) והוא לא ידע שבינתיים נתקיימה הנובילִיטציה של הצרצר (ב„שירתי" של ביאליק) והוא משיא כבר לכהונה.

עיקר הדבר שהתקשרתי על פי הוראותיה של מערכת העתון „דילאָ" עם החכם האוקראיני מיכל ווז'ניאק וזה אשר מצא: הבישוף קורילא מטורוב, מתא דיתבא על נהר פרפץ, שחי במאה השתים־עשרה, משתמש באחת מדרשותיו במשל התלמודי על דבר הנשמה והגוף שיכולים לפטור את עצמן מן הדין, בלי להזכיר את המקור. במשל הזה מטפל איבן פרנקו בחיבור מיוחד, שנדפס ב־1905 בפטרסבורג ובשולי הגליון עמוד 12 הוא אומר שהמלומד העברי ד"ר גרילר הראה לו את מקור המשל בסנהדרין צ"א ע"ב. שם ספרו של פראנקו באוקראינית הוא — — וההערה על דבר גרילר — — זה הכל מה שנמצא בכתביו של פראנקו על דבר גריל — — אגב נזכרתי שקראתי פעם ב„הצפירה" משנת 1901 או 1902 מאמר מגריל על איזה נושא תלמודי (כהן איסתניס או נושא דומה).

את צבי ביקלס ז"ל הכרתי, בשנת 1915, אחרי צאת הרוסים מלבוב, התחילו

להוציא שוב את ה„טאגבלאט״. ד״ר מ. גייאר נעשה לעורך הכבוד, ד״ר צבי ביקלס — לסגנו ועבדך בן אמתך כתב הכל. גם ברל לוקר עבד אתי במערכת. במאמרי על יום כיפור בשם „על חטא״ השתמש הפרופ׳ שטראק בתור תרגיל בספר הדקדוק שלו לאידית. כך אמר לי טננבלאט, שירש את מקומי במערכת. אני בעצמי איני מכיר את ספרו זה של שטראק. אל לשכת המערכת היה בא כמעט בכל יום ידידו של ביקלס יעקב מסטל, אחרי שנרפא מפצעיו שקיבל בשעת המלחמה, ש.י. אימבר (ביקלס קרא לו שמואליק) ואורי צבי גרינברג — —

בנוגע למשה׳לי היבניבר ז״ל, נודע לי שאלמנתו עודנה חיה והיא גרה בלבוב, ושהיו לו לא כמו שכתבת שבעה בנים, כי אם עשרה בנים. אחד נולד אחרי מותו. אם אתה זקוק לפרטים, פנה אל פישל ויטקובר — — שהוא אחד מקרוביו — —

על דבר בירך שאפיר לא יכולתי להציל דבר.

להבנת פרטי המכתב אעיר, כי אמנם בספרו של הרמאן שטראק „יידיש־דויטשע טעקסטע״ שהיא מקראה המכוונת להכניס את הקורא, בעיקר הגרמני, למחשבתם, חייהם ולשונם של יהודי מזרח אירופה (ליפסיא 1917) מובאים בתעתיק של אותיות רומיות, טכסטים ביידיש ובכללם אף רשימה של ערב יום־הכיפורים שנדפסה תחילה ב„טאגבלאט״ הלבובאי גל. 233 משנת 1916 וניתנה פה בעילום שם המחבר (עמ׳ 24—27) והיא דוגמה לכתיבתו של יעקב רפפורט ביידיש עממית דשנה. יעקב מסטל, יליד זלוצ׳וב, היה מחבורת משוררי יונג־יידיש בגליציה, סופו עוסק בעיקר בתיאטרון באמריקה, ראש החבורה היה יעקב שמואל אימבר (בן אחיו של מחבר „התקוה״), משורר ביידיש ומסאי בפולנית. פישל ויטקובר (היה חותם אימ״ן ומפרש: איש יהודי מאמין נוצרי), היה יליד קריסניפולי (קריסטינופול) אף הוא ממקורבי החבורה ההיא, תחילתו וסופו ב„טאגבלאט״. מ.א. טננבלאט, יליד אוז׳יראן, היה מעורכי „טאגבלאט״, לימים מראשי סוכנות הידיעות היהודית, יושב בירושלים, ומפרסם מחקרים חשובים על קורות התלמוד. אורי צבי גרינברג — המשורר הגדול, היושב עמנו.

ג

הבאתי מכלל מכתביו אלי דוגמה זו, שהיא טיפוסית לו, ואוסיף, כי במכתביו האחרים מצויים פרטים נוספים, כגון ילקוט אניקדוטין על גריל, שעדותם של אחרים, שהיו ממיודעי העילוי הקרובים (יעקב סאמיט, יצחק צימרמן) אישרתם גם היא, וכן דברים נידחים שהצילם משיכחה (סיפורו של הרב שמואל וולף גוטמן, „קינות נאך תשעה באב״ בהקדמתו של הרב מרדכי אהרנפרייז), אלא שאלה וכאלה עשויים להעלות רושם, כאילו בקיאותו היתה מצומצמת על גליל־גידולו. ולא היא, בקיאותו הקיפה תחומים רחבים יותר, ביחוד בתולדות ההשכלה בגליציה וראשי אישיה ותולדות חכמת־ישראל. המצוי במאמריו יודע, כי ידע את ענינם ממקורות ראשונים, החל במאמריו על מוסדי החינוך

של יהודי גליציה למן ימי הקיסר יוסף השני ואילך, וכלה במאמריו על אישי דורו, וכל אלה נתפרסמו בעיקרם בפולנית, אבל אפילו סקירה של כמה ממחקריו וממאמריו העבריים, שפירסמתי או סייעתי לפרסם בעתוני ארצנו, ו„דבר" בראשם, דיה ללמדנו על כך.

בין אם הכוונה למאמריו על יובלה של אכסניה, היא המונאטשריפט המפורסמת, על עורכיה למן פראנקל וגרץ עד היינמן, בין על פרל ושי"ר; בין בקרתו המצוינת על כרך ההשכלה בגליציה בספרו של יוסף קלוזנר; בין אם הכוונה לקבוצת אגרות ישנות יותר של גדולי המשכילים וסביביהם (ריב"ל, ר' צבי הירש חיות); אם אגרת צעירה יותר, כשל הרצל אל הרבי מטשורטקוב (נדפס בראשונה ב„ציון") שהצילם מכלייה ממש. ולא בלבד באלה, אלא אף במה שנעימתו היתה פופולארית יותר (מאמרו על גרץ נדפס ב„דבר לילדים" ונעתק משם ל„בדרך"), ניכר היה תלמיד חכם, היודע לזווג ידיעת הדברים ביסודם והסברתם הקלה.

ד

בהזכר הסופרים והמורים, שנספו בשואה, לא ניתן לו כאותו חסד־מעט, וזכרו נעדר גם מקובץ „אודים", גם מקובץ „גנזים", ואם נצרף לכך, כי מתוך שלא עלתה בידו, ואולי אף על דעתו, לכנס דבריו במגילת ספר, לא בא זכרו בלכסיקאות, הרי חובה היא למכריו ומוקיריו, תלמידיו ובני עירו, לתקן את המעוות ולהציב לו ציון, שדברינו עתה הם כהתחלה קטנה לו.

משה שטרקמן־חזקוני ז"ל

נולד ב־1906, נפטר ב־2 בפברואר 1975

דב סדן
ירושלים

על הני תרי צנתרי דמוסט רבתא

פרק אחרון: על משה שטרקמן

א

ובבואנו לדבר על משה (יוחנן) שטרקמן, נפתח לגבי התלמיד במה שסיימנו לגבי מורו, כי כן אף הוא, שהמוניטין שלו היה גדול ופירסומו נתפשט הרבה, אף הוא לא עלתה בידו ואולי אף לא על לבו, לכנס דבריו, המפוזרים לאלפיהם אילך ואילך, במגילת ספר, לא ניתן לו יד ושם כראוי לו. אמנם, בלכסיקון הישן של זלמן רייזן הוקדש לו ערך, ובאותה שעה (1929) כבר היה, אמנם, בן עשרים ושתים שנה, אולם יצאו אך כשש שנים ומעלה מאז פירסומו ברבים, וגם הוא עצמו היה רחוק מהיקפו רב־הפנים, כפי שנתגלה לימים, אם כי כמה סימנים כבר העידו על כך, וראש להם נסיונו להתקין מילון ביבליוגראפי של הספרות היהודית על שתי לשונותיה, וכבר נתפרסמו נסיונות של מחקריו לתולדותיה, ביחוד בארצות־הברית. על פי הערך הזה עשויה היתה להצטרף לפי דמותו ועשייתו, פוזיציה נחשבת של חכמת־ישראל המודרנית, ביחוד בתחום ספרות הדורות האחרונים ועתונותם. אך אילו נתפרסם ערך גם בלכסיקון החדש של ספרות יידיש שהוא, שטרקמן גופו, היה אחרון עורכיו, אך לא הביאו אלא עד גמר אות צד״י, וראינו, כי המשכו היה ולא היה כהתחלתו. המשכו היה כן, שהרי הוסיף לכתוב פיליטונים, רשימות, פּורטרטים, וביחוד טיפח מדור ביקורת על הספרים המתווספים והולכים, חדשים לבקרים, וכן מסות ורשימות על עניני תולדות ישראל, בעיות היהדות, המיועדים להמוני קוראים. המשכו לא היה כן — כוונתו הפופולאריזטורית, שגברה והלכה, גם אם נסמכה על ידיעה מהימנה, היטתה איתו יותר ויותר ממגמתו המדעית, באופן שמחקריו ממש פחתו והלכו, ומתוך שהיה סופר קל־כתיבה ונעים־הסברה, ודבריו נבלעו מתוך הנאה, הירבה להתפתות לצרכם של הרבים, ועל כך שמחו השמחים, ומיעט להמשך לצרכם של המעטים, ועל כך דוו הדווים. אבל ריבוי כתיבתו, שתנובתו המרובה השתפעה אילך ואילך, מניח לזרות הרבה, אך גם להבר הרבה ולצרור בצרור־החיים, הם טבלאות־ספר, מבחר גדול ונאה. ודאי הדבר כרוך בטירחה לשוטט ברוב עתונים — והרי הוא עצמו עבד עבודת־קבע בכמה וכמה מערכות עתונים, החל ב„דאָס יידישע ליכט" ו„אידישעס טאָגעבלאַט", דרך „מאָרגען זשורנאל" וה„טאָג" שנתאחד עמו, וכתב כתיבת־קבע בכמה וכמה עתונים „קענעדער אָדלער", „הדואר" וכדומה, והיה עורך אם להלכה אם למעשה, של ז׳ורנאלים, למן „רעפּלעקסן" עד „אונדזער אייגן ווינקל" שסופו „אונדזער אייגן וואָרט", כשם שהיה עורך של אנתולוגיות (וביחוד לשירת יידיש „המשך אנטאָלאָגיע")

ועורך ספרי יובל וזכרון („עטרת שלמה" לשלמה ביקל, „חסד לאברהם" לאברהם גולומב, לכבוד בריש ווינשטיין וכדומה). אכן, בבוא הבורר ללקוט מן המיטב — ימצא רב, וימציא לקהל הקוראים רב, ומי יתן כי נזכה לאותה טובה ובמהרה בימינו.

ב

ועד בוא ילקוט דבריו סדור ומכונס, שאקוה לפתוח שערו בדברי מבוא מספיקים, העשויים להאירו מצדי צדדים, אקדים ואומר מה על אישיותו ודרכו, כאשר הכרתיו מזימונינו בתל־אביב, בירושלים ובניו־יורק ומחליפת מכתביו, שהגיעו למאות רבות ושיש בהם כדי כרוניקה של עניני סופרים וספרים, בשטפם של ימי הדור האחרונים; והם שמורים כתומם — שלו אלי בארכיון האוניברסיטה העברית בירושלים, שלי אליו בארכיון הייוואָ (המכון היידי המדעי) בניו־יורק. אכן, ידידות נאמנה וממושכת היתה בינינו — במשך שנים מרובות כמעט שלא יצא שבוע מבלי שנכתוב זה אל זה, ואף בזמן האחרון רפה הקישור, והכל מחמת שדחיתי והוספתי ודחיתי כתיבת מכתב, שמצפוני תבעו מידי, אך הרגשתי המוקדמת לא הניחתני לכתבו, ועתה אני רואה, כי ממילא הייתי מאחר את המועד. כוונתי היתה לדבר התראה ותוכחה על מידה אחת, שנגרר אחריה רוב שנים, והיא מידת הבזבוז, שאותו תלמיד־חכם מוכשר ומחונן, מתוך חפזון מפליא אך מדהים, בזבז את כוחותיו. העליתי וחזרתי והעליתי לפני את עבודותיו המצוינות — בתולדות הספרות, בחקר־הלשון, במסורת הטייטש, בקורות התיאטרון, בציור דיוקנאותיהם של אישים נשכחים, והוספתי על כך בקיאותו בתולדות ההשכלה והחסידות, התערותו במסורת החיים והמנהגות בסביבי־גידולו, ונעצבתי על יתמותם בתוך שפע פירסומיו האחרים, הטובים והמועילים לגופם, ועל פיזורם המשכיחם מידיעתם של המעיינים ותודעתם. והנה הוא עצמו לא נטר את כרמו שלו ומבחר גפניו, והאנשים שהוא טרח עליהם והיו עשויים לשלם לו מעט טובה על רוב טובתו, שוב אינם. ודאי, אילו אמריקה היידית והעברית היו עתה דבר של רצינות וממש, ונמצא מי שהיה טורח בחייו על ספר־יובל, ובו רשימת ביבליוגרפיה שלו, עתה ספק, אם יימצא שם שיטרח על ספר־זכרון. אודה, חששתי אפילו שלא יימצא מי שיפרסם נקרולוג הגון, וברוך השם שטעיתי. ואודה, כי אין ההרהור מרפה ממני, כי דרכו היה שונה ואחר, וכולו לטובה מכרעת, אילו נשמע לעצתם של קצת ידידיו, והיה משתקע פה, בינינו, לפני עשרים שנה ומעלה, כאשר זירזנוהו לכך, וביותר שהיתה מזומנת לו כהונה כרוחו לאמתה, שהיתה מאזנת בשלוות־העיון שבה את רוחו הנסערת, והוא היה הוא, כלומר מה שהיה בעומקו, ולא היה נגרף לשטחו, והדברים יגעים. אמת, היה לו חלום — עם זיקנתו יבוא אלינו, וישתקע בינינו, אבל לדאבת לבנו, לא זכינו.

ומה אכחד, דווקא בקירבת שדה־עשייתו, בניו־יורק, התבוננתי וראיתי, כי היה שם

מיותר, כי אם לדקדק היה כהיפוכו של מורו מימי ילדותו — מה יעקב רפפורט ביקש להביא את ברוד וטרנופול המשכילים אל עיר מולדתו, מוסט, משה שטרקמן ביקש להביא את מוסט אל ניו־יורק ואל שאר כרכי אמריקה, אך עם תגבורת מעברם של היהודים מברוקלין למנהטן, שבו מתקפחות קודם־כל לשונות עמם הקולקטיביות, שוב לא היו המקום והזמן יפים לכך. וכבר אמרתי להם, במעמדו, לאנשי ייווא, כי הדרך הארוכה ביותר, שמוסד זה עשה, הוא לא מוילנא לניו־יורק, אלא מברוקלין למנהטן, ודי לחכימא.

מה היה משה שטרקמן ביסודו ראיתי באזכרה האחרונה, שנערכה בניו־יורק ליהואש על ידי בתו וחתנו, והיא נערכה, לעצת רעיתי, במעוננו. הקשבתי לחיתוך תפילתו של משה, שעבר לפני התיבה, וניגונו השיבני למחוז־ילדותנו, שלא אבד מדרך תפילתו אפילו קורטוב בן קורטוב של הנוסח והטעם, ואחר כך הקשבתי לדיבורו, שגם בו היתה כאותה מהימנות למקורו, והבנתי מה פירוש איש יהודי, שנתמזגה בו נחלתם של כל שלושת הזרמים, שחילחלו את יהדות מזרחה של אירופה בדור אבותינו ואבות־אבותינו — כי אמנם היה האיש כמזוג היסודות הקיימים של הלמדנות, החסידות וההשכלה, שהם־הם כתשתית ליהדות המודרנית על ציונותה, עבריותה, עממיותה, ולא בכדי היה מנושאי שובלה של היידישקייט.

ג

משה שטרקמן — פטירתו, בעצם כוחו, עשתה רושם, והיתה מצד־מה דומה כפטירתו של נחום סוקולוב, שהרי זה כן זה כתבו עד אחרון־יומם, פיהם כבר נאלם, אך עטם עוד השמיע, ימים רבים, את דבריהם החדשים. כך נדפסו מאמריו של שטרקמאן, כמעט עד עתה, ב„פאָרווערטס", ב„צוקונפט" וכדומה. מאמרי ההספד וההערכה, המשקפים את יחסם החם של סופרים ועתונאים לנפטר, מניינם מרובה ועניינם מרובה כמותו ונביא מתוכם בזה קצת קטעים, שיש בהם בנותן הערה, גם אם היא לפעמים פרוזה למחלוקת הפוסקים. ונפתח במאמרו של ד"ר עזריאל נאקס („פארוועטס", 7 פברואר 1975, ונעתק משום מה בעילום שם ב„חשבון", לוס אנג'לס, אביב, 1975) הכותב לאמור: „משה שטרקמאן עצמו בחר לו, מה יהא תוכן חייו וניגונם. דרכו לא היתה דרך מקרה, כפי שיתרחש לעתים קרובות. הוא היה שותף בר־תודעה לגורל. אלה שהכירו אותו ממאמריו וממסותיו, וידעו כי היה לכסיקוגרף בקיא ומהימן, ממש מומחה לעתונות ולספרות היהודית, וקראו אותו בשתים לשונותינו (בעברית בכינוי מ. חזקוני) — אלה נתפסו, מסתמא, לרושם, כי הוא נתחנך לחלוטין במזרח־אירופה ובילה את ימי נעוריו בישיבות שם, ובבואו לאמריקה כבר היה בשל בלומדותו וקלוט אהבה לאוצרות רוחנו. אך משה שטרקמן שייך לדור, ששרשו, אמנם, היה „בבית הישן", אך עוצב באמריקה, נתחנך באקלימה; תרבות אמריקה השפיעה עליו לטובה, אך לא האפילה על הירושה שספג מעבר ההוא של האוקינוס.

אדרבה, היא גרמה לתגבורת נאמנותו לגזעו שלו ולעומק בינתו באוצרות הרוח של עמו. הוא נולד בגליציה, ובא לאמריקה בסמוך לבר־מצוה, וטעם פה טעם בית־הספר היסודי ובית ספר התיכון, שבהם למד עד מהרה אנגלית. הוא לא התיר לעצמו להתכונן לאומנות או לקאריירה אקדמית מחוץ לסביבה היהודית. כנראה, לא יכול לנשום אויר אחר ולנוע דרך חירות בסביבה אחרת, כי נזדווג למילה היהודית. לא אחת היה מדגיש במאמריו את קדושתו של אלף־בית היהודי, והיה מזכירנו כי האותיות האלו שייכות לשתים לשונותינו — בשיחות אישיות היה אומר בלחישה, כי אולי הוצרך לכתוב גם אנגלית אך דומה היה עליו כי היה חוטא לאותיות היהודיות, כי היה מחלל את זיווגו".

ועזריאל נאקס חוזר לדבר בו במשה שטרקמן במאמרו אחר („וועקער", מאי—יוני 1975) לאמור: „בקומידית הגאולה של ה. לייוויק נמצאת נפש פועלת, ארמילוס שמה, שהוא נביא היום. מלכותו אין לה פתח וחלון לאתמול או למחר, והשליט או האידיאולוגיה של הרגע הוא אלוהיו, או ביתר דיוק: אלילו. משה שטרקמאן לא עבד עבודה זרה של היום. אין זאת אומרת, כי צריך היה דווקא להסכים עמו, וכי דרכו במשברים ובתמורות של זמננו היה תמיד דרך המלך. טעמו של דבר הוא, שלא שינה את מיני האני מאמין שלו, כמלבושים שמחליפים אותם לפי הקאפריסה או לפי האופנה. הוא היה כל ימיו ציוני, קודם שהחלום נעשה יש; הוא מעולם לא הכחיש את שווי־החשיבות ושיתוף־הגורל של יידיש ועברית, ונאדק בזה גם כשהעברית עלתה לגדולה כלשונה הרשמית של מדינת־ישראל. איש לא פקפק בחילוניותו, והוא השתתף במוסדיה, ובכל זאת היה לא בלבד דתי מבחינה פילוסופית, משום שהאופנה עתה היא כך, אלא היה ירא־שמים ממש, שומר שבת וכדומה. והפסד הוא לנו, שמשה שטרקמאן לא טיפל בענין זה — השייכות בין החילוניות והמסורה — במונוגרפיה ארוכה ויסודית. הוא היה, לפרקים קרובים, נוגע בכך במאמריו, אך לא באריכות — — אך עזה ומוכחת יותר, מכל מונוגרפיה שהיא, היא ההרמוניות בין חילוניות ומסורת שנגלתה בהוויתו שלו עצמו — —"

ואם מבחינתו האישית של האיש דין להזכיר דבריו של שמשון אפטר („צוקונפט", מארס 1975): „משה שטרקמאן היה גם בעל מידות. ראיתי זאת מקרוב בעבודתנו המשותפת עמו, בימי היותו נשיא הפא"ן־קלוב היהודי בניו־יורק. אם לא היה בידו להוציא ספר משלו, נתן הרבה מיגיעתו וזמנו לתכנית, שקלוב פא"ן ביקש לקיימה, כדי להנציח, במגילת ספר, מאה שנות ספרות־יידיש באמריקה — — היה טוב לעבוד עמו. הכרתיו מקרוב בשנים האחרונות, אך עוד קודם שהכרתיו הייתי אוהב להתבונן בו. זה שנים שהיה מהלך וגבו כפוף, כאילו נשא עול גדול. מקרוב ניתן לראות דאגה מעומקה וכובד־ראש של יהודי תלמיד־חכם, בזיווג עם לוצצות נעורים, המלאה חידוד, בדיבורו. היתה זו לוצצות מרגעת, כי עם כל היות העולם והאדם עמוסים דאגות, תהי האחרית בחינת כי טוב. אהבנו את רצינותו הזקנה ולוצצותו הצעירה, את העצבות וההומור שלו, שהקרין מקרבו והאירו פָּנָיו בכָל מיני חן".

ד

ועתה נתן את רשות הדיבור לזקן סופרי יידיש בארצות־הברית, הסופר והפדגוג הנודע, אברהם גולומב הכותב („חשבון" כנ"ל) לאמור: „בעולם היהודי עתה, שאנו מפוררים כל כך, מפוזרים לקבוצות ולמפלגות, כשכל עם ישראל קיים בעיקר בכוח שונאיו ושנאתם, שנאת עולם — קבוצה אחת שופכת זפת וגפרית על יריבתה, בעולם המפורד הזה היה שטרקמאן, היהודי ירא־השמים, אך יהודי השרוי בשלום עם כל היהודים על כל רעיונותיהם, רעיונות היהדות הנצחית. חבל שלא כונסו בספר. לא התמזל המזל. — — שטרקמן לא ידע מיצר, אם אני חסידו של פלוני, אסור עלי אלמוני. כל שנוצר בקרב היהדות היא יהדות ואף שלי בתוכה — —".

שמשון דונסקי („קענעדער אָדלער" 30 מאי 1975) ו„אונדזער אייגן וואָרט" (יוני 1975), הנודע בתרגומיו המצוינים (המגילות) ליידיש, מייחד את הדיבור על בחינת הויתרוצצו בקרב היהודים, אלה הזרמים והכיוונים התובעים אחד אחד ייחוד ויחידות לעצמו, ועל הנסיונות לגבור על ההתנגשויות בכוח סינתיזה של היסודות, ומעמיד את משה שטרקמן כמופת לכך: „תרבות ישראל בצורות ביטויה ובלשונות השונות ביותר ובזמנים ובקצוות השונים ביותר היו לו כשלימות גדולה, רבת גוונים ורבת־פנים אחת, ועולם הספרים היהודיים הישנים והקדומים היו שרויים לו עם יצירות היהודים האחרונות שבאחרונות ועם כל מה שנוצר בינתיים תחת חופת־שלום אחת, והחיים היהודיים המודרניים היו שלובים, זרוע בזרוע, עם הזיקה להווי חיים של מסורת־היהודים, ולאו דווקא להלכה בלבד, אלא למעשה ממש. וכל אלה נתלכדו לו כחטיבה אחת, גוון צומח מחברו, גוון עובר בהדרגה לחברו, ועולה פסיפס של תרבות לאומית רבת־גוונים ורבת־פנים, יסוד בוקע ועולה מחברו, יסוד נענה לו לחברו ומשלים את חברו. כמותו כזמר מאומן יפה־יפה, שאם יחסר בו משהו מן המשהו, הרי אוזן צלילים תבחין, תחוש מיד בפגימה — כך הבחין משה שטרקמן בתרבות היהודית על שלימותה".

ונסיים במאמרה של המשוררת הגדולה רחל קורן („אונדזער אייגן וואָרט" יוני 1975): „מיתתו־פתאם של ידידי וחברי משה שטרקמאן, זעזעני עד שחסרתי מלים להביע את צערי על גורל האבידה, שפגעה לא בלבד באשתו החביבה רחל וכל משפחתם. על האבידה הקשה הזאת אבלים כל הספרות היהודית, ידידיו וחבריו — — אישיות מאירה, שכל ימיה שאפה לשלימות בין רעיונותיה, משאות־נפשה, והעמדה האישית. הוא היה מלא כרימון דעת יהודית ועולמית, שספג בכל שנותיו, מקדמת־נעוריו. הוא היה מבורך בהומור טהור, עדין, שהוסיף חן מיוחד, הן לדבריו שבכתב הן לדבריו שבעל־פה. בתוכו של דבר, היה, לפי טבע־בריאתו, ליריקן, אך אותה ליריות של מזגו לא סתרה לחלוטין את הישגיו המדעיים. שני הקטבים — ידענות וליריות נתהתכו לו כדי שלימות אחת והעמידוהו חטיבה של ייחוד — —"

ח

אלה קצות דברים, שנאמרו בפי האבלים עם פטירתו ובסמוך לה, ועוד עתידים להאמר דברים מרובים ומפורטים, כפי שמרחק הימים יניחם, וכבר יש רמזים מפורשים לכך כגון דברי ההערכה של אליהו שולמן (דער וועקער, מארס 1975), המסייע בבדיקת כתביו של המנוח לשם בירור מבחרם, שייכלל במגילת ספר.

ירושת"ו, אלול תשל"ה.

ג. קרסל

משה שטרקמן
בעל שתי הספרויות

ב־2 בפברואר 1975 נפטר במיאמי (פלורידה) משה שטרקמן (חזקוני), האיש שפיזר במשך עשרות שנים בעתונות היידית והעברית בארצות־הברית ובשאר מקומות את יצירתו. שטרקמן שלט שליטה מלאה בשתי הלשונות גם יחד בתחום העתונאות, הספרות והחקר. אחד ממחקריו העבריים „עברים כחלוצי יידיש באמריקה״, שפירסם לפני עשרים שנה ב„מצודה״ הלונדונית (תשי״ד) פתח בדברים אלה: „נצני הספרות העברית וגבעולי ספרות יידיש צצו מחוברים ועלו כרוכים באדמת ארצות־הברית. מהגרים צעירים, שהתחנכו על ברכי ה„השכלה׳ במזרח אירופה ונסחפו אחר כך בזרמי הנדידות השונות ליבשת אמריקה, מסוף שנות השש׳ים למאה שעברה, היו החלוצים שסיקלו את אדמת הטרשים בארץ החדשה והכשירו אותה לזריעה תרבותית וספרותית — — —״. בדברים אלה מקופלת גם הביוגרפיה הספרותית שלו. יליד גליציה המזרחית (מוסטי־ויאלקה), שספג אוצרות־דעת מכוחה של קליטה נדירה ביותר, הגיע הוא לארה״ב בן י״ד וכעבור שנים מועטות החל בפעלו העתונאי הפובליציסטי, הספרותי והמחקרי בעתונות יידיש ולאחר זמן קצר החל תופס מקום נכבד ביותר בעתונאות בארה״ב.

משה שטרקמן היה מזיגה לא־שכיחה של עתונאי וחוקר לא רק משום שהיה בן־בית, כמעטים בדורנו, בשתי הספרויות, העברית והיידית, בכל הדורות, אלא מה שחשוב מזה: התחיותו בכל נימי נשמתו בשתי הספרויות האלה באה לידי ביטוי בכתיבתו הרעננה והשופעת במשך יובל שנים. העבר וההווה שימשו אותו החל במאמר פובליציסטי בעתון ועד למחקר. לא אשכח את התדהמה עם פגישתי הראשונה עמו בניו־יורק לפני עשרים ושש שנה: איש יושב בניו־יורק ואילו מצודתו פרושה על כל הנעשה בארצנו, ביחוד בתחום הספרות והעתונאות — ועל הכל בעברית, המשמשת לו לשון טבעית בעל־פה ובכתב.

היה במשך שנים חבר מערכות העתונים: „דער טאָג״, ובאותו עתון לאחר מיזוגו עם ה„מאָרגען זשורנאַל״, ולאחר הפסקתו פתח במדורו הקבוע ב„פאָרווערטס״ ליד עיסוקו כראש מחלקת ההסברה והפירסומים של המגבית היהודית בארה״ב. שתי תכונות נסוכות על מאמריו אלה: קריאותם ובקיאותו המופלגת בנושא, שחשת אותן בשיטין ובין השיטין. ואחרון־אחרון: ההיסטוריה היהודית הארוכה שימשה אותו יפה־יפה בטיוליו ההיסטוריים

מהאקטואליה לעבר וחוזר חלילה. כך, למשל, אחד ממאמריו האחרונים שהגיעו לידי (נתפרסם ב„פארווערטס" חודש לפני פטירתו) על משפט דרייפוס, לרגל מלאת שמונים שנה לראשית פירסום העלילה. אתה מוצא בטיול היסטורי זה לא רק אינפורמציה מצויינת שהוא מפזר בשפעו כי רב, אלא בעיקר: השוואות מעלילת דרייפוס למצבנו כיום, כאן ובגולת ישראל, תוך הסקת מסקנות. דבר „המותר" כביכול אך ורק במאמר פובליציסטי. הלקח שהוא ללמוד לימינו הוא: אנו בעלי ההיסטוריה הארוכה יש לנו הרבה ללמוד ממנה לגבי עמידת־עוז ותעצומות.

הוא היה האיש בה"א הידיעה בלקסיקון החדש לספרות יידיש באמריקה, שחלק עצום ממנו הוא בלתי־נפרד מעתונות עברית וספרותה. באנתולוגיה לשירת יידיש, שתירגם שמשון מלצר „על נהרות" תרם הוא את הציונים הביו־ביבליוגרפיים. בכלל היה הוא הכתובת לכל האוצרות הגנוזים בשתי לשונותינו, שהיו מונחים אצלו בקופסתו הפינומי־נאלית ואותם העניק במשך שני דורות כמעט להמוני המונים.

לתכונות אלה יש להוסיף שיחו בעל־פה, שהיה כמעין המתגבר וממנו פיכו גושי גושים של חיים יהודיים לדורותיהם — והכל מתובל בהומור הנחמד שלו, עדות לחיוניותו הרבה. הוא דאג לאחרים ועשה הכל למען לא יישכחו גדוליב וטובים בעמנו במשך כל הדורות. אולם לעצמו לא דאג ולא כינס מפזורתו הרבה עד כה בשתי הלשונות אפילו שורה אחת.

ודאי שאמירת־שיגרה היא זו, שמשה שטרקמן הניח אחריו חלל עצום ורב. אולם מה נעשה והיא אמת לאמיתה.

„דבר", 2.3.1975 — ליום השלושים.

אברהם אקנר
תל־אביב

האיש משה...

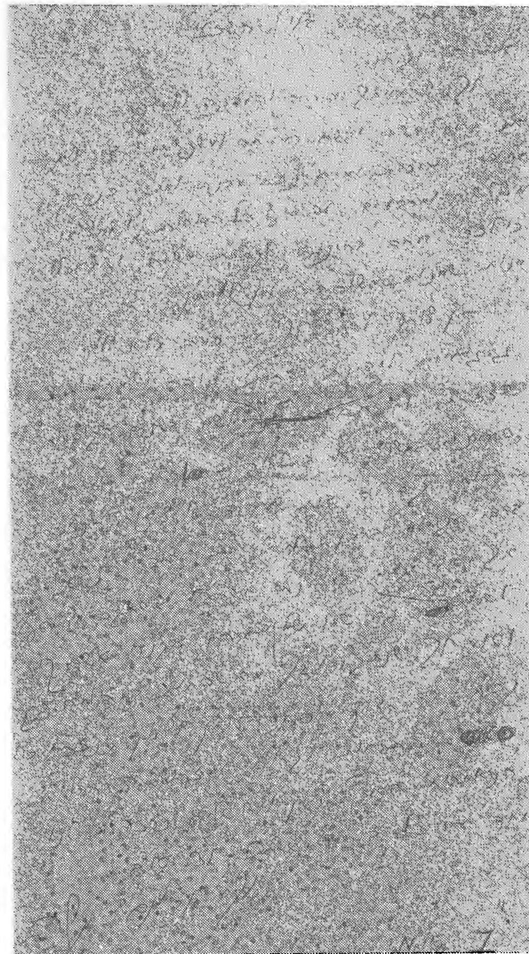
קווים לדמותו של משה שטרקמן־חזקוני ז"ל

ביום ג', כ"ג בשבט תשל"ה, הובל למנוחת עולם חברנו היקר, הבלתי נשכח, משה שטרקמן־חזקוני. הוא נטמן בחלקה של יוצאי מוסטי־ויאלקה בבית־הקברות בניו־יורק.

הידיעה על מותו הפתאומי ללא עת באה עלינו כרעם. לא שערנו, כי האיש שהיה תמיד מלא חיים ושופע מרץ, אשר התהלך עם תכניות רבות בשדה היצירה, עלול להעקר כל כך מהר מקרבנו.

המומים ומזועזעים אנו מהאסון ומהאבל הכבד שפקד אותנו, בני עירו, חבריו וידידיו,

וקשה לנו, קשה מאד, להשלים עם המציאות המרה, עם ההכרה, שמשה איננו, ששוב לא יבקר אותנו בישראל, כפי שהיה רגיל לבקרנו לעתים תכופות. שכן בביקוריו בארץ ראה משה מעין קיום מצוות עליית רגל לארץ־הקודש. ולא זה בלבד, ביקוריו בארץ היו בשבילו בבחינת הכנה למילוי משאת־נפשו להשתקע במולדת, אשר אהב אותה והיה קשור אליה בכל נימי־נפשו.

מכתב ממשה שטרקמן לאחר הביקור בקברות התנאים בבית שערים וציפורי

קשה להעריך גובהו של הר ולראות את פסגתו כשעומדים בקרבתו. רק כשמתרחקים ממנו כברת דרך מתגלה הוא בכל הדרו. כאשר משה התהלך בקרבנו אמנם ידענו להעריך

את גדולתו ואת סגולותיו הרבות; ראינו בו ענק־רוח, בעל כשרון נדיר, בקיא וחריף ומעמיק שיצאו לו מוניטין כעילוי, תלמיד־חכם ומוקיר תורה. עוד בילדותו במוסטי עיירתנו ידענו שהוא משכמו ומעלה גבוה מכולנו, וכל בני העיר רחשו לו חיבה והערצה ויחס זה נמשך והתמיד בשנות חייו באמריקה ועד יומו האחרון. ובכל זאת לא הכרנו את משה בכל גדולתו, ואילו עתה, כמחצית השנה לאחר הסתלקותו, אנו יכולים להעריך נכונה את אישיותו.

גדולה וכבדה האבדה לכל יוצאי מוסטי, ויותר לידידיו הקרובים אשר אהבוהו והיו קשורים אליו בכל נימי נפשם. פטירתו הפתאומית הותירה חלל ריק בחיי כולנו.

לא על כישוריו בשדה היצירה, בספרות ובעתונות יוסבו דברי. זאת עשו גדולים וטובים ממני. אני כרע ובן עיר אנסה להעלות קווים אחדים לדמותו כאדם וכחבר.

משה היה פשוט, כמעט עניו בהליכותיו; לא התנשא ולא התרברב, לא דחק את עצמו ל„כותל המזרח" של החברה בה חי ופעל; הוא אהב את האמת ושנא את השקר, התיחס ביראת־כבוד לכל אדם ולחברים שנלחמו מלחמה עקיבה על דעותיהם; הוא תעב את החנפים והמפלסים לעצמם דרך במרפקיהם. מעולם לא היתה עינו צרה בהצלחתם של חברים. אדרבא, הוא שמח בהישגיהם. משה ניחן בחוש הומור דק, היה שופע אופטימיות ואהב את החיים והבריות. בזמן לימודי באוניברסיטה בקליפורניה רבצתי תחת עומס הלימודים ועבר עלי משבר נפשי קשה. ברגעים הקשים הייתי שופך את לבי לפני משה במכתבים שהרצתי לו, והוא, במכתביו, שימש לי תמיד מקור עידוד להמשיך בלימודי ולהתאושש.

בעת ביקוריו בישראל היה מצטרף אלי בסיורי בכל חלקי־הארץ. הוא היה מלא התפעלות מביקוריו במשקים ומפגישות עם אנשים שונים. ביחוד שפע התלהבות כשהבאתי אותו לחפירות בית־שערים, צפורי ובקעת־ארבל. ואם הוא התפעל מהאתרים ההיסטוריים, אני התפעלתי מבקיאותו העמוקה בתקופת הסנהדרין, כל שבילי התקופה הזאת היו נהירין לו כאילו היה אחד מהם שחי בזמן ההוא. הייתי מוקסם לשמוע מפיו פרשיות שלמות בתולדות עמנו וכיצד כל אתר ואתר היה מוכר לו, כאילו התהלך במקומות האלה לפני אלפי שנים. הסיורים במקומות ההיסטוריים העשירו אותי בחוויות בלתי נשכחות, תודות להסבריו המעמיקים של משה. לא אחת כשהקשבתי לדבריו נדמה היה לי שמלווה אותי היסטוריון או ארכיאולוג.

משה עזב את מוסטי בגיל צעיר, ובכל זאת נשא עמו זכרונות קהילתנו, שהתמידו אצלו חיים ורעננים, שכן בלבו וברוחו, גם בהיותו באמריקה, הוסיף הוא לחיות במוסטי, טיפח את האהבה אליה, ועמד בקשר חי עם כל יוצאי עירנו באמריקה ובישראל.

משה היה מפעילי האירגון של יוצאי מוסטי באמריקה ומהוגי הרעיון של הוצאת ספר־הזכרון, שנגזר עליו לא לראותו בהתגשמותו.

מותו הפתאומי של משה הוא אבדה קשה לא רק ליוצאי מוסטי־ויאלקה, למשפחתו

ולידידיו, אלא לעם ישראל כולו אבד בן יקר, אשר כל חייו היו קודש להפצת הרעיון הציוני ולהעמקת התרבות העברית ומורשת האבות.

מוכי־צער ואבלים אנו והלב אינו מקבל תנחומים.

להאי שופרא דבלי בארעא קא בכינא.

זה, ביום הולדתי ה־68, – 25 בספטמבר, 1973

כל טוב לך, לרעיה ולבית. ושלום על ישראל,

[illegible]

עדיין החומר מונח בגנזך אולם

בבטחה. נכנסה בי תקוה ואני יכול לקוות

[illegible] ימי חיי,

בכל־זאת ואף על פי כן!...

אל תשכחני בתפילותיך ביום הכיפורים.

שלך בלב ונפש

משה

מכתב של משה שטרקמן לאברהם אקנר במלאת לשטרקמן 68 שנה

מכתב משטרקמן אל אברהם אקנר בדבר ספר מוסטי

דר. יעקב ראָטה
פּאַריז

משה שטאַרקמאַן ז״ל

משה שטאַרקמאַן איז מיין בן־עיר, מיר זענען געבוירן און זעלבן שטעטל מאָסט. איך בין עלטער פון אים מיט זעקס יאָר. איך דערמאָן זיך אַ סך פון אונדזערע קינדער־יאָרן, כאָטש אין דער פריִער קינדער־צייט שפּילן זעקס יאָר אַ גרויסע ראָלע. איך געדענק גאָר נישט משה׳ן אַלס קינד. אין מאָסט, אַ קליין שטעטל, האָבן זיך אַלע יידן געקענט. איך האָב געקענט אָנרופן ביים נאָמען דאָס קלענסטע קינד, נאָר משה׳ן געדענק איך נישט, ווייל ביז זיבן יאָר איז ער נישט געווען אין אונדזער שטעטל, נאָר דערצויגן געוואָרן אין אַ דאָרף אין די קאַרפּאַטן, ווו זיין פאָטער איז געווען באַשעפטיקט. געקומען איז ער צו אונדז אין יאָר 1913, קנאַפּ פאַרן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. זיין פאָטער איז אַוועק קיין אַמעריקע, איבערלאָזנדיק אין מאָסט משה׳ן מיט זיין קליין שוועסטערל און זייער מוטער שבע שטאַרקמאַן.

אַזוי ווי אַלע יינגלעך אין זיין עלטער איז משה געגאַנגען אין חדר און אויך באַזוכט די ״אָרטיקע פאָלקסשול, ווייל ווי באַוווּסט איז אין עסטרייך געווען שול־צוואַנג. איך דערמאָן זיך גאָר נישט וועגן אים פון 1913 ביז 1919, טאָקע צוליב דעם אונטערשייד אין אונדזערע יאָרן. אַז איך בין אַלט געווען 19 יאָר און ער 13, האָט טאָקע נישט געקאָנט זיין קיין נאָענטקייט צווישן אונדז. אין זומער 1919 האָבן מיין חבר שמואל גלייכער ז״ל און איך געגרינדעט אַ העברעיִשע שול און משה שטאַרקמאַן איז געווען איינער פון אונדזערע תלמידים. נעמענדיק אין אַכט דעם מאַטעריעלן מצב פון זיין מוטער, האָבן מיר זי באַפרייט פון שכר־לימוד. אַז ס׳האָט אויסגעפעלט אַ לערער האָבן מיינע חברים שמואל גלייכער, הערש פעלצנער ז״ל און איך אָנגעפירט מיט די לימודים, אַזוי אַז משה שטאַרקמאַן איז געווען מיין תלמיד אין עברית. אַז ער האָט מיך שפּעטער איבערגעיאָגט, איז עס פאַר מיר אַ כּבוד.

מיר האָבן אויך אויפגעפירט אַ קינדער־שפּיל אין עברית און משה איז געווען איינער פון די אַרטיסטן. איך דערמאָן זיך נישט דעם נאָמען פון דער פּיעסע וואָס איז דעמאָלט געוואָרן אויסגעפירט פון די קינדער פון דער העברעיִשער שול.

אין יאָר 1920 טרעף איך משה׳ן, זיין מוטער און שוועסטערל אין ווין אויפן וועג קיין אַמעריקע. מיר האָבן אין דער זעלבער צייט פאַרלאָזט אונדזער געבוירנשטעטל. פון דעמאָלט אָן האָב איך אים אינגאַנצן פאַרגעסן.

ווי דערשטוינט בין איך געווען, אַז בלעטערנדיק צופעליק זלמן רייזנס לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור, דערשינען 1929 אין פוילן, טרעף איך דעם נאָמען

שטאַרקמאַן משה. אויפן אָרט איז מיר נישט איינגעפאַלן, אַז דאָס איז אונדזער משה, ווייל ביי אונדז יידן קאָנען זיין אַ סך שטאַרקמאַנס משה. נאָר לייענענדיק ווייטער און דערזעענדיק דעם געבוירן־אָרט — מאָסטי־וויעלקיע, האָב איך זיך שטאַרק דערפרייט. און היות דאָס איז געווען אין יאָר 1940, פאַר דעם צוזאַמענברוך פון פראַנקרייך, און נישט האָבנדיק זיין אַדרעס האָב איך אים נישט געקאָנט שרייבן. מיר האָבן ערשט אָנגעבונדן קאָנטאַקט נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה. אונדזער ערשטע באַגעגעניש איז פאָרגעקומען אין לאָקאַל פון ייווא אין ניו־יאָרק אין יאָר 1949. מיר האָבן אָנגעהאַלטן אַ שטענדיקע קאָרעספּאָנדענץ און האָבן זיך אָפט געטראָפן אין אַמעריקע און איין מאָל אין תל־אביב אין 1950. דאָס איז געווען זיינע און מיינע ערשטע נסיעה קיין ישראל.

וועגן משה שטאַרקמאַן, דעם שרייבער, פאָרשער, עסייאיסט, ביבליאָגראַף, לעקטאָר און אַלזייטיקער קענער פון יידישקייט, געשריבן פונקט אַזוי גוט יידיש ווי העברעיש, שרייבן אַנדערע. זיין אַוועקגיין פון דער וועלט איז אַ גרויסע אבדה פאַר דער יידישער שרייבערישער וועלט און דער עיקר פאַר זיין פרוי רחל און קינדער און פאַר אונדז מאָסטער. ער האָט נאָך געקאָנט אַ סך שאַפן. ער איז געוואָרן אַוועקגעריסן אין מיטן דער אַרבעט. ס׳האָט זיך אים אַפילו נישט איינגעגעבן צו פאַרענדיקן די רעדאַקציע פון אונדזער יזכור־ספר.

חבל על דאבדין דלא משתכחין.

משה שטרקמן (חזקוני), סופר דו־לשוני, חוקר ספרותי ולכסיקוגרף, איננו

ביום ג׳, כ״ג בשבט תשל״ה, נערכה בניו־יורק הלווייתו של הסופר משה שטרקמן (חזקוני) שהשתתף במשך שנים רבות בעתונות אידיש וגם בעתונות העברית, ובפרט ב„הדואר״ והיה לכסיקוגרף מובהק.

הוא נולד בשנת 1906 במוסטי־ויאלקה בנפת ז׳ולקיב שבגליציה. למד בחדר ובבית ספר עברי וקיבל חינוך מסורתי. בגיל 14 בא לאמריקה וכעבור שנתיים התחיל להדפיס מאמרים וסיפורי ילדים בעתונים שונים, רובם ביידיש ומיעוטם בעברית. הוא עסק הרבה בביבליוגרפיה ופירסם מאמרים על תולדות ספרות יידיש ועברית באמריקה. במשך 12 שנה היה אחד העורכים של הלכסיקון של ספרות יידיש. במשך שנים רבות השתתף ב„טאָג״ וב„טאָג־מאָרגן זשורנאַל״. הוא ערך כמה ספרים וכתב הקדמות לחיבורים שונים. את מאמריו בעברית היה חותם בכינוי משה חזקוני.

בשלוש השנים האחרונות עבד במגבית היהודית המאוחדת של ניו־יורק והשתתף בועידת המגבית במיאמי והירצה בועידה, ושם לקה בהתקפת לב אשר לא התאושש ממנה.

המערכת והמינהלה של „הדואר" משתתפות בצערה של האלמנה ושל שתי הבנות והנכדים של המנוח ובצער הסופרים, בעברית וביידיש, שאיבדו חבר נאמן, סופר פורה ובעל זכויות בתחומים רבים. יהא זכרו ברוך.

„הדואר", 2.7.1975

משה חזקוני

ספרות השקיעה והתחיה

(ליום השואה והגבורה — כ"ז בניסן)

מאז סיומה של מלחמת העולם השניה, וביחוד למן הכרזת עצמאותה של מדינת ישראל עד לימינו אנו, גדלה והולכת ספרות יהודית מיוחדת במינה, שאין דוגמתה ביצירת הרוח של עמים אחרים. המדובר הוא בספרות השואה וההתקוממות, ספרות החורבן והתחיה, — הספרות המתארת מה שעבר על בני עמנו באירופה ועל קהילות הקודש שלהם מאז באו הנאצים לשלטון בגרמניה בתחילת שנות השלושים ועד שגורשו מארצות הכיבוש בתחילת שנות הארבעים, ונחלו את מפלתם המוחלטת משכבשו צבאות־הברית את ארצם.

ספרות יהודית מיוחדת זו, — רק מקצתה כתובה בשפות זרות ורובה בעברית וביידיש. היא מסתעפת לארבעה סוגים עיקריים־כלליים: א) שירה וסיפורת מגדולי יוצרינו בשתי הלשונות, וילקוטים־אנתולוגיות מיצירות על נושאי השואה; ב) ספרי זכרונות אישיים של יחידים שהיו כלואים במחנות־ההסגר בארצות הכיבוש ואך בדרך נס ניצלו מתאי הגאז של „בתי החרושת למוות"; זכרונות של כלואי הגטאות, של משתתפים בפעולות־המרידה של תנועות המחתרת בגטאות, ושל לוחמים באויב דרך השתייכות לחטיבות פארטיזאנים; ג) אוספי תעודות וקבצי מחקרים על תקופת השואה, בהוצאת „יד ושם" בירושלים בשיתוף פעולה עם „המכון היהודי לחקר מדעי" (ייוו"א) בניו־יורק; ד) ספרי־זכרון להנצחת עדות ישראל שלמות שנספו בשנות השואה בערים ובעיירות במזרח־אירופה ובחלקי אירופה אחרים.

רובם של ספרי הזכרון להנצחת עדות מתפרסמים תודות ליוזמתם של יוצאי הערים האלה היושבים במדינת ישראל, ותל־אביב היא מקום הדפסתם של רוב המאספים ממין זה. הוצאת ספרי־הזכרון להנצחת העדות שנספו הוא מעשה של הקמת גשרים והידוק קשרים בין תושבי מדינת־ישראל לבין יוצאי הערים, שהקימו אירגונים משלהם, אגודות „לאנדסמאנשאפטן" בארצות הברית ובקאנאדה, בדרום־אמריקה ובדרום־אפריקה, באוס־

טראליה ובמדינות אחרות. הפעילים ביותר בהוצאת ספרי־הזכרון הם ביחיד השרידים שניצלו באירופה בתקופת השואה, ולאחר שהיו זמן־מה במחנות הפליטים בגרמניה ובאוסטריה הכבושות, עלו למולדת הלאומית או שהיגרו לארצות אחרות. יוצאי הערים, בכל מקום שהם, משתתפים הן באיסוף החומר בשביל ספרי־הזכרון, הן במימון הדפסתם.

רובם של ספרי־הזכרון להנצחת העדות הם דו־לשוניים, כלומר, בעברית וביידיש, וחלקם מופיעים גם בצירוף סיכומים באנגלית בכוונה תחילה לאפשר לבניהם ולבני בניהם של ילידי הערים והעיירות ללמוד על מה שעבר על הוריהם ועל הורי־הוריהם. מטרת הסיכומים היא שמאספים אלה ישמשו לדורות הבאים מקורות השראה למסירות ולנאמנות יהודית־לאומית ולהשראה רוחנית, למען קיום האומה ותרבותה. ספרי־הזכרון משמשים גם הכחשה לשקר הגמור, שהיהודים בארצות הכיבוש הנאצי הובלו כצאן לטבח, בלי התנגדות נגד האויב ובלי נסיון להציל את נפשם ואת חייהם של אחים לצרה.

כמעט כל עיר או עיירה במזרח־אירופה היתה עריסתם של סופרים ומשוררים בעברית או ביידיש, ואלה שנשארו בחיים תורמים מפרי־עטם לספרי־הזכרון להנצחת העדות, או שהם משתתפים בעריכתם. במקרה שאין ליוצאי מקום מסוים סופר או עורך ביניהם, הריהם פונים אל סופרים וחוקרים שנולדו במחוז עיר־המוצא שלהם.

הדחיפה העיקרית להוצאת ספרי־זכרון להנצחת העדות ניתנה על ידי פירסום הכרכים הראשונים מן הסידרה „ערים ואימהות". בתחילה היו הרבה גישושים בנוגע לתוכן מתאים למאספים מסוג זה, ורבים למדו מתוך הנסיונות של קודמיהם. במרוצת הימים התגבשה נוסחה קבועה, ועכשיו כמעט כל ספר־זכרון חדש דומה לספרי הזכרון שנתפרסמו לפני־כן.

ואלה הם הקווים הכלליים של ספרי הזכרון והחומר הכלול בתוכם:

קורות העיר וראשיתה של הקהילה היהודית במקום; המאבק של הציבור היהודי לזכויות; תולדות האישים שישבו על כסא הרבנות בעדה; קורות חייהם של גדולי החסידות, שהקימו את חצרותיהם במקום ותיאור „הבתים" („שטיבלך") של בני המקום שהיו חסידים של אדמו"רים שישבו בערים אחרות; בתי־כנסיות ובתי־מדרשות שבעיר, פרטים אדריכליים עליהם, בלוויית צילומים של הבנינים; התפתחות העדה היהודית בפרקי זמן שונים; תעשיה, מלאכה ומקצועות בין יהודי העיר ומקומם בחיים החברתיים הכלליים במקום, בלוויית מפה של העיר כולה ותצלומים של רחובותיה ושל המוסדות העיקריים בתוכה, וכן תצלומי אישים מבני המקום.

בכל ספרי־הזכרון להנצחת העדות מוקדש חלק גדול לתיאור החינוך המסורתי במקום ולקורות מוסדות החינוך החדשים, החל בחדרים ובחדרים ה„מתוקנים" בתקופת ההשכלה וכלה בבתי ספר מטעם מפלגות וזרמי־תרבות שונים. כן מתוארים בפרטות סניפי התנועות הלאומיות בעיר: „חובבי ציון", „התאחדות", „אגודת ישראל", רביזיוניסטים, ותולדות סניפי „השומר הצעיר", „גורדוניה" ודומיהם. כן מסופר במאספים אלה על תרומתם של

ילידי העיר לספרות, לעתונות, למדע, לתיאטרון, לציור ולפיסול, ועל אנשים מפורסמים, שנולדו בעיר, או התגוררו בה. לרוב מתוארים דמויות וטיפוסים שונים בתוך העדה, למן „כלי־הקודש" השונים — חזנים, שוחטים, מוהלים, שמשים ומלמדי תינוקות עד לשואבי מים וחוטבי עצים, ולפעמים גם ה„גויים לשבת".

כמעט בכל ספר־זכרון מוקדשים הרבה דפים לתיאור חברות שונות שהתקיימו בתוך העדה, כגון „חברא קדישא" ומנהגיה, חברות צדקה ותמיכה למיניהן: גמילת חסדים, מתן בסתר, הכנסת כלה, לינת הצדק, קנין ספרים, תיקון ספרים, אגודות של בעלי־מלאכה ועוד.

בכמה ספרי־זכרון מתפרסמות גם מובאות מפנקסי־העדה וכתבות שנשלחו מן המקום לעתונות העברית והיידית בקשר למאורעות בתוך פרקי זמן שונים. בפרקי הזכרונות של בני העדה, שעזבו את העיר שנים רבות לפני תקופת השואה, מסופר על ראשוני העולים לארץ־הקודש ועל עליות החלוצים לאחר הצהרת באלפור. כן מתוארים בהם ימי ראשית ההגנה העצמית היהודית במקום בעתות מהומות ופרעות; החיים בעיירה בשבתות, בחגים, במועדים ובימי צום ותענית ציבור, ונרשמים בהם מנהגים ומסורות מקומיים, — ידע־עם (פולקלור) בקשר לאירועים שונים בעבר הרחוק. משוררים ומספרים מפרסמים בספרים אלה גם שירים וסיפורים על רקע של זכרונות וחוויות מן העבר.

החלק העיקרי בכל ספר־זכרון להנצחת עדה יהודית מוקדש לתקופת השואה בימי מלחמת העולם השניה, — היא תקופת „החורבן השלישי". בחלק זה מתוארים על ידי עדי־ראיה פלישת הנאצים למקום, הקמת הגטו או מחנה־הריכוז בתוכו, בצירוף מסירת עובדות על השמדת היהודים בעיר, על „המועצה היהודית" שהקימו הכובשים, על פעולות „המועצה", על סופם של חבריה, ועל יחס הנוצרים בעיר לאסון שפקד את העדה היהודית. בפרקי הזכרונות של ניצולי השואה מתואר בפרטות איך נספו רבים מבני העדה יחד עם אוצרות הרוח, — ספרי תורה, אוספי ספרים ותשמישי קדושה עתיקי יומין, שעלו באש. כן מתוארים בפרקי הזכרונות של עדי ראיה מעשיהם של בני העדה כפרטיזנים וכמורדים בגטאות וחלקם בעשיית דין בפושעי המלחמה ובעוזריהם. חלק זה בספרי הזכרון כולל גם רשימת שמות של בני העיר שנספו בשואה, ומתפרסמים גם תצלומים של אלה שמתו מות קדושים.

החלק המסיים ברוב ספרי־הזכרון כולל בתוכו תיאורים על השתתפות יוצאי העדה בבריגדה היהודית הארץ־ישראלית במאבק נגד הנאצים; על השתתפותם של ילידי העיר בפעולות ה„בריחה"; על כליאתם במחנות ההסגר בקפריסין לאחר מלחמת העולם השניה, לפני הכרזת עצמאותה של מדינת ישראל; על השתתפותם במלחמת השיחרור עם קום המדינה; על בני העדה משארית־הפליטה בזמן קליטתם במולדת; על בני העיר שהיגרו לארצות אחרות, קורות אירגוניהם והשתתפותם במפעלי־עזרה שונים, מקומיים ולאומיים, לרבות חלקם בבניינה של מדינת ישראל וביצורה.

המאספים המקיפים להנצחת זכרן של עדות שהושמדו בתקופת השואה, מהווים

תרומות רבות־ערך לקורות עמנו, לא רק בשנות „החורבן השלישי", אלא בכל פרקי־הזמן, מיום שהשתקעו היהודים במזרח אירופה ועד לזמן שקיעת החיים היהודיים בארצות העמים הסלאביים. על דפי הכרכים האלה להנצחת העדות מתחזקת אמיתותה של ההוראה היוצאת מן ההיסטוריה הכללית של האומה, והיא: שכל תקופה של זוועות, הרס וכליון מעוררת בעם ישראל כוחות חדשים להתקוממות ולתקומה, לבנין ולתחיה. וראיה לדבר: רק שנים אחדות לאחר השמדתם של ששה מיליונים יהודים, הוכרזה עצמאותה של מדינת ישראל, הוקמו גשרים, גשרי רוח וגשרי חומר, בין המדינה לבין בני עמנו בארצות התפוצות, שבהן השתקעו כמה מניצולי השואה וחיזקו שם את העדות היהודיות שהוקמו בארצות ההן בשנים הקודמות. נמצאנו למדים, שספרותנו על השואה והחורבן היא גם הספרות המתארת את ראשית ריבונותה המחודשת של המולדת הלאומית ואת תחילתה של תקופת־תחיה חדשה לעם ישראל.

„הדואר", כ"ח בניסן תשל"א (1971)

דר. עזריאל נאַקס

ניו־יאָרק

משה שטאַרקמאַן ע"ה

משה שטאַרקמאַן, ע"ה, איז געווען אַ זשורנאַליסט פון זיין יוגנט אָן. ס'איז נישט געווען על־פי צופאַל; ער איז געווען אַ זשורנאַליסט לויטן באַרוף און אַוודאי לויט זיין כוונה. דער זשורנאַליסט האָט צו טאָן מיט טעגלעכע פאַקטן און געשעענישן; ער פאַר־נאָטירט זיי, און אויף וויפל ער איז ביכולת אַריבערצושפרייזן די גרענעצן פון רעפּאָרטאַזש, פּרובירט ער זיי צו פאַרטייטשן. אָבער אויך זיין פּירוש, מיט זעלטענע אויסנאַמען, באַוועגט זיך אין דער ראַם פון באַלדיקייט. אויף דער רגע זענען די פאַקטן און געשעענישן וויכטיק, און מען לייענט זיי מיט אינטערעס און נייגעריקייט, אָבער די גרעסטע צאָל האָט טאָקע אַ באַטייט אויף דער רגע, און ווערט דערנאָך פאַרלאָרן ערגעץ־ווו אין די אַרכיוון פון פאַרשטויבטער כראָניק. פאַראַן אָבער אויך אַזעלכע פאַקטן און געשעענישן וואָס באַלויכטן דעם גאַנג פון דער געשיכטע, וואָס אַנטפּלעקן די ריכטונג פון איר דיאַלעקטיק. אַזעלכע פאַקטן זענען אייגנטלעך דער שטאָף אויף וועלכן די דויערנדיקע אמתן פון עפּאָכעס און ציוויליזאַציעס ווערן אויסגעוועבט. און פאַראַן צווישן זיי אַזעלכע אמתן וואָס געהערן צו דער אייביקייט.

משה שטאַרקמאַן איז געווען אַ זשורנאַליסט, און דאָס איז געווען זיין באַגער. ער איז אָבער אויך געווען אַ לעקסיקאָגראַף, אַ ביבליאָגראַף, אַ מתמיד פון דער יידישער פּרעסע

און ליטעראַטור, אַ ידען אין יהדות און אין איר היסטאָרישן באַטייט פאַר דעם קיום פון אונדזער פאָלק. ווי אַ ביבליאָגראַף האָט משה שטאַרקמאַן נישט סתם געזאַמלט רשימות פון ביכער, נאָכגעקוקט ווען זיי זענען דערשינען און אין וויפל אויפלאַגעס; ער האָט דורך דעם געוואָלט דערבליקן די אַנטוויקלונג און די פּערספּעקטיוון פון אונדזער ליטעראַטור, און אין דער ליטעראַטור דערזען דעם פּאָרטרעט פון אונדזער אומה. ווי אַ לעקסיקאָגראַף האָט ער זיך באַשעפטיקט מיט ווערטער, אָבער אין די ווערטער בפרט אין די אידיאָמען האָט ער געזוכט אַ שליסל צו דער קאָלעקטיווער און אייגנאַרטיקער פסיכיק פון אונדזערע טאַטעס און מאַמעס, זיידעס און באָבעס; ער האָט געוואָלט דער־הערן דעם ריטם פון זייער צער און פרייד. נישט קוקנדיק אויף זיין יראת־הכבוד פאַר לשון־קודש און זיין געטרייקייט צו עברית, איז דאָס געווען דער שורש פון זיין ליבשאַפט פאַר יידיש, ווי די גרויסע יצירה פון אונדזער פאָלק אין דער תקופת־אַשכנז (דעם תנ״ך און תלמוד האָבן זיי דאָך שוין געהאַט), און ער פלעגט תמיד באַטאָנען די קדושה פון די כ״ב אותיות וואָס זענען דער געמיינשאַפטלעכער אַלף־בית פון אונדזערע ביידע נאַציאָנאַל־היסטאָרישע שפּראַכן.

דער סימן־מובהק פון דעם שרייבער משה שטאַרקמאַן איז טאַקע באַשטאַנען אין דעם וואָס דער זשורנאַליסט, דער „קנעכט" פון דעם היינט, און דער היסטאָריקער אָדער פאָרשער, וואָס איז זיך מתעסק מיט דעם נעכטן, האָבן זיך אין אים צונויפגעטראָפן, און ס'איז געווען אַ געראָטענער זיווג. ס'איז קיין ספק נישט אַז אין די אַרטיקלען זיינע אין צייטונגען און אין דער פּעריאָדישער פּרעסע זענען געווען אַזעלכע וואָס יעדער אינטע־ליגענטער לייענער האָט געקענט פאַרשטיין און הנאה האָבן, און דאָך איז אין זיי געווען שטענדיק עפּעס מער ווי באַלדיקייט און אין דער באַלדיקייט גופא האָט זיך געמערקט אַ דימענסיע פון דויערנדיקייט. און אין זיינע אַקאַדעמישע אַרבעטן האָט דער זשורנאַליסט אויסגעהיט אים פון דער סכנה צו פאַרפּלאָנטערן זיך אין אַ שטייפער און געקינצלטער פראַזעאָלאָגיע, ווו קאָמפּליצירטע טערמינען זענען אָפט מאָל אַ במקום פאַר מחשבה. דער זשורנאַליסט איז נישט געווען קיין שטער פאַרן היסטאָריקער (איך באַנוץ דאָס וואָרט „היסטאָריקער" ווי אַ כוללדיקן אויסדרוק). און האָט אויף אים משפיע געווען צום גוטן, צו דעם אַז ער זאָל נישט אויסמיידן פשטות און דאָך נישט מקריב זיין אינהאַלט. דער היסטאָריקער האָט נישט באַקעמפט דעם זשורנאַליסט אין אים, און האָט נישט מפקיר געווען די באַלדיקייט אין זיינע אַרטיקלען, און האָט אים דערנענטערט צו די „קליינע" אמתן פון דעם היינט, וואָס זענען ווי קערנער פון די „גרויסע" אמתן פון מאָרגן און פון אַלע מאָל.

אין לייוויקס „גאולה־קאָמעדיע" איז דאָ פאַראַן איינער וואָס הייסט אַרמיליאוס (אין דער אגדתא איז ער אַ רשע), און ער איז דער נביא פון היינט. זיין קעניגרייך האָט קיין טיר נישט און קיין פענצטער צום נעכטן אָדער מאָרגן, און דער הערשער אָדער אידע־

אַלאַגיע פון דעם מאָמענט איז ביי אים גאָט, אָדער ריכטיקער, אָפּגאָט. משה שטאַרקמאַן האָט נישט געדינט דער עבודה־זרה פון דעם היינט. דאָס באַטייט נישט אַז מען האָט דווקא געדאַרפט מיט אים מסכים זיין, און אַז זיין וועג אין די קריזיסן און שינויים פון אונדזער צייט איז שטענדיק געווען דער דרך־המלך. דער טעם דערפון איז בלויז אַז ער האָט נישט געענדערט זיינע אני־מאמינס ווי מלבושים וואָס מען בייט לויטן קאַפּריז אָדער „פאַסאָן". ער איז געווען כל־ימיו אַ ציוניסט, איידער דער חלום איז געוואָרן אַ יש; ער האָט קיינמאָל נישט געלייקנט אין דער גלייכער חשיבות און אין דעם שותפותדיקן גורל פון יידיש און העברעיִש, און ער האָט זיך אין דעם געקלאַמערט אַפילו ווען העברעיִש איז עולה לגדולה געוואָרן ווי די אָפיציעלע שפּראַך פון מדינת־ישראל. קיינער האָט נישט געצווייפלט אין זיין וועלטלעכקייט, און ער האָט זיך באַטייליקט אין אירע אינסטיטוציעס, און דאָך איז ער געווען נישט בלויז פילאָסאָפיש־רעליגיעז, מחמת ס'איז איצט אַזאַ מאָדע, נאָר טאַקע פרום, אַ שומר־שבת, וכדומה.

ס'איז אונדזער אָנווער וואָס משה שטאַרקמאַן האָט נישט באַהאַנדלט אָט דעם ענין — די שייכות צווישן וועלטלעכקייט און טראַדיציע — אין אַ לענגערער, גרונטאָוונער מאָנאָגראַפיע. ער פלעגט עס באַרירן אָפּט אין די אַרטיקלען זיינע, אָבער נישט באַריכותדיק. אָט אַ שטייגער פאַרענדיקט ער איינעם פון זיינע אַרטיקלען אין „פאָרווערטס" (פעברואַר 16) אויף דעם אופן: „די נאַציאָנאַלע געשיכטלעכע דערפאַרונגען לערנען אונדז דעם היסטאָרישן אמת, אַז אומה, אמונה, און לשון דערגאַנצן זיך איינס דאָס אַנדערע אין דער געשיכטע און גייסטיקער אַנטוויקלונג פון יידישן פאָלק". דאָס איז אַ הנחה — צו וועלכער איך בין געניגט מרוצה צו זיין — אָבער „אָביעקטיוו" נייטיקט זי זיך אין ראיות, אין אַן איבערשאַצונג פון ווערטן אין דער סביבה פון וועלטלעכקייט, וואָס זאָלן זי באַשטעטיקן. סיי־ווי זענען פאַראַן ענלעכע רעיונות אין זיינע אַרטיקלען און עסייען, אַז ווען מען שנירלט זיי צונויף, וואָלט עס פאַרט געווען אַ צושטייער צו דער טעמע: וועלטלעכקייט און טראַדיציע. אָבער קרעפטיקער און איבערצייגנדיקער ווי וועלכע עס איז מאָנאָגראַפיע וועגן דעם איז געווען די האַרמאָנישקייט צווישן וועלטלעכקייט און טראַדיציע וואָס איז געווען באַשיימפּערלעך אין זיין אייגענער עקזיסטענץ. די פעולה דערפון איז אַ טאָפּלטע: ערשטנס, אַז ס'איז נישט דווקא אַ התחייבות מצד דעם מענטשן פון טראַדיציע מבטל צו זיין וועלטלעכקייט, נאָר להיפוך, אַז וועלטלעכקייט ברייטערט אויס אונדזערע האָריזאָנטן, באַרייכערט און שפּרייט אויס דעם שטח פון אונדזערע לאַנדשאַפטן; צווייטנס, אַז ס'איז אָבער דאָ אַ תנאי פאַר דעם וואָס מען קען נישט אַוועקשאַרן מיט דער האַנט אָדער אויסמעקן פון מוח, און דער תנאי איז אַז מיר מוזן פאַריידישן אונדזער וועלטלעכקייט — אָט דאָס איז אונדזער עובדא. און אויב מיר זאָלן פאַרגלייכן די וועלט צו אַ בוך, איז עס אַ בוך וואָס מיר דאַרפן לייענען פון רעכטס אויף לינקס, לויט דעם חזיון פון יידישקייט — פון די נביאים ביז אונדזערע טעג.

ביים ענגלישן נאָוועליסט, דזשאָרדזש מור, איז פאַראַן אַזאַ שורה: „אונדזער לעבן איז אַ קליינע הלוואה וואָס איז אונדז געליִען געוואָרן צוליב אַ מעכטיקער אַרבעט". און אין פרקי־אָבות איז דאָ: „...לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן־חורין להבטל ממנה. אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה" (נישט דו דאַרפסט אָפּפאַרטיקן די אַרבעט, אָבער דו ביסט נישט פריי זיך אָפּצוזאָגן פון איר; אויב דו האָסט געלערנט אַ סך תורה, וועט דיין שכר זיין גרויס). משה שטאַרקמאַן האָט נישט פאַרטאַכלעוועט זיין לעבן, ער האָט זיך ממש פאַרקנסט צו דער אַרבעט, און ער האָט געלערנט תורה טאָג־איין, טאָג־אויס. אים איז נישט באַשערט געווען די פולע זיבעציק יאָר, אָבער זיין נשמה וועט נישט דאַרפן בלאָנדזשען כדי צו געפינען אַ תיקון. ער האָט די הלוואה אָפּגעצאָלט. די אַרבעט וואָס ער האָט געטאָן — איז אונדזער ירושה. דאָס וואָס ער וואָלט נאָך געטאָן ווען דער מלאך־המוות איילט זיך נישט צו, איז אונדזער אַבידה.

זאָל דאָס זיין אונדזער שבח אין זיין אָנדענק.

„קולטור און לעבן", נומער 3 (47), מאַי־יוני 1975.

מ. שטאַרקמאַן, באַוווּסטער שרייבער, מיטאַרבעטער פון „פאָרווערטס", געשטאָרבן

משה־יוחנן שטאַרקמאַן, באַוווּסטער יידישער שרייבער און לעקסיקאָגראַף און מיט־אַרבעטער פון „פאָרווערטס", איז געשטאָרבן אין מיאַמי ביטש, נאָך אַ שווערער האַרץ־אַטאַקע.

משה שטאַרקמאַן האָט פאַראַבלט זיין פרוי רחל, צוויי טעכטער, ריווא נאָגער און מאָניקאַ סטיינגאַרט, דריי איניקלעך, אַ ברודער אירווינג, און אַ שוועסטער בערטאַ מאָרענבערג.

שטאַרקמאַנס פּלוצימדיקער טויט האָט אַרויסגערופן פיל צער און טרויער ביי אַ גרויסער צאָל יידן, וועלכע האָבן אים געקענט פון זיין שרייבן און פאָרטראָגן: ביי זיינע קאָלעגן שרייבער און קולטור־טוער, און דעם פאַרייניקטן יידישן אַפּיל ווו ער איז די לעצטע דריי יאָר געווען אַ מיטאַרבעטער.

משה־יוחנן שטאַרקמאַן איז געבוירן געוואָרן אין 1906, אין מאָסטי־וויעלקע, זשאָל־קיעווער דיסטריקט, גאַליציע. דער פאָטער איז געווען אַ שענקער און אויפזעער איבער וואַלד־אַרבעטער. משה איז געגאַנגען אין חדר, און אויך אין דער העברעיִשער שול, ווו ער האָט געקראָגן אַ טראַדיציאָנאַלע יידישע דערציִונג.

אין 1920 איז ער געקומען קיין אַמעריקע. האָט זיך אָנגעהויבן דרוקן אין 1922,

געדרוקט דערציילונגען, אַרטיקלען, פעליעטאָנען און קינדער־מעשהלעך אין פאַרשידענע צייטונגען און צייטשריפטן.

פון 1924 ביז 1926 האָט ער שטודירט אין סעמינאַר פאַר יידישער געשיכטע אונטער דער אָנפירונג פון דר. יעקב שאַצקי.

ער האָט גאַנץ פרי זיך אָפּגעגעבן מיט ביבליאָגראַפישער אַרבעט, מיט זאַמלען מאַטעריאַלן פאַר ביבליאָגראַפישע ווערטערביכער און לעקסיקאָנען. ער האָט פאַרעפנט־לעכט אַרטיקלען צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור, פרעסע און טעאַטער אין אַמעריקע, אין „פנקס" פון דער אַמעריקאַנער סעקציע פון „ייוואָ", פילאָלאָגישע שריפטן פון „ייוואָ" און אין אַנדערע שריפטן.

12 יאָר איז ער געווען מיטרעדאַקטאָר פון דעם לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור. ער איז לאַנגע יאָרן געווען מיטאַרבעטער פון „טאָג" און פון „טאָג־מאָרגן־זשורנאַל", און זינט מאַי, 1972, אַ מיטאַרבעטער פון „פאָרווערטס".

משה שטאַרקמאַן האָט רעדאַקטירט אַ צאָל ביכער און געשריבן צו זיי הקדמות. ער איז אויך געווען רעדאַקטאָר און מיטאַרבעטער פון אַ צאָל קליינע, פּעריאָדישע ליטעראַרישע זשורנאַלן. ער האָט אויך געשריבן אין העברעיִש אונטערן נאָמען משה חזקוני.

משה שטאַרקמאַן איז געווען פאַררעכנט ווי איינער פון די בעסטע לעקסיקאָגראַפן.

מיט צוויי טעג צוריק איז ער געווען אַ רעפערענט אויף דער קאָנפערענץ פון פאַרייניקטן יידישן אַפּיל אין מיאַמי ביטש. נאָכן רעפעראַט האָט ער געקראָגן אַ האַרץ־אַטאַקע וואָס האָט פאַראורזאַכט זיין פריצייטיקן טויט.

„פאָרווערטס", 3.2.1975

הונדערטער מענטשן באַגלייטן מ. שטאַרקמאַן צו אייביקער רו

הונדערטער מענטשן זענען נעכטן אינדערפרי געקומען צו דער לוויה פון דעם באַוווּסטן יידישן שרייבער, מיטאַרבעטער פון „פאָרווערטס" משה שטאַרקמאַן, און מיט זייער אָנוועזנהייט אויסגעדריקט זייער צער אויפן פאַרלוסט און זייער טיפסטן מיטלייד צו דעם נפטרס משפחה.

צווישן די הונדערטער מענטשן, וואָס האָבן אָנגעפילט דעם ריווערסאַיד מעמאָריאַל טשאַפּל זענען געווען לייענער פון „פאָרווערטס", יידישע שרייבער און קולטור־טוער, מיטגלידער און טוער פון י. ל. פרץ שרייבער פאַריין, פון יידישן פען קלוב, פון יידישן קולטור־קאָנגרעס, פון ייוואָ, פון דעם קאָונסיל פון יידישע אָרגאַניזאַציעס, פון פאַרייניקטן

יידישן אַפּיל, ווו שטאַרקמאַן איז אין די לעצטע דריי יאָר געווען אַ מיטאַרבעטער, מיטגלידער פון דעם אינוואוד דזשואיש סענטער, ווו דער נפטר איז געווען אַ מיטגליד, פון אַנדערע רעליגיעזע אָרגאַניזאַציעס, און בכלל יידישע פאָלקס־מענטשן, לייענער פון זיינע אַרטיקלען, עסייען, צוהערער פון זיינע לעקציעס, און פּערזענלעכע פריינט און קרובים פון דער משפחה.

מיט דער לוויה האָט אָנגעפירט הרב משה וואָלגעלערנטער, דער רב פון דעם אינוואוד סענטער, וועלכער איז געווען דער לעצטער אים מספּיד צו זיין מיט אַ לענגערער רעדע אין דער ענגלישער שפּראַך. די אַנדרע רעדנער, וועלכע האָבן כמעט אַלע גערעדט יידיש, זענען געווען: הרב יואל אַשכנזי, פון בית תומכי תורה וזקני ישראל, ווו משה שטאַרקמאַן איז במשך 30 יאָר צייט געווען אַ מיטגליד פון דער באַארד; דר. שלמה נאָבעל, פון ייוואָ, שמעון וועבער, רעדאַקטאָר פון „פאָרווערטס״, פיליפּ סאַנדלער, סעקרעטאַר פון י. ל. פּרץ שרייבער פאַריין, נהמיה גילמאַווסקי, פון פאַרייניקטן יידישן אַפּיל, דר. עזריאל נאַקס, פון אַלוועלטלעכן יידישן קולטור־קאָנגרעס, — אָרגאַניזאַציעס אין וועלכע משה שטאַרקמאַן איז געווען אַ מיטגליד, אַ מיטבאַטייליקער און אַ פירער, און משה לאָוב, אַ לאַנגיאָריקער פּערזענלעכער פריינט פון דעם נפטר.

הרב יואל אשכנזי האָט דערמאָנט, אַז שטאַרקמאַן האָט געבראַכט פון זיין אַלטער היים אַ באַגאַזש מיט יידיש וויסן. כאָטש ער איז געווען אויסערלעך וועלטלעך ,איז ער אינערלעך געווען פול מיט חסידות, און דאָס האָט אים צוגעצויגן צו דעם מושב פון תורה און אַלטע רבנים.

דר. נאָבעל האָט דערציילט, אַז פון זיינע ערשטע באַקאַנטשאַפטן מיט שטאַרקמאַנען האָט אים אימפּאָנירט זיינע קענטענישן פון העברעיִש. משה שטאַרקמאַן, האָט ער געזאָגט, איז געווען אַ גאַנצע פּערזענלעכקייט, אַ גרויסער העברעער, וואָס האָט איינגעזען, אַז צו העברעיִש מוז מען האָבן יידיש, און אַז צו יידיש מוז מען האָבן העברעיִש. ער האָט אויך דערמאָנט, אַז שטאַרקמאַן איז יאָרן לאַנג געווען אין דער פאַרוואַלטונג פון ייוואָ. עס איז נישטאָ ווער עס זאָל אים פאַרבייטן, האָט ער פאַרענדיקט.

שמעון וועבער, דער רעדאַקטאָר פון „פאָרווערטס״, האָט געגעבן אַ זייער שיינע און אינהאַלטרייכע אָפּשאַצונג פון משה שטאַרקמאַן. ער האָט צווישן אַנדערן געזאָגט: „אין משך פון דריטהאַלבן יאָר, וואָס ער האָט געשריבן פאַרן „פאָרווערטס״, האָט ער זיך צעבליט, ווייל דער רעדאַקטאָר האָט אָפּגעשאַצט זיינע קענטענישן און פעיִקייטן, און אים געגעבן אַ פרייע האַנט צו שרייבן אויף פאַרשידנאַרטיקע טעמעס. פון יעדער עסיי, וואָס ער האָט געשריבן האָט אַרויסגעשיינט זיין גוואַלדיקע אהבת ישראל, עם ישראל און מדינת ישראל״.

פ. סאַנדלער האָט אָנגעוויזן, אַז שטאַרקמאַן איז געפאַלן ביי דער אַרבעט, קראַנק געוואָרן נאָך אַ לעקציע, דערמאָנט זיין לאַנגיאָריקע מיטגלידערשאַפט אין פּרץ שרייבער

פאַריין, און אַז מיט זיין טויט איז אָפּגעבראָכן געוואָרן נאָך אַ צווייג פון דער שרייבע־רישער משפּחה.

נחמה גילמאָווסקי האָט צוזאַמענגעבראָכן און האָט נישט געקענט רעדן.

דר. נאָקס האָט דערמאָנט, אַז ער איז געווען זיינער אַ פּערזענלעכער חבר און קאָלעגע במשך פון 40 יאָר. ער האָט געזאָגט, אַז מיטן טויט האָט משה שטאַרקמאַן אויסגעשפּילט זיין ניגון, גערעדט וועגן זיין גרויסער ליבשאַפט פאַרן יידישן וואָרט, און די פּילזייטיקייט פון זיין שאַפן. ער איז געווען אַ גאַנצער ייד, האָט נאָקס פאַרענדיקט.

משה לאוב, וועלכער האָט גערעדט אין ענגליש, האָט דערציילט אינטערעסאַנטע פּערזענלעכע זכרונות פון זיין לאַנגיאָריקער פריינטשאַפט מיט משה שטאַרקמאַן, און מיט זיין שיינער משפּחה, גערעדט וועגן זיין גרויסן יידישן וויסן.

פאַרעדניקט האָט הרב וואָלגעלערנטער מיט אַ לאַנגער רעדע אין וועלכער ער האָט געשילדערט די פּילזייטיקייט פון משה שטאַרקמאַן, ווי ער האָט אים געקענט ווי אַ מיטגליד פון דער שול און ווי אַ פּערזענלעכער פריינט.

„פאָרווערטס", 5.2.1975

שמעון וועבער

משה שטאַרקמאַן ע"ה

משה שטאַרקמאַן ע"ה, איז געווען אַלץ, וואָס אַ יידישער שרייבער אין אַמעריקע אין דער איצטיקער צייט דאַרף זיין, און אַ סך מער:

ער האָט געהאַט אַלגעמיינע און יידישע בילדונג; ער האָט געקענט העברעיִש אַזוי גוט ווי יידיש און ענגליש; ער האָט געקענט לערנען און ער האָט געקענט די מאָדערנע יידישע, העברעיִשע און וועלט־ליטעראַטור; ער איז געווען רעליגיעז און וועלטלעך און ער האָט נישט געפונען קיין שום סתירה צווישן די צוויי; אדרבא, די צוויי ריכטונגען האָבן אין אים געפונען אַ סינטעז, וואָס האָט אים געמאַכט פאַר אַ גאַנצן ייד.

ער איז געווען אַן ערשטקלאַסיקער פאַכמאַן אין זשורנאַליזם און אין דער זעלבער צייט אַ טיפער עסייאיסט.

ווען איך בין אָנגעקומען אין „פאָרווערטס" איז ער שוין געווען אַ מיטאַרבעטער פון „טאָג" און שפּעטער נייעס־רעדאַקטאָר. איך געדענק ווי ער פלעגט שטאָלצירן מיט אַ טעכניש־שיינער ערשטער זייט פון דער צייטונג, וואָס ער האָט צוזאַמענגעשטעלט, ווי אַ קינסטלער מיט אַ געראָטענער מאָלעריי. אָבער ווען ער איז פאַרטיק געוואָרן מיט דער צייטונגס־אַרבעט, האָט ער זיך גענומען צו דער אַרבעט פון שטודירן און פאָרשן,

לייענען און שרייבן אויף ערנסטע — אָדער דאָס וואָס מ׳רופט „אייביקע" — טעמעס. ער איז מיט דער צייט געוואָרן דער בעסטער היסטאָריקער פון דער יידישער פּרעסע אין אַמעריקע און פון אירע גרינדער און בויער. ער האָט וועגן דעם אָנגעשריבן אַ סך מאָנאָגראַפיעס. ביי לייטן קריגט מען דאָקטאָראַטן פאַר אַ סך ווייניקער.

ער האָט זיך באַצויגן מיט דרך־ארץ און מיט גרויס אחריות צו אַלע געביטן פון זיין פּילזייטיקער שרייבערישער טעטיקייט אין משך פון אַ האַלבן יאָרהונדערט. אַלץ, וואָס איז אַרויסגעקומען פון זיין פעֶן, איז געווען ריין, ציכטיק. ער האָט אָפּגעהיט זיין וואָרט ווי אַן אוצר, ווייל ער האָט געהאַט גרויס דרך־ארץ פאַר די שאַפונגען פון אַנדערע שרייבער — יידישע און נישט־יידישע. ער האָט געוווּסט דעם סוד וועגן דעם ריזיקן כח פון ווערטער, אויב זיי זענען נאָר אייסגעשטעלט אין דער ריכטיקער אָרדנונג...

יאָ, ער האָט געקענט שרייבן, און כמעט אויף יעדער טעמע. און ווי שווער אַן ענין האָט נישט אויסגעזען, איז ער ביי אים אַרויסגעקומען קלאָר און פאַרשטענדלעך, אַפילו פאַר מענטשן מיט ווייניק בילדונג.

אין משך פון די דריטהאַלבן יאָר, וואָס ער האָט געשריבן פאַרן „פאָרווערטס", האָט ער זיך צעבליט, ווייל דער רעדאַקטאָר האָט אָפּגעשאַצט זיינע קענטעניש און פעיקייטן און אים געגעבן אַ פרייע האַנט צו שרייבן אויף פאַרשידנאַרטיקע טעמעס. פון יעדער עסיי, וואָס ער האָט געשריבן, האָט אַרויסגעשיינט זיין געוואַלטיקע אהבת ישראל, עם ישראל און מדינת ישראל.

משה שטאַרקמאַן איז געווען זייער אַן אַרבעטסזאַמער מענטש. ער האָט זעלטן געפּטרט צייט. ער פלעגט שרייבן אָדער רעדאַקטירן מאַנוסקריפּטן ווען ער איז געפאָרן אין די סאָבוועי־באַנען צו און פון דער אַרבעט. אויב מ׳האָט ביי אים באַשטעלט אַן אַרטיקל היינט ביי טאָג אויף מאָרגן, פלעגט ער אָפּטמאָל אָפּזיצן אַ גאַנצע נאַכט נאָכזוכן מאַטעריאַל אין זיין אַרכיוו און ביבליאָטעק, אָנשרייבן די זאַך און אַריינברענגען אין דער פרי אין רעדאַקציע.

פאַרן אַוועקפאָרן צו דער קאָנפערענץ פון פאַראייניקטן יידישן אַפּיל־פעדעראַציע אין מיאַמי ביטש, פונוואַנען ער איז שוין נישט צוריקגעקומען אַ לעבעדיקער, פול מיט וויצן, ווי עס איז געווען זיין שטייגער, האָט ער איבערגעלאָזט עטלעכע אַרטיקלען, וואָס וועלן דערשיינען אין „פאָרווערטס" אין די קומענדיקע דריי זונטאָג־אויסגאַבעס. אפשר האָט ער געהאַט אַ געפיל, אַז ער וועט שוין מער נישט שרייבן? מיר וועלן דאָס שוין קיינמאָל נישט וויסן.

מיטן פריצייטיקן טויט — און ווען איז דער טויט נישט פריצייטיק? — פון משה שטאַרקמאַן איז פון אונדז אַוועק איינער, פון וועלכע מיר האָבן קיינמאָל נישט געהאַט

צופיל. איצט זענען די רייען געוואָרן נאָך שיטערער. נישטאָ קיין אַנדערער, וואָס זאָל פאַרנעמען זיין פּלאַץ און דאָס מאַכט דעם צער נאָך גרעסער, דעם ווייטאָג נאָך טיפער.

„פאָרווערטס", 12.2.1975

ג. קרעסל

משה שטאַרקמאַן ז"ל

דעם 2־טן פעברואַר 1975 איז אין מיאַמי (פלאָרידאַ) געשטאָרבן משה שטאַרקמאַן, דער מענטש וואָס האָט אין משך פון צענדליקער יאָרן צעשפּרייט זיינע שריפטן איבער דער יידישער און העברעיִשער פּרעסע אין דער גאָרער וועלט. דער מענטש האָט פול־שטענדיק באַהערשט ביידע לשונות אין תחום פון דער זשורנאַליסטיק, ליטעראַטור און פאָרשונג. איינע פון זיינע העברעיִשע פאָרש־אַרבעטן: „עברים כחלוצי יידיש באמריקה", וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט מיט 20 יאָר צוריק אין דער לאָנדאָנער „מצודה" (תשי"ד) האָט ער אָנגעהויבן מיט די ווערטער: „די ערשטע קנאָספּן פון דער העברעיִשער ליטעראַטור און די שטעגעלעך פון דער יידישער ליטעראַטור האָבן אויפן אַמעריקאַנער באָדן אויסגעשפּראָצט צוזאַמען און זענען אויפגעוואַקסן געבונדן איינע מיט די אַנדערע. יונגע אימיגראַנטן, וואָס האָבן זיך אויפגעהאָדעוועט אויף דער „השכלה" אין מזרח־אייראָפּע און זענען שפּעטער פאַרכאַפּט געוואָרן דורך די פאַרשידענע וואַנדערונג־שטראָמען צום אַמעריקאַנער קאָנטינענט, אָנהייבנדיק פון די 60ער יאָרן פון פריִערדיקן יאָרהונדערט, זענען געווען די פּיאָנערן, וואָס האָבן אויסגעשטיינט דעם פעלזיקן באָדן אינעם נייעם לאַנד און האָבן אים צוגעגרייט צו אַ קולטורעלן און ליטעראַרישן פּאַרזיי...". אין די דאָזיקע ווערטער שטעקט אויך די ליטעראַרישע ביאָגראַפיע פון זייער מחבר.

אַ געבוירענער אינעם מזרח־גאַליצישן שטעטל מאָסטי־וויעלקע ווו ער האָט מיט אַן אויסערגעוויינלעכער אויפנעם־פעִיקייט אָנגעזאַמלט אַ סך וויסן און ווערטן, איז ער געקומען אין די פאַרייניקטע שטאַטן ווי אַ 14־יעריקער בחור און האָט קורץ נאָכדעם אָנגעהויבן זיין פּובליציסטישע, ליטעראַרישע און פאָרשערישע טעטיקייט אין דער יידי־שער פּרעסע און האָט שנעל פאַרנומען אַ וויכטיק אָרט אין איר.

משה שטאַרקמאַן האָט פאַראייניקט אין זיך דעם זשורנאַליסט און דעם פאָרשער — אַ זאַך וואָס איז אַזוי זעלטן אין אונדזערע צייטן. נישט נאָר איז ער געווען אַ בן בית, אַזוי ווי ווייניקע אין אונדזער דור, אין ביידע ליטעראַטורן, דער העברעיִשער און דער יידישער, פון אַלע דורות. נאָר וואָס איז נאָך וויכטיקער ווי דאָס — ער האָט ממש געלעבט מיט אַלע פּיבערן פון זיין נשמה אין די ביידע ליטעראַטורן, און אויך אין די

פּרעסע פאַרשטייט זיך און דאָס איז געקומען צום אויסדרוק אין דער פרישקייט און קוואַליטעט פון זיין שרייבן במשך פופציק יאָר. די פאַרגאַנגענהייט און די קעגנוואַרט זענען געווען פאַר אים מאַטעריאַל ביים שרייבן הן ביי אַ פּובליציסטישן מאמר הן ביי אַ פאָרש־אַרבעט. כ׳וועל נישט פאַרגעסן ווי דערשטוינט כ׳בין געווען בעת כ׳האָב אים צום ערשטן מאָל באַגעגנט אין ניו־יאָרק מיט 26 יאָר צוריק: אַ מענטש זיצט אין ניו־יאָרק און זיין פעסטונג שפרייט זיך אויס איבער אַלץ וואָס ווערט געטאָן אין ישראל ספּעציעל אויפן געביט פון ליטעראַטור און פּרעסע, אין עברית מיט וועלכער ער האָט זיך אַזוי נאַטירלעכערהייט באַנוצט בעל פּה און בכתב.

ער איז יאָרנלאַנג געווען אַ מיטגליד פון די רעדאַקציעס „דער טאָג״, שפּעטער „טאָג־מאָרגן־זשורנאַל״ און ווען די דאָזיקע צייטונג האָט אויפגעהערט דערשיינען האָט ער אָנגעהויבן שרייבן אין „פאָרווערטס״. דערביי איז ער די גאַנצע צייט געווען באַשעפטיקט אין דער אינפאָרמאַציע־אָפּטיילונג פון פאַראייניקטן קאַמפּיין אין אַמעריקע.

זיינע אַרטיקלען האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט צוויי אייגנשאַפטן. ראשית כל האָבן זיי זיך לייכט געלייענט, צווייטנס האָט מען פון יעדער שורה זייערער אַרויסגעפילט די גרויסע בקיאות פונעם מחבר אינעם באַהאַנדלען פּראָבלעמען. און נאָך עפּעס: די לאַנגע יידישע געשיכטע האָט אים געדינט אויף אַ ווונדערלעכן אופן אויף זיינע היסטאָרישן שפּאַצירן צווישן דעם היינט און דעם נעכטן און אייערנעכטן און אויף צוריק — צווישן דעם פאַרגאַנגענעם און דעם אַקטועלן. אַזוי למשל איינער פון זיינע לעצטע מאמרים וואָס איז דערשינען אַ חודש פאַר זיין פּטירה אין „פאָרווערטס״ וועגן דעם דרייפוס־פּראָצעס (צו די אַכציק יאָר נאָך דער „אַפערע״). דער לייענער געפינט אין דעם דאָזיקן היסטאָרישן שפּאַציר נישט נאָר אַן אויסגעצייכנטע אינפאָרמאַציע געגעבן בשפע, נאָר דער עיקר פאַרגלייכונגען צווישן דער דרייפוס־אַפערע און אונדזער היינטיקן מצב דאָ אין ישראל און אין די תפוצות. און דער מחבר מאַכט אַזוי צו זאָגן דעם אויספיר: מיר, וואָס פאַרמאָגן אַזאַ לאַנגע געשיכטע, האָבן פון איר אַ סך צו לערנען וואָס שייך אונדזער היינטיקן האַלטן זיך און שטאַרקן זיך ווי אַ פאָלק.

ער האָט גענומען אַ ביז גאָר וויכטיקן אַנטייל ביים צונויפשטעלן דעם לעקסיקאָן פון דער נייער יידישער ליטעראַטור, אַרויסגעגעבן דורך דעם אַלוועלטלעכן יידישן קולטור־קאָנגרעס (פאַראייניקט מיט ייוואָ) אין ניו־יאָרק און פון וועלכן ס׳זענען שוין דערשינען 7 בענד. צו דער אַנטאָלאָגיע פון יידישער דיכטונג וואָס שמשון מעלצער האָט אַרויסגעגעבן א. ט. „על נהרות״ האָט ער צוגעטראָגן די ביאָ־ביבליאָגראַפישע נאָטיצן. ער איז געווען דער אַדרעס פון אַלע פאַרבאָרגענע אוצרות אין יידישע לשונות אונדזערע, וואָס זענען געלעגן אין זיין פענאָמענאַלן קעסטעלע און מיט וועלכע ער האָט באַשאָנקען אין משך פון צוויי דורות ברייטע מאַסן לייענערס.

צו די אַלע אייגנשאַפטן זיינע דאַרף נאָך צוגעגעבן ווערן זיין בעל פּה שמועס וואָס

איז געווען ווי אַ קוואַל פון וועלכן ס'האָט געשפּרודלט יידיש לעבן אין משך פון דורות — און אַלץ באַווירצט מיט זיין חנעוודיקן הומאָר. ער האָט געזאָרגט פאַר אַנדערע און האָט אַלץ געטאָן כדי די גרויסע און גוטע פון אונדזער פאָלק פון אַלע דורות זאָלן נישט פאַרגעסן ווערן. פאַר זיך האָט ער נישט געזאָרגט און האָט נישט איינגעזאַמלט אַפילו קיין איינציקע שורה פון דעם אַלעם וואָס ער האָט אַזוי בשפע געשאַפן אין ביידע לשונות. וויפל גאָלדענע אוצרות וואָלט מען געקענט צונויפזאַמלען פון אַט דער צעוואָרפנקייט!

„פאָלקסבלאַט", פעברואַר 1975

ביים פרישן קבר פון משה שטאַרקמאַן ע"ה

מיטן טויט פון משה שטאַרקמאַן ע"ה איז אַוועק פון דער וועלט אַ באַגאַבטער יידיש־העברעישער שרייבער און לעקטאָר וואָס האָט אין משך פון לאַנגע יאָרן גע־פריידיקט אין וואָרט און שריפט די אידייען פון אַ שלימותדיקער יידישקייט. זיין אומ־געריכט אַוועקגיין פאַר דער צייט — נאָך ווייט נישט האָבנדיק פאַרענדיקט זיין שעפערישן ביישטייער צו אונדזער פאָלקס־קולטור און מחשבה — האָט איבערגעלאָזט אין טיפן טרויער זיין פאַראבלטע משפחה, ווי אויך זיינע צאָלרייכע פריינט און פאַרערער דאָ און אומעטום.

אָנגעקומען קיין אַמעריקע אין זיין בר־מצוה עלטער האָט משה שטאַרקמאַן ע"ה איינגעזאַפּט אין זיך נאָך אין דער אַלטער היים, גאַליציע, יידיש וויסן, אהבת ישראל און אַ האַרציקן צובונד צו די אידעאַלן און טראַדיציעס פון זיין פאָלק. מיט פלייס האָט ער אויך אויף דער זייט ים פאַרגעזעצט און פאַרטיפט זיין יידישע און אַלגעמיינע בילדונג. אַ מתמיד און ערודיט האָט ער באַלאַנגט צו דעם דור עכט־יידישע שריפט־שטעלערס און דענקערס וואָס זענען געווען אַ פּראָדוקט פון דער אייגנאַרטיקער יידיש־קולטורעלער סביבה אין מזרח־אייראָפּע, אַ סביבה וואָס האָט אויסגעשטאַלטיקט אונדזער מאָדערנע צוויי־שפּראַכיקע ליטעראַטור, די ציוניסטישע באַוועגונג און אַנדערע פּאָליטיש־סאָציאַלע שטרעמונגען וואָס באַווירקן נאָך יידיש לעבן עד היום.

אַ לעקסיקאָגראַף און פאָרשער אויפן ביבליאָגראַפישן פעלד האָט משה שטאַרקמאַן מיט דער צייט געוווּנען גרויס אָנזען ווי אַ פּובליציסט פון אַ הויכער מדרגה. אין זיינע סטיליסטיש פיין־געבויטע און גייסטרייכע אַרטיקלען און אָפּהאַנדלונגען, אין דער יידיש־העברעישער פּרעסע און פּעריאָדיק, איז געקומען צום אויסדרוק דער וועלט־באַנעם פון אַ יידישן פאָלקס־אינטעליגענט פאַר עקסעלאַנס אין וועמענס געדאַנקענגאַנג די אייביקע ווערטן און פּרינציפּן פון אונדזער גייסטיקער ירושה זענען אין פולער האַרמאָניע מיט

די הײנטצײטיקע צילן און אויפגאַבן פון אונדזער אומה, אין מדינת־ישראל און אין די תפוצות ישראל.

גרויס איז דער פאַרלוסט וואָס די יידישע געזעלשאַפט האָט געליטן און טיף איז די ווונד אין די הערצער פון משה שטאַרקמאַנס ליבסטע און נאָענטסטע. מיר טײלן דעם צער פון דער אלמנה, רחל, און די קינדער. זײט געשטאַרקט און זוכט געפינען טרייסט אין דעם ערלעך־פאַרדינטן גוטן נאָמען וואָס אײער אומפאַרגעסלעכער מאַן און פאָטער האָט איבערגעלאָזט.

„קענעדער אָדלער", 14.2.1975

באַרימטער שרײבער משה שטאַרקמאַן געשטאָרבן

אַ גרויסער עולם איז געקומען צו דער לוויה פון דעם באַוווסטן שרײבער און לעקסי־קאָגראַף משה שטאַרקמאַן, אין ניו־יאָרק. — ער איז געבוירן געוואָרן אין 1906, אין גאַליציע. קיין אַמעריקע איז ער געקומען אין 1920. ער האָט דאָ שטודירט און געשריבן אַ סך אַרטיקלען וועגן דער יידישער ליטעראַטור און פרעסע. ער האָט מיטגעאַרבעט אין דעם לעקסיקאָן פון דער נײער יידישער ליטעראַטור במשך פון 12 יאָר אין פאַר־שידענע יידישע צײטונגען און אין די אויסגאַבעס פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטי־טוט — ייוואָ.

משה שטאַרקמאַן איז עטלעכע מאָל געווען אין מאָנטרעאָל פאַרבעטן פון דער יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק און פון היגן קאָמיטעט פון ייוואָ.

זײנע לעקציעס און רעפעראַטן האָבן זיך אויסגעצײכנט מיט גרינטלעכקײט און ערודיציע. כבוד זײן אָנדענק.

„קענעדער אָדלער", 7.2.1975

געשטאָרבן משה שטאַרקמאַן

מיאַמי ביטש (עסט"א) — משה שטאַרקמאַן, דער דירעקטאָר פון דער פובליקאַציע־אָפּטײלונג אין יידיש בײם מגבית, איז מאָמענטיק געשטאָרבן פון אַ האַרץ־אַטאַק אין עלטער פון 68 יאָר, בעת ער האָט זיך פאַרנומען מיט געזעלשאַפטלעכע ענינים.

שטאַרקמאַן איז אין דער פאַרגאַנגענהײט געווען דער נײעס־רעדאַקטאָר אין דער יידישער טאָג־צײטונג „מאָרגן־זשורנאַל" און מיטגליד אין פאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס, וואָס זענען געווען פאַרבונדן מיט יידיש און מיט דער יידישער קולטור.

ער איז געווען אַ ספּעציאַליסט פון דער ייִדיש־ליטעראַטור און האָט אָנגעשריבן און פאַרעפנטלעכט אַ ריי עסייען אויף דער טעמע. זיין אַרבעט וועגן דער ליטעראַטור אין ייִדיש איז דערשינען אין דער ענציקלאָפּעדיע בריטאַניקאַ.

„לעצטע נייעס", 5.2.1975

צו די שלושים נאָך משה שטאַרקמאַן

זונטיק, דעם 2טן פעברואַר, איז אין מיאַמי ביטש פּלוצעם געשטאָרבן משה שטאַרקמאַן. ער איז געווען שרייבעריש פאַרבונדן מיט דער „פרייע אַרבעטער שטימע". אין צוגאָב צו זיין מיטאַרבעטערשאַפט אין „טאָג", „טאָג מאָרגן זשורנאַל" און לעצטס אין „פאָרווערטס", ווי אויך אין אַ צאָל אַנדערע צייטשריפטן, זענען משה שטאַרקמאַנס אַרטיקלען כסדר דערשינען אין דער „פרייע אַרבעטער שטימע". זיין לעצטער מאמר ביי אונדז איז דערשינען אינעם יאַנואַר־נומער, היי־יאָר. שטאַרקמאַן איז, אגב, געווען דער איינציקער ניו־יאָרקער ייִדישער זשורנאַליסט, וועלכער האָט נישט פאַרזען מיט פינף יאָר צוריק, אַז אונדזער צייטשריפט, די עלטסטע אין ייִדיש אין דער וועלט, איז געוואָרן אַ בת־שמונים און ער האָט דעמאָלט וועגן איר אָנגעשריבן אַ וואַרעמען אַרטיקל אין די „צוקונפט".

צו ערן דעם אָנדענק פונעם חשובן נפטר דרוקן מיר היינט איבער מיט קיצורים משה שטאַרקמאַנס אַן אַרטיקל וועגן ראָקערן, וואָס איז דערשינען אין דער „פרייע אַרבעטער שטימע" פון 10טן אַפּריל, 1953, צו ראָקערס אַכציקסטן געבורטסטאָג, און אויך עטלעכע אויסצוגן פון משה שטאַרקמאַנס אַ רעדע אויף דעם באַנקעט פון 61 יאָר „פרייע אַרבעטער שטימע", וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אינעם נומער פונעם 15טן פעברואַר, 1952, און פון זיין אַרטיקל וועגן ראָקערן צו ראָקערס הונדערטסטן געבוירן־יאָר אינעם מאַי־נומער פון 1973. אין די איבערגעדרוקטע אויסצוגן קומען קלאָר צום אויסדרוק משה שטאַרקמאַנס פריינדשאַפט צו אונדזער צייטשריפט און זיין נאָענטקייט צו אונדזערע אידעען.

„פרייע אַרבעטער שטימע", מערץ 1975

שטאַרקמאַן משה (יוחנן)*

געבוירן (25.11.1906) אין מאָסטי־וויעלקע, זשאָלקיעווער דיסטריקט, גאַליציע. דער־צויגן געוואָרן ביז 7 יאָר אין אַ דאָרף אין די קאַרפּאַטן, ווו דער פאָטער האָט געהאַלטן אַ שענק און געווען אַן אויפזעער איבער וואַלד־אַרבעטער. געגאַנגען אין חדר און אין דער רעגירונגס־שול, אויך אין אַ העברעיִשער שול. 1920 אויסגעוואַנדערט קיין ניו־יאָרק, ווו באַזוכט אַ פּאַבליק־סקול, גראַדויִרט די באַראָן־הירש־פּאַך־שול און אַ צייט אויך געלערנט אין יידישן לערער־סעמינאַר. זינט סוף 1922 געדרוקט דערציילונגען, אַרטיקלען, פעליעטאָנען און קינדער־מעשהלעך אין „פרייהייט", „יידישען טאַגעבלאַט", „קונדס", „דאָס אידישע פאָלק", „יוגנט־זשורנאַל", „דער אַמעריקאַנער", „פ. אָ. ש.", „באַגינען", „פעדער" א"אַ, קאָרעספּאָנדירט פון נ"י אין לעמבערגער „טאָגבלאַט", עטלעכע חדשים צייט געווען סעקרעטאַר פון דעם רעדאַקטאָר פון דעם אַרטאָדאָקסישן טאַגבלאַט „דאָס אידישע ליכט" 1925, פאַר וועלכער צייטונג אויך איבערגעזעצט ד"ר לעמאַנס ראָמאַן „יאַקאָבינאַ". אַרבעט אויף אַ מאָנאָגראַפיע איבער דעם לעבן און שאַפן פון א. מ. שאַר־קאַנסקי און זאַמלט מאַטעריאַל פאַר אַ ביבליאָגראַפישן ווערטערבוך פון דער יידישער ליטעראַטור, וועלכער זאָל אַנטהאַלטן אַלע אַרטיקלען אין יידיש און העברעיִש, וואָס זענען געשריבן געוואָרן וועגן יעדן יידישן שריפט־שטעלער זינט ממ"ס. אין רעזולטאַט פון דאָזיקער ביבליאָגראַפישער אַרבעט פאַרעפנטלעכט אַרטיקלען צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור, פרעסע און טעאַטער אין אַמעריקע, צ"אַ אין „פּנקס" פון דער אַמעריקאַנער סעקציע פון דעם יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט („מאָריס ראָזענ־פעלדס אַנהייב"), די „פילאָלאָגישע שריפטן" ווו פון ייוואָ („פיליפּ קראַנצס ליטעראַרישע באַגעגענישן"). איז אַנגעשטעלט אין דער יידישער אָפּטיילונג פון דער ניו־יאָרקער שטאָט־ביבליאָטעק.

ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט — ייוואָ

משה שטאַרקמאַן ע"ה

צו די שלושים פון משה שטאַרקמאַן ע"ה וויל די פאַרוואַלטונג פון ייוואָ אויסדריקן איר טיפן צער אויף דער גרויסער אבידה.

משה שטאַרקמאַן איז געווען פאַרבונדן מיטן ייוואָ פון די ערשטע טעג פון זיין עקזיסטענץ אין אַמעריקע. ער האָט פאַרנומען פאַרשידענע אַמטן אין ייוואָ און תמיד

* זלמן רייזן, לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור.

דערפילט זיין שליחות אויפן בעסטן אופן. ער האָט געזען דעם ייוואָ ווי אַ וועלט־אָרגאַניזאַציע און עס איז אים זייער שטאַרק געגאַנגען אין דעם אַז דער ייוואָ זאָל אָנהאַלטן די ברייטסטע קאָנטאַקטן מיט יידן אין די אַרבע פּינות העולם. ער האָט שטענדיק אָנגעוויזן אויף מענטשן און פּובליקאַציעס און אַנדערע יידישע קולטור־דערשיינונגען אין די פאַרוואָרפנסטע ווינקלען פון דער יידישער וועלט. ער האָט קיין מאָל נישט פאַרפעלט אָנצוווייזן אויף אַ וויכטיקער דאַטע אין דער יידישער געשיכטע אין דעם ברייטסטן זינען פון דעם וואָרט.

אָבער זיין הויפּט־צושטייער איז געווען ווי אַ שרייבער, ווי אַ פאָרשער. אין דעם ערשטן טייל פון דער ייוואָ־ביבליאָגראַפיע וואָס נעמט אַרום די יאָרן 1925—1941 איז ער פאַרטראָטן מיט נישט ווייניקער ווי 21 פּאָזיציעס. זיינע אינטערעסן זענען פאַרשידן אָבער דער עיקר אין דעם פעלד פון יידישער געשיכטע אין אַמעריקע און יידישער ליטעראַטור. שוין אין דעם ערשטן באַנד פּנקס וואָס דער ייוואָ האָט אַרויסגעגעבן אין 1927 אין אַמעריקע באַווייזט זיך משה שטאַרקמאַן מיט אַן אַרבעט וועגן דעם ערשטן יידישן ביכל וואָס איז אַרויס אין אַמעריקע. און פון דעמאָלט אָן הערט זיין אינטערעס אין דער אַמעריקאַנער יידישער געשיכטע נישט אויף.

דער ייוואָ איז אים געווען זייער ליב און ביי יעדער געלעגנהייט פון אַ וויכטיקער געשעעניש אין ייוואָ האָט ער געשריבן וועגן איר אין דער יידישער פּרעסע מיט באַגייסטערונג און גרויס קענטעניש. ער האָט זיך באַטייליקט ווי אַ לעקטאָר אין די ייוואָ־קורסן פאַר שטאָטישע לערערס וואָס דער ייוואָ אַראַנזשירט בשותפות מיטן שטאָטישן „באָרד אָוו עדיוקיישן" און איז תמיד אויפגענומען געוואָרן פון די צוהערערס מיט גרויס ענטוזיאַזם. ער האָט געווינטלעך גערעדט וועגן יידישע ליטעראַטור אָדער טעאַטראַלע פּערזענלעכקייטן און תמיד געוווּסט ווי צו באַלעבן אַ לעקציע מיט אַ פּאַסיקן אַנעקדאָט.

פאַר די יערלעכע ייוואָ־קאָנפערענצן פלעגט ער צונויפשטעלן רשימות פון יובילאַרן וואָס זענען געווען אַ מוסטער פון פּינקטלעכקייט. טייל מאָל איז דאָס געווען ממש אַן אַקט פון מחיה־מתים זיין. מענטשן וואָס האָבן געהאַט גרויסע פאַרדינסטן פאַר דער יידישער קולטור זענען פאַרוואָרפן געוואָרן אין ווייטע מקומות, דער עיקר אין די יאָרן נאָך דעם חורבן, און צוליב געוויסע סיבות פאַרגעסן געוואָרן אין גאַנצן. ביי דער פּאַסיקער געלעגנהייט פון אַ יובל האָט משה שטאַרקמאַן געזען אַז דער ייוואָ זאָל געדענקען אין די דאָזיקע מענטשן און זיי עפנטלעך דערמאָנען.

משה שטאַרקמאַן איז פון אונדז אַוועק און מיר זענען פאַרטרויערט ווייל ווער וועט אונדז געבן זיינס גלייכן?

אין טרויער אויף משה שטאַרקמאַן

חשובער רעדאַקטאָר,

היינט, אין מיטן פון צוזאַמענקונפט פון דעם יידישן וועלט־קאָנגרעס אין ירושלים (ווו איך וווין שוין עטלעכע יאָר), האָב איך מיך דערוווּסט, אַז מיין יוגנט־פריינד, משה שטאַרקמאַן, איז נפטר געוואָרן. דערלויבט מיר עטלעכע שורות צו באַוויינען דעם גרויסן פאַרלוסט.

מיר זענען אויפגעצויגן געוואָרן אַלס „גרינע" אויף דער איסט־סאַיד עטלעכע יאָר נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. מיר פלעגן זיך טרעפן אין דעם קלוב פון דער „תפארת מזרחי". ער האָט געשלונגען די ספרים אויף יידיש און העברעיִש ווי אַ דורשטיקער. מיר, זיינע חברים, האָבן גאָרנישט פאַרויסגעזען, אַז בעצם איז די ספרים־שאַנק און די ביבליאָטעק (אויף האַוסטאָן סט.) געווען זיין אוניווערסיטעט. ווען נאָך עטלעכע יאָר פון „ויחנו־ויסעו" אַלס רב אין אַמעריקאַנער שטעטלעך בין איך צוריקגעקומען אין מעטראָפּאָליטען ניו־יאָרק, האָב איך געפונען אין מיין ידיד־נפש משהן אַ פאָלנעם שרייבער אויף אונדזערע צוויי שפּראַכן, שטאַרקמאַן אויף יידיש און חזקוני אויף העברעיִש.

הערט אַ מעשה נפלא: כמעט, זייט איך וווין אין ירושלים, קומט מיר נישט אויס צו לייענען אַמעריקאַנער יידישע צייטונגען (מיר האָבן דאָ ב"ה זעקס טעגלעכע צייטונ־גען — געגנוג צו שפּייזן אַפילו אַ „לײדיק־גייערישן" פּענסיאָנער). טרעפט זיך, אַז מיינער אַ שכן לייענט דעם „פאָרווערטס", וועלכן ער באַקומט מיט דער פּאָסט וועכענטלעך. איז ער מיט עטלעכע חדשים צוריק אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע אויף אַ לענגערן באַזוך און איך האָב מקיים געווען „ראה מציאה ונפל עליה". קומט שבת, פאַרברענג איך לייענענדיק דעם „פאָרווערטס" פון אַ גאַנצער וואָך.

אָבער דאָס וואָס האָט מיר פאַרשאַפט אַן עונג רוחני און מיך באַרייכערט מיט ידיעה און הבנה, זענען די באַלערנדע אַרטיקלען פון מיין אַלטן פריינד משה שטאַרקמאַן. רבנים האָבן אַוודאי געשעפּט אַ סך חומר־לדרוש און לעקציעס פון זיינע פילזייטיקע אַרטיקלען. איך האָב פשוט געקוואָלן פון יעדן וואָרט. ער און שטריגלער (יבדל לחיים ארוכים) שפּייזן יידן מיט תורה און חכמה פון אַ הויכער מדרגה. אָט האָב איך ערשט נעכטן געלייענט עטלעכע אַרטיקלען פון זייערע געבענטשטע און אַזוי טיף־יידישע מחשבות. און היינט — אַן אומגליק — נתפרדה החבילה! משה איז מער נישטאָ צו שטאַרקן יידן, מחזק צו זיין דערשלאָגענע יידן, לעכצנדע נשמות, אין אַ דור המדבר און דור הישועה אין איינעם.

אונדזער משה שטאַרקמאַן האָט געהאַט די געבענטשטע אייגנשאַפט צו פאַראייניקן אין זיך אַלע גוטע ליבעס — אהבת ישראל, אהבת היהדות און אַ טיפן אינטערעס אין

אַלטס ווי אין נייעס אין אונדזערע ליטעראַטורן. איבער אַלעס איז ער געווען ערנסט — זייער ערנסט — ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן יידן און יידישקייט בכל מקומות מושבותיהם.

צו מיין גליק האָט די פּאָסט היינט פרי געבראַכט צוויי פּעקלעך „פאָרווערטסן". וועל איך זוכן טרייסט אין די לעבעדיקע ווערטער, וועלכע זענען געבליבן אין די בלעטער. שלום לעפרו ויהי זכרו ברוך.

אַן אבלדיקער פריינד,

הרב דר. שלמה דוד גאָלדפאַרב

ירושלים, ערב שבת, משפטים, תשל"ה.

אין אָנדענק פון משה שטאַרקמאַן

חשובער רעדאַקטאָר,

דערלויבט מיר איבערצוגעבן אַ ביסל דברי שבח דורכן „פאָרווערטס" אויפן פרישן קבר פון מיין פריינט און קאָלעגע משה שטאַרקמאַן. איך האָב געהאַט דעם כבוד צו פאַרברענגען מיטן פאַרשטאָרבענעם דעם טאָג ווען מען האָט אים אַוועקגענומען אין שפּיטאָל. אונדזער געשפּרעך האָט זיך קאָנצענטרירט אַרום דעם פּראָבלעם פון די ווערטער וואָס זענען אַריינגעדרונגען אין העברעיִש אין דער נאָך־ביבלישער עפּאָכע פון אַראַמעיִש און גריכיש.

חבר שטאַרקמאַן האָט געהאַלטן, אַז ס'איז פיל איבערטריבן די מיינונג וועגן גריכישע ווערטער אין העברעיִש. ער האָט געהאַלטן, אַז די צייט איז נאָענט, ווען מען וועט אויס־געפינען, אַז די ווערטער, וואָס מען דענקט איצט, אַז זיי שטאַמען פון גריכיש, שטאַמען אין דער אמתן פון אונדזער שפּראַך.

איך בין געווען איבעראַשט צו הערן זיינע אַרגומענטן, זיין וויסן און לערזאַמקייט, און האָב אים פאַרגעשלאָגן זיי אָנצושרייבן און אָפּדרוקן. אַ שאָד וואָס ער איז געשטאָרבן און נישט פאַרענדיקט אָט־די אַרבעט.

י. יאַקובאָוויטש, בראָנקס

„פאָרווערטס", 11.2.1975

י. ל. פרץ שרייבער פאַריין טרויערט אויפן טויט פון משה שטאַרקמאַן

דער י. ל. פרץ שרייבער פאַריין טרויערט צוזאַמען מיט דער גאַנצער יידישער שרייבער־משפחה, אויפן פלוצימדיקן טויט פון אונדזער לאַנגיאָריקן מיטגליד און קאָלעגע משה שטאַרקמאַן.

שטאַרקמאַנס טויט איז אַ גרויסע אבידה פאַר דער יידישער קולטור, פובליציסטיק און פאַר דער יידישער קולטור־געזעלשאַפטלעכקייט.

מיר דריקן אויס אונדזער טיפסטן מיטגעפיל צו זיין פרוי, קינדער און דער גאַנצער משפחה.

אברהם ווילק,
פאָרזיצער
הרב אהרן בן ציון שורין,
וויצע פאָרזיצער
פיליפ סאַנדלער,
סעקרעטאַר

פון יידישן פען־קלוב

דער יידישער פען־קלוב, פאַרבאַנד פון יידישע פאָעטן, עסייאיסטן און נאָוועליסטן דריקט אויס זיין טיפן צער און טרויער אויפן פאַרלוסט פון דעם באַליבטן שרייבער משה שטאַרקמאַן, געוועזענער פרעזידענט פון יידישן פען־צענטער.

משה שטאַרקמאַן האָט זיך קונה שם געווען מיט זיינע פאַרטיפטע עסייען וועגן דער יידישער און העברעישער ליטעראַטור.

מיר שיקן אַ טרייסט דער פאַריתומטער משפחה.

כבוד זיין אָנדענק.

י. הירשהויט, פרעזידענט
אברהם שולמאַן, וויצע־פרעז.
ש. אַפטער, סעקרעטאַר
שאול מאַלץ, פינ. סעקר.

טרויער אויסדרוק אויפן טויט פון מ. שטאַרקמאַן פון ישראל זשורנאַליסטן

דער וועלט פאַרבאַנד פון יידישע זשורנאַליסטן דריקט אויס דעם טיפן טרויער מיט דעם פריצייטיקן טויט פון אונדזער חבר, דער באַוווסטער יידיש־העברעיִשער שרייבער, געוועזענער פרעזידענט פון פען־קלוב אין ניו־יאָרק, משה שטאַרקמאַן ז״ל.

משה רון,
געג. סעקרעטאַר, ישראל

„פאָרווערטס“, 21.3.1975

מודעות אבל על מותו של משה שטרקמן ז״ל בעתונות בחו״ל ובארץ

אברהם אקנר

ניסן אקסלר ז״ל

ניסן אקסלר נולד בעיירה רדזיכוב להורים אדוקים מאד. אביו, יהודי תלמיד־חכם, נמנה עם הקנאים של חסידי בלז, וברוח זו השתדל לחנך את בניו.

כבר בילדותו, בלמדו ב„חדר", התבלט והצטיין ניסן כבעל מוח חריף וזכרון נדיר. עד לגיל הבגרות הלך בדרך שהיתווה לו אביו, למד תורה ושמר מצוות, עד שיום אחד „הציץ ונפגע"... התחיל לקרוא בחשאי ספרי חול, בראש וראשונה יצירות הספרות העברית החדשה. העולם החדש שנתגלה לו גרם למהפכה בחייו. פשט את הקפוטה, התחיל להתלבש כ„דיישט" ויצא לתרבות רעה. (בזו הלשון התלונן אביו באזני הרבי מבלז). הרבי ניחם אותו שעוד לא הכל אבוד והוא מאמין שבנו יחזור למוטב. אביו חזר הביתה מבלז ובלבו מהבהבת התקווה שניסן ישתנה ויחזור „לדרך הישר" (הלא הרבי הבטיח לו).

ניסן המשיך אמנם לפקוד יום יום את בית־המדרש ולמד גמרא ופוסקים כקודם, אך בסתר הוסיף לקרוא „טריף־פסול", התרחק מחבריו ומחשבותיו ריחפו בעולם אחר. אלא שניסן, שלא כרבים מבני דורו, לא נטש את הגמרא, אלא חיפש את הסינתיזה בין לימוד התורה לבין השקידה בספרות העברית החדשה, שכן בשניהם מצא מעין לא אכזב של תורת־חיים, חוקים ומצוות שההגיון הבריא מחייב לשמרם הלכה למעשה.

את ניסן הכרתי בשבוע הראשון לבואו למוסטי, לאחר שהתחתן עם בת עירנו, ציפה גלייכר. הביא אותו לביתי חברי יצחק שנפלד. מיד בהיכרות הראשונה ראיתי לפני אדם משכיל בעל שרשים עמוקים בתורת ישראל ובספרות העברית והכללית, וכל משפט שהגה אמרו בבטחון מבוסס על ידיעה ברורה את הנושא אליו התיחס. בשיחו ציטט את ביאליק ואת טשרניחובסקי בעמדו על המשותף והשונה בין שני ענקי הרוח האלה, גדולי משוררי דורנו.

הפגישה הראשונה עם ניסן עשתה עלי רושם עמוק. מאז היינו נפגשים כמעט כל יום, ואני רשאי לומר בלי הגזמה, שכמעט כל פגישה עמו היוותה מקור של חוויות ורעיונות חדשים. יום אחד הראה לנו מכתב מביאליק שקיבל אותו בהיותו עוד ברדזיכוב. בשנת תרצ"א (1931) הוזמן ביאליק ללונדון להרצות באוניברסיטת לסקי על ההלכה והאגדה. הרצאתו היכתה גלים בכל העולם כולו (התפרסמה ב„העולם", הבטאון הרשמי בעברית של ההסתדרות הציונית העולמית), ב„מאזניים" (בטאון אגודת הסופרים בארץ),

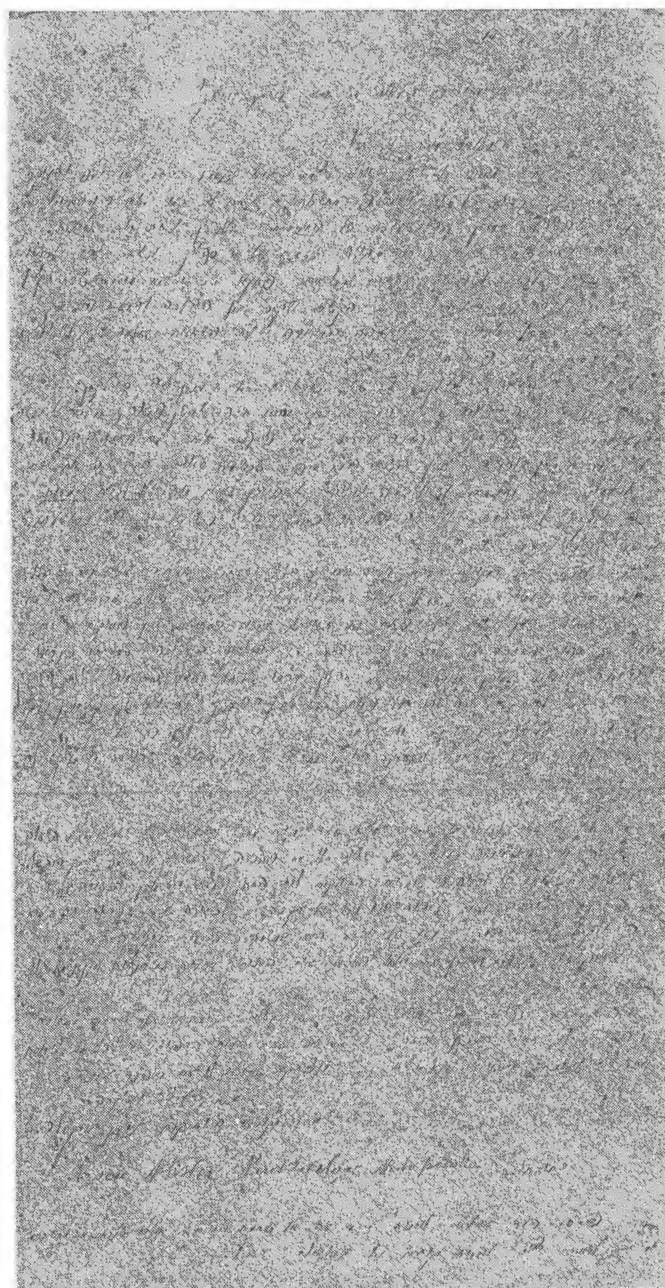
וכן בעתונות חוץ בשפות שונות. כשקרא ניסן את ההרצאה במלואה ב„העולם" וראה שביאליק הזכיר את האגדה על מותו של דוד המלך, ולא הזכיר שאגדה זו נמצאת במקורה במסכת שבת, החליט ניסן לכתוב לביאליק ולהעיר לו על כך. כתשובה קיבל מביאליק את המכתב המודפס בנפרד.

זוכרני, כשהביא לנו ניסן את המכתב של ביאליק, ישבנו אתו יצחק שנפלד ואני שעות, וכמעין המתגבר הרצה באוזנינו על אגדות שונות ופירשן לפי רוח התקופה ופיענח את משמעותן. אחת הדוגמאות שהעלה לפנינו היתה האגדה על חוני המעגל שישן 70 שנה, לאחר שזקן אחד שחוני המעגל ראה אותו נוטע עצים שאלו: „למה אתה נוטע, הלא אתה לא תזכה ליהנות מפרים?" ענה לו הנוטע: „קודמי נטעו לפני ועלי לנטוע לאלה שיבואו אחרי". המעניין הוא הסיפא של האגדה הזאת. חוני המעגל נענש על השאלה ששאל, נרדם וישן 70 שנה. „מה טעם נענש חוני המעגל בעונש כזה?" שאל ניסן וענה: „ללמדך, שאם אדם חי 70 שנה ואינו מבין שהחיים בנויים על המשך ורציפות, וכל דור מכין תשתית, או לפחות מוסיף נדבך לקיים בשביל הדור הבא אחריו, אפילו הוא חי 70 שנה — חייו עקרים כאילו ישן 70 שנה".

יום אחד הציע לנו שנקנה בשותפות את „מסדה" של יצחק למדן שראה אז אור. ביקשנו את יעקב פיש שהיה נוסע כל יום באוטובוס ללבוב שיקנה בשבילנו את הספר. אותו ערב שיעקב הביא לנו את הספר, ישבנו ניסן, שנפלד ואני עד מאוחר בלילה וקראנו את הפואימה הדרמטית הנפלאה של למדן. זוכרני באיזו עמקות חדר ניסן לכל משפט ולכל מלה, ולאחר שגמרנו לקרוא את היצירה, ידע ניסן על־פה פרקים שלמים מ„מסדה".

לאחר שעליתי ארצה כתבתי לו מכתב מסג'רה, המושבה בה עבד דוד בן־גוריון בשנתו הראשונה בארץ. קיבלתי ממנו מכתב תשובה ארוך ומעניין, גדוש מאמרי חז"ל, רווי־געגועים לארץ־ישראל. הבנתי לרוחו, כי ידעתי שאין ניסן מוצא סיפוק בעסק חותנו, וכי לבו רחוק מעולם המסחר וביותר מהשיכורים והטיפוסים המפוקפקים שהיו פוקדים את בית המזיגה של חמיו. אך האמת ניתנה להאמר, שאצל ניסן תפס העסק רק מקום שולי, ורוב זמנו היה מבלה בלימוד תורה ובקריאה. יחד עם כל יקירינו נספו גם ניסן וכל משפחתו בשואה.

דמותו של ניסן אקסלר מלווה אותי מאז הכרתיו ועד היום, ותמיד נזכר אני באמרותיו השנונות שהיו ספוגות פקחות והומור יהודי. ישמשו שורות אלה יד ושם לאחת הדמויות המופלאות שחיו בעירנו. הי"ד.

מכתב מניסן אקסלר למשורר ח.נ. ביאליק בשנת 1931

A letter from Nissan Aksler to the poet, H. N. Bialik, in 1931

המכתב של ניסן אקסלר לח. נ. ביאליק
אל משוררנו הלאומי מר חיים נחמן ביאליק!

משורר מאד נכבד!

בתור אחד מאלפי תלמידיו השותה בצמא דבריו שנאמרו בכתב או בע״פ, והעוקב בתשומת לב רבה על כל מאמר ונאום פרי מחשבותיו, גרם לי כמו לשאר הקוראים העברים נאומו שהשמיע במכון למדעי מזרח של האוניברסיטה בלונדון נחת רוח אמיתית. אולם נחת רוחי זאת היתה מהולה ברגש של אי סיפוק, שנשאר בלבי לרגלי אי יכולתי לישב משפטים אחדים שנמצאים בפסקא שכ׳ הביא ממסכת שבת דף ל׳, כדי לבסס את הנחתו בדבר הקשר שקיים בין ההלכה והאגדה. דברי כאן מוסבים אל האגדה הידועה ע״ד השאלות ששלמה שלח לשאול את החכמים ביום פטירתו של דוד.

והנה ב„העולם״ גליון ג׳ ט״ז נמסרו דבריו בענין זה כדלקמן:

„יש לנו הלכה, שהמכבה את הנר בשבת בשביל חולה שיישן פטור. הלכה זו יבשה לגמרי. אבל היא מקבלת הארה אחרת כשאנו מצרפים אותה עם האגדה הנפלאה על שלמה המלך וכו׳... ובין השאר היא מספרת שכשמת דוד, היה זה ביום שבת, ושלמה שלח לחכמים לשאול כמה שאלות וביניהן אם מותר לו לכבות הנרות הדולקים ליד המת, ועל זה השיבו החכמים וכבה נרו של דוד ולא נרו של הקב״ה כי הנשמה היא נר אלוקים״.

והנה עינתי בכל המקורות שבהם מובאה האגדה הנ״ל, וראיתי שהשאלה הזו אינה נזכרת כלל. אמנם בראש העמוד א׳ שבת דף ל׳ נזכרה שאלה זו כשנשאלה בצורה הלכתית כללית בבית מדרשו של ר׳ תנחום דן נוי, והלז פתח את תשובתו, בישוב הסתירות שבין פסוקים אחדים, ועבר אל ספור האגדה על שלמה ודוד, ואחרי כל ההרצאה הארוכה, שמטרתה כנראה היתה להבליט באופן אילוסטרציוני את חדלון ערכו של גוף האדם אחרי מותו, ואת היתרון הגדול שיש לחיים בכל צורה שהיא על המות, הוא מוסיף „ולענין שאילה דשאילנא קדמינון נר קרויה נר, ונשמתו של אדם קרוי נר מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב״ה. אולם לפום רוהטא, התשובה האחרונה הזו מוסבת אל השאלה הראשונה שהודעה בלי כל קשר עם אגדת שלמה ודוד״.

אולם לו גם נניח שכ׳ המשורר מצא איזה מקור אחר להאגדה הזו, ושם נזכרת השאלה בנוסח זה שהיא מובאה ב„עולם״, איני יודע כלל את פירושה, ראשית: מפני מה צריך היה שלמה לשאול אם מותר לו לכבות את הנרות הדולקים ליד המת, ושנית מה מובן התשובה שנתנו החכמים „וכבה נרו של דוד ולא נרו של הקב״ה״. לכאורה נרו של דוד זה הנרות הדולקים לכבוד המת. נרו של הקב״ה הוא הנשמה בעודנה בגוף האדם. באופן זה יקשה להבין את דעת החכמים אשר התירו לכבות את הנרות למען נשמת דוד אשר כבר כבתה.

הנני מתכבד להציע לפני המשורר הנכבד את בקשתי החמה שיואיל לכבדני בתשובה ולהסביר לי את כל הענין הזה, אם זהו סתם טעות הדפוס, או אולי מצא כ׳ נוסח אחר, והבנתי בענין זה היא מוטעית. ולצדקה תחשב לו אם יאלפני בינה.

ברגשי הערצה והוקרה,

אחד מקוראיו הותיקים ניסן אקסלר

פ. ס. היה בדעתי לפנות בדבר זה אל מערכת „העולם״, אולם שניתי את מחשבתי ומצאתי ליותר רצוי לפנות מקודם אל כבודו.

הנ״ל.

תשובת ח. נ. ביאליק לניסן אקסלר

תל־אביב, 1 למאי 1931 (י״ד אייר תרצ״א).

לכבוד ניסן אקסלר, ראדיחוב.

א. נ.

בתשובה על מכתבך הנני להודיעך, כי האגדה על מיתת דוד, שהזכרתי בהרצאתי בלונדון, היא זו הידועה לכל עפ״י מסכתא שבת,* ואין לי שום נוסחאות חדשות בה, אלא שהכתבן בעתון „העולם״ הרי הוא, במחילה, עם־הארץ, ובשעה שרשם את הדברים מתוך שמיעה רחוקה ומתוך טרדה של כתיבה, לא קלטו אזניו אלא חצאי פסוקים, ומה שלא שמע השלים מתוך דמיונו. וכך יצאו הדברים מסורסים ב„העולם״, ומתוך „העולם״ הובאו אחר־כך הדברים באותה צורה מסורסת ומשובשת גם ב„מאזנים״. ואני אין דרכי להשיב על סורסי כתבנים, ובפרט במקרה זה, שהגיעו אלי העתונים לאחר זמן, והואיל ונדחה — נדחה. ויש רק להצטער על העתונים, שממנים לרשימת הרצאות רשמנים בורים, ואח״כ מתפרסמות רשימותיהם בלי עריכה, וטעויותיהם הגסות נתלות בצואר המרצה. אוי לדור שכך הגיע לו.

בכבוד רב

ח. נ. ביאליק

אגרות ח. נ. ביאליק כרך חמישי, עמוד קנ״ב, תרצ״א. מכונסות ע״י פ. לחובר.

---

* שבת ל׳, ע״א וע״ב.

א.א. — א.ל.ב.

אירגון יוצאי מוסטי־ויאלקה בישראל

בבואנו לסקור את פעולת אירגוננו, מן הראוי להתחיל בעולים הראשונים שהגיעו בדרכים לא דרכים לארץ ועברו תלאות רבות עד שנקלטו והיכו שרשים בה.

הסנוניות הראשונות ממוסטי שפילסו להן דרך לארץ עלו בשנים 1925—1924. העולה הראשון היה שמחה רמר, הוא רם בן יוסף, שעלה בשנת 1924. שנתיים היה חבר בקבוצת דגניה. ב־1926 עזב את הקבוצה והצטרף לבאר־טוביה הישנה, היא קסטינה, שנחרבה במאורעות תרפ"ט. משנוסד המושב באר־טוביה המחודשת, נתקבל כחבר במושב, פיתח משק חקלאי ובו־זמנית היה פעיל במוסדות ציבוריים שונים. במשך שנים היה עובד בכיר במחלקת ההתישבות של הסוכנות היהודית. לפני זמן מה יצא לגמלאות ובנו ממשיך במשקו.

בשנת 1925 עלה ארצה נתן (נאני) זליגמן, מי שהיה חבר פעיל בהסתדרות „האור". נתן בא לארץ בתקופה של משבר כלכלי ובלי מקצוע ובלי כושר לעבודה פיזית, נתקל בקשיים רבים להיקלט בארץ. לאחר מאבק של שלוש שנים ירד לדרום־אמריקה, (אלה היו השנים של האבטלה הגדולה אחר כשלונה של העליה הרביעית) ושם נפטר אחר תקופה קצרה.

העולה השלישי במנין היה חיים זילבר, והוא בן 19. גם הוא הגיע לארץ בתקופה ששרר בה משבר כלכלי חמור, ורבים מבני העליה הרביעית עזבו את הארץ, מי מוקדם, מי מאוחר יותר. חיים זילבר, בן למשפחה אמידה, עבר חבלי קליטה קשים, והוא עשה הכל להתגבר עליהם. הוריו לא נלאו לשגר לו מכתבים שיחזור הביתה, בית עשיר מלא כל טוב, אך הוא נאבק עם הוריו ולא נתפתה לשידוליהם. בראותם שהוא איתן בדעתו להשאר בארץ ויהיה מה, שיגרו לו מברק שאביו חלה במחלה קשה. מול תכסיס זה (והוא לא ידע שזה תכסיס) נשבר, ולאחר התלבטות קשה החליט לחזור הביתה ולו לזמן קצר, עד שאביו שאהבו מאד יחלים.

יעקב יובל עלה בשנת 1932. בגולה היה מורה לעברית, אבל בתקופה ההיא לא היתה לו כל אפשרות להסתדר בארץ במקצועו. הוא עבר לכפר־סבא ועבד בעבודה חקלאית. כעבור תקופה של עבודה פיזית נחלש מאד, נאלץ לעזוב את העבודה החקלאית וחזר לתל־אביב. כאן התחיל לעבוד כגובה מסים במועצת פועלי תל־אביב, ואחר כך עבר ללשכת המס. בזמן המאורעות 1939—1936 שרת בנוטרות ובמלחמת העולם השניה

התגייס לבריגדה העברית ולחם בחזית האיטלקית. במשך שנים היה פעיל באירגוננו ושימש מזכיר ב„קרן זילבר". נפטר בשנת 1971.

עליה חלוצית ומאורגנת ממוסטי התחילה בשנים 1935—1934. אז עלו בשנה אחת החברים אברהם בן־פזי ומשפחתו, יוסף מונד ומשפחתו, משה ריימאן ומשפחתו, צבי זילברמן ואשתו רבקה מבית גרנר, יהושע גלייכר ואשתו יהודית, מיכאל טויבש ואשתו פשה לבית ניטהלר, אברהם אקנר, אברהם ניטהלר, שלמה וקסלר ואשתו פרידה, חיים רוט, מנדל ווסר, יצחק מרדכי ווסר ואשתו ולאה קופפרמן—רביד עם בעלה.

קבוצה זו של חברים היוותה את הגרעין לאירגון יוצאי מוסטי, אשר רובם התגוררו באיזור תל־אביב, לאחר שבחלקם עזבו את הקיבוצים. יוצאי מוסטי היו נפגשים לעתים תכופות, לרוב אצל משפחת זילברמן, בדירתם הקטנה שברחוב שיינקין. שם היו יושבים שעות ארוכות עד מאוחר בלילה, משיחים על דא ועל הא ומעלים זכרונות מעיירתם. פגישות אלה נמשכו במשך שנים ללא כל מסגרת אירגונית. יתר על כן, לא זו בלבד שלא עלה על דעתנו להקים „לנדסמנשפט", אלא סלדנו מאפשרות כזאת. שהרי שאיפתנו היתה להינתק מן הגלות ולהתמזג בחברה הארצישראלית החדשה.

המפנה בא ב־1939, עם פרוץ מלחמת העולם השניה ובשורות האיוב שהתחילו להגיע מפולין הכבושה. כל יום שעבר גברה הדאגה לגורל יקירינו שנלכדו באירופה המנואצת. עם תום המלחמה וזמן מה לפני כן, כאשר נודעו כל אימי השואה ואבדן יקירינו, התאספו כמה חברים אצל אברהם בן־פזי ויסדו את אירגון יוצאי מוסטי־ויאלקה. שתי מטרות הינחו את האירגון בעת הקמתו: הנצחת זכר יהודי עירנו שנספו בשואה והושטת עזרה לפליטים. קוה קוינו שלמרות הכל ניצל חלק, ולו זעיר, מיהודי מוסטי, ואלה יגיעו לארץ־ישראל ויזדקקו לעזרה. ואכן זכינו ומספר לא מבוטל של בני עירנו, שרידי השואה, הגיעו אחרי טלטולים ותלאות רבים לחוף מבטחים במולדת. אז יסדנו בעזרת חברינו הפעילים באמריקה — ה. רוזנגרטן וחיים זילבר זכרונם לברכה, קופת גמ"ח, והושטנו עזרה לעולים בצורת הלוואות בלי ריבית ובתשלומים נוחים לתקופה ארוכה. הלוואות אלה סולקו בחלקן לאחר קליטתם והשתרשותם בארץ.

בשנות הצנע קיבל האירגון חבילות מזון מאירגון יוצאי עירנו באמריקה, והחלטנו לא לחלק אותן חינם. עבור כל חבילה קבענו מחיר סביר, ואת התמורה העברנו לקופת גמ"ח. בכסף זה השתמשנו להושיט עזרה קונסטרוקטיבית לחברים נזקקים באותה תקופה. בשנת 1962 נוסדה ע"י האחים חיים וד"ר משה זילבר „קרן זילבר" על שם הוריהם אברהם ולנה זילבר ז"ל. קרן זו מטרתה — הגשת עזרה דחופה לנזקקים וחלוקת סטיפנדיות לחינוך תיכון וגבוה לילדי חברינו כיום ולדורות הבאים.

במשך שנות קיומו ביצע אירגוננו פעולות רבות, מהן שהזמן גרמן, מהן תמידיות, כגון אזכרה שנתית לקדושי עירנו וקבלת אורחים יוצאי עירנו מחו"ל, ההופכים תמיד לאירועים חגיגיים בשביל כל יוצאי מוסטי.

דער קול-קורא פון דער אלטער היים וואס מיר האבען איצט ערהאלטען.

ב"ה יום א', י"ט כסלו, שנת תרפ"ט לפ"ק.

צו אונזערע ליבע, טייערע און גוטהערציגע לאנדסלייט אין אמעריקע!

אויך היינטיגעס יאהר, ווענדען מיר זיך, אין נאמען פון אלע אריםעלייט און נויטבאדערפטיגע, צו אייך שוועסטער און ברידער, מיט דער הייסער רחמנות'דיגער בקשה, אז איהר זאלט נים פארגעסען אויך דאס מאל זיי צו העלפען און זיים צו קאנען האבען מצות אויף פסח.

מיר האבען געגלויבט אז די לאגע וועט זיך בעסערן און מיר וועלען אייך מעהר נים דארפען בעמיען מיט אזא שווערער ארביט. אבער צו אונזער גרויסען בעדויערן איז די לאגע היינט צו טאג נאך פיל ערגער ווי פאר־אי־יאהרען און פאר צוויי־יאהרען. ווען נים איהר, גוטהערציגע ברידער און שוועסטער, וואלט די גאנצע עדה אָרימע אידען אין אייער אלטער היים, חלילה נים געקענט האבען מיט וואס צו מאכען פסח.

עס איז אונז גוט בעקאנט ווי שווער עס קומט אייך אן צו זאמלען די הילף־געלדער פאר די נויטבאדערפטיגע און מיר ווייסען טאקע ווי אזוי אייער ארבייט אפצושעצען. מיר האפען אז אייך דאס יאהר וועט איהר נים אונטערקריגען אייער חסד פון אונז און איהר וועט דורכפיהרען די גרעסטע מצוה אין דער וועלט — די מצוה פון מעות חטים.

מיר בעטען אייך אין נאמען פון דער גאנצער שטאדט און האפען צו השי"ת הגומל לאיש חסד כמפעלו, אז ער וועט אייך בעצאהלען מיט דעם שכר המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא.

אלה דברי המבקשים והמתחננים בעד עני' עירינו:

נאום דר. מ. גאללעט	יי שטעקער	מרדכי ברוך לאנד
מאיר לויטערפאכט	ישראל ווייס	מענדעל רייטער
יצחק זילבערמאן	שלמה שוסטער	מאיר ראטה
שמעון ב"ן	ה"ק צבי הרג, מוצ"ק	ה"ק אהרן מנד בהרב ז"ל

ה"ק יצחק יהודא עבערשטארק, האבד"ק מסטס גדול.

ברידער מעמבערס, אויפמערקזאם!

א רעגולער מיטינג וועט אפגעהאלטען ווערען שבת, דעם 12טען יאנואר, 1929, 8 אזייגער שארף, אין אונזער מיטינג לאקאל, 96 קלינטאן סטרים, רום 9.

צייעס: ליעצטע איינצאהלונג, און —

וויכטיגע פראגען צו פערהאנדלען.

קומט אין צייט!

A appeal by the heads of the Jewish community of Mosty to the Mosty organization in America to raise funds for "Me'ot Hitim" (money for food on holidays to poor families) from the year 1929.

שנים רבות הגינו את הרעיון להוציא ספר זכרון לקהילתנו מוסטי שנחרבה, וליקירינו שנספו בשואה. ואילו בשלוש השנים האחרונות לבש הרעיון עור וגידים. ניגשנו במרץ לאיסוף חומר ואמצעים וכעת, עם הופעת הספר, רשאים אנו לומר בסיפוק: יש גמול לעמלנו ושכר לפעולתנו.

ב"ה ימי חורף מאסטא גדול.

צו אונזערע חשוב׳ע און גוטהערציגע ברידער אין אַמעריקא!

מורא האָבענדיג אז איהר זענט אפשר שוין מיעד צו ליינען גרויסע בריעף, ווענדען מיר זיך אין קורצע ווערטער, אבער פון גרויס בעדייטונג צו אייך אונזערע טייערע גליקליכע גוטהערציגע ברידער, מיט דער הייסער רחמנות׳דיגער בקשה, פערגעסט נישט אויך דאס יאהר מחי׳ צו זיין אונזער גרויסע אָרימע עדה אידען, **העלפט זיי אין צייט צו קאָנען האָבען אויף מצות** און דאס נייטיגסטע צום זמן הרתינהממשמש ובא, די גאנצע שטאָדט אָרימע אידען האָפען אז איהר וועט זיי אויך דאס יאהר פערשאפען דעם עונג יום טוב, מיט דעם אָרימען היית. מוטשען זיי זיך נעביך א גאנצען ווינטער און זייט זיכער אז פאר יעדען כזיות מצה וועט יעדער נפש אייך ווינשען כל הברכות שבעולם.

מיר בעטען אייך אין נאָמען פון דער גאנצער שטאָדט און האָפען צו השי"ת הגומל לאיש חסד כמפעלו אז ער וועט אייך בעצאָהלען מיט דעם שכר המקיים נפש אחת מישראל כאולי קיים עולם מלא.

אלי דברי המבקשים ומתחננים בעד עני׳ עירינו:

נאום אברהם זילבער
פייבעל גערנער
אליה׳ גרינוואלד
מרדכי ברוך לאנג
לוי שטעגער
הירש צימעט

ישראל וויים
יצחק גלייכער
ה"ק צבי הרג מוצ"ק
ה"ק אהרן מאנד
ה"ק יצחק אייבערשטארק
אב"ד מאסט גדול.

פניה של ראשי הקהילה במוסטי לארגון יוצאי מוסטי באמריקה בדבר מעות חטים, בשנת 1930
Appeal by the heads of the Jewish community in Mosty to the Mosty organization in America for found for "Me'ot Hitim" in the Year 1930.

א. א. — א. ל. ב.

אורחים בישראל

הכנסת אורחים היתה מן המצוות שעירנו מוסטי הצטיינה בהן, ואנו, יוצאי מוסטי בארץ, נאמנים למסורת קהילתנו, ממשיכים ומשתדלים לקיים מצוה זו כמיטב יכולתנו. מאז קום המדינה כל אורח יוצא עירנו הבא לישראל אופפת אותו מיד עם דרכו על אדמת הארץ אוירה של אחוה ורעות והוא חש את שיוכו למשפחה הגדולה של בני מוסטי.

ראשון האורחים שפקד את ישראל זמן קצר אחר קום המדינה היה צבי רוזנגרטן ז״ל. הפגישה עמו היתה חוויה עמוקה לכל בני עירנו שבאו לקדם את פניו במסיבת רעים לבבית שנערכה לכבודו בקפה „תכלת״ בתל־אביב. בזמן שהותו בארץ תרם רוזנגרטן סכום ניכר לקופת גמ״ח שלנו לזכר אשתו חנה ז״ל. חברנו רוזנגרטן, מפעילי אירגון יוצאי מוסטי באמריקה, פעל רבות לטובת אירגוננו בישראל וגדולה היתה תמיכתו ועזרתו לפליטי עירנו ניצולי השואה, בין אלה המעטים שנשארו בחיים בפולין גופא, ובין אלה ששבו מברית־המועצות לפולין הרעבה.

בשנת 1951 ביקר בארץ בפעם הראשונה חברנו הדגול, הסופר והעתונאי משה שטרקמן ז״ל. משה היה לא רק אורחנו, עולי מוסטי, כי אם גם אורחם של הסופרים והעתונאים בארץ, ונתקבל על ידיהם בחמימות רבה. אע״פ שזמן שהותו בארץ היה גדוש אירועים ופגישות עם אישים וחוגים רבים, השתדל תמיד להקדיש כל שעה של זמנו הפנוי להסתופף בחברת בני עירנו. בביקורו הראשון ערך לו האירגון קבלת־פנים חמה ולבבית, והשתתפו בה חברים מכל קצות הארץ שבאו במיוחד לקדם את פניו. אותה קבלת־פנים היתה לכולנו חוויה בלתי נשכחת.

במשך השנים באו משה ורעייתו רחל תבל״א, לעתים תכופות לארץ, גם בביקורים פרטיים, גם בתור חבר במשלחות ציוניות ותרבותיות שונות, ולא היה ביקור שלא היינו מתאספים ומבלים שעות ארוכות בצוותא בשיחת רעים לבבית ומאלפת, שכן פגישה עם משה נתגלגלה תמיד לשיחת־חולין של תלמידי־חכמים.

בשנת תשל״ב — 1972, ביקר משה עם רעייתו בפעם האחרונה בישראל. כתמיד נערכה לו קבלת־פנים חגיגית בקפה „רוול״ בתל־אביב. גם הפעם התאספו חברים מכל קצווי הארץ — לשמוע את נאומיו המזהירים והמאלפים שהיה משמיעם בהזדמנויות כאלה. בשיחותינו גולל לפנינו תכניות רבות ביחס לפעילותו העתידה בארץ. בראש דאגותיו עמדה הוצאת ספר הזכרון לקהילתנו מוסטי. אך הגורל גזר אחרת: המוות

משה שטרקמן עונה למברכיו

קבלת פנים למשה שטרקמן ורעיתו רחל בשנת תשל"ב,
בקפה רוול
Reception for Moshe Starkman and his wife, Rachel,
at Café Rowall, in 1972

הפתאומי שם קץ לכל תכניותיו ומאווייו. מותו של משה שטרקמן הוא בשביל יוצאי מוסטי אבידה גדולה וקשה מאד. עם מותו נפלה עטרת קהילתנו והאיש עוד היה במיטב כוחותיו, שופע מרץ ויזמה בשדה היצירה הספרותית ובפעילות הציבורית באמריקה ובארץ. זכרו ינון בקרבנו לעד.

*

חיים זילבר ז״ל ורעייתו לילי תבל״א. ביקרו בארץ אחת לשנתיים מאז קום המדינה. כל ביקור שלהם הפך לשמחה לכל בני עירנו בישראל, ולא עוד אלא כל פגישה עמם היו בה מן החידוש והרעננות של הפגישה הראשונה. בביקוריו התקיימו ישיבות הנהלת האירגון ו„קרן זילבר" לזכר הוריו שהוא יסדה. חיים היה ער לכל בעיה שהיתה קשורה ליוצאי מוסטי בארץ, ותמיד דאג לפתור אותן על הצד הטוב ביותר. גם הוא הקדיש הרבה מחשבה ומרץ להנצחת קהילתנו ונמנה עם היוזמים הראשונים להוצאת ספר הזכרון. כעת, כאשר חלום הספר היה למציאות, חשים אנו על כל צעד ושעל את חסרונו, והלב דווה שלא זכה לראות בהגשמת הרעיון, שהוא היה מהוגיו ועשה כה הרבה להוציאו מן הכוח אל הפועל. חבל על דאבדין דלא משתכחין.

*

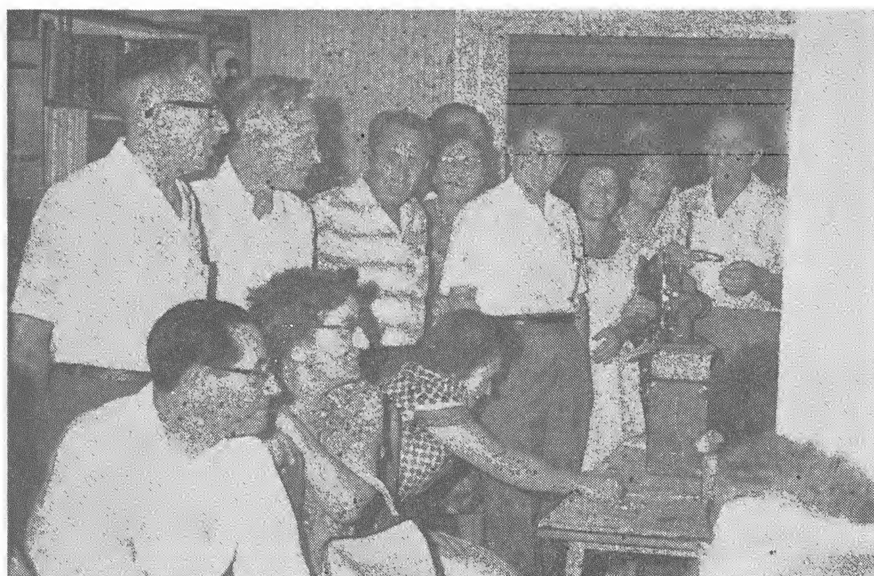
פרופסור משה זילבר ורעייתו מילדרד, מיקירי עירנו, מבקרים בישראל כל שנתיים. כל ביקור שלו הוא תרומה חשובה לאירגוננו ולמדינת ישראל. ביחוד רבי חשיבות הם ביקוריו בשנתיים האחרונות שמטרתם שיקום נכי צה״ל. פרופ׳ זילבר מוזמן מפקידה לפקידה על ידי משרד הבריאות כדי להדגים כאן את החליפות לנכים, לפי שיטת חליפות החלל, שפותחו ביוזמתו. חליפה זו מקלה בהרבה על תנועותיו של הנכה. למרות עיסוקיו המרובים בארץ בתחום הבריאות אינו שוכח משה כשהוא בא לכאן את יוצאי עירנו. הוא מוצא תמיד הזדמנות לפגישת רעים עם יוצאי מוסטי.

כשפרופ. משה זילבר ורעייתו מבקרים בארץ עורך האירגון לכבודם קבלת־פנים חגיגית, שמשתתפים בה רוב יוצאי עירנו. ביקור של פרופ. זילבר ומשפחתו בארץ הוא חוויה בשבילנו, ואנו מתברכים בכך שבן מוסטי זכה למעמד מכובד בעולם המדע. אנו מאחלים לו, לרעייתו ולנו שעוד שנים רבות נזכה להיפגש בארצנו.

קבלת פנים לחיים זילבר ורעייתו לילי בביתה של משפחת מונד
Reception for Hayim Silber and his wife, Lily, at the home of the Mund family

היים זילבר מקרין סרט ממוסטי משנת 1930
Hayim Silber show's a film from Mosty in the year 1930

Lily and Hayim Silber

פרופ׳ מ. זילבר ורעייתו מילדרד בקבלת פנים בקפה רוול
Prof. M. Silber and his wife, Mildred at a reception in Café Rowall

מימין: פרופ׳ מ. זילבר, שולה, זילברמן, אברהם אקנר, מילדרד זילבר, צבי זילברמן

חליפות־חלל לנכים

ניסוי מהפכני במיכשור תמיכה למשותקים, המזכיר במראהו חליפת חלל (בתמונה למטה) יקל על חייהם של נכים בישראל

מאת עדה הוז

תמיכה טובה

שיתוף פעולה

קצב מהיר

פרופ׳ מ. זילבר מרצה בשיקום נכים באוניברסיטת ניו־יורק.
Prof. M. Silber lectures on rehabilitation of the ahndicapped at New York University, he adapted space suits for use with the handicapped, and brought such suits to Tel Hashomer Hospital.

צבי רוזנגרטן עונה למברכיו

קבלת פנים לאורח מאמריקה — צבי רוזנגרטן, בקפה „תכלת" בשנת 1953
Reception for the guest from the United States, Zvi Rosengarten, in Café Tchelet in 1953

ד״ר יעקב ראָטה ורעייתו, מוותיקי ובחירי חברינו, אשר עזבו את מוסטי בגיל צעיר מבקרים לעתים תכופות בישראל, ובכל ביקור הם נפגשים עם יוצאי עירנו. כל פגישה עם ד״ר יעקב ראָטה היא חוויה נלבבת לכל אחד מאתנו. אע״פ שד״ר יעקב ראָטה עזב את מוסטי לפני 55 שנה, שמור בזכרונו ברעננות מפליאה הווי העיירה, לו הוא קשור קשר נפשי עמוק.

ד״ר יעקב ראָטה למד משפטים, אבל שדה פעולתו והתעניינותו רחב מאד ומקיף שטחים רבים. יש לו השכלה רחבה ויסודית בתחומי תרבות שונים, להם הוא מקדיש הרבה זמן ומרץ. זה שנים רבות שהוא מתמסר לחקר פולקלור העמים, ובראש וראשונה הפולקלור של שבטי ישראל השונים. לצורך זה מסייר הוא כמעט בכל חלקי העולם. ברשותו אוסף עשיר של צילומים מסיוריו המרובים ומדי פעם, כשהוא מבקר בארץ, מהנה הוא אותנו בהרצאות מעניינות בנושא הפולקלור בליווי שקופיות.

ד״ר ראָטה הוא גם פעיל בהוצאת ספר הזכרון ולוקח בו חלק נכבד בחומר וברות. יוצאי עירנו מצפים בכליון־עיניים לפגישה הקרובה אתו ועם רעייתו, אשר תתקיים לרגל הופעת ספר הזכרון.

*

הלה כ״ץ־רטמן מניצולי השואה, הגיעה לאחר שעברו עליה כל שבעת מדורי הגיהינום לארצות־הברית. בביקורה הראשון בארץ נערכה לכבודה מסיבה חגיגית, אשר השתתפו בה כל יוצאי עירנו. הלה כ״ץ נערצת על בני מוסטי. זכורה לנו פעילותה המסועפת בחיים הציבוריים במוסטי. הקשר הלבבי שהיה לה עם הנוער בעירנו קיים עד היום הזה.

*

ד״ר מונדק גרינשפן עזב את מוסטי בגיל צעיר, אבל הקשר אתה נשאר חי למרות השנים שחלפו. הוא ורעייתו ביקרו בישראל פעמיים, והם נתקבלו ברעות ואחוה על ידי יוצאי עירנו. ד״ר גרינשפן ער לכל דבר שמתרחש באירגוננו באמריקה ובישראל; תורם בעין יפה לכל מטרה הקשורה ליוצאי מוסטי, וכעת להוצאת ספר הזכרון.

*

חברינו, יוצאי עירנו, לוי מן מצרפת וד״ר קובה כ״ץ מונצואלה ומרדכי רייטר מקנדה, ביקרו בישראל בשנים האחרונות ונתקבלו בחמימות על ידי אירגוננו. בשיחות רעים העלינו זכרונות מימי הנעורים בעת שכולנו היינו מעורים בעיר מולדתנו וספגנו את רוחה, מורשתה ומידותיה התרומיות.

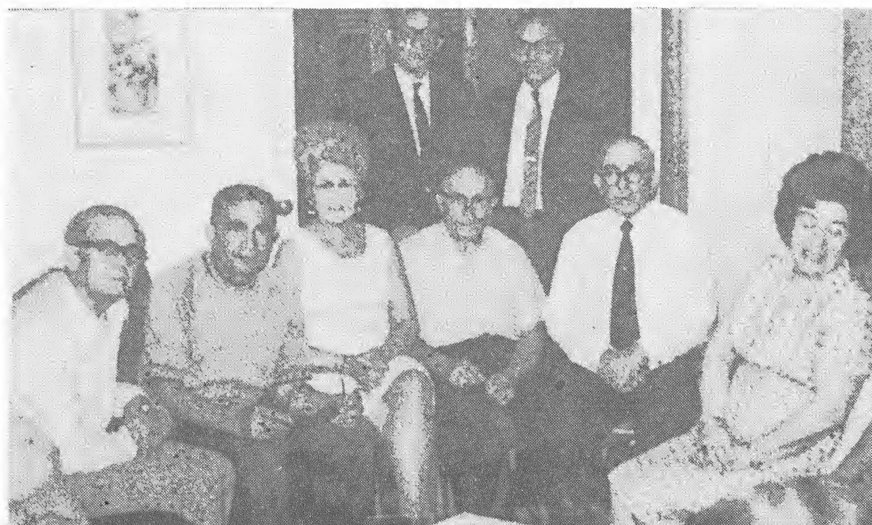
כל ביקור של בני עירנו בארץ משרה עלינו רוח חגיגית ומהווה חוויה עמוקה לכולנו. מי יתן ונזכה להיפגש ימים רבים עם בני עירנו בארץ וליהנות משבת אחים גם יחד.

קבלת פנים לד"ר יעקב רוט ורעייתו מרים בביתה של משפחת אקנר
Receiption for Dr. Ya'acov Roth and his wife, Miriam, in the Ackner home

מוסטאים במסיבת רעים אצל משפחת אקנר
Mostyites at a gathering of friends at the Ackner home

קבלת הפנים להלה כץ רטמן עם בעלה מאמריקה בביתו של יוסף מונד
Reception for Hella Katz Rettman and her husband from America, at the home of Joseph Mund.

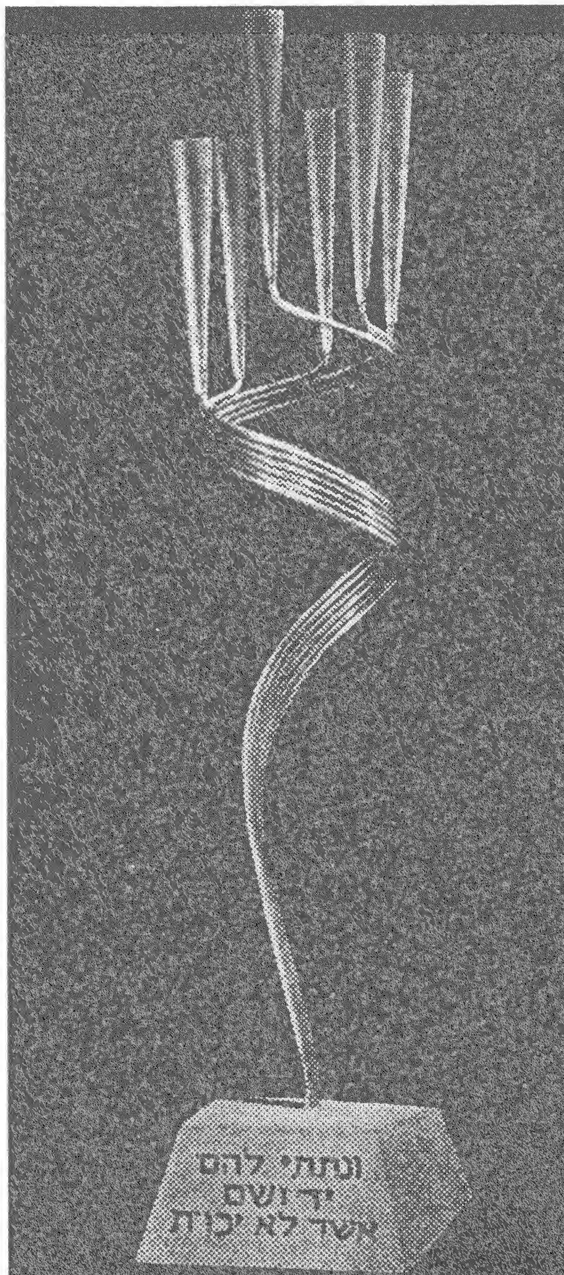
קבלת פנים להלה כץ ובעלה בקפה רוול
Reception for Hella Katz and her husband in Café Rowall.

ד״ר מונדק גרינשפן עם אמו. אשתו וילדיו
Dr. M. Greenspan with his mother, wife, and children

שואה
וחורבן

HOLOCAUST AND DESTRUCTION

"I will give in my hose and
within my walls
a monument and a name...
which shall not be cut off. (Isaiah 56:5)

מרדכי געבירטיג

טאָג פון נקמה

נקמה פאַר אונדזערעליידן און פּיין
פאַר בלוט וואָס די שונאים פאַרגיסן.

נקמה פאַר די וואָס פון זייער געביין,
וועט קיינמאָל קיין מענטש זיך דערוויסן.

נקמה פאַר מעשים אין סדום נישט געהערט
פאַר מאַמעס, יתומים, אלמנות.

נקמה וועט שרייען אַרויס פון דער ערד,
דאָס בלוט פון מיליאָנען קרבנות.

(לאגעווניק, אַ לאַגער ביי קראָקע 5.1.1942, איבערגעדרוקט פון ישׂשכר פאטערס בוך יידישע מוזיק אין פוילין (זייט 109) מיט דער הסכמה פונם מחבר).

טוני גוטמן
תל־אביב

בגיא ההריגה

ב־21 בחודש יוני התנפלו הגרמנים על ברית המועצות, ובאותו יום פלשו לעיירתנו מוסטי. חודש ימים אחרי זה, בשבעה־עשר בתמוז, ערכו התליינים הנאציים ועוזריהם האוקראינים טבח ביהודי עירנו שקראו לו „אקציה". ד"ר סטרונציצקי רצח יהודים בהנאה מרובה עד שמזכירתו האוקראינית אמרה לו: „בוש לך, שאתה עוסק ברפואה בחלוק לבן, היית צריך להיות קצב".

בשלהי הקיץ נעקרו יהודי מוסטי מבתיהם והעבירו אותם לגטו שהוקם בסביבות בית־העם היהודי. מהגטו לקחו יום־יום את הגברים לעבודת כפיה לתחנת הרכבת זאוואניא המרוחקות כ־17—15 ק"מ ממוסטי, שם העבידו אותם בהעמסת בולי עצים לקרונות לשלחם למנסרות. הנשים נלקחו לעבודה למנסרה של זליג ובניו, שם עבדו בניסור הקרשים וסידורם. במנסרה זו עבדו גם יהודי ז'ולקיב, ויטקוב, בלז ורדז'יכוב — ערים ועיירות הסמוכות למוסטי.

למוסטי הגיעו יהודים מכל המקומות האלה בגלל השמועה שנפוצה בהם, כי בגטו מוסטי „גן־עדן" ליהודים בשל יחסו האנושי של קפטן קרופה.

שנתיים היינו בגטו והנאצים עינו אותנו בעינויים קשים. יום יום רצחו אנשים במקום ומפעם בפעם שלחו גם קבוצות קטנות למחנות השמדה. עבדנו קשה מאד. סידרנו מטבח משותף, האוכל היה מעט ורע, והיחס של הנאצים ששמרו עלינו היה אכזרי. יוצא מן הכלל היה כאמור האופטמן קרופה, יליד וינה, אחד מצדיקי אומות העולם. הוא עשה הרבה להקל עלינו, אבל אפשרויותיו היו מצומצמות מאד. בגלל יחסו האנושי ליהודי הגטו שנאו אותו האוקראינים והפולנים.

בפברואר 1943 בוצעו רציחות נוראות ואכזריות בגטו. באותו יום נרצחו כאלפיים איש, גברים, נשים וטף. קודם עינו אותם באכזריות ואחרי כן רצחום בדם קר. ילדים קטנים שנחבאו בארגזים נחנקו מחוסר אויר לנשימה. השלג היה אדום מהדם הנשפך כמים; גם הקירות והאבנים היו מכוסים בדם קרוש. הנאצים ועוזריהם האוקראינים

Der Leiter der Zentralstelle im Lande Nordrhein-Westfalen
für die Bearbeitung von nationalsozialistischen Massenverbrechen
bei dem Leitenden Oberstaatsanwalt in Dortmund

Geschäfts-Nr.: 45 Js 30/67
Bitte bei allen Schreiben angeben!

46 Dortmund, den 17.10.68
Saarbrücker Straße 5–9
Fernruf 527821–29
Fernschreiber 0822481
Postfach

Frau
Toni Gutmann
geb. Reiser

Buenos Aires/Argentinien
Gerito Nr. 4402

Betrifft: Ermittlungsverfahren gegen Dr. med. Wasil Stroncicky, geb. am 25.11.1898, wegen Mordes (NS-Massenverbrechen in Mosty-Wielkie, Krs. Zolkiew, Bezirk Lwow, Galizien)

I. Dnia 28.7.1941 miał obwiniony wraz ze swoimi pomocnikami tzw. małą synagogę podpalić oraz wielu Żydów mocno maltretować (ta synagoga zwana też Talmud-Szkoła lub Bet Hamidrasch).

II. Krótki czas potem, w nocy z 28. na 29.7.1941, miał dr Stroncicky wspólnie z Niemcami około 50 Żydów zaaresztować. Na prośbę członków ich rodzin miało około 30 z tych aresztowanych osób być zwolnionych. 20 z nich miało jednak na wyraźny prośbę ROZKAZ dra Stroncickiego zostać rozstrzelonych i w Wielkiej Synagodze być spalonych.

III. Dnia 5.8.1941 miał obwiniony wraz z ukraińskimi pomocnikami około 60 Żydów, 10 Żydówek oraz około 10 Polaków w Mosty-Wielkie razem spędzać, a w jednym pobliskim lesie zwany Za Babka miał ich zamordować.

IV. Jako mąż zaufania niemieckich urzędów miał dr Stroncicky Żydów przed ich deportacją do przymusowych obozów pracy zbadać pod względem ich przydatności do pracy. Niezdolnych do pracy ludzi miał za pomocą zastrzyków z trucizną zabić.

Z szczególnym głębokim szacunkiem
z polecenia :
(Landwehr)
PROKURATOR

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

Zgodność powyższego tłumaczenia z języka niemieckiego poświadczam:

4750 Unna, dnia 23.10.1968

Tłumacz przysięgły
Wyższego Sądu Krajowego w Hamm

כתב אישום בבית משפט בגרמניה נגד הפושע הנאצי האוקראיני
ד"ר סטרונציצקי ממוסטי

התפרצו לגטו כחיות טורפות, רדפו אחרי הקרבנות שניסו לברוח והרגו אותם במנוסתם. גם בתחנת הרכבת זאוואניא, שם עבדו הגברים, בוצע באותו יום רצח המוני.

על יד ביתו של ד"ר טורק היתה גדר חזקה. שברתי את הגדר ועד היום אני מתקשה להבין מנין בא לי הכוח להרוס גדר כל כך חזקה — אמי נפלה, הרימותי אותה; הכדורים עפו מעל ראשינו ובינינו. החזקתי את אמי, כיסיתי אותה עם קרשים שהיו במקום. במחבוא זה נשארנו יום שלם. משם ברחנו לסביבות המנסרה. שם שכבנו במחבוא 4 ימים בלי אוכל ומים. מעט שלג היה המזון היחיד שלי בארבעת הימים הללו. הייתי בטוחה שבמוסטי לא נשאר אף יהודי אחד. למען האמת צריך לציין שבין הגרמנים היו אחדים וגם מפקד אוקראיני אחד, שנפשם סלדה ממעשי הנאצים ועוזריהם, אך קצרה ידם מלעזור.

ביום החמישי יצאתי מן המחבוא, עברתי את הנהר הקפוא וחזרתי לגטו. בקבר האחים ההמוני בדרך לכפר בורובה היה הדם תוסס ושכבת האדמה שמעל הקבר התרוממה — הדם היהודי השפוך זעק עד לב השמים. כמעט שבועיים שפכו על הקבר סיד.

בשנת 1943 סילקה הגסטאפו את קרופה — בגלל יחסו האנושי ליהודים — ממוסטי, ובמקומו בא שולץ, שהיה מפקד מטעם ה־ס. ס. הוא בא ממחנה יאנובסקה. היתה לו עין אחת מזכוכית. בערמה הבטיח התליין שולץ לקרופה שליהודים לא יאונה כל רע. שולץ נשאר בגטו עד חיסולו. פגשתי אותו מאוחר יותר בנובי־סונש, כשבדק את הקרונות שהובילו יהודים למחנות ההשמדה אם הם סגורים היטב ואין אפשרות לברוח. מפקד הגטו היה הילדנברנד. הוא היה מופיע תמיד לביקור לפני האקציה ולאחריה.

הנשארים בגטו אחר הרצח ההמוני המשיכו בחייהם העלובים בעינויים והשפלה, ברעב וסבל ובעבודה קשה. כאשר לנו, הנשים, שעבדנו במנסרה של זליג, נודע שבאו עגלות רתומות לסוסים לקחת אותנו לגיא־צלמות להשמידנו, התחלנו לברוח כדי להחבא ביערות ויטשורקי הסמוכים. במנוסתנו ירו אחרינו. נפצעתי קל מכדור ברגל. פחדתי ששביל הדם שנטף מרגלי יגלה את מקום מחבואנו וסתמתי את הפצע בפירורי לחם — יקר המציאות — שהיה ברשותי וחבשתי את המקום הפצוע. נשארנו כ־40 איש, גברים ונשים. על פי הוראותיו של המהנדס זאגר שהיה אתנו, חפרנו בורות והתמקמנו בבונקרים האלה. אוכל לא היה. פשטנו בלילות בשדות, בהם מצאנו תפוחי־אדמה קפואים. זה היה המזון היחיד שלנו. כך חיינו ביערות עד ינואר 1944. היינו קרועים, בלואים ויחפים. חלק מאתנו גוועו מרעב ומקור. לבונקר בא חתול והיה מחמם את רגלינו בחילופין, דקות אחדות לכל אחד. אפסו כוחותי, ומשנוכחתי שבין כך איני יכולה להחזיק מעמד הסגרתי את עצמי לגרמנים, שהעבירו אותי ללבוב למחנה ינובסקי הידוע לשמצה. שם העבידו אותנו בעבודת פרך. אני עבדתי במכבסה — כביסה וגיהוץ. שם היינו עד

WESER-KURIER
BREMER TAGESZEITUNG

Überlebende berichteten über ihre Erlebnisse

9. Tag im Schwurgerichtsprozeß / „Hildebrand war bekannt"

Aus Argentinien, Brasilien, Pennsylvanien, aus New York und Israel kamen die Zeugen, die am neunten Tag im Bremer Judenmordprozeß über Massenvernichtungsaktionen der SS in Galizien aussagten. Mit den schrecklichen Erinnerungen, die manchen der Zeugen im Gerichtssaal übermannten, verband sich auch diesen jüdischen Männern und Frauen wieder unlösbar der Name Hildebrand. „Den Namen werde ich mein Leben lang in furchtbarer Erinnerung behalten", sagte die 56jährige Toni Gutmann aus Buenos Aires schluchzend vor dem Schwurgericht, nachdem sie geschildert hatte, wie sie an einem Tage ihre kleine Tochter, ihre Mutter und ihre zwei Schwestern bei der Judenausrottungsaktion in dem polnischen Städtchen Mosty Wielkie im Februar 1943 verloren hatte. Ob der SS-Henker Hildebrand aus dem Galizien der damaligen Zeit mit dem Mann auf der Anklagebank im Bremer Judenmordprozeß, dem ehemaligen SS-Obersturmführer Friedrich Hildebrand, identisch ist, vermochten die Zeugen des neunten Verhandlungstages nach über 23 Jahren des Abstandes und der Veränderungen nicht eindeutig zu sagen.

Bei den Gegenüberstellungen fand nur eine von sechs den Angeklagten aus einer Gruppe von vier Männern heraus. Diese Zeugin verhehlte nicht, daß sie Zweifel hatte. Indessen: schon die übereinstimmende Bekundung der Zeugen, daß ein Hildebrand in der Bevölkerung als Leiter der grauenvollen Mordaktionen gegolten habe, belastet den Angeklagten. Denn das Schwurgericht stellte nach eingehendem Studium der SS-Akten fest: einen zweiten Hildebrand gab es seinerzeit in Galizien nicht. Der 63jährige Bremer Hildebrand ist, wie berichtet, mehrerer Mordtaten und der Mitwirkung an Massenvernichtungsaktionen angeklagt.

Mosty Wielkie, Getto und späteres Zwangsarbeitslager in der Nähe von Lemberg, wurde zu einem der gräßlichen Schauplätze der Himmlerschen Tyrannei, die unter der Tarnbezeichnung „Endlösung der Judenfrage" nur dünn kaschiert war. Denn, wie die Zeugenaussagen im Bremer Judenmordprozeß deutlich machten: Die auserkorenen Opfer wußten, was die Stunde geschlagen hatte. Die Gerüchte liefen schneller, als SS und SD marschierten. Im Gebiet um Lemberg bemächtigte sich der Volksmund, der etymologischen Erklärung nicht achtend, immer wieder auftauchender Namen von Nazigrößen und legte ihnen selbstgebraute Sinngebungen unter. So sagte das Gerücht, „Hildebrand" bedeute „Feuer aus der Hölle". Die Zeugin Graubard aus Holon in Israel: „Den Namen hatte ich schon vielfach gehört, ehe ich Hildebrand selbst zu sehen bekam. Die Leute sagten: ‚An seinen Schritten klebt Blut'."

Die Zeugin hatte nur einen Gedanken, ihre Mutter zu finden und davonzurennen. Es gelang ihr, bis zu einem Bauernhof zu kommen, wo sie sich in einem Komposthaufen verkroch, nachdem sie die Mutter unter Brettern versteckt hatte. So verborgen, erlebte sie Gerenne, Geschieße, Angst- und Todesschreie mit und hörte zitternd mit an, wie die eigene Mutter hervorgezerrt und weggeschleppt wurde. Daß sie entkam, bezeichnet die Frau heute als ein Wunder Gottes. Während sie damals vier Tage lang auf der Erde lag, waren in dem nahen Wald von Mosty Wielkie über 1000 Juden erschossen worden.

Abraham Adolf Weiler aus Nazareth in Israel schätzte die Zahl der damals Ermordeten viel höher ein, „mindestens 2000 Personen". Denn es hätten sich im Jahr 1942 viele Juden freiwillig nach Mosty Wielkie begeben, weil hier ein Hauptmann der deutschen Wehrmacht, Kruppa, Lager und jüdischen Wohnbezirk befehligte, der „ein edler Mensch mit einem Herzen für die jüdische Bevölkerung" gewesen sei, eine Erinnerung, die von andern Zeugen bestätigt wurde. Später, etwa Oktober 1942, sei aus der lockeren Zusammenfassung von jüdischem Wohnbezirk mit Sägewerk, Bürstenfabrik mit Werkstätten verschiedener Art ein Zwangsarbeitslager geworden, in dem die Familien nach Geschlechtern getrennt untergebracht wurden. Der menschliche Kruppa sei von dem SS-Obersturmführer Schulze als neuem Kommandanten abgelöst worden. Weiler hat den auch von den andern Zeugen immer wieder zitierten „Hildebrand" dreimal gesehen: bei einem Appell kurz vor der Vernichtungsaktion und zweimal während des „Bluttages". Bei dem Appell habe der Lagerkommandant den Besucher Hildebrand vor angetretener Belegschaft mit Namen vorgestellt. Der Gast habe dann eine tönende Rede gehalten, in der „besseres Essen" und „Schuhe für alle" angekündigt wurden. Der Bluttag sei dann von Schulze mit einer makabren Anweisung eingeleitet worden: Am Vorabend habe er befohlen, die Frauen sollten sich zum Appell am nächsten Morgen „besonders schön anziehen". Dann hatte der Zeuge dasselbe wie Frau Gutmann erlebt, Umstellung des Lagers, Schüsse, Geschrei, Panik. Ihm war es gelungen, mit seinem Schwiegervater in ein Haus zu flüchten, das durch Zufall nicht genau durchsucht wurde. So hatte er mitansehen können, wie die Lagerinsassen zu Hunderten zusammengetrieben und aus dem Lagertor geführt worden waren. Es seien weit mehr Frauen als Männer gewesen. „Ich kannte die Frauen nicht, aber einige Gesichter sind mir noch heute im Gedächtnis. Ich sehe sie vor mir." Die Juden waren, so wußten es anderntags die polnischen Bauern zu erzählen, in einem breiten Graben im Walde erschossen worden, den sie selbst hatten graben müssen.

Gegen 16 Uhr, als im Lager Ruhe herrschte, waren die versteckten Männer hervorgerufen worden und, nach des Zeugen Darstellung, von Hildebrand persönlich besichtigt worden. 150 alte Menschen und Kinder habe er selektiert und damit dem Tode überantwortet. Auch diese Gruppe sei in den Wald getrieben worden. Daß das schreckliche Massensterben im Walde bei Mosty Wielkie nicht bloßes Gerücht war, hatte der Zeuge zwei Tage später mit eigenen Augen erlebt. Er gehörte zu der Gruppe, die Löschkalk auf das nur flüchtig zugeworfene Massengrab schütten mußte. „Dort sahen wir ein Meer von Blut." Auch die Zeugin Hela Graubard war an der Stätte der Vernichtung, und sie erinnerte sich: „Der Schnee war überall mit Blut vermischt." Diese Frau hatte als Stellvertreterin der Küchenleiterin am Tage vor der „Aktion" Hildebrand die Küche zeigen und Fragen über die Zahl der täglichen Portionen beantworten müssen. Die Inspektion hatte sie so erregt, daß sie in derselben Nacht geflohen war. *B.*

קטעים מהמשפט של הרוצח הילדברנד אשר בו העידו יוצאי מוסטי

Passages on the trial of the murderer Hildebrand, in which Mosty residents were witnesses.

סוף יוני 1944. במחנה זה עברו עלינו זעזועים קשים. יום יום הוציאו אנשים להורג, ואת גופותיהם שרפו מיד כדי לטשטש את הסימנים.

לילה אחד בחודש יוני 1944 התחילו הרוסים להפציץ את לבוב, בתוך זה גם את איזור המחנה. בזמן ההפצצה ברחו הרבה אנשים מהמחנה. עבור בריחתם הטילו עלינו עונש. העמידו אותנו על יד בורות פתוחים מוכנים לקבורה והתכוננו לירות בנו. ברגע האחרון נפרדתי מן החיים בקריאת „שמע ישראל". בו ברגע קלטו אזני טרטור אופנוע. קרה נס, שליח מהקצונה הגבוהה הביא פקודה לא לירות בנו — כנראה מפחד הרוסים שהתקרבו. בין התליינים זיהיתי את הרוצח הילדנברנד מגטו מוסטי.

כעבור ימים אחדים הובילו אותנו ברגל למקום מסוים והעמיסו אותנו בקרונות־משא. עשינו סיבובים וחניות במספר תחנות עד שהגענו לפשמישל. שם שהינו זמן קצר, כי הרוסים התקדמו במהירות רבה. מפשמישל העבירו אותנו לאיזור הרים, ובכל מקום שהתעכבנו עבדנו בחפירות צבאיות. לא רחוק מטרנוב עבדנו כשלושה חדשים. העבודה היתה קשה מאד. האדמה היתה יבשה וסלעית. עבדנו עם מכושים, וצריך היה מאמץ רב לעשות את העבודה. כך נדדנו 3 חדשים. ביום עבדנו ובלילות עינו אותנו בעינויים קשים, כדי לא לתת לנו לישון, עד שהגענו למחנה הריכוז הידוע פלאשוב. בפלאשוב היה גיהינום איום. מפלאשוב הביאו אותנו לאושביץ. פה הגיעו העינויים, הרעב והסבל לשיא כזה שאי אפשר להעלות על הכתב. כל רגע ציפינו למוות הגואל. יום אחד בחרו 10—12 נשים, ואני בתוכן. הביאו אותנו למעבדה נקיה ומסודרת שהשתמשו בה להערים על אנשי חוץ — להראות להם איך מתיחסים לאסירים. מיד התחילו לעשות בדיקות שונות. כל הגוף נמדד ונשקל בדייקנות מירבית, שאלו על המוצא ועל העבר של כמה דורות. משם החזירו אותנו למחנה הקודם, לא רחוק מהקרמטוריום. כאשר באנו קרוב לבלוק היה כבר האַפּעל. ניגשה אלינו אשה זקנה, כבת 70—65 ושאלה מנין באנו. סיפרתי לה הכל. האשה שילבה את זרועותיה ואמרה: „הלא בחרו אתכן לניסויים, יהפכו אתכן לעכברים". היינו 10 נשים. למשמע הבשורה הזאת הצעתי להן להימלט מכאן בטרנספורט הראשון שיבוא מחר. למחרת עצר במחנה טרנספורט עם אסירים שנשלחו לעבודה לגרמניה, קפצנו לקרון. למזלנו לא מנו ולא ספרו את האנשים שבקרון. נכנסנו כולנו ונסענו לגרמניה, לסכסוניה. היינו 500 נשים. עבדנו בבתי־חרושת לתחמושת 12 שעות ביום בשתי משמרות ברעב מוחלט. קליפת תפוחי־אדמה היה חלום שאין להשיגו. לא אחת התפללתי תפילה חרישית מעומק לבי להחזיק מעמד ולוּ שעה אחת אחר תבוסת גרמניה ומות היטלר ולראות בהצלתה של שארית ישראל.

כעת אני מכבסת את בגדי הצבא של בני ואני מבקשת אותו: „תביא, תביא בני עוד בגדים של חברים שאין להם מי שיכבסם ואני אעשה זאת באהבה". אלוקים שמע לתפילתי וזכיתי לראות במפלת הנאצים בחודש מאי 1945. לילה אחד קרוב לפני השיחרור חלמתי שאמי מביאה לי לחם, ביקשתי ממנה תפוח־אדמה. פתאום ראיתי מראה בלתי

שכיח באותם הימים: גן יפה, העצים מלבלבים, דשא ירוק, ניחוח אביבי, הכל גדל ופורח... ימים אחדים לאחר שחלמתי אותו חלום הובילו אותנו שוב בקרונות משא, 150 נשים בקרון. קיבלתי פרוסת לחם שגנבו אותה ממני. אמרו שמובילים אותנו לשלוסנברג להשמדה. הדרכים היו משובשות מהפצצות הרוסים, דבר שהיקשה על הרוצחים לבצע את זממם. הובילו אותנו עד צ׳כוסלובקיה. כאשר ניגשתי לאשנב הקטן של הקרון ראיתי את החלום שלי בהקיץ — במציאות: שדות מוריקים, עצים מלבלבים ופורחים כפי שראיתי בחלום. באנו לא הרחק מטרזיינשטט. כאן נתנו לנו לצאת מהקרונות. כאשר הצ׳כים ראו אותנו במצבנו — שלדים חיים, קרועים, בלואים ויחפים — שקלתי אז 36 ק״ג — התנפלו על הגרמנים עם גרזנים, לקחו מהם את הרובים וביקשו להרוג אותם. הנשים הצ׳כיות קיבלו אותנו בחמימות. במחנה טרזיינשטט קיבלנו עזרה רפואית, אוכל ובגדים. כאן הקיץ הקץ לעינויינו. ב־25 במאי — היום בו קיבלו הצ׳כים את השלטון — שוחררנו.

הניה גרוברט
חולון

בצפרני הנאצים

נולדתי בז'ולקיב לחנוך זינגר ז"ל, בנו של הרב הירש חרק ז"ל, שכיהן כדיין בעיר מוסטי. אשתו הינדל היתה בתו של הרב דמתא דמוסטי.

אבי, אמי ואחותי חייצ'י נספו בז'ולקיב, אחותי ריבצ'י ובעלה יהודה שטראם נספו בולדמיר. אחותי ביילצ'י שנישאה לצבי בן לוי שטגר, גרה במוסטי ושם נספו היא ובני ביתה.

כשהתחילו לחסל את יהודי ז'ולקיב, נמלטתי עם בעלי למוסטי לחפש מקלט אצל אחותי, ובתקוה למצוא אולי עבודה במחנה העבודה שהיה בעיירה. לא רק אחותי ביילצ'י שגרה במוסטי קשרה אותי אל העיירה הזאת, אלא מאז ומתמיד היה לי קשר נפשי למוסטי, בזכות היותי נכדה של דיין העיר ר' הירש חרק. סבי היה תלמיד-חכם מופלג ובמשך כל חייו קיים את „והגית בה יומם ולילה". זכורים לי מכתביו בלשון-הקודש שכתב לאבי וסגנונו המעודן והמעולה. האיר לו מזלו לסבי ונפטר יום אחד לפני פרוץ המלחמה.

זיקתי למוסטי קיבלה חיזוק נוסף ע"י ביקורי התכופים אצל משפחתי והקשרים ההדוקים שקשרתי עם בני הנוער של העיר בשנים שלפני המלחמה, ובייחוד בשנות השואה, בה מצאתי מקלט, ועל אדמתה עברו עלי כל התלאות והפורענויות שקרו ליהודי מוסטי, ואם שיחק לי מזלי ונשארתי בחיים, מרגישה אני צורך נפשי להעלות את קורות יהודי מוסטי בשנים קודרות אלו ולהנציחן בספר הזכרון של קהילת הקודש מוסטי-ויאלקה.

*

לאחר תבוסת הצבא הפולני בכפטמבר 1939 נכבשה מוסטי ע"י הסובייטים, בהתאם להסכם הסובייטי-גרמני לחלוקתה של פולין המובסת. היהודים שמחו על כי העיר נכבשה ע"י הרוסים ולא ע"י הגרמנים, אך בו-זמנית היו מודאגים בגין אופיו של המשטר שהתיחס באיבה לציונים, לבונדאים, לבעלי רכוש ולאמידים. ואכן לא יצאו ימים מרובים ורכושם של האחרונים הולאם ובעליהם הוגלו לבריה"מ. בין המועמדים להגליה היתה משפחת שטגר-לוי ובניו, שעלה להם הון תועפות למנוע את הגירוש ולוי ובנו משה

נשארו בעיר, ואילו בנו הבכור צבי, אשתוביילצ׳י ובניהם יעקב, יצחק ושמואל ברחו ממוסטי לז׳ולקיב ותמורת שלמונים קיבלו פספורטים של פועלים.

חדשים אחדים אחר כיבוש ז׳ולקיב ע״י הגרמנים ביוני 1941 חזרו למוסטי וגרו יחד עם הוריהם. הבנים הגדולים רכשו לעצמם תעודות אריות, עזבו את מוסטי ועברו לורשה. שם היו כל הזמן בצד הארי וחרף היסורים, הפחדים והסכנות שעברו עליהם, המהווים סיפור מרתק בפני עצמו, החזיקו מעמד וניצלו.

עם כיבוש מוסטי הועידו הגרמנים את העיר והסביבה למקום ריכוז של השלל המלחמתי הסובייטי של האיזור כולו. מחנה הריכוז בשם בויטענשטאב היה כפוף לשלטונות הצבא הגרמני (להבדיל מגדודי ה־ס. ס.), תחת פיקודו של קצין גרמני האופטמאן (סרן) בשם קרופה. קרופה גילה יחס אנושי ליהודים, ללא כל השוואה להתנהגותם האכזרית של אנשי ס. ס. במקומות אחרים. המצב הנסבל של יהודי מוסטי שימש עילה לכך שיהודים ממקומות שונים חיפשו מקלט במוסטי. אולם מצב זה לא האריך ימים. ה־ס. ס. לא נתנו מנוח לקצין קרופה, עד שהצליחו לסלק אותו מתפקידו.

עם סילוקו של קרופה נשתנה המצב מן הקצה אל הקצה. אנשי ה־ס. ס. ניגשו מיד לבצע את תכניתם, היינו: החיסול הפיזי של האוכלוסיה היהודית. בראשונה גירשו מן העיר את הזקנים והילדים, בטענה, שבמוסטי רשאית להשאר אוכלוסיה עובדת בלבד. המגורשים הועברו לז׳ולקיב וכעבור ימים אחדים הובלו יחד עם רוב יהודי ז׳ולקיב למחנה המוות בלז׳ץ, שם הומתו בגז ציקלון. נאמנים לתכניתם להוליך שולל את היהודים, הפיצו שמועה ע״י עוזריהם האוקראינים והפולנים כי העיירה יאריצוב־נובי הוכרזה רשמית כעיר יהודים (יודענשטאדט), ואלה שיעברו מרצונם הטוב יוכלו להשאר שם עד סוף המלחמה. הזקנים שהצליחו להתחמק מהגירוש אספו את שארית הונם יאף שילמו עבור הרכב שהעביר אותם לעיר יאריצ׳וב. בין אלה שהאמינו לדברי הכזב של הנאצים ועוזריהם היו המחותנים שלנו לוי שטגר ואשתו. יהודים רבים נהרו ליאריצ׳וב ולמראית עין נהפכה העיר לעיר יהודים. כעבור שבועיים נרצחו כולם ב״אקציה״ שהוכנה בדייקנות רבה.

במוסטי היו עסוקות הנשים במקומות עבודה שונים, כגון: מתפרה, מכבסה, בית־מלאכה למברשות, בהנהלת משפחת גילס מז׳ולקיב ועוד. כולם עבדו בשביל הצבא הגרמני בחסותו של קרופה. היה גם מטבח, בו בישלו את האוכל הדל בשביל העובדים.

לאחר העברת המחנה לידי ה־ס. ס. נתקיימה ה״אקציה״ הנוראה במוסטי, הידועה בשם ״אקצית־הנשים״. כל הנשים העובדות, שהאמינו שהן בטוחות בגלל תעודות העבודה שהיו בידיהן, נתאספו במגרש המחנה לאפעל, מוכנות לצאת לעבודתן היום־יומית. אולם במקום לצאת לעבודה, מצאו את עצמן מכותרות ע״י ה־ס. ס. ועוזריהם האוקראינים, בפיקודו של האוברשטורמפירר הילדברנד. עד שהנשים תפסו את העומד להתרחש, הסתערו עליהן ה־ס. ס. והובילו אותן למקום הנקרא ״בבקו״ או ״בגנה״. שם נרצחו

ונקברו בבורות שכבר היו מוכנים. בין הנשים שנספו באותו יום היו גם בנות ז׳ולקיב: שתי בנות של ד״ר צימרמן, גוטשי רייצפלד ואחרות. הבנות והנשים שהובלו לשדה הקטל היו אמיצות ובדרך לכליון שרו „התקוה״. מספר הקרבנות של אותה „אקציה״ אומד בלמעלה מאלף איש. גם הרבה גברים מצאו את מותם באותה „אקציה״, ביניהם רבים ן •

Karfreitag, 24. März 1967 **WESER-KURIER** Nr. 71 Seite 15

BREMER TAGESZEITUNG

„Hildebrand leitete Aktionen ein“

Einstiger Lagerleiter von Mosty Wielkie sagte gestern vor dem Schwurgericht aus

War der ehemalige Obersturmführer Friedrich Hildebrand in seiner Eigenschaft als Inspekteur der Zwangsarbeitslager von Galizien von Mitte 1942 bis Sommer 1943 der Todesbote, der als Vertreter des SS- und Polizeiführers in Lemberg, Katzmann, die Befehle zum Massenmord in die verschiedenen Judenlager überbrachte? Schon einmal hatte sich das Schwurgericht, das unter Vorsitz von Landgerichtsdirektor Dr. Brademann seit zehn Monaten gegen Hildebrand verhandelt, mit dieser Frage beschäftigt. Sie wnrde aktuell, als Überlebende aus den jüdischen Zwangsarbeitslagern in Mosty Wielkie, Kamionki, Borki Wielkie und Sielec-Zawonie im Bremer Schwurgerichtssaal aussagten, sie hätten den Angeklagten vor oder während der grauenhaften Aktionen in ihrem Lager gesehen. Hildebrand hatte die Rolle des Unglücksboten von Anfang an weit von sich gewiesen. Nur in zwei Fällen will er der Einweiser einer Erschießungseinheit gewesen sein. Gestern erlitt der Angeklagte mit seiner Taktik zu diesem Anklagekomplex zum zweiten Male eine empfindliche Schlappe: Im Zeugenstand bekundete der frühere Leiter des Jndenlagers in Mosty Wielkie, der 73jährige Willy Schnlze, er habe Hildebrand dreimal als Todesboten erlebt.

Der einstige Lagerleiter Schulze berichtete dem Schwurgericht damit dasselbe, was auch der ehemalige Leiter des Zwangsarbeitslagers Kamionki I, Paul Raebel, am 3. August 1966 bezeugt hatte: Hildebrand habe den Auflösungsbefehl des Lagers überbracht. Schulze sagte aus, Hildebrand habe nicht nur die Liquidierungsmitteilung überbracht, sondern er habe während der stundenlangen Erschießungen mit ihm gemeinsam an dem riesigen Massengrab gestanden und die Todesaktion beobachtet. Nach seiner Erinnerung hatten 600 Menschen dabei den Tod gefunden. Weiterhin bezeugte Schulze, Hildebrand habe auch die Auflösung eines kleinen Lagers bei Tarnopol und des Lagers Sielec-Zawonie eingeleitet.

Daß er bei dem Massaker in der Nähe des Judenlagers Mosty Wielkie anwesend war, hatte der ehemalige Obersturmführer zu Beginn der Hauptverhandlung eingeräumt, nachdem er auch diesen Ort in der Voruntersuchung als „mir unbekannt“ abgetan hatte. Seine erste Erklärung zum Fall Mosty Wielkie war dahin gegangen, daß er von Katzmann in das Lager geschickt worden war, um dem „schon ältlichen und etwas tüdeligen ‚Kommandanten Schulze“ bei der Sicherstellung von Lebensmitteln, Schustermaschinen und Schneidermaschinen zu helfen. Gestern ging er von dieser Erklärung ab. Er sagte, er sei lediglich zur Inspektion nach Mosty W[illegible]kie gekommen, habe dort übernac[illegible] am Morgen durch das Peitschen von Schüssen auf die Aktion aufmerksam geworden.

Der „tüdelige“ Kommandant Schulze war damals 48 Jahre alt. Gestern wurde er als halbblinder, schwerhöriger Mann von 73 Jahren in den Zeugenstand geführt. Dem Schwurgericht war die Adresse des früheren SS-Obersturmführers Schulze erst in der vorigen Woche bekanntgeworden. Der in Hamburg wohnende Mann wurde sofort vernommen und wiederholte gestern lebhaft und flüssig Teile seiner schriftlichen Aussage. In nüchternen, mitunter grotesken Formulierungen schilderte der aus Berlin stammende ehemalige Klempnermeister, wie er als alter Parteigenosse und Angehöriger der Allgemeinen SS im zweiten Weltkrieg zur Waffen-SS eingezogen und dem Höheren SS- und Polizeiführer in Krakau, später dem berüchtigten Judenverfolger Katzmann in Lemberg zugeordnet worden war. Da Schulze im ersten Weltkrieg ein Auge verloren hatte, wurde er mit Sonderaufgaben betraut.

Im Judenlager Lemberg-Janowskastraße hatte er nach seiner Darstellung Bauarbeiten und Verpflegungsrationen zu organisieren. Das später als eines der schlimmsten Todeslager zu traurigem Ruf gelangte Konzentrationslager sei zu Beginn noch ohne Umzäunung gewesen. Immerhin hatte Schulze schon in dieser Anfangsphase der Judenverfolgung den Eindruck gewonnen: „Schön war's nicht!“ Es sei, so sagte er, auf eine seiner früheren Funktionen bei der Allgemeinen SS anspielend, schon „ein großer Unterschied zwischen einem Fürsorgereferat und diesem Zeug da“ gewesen. Ohne Umschweife räumte der Zeuge ein, es sei damals allgemein bekannt gewesen, daß die Juden vernichtet werden sollten. Er habe im Lager auch Tote gesehen.

September 1942 war Schulze dann beauftragt worden, das Zwangsarbeitslager in Mosty Wielkie „aufzuziehen“. Er habe einen Häuserbezirk abteilen, umzäunen, eine Wäscherei, Seilerei und Bürstenfabrik einrichten lassen, „und dann sind die Juden so langsam eingetrudelt“. Sie seien freiwillig gekommen, weil das Arbeitslager den für die deutsche Wirtschaft eingesetzten Männern und Frauen immerhin noch einigen Schutz gewährt habe. Das Lager sei praktisch von einem jüdischen Obmann geleitet worden. Es habe dort keine Wache, auch keine Anweisung über die Befugnisse des Kommandanten gegenüber den Juden existiert. Wunderte sich der Gerichtsvorsitzende Dr. Brademann: „Wozu dann der Zaun? Das scheint dann ja ein Potemkinsches Dorf gewesen zu sein, das Sie da leiteten.“ Schulze: „Das kam mir auch so vor. Man kriegte nichts Schriftliches; vielleicht wegen der faulen Sachen damals.“

In diese für die damaligen Jahre der offiziellen Judenverfolgung fast als Idylle beschriebene Situation sei dann der Inspekteur Hildebrand hineingestoßen. Nach des Zeugen Aussage hatte der Angeklagte vor der schrecklichen Aktion, bei der die Hälfte der Lagerbelegschaft ermordet wurde, schon einmal einen Inspektionsbesuch gemacht. Bei seinem zweiten Eintreffen habe er dann die Liquidierung angekündigt. Das furchtbare Unternehmen sei, so hatte es der Zeuge im Gedächtnis, mit voller Härte durchgeführt worden, als die das Lager bisher mit Essen versorgende Wehrmacht die Hilfe der Juden nicht mehr benötigt hatte. Auf eine Meldung nach Lemberg hin sei kurz nach Hildebrand eine Polizeisondereinheit eingetroffen und habe die Erschießungen an einem breiten Graben im nahen Walde vorgenommen. Das Erschießungskommando und auch er, der Inspekteur Hildebrand und der die Erschießung direkt befehligende Polizeihauptmann, hätten während der Aktion getrunken, sagte Schulze aus.

Eine schwere Beschuldigung erhob Schulze gegen den Angeklagten, als die Auflösung des kleinen Lagers bei Tarnopol zur Sprache kam. In dieses Arbeitslager war der damals 48jährige Willy Schulze von Mosty Wielkie aus im Frühsommer 1943 versetzt worden. Das kleine Lager habe aus einem größeren Bauernhof mit einer Scheune bestanden. Auch hierher sei Hildebrand gekommen. Die Juden seien in die Scheune gesperrt worden, und Schulze will dann von dem Angeklagten ein Paket mit Munition erhalten und die Empfehlung bekommen haben, die Scheune in Brand zu stecken. Da er sich aber geweigert habe, sei am Tage darauf eine Sondereinheit eingetroffen und habe die Blutarbeit übernommen. Auch zu dem kleinen Lager Sielec-Zawonie in der Nähe von Mosty Wielkie habe Hildebrand den Liquidierungsbefehl überbracht, sagte Schulze. Er habe auf dem Wege dahin bei ihm hereingeschaut und ihm mitgeteilt, das Lager werde jetzt aufgelöst. *B.*

קטעים מהעתונות בגרמניה מהמשפט של הפושע הנאצי הילדברנד, המפקד של מחנה ההשמדה במוֹסטי

Passages from the German press on the trial of the Nazi criminal, Hildebrand, commander of the extermination camp in Mosty.

שניסו לברוח ממקום האיסוף. אחד מהם היה גיסי צבי שטגר, שניסה לברוח אל מעבר לגשר. כדור של רוצח פגע בו על הגשר ושם נפל. גם אחיו משה נפגע מכדור, אבל הוא רק נפצע ונשאר בלי הכרה. הרוצחים חשבוהו למת והעמיסו אותו על עגלה שאספה נרצחים מרחובות העיר והובילו אותם אל בית־הקברות. בדרך חזרה אליו ההכרה, ומבלי שאיש הרגיש בכך הצליח לחמוק מהעגלה, וברגל שבורה זחל עד לרפת של איכר מוכר בשם הריץ. משה שטגר שסבל שנים ממחלת סוכרת קשה, ובזמנים כתיקנם טיפל בה בדייקנות לפי הוראות הרופאים, קרה לו נס ולמרות הפצע הפתוח והזוהמה הגליד הפצע תוך זמן קצר. לאחר שהבריא מצא עם בני משפחתו שנמלטו מ„האקציה" מחבוא תמורת תשלום אצל איכר פולני בכפר סטניסלובקה. במחבוא זה הסתתר משה, אשתו לאה ובנם הקטן, אחותי ביילצי ובנה שמואליק. גורלם המר רדף אחריהם וגם במחבואם השיגה אותם יד המרצחים. במוסטי התהלכה שמועה שאנשי הכפר שכולם היו פולנים, התקוממו נגד הנאצים, והכפר נשרף, ואחרי השריפה עוד ראו את משה מסתובב בסביבה. איני יודעת אם יש גרעין של אמת בשמועה זו, האמת היא שכולם נעלמו.

ב„אקציה" הנ"ל גם נרצחה סובלה וקסלר, כלתו היפהפיה של קארול כ"ץ ששרת כשוטר ב„יודנרט". מסיבות בלתי ידועות, כנראה שגם הוא לא חשש מה שצפוי לנשים באפעל, כי הגרמנים הסתירו היטב את כוונותיהם עד לרגע האחרון, הוציא אותה ממחבואה הבטוח והביאה לאפעל, ונספתה עם שאר הנשים שהיו שם. אותו יום נרצחו גם אסתר גרנר עם בנה הקטן וסבתי הינדל חרק; פייוול גרנר ואשתו הוגלו לז'ולקיב. ממשפחת וקסלר נשארו בחיים אחרי ה„אקציה" מטיל וקסלר ובתה זיסל.

אחרי ה„אקציה" הגדולה נתמנה לראש מחנה העבודה אוברשטורמפירר שולץ ובמקום ה„יודנראט" הוא מינה לעצמו כמה עוזרים יהודים: אחד, מהנדס בשם הרמס, איש בעל לב יהודי חם, ד"ר כ"ץ, שנתמנה לרופא המחנה, וכמה שוטרים יהודים. קומץ היהודים שנשארו בחיים התרכזו בשטח המצומצם של המחנה. יום יום התיצבו לאפעל, ויצאו לכל מיני עבודות קשות שהטילו עליהם אנשי ה־ס. ס., השתדלו להחזיק מעמד והשלו את עצמם שלא יהיו יותר אקציות, מאחר שהנאצים מעסיקים אותם בעבודות חיוניות לרייך הגרמני.

אחרי האקציה השניה בז'ולקיב באתי למוסטי. באתי בזמן שקשה היה לקבל מספר כעובד במחנה. הסיבה לכך היתה בזה שכל הערים בסביבה כבר היו „יודנריין" חוץ ממוסטי והכפר זאביני שהפכו זמנית למקלט לשארית הפליטה מהערים רדז'יכוב, קמיונקה, ויטקוב, סוקאל ועוד. רוב הפליטים נתפסו ע"י המשטרה האוקראינית, שהסגירה אותם לידי הגסטאפו. תודות לקשריה של אחותי ביילצ'י עם הממונה על המחנה בתוספת סכום נכבד, נרשמתי ונתקבלתי לעבודה במטבח, שם עבדו עוד נשים יהודיות, ביניהן הגברת פלקמן, שהיתה מנהלת המטבח, פיש, הניג, נס, מלכה שטגר ועוד הרבה נשים וגברים. באותו זמן פרצה במחנה מגפת הטיפוס ואחוז גדול מהחולים מתו, ביניהם טובה קסנר, שאחיה

שמואל נמצא בארץ. בזמן עבודתי במטבח (אפריל 1943) נפגשתי פנים אל פנים עם הרוצח הילדברנט, שניצח על האקציה השלישית, שאחריה חוסל מחנה „מוסטי וויאלקה־זבוני" על כל אנשיו. על הפגישה עם הילדברנט במטבח כתבתי בשנת 1960 ללשכת 06 ולמשטרת ישראל ועל סמך מכתבי העידו כמה שרידי המחנה, ואני בתוכם, בשנת 1966 במשפט בעיר ברמן שבגרמניה נגד הפושע הנאצי הזה. במכתבי תארתי את הפגישה כדלקמן: „הילדברנד בלווית כמה אנשי ס.ס. באו לביקור למטבח, כדי לברר את מספר היהודים הנמצאים במוסטי שבאים לאכול במטבח. אני חייבת הייתי למסור את הדו"ח הנ"ל במקומה של הגב' פלקמן שחלתה אז בטיפוס. אחרי ביקורת קפדנית בכל פינות המטבח ניגש לתנור הגדול בו התבשל האוכל הדל, הציץ לתוך הדוודים ואמר: „היהודים מקבלים מעט מדי ירקות. הם זקוקים ליותר ויטמינים". למחרת הביקור התקיימה בוזמנית האקציה השלישית במוסטי ובז'ולקיב. האקציה השלישית גם במוסטי וגם בז'ולקיב היתה יותר יסודית ואכזרית מהקודמות. היא בוצעה לפי תכנון מדויק. היהודים הוכרחו לחפור בורות מחוץ לעיר, והקרבנות — עייפים מהחיים הבלתי־נסבלים, תשושים ומיואשים, לא קשה היה להוציאם ממחבואם ולהובילם לבורות המוכנים ולירות בהם. רוב הנרצחים באקציה הזאת היו אנשים מבוגרים, נשים וילדים. רוב הגברים הצעירים שהיוו כוח עבודה רציני, היו במחנות ריכוז. בז'ולקיב בוצע הטבח ההמוני במקום שנקרא „בורק", ובמוסטי ביער הנקרא „בבקי". הדם בבורות עלה על גדותיו וכיסה את השלג הלבן".

למחרת הפגישה עם הילדברנד בעת האקציה השלישית הצלחנו אני ובעלי להמלט ליער בקרבת מוסטי. שלושה ימים ושלושה לילות שכבנו בבור בלי אוכל ושתיה. כשתמה האקציה הצטרפנו לקומץ היהודים שנשארו עוד בחיים. נודע לנו שבאקציה בז'ולקיב נרצחו ב„בורק" כל יקירינו: ההורים, אחותי חייצ'י, דוד ואשתו (אח בעלי), משפחת הלפרין ויתר יקירינו. כאן אני רואה חובה להזכיר לטובה בשנית את האופטמן (סרן) קרופה, שלפי המסופר מעדי ראיה, קרא בעת האקציה השלישית לעבר אנשי ה־ס.ס.: „כאן נגד היהודים אתם גבורים, למה אינכם הולכים להילחם בסטאלינגראד להראות שם בחזית את גבורתכם?"

אחר הטבח הנורא החליט הילדברנד לחסל את המחנה „מוסטי־זבוני". זה היה ב־1.5.43. בעזרת השלטון המקומי, שהיה מורכב מאוקראינים, פולנים ופולקסדויטשע הובאו למחנה עגלות רתומות לסוסים להעביר את היהודים שנשארו בחיים לפוטוליצ'ה שע"י רוה־רוסקה. התברר שבכל בית שבו גרו העובדים היו במחבואים שונים מספר גדול של ילדים וזקנים שחיו בסתר תחת חסותם של מבוגרים אשר התיצבו יום־יום לאפעל לפני צאתם לעבודה. השוטרים היהודים ידעו זאת, כי גם ילדיהם היו במחבואים. בקפדנות רבה הכינו ליפטים גדולים, מילאו אותם בכרים וכסתות, והכניסו לתוכם את הילדים. את הליפטים העמיסו על העגלות יחד עם האנשים והסיעו אותם לפוטוליצ'ה. בדרך לפוטו־ליצ'ה בשני צדי הכביש עמדו גויים, הביטו על השיירה המוזרה, צחקו בראותם את

הליפטים ואמרו בלעג: „איזה עושר נשאר עוד לז׳ידים האלה״. הם עזבו את עבודתם בשדה ויחד עם ילדיהם מחאו כפיים, שרו וצהלו מרוב שמחה.

כשהגענו לפוטוליצ׳ה, היתה העיירה „יודנריין״ מכבר, אך בתי היהודים עוד עמדו ריקים. חלק מהבאים תפסו מקום בבתים הריקים, והשאר סודרו בצריפים ובקסרקטינים

3. BREMEN

Zeuge mußte Gräber ausheben

Judenmordprozeß: Massenexekution von 1400 Menschen

Grauenvolle Einzelheiten einer Massenexekution von 1400 jüdischen Frauen und Männern in einem Waldstück bei Mosty-Wielkie im Februar 1943 kamen gestern im Judenmord-Prozeß vor dem Bremer Schwurgericht zur Sprache, **geschildert wurden sie von dem 52jährigen Kaufmann Jacob Patrontasch aus München. Der Zeuge war mit 14 Leidensgenossen gezwungen worden, die Gräber für die Opfer auszuheben. Er mußte mit ansehen, wie die Frauen und Männer in Gruppen an die Gräber getrieben und aufgefordert wurden, sich vollständig zu entkleiden. Dabei spielten sich erschütternde Szenen ab.**

Vor seinen Augen wurden die Lagerinsassen der Reihe nach durch Genickschüsse getötet. Patrontasch will einen Offizier, bei dem es sich angeblich um Hildebrand handelte, beobachtet haben, wie er eigenhändig ein 14jähriges Mädchen und zwei Frauen erschoß. Das Mädchen habe den Offizier noch auf den Knien um sein Leben angefleht, sei aber niedergeschossen worden. Im Gegensatz zu seiner gestrigen Aussage hatte der Zeuge bei einer Vernehmung im Januar vorigen Jahres nur davon gesprochen, daß Hildebrand eine Frau erschossen habe.

Seine Behauptung, der Todesschütze sei Hildebrand gewesen, bekräftigte der Kaufmann mit Beobachtungen und Erlebnissen im Zwangsarbeitslager von Mosty-Wielkie. Der Zeuge erklärte, er sei dem SS-Offizier Hildebrand mehrmals begegnet. Er habe den Namen Hildebrand bei einer Inspektion des Lagers aus dem Munde des stellvertretenden Lagerkommandanten gehört. In Begleitung des Stellvertreters sei ein Offizier gewesen, der sich nach der Verpflegung und nach Schuhen erkundigt habe. Bei diesem „Offizier" habe es sich um Hildebrand gehandelt, dessen Namen immer wieder im Gespräch gewesen sei. Hildebrand habe auch vor der Aktion auf dem Appellplatz eine Rede gehalten. Denselben SS-Mann will der Kaufmann kurz darauf bei der Massenexekution und später wieder im Lager gesehen haben.

Der Zeuge entkam der Erschießung in letzter Minute. Er hatte sich gegen 20 Golddollar ein Versteck auf einem Pferdewagen von den Bauern, die Kleidungsstücke der Ermordeten abtransportierten, erkauft. Er verbarg sich unter den Sachen und kehrte so in das Lager zurück. Vor 16 Jahren hatte der Kaufmann den SS-Offizier in einer Erklärung zu Unterlagen über die Zwangsarbeitslager als „Conrad Hillebrand" bezeichnet.

Die 62jährige Melanie Wolfsohn aus New York, die mit ihrem jüdischen Mann aus Berlin nach Polen geflüchtet war und später in der Küche des Zwangsarbeitslagers von Mosty-Wielkie arbeitete, hatte den Beginn der Judenverfolgungsaktionen in diesem galizischen Ort ebenfalls miterlebt. Sie berichtete, daß in der Nacht zuvor im ganzen Lager von „Hildebrand aus Lemberg" gesprochen worden sei. Diesem „Übermenschen" habe sie auch in der Küche gegenübergestanden und sich dabei gedacht: „Dieser Mann fällt nun die Entscheidung über Leben und Tod." Nach der Massenexekution brauchte sie nach ihren Angaben anstatt bisher 2000 nur noch etwa 300 bis 400 Essenportionen auszugeben. „Daran erkannte ich, wieviel Menschen liquidiert worden waren." Der Ehemann der Zeugin wurde zwei Monate später in einem Nebenlager ermordet. Sie selbst mußte den Weg in die Gefängnisse von Lemberg und Krakau antreten. Kurz vor ihrem Abtransport nach Ravensbrück konnte sie flüchten.

Ebenso wie Jacob Patrontasch erkannte auch Frau Wolfsohn in dem Angeklagten nicht den Offizier aus Mosty-Wielkie wieder.

M. H.

Nr. 163 Seite 11

Hildebrand-Prozeß

Zeuge brach zusammen

Bei der Schilderung des Todes seiner Angehörigen in dem jüdischen Zwangsarbeitslager Mosty Wielkie in Galizien brach der Zeuge Isaak Podhoretz aus Brasilien gestern im Schwurgerichtssaal zusammen. Die schreckliche Vernichtungsaktion in dem polnischen Städtchen, bei der weit über tausend jüdische Männer und Frauen unter den Kugeln der SS-Schergen gestorben waren, war vorläufig zum letztenmal Gegenstand der Verhandlung im Bremer Judenmordprozeß.

Überlebende gaben dem Schwurgericht unter Vorsitz von Landgerichtsdirektor Dr. Brademann zu einzelnen Vorfällen Auskunft, die sie selbst mitangesehen oder mitangehört hatten (WESER-KURIER vom 14. 7. 1966: „Zeugen schildern grauenhafte Szenen"). Am 12. Verhandlungstag, am Mittwoch kommender Woche, wird sich das Gericht den Zuständen in dem Männerlager Sielec-Zawonie zuwenden, in dem der angeklagte ehemalige SS-Obergruppenführer Friedrich Hildebrand als Sachbearbeiter für Judenfragen im Stabe des SS- und Polizeiführers in Lemberg, Katzmann, persönlich 150 Juden selektiert und damit dem Tode überantwortet haben soll.

Das Schwurgericht wird zu dem Vorfall Zeugen aus den Vereinigten Staaten, aus Kanada, Mexiko und Israel vernehmen. Hildebrand hat bisher sämtliche Taten bestritten. Er beharrt bei der Behauptung, das Opfer einer Verwechslung zu sein. Er will weder jemals einen Menschen selbst getötet, noch bei den Massenausrottungsaktionen in Galizien der Jahre 1942, 1943, 1944 mitgewirkt haben.

קטעים מהמשפט של הפושע הנאצי הילדברנד מפקד מחנה ההשמדה במוסטי

Passages on the trial of the Nazi, Hildebrand, commander of the Mosty extermination camp.

הריקים שלפני בואנו היו תפוסים ע״י אסירים צרפתים. מתוך הנסיון ידענו שהילדים והזקנים הם הקרבנות הראשונים בכל „אקציה". הפעולה הראשונה במקום החדש היתה איפוא למצוא מחבואים עבורם. אם כי בימים הראשונים הניחו לנו, לא השלינו את עצמנו וידענו שלא לטובתנו הביאו אותנו לפוטוליצ׳ה.

חיש מהר נודע לאיכרי הסביבה שהביאו יהודים למקום העזוב הזה, והם התחילו לבוא לשערי המחנה עם תוצרת חקלאית שהיתה להם בשפע. יהודי מוסטי הרעבים והמיואשים קנו כל מצרך שהציעו האיכרים ושילמו כל מחיר שדרשו, כמובן בחפצים שעוד נותרו בידם. למותר לומר שסחר החליפין הזה נעשה במחתרת. תודות לתוצרת החקלאית שנקנתה מידי האיכרים הפכה החצר הגדולה של המחנה למעין מסעדה תחת כיפת השמים. בכל פינה נראו מדורות קטנות, שם בישלנו תפוחי־אדמה ועשינו חביתות מהביצים שרכשנו. רבים גם שתו סמוגונזה (יי״ש מתוצרת־בית). אך מעטים היו המאושרים שעוד היו להם חפצים לחליפין, הרוב הגדול כבר היו חסרי כל והם נאלצו להסתפק במנת האוכל הדלה שקיבלו פעם ביום ממטבח המחנה. אלה רגליהם היו נפוחות מרעב, והם היו הראשונים לחיסול. הילדים הקטנים זיהו את קולו של מפקד המחנה, השטורמפיהרר שולץ, שמדי פעם היה בא ומרים את קולו בצעקות. אז היו מסתתרים במחבואם ומזהירים זה את זה: „מהר, מהר, „דער שטורמק", הכינוי שנתנו לו הילדים.

בפוטוליצ׳ה החזיקו אותנו שלושה שבועות, וב־21 במאי 1943 העבירו אותנו לרוה־רוסקה. כאן עוד קיים היה מחנה עבודה גדול בניהול ה־ס.ס. ועוזריהם האוקראינים. המשטר היה כאן חמור מאד. הגדר היתה עשויה מחוטי תיל ושמרו עליה יומם וליל. כשבאנו היו במחנה ברוה־רוסקה כאלפיים יהודים שעבדו עבודת פרך בחציבת אבנים, בכבישים, בנקיון הרחובות ועוד. יום יום, בוקר וערב ערכו את האפעל במרכז חצר המחנה. פעם באפעל קרה שהשטורמפיהרר עבר בין השורות לפקוד את האסירים, וראה שלאחת האסירות נשמט הטלאי מגב בגדה. הוא צרח: „מה, במחנה שלי בלי טלאי?!" הוציא אותה מהשורה וירה בה בו במקום. פעם אחרת ראיתי איש ס.ס. מכותף רובה הלך עם כלב, ואחריו צעדו בפסיעות אטיות שני יהודים בלי טלאים על גבם. כנראה שתפסו אותם לא רחוק מן המחנה. הוא הביא אותם לבית־הקברות שהיה בקרבת המקום. כעבור רגעים אחדים הדהדו שתי יריות. בדרך כלל אסירים שהובלו למוות היו כה מדוכאים ומיואשים, שאף לא ניסו לברוח, ולא רק מפני שידעו כי הכדור ישיג אותם, אלא מפני שציפו למלאך המוות כלמלאך הגואל. הם עייפו מהחיים האלה והתיחסו באדישות למוות.

ברוה־רוסקה גרנו בקסרקטינים. כאן הפרידו בין גברים ונשים. לנו על אצטבאות עשויות מקרשים בעלות 4—3 קומות, זו על גבי זו. לכל אחת היתה פינה קטנה, שבקושי הסתדרה עליה. בלילות היו מקרים שאחד דרך על השני. היו בינינו חולים ותשושים שעשו את צרכיהם במקום, או על אלה שישנו תחתיהם. מקרים כאלה עוררו מריבות וקטטות בין האסירים. בבוקר השכם צריך היה למהר לאפעל ולעבודה, ולפני כן לנקות

את הבלוק, כי יום יום היו בדיקות בבלוק ע״י אנשי המשטרה. במחלקה בה אני ישנתי היו מטיל וקסלר ובתה, שתי אחיות מן, גיטל ומלכה שטגר ועוד כמה נשים ממוסטי, שאיני זוכרת את שמותיהן.

גם כאן המשכתי לעבוד במטבח תחת הנהלתה של הגב׳ פלקמן. יחד אתה היה בנה היחיד, בחור יפה־תואר. פעם בשבוע הובילו אותנו לבית־המרחץ שנמצא במרכז העיר. אז יצאו כמעט כל תושבי העיר (הנוצרים כמובן) שנראו בריאים ושבעים, מלובשים היטב והסתכלו עלינו, הדוויים והסחופים, מלובשים בלויי סחבות, בזלזול ובשנאה. גם בעלי היה ברוה־רוסקה ונמצא בבלוק אחד עם יצחק שינפלד ואהרן הורביץ, חתנו של ר׳ יצחק יהודה אברשטרק, רבה האחרון של מוסטי. אהרן הורביץ היה הניצול היחידי של הטבח שערכו אנשי הגסטאפו והאוקראינים ביום השלישי לכיבוש העיר ע״י הנאצים. באותו יום עצרו הצוררים הרבה יהודים מנכבדי העיר, הביאו אותם עד לפתח בית־המדרש, התעללו בהם וציוו עליהם להסתדר בשורה עורפית ליד הפתח. אז הציתו את ביה״מ מבפנים, וכשהאש אחזה בבנין כולו התחילו לירות בהם ולדחפם פנימה. חתנו של הרב היה בין העצורים וגם הוא נורה בערפו ונזרק פנימה לתוך האש. אולם מעשה נס פילח הכדור את צווארו מבלי לנגוע בורידים. הוא לא איבד את הכרתו ולפני שהאש אחזתהו הגיע לצד השני של ביה״מ הבוער, קפץ דרך החלון וניצל מהמוות. גם הפצע הגליד. מבחינה פיזית הצליח אמנם להתאושש, אך לא מבחינה נפשית. כל הזמן שנשאר בחיים עד מותו היה מדוכא, שבור ורצוץ. הוא עבד בגטו מוסטי, גם הגיע לפוטוליצ׳ה, משם הובל לרוה־רוסקה, ובמחנה ברוה־רוסקה מצא את מותו.

כפי שסיפרתי קודם, היו יום יום יוצאים כולם לעבודה בליווי שוטרים אל מחוץ למחנה וחוזרים בערב. בעלי היה יוצא עם קבוצת פועלים לחצוב אבנים בפוטוליצ׳ה. שם היה בריגדיר יהודי, שהיה ידידו של אחיו, והוא איפשר לו להתגנב מפעם בפעם לכפר הסמוך בשם גורקי, שם הכיר משפחה פולנית בשם פיוטרובסקי. עם בני המשפחה הזאת היה משוחח לפעמים על פוליטיקה ועל הנעשה בחזיתות. לעתים הצליח להחליף אצלם חולצה או חפץ אחר בכיכר לחם. בעלי מצא חן בעיני הפולנים הללו עד שהעז לבקש מהם ברגע קריטי עזרה ממש. התהלכו שמועות שהמחנה עומד להתחסל ובעלי שאל אותם אם הם יכולים למצוא עבורנו מקום סתר. תשובתם לא היתה חיובית, אך גם לא שלילית. לא עבר זמן רב, ב־10 ביוני, ערב חג השבועות, פגש את בעלי פיוטרובסקי במקום עבודתו והזהיר אותו שלא יחזור למחנה ברוה־רוסקה, שכן הוא שמע מפי איש גסטאפו שאמר לאהובתו בכפר שבערב שבועות יתרחש משהו במחנה ולא כדאי לה שתהיה שם. (כנראה שהיתה באה למחנה לסחר חליפין). בהמשך דבריו הציע פיוטרובסקי לבעלי מקום סתר לאותו ערב. בעלי הודה לו מאד ואמר שהוא מוכרח לחזור למחנה לנסות להוציא אותי משם. הוא הסתכן, לא חזר לעבודה, וחש לרוה־רוסקה להוציאני מן המחנה. במחנה שררה כבר פניקה גדולה. עוף השמים הוליך את הקול על האסון הממשמש

לבוא וכל אחד חיפש דרך להימלט. במקרה קלטה אזני קטע של שיחה בין השטורמפיהרר וחבריו ושמעתי שהוא נקב במספר של אלפיים איש. זה היה לפנות ערב. בעלי הגיע למחנה, סיפר לי בקצרה את שאמר לו פיוטרובסקי והאיץ בי לצאת יחד עמו. לקחתי צרור קטן — בגד להחלפה, ושנינו יצאנו אל גדר התיל. בפינה רחוקה חתך בעלי את חוט התיל ויצאנו מהמחנה. לא הספקנו להתרחק חמישים מטר ותפס אותנו פולקסדויטש עם כלב גדול שצעק אלינו: „מה, כבר נודע להם?" הוא עצר אותנו, ואילו הפעם הועילו תחנונינו שיתן לנו ללכת תמורת כל הכסף שנשאר לנו. הוא לקח כל מה שהיה לנו והראה לנו את הדרך ליער הקרוב. זמן מה לאחר שהצלחנו למצוא מסתור בין עצי היער הצפוף נגלה לעינינו מראה איום ונורא. גשם זלעפות, מלווה רעמים וברקים ניתך מן השמים, כאילו הטבע עצמו ביקש לשמש תפאורה למחזה המחריד. מולנו, במרחק של כשני ק"מ התנשאו להבות אש ותמרות עשן. המחנה כולו היה למדורת אש.

מיד לאחר שעזבנו את המחנה באו אנשי ה־ס.ס. והציתו אותו מארבעה צדדיו. היריות על אנשי המחנה שנשארו בתוכו בחצר ובקסרקטינים הדהדו באזנינו, ובדמיוננו חזינו תמונות לקוחות מן הגיהינום של דנטה. ביער חפרנו בור, כיסינו אותו בענפים ועלים, הסתתרנו בו וחכינו לבאות. מתוך מחבואנו הבחנו בדמויות שרצו בין העצים רדופי אימה. אלה היו אנשים שהצליחו לברוח ברגע האחרון מן המחנה המכותר באנשי גסטאפו, אוקראינים ופולקסדויטשים. פחדנו להשאר ביער, כי ידענו שזה יהיה המקום הראשון שאליו יבואו ה־ס.ס.ים ועוזריהם לחפש יהודים נמלטים, ועוד באותו לילה אחר חצות הגענו לביתו של פיוטרובסקי, חמישה ק"מ מהיער. כשראו אותנו בני משפחת פיוטרובסקי נבהלו מאד, אך הכניסונו לביתם, העלו אותנו לעליית הגג והסתתרנו בין קורות שהיו שם. תחילה חשבו הם וגם אנחנו שנהיה אצלם יום־יומיים ונחזור למחנה. סבורים היינו שגם הפעם תהיה רק סגרגציה. אך עד מהרה התברר שהמחנה הושמד כליל, כל המבנים שהיו בו נשרפו יחד עם כאלפיים יהודים שהמחנה הפך להם למלכודת מוות.

*

אין מלים בפי להעריך את גודל נפשם והסכנה שריחפה על ראשם של הזוג פיוטרובסקי, שיכלו לחיות בשקט עם שלושת ילדיהם הקטנים ולא לחיות בחרדה במשך 14 חודש שהחזיקו אותנו אצלם. שהרי אילו היו מגלים אותנו היה צפוי גם להם מוות אכזרי מידי הנאצים. אין זאת שהחלטתם להסתיר אותנו נבעה מאמונה עמוקה שההשגחה הטילה עליהם את המשימה להציל את חיינו. ואמנם התרחש הנס. במשך 14 חדשים הסתירו אותנו כל פעם במחבוא אחר. יתרה מזו, בסביבה התהלכו שמועות שאצל פיוט־רובסקי מסתתרים יהודים, ופעמים אחדות ערכו חיפושים בביתם וברפת, חקרו אותם וחיפשו, אך למזלנו ולמזלם לא מצאו אותנו. אין מלים לתאר את הימים והלילות שעברו

עלינו במשך 14 החדשים הללו. רוב הזמן שכבנו בבור וציפינו לבואם של מצילינו עם מנת המזון שנתנו לנו ללא כל תמורה. מי שלא חי בזמן השואה בגטו או במחנה השמדה לא יבין את גודל המעשה של משפחת פיוטרובסקי האצילה ואת רגשותינו כלפיהם. לעולם לא נשכח את שעשו למעננו. אחרי השיחרור, ביולי 1944, מצאנו אותם עקורים מכפר מולדתם. הם גורשו מביתם בגורקי ומצאו מקלט בגדה המערבית של הנהר בוג. מאז התחלקנו אתם בכל מה שהיה לנו. עזרנו להם בחינוך ילדיהם. זופיה, אשתו של פיוטרובסקי, כשהיינו עוד במחבוא וכאשר לא היה לנו במה לשלם להם עבור המזונות, אמרה לנו: „אני מצפה מכם שאחרי השיחרור תעזרו לי בחינוך ילדי״. נולדו להם עוד שני בנים, וכולם למדו והסתדרו בעזרתנו. בת אחת שלהם, שהיתה אז בת חמש, היא כיום רופאה בפולין.

אחרי מלחמת השיחרור, בשנת 1949, עלינו עם שני בנינו הקטנים ארצה. בהתחלה, כעולים חדשים, היה מצבנו קשה מאד, אבל כאשר הסתדרנו בעבודה ומצבנו הוטב, התחלנו לשלוח למצילינו כסף באמצעות הבנק פ.ק.א., כסף שהיווה בשבילם סיוע לקִיום את משפחתם הגדולה בפולין הקומוניסטית. ב־1966 אספנו 200 דולר ושלחנו אותם להוצאות הדרך, הלוך ושוב לישראל עבור זופיה פיטרובסקה, לפי שבעלה יוסף לא יכול היה לבוא יחד אתה. זופיה באה לארץ בחודש ינואר 1967 ובילתה אצלנו עד חודש מאי אותה שנה. השתדלנו להנעים לה את שהותה בארץ, נסענו אתה לכל המקומות הקדושים לנצרות בארץ; אירגנו מיסה מיוחדת עבורה, בכנסיה בעין־כרם בירושלים. ערכנו לה קבלת־פנים עם משפחתנו ומכרינו וסידרנו לה פגישה ב„יד ושם״. היא נטעה עץ בהר הרצל בחורשת חסידי אומות העולם, וקיבלה אות הצטיינות — מדליית כסף. טקס ההרשמה בין חסידי אומות העולם נערך לפי הכללים המקובלים. היא הדליקה את לפיד האש במרתף השואה. החזן אמר את התפילה המתאימה ונציגת „יד ושם״ קראה פסוקי תהילים. בטקס נכחו חברי הנהלת „יד ושם״, שגם נאמו, והמאורע צולם במלואו.

זופיה נפרדה מאתנו מאושרת על שזכתה לכל הכבוד הזה וחזרה לפולין עמוסת מתנות שהענקנו לה, לבעלה ולילדיה באהבה רבה.

בשנת 1967 תיכננו להביא את בעלה יוסף ארצה לביקור. אבל מלחמת ששת הימים וניתוק הקשרים הדיפלומטיים ע״י משלת פולין עם מדינת ישראל שיבשו את התכנית ולא יצאה לפועל. אנו מקווים שעוד נזכה לקבל את פניהם בארץ.

טובה ליכטר (זליג)
רמת־גן

נותרתי לבדי

בשנת 1938, לאחר פטירת אבי ז״ל, עזבנו את מוסטי והשתקענו בלבוב. ב־22 ביוני 1941 תקפו הגרמנים את ברית־המועצות, ושבוע ימים לאחר מכן כבר היו בלבוב, והחל מאותו יום התחילו הרדיפות על היהודים שגברו והלכו מיום ליום. בימים הראשונים של שלטון הנאצים בלבוב הוסגרו 150 אלף יהודי העיר לאוקראינים לשבט ולא לחסד. שבוע ימים אמרו הגרמנים לאוקראינים — בעלי בריתם — נתונים היהודים בידיכם, עשו בהם כאוות נפשכם. והאוקראינים ניצלו את „הידיים החופשיות״ שניתנו להם עד גמירא. שדדו ורצחו, אנסו נשים והתעללו בזקנים ובילדים ואין איש שיאמר להם: הרפו. שרפו בתי־כנסיות והשתוללו ללא כל מעצור. היהודים פחדו לצאת מפתח ביתם, הסתגרו בבתיהם ככל שיכלו וקיוו שאחרי ההשתוללות הראשונה ופורקן השנאה ליהודים שהצטברה במשך דורות רבים ינהיגו הגרמנים סדר והחיים יחזרו לתקנם.

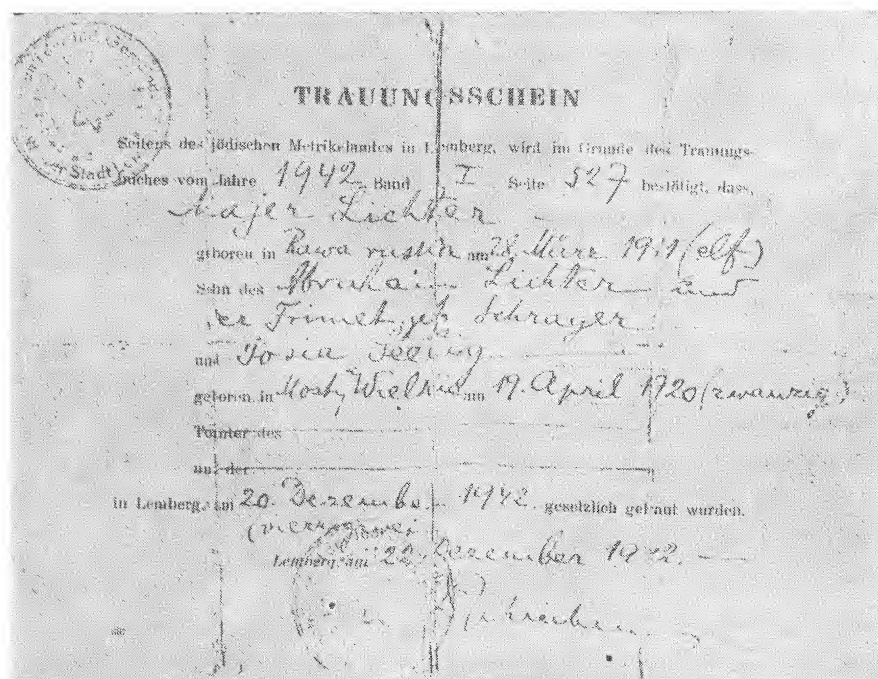
למזלנו היה לנו מלאי מזון קטן וניצלנו מרעב באותם ימי הסגר מרצון. כשגברו הפרעות ביהודים, השליך הרב יחזקאל לוין, רבה הראשי של לבוב, את נפשו מנגד והלך אל המטרופוליט, ראש הכנסיה הפרבוסלבית בגליציה, ההגמון שפטיצקי, וביקש ממנו שישפיע על צאן מרעיתו שיפסיקו לרצוח יהודים. אין אני יודעת מה היתה תשובתו של שפטיצקי, אבל בדרך חזרה לביתו תפסו אותו הבריונים האוקראינים, השליכוהו לבית־הסוהר ברחוב קזימיאנובקה (בית־סוהר זה היה ידוע בשם ברגידקי) ושם עינוהו באכזריות עד שיצאה נשמתו בטהרה.

מאזן הדמים של השבוע הראשון לשלטון הנאצים בלבוב היה אלפי יהודים שנרצחו בכל מיני מיתות משונות בידי האוקראינים והגרמנים, שאף הם לא הדירו את עצמם מן „התענוג״ לקטול יהודים.

המצב השתפר קצת לאחר שהגרמנים הנהיגו איזשהו סדר בעיר וציוו לקהילה היהודית לבחור מתוכה „יודנראט״ (מועצת יהודים), בתור הגוף האחראי שייצג את היהודים כלפי הגסטאפו. כי זאת לדעת, ביחס ליהודים היה הגסטאפו (המשטרה החשאית של הנאצים) הרשות היחידה, שחייהם היו נתונים בידה. סמכות ה„יודנראט״ הוגדרה כנציגות המוסמכת כביכול של האוכלוסיה היהודית כלפי השלטונות, אך למעשה היתה היא משוללת זכויות לגמרי, רק חובות הוטלו עליה והחובות היו מרובות: התפקיד הראשי

היה לספק כל יום מכסת פועלים גדולה לעשות את כל העבודות שהנאצים הטילו עליהם.

דבר הספקת הפועלים לא ארך זמן רב. שכן משראו אנשי ה„יודנראט״ שכל יום מספר היהודים שיצאו לעבודה בבוקר הולך ופוחת בשובם בערב, ביקש ראש ה„יודנראט״ הסבר ל„תעלומה״ זו, ובעד העזתו לשאול שאלות ולדרוש הסברים מהגסטאפו, הוצא להורג. חברי ה„יודנראט״ הנותרים סירבו להוסיף לשתף פעולה עם הגרמנים לחיסול יהודים ו„הנציגות היהודית״ התפרקה.

TRAUUNGSSCHEIN

Seitens des jüdischen Metrikelamtes in Lemberg, wird im Grunde des Trauungs-buches vom Jahre 1942 Band I Seite 527 bestätigt, dass,

... Lichter

geboren in ... am 28. März 1911 (elf)

Sohn des ... Lichter und

der Frimet geb. Schrager

und Tosia ...

geboren in ... am 19. April 1920 (zwanzig)

Tochter des

und der

in Lemberg, am 20. Dezember 1942 gesetzlich getraut wurden.

Lemberg, am 22. Dezember 1942.

רשיון נשואין בגטו לבוב של טובה ליכטר

Tova Lichter's wedding license in the Lwow ghetto

לא יצאו ימים מרובים והגסטאפו הטיל על הקהילה היהודית קונטריבוציה גדולה וקבעו מועד של ימים ספורים למסור להם את כל הסכום כולו. הם איימו, שאם הקהילה לא תכניס את הסכום במועדו, יוצאו להורג 10.000 יהודים. ראשי הקהילה עשו מאמץ על־אנושי והסכום הנדרש נמסר לגסטאפו ביום המיועד. איש איש נתן לפי יכולתו ולמעלה מיכולתו, מי במזומנים, מי בתכשיטים ומי בחפצי־ערך שונים.

כל זה היה בשבועות הראשונים לכיבוש לבוב. השלינו את עצמנו שעם חלוף הזמן יירגעו הגרמנים ואפשר יהיה איכשהו לחיות תחת שלטונם. היה מי שקיווה, שאמריקה, שקיימה יחסים דיפלומטיים עם ה„רייך השלישי״, תתערב ותשפיע להקלת המצב. אך עד

מהרה נוכחנו שנגזר גורלנו. למרבה האסון היה אותו חורף (42—1941) חורף קר מאד וסבלנו הרבה מקור ומרעב. אך הגרוע מכל היה שכמעט כל יום היו מוציאים אנשים מבתיהם ועקבותיהם נעלמו. מחוסר מזון וזוהמה נתרבו המחלות, בעיקר מחלת הטיפוס. כמעט לא היה בית בלי מקרה טיפוס, ותרופות לא היו ועוד צריך היה להסתיר את דבר המחלה, כי אחרת היו מחסלים מיד את החולה, ולעתים גם את המשפחה כולה.

אחת הגזירות האכזריות ביותר של הגסטאפו היתה שבימים ספורים חייבים כל 150 אלף יהודי לבוב לעזוב את בתי מגוריהם ולעבור אל האיזור היהודי. לאיזור הזה קראו לפני המלחמה „קלפרוב", והיה ידוע כשכונת עוני. כדי להאיץ את ההעברה גייסו הגרמנים את המיליציה האוקראינית ועזרו לה 700 איש של המיליציה היהודית. למיליציה היהודית התנדבו רבים מהעולם התחתון היהודי שמלפני המלחמה ואף חלק מהאינטליגנציה, שהאמינו שאם ישתפו פעולה עם הצורר הנאצי יישארו בחיים. להוותם טעו בחשבון — שכן ב„אקציות" הגדולות היו אנשי המיליציה היהודית הראשונים שהוצאו להורג.

ב„איזור היהודי" נדחסו 8—10 נפשות בחדר אחד, והצפיפות, הרעב ואי־הנקיון גרמו לכך שפרצו מגפות ואלפי יהודים מתו כזבובים.

בנובמבר 1941 התחילו הגרמנים לרכז את היהודים בתחנת הרכבת בתואנה ששולחים אותם לעבודה. הם הערימו על היהודים והבטיחו להם תנאים טובים במקום עבודתם. רבים האמינו להם, ארזו חפציהם האישיים במזוודות והתיצבו מרצונם. זמן רב לא הצליחו הגרמנים לרמות אותנו. עוף השמים הוליך את הקול ש„מקום העבודה" הוא מחנה ההשמדה בלז'יץ, משם איש לא יצא חי. זאת היתה ה„אקציה" הראשונה הגדולה וקראו לה „אקציה ליסטופדובה" (ליסטופד — נובמבר בפולנית).

גם אני הייתי בין העומדים בתחנת הרכבת כדי לנסוע למקום העבודה בעל „התנאים הטובים", אך ברגע האחרון, מתוך איזושהיא הארה פנימית נתחוור לי, שמובילים אותנו שולל והצלחתי להתחמק מעיני המיליציונרים ולחזור למשפחתי.

ממה חיינו באותה תקופה? הגויים, בעיקר אנשי הכפרים הסמוכים ללבוב, התגנבו אל האיזור היהודי והביאו עמם מתוצרתם הכפרית. מי שהיה לו כסף שילם במזומנים, אך הרוב החליפו בגדים, כלי מיטה וחפצי בית אחרים בעד אוכל. כך עבר עלינו החורף הראשון תחת שלטון הנאצים בקור, ברעב ובמחלות, שרבים לא קמו מהן.

בא האביב ועמו התקוה שמזג האויר הנוח גם יביא לנו הקלה. אך לדאבוננו הרב התחיל האביב ב„אקציה" חדשה, האקציה של חודש מרס 1942. עכשיו כבר לא שגינו באשליות וידענו שכל „אקציה", שהאנשים נלקחים כביכול לעבודה, פירושה מוות. ב„אקציה" הזאת נלקחו ממשפחתי אחותי המבוגרת ממני מינה ובעלה. מאז לא ראינו אותם עוד. באותה „אקציה" חוסלו 12 אלף יהודים.

קיץ 1942 היה יום ארוך אחד של רדיפות ונגישות. לא יצא יום ללא קרבנות.

בעיקר יצא הקצף על זקנים וילדים שהיו הורגים אותם סתם לשם הנאה. את הצעירים השאירו בחיים והעסיקו אותנו בכל מיני עבודות. אמרו לנו במפורש: אתם תהיו היהודים האחרונים.

באוגוסט 1942 ערכו את ה„אקציה" השלישית. באותו חודש נלקחו מלבוב כ־60.000 יהודים לבלז'יץ ושם הושמדו.

טובה ליכטר עם בתה שנולדה בגטו לבוב
Towa Lichter with her daughter, survivers of the Lwow ghetto

אני עבדתי באותו זמן בבית־החולים היהודים ברחוב רפפורטה ובדרך נס נשארתי בחיים. יום אחד חזרתי הביתה מהעבודה וחשכו עיני: הבית היה ריק. מאותו יום לא ראיתי עוד את אמי, את אחי הצעיר משה־לייב, ואת האח השני ברל שלקחו אותו לעבודה לתחנת הרכבת (אוסט־באנהוף), משם לא חזר. אחר כך נודע לי שאחותי אסתר ברחה למוסטי, אך גם אותה לא ראיתי עוד בחיים. מכל המשפחה הגדולה שלנו נשארתי לבדי.

בסתיו 1942 ירדה על יהודי לבוב הנותרים גזירת הגטו. השוני בין „האיזור היהודי"

והגטו היה בזה ששטח הגטו היה הרבה יותר קטן ומתוחם בגדר. בודדים רבים היו בגטו, מאחר שמשפחותיהם חוסלו בשלוש „האקציות" הגדולות. יחד עם עוד כמה בנות בגילי מצאנו חדר והצטופפנו בו 12 איש. רעבנו, סבלנו מקור וממחלות, ובכל זאת רואה אני צורך לציין, שדוקא במצב הטרגי הזה נעור בי רצון עז לחיות, דחף פנימי להאבק על חיי למרות שלא ראיתי כל סיכוי להשאר בחיים.

בגטו מספר היהודים פחת והלך, ומדי פעם, עם הקטנת מספר היהודים, צמצמו הגרמנים את שטח הגטו, כדי שאלה שנשארו עוד בחיים לא ישתמשו בבתים שנתרוקנו מתושביהם. לבסוף הקימו בצד השני של העיר מחנה ריכוז שקראו לו „מחנה ינובסקי". למחנה זה העבירו הגרמנים יהודים מהסביבה כולה, אלה שנותרו מהגטאות המחוסלים. גם לנו הציעו הגרמנים לעבור למחנה ינובסקי. אך היינו כבר למודי־נסיון וידענו שכל הצעה של הגרמנים עם הבטחה בצדה שבמקום החדש נחיה בתנאים יותר טובים — פירושה חיסול, וכל עוד יכולנו להתחמק לא הלכנו לאותו מחנה. ידענו שמי שעובר את שער מחנה ינובסקי אחת דתו למות.

יום אחד בחורף 1942—43 פגשתי בגטו איש שהיה מוכר לי מלפני המלחמה. הוא היה גלמוד כמוני. גם משפחתו כולה נספתה. פגשתי את האיש שהיה חבר טוב של גיסי יעקב ז"ל ברחוב מסתובב עם מזוודה ביד. על שאלתי מה הוא עושה ברחוב עם המזוודה (כי היתה סכנה להסתובב סתם בגטו) סיפר לי האיש כי עד עכשיו חי בצד הארי של העיר, ברובע נוצרי, ומכיון שנאלץ לעזוב את מקום מגוריו ונשאר ללא קורת־גג החליט לבוא לגטו. אלא שגם כאן, בגטו, אין הוא מוצא מקום להניח את מזוודתו ואת ראשו. לא יכולתי בשום פנים להשאיר את האיש בחוץ, והצעתי לו לבוא לחדרי, שכפי שסיפרתי, גרנו בו 12 בנות בצפיפות רבה. כעבור ימים אחדים החלטנו להתחתן כדת משה וישראל אצל הרב רפפורט, הרב האחרון שנשאר בגטו. כשהתחתנו אמרנו זה לזה: אם נשאר בחיים נהיה זוג מאושר, ואם לא — הרי לא הפסדנו מאומה.

בעלי עבד במפעל גרמני לעיבוד חמרי גלם, עבודה שנחשבה חיונית לצבא ובעלי המפעל הבטיחו לעובדיו היהודים שיגנו עליהם עד היכן שהדבר יותן להם. בעלי הכניס גם אותי לעבודה באותו מקום, ויום יום יצאנו שנינו מהגטו למקום עבודתנו.

עבודתנו במפעל הגרמני הזה לא ארכה זמן רב. הגיעו שמועות שהגרמנים החליטו לעשות את לבוב „יודנריין". (נקיה מיהודים) וחודש יוני 1943 נועד למבצע זה. היהודים שעבדו במפעל הבינו שהרגיעה היחסית הגיעה לקצה והתחלנו לחפש דרכים לקדם את פני הרעה. היו שברחו ליערות, אחרים מצאו, או חשבו שמצאו, מקלט במקומות אחרים. ואילו בעלי ואני עד שהספקנו למצוא מקום להימלט נלקחנו למחנה חדש שהקימו הגרמנים, מחנה ששימש שלב לפתרון הסופי. כבר ביום הראשון לבואנו למחנה הפרידו אותי מבעלי. מחנה זה היה הגרוע ביותר שהכרתי. מנות האוכל שקיבלנו היו כמעט אפסיות, אך תחת זאת חויבנו לעשות עבודות קשות ביותר בתוספת מכות ללא הבחנה בין גבר, אשה וילד.

כולנו היינו נפוחים מרעב. לעומת התקוה להשאר בחיים שליוותה אותי במשך כל הימים, התחלתי במחנה זה ליחל למוות שיגאל אותי מהסבל שהיה למעלה מכוח אנוש.

כשיאושי הגיע לשיאו, תקע לי יום אחד שוטר אוקראיני פתק ביד. הפתק היה מבעלי בו הודיע לי שהם יוצאים לעבוד בתוך העיר, והוא ישתדל לראות את המכר שלנו סטשק. הבנתי מיד שהוא מתכונן לברוח, וכוונת הפתק היתה שגם אני אחפש דרך להחלץ מהמחנה. יום אחד הביאו אותנו למרחץ. הסתכלתי סביבי וראיתי שבחדר השרותים יש חלון לא מסורג. אמרתי לעצמי: „עכשיו או לעולם לא". חדר השרותים היה בקומה השלישית, אך לא היססתי לנסות לברוח. בין כך ובין כך לא היה לי מה להפסיד. למזלי היה המרזב ליד החלון וגלשתי מעליו עד למטה. מיהרתי להכנס למרתף ושם חיכיתי עד שהחשיך. משהחשיך יצאתי והלכתי למקום שבעלי ציין בפתק. לדאבוני כבר לא מצאתי אותו, אבל מישהו מסר לי מכתב ממנו, בו הודיע לי שהוא יוצא ליער לכיוון ז'ולקיב. חיפשתי דרכים להגיע ליער הסמוך לז'ולקיב. ארבעה חדשים נדדתי ממקום למקום. חיי היו תלויים לי מנגד. אין לאל ידי לתאר את הסכנות שארבו לי על כל צעד ושעל ואיך נחלצתי מהן. סוף סוף מצאתי את בעלי בבונקר ביער. זה היה בחורף, בהתחלת שנת 1944.

גם החיים ביער היו קשים מאד. חלק מחברינו נפלו בקרבות עם השוטרים והחיילים הגרמניים. מפעם לפעם נאלצנו לעבור ממקום למקום, שלא יגלו את מחבואנו. בלילות פשטנו בכפרים ולקחנו מהאיכרים מזון בכוח, אבל היינו חופשיים והסיכויים להשאר בחיים היו גדולים יותר מאשר בכל מקום אחר.

כך החזקנו מעמד עד יולי 1944, כשהצבא הסובייטי שיחרר אותנו. באנו ללבוב ובלב מהבהבת תקוה קלושה אולי בכל זאת נמצא מישהו מקרובי המשפחה שנשאר בחיים. אך שוב נחלנו אכזבה. בלבוב מצאנו יהודים ספורים, והפולנים הסתכלו עלינו בשנאה ובבוז כאל עכברים שיצאו מהחורים. הלכנו לחפש את הבתים בהם התגוררנו לפני המלחמה. לא מצאנו אותם. במקומם היו תלי חרבות. חיפשנו קורת גג, אך להכנס לדירה כלשהי צריך היה אישור ממשרד הדירות ולנו לא היה אישור כזה.

אחרי מאמץ רב ובעזרת קצין יהודי סובייטי, מצאנו חדר ברחוב סלונצנה 1. התחלנו לבנות את חיינו תחת שלטון הסובייטים. עבדנו ולא חסרנו מאומה. אך לבנו היה בארץ־ישראל. לא יכולנו ולא רצינו לבנות את ביתנו בארץ העקובה מנהרות־נחלי דם יהודי. כשנחתם ההסכם בין הממשלה הסובייטית והממשלה הפולנית, שכל אזרח פולין מלפני המלחמה רשאי לעבור לפולין, לא החמצנו את ההזדמנות ועברנו מיד לפולין. מפולין המשכנו לגרמניה, ובחודש ספטמבר 1947 זכינו, אחרי מאמצים רבים, לעלות לארץ־ישראל.

ד"ר קובה כ"ץ
ונצואלה

בצד הארי

אבי, יוסף כ"ץ, היה מזכיר העיריה במוסטי. בתור יהודי יחיד בהנהלת העיריה היו פונים אליו יהודי העיר והסביבה בבקשות שונות, ובעיקר בהשגת רשיונות בניה או לתוספת חדר, שבמשטר האנטישמי בפולין לא היה קל ליהודי להשיגם. אבי ז"ל השתדל תמיד למלא את מבוקשם וסייע ככל אשר השיגה ידו.

בשנת 1918 היה אבי אסיר פוליטי. הוא נאסר ע"י האוקראינים וישב בבית־הסוהר יחד עם פולנים אנשי שם, כגון גנרל סוסנקובסקי ואחרים. ברשותו של אבי היו אותות הצטיינות שהעניקה לו הממשלה הפולנית עבור השתתפותו הפעילה בהכנת התקוממות בבית־הסוהר שהוכתרה בהצלחה. אסירים השתלטו על הסוהרים, פירקום מנשקם ונמלטו.

כשחזר הביתה אמר לאמי שהצלחת ההתקוממות בבית־הסוהר היתה נס מן השמים, וזה הביא אותו לכך שהיה ליהודי דתי שומר מצוות. יום יום היה מתפלל בבית־הכנסת ולאמא אמר שתשמור בבית על כשרות לכל פרטיה ודקדוקיה. גם עלי השתדל להשפיע שאשמור מצוות ושאלך להתפלל בבית־הכנסת. אבי שמח וגאה כשגמרתי את שרותי בצבא הפולני בדרגת קצין — דבר קשה מאד בצבא הפולני שעשו הכל כדי לא לתת ליהודי להגיע לקצונה. ואכן הרבה סבלתי והתעניתי בצבא הפולני בחתירתי להוכיח להם שגם יהודי מסוגל להיות קצין מצטיין.

כששוחררתי מהצבא ורציתי להתקבל לאוניברסיטה, נתקלתי שוב בקשיים מרובים חרף הקשרים המצוינים שהיו לאבי בחלונות הגבוהים. קודם נתבקשתי לשלם 5000 זלוטים עבור לבנה לבנין בי"ס לרוקחות. סכום כזה לא היה ברשותי, אך אבי ואני לא אמרנו נואש. אבי הפעיל את כל קשריו, ולאחר התערבות ולחץ של מוסדות ממשלתיים גבוהים שוחררתי מהתשלום ונתקבלתי לאוניברסיטה.

*

תחת שלטון הגרמנים חייתי באיזור הארי כנוצרי. הייתי מנהל חשבונות ראשי של שש אחוזות גדולות במחוז סוקאל. מקום מושבי הקבוע היה הכפר קסברובקה ע"י סוקאל. לאחר שהגרמנים ראו שאני מצליח בתפקידי, החליטו לשלוח אותי להשתלמות

בניהול משק חקלאי. נסעתי לקרקוב, שם השתלמתי וקיבלתי ציון גבוה. בחזרי למחוז סוקאל נמסרה לי לניהול אחוזה גדולה שהיתה משק לדוגמה.

4 שנים הייתי מנהל האחוזה. בתפקידי זה עזרתי להרבה יהודים מבלז להתחבא ולהינצל מצפרני הגסטאפו. התחננתי בפני משפחתי במוסטי שיבואו אלי, אבל הם סירבו. אחי קארול אהב את סובלה וקסלר. הגרמנים רצחו אותה בלכתה ברחוב. אחי נשא אותה על ידיו לקבורה בבית־העלמין.

ב„אקציה" הראשונה נתפס אבי עם עוד 80 יהודים שהובלו לבית־הכנסת, שם נשרפו חיים לאחר עינויים קשים. כשנודע הדבר לאחותי הלה רצה בגבורה עילאית לבית־הכנסת וממש ברגע האחרון הצליחה להוציא את אבי. אבל ההצלה לא היתה לאורך־ימים. כעבור זמן קצר הובלו הורי עם אלפי יהודים אחרים למחנה ההשמדה בלזיץ, שם נספו. אחי קארול התהלך כמטורף לאחר מות סובלה וקסלר. הוא ברח ליערות והצטרף לפרטיזנים. שם נרצח מידי אוקראינים.

חיי תחת שלטון הנאצים זרועים נסים שקשה להבינם ולהסבירם. פעלתי תמיד לפי הרגשה פנימית שעלי לעשות הכל, אפילו הבלתי־אפשרי כדי להשאר בחיים. הייתי בהרבה מקומות, אך איש לא הכיר אותי ולא ידע שאני יהודי. רק בסוף, סמוך לשיחרור, הכיר אותי המהנדס רובאק ממוסטי, שהיה אז מנהל יערות באיזור סוקאל. בפגישתנו הראשונה העמדנו שנינו פנים שאין אנו מכירים זה את זה. למחרת בא אלי הביתה לשוחח אתי גלויות בארבע עיניים. סוכם בינינו שאין אנו מכירים איש את רעהו.

כשנסתיימה המלחמה והשלטון חזר לידי הפולנים, היה רובאק ברשימה שחורה וחיפשו אותו. אני הגינותי עליו וגם סידרתי לו משרה מכובדת. אז אמר רובאק: „קובה, אתה רואה שטוב היה שהתנהגתי כלפיך תחת שלטון הגרמנים כפי שנהגתי, לו הייתי מגלה את זהותך לא היינו נפגשים כעת ולא היית גומל לי חסד זה".

מקרה מיוחד נשאר חקוק בזכרוני: קרוב לסוף המלחמה באו אלי שני אנשי גסטאפו, מאלה שהסתובבו ברחובות ורצחו יהודים ללא רחם. אצלי באחוזה היה בית־חרושת לוודקה (יי"ש). הזמנתי אותם לשתות. הם התישבו ע"י השולחן, שלפו את האקדחים, הניחו אותם על השולחן והמשיכו לשתות. אחד מהם התחיל לדפוק עם קת האקדח והפטיר: „המארח שלנו לא בסדר". השניים התחילו להתוכח. הראשון אמר שאני לא בסדר, והשני אמר שאני כן בסדר. שאל אותו השני: „למה אין הוא בסדר?" ענה לו הראשון: „אתה רואה ה„שוואב" הזה לא רוצה לשתות אתנו". דבריו הביאו אותי במבוכה גדולה. חשד חלף במוחי: יתכן שמישהו גילה שאני יהודי והם באו לאסרני. הרבה זמן לא היה לי לחשוב. התאוששתי מיד ואמרתי להם: „תבינו, אין אני יכול לשתות אתכם באמצע היום, כי עלי להיות ער ואסור לי להשתכר, מה יאמרו הפועלים אם יראוני שיכור?" הנימוק שלי שיכנע אותם והירפו ממני.

במשך תקופה ממושכת החביאה אותי צעירה נוצריה שהכרתיה מתקופת הלימודים

באוניברסיטה, ולה אני חב את חיי. זאת היתה הסיבה שהחלטתי להתחתן אתה. אמה התנגדה לנשואין בתה עם יהודי ודרשה ממני שאתנצר, אבל אני סרבתי. הצעתי נישואין אזרחיים, אך אמה לא הסכימה. נסעתי לבן־דודי להתיעץ אתו. אשתו שאלה אותי: „קובה, מה אתה חושב לעשות?" הבנתי את שאלתה, וכשהתחלתי להסביר לה את נימוקי, סיפרה לי שאתמול חלמה שאבי בא אליה ועמד ע"י מטתה ואמר לה: „תגידי לקובה שלי שלא יעשה מה שהוא רוצה לעשות". אותו רגע ידעתי מה תהיה החלטתי. חזרתי והתחתנתי בנישואין אזרחיים.

ליקט ותירגם מכמה מכתבים בפולנית: א. א.

ארנה נס
רעננה

בבונקר במנסרה

ימי ילדותי עברו עלי בוינה. שם הייתי חברה בהסתדרות „תכלת־לבן" וברוח זו הוספתי להתחנך בשובי לפולניה. מטרת חיי היתה עליה לארץ־ישראל, אך מדיניות הממשלה המנדטורית בארץ שהעניקה רשיונות עליה במשורה מנעה ממני להגשים את שאיפתי.

בשנת 1933 יצאתי יחד עם חברתי גוסטה פריד להכשרה למוסטי־ויאלקה. באנו לעיירה ביום רביעי בשבוע, הוא יום השוק במוסטי. פנינו לסניף „התאחדות", ששכן בבית קטן מרוהט בפשטות — ארונות ספרים וספסלים. האיש הראשון שהכרנו במוסטי היה צבי בריקנר. את שאר החברים הכרנו בערב, שכן ביום כולם היו עסוקים.

מקום ההכשרה היה במרחק מה ממרכז העיר, בבנינים ישנים — קסרקטינים מהתקופה האוסטרית. קראו להם „רייט־שולע". החדרים היו ענקיים. התנאים הכלכליים של ההכשרה היו קשים, חלק מהחברים עבדו במקומות קבועים ומסרו את משכורתם לקופה המשותפת. רוב החברים עבדו בעבודה שחורה. עבודה שחורה עבדו בין היתר החברים שמואל זילברמן, פיש, שלמה וצבי נס, וקסלר, שפיז וחברים מערים אחרות.

בקיבוץ הכשרה זה הייתי למעלה מחצי שנה, שם גם הכרתי את שעתיד היה להיות בעלי — צבי נס ז"ל. בשנת 1937 התחתנו. גרנו בטרטק (המנסרה) והודות לכך ניצלתי בשנות השואה, ואף היתה לי האפשרות לתת מחסה למספר יהודים בעת „האקציה" הגדולה. בין אחרים החבאתי את מרים מונד. ה„אקציה" התקיימה בחודש פברואר 1942, ביום רביעי, שהוא יום השוק. כשיצאתי לאחר ה„אקציה" לראות את האסון שירד עלינו חשכו עיני. כל הגטו כולו היה טובל בדם הנרצחים. בעת ה„אקציה" הקיפו משמרות הגסטאפו את הגטו, ומי שניסה לברוח נורה במקום. הגרמנים העמידו את האנשים בשתי שורות: באחת החלשים, שלא היו מסוגלים לעבוד, ובאחת היותר חזקים המסוגלים לעבודה. חמי משה נס ניצל באותו יום הודות לכך שבידו היה מכשיר למדידות. בין הקרבנות הרבים באותו יום היו סובלה וקסלר וגברת בריקנר עם ילדה. קרוב ל־1400 איש הובלו מחוץ לעיר, שם עונו באכזריות ונורו.

ב„אקציה" השניה הובלו הקרבנות לרוה־רוסקה. שלמה נס הסתכל על המחסות שלנו

ואמר שאין הוא רוצה להקבר חי באחד מהם. הוא טען שהוא מעדיף לנסוע לרוה־רוסקה בעודנו בריא.

בחודש יוני 1943 נערכה הליקוידציה הגדולה. משה נס ובניו שלמה, יחזקאל ואשתו ובתו נורו ב„אקציה" הזאת. את בתי חנה שיכלתי בליקוידציה הגדולה.

את הבונקר שלנו בנינו בתוך היער ויעצורקיס. החיים בו היו ללא נשוא. הרעב הציק לנו מאד, התקיימנו על תפוחי אדמה וסלק חי לא מבושלים.

בלילות היה צבי יוצא לחפש בשדות, מתוך תקוה שאולי ימצא משהו שהאיכרים השאירו בשדה. לפעמים הצליח להביא שבלי חיטה.

עקב התנאים הקשים והרעב מתה חמותי חדשיים לפני השיחרור.

בבונקר היו אתנו גיסתי סלקה ובעלה יחזקאל. גם היא מתה לפני השחירור ביוני 1944. כשבאו הרוסים לסביבתנו השתחררו קומץ אנשים אשר עברו לגור לביתם של משפחת שפריצר. גם אנחנו גרנו שם זמן קצר. עזבנו את מוסטי והמשכנו בנדודים ללבוב, קראקא וברסלאו. מברסלאו עברנו לגרמניה למחנה פליטים. הנדודים שלנו ארכו כמעט שנתיים. רק בשנת 1948 זכינו לעלות לארץ־ישראל.

הכינו שורשים במולדת, אולם הגורל האכזר שם קץ לכל תקוותי, ובד' אדר — 8.3.1965 נפטר בעלי לאחר סבל ועינויים רבים. יהי זכרו ברוך.

תירגם מפולנית: א. א.

הלה רטמן (כ"ץ)
ארצות־הברית

חלום בלהות

משפחתי, הורי שמעון ורחל כ"ץ, שתי אחיותי — הבכירה גולדה, שהיתה נשואה לראובן ברק ושרה (סלה) צעירה ממני, ואחי הצעיר אלכסנדר שקראנו לו דז'נק ואני, גרנו ע"י בית העם האוקראיני. הייתי נשואה לנתן קלאם וגרנו בלבוב. בפרוץ מלחמת העולם השניה, משנכנסו הנאצים ללבוב, עזבתי עם בני הקטן יעקב בן השלש וחצי את לבוב והצטרפתי להורי במוסטי. בעלי ז"ל נשאר בלבוב. ב־1943, לאחר שתי ה„אקציות" הגדולות, ברחתי ממוסטי. אבי כבר לא היה אז בחיים, הוא נרצח בזמן האקציה, ואחיותי עבדו קשה ולא רצו לברוח יחד אתי.

אמי ז"ל לא הסכימה שאברח לבדי וידיד שלנו מקמיונקה, (שמו היה אוסטר) הציע לי שנברח יחד אל אחותו שנמצאה בעיר ביסק. קמיונקה היתה כבר „יודנריין" (נקיה מיהודים).

הייתי בביסק תקופה קצרה. שם ראיתי במו עיני את העינויים והרציחות מסמרי השערות שעוללו הנאצים ביהודים, והחלטתי להסתנן לתוך טרנספורט של אוקראינים שהובל לעבודה לגרמניה. שיניתי את שמי ונרשמתי כנוצריה. הייתי במחנות בגרמניה עד סוף המלחמה, ובשנת 1945 שוחררתי עם ניצולים אחרים ע"י בעלות־הברית.

לאחר המלחמה נסעתי לקראקא לחפש את שרידי משפחתי, אך לצערי הרב לא מצאתי אף אחד בחיים. כולם הושמדו. גלמודה ומדוכאת קצתי בחיי. נעשיתי אדישה לכל. עברתי משבר נפשי קשה, והייתי זקוקה לעידוד ולסעד כדי להדליק בלבי זיק תקוה לעתיד. למזלי פגשתי את בעלי לעתיד, התחתנו ונסענו לאמריקה, ושם נולד לנו בן שהוא עכשיו בן 27, נשוי, אב ל־2 ילדים ועוסק בהוראה.

כשהסתכלתי בתמונות של אחיותי ואחי שנשלחו אלי מישראל, התכווץ לבי מכאב וזמן רב לא יכולתי לעצור את הדמעות שזלגו מעיני. שכן אם במשך השנים ניטשטשו בעיני קלסתריהם, הרי בהסתכלי בתמונותיהם נפתח הפצע שהוגלד במקצת ומחדש חייתי את העבר שהוא כה קרוב ללבי עד היום. כל מה שקרה לבני משפחתי, ליהודי מוסטי ולעם היהודי כולו בשואה, עומד מחדש לפני עיני, ולא אחת נדמה לי שזה חלום בלהות, שגם אני הושמדתי אתם ורק צלי מתהלך בעולם החיים.

יהודית גלזר (גלייכר)
בת־ים

זכרונותי ממוסטי

בשנת 1938, ערב מלחמת העולם השניה, ואנחנו כבר בארץ, החלטנו יהושע ואני כי בתי בת השנתיים ואני נערוך ביקור אצל בני משפחתו בעיר מולדתו מוסטי.

לגבי היה זה הביקור הראשון במוסטי־ויאלקה, וכל הרשמים והחוויות שאנסה לתאר בשורות אלה אינם אלא פרי התרשמותי מביקור בן חצי שנה בחיק משפחת יהושע.

מוסטי־ויאלקה היתה עיירה קטנה. היהודים התגוררו בדרך כלל במרכז העיירה ועסקו בעיקר במסחר. מצבם הכלכלי היה די טוב. המבוגרים חיו עפ״י המסורת היהודית, והצעירים היו מאורגנים בתנועות נוער ציוניות, כשעיניהם נשואות לציון.

היחסים בין היהודים והפולנים היו תקינים, אך ורק למראית־עין. מפעם לפעם ניסו הפולנים להתנכל ליהודים ולקפח אותם מפרנסתם.

התרשמותי ממוסטי ערב המלחמה היתה חיובית מאד. זאת היתה עיירה שקטה, תמימה ורגשי אחווה שררו בין תושביה היהודים.

בית הוריו של יהושע עמד במרכז העיר. זה היה בית גדול ומרווח, דו־קומתי, כשהקומה התחתונה שימשה מזנון למשקאות ומאכלים למיניהם. כל יום ראשון היו מתאספים בו מיטב הצמרת הפולנית לשתות ולהתבדר. היחסים בין הפולנים ומשפחת גלייכר היו תקינים, ולפעמים אפילו ידידותיים.

המשפחה מנתה מלבד ההורים 2 בנות ו־5 בנים. חמישה מהם היו נשואים. רושם רב עשה עלי גיסו של יהושע, ניסן אקסלר. הוא היה אדם משכיל, בקיא בספרות העברית, העתיקה והחדשה ובכללית. יהודים רבים היו מבקשים את עצתו ולדבריו היה משקל רב. היה נראה כאילו הוא ראש הקהילה היהודית. ולא רק היהודים, אלא גם הגויים העריכו אותו וכיבדוהו. לבני הזוג היתה בת יחידה — אדז׳ה.

מאוחר יותר סופר לנו כי בזמן המלחמה נבחר ניסן כאיש הקשר בין היהודים לבין הנאצים. כל עוד היה לו כוח השפעה על הכובש הנאצי, עזר ליהודים כמיטב יכולתו והשתדל לבטל את הגזירות שהוטמרו עליהם, אך כשנוכח לדעת שהשפעתו פוחתת והולכת, החליט להציל את בתו ומסר אותה למשפחה נוצרית. לרוע מזלו הוציא את בתו מאותה משפחה לפני שעזב את מוסטי, והיא נספתה עם כל יהודי העיירה.

אחותו הגדולה של יהושע באשע (בתיה) התגוררה בעיירה סמוכה. היו לה שני בנים,

אחד סטודנט ואחד למד בעת שהותי במוסטי בבי"ס עממי. כשפרצה המלחמה היו שני בניה בין הראשונים שנרצחו בידי הנאצים. עוד סיפרו לנו הניצולים, כי אחיו של יהושע — שלמה — ברח לבית־הקברות בזמן המלחמה, התחבא שם, אך יד הנאצים השיגה אותו. קשרו אותו לסוס שהקיף בדהרה את העיר כשגופו נגרר עד שנפח נשמתו.

אחים אחרים — שמואל וישראל, אף הם ומשפחותיהם נרצחו בידי הנאצים.

זכור לי כי מיד עם שובי ארצה לאחר תום ביקורי במוסטי קיבלנו מכתב משלמה, אחיו של יהושע, בו כתב בין היתר: „עננים שחורים עולים עלינו". היה בזה רמז ברור למה שעתיד היה לקרות בפולין ובאירופה כולה. זה היה המכתב האחרון שקיבלנו מבני המשפחה.

ולבסוף כמה פרטים על יהושע. הוא היה פעיל מאד בתנועת גורדוניה, לה הקדיש כל שעה פנויה. בהיות משפחתו בעלת אמצעים הגיש לתנועה גם עזרה כספית.

יהושע היה בין הראשונים במוסטי שעזבו את משפחותיהם על מנת לעלות לארץ. הוא עזב בית חם ועשיר, והלך לקראת הלא ידוע. עם עוד חברים נרשם לנסיעה בלתי ליגלית לא"י. בדרך כלל הסתיימו הנסיעות הללו בהצלחה, אך לצערנו דוקא האניה שלנו וולוס (אניה יוונית) נתקלה במכשולים. כשהגענו לחופי א"י הצליחו מחצית בחורינו לרדת לחוף, ואילו אנחנו ויתר המעפילים שלא הספקנו לעלות לחוף נתקלנו במשמר בריטי, וכדי לא ליפול לידיהם ברחנו ללב־ים. שלושה חדשים התגלגלנו בספינה בלב ים. מלאי המזון אזל ומדי פעם היינו נתונים לסופות. רבים חלו במחלת־ים ורב היה הסבל. מחוסר ברירה חזרנו לפולין. אלא שגם כאן ריחפה עלינו סכנה, אם כי מסוג אחר. רוב בחורינו הגיעו לכלל גיוס חובה לצבא הפולני. למזלנו באה לעזרתנו הסוכנות היהודית. קיבלנו סרטיפיקטים ועלינו בצורה ליגלית לא"י.

תחנתנו הראשונה בארץ היתה קרית־ענבים. משלא יכולנו להקלט בקיבוץ החלטנו לבנות את חיינו בעיר.

יהושע נפטר בשנת 1967, ערב מלחמת ששת הימים, והוא רק בן 64.

ת.נ.צ.ב.ה

בן־יוסף
תל־אביב

ארץ, אל תכסי דמם

הדברים שאני מעלה על הנייר, חלקם שמעתי ממקור ראשון, וחלקם ראיתים במו עיני.

הנפגע הראשון במוסטי בפרוץ מלחמת העולם השניה היה יעקב פיש, בנו של רבי אברהם פיש, בעלי התחבורה הבינעירונית, שקשרה אותנו עם העיירות בסביבה ועם לבוב, משם היו מביאים כל מיני סחורות למוסטי.

מיד עם התחלת ההפצצות הגרמניות על ערי פולין הופצצה תחנת הרכבת הראשית בלבוב, שם עמדו הרבה מכוניות, שגוייסו ע״י הממשלה הפולנית לצרכי הצבא. המכוניות רוכזו לבדיקה ע״י תחנת הרכבת הראשית יחד עם בעליהן. באותה הפצצה נפצע קשה יעקב פיש ונקטעה רגלו. החיים בעירנו שובשו, והאנשים התחילו לאגור מצרכים ראשוניים: מזון, חמרי כביסה ומוצרים אחרים והמחירים האמירו. לא יצאו ימים מועטים מהתחלת המלחמה ועירנו נתמלאה פליטים יהודיים מכל מיני מקומות שלא ידעו לאן מועדות פניהם. הכיוון היה על פיר רוב מזרחה לגבול הרוסי. הפליטים היו ברובם אנשים צעירים, שכן התהלכו שמועות שהגרמנים רוצחים את הגברים היהודיים הצעירים. בכל בית יהודי היו פליטים ועד מהרה הורגש מחסור במצרכים מסוימים. בכל זאת התחלקו עם הפליטים במעט המזון שהיה וכל אחד מצא לו מקום לנוח בו ולהתרחץ

הדרכים מרוה־רוסקה היו מלאות פליטים. חלק מהם יצאו במכוניות ובדרך, כשאזל הבנזין, החליפו אותן באופניים. הרבה חפצים אישיים הושלכו בדרך באין יכולת לסחוב אותם על הכתפיים העייפות. כך נראו מתגוללים בצדי הדרכים פרוות ומעילי צמר חדשים.

חלפו ימים אחדים והגרמנים נכנסו ללבוב וגם לעירנו. חלק מבני עירנו עזבו את העיר, הפקירו את כל רכושם וחיפשו מקלט זמני אצל איכרי הסביבה.

בני משפחתי, ביניהם סבתי רבקה וייז, אשה בגיל 70, וגם ילדים קטנים, מצאו מקלט אצל משפחה אוקראינית, מובן שלא בחינם. מיד אחרי עזיבתם את בתינו שרפו הפולנים את הגשר על הנהר ראטה בקרבתו גרנו. כשמשפחתי באה לאותו איכר אוקראיני, בטרם הספיקו לפרוק את מעט המטלטלים שלקחו עמם, התאספו רבים מהשכנים של אותו רחוב והסיתו את משפחת האיכר לא לאכסן את בני משפחתי. האיכר נרתע, וכל התחנונים וההפצרות של בני משפחתי לא הועילו ונאלצו לעזוב את המקום ולחפש משפחה אחרת. בכפר רוקיטניה מצאו איכר בשם באלקו שהסכים לקבל אותם. עבר לילה

אחד, ולמחרת כשבת האיכר חזרה עם הפרות מן המרעה, סיפרה להוריה שכל הכפר מתנגד שיחזיקו יהודים בכפרם, ואם לא יגרשם, מאיימים הם לשרוף את הבית. למזלה של משפחתי היה לבעלי־הבית בן בשם איבן באלקו, ששמו הלך לפניו בסביבה כולה. שנים בילה בבית־הסוהר עבור שוד בדרכים. כששוחרר חזר לפעילותו הקודמת וביערות, ע״י הדרכים הראשיות, היה עוצר את העגלות והמכוניות שהובילו סוחרים או נוסעים אחרים, היה נוטל מהם את הכסף או תכשיטים שהיו בידיהם ונותן להם להמשיך בדרכם. מן הראוי לציין שהנשדדים על ידיו היו על פי רוב אנשים עשירים או אמידים. אנשים עניים שפגש בדרכו לא רק שלא היה שודד אותם, אלא לעתים אף היה עוזר להם. כאשר הגיעו לאזניו של איבן השמועות על התסיסה בכפרו, הופיע בכפר והכריז בגאוה: „עלי אין מאיימים, שמי איבן. אני לא מפחד אפילו אם יקום כל הכפר נגדי״. ואל בני משפחתי פנה: „אתם נשארים אצלנו כל הזמן שתמצאו לנכון ותאכלו אתנו מכל מה שיש לנו״. וכך היה.

כששככו קצת הרוחות, ובני משפחתי נוכחו שאין טעם להשאר בכפר בין הגויים, החליטו לחזור הביתה. איבן רתם את העגלה והחזיר את בני משפחתי שמנתה 15 נפש למוסטי. למחרת היום נכנסו הגרמנים לעירנו, בה שהו כעשרה ימים. הפעם פגעו ברכוש ולא בנפש, שרפו את בתי היהודים מהירשל ציגמן ועד יהודית גלייכר. הדליקה פרצה באמצע הלילה. עם הבתים עלו באש גם הסחורות שחלק נכבד מאנשי עירנו הסתירו במרתפים בתקוה שיוכלו להחליפן בעד מזון. הבהלה והאנדרלמוסיה גדלו מיום ליום ומשעה לשעה. בינתיים כבשו הרוסים, כפי שנתברר אחר כך בהסכמת הגרמנים, לפי הסכם מולוטוב־ריבנטרופ, את האזורים המזרחיים של פולין והצבא האדום הגיע עד לבוב. האיר לנו מזלנו ומוסטי עברה לשלטונם של הרוסים. ביום בהיר, עם עלות השחר, עזבו הגרמנים את עירנו ועד שבאו הרוסים היתה העיר ללא שלטון. הגיעו שמועות שהאוק־ראינים מתכוננים לעשות שפטים באוכלוסיה היהודית. כדי לקדם את פני הרעה השתלט חלק מהנוער היהודי על הנשק שנמצא בבית־הספר לשוטרים שהיה בעירנו ובבניניו בכניסה לעיר מצד ז׳ולקיב, בהם היו מחסנים עם ציוד ונשק רב. תוך זמן קצר קמה מעין מיליציה יהודית, שתפקידה היה למנוע פרעות מצד האוקראינים. מצב זה ארך כעשרה ימים, עד שהופיעו במבואות עירנו הטנקים הראשונים של הצבא האדום. בין קציני הצבא האדום היו יהודים שדיברו יידיש, וזה עודד את היהודים לקוות שהגיעו זמנים טובים. התקוות נגוזו כשהרוסים התחילו להשליט את משטרם ואנשים שנחשבו לפני פרוץ המלחמה לאמידים זכו ל„טיפול״ מיוחד. ביניהם היתה גם משפחתי. אחד הצעדים הראשונים של המשטר החדש היה הלאמת הרכוש הפרטי. לבית אחד באו כעשרה אנשי משטרה ובולשת, נברו וחפרו בבית ומחוצה לו, בכל פינה שנראתה להם חשודה, הרסו קירות ורצפות ולקחו כל דבר ערך שמצאו. לאחר החרמת ה„קנין הפרטי״ באו מעשים אחרים.

בעירנו נשארו פליטים רבים, וכשהקומוניסטים הוציאו פקודה שהאוכלוסיה כולה חייבת להרשם, רשמו את הפליטים ברשימה נפרדת. כעבור חדשים מספר, באמצע הלילה, הוציאו אותם מבתיהם ושלחום לבית־סוהר. מה עלה בגורלם לא ידוע לנו עד היום.

בתקופת שלטון הסובייטים (ספטמבר 1939 — יוני 1941) עבדו אנשי עירנו בכל מיני עבודות, אך בסתר מכרו לאיכרים מהסחורות שנשארו אצלם מלפני המלחמה, וכן כלי־בית וחפצים אישיים תמורת מזונות. חדשים אחדים לפני תקיפת הגרמנים את ברית־המועצות, גייסו השלטונות הסובייטיים חלק גדול מהאוכלוסיה לעבודת ביצורים וחלק קטן אף גויס לצבא האדום.

ימים ספורים לאחר ה־22 ביוני 1941 נסוגו הכוחות הסובייטיים מעירנו והגרמנים באו במקומם. לא יצאו ימים מועטים והנאצים הקימו במוסטי מחנה־הסגר, ואחר־כך גטו. פרטים על שנות הזוועה בעירנו מסופרים ע״י אחדים שנשארו בעירנו עד הסוף המר. ביקרתי במוסטי לאחר שהגרמנים גורשו ולא הכרתי את עירנו שהפכה לעיר רפאים. מצאתי בעיר שני יהודים בלבד, את יוסל גוטרמן, שלפני המלחמה היה סוחר סוסים, ואת מוני בריקנר שנשאר בחיים תודות לצעירה נוצריה, בתו של לקומסקי הנגר, שהיה עושה ארונות מתים בשביל האוכלוסיה הפולנית. שניהם גרו בביתה של רבקה ולייב וורצל. רוב בתי־היהודים נהרסו ע״י האוקראינים, שהשתמשו בחומרים להקמת בתים לעצמם. לא נהרסו הבתים בשורה של אברהם זילבר עד לשאול וכסלר — הבתים של יצחק גלייכר, צבי צימנט, קיילה גולדברג, יעקב דייטשר, ליב בוידיק, ברוך בוידיק והירשלי פיש. הבתים שלנו מול אברהם פיש וליד ביתו של לייביש אויסטר, רובם היו תפוסים ע״י משרדים או בתי עסק, והשאר ע״י הרוסים. את בית־הכנסת הגדול הפכו למחסן ובית־המדרש נחרב. כן נחרב כמעט כולו בית־הקברות והמצבות נעקרו ועשו מהן מדרכות. חלק מהמצבות נועד לבניה. החיים במוסטי מתנהלים כסדרם, אך בלי יהודים.

באתי למוסטי ביום רביעי בשבוע, זה יום השוק, והואיל ורבים מהאוכלוסיה הלא יהודית הכירו אותי, התחילו להתקהל סביבי כאילו קמתי לתחיה, התחילו למשש אותי כדי לודא אם אני חי או רוח רפאים אני. כשדיברתי אליהם בלשונם ונוכחו שאמנם אני חי, לא יכלו להבין כיצד נשארתי בחיים. לאחר שאני והם נרגענו קמעה מההתרגשות, התחילו לספר לי את שקרה לבני משפחתי ולרוב יהודי העיירה. קשה לתאר בלשון אדם את התמונות המזעזעות של השמדת יהודי עירנו, את נהרי־נחלי הדם שזרמו על המדרכות. אחזתני פלצות כשסיפרו לי שקבר האחים ע״י הכפר בורבי, האדמה אינה נחה ומדי פעם מתרוממת. אין זאת שאין היא יכולה לספוג את דם אחינו הטבוחים.

זה מה שמצאתי בעיירתנו מוסטי־ויאלקה שמאות בשנים התקיימה בה קהילה יהודית מפוארת, שבניה עונו ונרצחו, נורו ונחנקו בידי זרים. הי״ד.

פישל הארדט
ניו־יורק

חן מקום על יושביו

שנו חכמינו ז"ל „חן מקום על יושביו", ואין לעשות זכרון ל„מקום" כשנעדרו יושביו, אבל אם הזכרון הוא ליושביו שנעדרו — ולמעט שנשארו ומפוזרים בכל ארצות תבל — מותר.

חביבים עלי יוצאי עירנו מוסטי, ובזכרי אותם מציפני מצד אחד רגש נעים שזכיתי לחיות בנעורי במחיצתם של אנשים נפלאים אלה, ומצד אחר מתעטפת עלי נפשי, על שנותק פתיל־חייהם לפני זמנם ומתו במיתות משונות ואכזריות.

לצערי אינני יוכל למסור פרטים רבים מחיי במוסטי, משום שאחר זמן כה רב קשה לזכור בפרוטרוט חיי נעורים, ומה עוד שאני נעדרתי ממוסטי שש שנים משנות נעורי, מהן ארבע שלמדתי בישיבה אצל הגאון הרב דב וידנפלד זצ"ל אבד"ק טשעבין. גם בשנות השואה לא הייתי במוסטי, שכן בפרוץ המלחמה בין גרמניה וברית־המועצות הוגליתי לרוסיה ושם ישבתי בכלא כשנה וחצי, וגם בזה לא אגלה דבר חדש שימשוך את לב הקורא.

אשתדל איפוא לדלות פרטים קטנים שנחרתו עמוק בזכרוני משום שהייתי אישית מעורב בהם. מושרשת בלבי משפחת ויז־קסנר העדינה. הייתי קשור עם בנם דוד בקשרי אהבה ורעות. הוא היה גדול ממני בשנים אחדות, והוא שהביאני לישיבת טשעבין, התעניין בי והשגיח עלי כאב על בנו.

כן זכור לי ר' שמעון שפריצר שהיה עוזר לנצרכים בצנעה בטרם ביקשו זאת ממנו. כמו כן עומדת לפני עיני הדמות הנזירית כמעט של ר' פינטשי, חתנו של ר' בן־ציון ששימש בקודש, שתמיד היה שקוע בהגיגים בעבודת ד'. גם את הרשל חתנו של מרדכי ברוך, לא שכחתי. שאף על פי שהיה טרוד מאד בעסקיו, לא החסיר אף יום מלימוד תורה בבית־המדרש.

אנשי עירנו היו תמיד נכונים להושיט עזרה לזולת, והיו עוסקים ברצון בצדקה. במיוחד התבלט ר' אברהם זילבר ע"ה בידו הפתוחה.

כדאי גם למסור משהו בשם אומרו: סיפר לי יעקב בארט מסוקאל, והוא גיסו של מרדכי מנדלקורן, שבשנות המלחמה נקלע לסביבת מוסטי, והיה במצב קשה מאד. לא היה ביכולתו לפרנס את אמו ואחותו שממש רעבו ללחם, ומר ליזר רוזנגרטן קירבו ועזר לו

להרויח פת לחמו. ואכן, יש ללמוד מן המידות הטובות של המעטים — שאני זוכר — על הכלל, כי אין בפרט מה שאין בכלל. קהילה קדושה היתה מוסטי בחייהם ובמותם של בניה.

לפני פלישת הגרמנים גייסו הרוסים רבים מצעירי עירנו לגדודי־עבודה, ואני אחד מהם. כאשר פרצה המלחמה, לפני נסיגת הרוסים, העבירו אותנו לעורף, לרוסיה. הייתי חלש מאד ופיגרתי בהליכה עד שנשארתי רחוק מהגדוד. נכנסתי לכפר הראשון שנקרה בדרכי ושהיתי שם שעות אחדות. כאשר בא מפקד הגדוד להצטייד במזון עבור אנשי גדודו, למזלי הכיר אותי. נודע לי אחר כך שאנשי הכפר חשבו אותי למרגל וזממו לעשות בי שפטים. ממש נס שלא ביצעו את זממם „ואין בעל הנס מכיר בנסיו".

בהתחלה היינו גרים — אנשי מוסטי — ביחד ואיש דאג לרעהו. ביחוד זוכר אני את צבי שפריצר ואחרים שהיה ביכולתם לעזור ומעולם לא נטשו את החלשים. כנראה שזכרו גירסא מבית אבא — „מצווה הבאה לידך אל תחמיצנה". מסיבות שונות נתפרדה החבילה. עלי עברו תלאות רבות. שברתי רגל בעבודה בגדוד, ואילו מפקדי הגדוד לא האמינו לי וחשדו בי שאני מעמיד פנים כדי להתחמק מעבודה. הניחו אותי לנפשי, כלומר הפקירו אותי. התחלתי לעסוק במסחר, נתפסתי ודנו אותי לשלוש שנות מאסר. עם תום המלחמה, לאחר שריציתי את „עווני" במאסר במשך שנה וחצי, שיחררו אותי. ד' עזר לי לצאת מן הגיהינום הקומוניסטי. כעת חי אני בארצות־הברית, מכהן כשו"ב בברוקלין ומפרנס את אשתי ובני בכבוד.

שלמה רייטער
קאַנאַדע

צום דערשיינען פון יזכור־בוך

דערלויבט מיר פאַראַפראַזירן די ווערטער פונעם בעל „אקדמות״: „ווען אַלע וואַסערן זאָלן זיין טינט, און אַלע וועלדער פּענעס, און אַלע איינוווינער זאָלן זיין שרייבער, וועלן זיי נישט קענען אַרויסשרייבן די גרויסקייט א. א. וו״... אין אַזאַ מצב בין איך, ווען איך שרייבן וואָס מיין אַנגעווייטיקט־בענקנדיק האַרץ פילט פון תמיד ובפרט איצט נאָך אַזאַ חורבן און אומקום וואָס די פאַרשאָלטענע רוצחים, די דייטשן, מיט זייערע אוקראַיניש־פּוילישע שותפים ימח שמם וזכרם, האָבן געבראַכט אויף אונדזערע אַזוי טייערע, האַרציקע, קיין מאָל נישט פאַרגעסענע טאַטע־מאַמע, שוועסטער, ברידער, קרובים און פריינט. ארץ אל תכסי דמם ונקום לעינינו נקמת דמם השפוך! יעדער פון די קדושים איז כדאי און ווערט, און דאַרף באַשריבן ווערן.

אויף אונדז לעבן־געבליבענע, די „אודים מוצלים מאש״, ליגט אַ הייליקער חוב צו פאַראייביקן זייער אָנדענק, זייער הייליק־ערלעך און באַשיידן לעבן, און זייער מסירות־נפשדיק בכבודיקן שטאַלצן טויט. זאָל אונדז זייער זכות ביישטיין.

לאָמיר ווייטער שמידן די קייט, לאָמיר טייער און ערלעך אָפּהיטן די צוואה פון די קדושים, פאַרצוזעצן זייער קאַמף פאַר אהבת וקדושת השם, העם והארץ, ביז דעם נצחון, כן יהי רצון.

איך וועל תמיד געדענקען, ביי דעם פייערן אין מאָסט די דערעפנונג פון דער העברעיִשער אוניווערסיטעט, האָב איך געהאַלטן אַ רעדע אין עברית אין דער מאָסטער שול. אנשים, נשים וטף זענען צו מיר צוגעקומען נאָך דער רעדע, פּשוטע יידן, יידן פון אַ גאַנץ יאָר, מיט צעשטראַלטע יום־טובדיקע פּנימער, אויסדריקנדיק זייער האַרציקן יישר־כח, האָבן זיי מיך געבעטן: „שלמה, מיר וואָלטן זייער געוואָלט זאָלסט פאַר אונדז רעדן אין מאַמע־לשון״. בין איך געגאַנגען אין דעם פאַריין און גערעדט פאַר זיי אין יידיש. ביז היינטיקן טאָג פיל איך זייער דאַנקבאַרקייט. אויך אין שול איז צו מיר צוגעקומען דער מלומד וסופר, מורי ורבי ר׳ אליהו התמרי המכונה ר׳ אלי מלמד און זאָגט מיר „יישר כוחך״ שלמה. ערשט איצט פאַרשטיי איך דעם פסוק אין איוב „אמרתי ימים ידברו, ורוב שנים יודיעו חכמה; אכן רוח היא באנוש, ונשמת שדי תבינם״. לך, עלה והצלח! וויפל כוח, וויפל התחזקות האָט דאָס מיר געגעבן.

„וי להאי שופרא דבלי בארעא״. ס׳האָט מיר דערציילט אַ זשאָלקוּוער ייד, אַז אַ נאַצי־רוצח מיט אַ פּאָליאַק און אוקראַינער (ימח שמם וזכרם) — זענען אַריין צו ר׳ אלי התמרי־טייטלבוים. האָט אים איינער פון די רוצחים (אָדער אַלע צוזאַמען), אָנגעכאַפּט ביי דער באָרד. האָט ער, ר׳ אלי טייטלבוים געגעבן אַ קלאַפּ אין די ידיים (ידי עשיו) „דאָ, — אָנווייזנדיק דעם האַלדז זיינעם — דאָ קענט איר שניידן, אָבער נישט די באָרד״. זיי, די רוצחים, האָבן אים תיכף דערשאָסן. הי״ד. על זה דוה לבנו.

זייער גאַנץ לעבן איז געווען אַ לאַנג קאַפּיטל פון מסירות־נפש. על מה ולמה — איז זיי געקומען אַזאַ ביטערער און שרעקלעכער אכזריותדיקער טויט? זו תורה וזה שכרה? — ווי די הייליקע „עשרה הרוגי מלכות״ האָבן געפרעגט. און נישט זיי, און נישט אַפילו משה רבנו האָט קיין תשובה באַקומען פונעם רבש״ע אַליין, פאַר זיין שאלה „למה יאמרו?״ וכולי וכולי.

די האַנט ציטערט מיר און דאָס האַרץ ווערט מיר פאַרקלעמט פאַר ווייטיק, צער און צאָרן אויפן גרויסן בראָך — גדול כים שברנו — וואָס האָט אונדז געטראָפן, ומי שאמר לעולם די, יאמר לצרותינו די, זאָלן די אַלע שונאי ישראל ושונאי ציון מכל המינים פלאַצן פאַר קנאה, זעענדיק אונדזער לאַנד און אונדזער פאָלק גיין מחיל אל חיל ונזכה לגאולה שלמה במהרה בימינו.

איך וועל פאַרענדיקן מיט אַ סטראָפע פונעם משורר יצחק למדן:

„לא נותקה עוד השלשלת, עוד נמשכת השלשלת,
מני אבות אלי בנים, מני מדורות אלי מדורות
עוד נמשכת השלשלת...״

אברהם אקנר
תל־אביב

מוסטי בעיני ניצולי השואה

אצל אנשי מוסטי אשר עזבו את העיירה לפני השואה שמורים הזכרונות משנות הילדות והנעורים ברעננותם. על הרוב לא נמחו ולא טושטשו זכרונות אלה, אעפ״י שמאז עברו חמישים שנה ויותר. הם זוכרים את העיירה הנאה והשלווה כפי שהיתה אז, או כפי שנראתה בעינם, את הנוף היפה, היערות שהקיפו את העיר מכל צדדיה, את הטיילת הארוכה ליער הארנים שעל־יד ביה״ס לשוטרים, את הסככות למשחקים שהיו ביער זה, שהיו מתקיימים כמעט כל יום ראשון בשבוע, את התזמורת של הכבאים שהיתה עוברת בעיר וליצן צועד לפניה, תוף בידו, ולקצב נקישותיו עושה העוויות ולהטוטים שונים ומשונים, והילדים רצים אחרי התזמורת עד למקום המשחקים, שנמשכו עד מאוחר בלילה והכבאים היו מחלקים פרסים לנערים שטיפסו על עץ גבוה להוריד נקניק גדול התלוי על אחד מבדי צמרתו, או היו מניחים מטבעות בקערות מלאות קמח, ותמיד נמצאו מתנדבים, שתקעו את פרצופם לתוך הקמח ונוברים בו בלשונם ובשיניהם, עד שהצליחו לשלוף את המטבעות לקול צחוקו של הקהל המצטופף בהמוניו.

ביערות אלה היו מבלים את רוב ימי הקיץ, מי בחבורות ומי ביחידות. זכרונות מזכרונות שונים עילים מהנשיה, ותהא חשיבותם פחותה כאשר תהיה, נהיים הם לאחר יובל שנים קרובים ויקרים, רוויי געגועים ונוסטלגיה. אל נחל הראטא הזורם לאט בקצה העיר, היו בני מוסטי באים להתרחץ ולשחות במימיו הזכים, ומשה שטרקמן ע״ה היה אומר: „יהודי מוסטי בזמן שהיו טובלים בנחל ראטא דמו שהם טובלים במימי הירדן״.

זכרונות אלה וכיוצא בהם מלווים את יוצאי מוסטי שזכו להימלט מאירופה לפני השואה ומשרים עליהם אוירה נוסטלגית־אידילית עד היום הזה, חרף הכרתם שמוסטי זו החיה בזכרונם איננה קימת עוד, שמוסטי זו נחרבה ונעקרה עד היסוד, ואפר בניה הנשרפים פוזר לכל רוח. ברם, אם בעיני המאושרים שלא נתנסו בזוועות השואה חיה עיירתנו כפי שהיתה בילדותם ובנעוריהם, לא כך נראית עיר מכורתנו בעיני ניצולי השואה, שעברו שבעים ושבעה מדורי גיהינום של מלחמת העולם השניה. בזמן שהותי בקליפורניה לצורך לימודי, הוזמנתי פעם במוצאי־שבת לבית יהודי בסן־פרנציסקו. פגשתי שם כתריסר יהודים, רובם יוצאי פולין, שהיגרו לאמריקה לפני מלחמת העולם השניה. בעל־הבית הציגני לפני אורחיו כישראלי העושה באמריקה לצורך לימודים.

כרגיל במקרה כזה התמקדה השיחה סביב ארץ־ישראל. זה היה בתקופה שישראלי עוד נתקבל באמריקה בכבוד ובהערצה. היהודים, צמאים לדעת כל פרט על ישראל, הפנו אלי כל מיני שאלות אשר ניסיתי להשיב עליהן כמיטב יכולתי. אחר כך גלשה השיחה לנושאים אחרים, בעיקר לזכרונות מהעבר הרחוק, וכל אחד סיפר משהו על עיר הולדתו. כשנשאלתי מאיזו עיר אני בפולין, עניתי להם: זאת היתה עיירה יפה ונחמדה, אבל אתם ודאי לא שמעתם עליה, כי זאת היתה עיירה קטנה, ושמה מוסטי־ויאלקה. למשמע שם עיירתי, קם ממקומו אחד האורחים שכל הזמן ישב בפינה ושתק, ובקול נרגש הפטיר: „לא צדקת, אדוני, אני מכיר את מוסטי יותר טוב משאתה מכיר אותה, ולא מהעבר הרחוק, אלא מתמול־שלשום. אני יליד לבוב. בשנות המלחמה סבלנו יהודי לבוב הרבה מהגרמנים. יום־יום היו מוציאים קבוצות גדולות של יהודים למחנות ההשמדה. בין יהודי לבוב הדוויים והסחופים נפוצה שמועה שבמוסטי „גן־עדן" ליהודים. נמצא שם מפקד גרמני שמתיחס בצורה אנושית ליהודים, וממוסטי אין לוקחים יהודים למחנות השמדה. משפחתי — אבי, אמי, שתי אחיותי ואני, נמלטנו מלבוב ובדרך לא דרך הגענו למוסטי.

אכן היה יסוד לשם הטוב שיצא למוסטי. בזמן הראשון נשמנו לרווחה. אולם גן־עדן זה לא ארך הרבה זמן. המפקד הטוב, האופטמן קרופה, הודח ע"י הגסטאפו ובמקומו בא איש ה־ס.ס. צורר יהודים, ומיד אחר בואו התחילו האקציות, שבכל אחת הוציאו להורג מאות ואלפי יהודים (במוכטי התרכזו אז יהודים רבים מעיירות שונות, שאף הם שמעו על „גן־העדן" וחיפשו מקלט בעיירה). הגטו הצטמצם והלך, וידענו שאם נישאר בעיירה, יגיע במהרה תורנו להשמדה. ברחנו מהגטו ליערות מוסטי והצטרפנו אל הפרטיזנים שהיו שם. כשסיימנו את עשיית הבונקרים בשביל המשפחה כולה התחיל לרדת שלג. שמחנו וקיוינו שהשלג יכסה את הבונקר מעיני דורשי נפשנו. להוותנו גילו הגרמנים את הבונקר שלנו וכל משפחתי נרצחה עם יהודים אחרים. ביער מוסטי טמונות גוויות בני משפחתי. אני נפצעתי ונלקחתי למחנה יאנובסקה ומשם לאושבינצים (אושביץ). אקצר: עברתי את כל נתיבי־המוות ובדרך נס נשארתי בחיים".

אחרי הפסקה קצרה פנה ישירות אלי: „אתה מספר על מוסטי היפה והשלווה, העיירה שאתה זוכר אותה מלפני 40 שנה, ואילו אני היכרתי מוסטי אחרת, לא של יערות ועצים, כי אם של קברים וגופות מרוסקות; לא נחל ראטא, כי אם נחל דם. מספר אריך מריא רמרק בספרו „חזרה", על המורה ארנסט, שחזר מהמלחמה לאחר שעבר את כל מוראותיה, והוא אומר: „זוועות המלחמה המלוות אותו על כל צעד ושעל, כשהוא נכנס לכתה וניגש למפה שצבעיה אפור, חום וירוק, ורוצה לפתוח בשיעור גיאוגרפיה, רואה הוא את המפה בצבע אדום, והוא אומר לתלמידיו; „הנה עומד לפניכם אחד ממאות אלפי פושטי־הרגל שהמלחמה שללה מהם את אמונתם וכוחותיהם. אני עומד לפניכם ומרגיש

שעד כמה יש בכם יתר ערות ויתר זיקה לחיים מאשר בי. האם עלי להקריבכם לפני מפת הארץ, אבל איך אוכל להורותכם ומאחרי רודפים עוד צללי הדמים של העבר?״

כל המסובים ישבו כמאובנים ושמעו ברתת את דברי הפליט, אשר המשיך בדמע: „כן, גם אני כגיבורו של רמרק, גם אותי מלווים מאורעות טראגיים ממוסטי וממקומות אחרים — לא נוף ולא יער, כי אם גיא־ההריגה שם שיכלתי את יקירי״.

אף־על־פי שעברו עשרות שנים מאז הפגישה עם אותו פליט, ששמו נשכח ממני, עומדת דמותו לפני: גופו רזה, על פניו חרותים סימני הסבל והעינויים שעברו עליו, עיניו עצובות וקולו מהדהד באזני: „אני מכיר מוסטי אחרת, אותי מלווה מוסטי של שכול ודם״.

נאָר 6 אידען פון מאַסטי־וויעלקיע זיינען געבליבען לעבען

פון דער אידישער באַפעלקערונג אין דער מזרח־גאַליצישער שטאָט מאָסטי וויעלקיע (גרוים מאָסט), לעמבערג־זשאָלקיעווער געגענט, האָבן בלויז 6 זיך געראַטעוועט פון טויט, ווערט געזאָגט אין באַריכט, וואָס איז אָנגעקומען פון ארץ ישראל. דעם באַריכט האָט דער „ארגון יוצאי מאָסטי וויעלקע בארץ ישראל" געשיקט צו די מאָסטער לאַנדסלייט אין נוי יאָרק.

אין דעם בריוו ווערן אָנגעגעבן די נעמען פון די פאָלגענדיגע געראַטעוועטע: הערש נאָס און זיין פרוי, חיים ראָטה, ש. רעכענשטיין, לאה כץ און מלכה כץ. די אינפאָרמאַציע וועגן די געראַטעוועטע האָט דער קאָמיטעט אין ארץ־ישראל באַקומען פון מלכה כץ, וועמען עס איז געלונגען מיט איר שוועסטער צו אַנטלויפן קיין איטאַליע. אין מאָסטע וויעלקיע גופא, וואָס איז איצט אַ טייל פון דער סאָוועטישער מערב־גאַליציע, זיינען מער ניט פאַראַן קיין אידען. אַלע שוהלען און בתי־מדרשים זיינען פאַרברענט געוואָרען צוזאַמען מיט די מערסטע אידישע שטיבער.

די מאָסטער לאַנדסלייט אין ארץ־ישראל האָבן באַשלאָסן צו שאַפן אַ פאָנד כדי צו העלפן די געראַטעוועטע און אויף אַ פאַסיגן אופן פאַראייביגן דעם אָנדענק פון די אומגעקומענע. זיי רופן די לאַנדסלייט אין אַמעריקע צו באַטייליגן זיך אין דער ראָזיגער נאָבעלער אַרבייט. דער ארץ־ישראל'דיגער קאָמיטעט באַשטייט פון די פאָלגענדע: א. בן־פזי גאָלדבערג, פאָרזיצער; אברהם אַנקער, סעקרעטאַר; צבי זילבערמאַן, רבקה זילבערמאַן, יוסף מונד, זלמן פאָקראַד, נויטלער, יהושע גלייבער, לאה קוק, מישל טויבש, שפרינצע קורץ, משה ראָמאַן. מאָסטער לאַנדסלייט אין אַמעריקע זיינען געבעטען זיך צו שטעלן אין פאַרבינדונג מיט'ן קאָמיטעט. מען קען דעם אַדרעס שרייבן אויף העברעיש: „ארגון יוצאי מוסטי וויעלקיע", צבי זילבערמאַן, רחוב שנקין 7, תל־אביב, ארץ־ישראל. צושרייבן אויפ'ן קאָנווערט אויף ענגליש דאָס וואָרט „פּאַלעסטאַין."

רשימה של משה שטרקמן בעתון „דער מאָרגען" על ניצולי עירנו

Article by Moshe Starkman in the newspaper "Der Morgen", on the survivors of our town.

א. א.

האזכרה השנתית במרתף השואה

כשהגיעו לישראל ראשוני ניצולי השואה מבני עירנו התאמתו חששותינו לגורל יקירינו במוסטי. רק אז הוסר הלוט מעל הטרגדיה הגדולה שפקדה את קהילתנו. מפי הניצולים נודעו לנו פרטים על הגטו במוסטי ועל האקציות השונות, אשר האכזרית והאיומה מכולן היתה האקציה הראשונה זו שבה׳ אדר תש״ב. הנאצים ועוזריהם האוקראינים תפסו בחוצות העיר גברים, נשים וטף, סחבו אותם לבית־הכנסת, שם התעללו בהם באכזריות ואחר כך שרפו אותם חיים יחד עם ספרי־התורה. לשונות האש השתרבבו ואחזו בגוילין ובאנשים והאותיות של ספרי התורה נתמזגו בנשמות הפורחות באויר, אשר בקריאת „שמע־ישראל" קידשו את שם שמים וישראל ברבים. בשמענו את שאירע ליקירינו, זועזנו עד לעומק נפשנו, ועד היום עומדת לפני עינינו התמונה המחרידה של דם ואש ותמרות עשן, כפי שנמסרה לנו מפי שארית הפליטה. סיוט השואה רודף אחרינו אף על פי שמאז חלפו למעלה משלושים שנה.

אירגון יוצאי מוסטי בישראל החליט לקבוע את יום ה׳ באדר כיום הזכרון לקדושי עירנו, הי״ד.

במשך שנים ערכנו את האזכרות בתל־אביב באולמות שכורים. הטקס נערך לפי המסורת המקובלת: תפילת מנחה, קדיש, דברי הספד ואחר כך אסיפה כללית, שבה נמסר דו״ח על פעולות האירגון במשך השנה. כעבור שנים אחדות נוכחנו לדעת שהאזכרות הנערכות בתל־אביב הפכו שיגרה ואין בהן כדי לתת ביטוי מלא למעמד זה. הרגשנו שעלינו לחרוג מן השיגרה ולמצוא תוכן וצורה אחרים להתייחדות עם זכר קדושינו. אז החלטנו לקיים את האזכרות בירושלים, במרתף השואה, במקום שבו הוטמנו אפרות קרבנות הנאצים שלא הובאו לקבר ישראל.

גם בתכנית האזכרה חלו שינויים: כללנו בה לימוד פרק משניות, תפילת מנחה, הדלקת נרות זכרון על יד מצבת הזכרון של קדושינו, אמירת קדיש, ולסיום — עצרת זכרון לחברינו שהלכו לעולמם.

לאחר שיחרור הכותל המערבי במלחמת ששת הימים, שילבנו בתכנית האזכרה תפילת מנחה על יד הכותל, והמשך האזכרה במרתף השואה. כאן המקום לציין את תרומתו החשובה של חברנו הסופר, משה שטרקמן ז״ל מניו־יורק, שמדי שנה שלח לנו נאום מיוחד לאזכרה השנתית. הנכון הוא שאי אפשר לקרוא את דבריו נאום, כי אם

קינה, המבטאת את הצער והיגון הממלאים את לב כולנו על אבדן הקהילה המעטירה במוסטי, ועל כוס התרעלה ששתו בני עירנו עד הקובעת בעת שהצורר המיט את השואה עליה ועל כל בית ישראל באירופה.

את הקינה־הדרשה הזאת אנו אומרים כתפילה זכה ביראה וברטט בעת התייחדותנו עם קדושי עירנו באזכרה השנתית.

מאז תשכ״ה שומרים אנו את הנאומים האלה כנכס יקר, וכעת, בהוציאנו לאור את ספר הזכרון לקהילתנו מוסטי־ויאלקה, אנו מביאים את הנאום האחרון ששלח לנו משה שטרקמן ז״ל זמן קצר לפני פטירתו. ישמשו דבריו האחרונים האלה תעודה לדורות הבאים על גדולתה ותפארתה של קהילת הקודש מוסטי, ועל חורבנה והכחדת בניה בימי הגדולה בשואות שפקדו את עמנו. הי״ד.

משה שטרקמן

ליום האזכרה בה׳ באדר תשל״ד

אחי ואחיותי, ילידי מוסטי, וכל הנלווים אליכם. הננו עמכם בנפש וברוח בשעה שאתם מתייחדים עם זכרם של בני עיירתנו מוסטי שמתו מות קדושים בשואה. התיחדות זו היא גם שעת כושר להתעמק בבעיה חמורה, שמן הדין לכנותה „ישראל בין העמים״.

כל פרק זמן של הרג ואבדון בקורות עמנו מהווה משנה היסטורית מפורשת על מה שעשו העמלקים הארורים מבין אומות העולם לעמנו המפוזר והמפורד בארצות גולה שונות. כל משנה מסוג זה יש לה שני פירושים החוזרים על עצמם. פירוש אחד נכתב על ידי היהודים, והוא בן משפט אחד, שאנו מדגישים אותו מדי שנה בשנה, בכל ליל פסח, בשעת אמירת ההגדה: „בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם״. והפירוש השני נכתב על ידי הפורעים והרוצחים, והוא כתוב, לא בדיו, אלא בדמם של הישרים והתמימים, קהילות הקודש שמסרו נפשם על קידוש השם, וביניהם יהודי מוסטי שלא עשו מאומה לעורר את קנאת הגויים, ובכל זאת חרשו השונאים על גביהם והאריכו למענותם. הפירוש שכתבו שונאינו למשנות הטבח והכליון בעם ישראל — גם הוא בן משפט אחד, ויסודו שקר וכזב: „היהודים בעצמם אשמים בכל הצרות והפורענויות שבאו עליהם״, והב שונאי ישראל חפים מכל פשע.

מאז הכרזת עצמאותה של מדינת ישראל נצטרפו „תוספות״ לכל אחת מן המשניות על תקופות השואה בקורות היהודים. „התוספות״ של עמנו כתובות בדמם של חיילי צבא ההגנה לישראל, ומאידך גיסא — „התוספות״ של חיות־הבר בצורת בני אדם המדגימות את תסביכי הנחיתות ורגשי השפלות של רבים מבין אומות העולם לגבי עמנו, עם עתיק, בעל תרבות עתיקה ועשירה, תרבות שתורת חוקיה וצווייה בעניני מוסר ומידות זרה ושנואה לצוררינו. יאמרו שונאינו מה שיאמרו בזעמם, ויגידו מה שיגידו בחרון־אפם, יודעים הם בבהירות כשם שהדבר גלוי וידוע לנו, שפרקי הזמן בהם עשו ביהודים כרצונם וכאוות נפשם צמאת־הדם — פרקי זמן אלה עברו וחלפו ללא שוב.

בתחילת מלחמת ששת הימים, כשהגיעו לאמריקה הידיעות הראשונות על הנצחונות המזהירים של צבא ההגנה לישראל, עלו בזכרוני פשוטי העם שבעיירתנו, אלה שהתאספו בצהרי שבתות בבית־הכנסת של החייטים — „שניידער־שולעכל״ — ועסקו באמירת תהילים בציבור; ממעמקי לבם עלו וריחפו בחלל בית־הכנסת השירות, התשבחות והבקשות של דוד מלך ישראל „מי יתן מציון ישועת ישראל, בשוב ד׳ שבות עמו יגל יעקב

ישמח ישראל". בזמן שעל גבם חרשו חורשי מזימות, היו הם מרננים אל השוכן בציון; בבשרם ונפשם נכספו לחצרות השם בעיר הקודש.

כן אחי היקרים, מבשרנו חזינו שמעשרה קבים של סבל ומכאוב שירדו לעולם נטל תשעה עם ישראל. מאז תחילתה של תקופת הבית השני ועד לימינו אנו לא היה בקורות עמנו דור אחר, פרט לדורנו, שבחייו נתאמתה הקביעה עתיקת־הימים, שארץ־ישראל היא אחת המתנות הטובות שהקדוש ברוך הוא נתן לעם ישראל אלא על ידי יסורים. היינו עדים ליסורים מסוג זה בפרקי־זמן שונים של העליות החלוציות. דמנו הוקז בשנות השואה, וגם מאז הכרזת עצמאותה של מדינת ישראל ועד היום הזה כל הישג והתקדמות בבניית המולדת נקנים ביסורים רבים.

אחי ואחיותי, גם רוב יהודי מוסטי כפי שהכרנו אותם, גם הם היו כל ימי חייהם חיילים, אנשי צבא בחילותיו של הקב"ה. הם היו חיילים בלי כלי־זין, בלי כלי־משחית לשפוך את דמם של אחרים. הם היו אנשי צבא בעלי נשק רוחני, ובחייהם שהיו חיי קדושה — לפי המסורת — הוסיפו הם יום יום לקדושתו של הקב"ה, לקיים מה שנאמר „ונקדשתי בתוך בני ישראל".

עד לנשימתי האחרונה לא אשכח את לילות החורף בבית־המדרש הקטן שבתוך בית־הכנסת הגדול במוסטי. כתות כתות של צעירים ישבו מסביב לשולחנות, ונרות דולקים בידיהם, והם עוסקים בלימוד התלמוד ונושאי כליו. כמה מהם שנפשם היתה עייפה מסוגיא בסנהדרין או משקלא וטריא בקידושין או בנדרים, החליפו כוח על ידי עיון בספרי הקודש שעל אצטבאות הספרים שחסו בצלם של כרכי הגמרא. בהדרכת צעירים כאלה ירדתי לגינת האגוז של המדרש, נכנסתי להיכלו של הרמב"ם ולתוך כרמו של השל"ה הקדוש. לבי הלך שבי אחר קסם לשונם העברית. וכך קלטה נפשי גם את תורתם וחכמתם.

בלילות, בתקופת המאבק בין הפולנים והאוקראינים לאחר מלחמת העולם הראשונה, בשעות של כיסופים לעולם אחר, עולם הטוב, ישבתי בבית־המדרש בין בניהם של קדושים ובין מקדשי השם בעתיד, ולמדתי על טיבו וגורלו של עמנו, של העם הנבחר. במדרש „תנחומא" למדתי ש„אין אומה בעולם נהרגת על קדושת־השם ומוסרת עצמה להריגה אלא ישראל". פסח זיטזמר, נכדו של ר' יעקב מאיר החזן, פתח את ספר „משנה תורה", הוא „היד החזקה" להנשר הגדול, רבנו משה בן מימון, והדגיש וחזר והדגיש את הפתיחה של הפרק החמישי בהלכות יסודי־התורה. „כל בית ישראל מצווים על קידוש השם הגדול הזה, שנאמר „ונקדשתי בתוך בני ישראל", ולא נתקררה דעתו של פסח עד שהוכיח, שאנו מצווים לא על קדושת השם של הקב"ה בלבד, אלא גם על קדושת עמו כדברי בעל של"ה הקדוש: „בעבור קדושת שמך ובעבור הצלת האומה, בעבור תורתך הקדושה תורת אמת, שהיא אחרית ונצחית, ובעבור עמך ישראל גוי אחד בארץ, גוי קדוש וטהור".

והימים ימי ראשיתה של התנועה החלוצית. בזמן שעלה בגורלם של רבים להישאר בגולה ולקדש שם שמים ושם עם ישראל בתקופת השואה, עלו אחרים לארץ הקודש, והם קידשו את שמו של הקב"ה ואת שמו של עם ישראל על ידי מסירות הנפש בבנינה של ארץ־ישראל. מסירות נפש זו של החלוצים, בניהם ובנותיהם, אחיהם ואחיותיהם של היהודים שנשארו בגולה, הביאה לנו חידוש עצמאותנו הלאומית במדינת ישראל. עצמאות זו שזכינו לה לאחר השואה היא „אתחלתא דגאולה" שקיוו לה דורות של בני עמנו בערים נדחות, וביניהם יהודי מוסטי הקדושים והטהורים, ה' יקום דמם. ו„האתחלתא דגאולה" תתרחב ותשגשג לנצח־נצחים כנאמר במדרש רבה פרשת מסעי: ...„להודיעך שאין חביבה כארץ ישראל... אמר לו הקב"ה למשה: „הן הארץ חביבה עלי וישראל חביבין עלי... אני אכניס את ישראל שהן חביבים עלי לארץ ישראל שחביבה עלי, שנאמר „כי אתם באים על הארץ". הם, התמימים והישרים, לא זכו לראות את חלום הדורות בהגשמתו. אך תודות להם, ובזכותם זכינו אנחנו, אלה הניצבים כאן בגוף או ברוח, להתייחד עם זכרם בשנת העשרים ושש לקיומה של מדינת ישראל. יהא זכרם ברוך ותהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים הנצחיים של העם ומולדתו. לכם, אחי ואחיותי שבמולדת, בוני הארץ ומקדמי הגאולה השלמה, מיטב הברכות והאיחולים.

שלכם בלב ונפש

משה שטארקמאן

כ"ח שבט תשל"ד

האזכרה השנתית על יד הכותל בירושלים
The annual memorial service near the Western Wall

האזכרה השנתית בירושלים
The annual memorial service in Jerusalem

אזכרה שנתית על־יד הכותל־המערבי בשנת תשל״ג
The annual memorial service near the Western Wall in the year 5733 (1973)

דפי הנצחה

אנדענק בלעטער

IN MEMORIAM

יזכור אלוהים

את הקדושים והטהורים המוני בית ישראל אנשי מוסטי־רבתי והסביבה שנהרגו, נשחטו ונחנקו, שנשמדו ונקברו חיים על קידוש השם בידי הצוררים הגרמנים הנאצים ובעזרתם של „השכנים" שהסתכלו בשיוויון נפש לטבח היהודים: גברים, נשים, זקנים וטף

בשנים תרצ"ט—תש"ה 1939—1945

נזכור את נכבדי העיר וקרואי העדה שעסקו בצרכי ציבור באמונה, ובחרדת קודש נזכור את הסוחרים, בעלי המלאכה, חובשי בית המדרש ואת הנוער התוסס ספוג אידיאלים של אהבת ישראל וארץ־ישראל.

ארץ אל תכסי דמם.

לכן בעל הרחמים יסתירם בסתר כנפיו לעולמים ויצרור בצרור החיים את נשמתם, ה' הוא נחלתם, בגן־עדן תהא מנוחתם וינוחו בשלום על משכבם, ויעמדו לגורלם לקץ הימין ונאמר אמן.

לוח זכרון לקדושי מוסטי במרתף השואה בירושלים
Memorial tablet to the martyrs of Mosty in the Cellar of the Holocaust in Jerusalem

פישל אקער
ניו־יאָרק

מיין שטעטל מאַסט

מיין שטעטל מאַסט,
וויפיל יאָרן עס זענען פאַרפלויגן,
וויפיל וואַסערן זענען אין ים געפלאָסן,
שטייט עס פריש פאַר מיינע אויגן
ווי איך וואָלט עס איצט פאַרלאָזט.

אָט די קליינע הייזלעך
מיט די דעכער איינגעבויגן,
דאָרט איז מיין בעטל געשטאַנען,
דאָרט האָט מיין מאַמע מיך דערצויגן.

שטראָמט דאָס טייכל, פליסט עס שטיל;
דאָרט פלעג איך טובל'ן אין פרימאָרגן,
און כ'פלעג לויפן אייליק שנעל אין שול,
געדאַוונט מיט כוונה, אַראָפּגעוואָרפן אלע זאָרגן.

פליסט דאָס לעבן אין דעם שטעטל
ווי דאָס וואַסער אין דעם טייך,
נישט געפּיעשטשעט פון דעם בורא,
קנאַפּ פרנסה, אָבער נשמה רייך.

ביז דער חורבן איז געקומען
און פאַרניכטעט ביזן יסוד;
פרעג דעם בורא אומזיסטע שאלות
איז דאָס אַלעם דיין געבאָט?

אברהם אקנר
תל־אביב

לזכרם של קדושי עירנו

בְּחֹדֶשׁ אֲדָר, בִּזְמַן שֶׁמַּרְבִּים בְּשִׂמְחָה,
אָסַף הַצּוֹרֵר אֶת הַיְהוּדִים לִתְפִלָּה,
עִנָּה וְרָצַח בְּאַכְזְרִיּוּת פְּרוּאָה
וְהִצִּיתָם יַחַד עִם סִפְרֵי הַתּוֹרָה.

״שְׁמַע יִשְׂרָאֵל!״ בָּקְעוּ הַצְּוָחוֹת,
לַהֲבוֹת־אֵשׁ הִתַּמְּרוּ מִן הַחַלּוֹנוֹת,
גְּוִילִין נִשְׂרָפִים — גּוּפוֹת חֲרוּכוֹת
נְשָׁמוֹת וְאוֹתִיּוֹת הַשָּׁמַיְמָה פּוֹרְחוֹת.

נַחַל רַאטַא גָּעַשׁ בַּאֲפִיקוֹ זָרַם,
הַשֶּׁלֶג יָרַד, הָאֲדָמָה כֻּסְּתָה בִּצְחוֹר,
מֵי הַנַּחַל הֶאֱדִימוּ וְגָאוּ מִדָּם,
וּמֵעַל לַגְּוִיּוֹת רִחֵף עוֹרֵב שָׁחוֹר.

זוֹעֵק הַדָּם, מִמַּעֲמַקִּים בּוֹקֵעַ,
מוּל שֶׁמֶשׁ זוֹהֶרֶת הִקְדִּיר הַשְּׁכוֹל.
זוֹעֵק הַדָּם וְאֵינֶנּוּ רוֹגֵעַ,
טָרִי הוּא הַפֶּצַע כְּאִלּוּ אֶתְמוֹל.

אברהם אקנר
תל־אביב

אנו חבים לכם

אָנוּ חָבִים לָכֶם מַצֵּבָה —
לֹא מִשַּׁיִשׁ וְלֹא מִגָּזִית,
לֹא בְּאוֹתִיּוֹת זָהָב חֲרוּתָה
וְגַם לֹא יִבְעַר בָּהּ לַפִּיד.

לֹא הוֹבַלְנוּ אֶתְכֶם לְקֶבֶר יִשְׂרָאֵל
וְלֹא הִשְׁתַּטַּחְנוּ עָלָיו בְּחֹדֶשׁ אֱלוּל,
מְקוֹם קְבוּרַתְכֶם לֹא נוֹדַע —
יִסּוּרֵינוּ הֵם בְּלִי גְּבוּל.

אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם לֹא פָּקַדְנוּ,
לֹא אָמַרְנוּ קַדִּישׁ־יָתוֹם.
יְמֵי־שִׁבְעָה לֹא יָשַׁבְנוּ —
אֵי הַקֶּבֶר וְאֵי הַמָּקוֹם?

טָמַנוּ אֶתְכֶם בְּתוֹךְ גּוּפֵינוּ הַפְּצוּעִים,
עָמֹק בְּלִבּוֹתֵינוּ חֲרוּטָה הַדְּמוּת.
צַעַר וְיָגוֹן מְלַוִּים דְּרָכֵינוּ,
אֶבְלֵנוּ מַתְמִיד — וְכָל יוֹם הִתְיַחֲדוּת.

לֹא הֲקִימוֹנוּ לָכֶם מַצֵּבָה,
לֹא מִשַּׁיִשׁ וְלֹא מִגָּזִית,
רַק מִדְמָעוֹת שֶׁקָּפְאוּ בְּעֵינֵינוּ
יוֹקֶדֶת בְּלִבֵּנוּ אֵשׁ־תָּמִיד.

הביטו וראו אם יש

מכאיב כמכאובי אשר עוללו לי

(מגילת איכה)

על זה היה דוה לבנו

על אלה חשכו עינינו

(איכה ה׳ 17)

לזכרון נצח ולעילוי נשמות הקדושים

שנספו בשואה הי"ד
הרב הגאון מרא דאתרא של קהילתנו,
ר' יצחק יהודה אבערשטארק בן הרב אבדק"ק בילקאמין ז"ל
אשתו הרבנית צירל בת הרב ר' יחיאל דב מונד ז"ל
בתם מלכה ובעלה אהרן הורביץ ז"ל
בתם חנה־פייגה ז"ל
אחותו של הרב י. י. אבערשטארק מרת הניה ז"ל
ר' זלמן בן הרב ר' יחיאל דב מונד
אשתו יענטי בת הרב ר' דניאל מונד אב"ד מקולאיב ז"ל
בתם, בנם ובני משפחתם ז"ל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער וביגון
בני קהילת מוסטי בישראל

לזכרון עולם
למשפחתנו היקרה שנספתה בשואה הי״ד

משה־צבי אדלר ואשתו אמליה ז״ל
בנם שמחה אדלר ומשפחתו ז״ל
בתם יענטע קאננער (אדלר) וילדיה בנימין ואמליה ז״ל
בתם סושיה גרובער)אדלר(ובעלה מנדל ובתם אמליה ז״ל

ת.נ.צ.ב.ה.

המנציחים בצער וביגון
חתניהם, בעליהן וגיסיהם
משה קאננער בקנדה
שבתאי בן־שלמה בישראל

מצבת־עד ליקירינו שנספו בשואה הי״ד

יצחק דוד איגל ז״ל
רבקה איגל ז״ל
צירל איגל ז״ל
שרה איגל ז״ל
ישראל איגל ז״ל
זכריה איגל ז״ל
דבורה איגל ז״ל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בכאב ובצער
הרץ איגל ומשפחתו

מצבת נצח להורי, לאחי ואחיותי ולבני משפחתי שנספו בשואה הי״ד

אבי: יהודה משה אויסטר ז״ל נרצח ה׳ אדר תש״ג
אמי: גאָלדע אויסטר ז״ל נרצחה י״ד כסלו תש״ג
אחותי: פערל אויסטר ז״ל נרצחה ז׳ סיון תש״ג
אחותי: פייגע אויסטר ז״ל נרצחה ז׳ סיון תש״ג
דודי: אברהם אויסטר ז״ל נרצח ז׳ סיון תש״ג
ביילע אויסטר ז״ל נרצחה ז׳ סיון תש״ג
פרידע אויסטר ז״ל נרצחה ז׳ סיון תש״ג
שפרה אויסטר ז״ל נרצחה ז׳ סיון תש״ג
ראצע אויסטר ז״ל נרצחה ז׳ סיון תש״ג
מרים אויסטר ז״ל נרצחה ז׳ סיון תש״ג
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציח ביגון ובצער
ארי־צבי אוסטר ומשפחתו — ארצות־הברית

לזכרון עולם

אכטל י. אייזיק משה בן אברהם ז״ל
אכטל הניה (חנציה) בת ר׳ יעקב־יוסף ווייז ז״ל
אכטל אליהו אשתו באַשע, בתם רבקה ז״ל
אכטל מרדכי אשתו יוטה ובנם יעקב ז״ל
אכטל (אויסטר) סערעל, בעלה משה וילדיהם ז״ל
אכטל טובה ז״ל
אכטל (לברפעלד) שיינדל, בעלה משה וילדיהם ז״ל
ת.נ.צ.ב.ה.

המנציחים בצער ובכאב
יהושע, אכטל, אשתו טובה ונכדם משה בארצות הברית

לעילוי נשמות היקרים

אבי: יחיאל בר שלום אנגל ז״ל
אמי: מחלה-ריקל אנגל בת משה-ליפא רייזר ז״ל
אחותי: יוטא (רייזר) בת יחיאל אנגל ז״ל
אחותי: רוני-רייזר בת יחיאל אנגל ז״ל
בעלי: יצחק בן ר׳ (קופקע) קלאם ז״ל
בתי: פלה בת יצחק קלאם ז״ל
דודתי: לאה מויטנר בת משה ליפא רייזר ז״ל
דודי: חיים בר נפתלי מויטנר ז״ל
בן דודי: שמואל בן חיים מויטנר ז״ל
שנהרגו עקה״ש בשנות השואה הי״ד
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בכאב ובצער
טוניה גוטמן (קלאם) ובניה מיכאל ויחיאל

לזכר עולם ליקירינו שנספו בשואה הי״ד
ולעילוי נשמות בני משפחתנו שהלכו לעולמם ז״ל

שמואל אקנר ז״ל
גיטל אקנר ז״ל
מרדכי אקנר ז״ל
רבקה-מרים אקנר ז״ל
שרה (פלקמן) אקנר ז״ל
מנדל וברוך פלקמן ז״ל

משה אקנר ומשפ׳ ז״ל
לאה אקנר ומשפ׳ ז״ל
דוד אקנר ז״ל נפטר כ״ג שבט תשל״ג
פנינה שפירא ז״ל נפטרה
י״ח טבת תשל״ג

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער ויגון
אברהם אקנר, צילה אקנר (לבית רוזנבליט) שרה אקנר (לינדר)
לאה אקנר (הכט) קטרין אקנר
והנכדים: נורית ראובן וטובה אקנר

מצבת־עד ליקירי

גדול הנהנה מיגיעו
יותר מירא שמים

מס. ברכות ח.

כפה פרשה לעני
וידיה שלחה לאביון

משלי לא, כ

אבינו ר׳ שלמה בר יוסף אריה וחוה ז״ל
אמנו רחל בת א. ליפא ומרים ז״ל
אחיותינו: מרים, טובה, אטל, קיילה ובעליהן אנשל קאָרן, יצחק וולפסברג
אריה אָרטנר ומרדכי צימעט וילדיהם חוה, יוסף ויהודה ז״ל
אחינו מאיר ז״ל
יוכבד בת שלום ושרה לנץ ז״ל ובתנו חנה ז״ל
שיינדל בת משה צבי ועמליה אדלר וילדינו עמליה ושלום ז״ל
שנספו בשואה הי״ד
חנה־אניוטה מבית דיאמנט נפטרה יח טבת תשכ״ג בישראל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים ביגון וצער
בנם ואחיהם א. ל. בינות ושבתאי בן־שלמה

לזכר עולם

אבינו: ר' שלום גולדברג בר' יעקב דוד ואסתר ז"ל
אמנו: מרת קיילה גולדברג בת ר' אברהם ז"ל
אחותנו: שבע ובעלה ר' שואל לרנר בר ר' יוסף
ובנותיהם הינדה, בריינדל ונעכא ז"ל
אחותנו: פייגה ובעלה ר' שלמה ברג בר שלום
וילדיהם יעקב, קיילה הינדה ז"ל
שנרצחו בשואה הי"ד

המנציחים בצער וביגון
אברהם בן־פזי גולדברג אשתו רייזל וילדיהם,
צילה, שלום ובני משפחותיהם
אסתר־רבקה לרנר, בעלה משה וילדיהם

לזכרון נצח

יקירינו שנספו בשואה הי"ד

יצחק גלייכר ז"ל
אסתר גלייכר ז"ל
בשה גלייכר וילדיה משה ושלמה ז"ל
ניסן וציפה אקסלר ובתם אסתר ז"ל
הירש גלייכר ז"ל
שמואל גלייכר ז"ל
טובה גלייכר ז"ל
ישראל גלייכר ז"ל
שלמה גלייכר ז"ל
יהושע גלייכר ז"ל נפטר ט"ז באייר
תשכ"ז בישראל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער וביגון
יהודית גלזר (גלייכר) וילדיה
אסתר, אורה, יצחק ובני משפחותיהם

נר זכרון לנשמות היקרים שנספו בשואה הי"ד

אבי: יוסף גרובר ז"ל
אמי: פייגה גרובר ז"ל
אחי: וולוול ואשתו שרה גרובר ז"ל
אחותי: שושנה ובעלה שלמה באראש ז"ל
אחי: אריה ואשתו באַשע גרובר ז"ל
אחי: חיים גרובר ז"ל
אחי: שמואל־לייב גרובר ז"ל
אחותי שרה־גרובר־הפנר ובעלה ז"ל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער וביגון
לילי זילבר לבית גרובר
הבן ג'רום זילבר ואשתו
הבן אלברט זילבר

לזכרון נצח

אבינו: מנדל גרובר ז"ל נפטר באר-
צות הברית בשנת 1972
אמנו: צפורה גרובר נפטרה באר-
צות הברית בשנת 1947
סבתנו: רלה גרובר נפטרה במוסטי
בשנת 1928
בנינו דוד סילבר ואשתו יהודית ז"ל
נספו באביב חלדם בתאונת דר-
כים בצרפת בשנת 1959
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער וביגון
קלרה סילבר לבית גרובר
סידני סילבר
ירהמיאל ואשתו שלי סילבר
והנכדים סוזאן, ג'קי ודני

לזכרון־עד

ליב גרינוולד ומשפחתו ז״ל
נספו בשואה
שמחה וצירל זליג־גרינולד
וילדיהם ז״ל נספו בשואה
לוי ויענטע תאומים מבית גרינוולד
וילדיהם ז״ל נספו בשואה
זיסל גרינוולד ומשפחתה ז״ל
נספו בשואה
מרדכי גרינוולד ומשפחתו ז״ל
נספו בשואה
פייגה קויפמן מבית גרינוולד
ומשפחתה ז״ל נספו בשואה
שרה־שלומצה קויפמן ז״ל
נספתה במחנה ריכוז ברוסיה
אברהם־הרשעלע קויפמן ז״ל
נספה בשואה
דינה קויפמן נפטרה י״ח באב
תשכ״ג בישראל
ת.נ.צ.ב.ה.

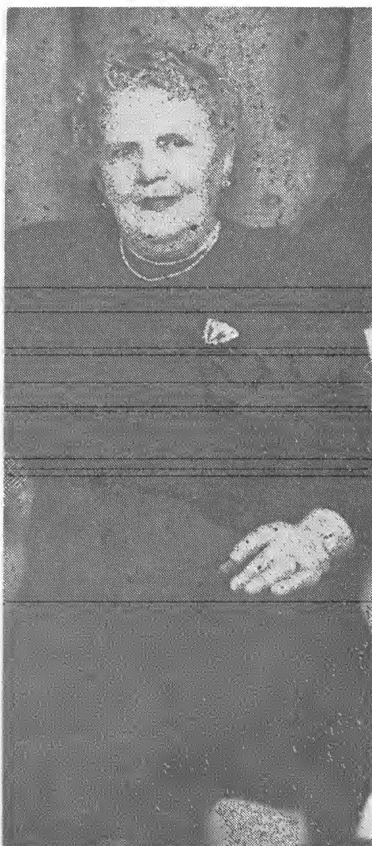
המנציחים בכאב
פרלמוטר צירל לבית גרינוולד ומשפחתה

לזכרון נצח

סבא: ר' נחום גרנר ז"ל
סבתא: שרה גרנר ז"ל
אבי: ר' פייבל גרנר ז"ל
אמי: אלקה גרנר—שטיקלר ז"ל
אחותי: אסתר גרנר ובעלה ז"ל
נספו בשואה הי"ד
בעלי ואבינו: צבי זילברמן ז"ל נפטר ט' סיון תש"ל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים.

המנציחים בצער וביגון
רבקה זילברמן—גרנר,
הילדים נחום, אשתו שולה וילדיהם נירית ומירב,
רחל בעלה שלמה בר־נר וילדיהם אורי ואורנה

לזכר עולם

אבי יוסף גרינשפן ז"ל
אמי גניה גרינשפן ז"ל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער וביגון
ד"ר מ. גרינשפן, אשתו
ובני משפחתם
בארצות הברית

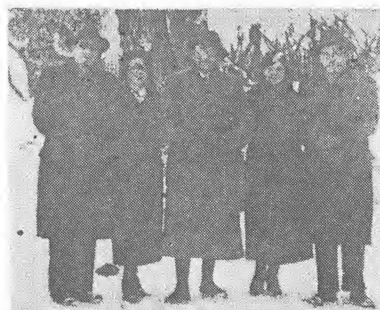

לזכרון עולם

אבא שלמה וורצל ז"ל
אמא רחל וורצל ז"ל
סבא לייב וורצל ז"ל
סבתא רבקה-הניה וורצל ז"ל
אחותי לאה וורצל ובעלה ז"ל
אחי שלום וורצל ז"ל
אחי אברהם וורצל ז"ל
שנספו בשואה הי"ד
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער ובכאב
שמעון וורצל ובני משפחתו

נזכור ולא נשכח את חברינו היקרים שנספו בשואה

שרה רבקה שינפלד ז"ל
יצחק שינפלד ז"ל
פניה שינפלד ז"ל
פרידה אוירבך ובעלה ז"ל
שמואל אוירבך ז"ל
יהושע כ"ץ בן זאב ז"ל
הלה כ"ץ (זנדגרטן) ז"ל
שפיז אהרן ז"ל
עזריאל הוכנר ומשפחתו ז"ל
עזריאל כ"ץ בן שמואל ליב ואסתר ז"ל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער החברים אברהם אקנר וא.ל. בינות

לזכרון נצח

אבינו: ר׳ שאול וכסלר ז״ל
אמנו: מאטעל וכסלר ז״ל
אחותנו: זיסל וכסלר ומשפחתם ז״ל
אחינו: שמאי וכסלר ז״ל
אחותנו: „סובלה וכסלר ז״ל
נרצחו ע״י הנאצים במוסטי ויאלקה הי״ד
אחינו, בעלי ואבינו: שלמה וכסלר ז״ל נפטר 14.8.73 בישראל
אחינו: לייב וכסלר ז״ל נפטר 1975 בצרפת
בת-דודתנו: סופי שלגר ז״ל נפטרה באוסטריה 1975

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער וביגון
בניהם ואחיהם אברהם, יצחק, משה ומשפחותיהם
פרידה, בתה ז׳נט כץ-וכסלר, בעלה יוסף והנכדות שירלי וטלי

לזכרון עולם להורי ואחיותי ולבני משפחתם הי״ד
שנספו בשואה הנאצית בשנות 42—1941

אבי יהושע וועלערשטין ז״ל
אמי העניא וועלערשטין ז״ל
אחי משה וועלערשטין ז״ל
אחי אליהו אביגדור וועלערשטין ז״ל
אחי שמחה וועלערשטין ז״ל
אחותי גולדה וועלערשטין ז״ל
אחותי מינדל וועלערשטין ז״ל
גולדה וועלערשטין ז״ל
יהושע וועלערשטין ז״ל
הודיע וועלערשטין ז״ל
רחל וועלערשטין ז״ל
אסתר וועלערשטין ז״ל
וועללע וועלערשטין ז״ל
פראטשע וועלערשטין ז״ל
עלקע וועלערשטין ז״ל
אסתר וועלערשטין ז״ל
צבי לינדוואורם ז״ל
חיה-צירל לינדוואורם ז״ל
שלום רייזר ז״ל
חיה-צירל רייזר ז״ל
אריה רייזר ז״ל
שיינדל רייזר ז״ל

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער ובכאב
פסח וועלערשטין ומשפחתו
בארצות הברית

לזכרון עולם

אבינו רבי אברהם זילבר ז"ל
אמנו לנה זילבר ז"ל
אחותנו גולדה שפרנסקי ובעלה ז"ל
אחותנו שיינדל וילדר ובעלה ז"ל
אחותנו מאניע הירשהורן ובעלה ז"ל
שנהרגו על קידוש השם בשואה הי"ד
ולעילוי נשמתו של
אחינו בעלי ואבינו חיים זילבר ז"ל שנפטר י' באדר תשכ"ה

ת.נ.צ.ב.ה

בארצות הברית
המנציחים בצער וביגון
ד"ר משה זילבר ורעיתו מילדרד וילדיהם,
לילי זילבר ובניה

לזכר עולם

ר' יצחק זילברמן ז"ל
רחל זילברמן ז"ל
אסתר-ריילה זילברמן ז"ל
נחמן זילברמן ז"ל
ר' פתחיהו זילברמן ז"ל
חנה וצבי רוזנגרטן-זילברמן ז"ל
אטל זילברמן ז"ל
צבי זילברמן ז"ל
שמואל זילברמן ז"ל
מאלי זילברמן ובעלה משה ברש ז"ל
סימה זילברמן ז"ל
רוזה זילברמן ז"ל
ביניש זילברמן ז"ל
בנימין זילברמן ז"ל
אוסקר ברש ז"ל
ליזה ברש ובעלה ז"ל
ת.נ.צ.ב.ה.

המנציחים בצער
רבקה זילברמן-גרנר ובני משפחתה

גל-עד לנשמות יקירינו

אבי: זליג הרשל ז"ל בן דב נפטר בשנת 1938
אמי: זליג רבקה, בת משה לייב ז"ל נרצחה בשנת 1942
אחי: זליג בערל בן הרשל ז"ל נרצח בשנת 1942
אחותי: מינה בת הרשל ז"ל נרצחה בשנת 1942
אחותי: אסתר בת הרשל ז"ל נרצחה בשנת 1942
אחי: משה-ליב בן הרשל ז"ל נרצחה בשנת 1942
יוזפסברג יעקב בן יקותיאל ז"ל נרצח בשנת 1942
אחותי: אידה בת הרשל זליג נפטרה בישראל בשנת 1971
אחותי: צילה בת הרשל זליג נפטרה בישראל בשנת 1961
בן-אחותי: עופר בן צילה וצבי רדלר הי"ד
נפל במלחמת יום הכפורים ברמת-הגולן בגיל 33
תהז: נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים:
ליכטר טובה ובעלה
ליכטר מאיר, הילדים והנכדים:
דפנה, צבי, אורי, צבי איל

לזכר עולם

אבינו: שבח אלטר טויבש ז"ל בן אלכסנדר
נפטר במקום מחבוא י"ג בטבת
אמנו: צירל טובש ז"ל בת ר' חיים יהושע
נספתה בשואה
אחותנו: מרים ז"ל נספתה בשואה
אחותנו: שרה-שרקה ז"ל נספתה בשואה
אחותנו: אסתר ז"ל נספתה בשואה
אחינו: אלכסנדר-סנדר ז"ל נספה בשואה
גיסנו: אליעזר שפירא ז"ל בעלה של מרים נספה בשואה
שנספו עקה"ש בשנות השואה הי"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

המנציחים בכאב וביגון
יחיאל מיכל טויבש-יונאי ומשפחתו
שפרינצה כץ לבית טויבש ומשפחתה

מצבת נצח

כ"ץ אהרן ז"ל נפטר 12.4.1935
כ"ץ שרה ז"ל נספתה בשואה 1943
כ"ץ יעקב ז"ל נספה בשואה 1943
כ"ץ בלומה נספתה בשואה 1943
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים
ד' ינקום דמם

המנציחים:
מלכה שור, בעלה וילדיה
הלנה שמיל, בעלה וילדיה

לזכרון נצח

להורנו: אחינו ואחיותנו שנספו בשואה הי"ד
אבינו: דוד בלוטרייך־קליינר ז"ל נספו 1942
אמנו: לאה בלוטרייך־קליינר ז"ל נספו 1942
אחינו: נחמן בלוטרייך־קליינר ז"ל נספו 1942
אשתו רחל וילדיהם ז"ל
אחינו: שלום בלוטרייך־קליינר ז"ל נספה 1942
אחותנו: חיה בלוטרייך־קליינר ז"ל נספתה 1942
אחותנו: בלומה בלוטרייך־קליינר ז"ל נספתה 1942
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער וביגון בתם, בנם, אחותם ואחיהם,
מרים ואביגדור בלוטרייך־קליינר ומשפחותיהם, פאריז

מצבת עד למשפחתי היקרה שנספתה בשואה הי״ד

אבי: יוסף כ״ץ ז״ל
אמי: ברוניסלבה כ״ץ ז״ל
אחותי: דזונקא טבק-כ״ץ ז״ל
אהותי: הלה כץ ז״ל
אחי: קארול כ״ץ ז״ל

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציח בצער וביגון
ד״ר קובה כ״ץ (בורגר) ומשפחתו, וונזואלה

לזכר עולם

אמי: רחל כ״ץ ז״ל
אבי: שמעון כ״ץ ז״ל
אחותי: גולדה ובעלה ראובן ברג ז״ל
אחותי: סאלה כ״ץ ובעלה ז״ל
אחי: דזונעק כ״ץ
נתן קלאם ובננו יעקב
שנהרגו עקה״ש בעיר מוסטי ע״י הנאצים הי״ד
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

הונצח בצער ובכאב ע״י בתם הלה ובעלה
גרשון רעטמאן, בנם ומשפחתו

לעילוי נשמות משפחתי הי״ד

אבי: אייזיק מאן ז״ל
אמי: שרה מאן ז״ל
אחי: יעקב מאן ואשתו ז״ל
אחותי: טובה מאן ובעלה בצלאל לם ז״ל
אחותי: הינדה מאן ז״ל
אחי: ברוך מאן ז״ל
אחי: מאיר מאן ז״ל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציח בצער וביגון
לוי מאן ומשפחתו בצרפת

לזכר עולם

אמי: גולדה ניטהלר ז"ל
אחותי: חדוה שורצביר (ניטהלר)
בתה מלכה וילדיה ז"ל
אחותי: גיטל צימרמן ז"ל
גיסי: לייזר צימרמן ז"ל
ילדיהם: צבי ואפרים ז"ל
חברי: שמואל אוירבך ז"ל
משה טנצר ז"ל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציח בצער וביגון
אברהם ניטהלר

לעילוי נשמות היקרים

אבי מורי הרב ר' אהרן בן הרב ר' יחיאל דב מונד אב"ד דמוסטי ז"ל
אמי מורתי אסתר-הודל ז"ל בת הרב ר' נחום-אפרים לנגנויער,
נכדת ר' שלום זצק"ל מבלז
אחותי מלכה, בעלה סנדר בר' זאב ומינדל דונר וילדיהם ז"ל
אחי הרב ר' יחיאל-דב אשתו מרגלית בת הרב מרגלית
אב"ד קרסניברוד וילדיהם ז"ל
אחותי מרים, בעלה ר' צבי בר' שמריהו שפיז וילדיהם ז"ל
אחותי דינה ז"ל
שנהרגו עקה"ש בעיר מוסטי-ויאלקה בשנות השואה הי"ד
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בכאב וצער
בנם ואחיהם יוסף מונד והילדים:
שרה, אליהו, יחיאל-דב ומשפחותיהם

לעילוי נשמות היקרים

רעיתי ואמנו מרת רחל-רוחצ'י מונד בת ר' אליהו גרינולד ז"ל
נלב"ע י"א תמוז תשל"א
חותני ר' אליהו בר' ישראל גרינולד ז"ל נלב"ע י"ז תשרי
חמותי מרת שרה-שלומצי ז"ל נכדת רבי מאיר מפשמישלן זצ"ל
שלב"ע בשמחת תורה
ולזכר הקדושים
ר' אריה לייב בר' אליהו גרינולד, אשתו קרסל וילדיהם ז"ל
ר' מרדכי בר, אליהו גרינולד, אשתו סושי וילדיהם ז"ל
ר' שמחה זליג, אשתו צירל וילדיהם ז"ל
מרת זיסל בת ר' אליהו גרינולד, בעלה וילדיהם ז"ל
שנהרגו עקה"ש בשנות השואה הי"ד
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער וביגון
בעלה, חתנם וגיסם, יוסף מונד והילדים
שרה, אליהו, יחיאל-דב ומשפחותיהם

גל־עד לנשמות יקירינו

יונה ניטהלר בן צבי ז״ל נרצח בפרעות הקוזקים בשנת 1915
רבקה ניטהלר בת אריה טוכמן ז״ל נרצחה בשואה
מלכה ניטהלר ז״ל בת יונה נרצחה בשואה
זאב-וולף ניטהלר ז״ל בן דוד נרצח בשואה
חנה ושינה ז״ל בנות זאב ניטהלר נרצחו בשואה
פרידה ושמואל בני יונה ז״ל נרצחו בשואה
איטה וחיה בנות יונה ניטהלר ז״ל נרצחו בשואה
שנהרגו עקה״ש בידי הנאצים בעיר מוסטי ויאלקה הי״ד

ת.נ.צ.ב.ה.

המנציחים בצער
הבת פסיה ניטהלר-ינאי, בעלה מיכל
ובנותיהם טובה ובת שבע ומשפחתן

לזכרון נצח

אבינו: משה נס בן שלמה ז״ל
נרצח ביום ו׳ לסיון תש״ד
אמנו: צפורה נס ז״ל
נפטרה בבונקר ט״ו לסיון תש״ד
אחינו: יחזקאל נס ז״ל בן משה
נרצח ביום ו׳ לסיון תש״ד
אחינו: שלמה נס ז״ל בן משה
נרצח ביום ו׳ לסיון תש״ד

חנה נס בת של ארנה וצבי
שנרצחה ע״י הנאצים בשנת 1943
אחינו: צבי נס ז״ל בן משה
נפטר בישראל ביום ד׳ אדר ב׳
8.3.1965
סלקה נס, אשתו של יחזקאל
שנהרגו עקה״ש יחד עם
משפחתם במוסטי הי״ד
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים:
בתיה הניג — לבית נס —
בעלה והבנות צפורה וצילה
ארנה נס ובניה ישראל ומשה

לעילוי נשמתם של יקירינו הי"ד

האם שרה בת הרב ר' חיים יהושע שטיקלר ז"ל
האב הרב ר' אריה רוזן ז"ל
הזח הרב הגאון ר' אליהו רוזן ז"ל
אשתו שבע, בנותיה אסתר ופייגה ז"ל
אחותי חיה ליפשה ובעלה זאב בומבך ז"ל
בנם מישה ז"ל
בעלי יצחק קוך ובנו שמחה קוך ז"ל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בכאב ובצער
לאה קוך ובתה ד"ר ריטה

לזכר עולם

מרדכי (מוטל) גרינולד ז"ל
אשתו סושיה וילדיהם ז"ל
שנספו בשואה הי"ד
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים: יוסף מונד ומשפחתו

גל־עד לנשמות יקירינו שנספו בשואה הי״ד

אבי: אהרן משה פוקרד ז״ל בן יהודה
אמי: חיה רחל פוקרד ז״ל בת שמעון
אחי: וולף פוקרד ז״ל בן אהרן משה
אחותי: ציפה פוקרד ז״ל בת אהרן משה
אחותי: אסתר פוקרד ז״ל בת אהרן משה
אחי: שמעון פוקרד ז״ל בן אהרן משה
אחי: זלמן פוקרד ז״ל בן אהרן משה, נפטר בישראל 1951
דודי: יחזקאל פוקרד ז״ל בן יהודה, נפטר בישראל 1952
דודתי: שרה וילדיה ביילה, חנציה ופניה ז״ל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער וביגון
לאה לרנר־פוקרד
בעלה יונה וילדיהם רחל ואורי,
ברטה וילדיה גדעון, אורה ומשפחותיהם

מצבת נצח

אבי: צבי בן אברהם פיש ז"ל
אמי: שיינדל בת רוזה פיש ז"ל
אחותי: אסתר, בעלה זונדל רוט וילדיהם ז"ל
אחותי: חיה ובעלה קובה אבין ז"ל
אחותי: נחה, בעלה שמאי אידלר וילדיהם ז"ל
אחותי: לאה, בעלה יוסף שפריצר ז"ל
אחותי: פסיה, בעלה יוסף הורושובסקי ז"ל
אחי: אביגדור, אשתו וילדיהם ז"ל
אחי: בן-ציון פיש ז"ל
נרצחו ע"י הנאצים הי"ד
בעלי יצחק מנש בן יוסף וגיטל ז"ל נפטר בישראל ב-12.7.1973
ת.נ.צ.ב.ה.

הונצחו ע"י בתם, אחותם ואשתו של יצחק מנש ז"ל
פרידה מנש לבית פיש

נר־תמיד לנשמות יקירנו

אבינו: אשר קופפרמן ז״ל
אמנו: פייגע קופפרמן ז״ל
אחותי: נוסיה קופפרמן ז״ל
אחותי: מאניה קופפרמן ז״ל
אחותי: לוסיה קופפרמן ז״ל
אחי: פינוש קופפרמן ז״ל

שנספו בשואה הי״ד

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בכאב וצער
לאה רביד־קופפרמן
הילדים ראובן ודן
הנכדים: נעה, ענת, מיכל, טל וגלית

לזכר בני משפחתי שנספו בשואה הי״ד

אבי: שטגר יוסף ז״ל
אמי: שטגר רייזל ז״ל
אחי: שטגר משה ז״ל
אחי: שטגר צבי ז״ל
גיסתי: שטגר הניה ז״ל
בן אחי: שטגר יוסף ז״ל
בת אחי: שטגר לוסי ז״ל
אחותי: בלומה שטרנברג ז״ל
בן אחותי: יוסף שטרנברג ז״ל
אחותי: שרה שפירא ז״ל
גיסי: זלמן שפירא ז״ל
אחותי: גיטעל חייעס ז״ל
גיסי: נתן חייעס ז״ל
אחותי: מלכה שטגר ז״ל

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער ובכאב
בנם ואחיהם שלום שטגר

לזכרון עולם
שנספו בשואה הי״ד

קסנר יוסף בן מרדכי זאב ז״ל
קסנר רחל — רחצי — בת יעקב
יוסף ווייז ז״ל
קסנר חיה ובעלה יעקב ז״ל
קסנר טובה ז״ל
קסנר פייגה ז״ל
קסנר סימה ז״ל
קסנר מרים דודתי ז״ל
קסנר מלכה ז״ל
קסנר אהרן ז״ל
ברינר אליהו־אביגדור ז״ל
ברינר רחל ז״ל
ברינר בריינדל ומשפחתה ז״ל
ברינר משה ז״ל
ברינר יעקב ז״ל
חיים ברינר ז״ל נפטר כ׳ אייר תשל״א

ברינר רלקה — רצי — ז״ל
רבקה ווייז אשת ר׳ יעקב יוסף ז״ל
ישראל ווייז ז״ל
מלכה ווייז ז״ל
אטל ווייז בעלה בצלאל וילדיהם ז״ל
פייגה ווייז ז״ל
חוה ווייז ז״ל
דוד ווייז ואשתו מינה ז״ל
בריינדל זימן — ברינר — ומשפחתה ז״ל
ישראל יוסף שפירא ז״ל
רצי שפירא ז״ל
שיינדל שפירא ז״ל
בלומה שפירא ז״ל
יעקב שפירא ז״ל
מלכה שפירא ז״ל

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח בצער וביגון ע״י בנם ואחיהם שמואל קסנר ואשתו אטקה (לבית קירש) והנכדים יוסף ויעקב

לזכר עולם להורי, אחי וקרובי משפחתי הי״ד

שורה א׳ למעלה משמאל: שרלוטה הורן ז״ל, פאני שטורך-הורן ז״ל, רחל-לולה הס-הורן ז״ל, ראובן רוזנבליט ז״ל, דוד מטל ז״ל, שמואל מטל יבל״א. שורה ב׳ משמאל: הנריקה הס ז״ל, עדה הס ז״ל, ברנרד הס ז״ל, יהושע הס יבל״א, ליזה רוזנבליט-הורן ז״ל, צילה רוזנבליט תבל״א, מינה מטל הורן ז״ל, יעזי רוזנבליט ז״ל.

אבי: ד״ר ראובן רוזנבליט ז״ל נרצח 8.12.1943
אמי: לואיזה עמליה רוזנבליט ז״ל נרצחה 19.6.1944
אחי: יחיאל חיים, (יעזי) רוזנבליט ז״ל נרצח 7.7.1943

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח בצער וביגון ע״י צילה אקנר-רוזנבליט
בעלה אברהם אקנר, והילדים ראובן וטובה אקנר

לזכר עולם

משפחת רוט מ. שנספה בשואה הי"ד

אבינו: מיכאל מעכטשע ראָטה ז"ל
אמנו: פייגע ראָטה ז"ל
אחינו: צבי ואשתו ביילה ראָטה ז"ל
ובניהם יוסף וחיה ז"ל
אחינו: שלמה ואשתו רייזל ובניהם צבי וחיה ז"ל
אחינו: יוסף ואשתו מרים ז"ל
אשתי פריידה בת מאיר ביבר ז"ל
נפטרה בפאריז 10 ליוני 1969

המנציחים בצער וביגון
ד"ר יעקב ראטה, פאַריז
חיים ראָטה, פילדלפיה

על אלה אנו בוכים

שורה א׳ למעלה
מימין לשמאל: צבי ראָטה ואשתו ביילע, שלמה ראָטה ואשתו רייזל, מעכטשע ראָטה ונכדו.

שורה ב׳
יוסף ראָטה ואשתו מרים, פייגע ראָטה ומעכטשע ראָטה.
נספו בשואה
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים: ד״ר יעקב ראָטה, פאריז
חיים ראָטה, ארצות־הברית

מצבת זכרון

אבי: ר' צבי רוט ז"ל
אמי: מלכה-חיה רוט ז"ל
אחי: יצחק רוט ז"ל
אחי: לייביש רוט ז"ל
אחי: שלום רוט ז"ל
אחי: מאיר רוט ז"ל
נספו בשואה הי"ד
אחותי: רייזל-איטע ז"ל נפטרה בשנת 1960 בישראל

ת.נ.צ.ב.ה.

המנציחים בצער וביגון
מנדל רוט, אשתו חנה וילדיהם צבי, זאב ומירה,
והבנות של רייזל-איטע ז"ל, מלכה ולאה ומשפחותיהם

לעילוי נשמתם של יקירינו, הורי, אחי, אחותי וקרובי משפחתנו שנרצחו ע״י הנאצים הי״ד

אבינו: מנחם מנדל רייטר ז״ל
אמנו: אסתר מלכה רייטר ז״ל
אחינו: יצחק ואשתו פייגה רייטר ובנם ובתם ז״ל
אחותנו: לאה ובעלה יצחק ובנם הערש ז״ל
סאָשע בת ר׳ מרדכי ובתה חנה ז״ל
וכל הקרובים ממשפחת אבי ואמי ז״ל
שנספו בשואה
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים
בניהם: שלמה, אלי־מרדכי, מוטל, יוסף
ובני משפחותיהם

נר־תמיד

רימר יוסף ז"ל נפטר ב־1937

רימר נעכע ז"ל בת מרדכי נספתה בשואה

קלוגהופט מרדכי ז"ל בן אברהם נספה בשואה

קלוגהופט חנה ז"ל בת יוסף נספתה בשואה

קלוגהופט ישכר־דב בן מרדכי נספה בשואה

רימר יעקב ז"ל בן יוסף נספה בשואה

רימר חנה בת יעקב נספתה בשואה

רימר דב ז"ל בן יעקב נספה בשואה

רימר צבי ז"ל בן יעקב נספה בשואה

רימר ישעיהו ז"ל בן יעקב נספה בשואה

נרצחו בידי הצוררים הנאצים הי"ד

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער ובכאב
שמחה רם ושמואל קלוגהופט ובני משפחותיהם

לזכרון עולם

יעקב אהרון שפריצר ז״ל
פרל גיטל שפריצר ז״ל
שרה שפריצר ז״ל
מאיר שפריצר ז״ל
שמואל וויילר ז״ל
חיים פלצנר ז״ל

דבורה פלצנר ז״ל
צבי הערש פלצנר ז״ל
משה פייערשטיין ז״ל
דבורה פייערשטיין ז״ל
צסיה פייערשטיין ז״ל
שלום פייערשטיין ז״ל

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער וביגון
צבי שפריצר ומשפ׳ טובה ואברהם וויילער ובני משפ׳

לזכרון עד

סבנו: לוי שטגר ז״ל
סבתנו: ברנצי שטגר ז״ל
אבינו: צבי שטגר ז״ל
אמנו: ביילה שטגר ז״ל
אחינו: שמואל שטגר ז״ל
אחותנו: לאה שטגר ז״ל
דודנו: משה שטגר ז״ל

המנציחים באבל ובצער
בנם ונכדם
ד״ר יעקב שטגר ומשפחתו
ד״ר יצחק שטגר ומשפחתו
הניה גרוברט ומשפחתה

לזכר עולם

הרב שמריהו שטיקלר בן-חי ז״ל נפטר ב-1945 — תש״ד בל״ג בעומר בישראל
יצחק איזו נספה בשואה הי״ד
מרים זופניק ובעלה יצחק מאיר והילדים חיים יהושע אסתר והערשעל ת.נ.צ.ב.ה.

המנציחים בצער בלה בעלה דוב ובנם שמחה רדנבורג

לזכר בני משפחתי שנספו בשואה הי״ד

אשר משה צינקר ז״ל
מינדל צינקר ז״ל
ברכה צינקר ז״ל
גיטל צינקר ז״ל
נתן צינקר ז״ל
תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

המנציחים בצער ובכאב
אחים רייטר בקנדה, טובה ווילר (שפריצר) ואברהם אקנר בישראל

מצבת זכרון לקהילת מוסטי בבית־העלמין בניו־יורק

Monument in memory of the Mosty community in the cemetery in New York

מצבת זכרון בבית הקברות בנחלת־יצחק
Memorial Monument in the Nachlat Yitzhak cemetery

דפי הנצחה
IN MEMORIAM

רשימת הקדושים

שמות יקירינו,
הורים, אחים, אחיות וקרובים,
שנספו בשואה
בידי הנאצים ועוזריהם

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

1939 — 1945

נ ד ר

על דעת עיני שראו את השכול
ועמסו זעקות על לבי השחוח,
על דעת רחמי שהורונו למחל,
עד באו ימים שאימו מלסלח,
נדרתי הנדר לזכר את הכל
לזכר — ודבר לא לשכח.

אברהם שלונסקי

חללי השואה

א

הרב הגאון מרא דאתרא
אברשטרק יצחק־יהודה
אברשטרק צירל הרבנית
אברשטרק מלכה ובעלה
אהרן (הורוביץ) וילדיהם
אברשטרק חנה
אברשטרק פייגה
אברשטרק הניה
אדלר אברהם ואשתו
אדלר ברונק
אדלר הלה
אדלר לורקה
אדלר משה צבי
אדלר מלי
אדלר שמחה ומשפ.
אדלר סושי ובעלה
אויסטר יצחק ומשפ.
אויסטר יחיאל ומשפ.
אויסטר משה ומשפ.
אויסטר יהודה־משה
אויסטר גולדה
אויסטר פערל
אויסטר פייגה
אויסטר אברהם
אויסטר אברהם
אויסטר ביילה
אויסטר פרידז׳יה
אויסטר שפרה

אויסטר רצה
אויסטר מרים
אוירבך הודיס
אוירבך פרידה ובעלה
אוירבך שמואל
איגל יצחק דוד
איגל רבקה
איגל צירל ומשפ.
איגל שרה ומשפ.
איגל ישראל ומשפ.
איגל זכריה ומשפ.
איגל דבורה
אנגל שלום
אנגל מחלה ריקל
אינדיק משה
אינדיק פרידה
אינדיק שרה
אינדיק אטל
אינדיק בנימין
אכטל יצחק איזיק משה
אכטל (בת י. יוסף ווייז) חנטשי
אכטל אליהו ומשפ.
אכטל באשי
אכטל רבקה
אכטל מרדכי
אכטל יוטה
אכטל יעקב
אכטל (אויסטר) סרל וילדיה
אכטל (אויסטר) משה
אכטל (לברפלד) שינדל וילדיה

לברפלד משה
אכטל טובה
אלתר זאב
אלתר דוד
אלתר צבי
אלתר צביה
אקנר שמואל
אקנר גיטל
אקנר מרדכי
אקנר רבקה מרים
אקנר (פלקמן) שרה
אקנר משה ומשפ.
אקנר (קניג) לאה
אקנר דוד, נפטר תשל״ג
אקסלר אליעזר יוסף
אקסלר פייגה מלכה
אקסלר נוטה
אקסלר פאיע ומשפ.
אקסלר יצחק דוד
אקסלר ניסן
אקסלר (גלייכר) ציפה
אקסלר אסתר
ארטנר לייב
ארטנר (בינשטוק) אטל
ארטנר דב
אמרנט ניסן עוזר
נפטר ג׳ באלול תשל״ה

ב

בוידק צבי
בוידק מלכה
בוידק שבע ומשפ.
בוידק ברוך
בוידק (קרפל) ביילה ובנם
בוידק חיה
בוידק גיטל
בוידק בלומה
בוידק שמעון
בוידק לייב ומשפ.
בוטנר אשי
בוטנר שרה והילדים
בוטוין אברהם
בוטוין סושיה ומשפ.
בוטש משה
בוטש אסתר
בוטש ליביש ומשפ.
בוטש אביש
בוטש ברכה
בוטש הניה
בומבך זאב
בומבך חיה־ליפשה
בומבך דוניה, הניה, מישה
ביבר פרידה בת מאיר
ביין אברהם ואשתו
ביין יעקב
ביין רחל וילדיהם
ביין משה
ביין צירל
ביין זלמן ומשפ.
בינשטוק שלמה
בינשטוק רחל
בינשטוק מרים ומשפ.
בינשטוק אטל ובעלה לייב

בינשטוק טובה ומשפחתה	ברוננגרבר מרים
בינשטוק מאיר	ברינר אליהו־אביגדור
בינשטוק קיילה ובעלה מרדכי צימט	ברינר רחל
בינשטוק יוכבד	ברינר ברינדל ומשפ.
בינשטוק חנה	ברינר משה
בינשטוק שינדל	ברינר רעלקה
וילדיה עמליה ושלום	ברינר יעקב
בלוטרייך (קליינר) דוד	ברינר (זוהמן) ברונקה ומשפ.
בלוטרייך (קליינר) לאה	בריקנר שמואל
בלוטרייך (קליינר) נחמן	בריקנר חיה
בלוטרייך (קליינר) רחל וילדיהם	בריקנר באשיה
בלוטרייך(קליינר) שלום	בריקנר אברהם
בלוטרייך (קליינר) חיה	בריקנר רבקה ומשפ.
בלוטרייך (קליינר) בלומה	בריקנר חיים יצחק
בלוטרייך (קליינר) יהודה	בריקנר ברינדל ומשפ.
בר לייביש	בריקנר שמואל
בר ברינדל	בריקנר אליהו
בר שמעון	בריקנר צבי ומשפ.
בר נפתלי	בריקנר יוסף
בר מרדכי	בריקנר הודל
בר רבקה	ברמק זאב
בר חנה	ברמק צבי־לייב
ברג ראובן	ברמק רוזה
ברג (כץ) גולדה	ברמק משה ואשתו
ברג שלמה	ברנדלשטיין שלמה
ברג פייגה	ברנדלשטיין אטל
ברג אברהם	ברנדלשטיין צבי
ברג מלכה	ברנדלשטיין דז׳ונק
ברג זלמן	ברש משה
ברגר וולה מקופיטשווילה	ברש מלי
ברוננגרבר יעקב מאיר (החזן)	ברש אוסקר
ברוננגרבר סלאווע	

ג

גוטרמן יהודה
גוטרמן בריש
גוטרמן לאה
גוטרמן חיה ובניה
גוטרמן משה
גולד מרדכי
גולד בת שבע
גולד ישראל
גולדשטין יעקב
גולדשטין טובה
גולדשטין גיטל
גייסט יהושע
גייסט בונה
גלבר נתן
גלבר ברינדל
גלבר לוי
גלבר גיטל
גלבר משה
גלבר יעקב
גלבר רבקה ומשפ.
גלבר געציל
גלבר ביילה
גלבר שפרינצה
גלבר בני
גלבר ברל
גלבר רבקה
גלייכר חיים יעקב
גלייכר פיוול
גלייכר נפתלי

גלייכר יהושע, נפטר תשכ"ז
גלייכר יצחק
גלייכר אסתר
גלייכר שמואל ומשפ.
גלייכר צבי
גלייכר ישראל
גלייכר שלמה
גלייכר בשה ומשפ.
גלייכר משה
גלייכר צבי
גלייכר שלמה
גלייכר טובה
גליקר לאה
גליקר מאיר ומשפ.
גליקר שלום
גליקר בן ציון
גרובר רעלי
גרובר מנדל
גרובר צפורה
גרובר מנדל
גרובר שושנה
גרובר אמליה
גרובר יוסף
גרובר פייגה
גרובר וולוול זאב
גרובר שרה ובעלה הפנר
גרובר שושנה ובעלה
גרובר אריה ואשתו בשי
גרובר חיים
גרובר חיים שמואל ליב
גערנר פייוול
גערנר אלקה

גערנר אסתר ומשפ.
גערנר נחום ואשתו
גרובר פנחס
גרובר פריידה ובנותיהם
גרוימן פנחס
גרוימן הודס
גרוימן רייזל
גרוימן מנדל ומשפ.
גרוימן לייב
גרוימן זאב
גרוימן פנחס
גרוימן שפרה
גרוימן משה מנדל ומשפ.
גרוימן מיכאל
גרוימן פרל
גרוימן ניסן
גרטלר שמעלקי
גרטלר יענטי ומשפ.
גרינולד אליהו ואשתו שלומצי
גרינולד מרדכי
גרינולד שושנה וילדיהם
גרינולד ליב ומשפ.
גרינולד קרסל
גרינולד הינדה
גרינולד לאה
גרינולד (קויפמן) שרה של'מצ'ה
גרינולד (קויפמן) אברהם צבי
גרינולד (קויפמן) פיגה ודינה
גרינולד שמחה, צירל,וילדיהם
גרינולד זיסל ומשפ.
גרינר רחל
גרינר מלכה

גרינר עזריאל אשתו וילדיהם
גרינר גיטל
גרינר משה
גרינר צבי
גרינר שמעון
גרינשפן יוסף
גרינשפן גניה

ד

דויטשר ברוך
דויטשר רחל
דויטשר הרץ ומשפ.
דויטשר צבי
דויטשר ביילה ומשפ.
דויטשר יעקב
דויטשר נעכי
דויטשר יעקב
דונר אלכסנדר
דונר אלטע מלכה
דונר יחיאל דב
דונר יוכבד
דונר לוי
דונר מרים
דונר מאיר
דונר שמעלקי
דונר שרה — שלומצי

ה

הפנר רייזל־עטל מבית רוט
הארט משה
הארט מינקה
הארט יצחק
הוכנר אפרים
הוכנר רבקה
הוכנר רוניה
הוכנר שרה
הוכנר רחל
הוכנר עזריאל
הוכנר ציפה
הוכנר מילכה
הוכנר אברהם
האלפערין יהודה־לוי ואשתו
הולצמן צבי
הולצמן שרה
הולצמן יהושע
הולצמן אטל
הורושובסקי ריזל
הלמן יהודה בער
הלמן יוטע

ו

וורצל לייב
וורצל רבקה הני
וורצל שלמה
וורצל רכצ׳י (רחל)
וורצל לאה ומשפ.
וורצל שלום
וורצל אברהם
ווייז רבקה אשת יעקב יוסף
ווייז ישראל
ווייז מלכה
ווייז (מייזליש) אטל וילדיה
ווייז (מייזלש) בצלאל
ווייז דוד
ווייז מינה
ווייז פייגה
ווייז חוה
וינטר מנדל
וינטר איידל טעמי
וינטר יעקב
וינטר הניה
וינר יעקב
וינר רבקה
ויצר שמעון
ויצר פשי
ויצר הניה
ויצר רייזל
וסרמן יהושע אביגדור
וסרמן רחל
וסרמן שרה
וסרמן חוה
וסר אברהם
וסר קריינצ׳י
וסר שמעון
וסר יהודה בער
וסר מנשה
וסר יוסף

וסר שלום
וסר שפרינצה
וסר פאיע
וסר ברכה
וסר אביש
וסר יענטי לאה
וסר מניה
וועקסלר שאול
וועקסלר מאטיל
וועקסלר זיסל ומשפ.
וועקסלר שמאי
וועקסלר סובל
וועקסלער שלמה נפטר בתשל"ג
וועקסלער לייב נפטר בתשל"ה
וועלרשטיין יהושע
וועלרשטיין הניה
וועלרשטיין משה וילדיהם
וועלרשטיין אליהו אביגדור "
וועלרשטיין שמחה "
וועלרשטיין גולדה "
וועלרשטיין מינדל
וועלרשטיין גולדה
וועלרשטיין יהושע
וועלרשטיין הודיה
וועלרשטיין אסתר
וועלרשטיין רחל
וועלרשטיין וועלע
וועלרשטיין פרויטשי
וועלרשטיין אלקה
וועלרשטיין אסתר
ווילר שמואל
וורצר רפאל יוסף

וורצר פאיה
וורצר רבקה ומשפ.
וורצר מנדל ומשפ.

ז

זומרשטיין טבל
זומרשטיין חיה וילדיהם
זוננשיין יהושע
זוננשיין מנדל
זופניק יצחק מאיר
זופניק מרים
זופניק חיים יהושע
זופניק צבי
זופניק אסתר
זיגל יוסף ואשתו
זיגל מירל
זיגל צ'יפה ומשפ.
זיגל ברוך
זיגל פייגה
זיגל מנדל ומשפ.
זיגל יהושע
זיטזמר רחל
זיטזמר הרב פסח ומשפ.
זיטזמר ביילה
זיטזמר בריש
זיטזמר מרדכי
זילבר אברהם
זילבר לאני
זילבר (וילדר) שינדל ומשפ.
זילבר (שפרנסקי) גולדה ומשפ.
זילבר (הירשהורן) מניה ומשפ.

זילבר חיים נפטר 1965
זילבר פנחס
זילבר משה
זילבר זלמן ומשפ.
זילבר יצחק בן אברהם
זילבר יצחק הירש
זילברמן יצחק
זילברמן רחל
זילברמן שמואל
זילברמן סימה
זילברמן נחמן
זילברמן פתחיהו
זילברמן צבי, נפטר תש״ל
זילברמן רוזה
זילברמן בינוש
זילברמן בנימין
זליג צבי
זליג רבקה
זליג מינדל
זליג אסתר
זליג דב
זליג טובה מבית גליכר
זליג משה ליב
זליג יוזפסברג יעקב יקותיאל

ט

טויבש שבח אלתר
טויבש צירל
טויבש מרים
טויבש (שפירא) שרה ובעלה
אליעזר שפירא
טויבש אסתר ומשפ.
טויבש אלכסנדר סנדר
טהלר פתחיהו
טהלר הודל ומשפ.
טהלר שמואל
טייטלבוים אליהו ואשתו
טנצר שינדל
טנצר משה
טשופ יעקב
טשופ פייגה
טשופ דב (בער) ומשפ.
טשופ חונה
טשופ אטל

כ

כץ אהרון
כץ שרה
כץ בלומה
כץ יעקב
כץ יוסף (מזכיר העיר)
כץ ברוניסלבה
כץ קרול
כץ (טבק) דז׳ינקה ובעלה
כץ הלה
כץ (טייך) מלכה ובעלה מיכל
כץ נח
כץ יוסף
כץ יהושע
כץ בילה

כץ פרץ
כץ בילה
כץ יהושע ומשפ.
כץ מרדכי אליהו
כץ רחל
כץ צפורה ומשפ.
כץ שמעון
כץ רחל
כץ סאלה ומשפ.
כץ דז'וני (זיסל)
כץ שמואל ליב
כץ אסתר
כץ עזריאל ומשפ.
כץ יהושע ואשתו הלה

ל

ליכטר יצחק
ליכטער טובה
לב שבע
לובין משה
לובין יעקב
לובין צבי
לובין חנה
לויטנשלגר וואַלקי
לויטנשלגר רחל
לויטנשלגר באשי
לויטנשלגר פייגה
לויטנשלגר חיה שרה
לויטנשלגר יעקב
לויטנשלגר אליהו ליב
לויטנשלגר צירל

לויטנשלגר (רייטר) אהרן
לויטנשלגר (רייטר) הניה
לויטנשלגר (רייטר) סוניה
לויטנשלגר (רייטר) ליב
לויטנשלגר (ניטהלר) זיידל
לויטנשלגר (ניטהלר) אטל
לויטנשלגר (נויטהלר) רעניה
לויטרפכט שמואל ליב
לויטרפכט רבקה
לוינשטיין ד"ר עו"ד
ליברמן צבי דוד
ליברמן רחל
ליברמן רבקה מרים
ליברמן יהושע ומשפ.
ליברמן יוטה
ליברמן ברוך
ליברמן בצלאל
ליברמן בצלאל
ליברמן יוסף
ליברמן חיים אברהם
ליברמן מרים
משפ. ליברמן מקופיטשווילה
ליכטר ריילע
ליימזידער לייב
ליימזידער זלדה ברינה
לינדווירם צבי
לינדווירם חיה צירל
לם צירל
לם בצלאל ומשפ.
לם טובה
לם משה
לם הינדה

לנגובר ישראל וולף
לנגובר גיטשי לאה
לנגובר דוד
לנגובר הניה
לנגובר צבי
לנדאו זליג
לנדאו דוד
לנדאו אסתר ובנותיה
לרנר שאול
לרנר שבע וילדיהם

מ

מאן איזיק
מאן שרה
מאן יעקב
מאן הינדה
מאן ברוך
מאן מאיר
מאן יוסף בישקה
מאן פרל
מאן פייגה
מאן סושי
מאן יוטה ומשפחתה
מאן יונה
מאן רבקה
מאן מרדכי ורעיתו
מאן יעקב

מאן צבי
מאן שלמה
מאן הניה ומשפ.
מאן דוד
מאן רוזה
מאן מנדל
מאן ליזר
מאן שמעון
מויטנר לאה
מויטנר חיים
מויטנר שמואל
מאננר יוסף ד"ר עו"ד
מונד אהרן
מונד אסתר הודל
מונד דינה
מונד יחיאל
מונד יוטה וילדיהם
מונד רחל (רוחצ'י),
נפטרה תשל"א — 1971
מושקוביץ יעקב
מושקוביץ ליב
מושקוביץ רבקה
מושקוביץ שפרה
מושקוביץ באשי
מושקוביץ מלכה
מייזלש אהרן שו"ב
מייזלש מלכה
מייזלש הרב שמואל ומשפ.
מייזלש אלקה
מייזלש שרה
מייזלש יוסף
מייזלש ליב

מ

מייזלש (מינץ) שבע
מייזלש משה ומשפ.
מינץ יעקב ומשפ.
מינץ חיה
מנדל שמעון מבוינץ
מנדל ליזר מבוינץ
מנדל פייוול מבוינץ
מנדלברוט יוכבד, בעלה, ובתם
מנדלקורן יעקב ומשפ.
מנדלקורן יחזקאל ומשפ.
מנדלקורן דוד
מנדלקורן מרדכי
מנדלקורן שרה
מנדלקורן שמחה ומשפ.
מנדלקורן אסתר ומשפ.
מנדלקורן (מנקס) חנה וילדיה
מנדלקורן (מנקס) אליעזר
מנדלקורן מלכה
מנדלקורן הינדה
מנדלקורן שלמה
מנדלקורן צפורה
מנדלקורן הניה ומשפ.
מנדלקורן חנה ומשפ.
מנדלקורן שמחה
מנש יצחק, נפטר 1973
מהר משה
מהר שבע והילדים
מרגלית עזריאל ומשפ.
מרגלית (גוטליב) מלכה ומשפ.
מרגלית (גרינולד) יהודית ומשפ.
מרגלית (גרינולד) מרים ובעלה

נ

נאטער נח ואשתו
נאטער יצחק
נאטער אברהם
נאטער רבקה
נאטער משה
נייטהלר גולדה
נייטהלר צבי דוד
נייטהלר יעקב והילדים
נייטהלר שמואל
נייטהלר ליב
נייטהלר מאיר
נייטהלר חנה
נייטהלר ישעיהו
נייטהלר דוד
נייטהלר נוטה
נייטהלר מונש ואשתו
נייטהלר גיטל
נייטהלר רבקה
נייטהלר יוטה
נייטהלר שמואל
נייטהלר לייב
נייטהלר מאיר
נייטהלר חנה
נייטהלר ישעיהו
נייטהלר יונה
נייטהלר זאב
נייטהלר מלכה
נייטהלר חנה

נייטהלר שינדל
נייטהלר חיה
נייטהלר פרידה
נס משה
נס צפורה
נס מרדכי
נס יחזקאל
נס שרה
נס שלמה
נס חנה בת צבי
נס צבי, נפטר 1965

ס

סובול יהודה
סובול אסתר
סובול שרה
סובול יוסף
סובול אלעזר
סובול דינה
סילבר דוד
סילבר יהודית
ספיר דוד
ספיר ברינדל
ספיר רחל

ע

עטינגר זלאטע
עטינגר מיכל
עטינגר חיה
עטינגר יחיאל
עלעפנט יוסף
עלעפנט חיה
עלעפנט ישראל
עלעפנט יצחק
ענטענברג מרים
עסיג מרקלניץ

פ

פאליק משה
פאליק דב ומשפ.
פאליק צבי ומשפ.
פיש אברהם
פיש בינטשי
פיש צבי ומשפ.
פיש אנשל ומשפ.
פיש הודל ומשפ.
פיש חיה ומשפ.
פיש יעקב ומשפ.
פיש דבורה ומשפ.
פיש ליפא
פיש צבי
פיש שינדל
פיש (רוט) אסתר
פיש (רוט) זינדל
פיש אבין חיה ובעלה קובה

פיש איידלר נחה וילדיהם
פיש איידלר שמאי
פיש אביגדור ומשפ.
פיש (הורושובסקי) פסיה ומשפ.
פיש (שפריצר) לאה
פיש (שפריצר) יוסף
פיש (רוט) יצחק
פיש (רוט) רינה
פיש בן ציון
פוקרד אהרן משה
פוקרד חיה רחל
פוקרד זאב
פוקרד צ׳יפה
פוקרד אסתר
פוקרד שמעון
פוקרד זלמן, נפטר 1951
פוקרד יחזקאל ומשפ.
פוקרד שרה ובתם בילה
פוקס ברינדל
פוקס יעקב
פייערברג צבי
פייערברג יענטי
פייערברג אליעזר
פייערברג יחיאל
פייערשטיין (וורם) דבורה
פייערשטיין משה
פייערשטיין שלום
פייערשטיין צ׳יפה
פלזנר חיים
פלזנר דבורה
פלזנר צבי
פלץ אליהו

פלץ (אוסטר) גיטל
פלשנר שמואל
פלשנר מרים
פלשנר פיגה
פרובלר ומשפ. מ׳לובלי
פרוסטיק חוה
פרוסטיק למל ומשפ.
פרידמן פנחס (פינטשי)
פרידמן פרידה רבקה
פרידמן דב (בריש)
פרידמן ליפא
פרידמן אפרים
פרידמן שמחה
פרידמן (מנדלקורן) אטל
פרידמן (מנדלקורן) אברהם
פרייער אריה
פרייער בן ציון
פרייער מתתיהו ומשפ.
פרלמוטר הירש־מנדל ומשפ.

צ

צימעט מרדכי
צימעט — בינשטוק — קיילע
ציגמן צבי
ציגמן באבצ׳י
ציגמן שפרה
ציגמן רחל
ציגמן שרה
ציגמן (חתנו) בן ציון שו״ב

צ

צימעט צבי
צימעט זלאטה
צימעט הינדה
צימעט גולדה
צימעט גיטל
צימעט שמעלקי
צימרמן ליזר
צימרמן גיטל
צינקר מינדל
צינקר גיטל
צינקר ברכה
צינקר נתן

ק

קאן רחל
קאן הינדה
קאן אסתר
קאן טובה
קאן הינדה
קאן זלמן
קאן שמואל יצחק
קאן רוניה
קאן דב
קאן פייגה
קאן שמעון וילדיהם
קאן בן־זאב
קאן צבי
קאן צבי ליב
קאן ברינדל
קאן שמואל יצחק
קאן ישעיהו
קאן אבא ומשפ.
קאן אליהו
קאן קיילה
קאן שלמה
קאן רבקה
קאן משה
קאן ישעיהו
קאן הינך
קאן יוסף
קאננר יענטי
קאננר בנימין
קאננר אמליה
קוהל אברהם
קוהל חנה
קויפמן עקיבא ומשפ.
קויפמן ישראל ומשפ.
קאופר הרץ ומשפ.
קאופר רוזה
קאופר יצחק
קאופר שלמה
קופרמן אשר
קופרמן פייגה
קופרמן (ברגמן) ניושה
קופרמן (ברגמן) מרדכי
קופרמן פינוש
קופרמן מניה
קופרמן לוסיה
קורן אנשל
קורן מרים
קורן רבקה

קורן חוה
קיסטר שאול
קיסטר מנדל ומשפ.
קיסטר נעכי
קלוגהופט מרדכי
קלוגהופט חנה
קלוגהופט ישכר דב
קלאם נתן
קלאם יעקב
קלאם יצחק
קלאם פלה
קלינגר מנדל
קלינגר ביילה ובנותם
קלינגר יחיאל
קלינגר איטשלה ואשתו
קלינגר משה ומשפ.
קלינגר ווילה (זאב)
קסנר יוסף
קסנר רחל (רכטשי)
קסנר חיה
קסנר (חתנם) יעקב
קסנר טובה
קסנר פייגה
קסנר סימה
קסנר אברהם אליהו
קסנר מרים
קסנר מלכה
קסנר אהרן
קראוס אליעזר
קראוס צבי
קראוס לוי
קרבס יהושע
קרבס שרה הניה ומשפ.
קרג זאב ומשפ.
קרג פישל
קרג זלמן
קרג צבי
קרג יצחק
קרם אנשל
קרם חיה
קרם רבקה
קרם לוי
קרמניצר נחמן מ׳קופוטשווילה
קרפל יוסף
קרפל גיטל
קרמניצר ומשפחתו
קרמניצר מ׳רקליניעץ

ר

רוט דוד
רוט אטל
רוט דב ברל
רוט מיכל (מכטשי)
רוט יחיאל מיכל
רוט פייגה
רוט צבי
רוט ביילה
רוט יוסף
רוט חיה
רוט שלמה
רוט רייזל
רוט צבי
רוט חיה

ר

רוט יוסף
רוט מרים
רוט דבורה
רוט מאיר
רוט לאה
רוט (ביבר) פרידה
רוט דוד
רוט מרים ומשפ.
רוט צבי
רוט מלכה חיה
רוט יצחק
רוט ליביש
רוט שלום
רוט מאיר
רוט שמעון
רוזנגרטן אברהם
רוזנגרטן הירש, נפטר תשכ"ה
רוזנגרטן חיה
רוזנגרטן צילה
רוזנגרטן לאה
רוזנגרטן דניאל
רוזנגרטן שינדל
רוזנגרטן פרץ
רוזנגרטן בעני
רוזנברג אשר משה
רוזנברג קיילה
רוזנבליט ראובן
רוזנבליט לואיזה אמליה
רוזנבליט יחיאל חיים
הרב רוזן אריה ואשתו שרה

רוזן אליהו הרב
רוזן שבע
רוזן אסתר
רוזן פיגה
רייזר יוטה
רייזר רוני
רייזר יצחק
רייזר ישראל
רייזר אריה
רייזר שלום
רייזר חיה צירל
רייזר שיינדל
רייטר מנדל
רייטר אסתר מלכה
רייטר יצחק וילדיהם
רייטר יענטי וילדיהם
רייטר לאה (בעלה) יצחק ובנם צבי
רייטר סושיה ובתה חנה
ריכטר יוסף
ריכטר מלכה
ריכטר יוסף
ריכטר יצחק
רייכנשטיין הענך
רייכנשטיין יענטי
רייכנשטיין יוטה
רייכנשטיין רצי מירל
רייכנשטיין הינדה
רייכנשטיין זלמן לייב
רייכנשטיין שבע
רייכנשטיין הודל ומשפ.
רייכנשטיין אליהו אביגדור ומשפ.
רייכנשטיין דניאל ומשפ.

ר

ריימן פישל
ריימן חיה
ריימן דב ומשפ.
ריימן ישראל ומשפ.
ריימן צבי
ריימן משה
ריימן אריה
ריימן מלכה
ריימן נתן ומשפ.
ריימן וולף ומשפחתו
ריימן שמואל
ריימן יצחק
ריימן הירש
ריימן ירחמיאל ומשפחתו
ריימן מרדכי
ריימן זלאטי
ריימן משה יעקב
ריימן מרגולה
ריימן שרה
ריימן חנה
ריימן אברהם
ריימן צבי
ריימן מרדכי ומשפ.
ריימן יצחק
ריימן הודל
רעדלר משה
רעדלר גיטל
רעדלר צבי
רעדלר שמעון
רימר יעקב
רימר חנה
רימר צבי
רימר דב
רימר ישעיהו
רימר יוסף
רימר נעכי
רענער שמעון
רענער ברײנה

ש

שומר יצחק
שומר גיטל
שומר שרה
שומר פיגה
שומר יוסף
שומר אהרן ומשפ.
שוסטר משה
שוסטר לייביש
שוסטר צבי
שוסטר רעכיל
שוסטר חנה
שוסטר שלמה
שוסטר רבקה
שוסטר פרץ
שוסטר גיטל
שוסטר יעקב
שוסטר מאיר
שוסטר רייזל
שוסטר אסתר
שוסטר מלי
שוסטר יצחק

שווערד איכל
שווערד יעקב
שווערד בילה
שווערד יצחק
שורצולד פרידה
שטגר לוי
שטגר ברינטשי
שטגר צבי
שטגר ביילה
שטגר לאה
שטגר משה
שטגר שמואל
שטגר גיטל
שטגר משה
שטגר מלכה
שטגר יוסף
שטגר רייזל
שטגר צבי
שטגר הניה
שטגר יוסף
שטגר לוסיה
שטגר בלומה ובנה יוסף
שטגר (שפירא) שרה
שטגר (שפירא) זלמן
שטגר (חיות) גיטל ובעלה נתן
שטגר מלכה
שטורך איזק
שטורך טובה
שטורך בצלאל
שטנר פסיה
שטנר יוסף
שטינברג מלכה
שטינברג ישראל
שטינברג מרדכי
שטיקלר מלכה
שטיקלר זאב
שטיקלר אברהם
שטרייטפלד ישראל
שטרייטפלד שמואל
שטרייטפלד משה
שטרייטפלד אשר
שטרקמן משה, נפטר תשל"ה
שיינפלד אביש
שינפלד שרה רבקה
שינפלד יצחק
שינפלד פניה
שיפנבויר צבי דוד
שיפנבויר פרל
שיפנבויר פייגה ומשפ.
שיפנבויר הודל
שיפנבויר יהודית
שיפנבויר אורי
שיפנבויר שינדיל
שיפנבויר חיה
שיפנבויר חנה
שיפנבויר חנה יוט ה
שיפנבויר מלה ומשפ.
שלגר סופיה
שלגר דב
שלגר סימה
שמיד נפתלי
שפיגל צביה
שפיגל ווילעק
שפיז צבי
שפיז חיה
שפיז (מונד) מרים

שפיז אהרון
שפיז ברינדל
שפיז שמחה
שפיז חנה ובנותיהם
שפיז צבי
שפיז נוטה
שפיז ישראל
שפינדל ישראל
שפינדל סושע רחל
שפירא זלמן
שפירא שר ה
שפירא אליעזר
שפירא מרים
שפירא שבע
שפירא חיים יהושע
שפירא (מ׳בית ווייז) רצי
שפירא ישראל יוסף
שפירא שינדל
שפירא בלומה
שפירא יעקב
שפירא מלכה
שפצנר נחמן
שפצנר זיסל וילדיהם
שפרנסקי יהושע

שפרנסקי שרה וילדיהם
שפריצר שמעון
שפריצר אייזיק
שפריצר סימה
שפריצר יוסף ומשפ
שפריצר יעקב
שפריצר פרל
שפריצר שרה
שפריצר מאיר
שרגל יהושע
שרגל משה ומשפ.
שרגל מנדל ומשפ.
שרגל יוסף
שרגל אסתר רבקה וילדיהם

ת

תאומים לוי
תאומים יענטי
תאומים אברהם
תאומים ברינדל
תאומים מרים רבקה

תוכן עניינים

בית־אבא

מפלגות, מוסדות ואירגונים

נזכור ולא נשכח

שואה וחורבן

דפי הנצחה

HOLOCAUST AND DESTRUCTION

MEMORIAL PAGES

POLITICAL PARTIES, INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS

WE SHALL REMEMBER AND NOT FORGET

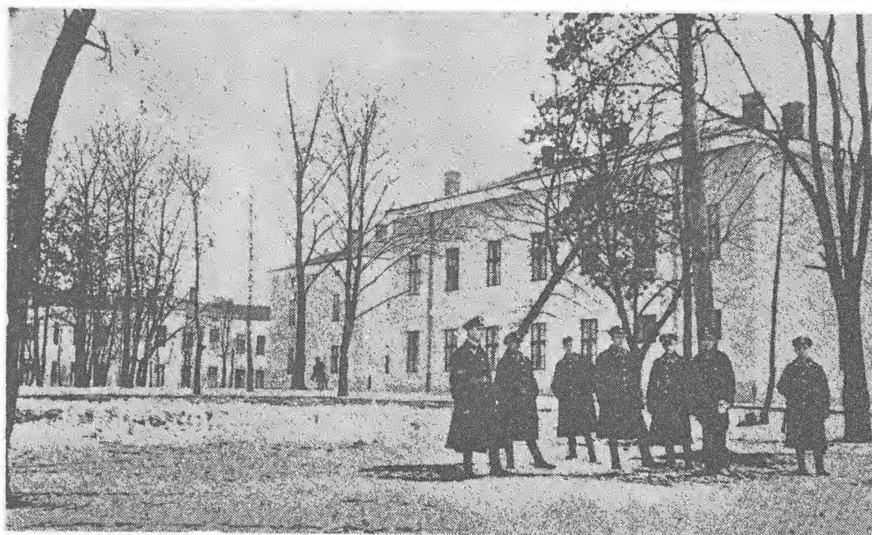
TABLE OF CONTENTS

HEBREW AND YIDDISH SECTION

OUR FATHERS' HOUSE

TABLE OF CONTENTS

ENGLISH SECTION

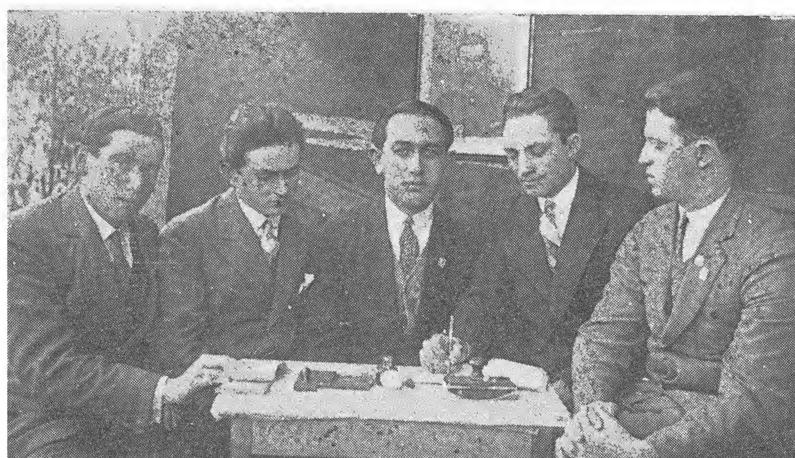
בית־ספר לשוטרים במוסטי
The Police School in Mosty

קסרקטין במוסטי
Barracks in Mosty

הסתדרות הנוער „גורדוניה" במוסטי
The Gordonia Youth Organization in Mosty

ועד „התאחדות" דן בבחירות לקונגרס הציוני ה־18
מימין לשמאל: חיים רוט, אברהם אקנר, שלמה וקסלר ז"ל, יהושע גלייכר ז"ל, מיכאל ינאי

The Council of Hitachdut discuss the elections to the 18th Zionist Congress.
From left to right: Michael Yanay, Yehoshua Gleicher, Shlomo Wexler ז"ל
Avraham Ackner, Hayim Roth

Cong. Gross-Moster Kranken Unt. Verein

זעהר געעהרטער ברודער!

איהר זענט אויפגעפאָדערט זיך צו בעטייליגען אין א **ספעשעל דזשענעראל מיטינג**, וועל־כער וועט פאָרקומען

שבת, דעם 22טען דעצעמבער, 1928

אַכט אזייגער אין אָווענט

אין אונזער מיטינג לאָקאל, **96 קלינטאן סטריט**, רום 9.

צוועק: 1) **צווייטע איינצאהלונג.**

2) ביים לעצטען מיטינג איז ווידער אויפגעהויבען געוואָרען די פראגע וועגען אונזער אנטייל אינ'ם **מעות חטים-פאָנד** פאר דער אלטער היים. עס איז וועגען דעם ענין פיל דעבאטירט געוואָרען און אזוי ווי עס האנדעלט זיך וועגען א **טעקס**, איז באשלאָסען געוואָרען צו רופען דעם היינטיגען ספעעשל דזשענעראל מיטינג, כדי אלע ברידער זאָלען קענען זאָגען זייער מיינונג וועגען דער דאָזיגער פראגע און ניט האָבען קיין טענות שפעטער, ווען זיי וועלען זיך מוזען אונטערוואַרפען דעם באשלוס פון דער פעראיין.

3) **אַנדערע וויכטיגע פראגען.**

האָפענדיג אז איטליכער פון אייך ברודער וועט ניט פארפעהלען זיך צו בעטייליגען אין היינ־טיגען מיטינג, פארבלייבען מיר

מיט ברודער גרוס,

משה שוסטער, וויים פרעזידענט **יהושע גייסט**, פרעזידענט

ישראל שטארקמאן, סעקרעטער, 270 דעלענסי סטריט, ניו יארק.

Ebert's Press, Inc., Union Printing, 93 Attorney St., N. Y. C

פניה ליוצאי מוסטי באמריקה לתרום למעות־חטין עבור עניי מוסטי בשנת 1928

An appeal to the Mosty emigres in America to contribute "Me'ot Hittin" for holiday food for the poor of Mosty in 1928.

First Gross-Moster Ladies Society

ערשטע גראָס-מאָסטער פרויען פעראיין.

קומט באגריסען אייער נאָמען אויפ'ן טשארטער!

א פייערליכע פערזאמלונג היינטיגען דינסטאג אָוענד. — די ארבעט צום באָל האָט זיך שוין אָנגעפאנגען. — די גרויסע בעדייטונג פון היינטיגען מי־טינג. — נאָך דער טשארטער-פייערונג וועט פארקומען א פאַרטי.

זעהר געעהרטע שוועסטער!

איהר זענט העפליך איינגעלאדען צו א פייערליכער **מאַסען-פערזאמלונג**, וואָס וועט פארקומען **דינסטאג, דעם 20טען נאָוועמבער**, 1928, **8 אזייגער אין אָוענד**, אין אונזער מיטינג לאָקאל, **96 קלינטאָן סטריט, ניו יארק, רום 8.**

ביים היינטיגען מיטינג וועט אויפגעהאנגען ווערען דער **פעראיינס-טשארטער, אויף וועלכען עס זענען פארשריבען די נעמען פון אַלע שוועסטער** פון דער ערשטער גראָסמאָסטער ליידיס סאָסייטי. אויך **אייער נאָמען געפינט זיך אויפ'ן טשארטער** און האָפענטליך וועט איהר קומען גראטולירען זיך אליין און די אנדערע שוועסטער.

דאָס איז די אורזאכע וואס דער היינטיגער מיטינג וועט טראָגען א פייערליכען כאראקטער. א סך לאנדסלייט און געסט וועלען אנוועזענד זיין און פראָמינענטע רעדנער וועלען אדרעסירען די פערזאמלונג. עס וועט זיין איינער פון די אינטערעסאַנטסטע מיטינגען וואס איהר האָט ווען עס איז בייגעוואוינט.

די ארבייט פאר'ן ערפאָלג פון אונזער באָל, וועלכער וועט פאָרקומען דעם 5טען יאנואר, 1929, האָט זיך שוין אָנגעפאנגען. די מערסטע שוועסטער האָבען שוין גענומען טיקעטס פאר זיך, זייערע פריינד און בעקאנטע. **עס איז דאָס ערשטע מאָל אין דער געשיכטע פון אונזערע לאנדסלייט, אַז מיר געהען האָבען אַזאַ אונטערנעמונג, דעריבער איז אונזער אלעמענס פליכט צו ווייזען, אז דער גוטער נאָמען פון די גראָסמאָסטער פרויען און פון אונזער ליידיס-סאָ-סייטי — איז אַ כשר פארדינטער.** עס זאָלען געשטארקט ווערען די הענט פון די יעניגע, וואס ארבייטען פאר אלע וויכטיגע און הייליגע צוועקען.

ביים היינטיגען מיטינג וועט אויך פארקומען **שטרייך-אבענד.** אלע שוועסטער וואס דארפען בעצאָהלען זייערע בייטרעגע, זיינען געבעטען דאָס צו טהאָן.

נאָך דעם מיטינג וועלען אלע אנוועזענדע זיך משמח זיין ביי געדעקטע טישען לכבוד דעם טשארטער און צוליב דער צוגרייטונגס-ארבעט צום באָל.

האָפענדיג צו זעהן אייך ביים היינטיגען מיטינג וואו איהר וועט זיך זיכער פערשאפען פול פארגעניגען און פרייד, — פערבלייבען מיר,

מיט שוועסטער-גרוס,

יעקב קליין פרעזידענט **שבע שטארקמאַן**, סעקרעטער.

כרזה מטעם הסתדרות נשי מוסטי באמריקה להרים תרומות למען נצרכי עיר מולדתן
A proclamation of the First Gross-Moster Ladies Society in the United States, asking contributions for the needy of their home town

קאנג. גראַסס מאָסטער קר. א. פ.

פאללער רעפּאָרט פאַן דער מעות חיטים קאמיטע

פון יאהר 1928

קאמיטע:
אברהם קופּערשמיט
חיים יצחק לוטענשלעגער
נחמן מאנן
יהושע נייכט
יהושע מעללער

קאמיטע:
שמעון בריקנער, פרעזידענט
לייזער לוטערפאכט, טשערמאן
מאיר בארג, קעשיער

קאמיטע
חיים בארג
משה שטארקמאן
שמואל שטיינבערג
דוד לעמעל
בעני מעללער

האלפערן יחיאל	$ 35.00
קופּפערשמיט אברהם	25.00
רעננער לייביש	25.00
שאפּירא כעם	25.00
נערנער שבתי	20.00
לוטערפאכט לייזער	20.00
געמעל דניאל	20.00
פארנעס הירש	20.00
בארג מאיר	15.00
גראססמאן מאקס	15.00
גרובער הירש לייב	15.00
שפינער משה לייב	15.00
טעאטער טיקעטס דורך טשערמאן לייזער לוטערפאכט	13.50
קארעקטעס ביי שמעלען אין שטיין פון פעל פארנעס	11.50
אויסטער ישראל	10.00
בריקנער שמעון, פרעז.	10.00
בינגענפעלד אברהם	10.00
נאסעסמאן ד.	10.00
העלד ראזע, בת יהושע זילבער	10.00
ווינטער יהודא	10.00
וועלערשטיין יהושע	10.00
מעלער מאיר	10.00
לעצטער משארלס	10.00
מענדעלזאהן ה. התן ל. רענער	10.00
נייבערג הערדי	10.00
ערעפאנד ישראל בן מרדכי יוחנן	10.00
צינקער מרדכי	10.00
קליין משה	10.00
ראטה שמחה	10.00
שווארץ אברהם	10.00
גייסט יהושע	9.00
מאן פריץ	8.00
אדלער אהרון	5.00
אדלער יוסף	5.00
בארג חיים	5.00
בוכבערג דר. מ.	5.00
בלויפארב פייוויש	5.00
בריקנער מענדעל בן אברהם	5.00
בריקנער משה בן מענל	5.00
בריקנער משה בן צבי	5.00
גינזבערג לייב	5.00
געלבער שלום בן חיים וואלף	5.00
גרובער מענדעל	5.00
גרינבערג הערדי	5.00
גרינבערג מרדכי	5.00
האבער אברהם	5.00
האבער זיינוועל	5.00
הופנער הערדי	5.00
הירש הערדי	5.00
הירש מעכטשטע	5.00
הירש שלמה	5.00
העלד משה	5.00
וועבער איזידאר	5.00
זייבער נחם	5.00
זעבער משה	5.00
מאלער הערמאן	5.00
מעלער בעני	5.00
מייזעלאייבער אברהם	5.00
כץ מתתיהו	5.00
ליטענשלעגער חיים יצחק	5.00
לייטערפאכט לואי	5.00
לידער איזיק	5.00
לייכזידער ארון זעליג	5.00
לעווענקראב מ.	5.00
לעמעל מאיטעל	5.00
מאנדעל יהודא	5.00
מארגאליס א.	5.00
מארפעלד יהושע	5.00

מינץ לואי	5.00
מאר זלמן	5.00
מייזעלס שמואל	5.00
כאלדעסטער הירש	5.00
מטריער שמואל	5.00
מידער משה מענדעל	5.00
מידער קלמן בן זאב	5.00
ערעפאנד יוסף	5.00
ערעפאנד ישראל בן בעריל לייב	5.00
ערעפאנד מרדכי	5.00
עפשטיין, האריפער	5.00
פאקארס הערי	5.00
פרנק אירווינג	5.00
פאגעל יוסף	5.00
פיש הירש לייב	5.00
פרענקעל אנשעל	5.00
צוקער הערמי	5.00
כאהן שמואל נתן	5.00
קליין יעקב	5.00
קליין לאיב	5.00
קליין מאיר בן יעקב	5.00
קליין מאיר בן שמחה	5.00
קליינשפיז הירש לייזער	5.00
קריינשפיז יוסף	5.00
קעבים אירווינג	5.00
ראזענגארטען הירש	5.00
ראטה גרשון	5.00
ראטה ראובן	5.00
ראטבארד משה יצחק	5.00
ריימאן אפרים	5.00
ריימאן הערי	5.00
ריימאן יוסף	5.00
ריימאן שמואל	5.00
ריימאן שמעון בן אשר	5.00
ריימאן שמעון בן שלמה	5.00
רענער הירש	5.00
שיסטער משה	5.00
שטאנגער יאכטשע	5.00
שטארקמאן ישראל	5.00
שטארקמאן משה	5.00
שטיינבערג שמואל	5.00
שטערער ישראל	5.00
שטערער לייביש	5.00
שטערער שלום	5.00
שפינגער יוסף וואלף	5.00
שפינגער יעקב	5.00
שפערבער מענדעל	5.00
נערישטעל נפתלי	4.00
זעליגמאן משה	4.00
אדלער מאיר	3.00
בליצער וויליע	3.00
ברוין בעני	3.00
בריקנער יעקב	3.00
בריקנער מיכל	3.00
נאטעסמאן מאיר	3.00
נערישטעל יעקב	3.00
גרובער יעקב	3.00
גרובער ישראל	3.00
גרימאן שמואל נתן	3.00
דאבער יוסף	3.00
דאבערקארן שבתי	3.00
דאבנער אלי	3.00
העלער נייטען	3.00
הערזיב בעם	3.00
הערזיב שרה	3.00
הערצשטיין דר.	3.00
וויבער כעם	3.00
ווערנער מרדכי	3.00
וואנענשיין מרדכי	3.00
זילבער דוד הירש	3.00

ווגנער טויבע	3.00
זעבדער כעם	3.00
טאייבע וויליאם	3.00
מעלער יהושע	3.00
משאקאווסקי שמחה	3.00
לייטענשלעגער מאקס	3.00
לוטערפאכט זלמן	3.00
לוטערפאכט שמחה	3.00
לאווענשטיין אלפרעד	3.00
לייכזידער אברהם הירש	3.00
לעמעל דוד	3.00
לעמעל פנחס	3.00
מאלאמער יוסף שמחה	3.00
מאן נחמן	3.00
מאן בעני	3.00
מאנדעל אפרים הירש	3.00
מארפעלד איבעל	3.00
מייער לייב	3.00
נעטעל מאיר שמואל	3.00
כטריער אברהם	3.00
כטריער אפרים	3.00
כטריער לייב	3.00
כטריער שמעון, קאנצלער	3.00
כידער קלמן	3.00
כידער שלמה	3.00
כינעל אייזיק	3.00
כיילער כעם	3.00
עטינגער מרדכי	3.00
ערעפאנד חנה, אשת מרדכי	3.00
פערדמאן ביימען	3.00
כפירא זיגמונד	3.00
ערעפאנד יהודא	[illegible]
ערעפאנד יהושע בן מרדכי	3.00
ערעפאנד יוסף בן מרדכי	3.00
פאפאוויטש יהושע	3.00
פיש כעם	3.00
כאהן חיים אברהם	3.00
כאדאן לייב	3.00
קאנאוויטש וויליאם	3.00
קאנער צבי	3.00
קייזער יצחק	3.00
קעלער בעריל	3.00
ראזענגארטען משה	3.00
ראזענפארב טויבה	3.00
ראטבארד פייוויש	3.00
רובין מאיר	3.00
ריימאן אבא	3.00
רענער יעקב	3.00
שאפירא בעני	3.00
שובער משה בן יעקב	3.00
שטאנגער יוסף	3.00
שטייגער פייוויש	3.00
שניפער מענדעל	3.00
בריקנער יונה	2.00
דאראוויטש יצחק	2.00
הערשענפעלד הערי	2.00
ווידער משה	2.00
לייכזידער יעקב יואל	2.00
לעמעל יאיר	2.00
פאגענבערג יעטע	2.00
שיינפעלד מאיר	2.00
שנעק הערי	2.00
הירשענפעלד לואיס	1.00
ראמם שמואל	1.00
מינטץ לאה	1.00
מלכה בת אהרן זעליג	1.00
שוימצער אברהם	1.00
קאלעקטעד	$1,120.00

זעהר געעהרטע לאנדסלייט און פריינד!

די מעות חיטים קאמיטע געפינט פאר נויטיג אויסצודריקען איהר הארציגסטען דאנק צו אלעמען, פאר דער פיינער אויפנאהמע און פאר אייערע ברייטהערציגע ביישטייערונגען צו אונזער הייליגען פאנד, וואס האט פארזארגט אייך פסח 162 פאמיליעס אין אונזער אלטער היים — **מאסט**.

פאר יעדען בענט וואס איהר האט געגעבען, זאל אייך גאט בענטשען מיט מיליאנען דאלערס. מיר ווינשען אייך, אז איהר זאלט שטענדיג געזונט זיין צוזאמען מיט אייערע פאמיליע און תמיד מיטהעלפען צו אלע וואוילטעטיגע צוועקען.

דאס קאמיטע

די סאסייעטי אלס א גאנצע ווינשט אייך אייך דאס זעלבע.

שמעון בריקנער, פרעזידענט

רשימת התורמים למגבית מעות־חטין בשנת 1928

List of Contributors to the "Me'ot Hittin" Appeal in 1928

אונזער ערשטער באַל

פון בלענטש ראָזענפארב

הערט נאָר אוים, שוועסטער און פריינדע, וואס איך וויל אייך זאָגען:
אַ גרויסער יום-טוב געהט דאָ זיין — איהר וועט א הנאה האָבען!
שוין לאנג ווארט איהר, שוועסטער, אויף אזא געלעגענהייט;
איצטער, ליבע לאנדספרויען, איז געקומען די צייט!
קיין געלד פון אייך, גאָט באהיט, פארלאנגט קיינער ניט,
נאָר אביסעל מיה — און ארבייטען העלפט מיט.
בעשרייבען וועל איך אייך מיין גוטען פלאן,
כ'האָף אז יעדער פון אייך וועט זיך עס נעמען אין קאָפּ אריין.
די ערשטע גראָס-מאָסטער סאָסייטי לויפען א באַל,
מען האָט מיט מזל שוין גענומען א פראכטפאָלע האָל.
דעם 5טען יאנואר, 1929, וועט די שמחה זיין,
אלע שוועסטער, ברידער און פריינדע, וועלען האָפענטליך גיין.
דארום בעטען מיר אייך שוועסטער צו דער ארבעט זיך נעמען,
אז דער באַל, דער דאָזיגער זאל איבעראל שם'ען (שעמען).
פריינדע און בעקאנטע האָט פון אייך א יעדער איינער,
איין טיקעט צו אונזער באַל וועט ניט אָפּזאָגען קיינער.
לאָמיר האָפען אז איהר אלע וועט טאָן אייער בעסט,
אַז דער באַל פון די גראָסמאָסטער לײדים זאָל זיין א סוקסעס.

This poem was written by our honorable sister and co-worker
Mrs. BLANCHE ROSENFARB.

שיר זה, פרי עטה של בלנש רוזנפרב הוקרא במסיבה של יוצאי עירנו באמריקה לאיסוף מעות-חטין בשנת 1929

This poem, written by Blanche Rosenfarb, was recited at the affair given by the Gross-Moster Society to collect "Me'ot Hittin" in 1929

Cong. Gross-Moster Kranken Unt. Verein

בעזהשי״ת

אל תאמר לרעיך לך ושוב
ומחר אתן ויש אתך.
(משלי ג, כח)

רעבים גם צמאים
נפשם בהם תתעטף.
(תהלים קז, ה׳)

העלפט אונזערע ארימע ברידער אויף פסח!

אויפרוף פון דער גראס־מאסטער מעות חטים קאמיטע.

ועהר געעהרטע שוועסטער, ברידער און לאנדסלייט!

עס איז אייך אלע גוט בעקאנט אז דורך די לעצטע פאר יאהר, האבען מיר מיט א ברייטער האנט געשטיצט די ארימע און ליידענדע אין אונזער אלטער היים מאסט, שיקענדיג פאר ייער־טוועגען יעדען פאר פסח געלט אויף מצות און אנדערע לעבענס־מיטעל. פאריגעס יאהר האבען מיר דערקוויקט 166 נויטבאדערפטיגע משפחות. מיט א רוהיגען געוויסען האבען מיר דא אין אמעריקע זיך געקענט זעצען צום סדר, וויסענדיג אז אונזערע אומגליקליכע ברידער און שוועסטער אין אונזער היים־שטאט, האבען דורך אונזער מיה אויך א פרעהליכען יום טוב. דאס איז געווען די העכסטע בעלוינונג פאר אונזער אנגעשטרענגטער ארבייט.

טייערסטע שוועסטער און ברידער! אין די קאלטע ווינטער־נעכט, ווען איהר הערט ווי עס וויעט דער ווינט, זאלט איהר וויסען אז דאס איז ניט דער ווינט, נאר דער יאמער און דאס געוויין פון אונזערע נויטליידענדע, וועלכע בעטען מיר זאלען זיי ראטעווען פון הונגער־טויט. זייער איינציגע בקשה איז צו קענען האבען מצות אויף פסח און אן ארים שטיקעל פלייש צו די סדרים — ווי איהר קענט עס זעהן פון דעם הערצרייסענדען בריעף וואס מיר האבען איצט ערהאלטען פון דער אלטער היים.

כדי זייער אויפרוף זאל ניט זיין ווי א קול קורא במדבר, ווי א שטימע וואס שרייט אין דער וויסטעניש, האבען מיר דאס יאהר, ווי אין די פריהערדיגע יאהרען, בעשטימט א מעות חטים קאמיטע, וועלכע וועט זיך ווענדען צו איטליכען פון אייך פערזענליך, פאר ביישטייערונגען צום הייליגען צוועק פון מעות חטים, און מיר אפעלירען צו אייער ברידערליכען געוויסען, אז איהר זאלט געהעריג אפשאצען די מיה און אנשטרענגונג פון אונזער פרייוויליגער קאמיטע און זיי אויפנעהמען בסבר פנים יפות, — ווייל דאס ניט שמעני־דיג מוסה און ענערגיע צו דער ארבייט.

די קאמיטע בעשטעהט פון די פאלגענדע ברידער:

אב. קופערשמיד, משערמאן	שמעון בריקנער, סעקרעטער	מאיר בארג, קעשיר
יהושע גייסט	לייזער ליטערפאכט	משה שוסטער
יחיאל האלפערן	ליבוש רעגנער	חיים יצחק לויטענשלעגער
יעקב קליין	מענדער שפערבער	יעקב שפינער
משה בריקנער	ישראל עלפאנד	שמואל שטיינבערג
		משה שמארקמאן

זאל די אפפערוויליגקייט פון דער קאמיטע און דער ריהרענדער אפיל פון די גבאי העיר — דער ארימער, עלענדער און געדריקטער מצב פון אונזערע ברידער און שוועסטער אין דער אלטער היים, — דיין געוויס אויפוועקען און ארויסצורופען אייער ברידערליכען מיטגעפיהל, ביצושטייערן מיט דער פולער און ברייטער האנט אייער חלק צום גרויסען, געבענשטען און הייליגען מעות חטים פאנד.

פאר יעדען סענט וואס איהר וועט געבען, זאל אייך גאט בענשען מיט טויזענדער דאלערס. מיר ווינשען אייך, אז איהר זאלט שטענדיג געזונט זיין צוזאמען מיט אייערע פאמיליעס און תמיד מיטהעלפען צו אלע וואוילטעטיגע אנשטאלטען. לאמיר האפען אז אונזערע נויטליידענדע וועלען געהאלפען ווערען — און איהר וועט שטענדיג קענען געבען.

מיט די הארציגסטע גרוסען,

„קאנג. גראס־מאסטער קראנקען אונט. פעראיין״

יהושע גייסט, פרעזידענט

משה שוסטער, וויס פרעזידענט

ישראל שמארקמאן, סעקרעטער, 270 דעלענסי סטריט, ניו יארק.

פניה של „ביקור חולים״ יוצאי מוסטי באמריקה לתרום ל„מעות־חטין״

Appeal of the Gross-Moster Kranken Unt. Verein in the United States, for contributions to "Me'ot Hittin"

Cong. Gross-Moster Kranken Unt. Verein

בעזהשי״ת

„ימי החג / מעשמשים ובאים״ — „ונהגו לקנות חיטים / ולחלקם לעניים״

ווערטהע ברידער, שוועסטער און לאנדסלייט!

ווידער קומט די צייט, וועלכע דערנעהנטערט אונז צום גרויסען און הערליכען פריהלינגס און פרייהייטס
די גרעסטע הכנות צו בעגעגנען דעם יום טוב רייכליך׳ן יום טוב „פסח״, צוליעב וועלכען יעדער פון אונז מאכט
מיט בעקוועמע וואוינונגען, נייע מלבושים, נייע הויז כלים און מעדני מלכים. צו דער וועלכער צייט ליגט אויף אונז
א פפליכט צו געדענקען אונזערע עלענדע און פערארעמטע ברידער פון דער אלטער היים, וועלכע זיינען אזוי האפ־
נונגסלאז, אז זייער איינציגע בקשה איז, צו קענען על כל פנים האבען מצות אויף פסח און אן ערים שטיקעל
פלייש צו די סדרים. ווי איהר קענט עס אלע זעהן פון דעם הערצרייסענדען בריעף וואס איז ערהאלטען געווא־
רען פון די ראשי און נכבדי העיר פון אונזער אלטער היים.

איבערלעזענדיג דעם בריעף און בעגרייפענדיג זייער גרויסען עלענד און דחקות, האבען מיר דאס יאהר
ווי אין די פריהערדיגע יאהרען, ארגאניזירט א **מעות חטים קאמיטע**, וועלכע וועט זיך ווענדען צו יעדען פון אייך
פערזענליך פאר דאנאציאנס צום הייליגען צוועק פון מעות חטים, און מיר אפעלירען צו אייער ברידערליכען גע־
וויסען, איהר זאלט געהעריג אבשאצען די מיהע און אנשטרענגונג פון דער געעהרטער קאמיטע און זיי אויפנעהמען
בסבר פנים יפות.

די קאמיטע בעשטעהט פון פאלגענדע ברידער:

לייזער לעמבערפאלב, טשערמאן	נחמן מאן	לייביש שטערלער
מאיר בארג, קעשירער	שייע גייסט	שמואל שטיינבערג
יחיאל האלפערן	שמואל רייטמאן	שייע טעלער
אברהם קופערשמיד	דוד לעמעל	משה שטארקמאן
לייביש רעגער	מאטי עטינגער	בעני טעלער

און זאל די אפפערווילליגקייט פון דער קאמיטע און דער רייהרענדער אפיעל פון די נכבדי העיר, און דער ערימער
עלענדער בעדריקטער מצב פון אונזערע טהייערע לאנדסלייט פון דער אלטער היים, זיין גענוג אויפצואוועקען און
ארויסצורופען אייער ברידערליכען מיטגעפיהל, בייצושטייערען מיט דער פולער און ברייטער האנד אייער חלק
צום גרויסען נאבעלען און הייליגען מעות חטים פאנד.

געדענקט טייערע ברידער! ערפילט אייער פפליכט צו גאט און צו מענשען, צום כבוד
פון יעדען בעזונדער און צו דער פעראיין אלס א גאנצע.

מיט גרויס האפענונג און אכטונג,

ישראל שטארקמאן, סעקרעטער. **שמעון בריקנער**, פרעזידענט.

Ebert's Press, Inc., Union Printing, 93 Attorney St., N. Y. C.

פניה מטעם אירגון „ביקור חולים״ באמריקה להרים תרומות לנצרכי מוסטי לחג הפסח

Appeal for contributions for the needy of Mosty for Passover, by the Gross-Moster Kranken Unt. Verein

REBECCA WIEDER	MRS. SOL. HIRSH
SOPHIE GELBER	MRS. CH. SILVER
ROSE PINCUS	BESSIE VOGEL

OFFICERS 1975

PHIL ACKER	President
MARCUS SIGAL	Vice-President
ABE MEISELS	Treasurer
LILLIAN SIGAL	Recording Secretary
BERNARD ALFANT	Financial Secretary
BLANCHE LOVENKORN	Sergeant at Arms

FIRST GROSS MOSTER LADIES SOCIETY — 1951

OFFICERS

ROSE JACOFSKY	President
MOLLIE SPITZER	1st Vice-President
MOLLIE SESSLER	2nd Vice-President
RAE CEDAR	3rd Vice-President
LENA ELFANT	Treasurer
MOLLIE KAPLAN	Financial Secretary
JENNIE GINSBERG	Recording Secretary
SHEVA STARKMAN	1st Trustee
MARY FELDMAN	2nd Trustee
FRIEDA MARGOLIES	3rd Trustee
BLANCHE LOVENKRON	4th Trustee

BOARD OF DIRECTORS

BERTHA BRICKNER	BELLE MENDON
ROSE ELFANT	ANNA HIRSH
BESSIE ELFANT	ANNA KUPERSMITH
ROSE STERN	MRS. N. SAFT
LENA BRICKNER	MRS. A. HOLLANDER
ROSE NASH	MIRIAM FISCH
YETTA STENGER	ADELE AUSTER
LENA SHUSTER	JESSIE BRICKNER
SALLY BIENSTOCK	GUSSIE TELLER
CLARA KAPLAN	SOPHIE GRUBER
IDA HIRSHBERG	TAUBE GRUBER
BECKIE REIMAN	PEARL FLEISHER
ETHEL ROTH	LOTTIE HUTNER
FANNIE FUCHS	CLARA SILBER
MINNIE SILVER	LILLIAN SILVER
CLARA BUDOFF	MRS. I. LAUTENSCHLAGER

OFFICERS 1951

MORRIS SCHUSTER	Ex-President
SIDNEY SILBER	President
MORRIS SPITZER	Vice-President
IRVING MARGULIES	Financial Secretary
SAM REIMAN	Recording Secretary
JOSEPH ADLER	Treasurer
SIMON BRICKNER	Hospitaler
CH. I. LAUTENSCHLAGER	Chairman of Cemetery
SAM NETEL	Innerguard

TRUSTEES

MORRIS STARKMAN MAX SIEGEL WILLIE SAFT

FREE LOAN FUND

SAM SPERBER	Chairman
IRVING MARGULIES	Secretary
SIMON BRICKNER	Treasurer
MORRIS SHUSTER	Trustee
ISIDORE ELFAND	Comptroller

ADVISORY BOARD

SAM SPERBER	Chairman
MORRIS SHUSTER	ISIDORE ELFAND
HARRY ROSENGARTEN	MAX GRUBER
ABE REIMAN	WILLIE SAFT

JOE ELFAND

And All Officers

FIRST OFFICERS IN 1901

LOUS RENNER	President
JACOB KLEIN	Vice-President
JACOB SPINNER	Treasurer
MOSES SELIGMAN	Recording Secretary
J. W. SPINNER	Financial Secretary

EX-PRESIDENTS

JACOB KLEIN
USHER REIMAN
GEORGE ROTH
AARON ADLER
JOSEPH W. SPINNER
MOSES SELIGMAN
SHABSI HABERKORN
ABE KUPERSMITH
LOUIS STERLER
MAX ZINKER
SAM REIMAN
ABE REIMAN
LOUIS RENNER
MEYER BARG
ABE SCHWARTZ
MOSES SHUSTER No 1
MOSES KLEINSPIES
SHEA GEIST
NACHMAN MANN
SAM TELLER
MOSES SHUSTER No. 2
SIMON BRICKNER
WILLIAM SAFT
LEON LAUTERPACHT
ISIDORE ELFAND
MAX GRUBER
HARRY ROSENGARTEN

ORGANIZERS

CHAIM I. LAUTENSCHLAGER
JOSEPH REIMAN

our society aided the survivors of the catastrophe living in the many D.P. camps; and when they found secure haven in Israel, our society together with its counterpart in the Jewish homeland helped in the settlement of these newcomers.

With the commencement of the Housing Campaign in Israel we contributed our share by erecting a dwelling place in the name of our society. Thus have we maintained the spiritual beauty of our birthplace which no longer exists.

In this way our humanitarian endeavors have branched out widely. In the long run, we have joined and distributed aid to many large and small Jewish national institutions. Wholeheatedly and with consistant generosity, we support the United Jewish Appeal, Histadruth, Hias, Federation of Jewish Charities as well as Homes for the Aged, Talmud Torahs, Yeshivahs, etc. It has never yet happened that anyone knocking on our door should be turned away without having received aid in full measure. We have thereby succeeded in attaining an enviable record which may well serve as an example for other landsmanschaft organizations.

Today, when welcoming our brothers and sisters to our 50th Anniversary Jubilee, we call upon their children to join our organization and help us augment the meritourious work and glorify the name of Mosty to all eternity.

FIFTY YEARS AFTER

A half century has elapsed since Simchath Torah, 1901, when a small group of determined youths from Gross Mosty (Mosty Wielkie) decided to establish their own organization.

Accompained by the heartfelt best wishes of their loved ones, these young people emigrated to the far shores of the United States, that magnificent democracy, which beckoned with the promise of freedom and material fortune.

In order to experience anew the familiar atmosphere of their hometown and overcome the loneliness of this new country, these youngsters drew closer together. The organization which they founded was Mosty in miniature — Sabbath and Holiday services were conducted in accordance with the age old traditions of far-off Mosty.

In order to assist one another, sick benefits were introduced; to remain together with loved ones and friends in the hereafter, cemetery grounds were acquired. However, these were but a pretense, the better to consolidate and insure the contiuned existence of our society. The organization grew steadily. A continuous stream of young blood flowed into the country. Young girls of Mosty soon followed and as could be expected, marriages among the youth transplanted Mosty seed on New York ground.

In the light of the happiness radiating from the faces of dear friends greeting each other at our fortnightly meetings, the handicap of assembling at first in quarters which were of necessity cramped and unsuitable went unnoticed.

The years following the First World War saw the successful execution of one of our most difficult tasks — we sent relief help to the distressed victims of the conflict. This noble work was extended during the period between the two World Wars to include sending packages every Passover to the needy of Mosty.

After the great tragedies of the Second World War, which destoyed the Jewish way of life overseas, when Moster Jews perished in the flames consuming the Holy Torahs and the Batei Medrashim,

took part in the farewell gathering given in his honor. We banqueted together in good spirits, and wished him a "bon voyage". In my address, I told him, „Go and see Israel through the eyes of the two spies, Caleb, son of Jephunne, and Joshua, son of Nun". And indeed, so it was. Upon his return, he gave a report that surpassed all expectations. He made a number of important recommendations which were carried out as far as our circumstances permitted.

We also had the honor of entertaining, at our meetings, important personages of our town from Israel, such as Abraham Ackner, Simon Silber, and Zwi Silberman, may he rest in peace. It was a delight to have them as our guests. Moshe Starkman, of blessed memory, usually gave the official greeting to the guests, which was enjoyed by all, members of the Association and guests alike.

And thus the golden chain has been forged through all the years of the existence of the Gross Moster Association. To this day, the organization is one of the finest of its kind in America. It is not large in terms of membership, but those who belong to it are people who are personally and actively involved, especially the present secretary, Bernie Alfant.

In these lines, I have tried to express my deep feeling for my Gross Moster brothers, with whom I spent so many years. Together we worked towards the achievement of fine goals which we set ourselves. I am certain that when the story of "Landsmanshaft" organizations in America will be written, the Gross Moster Association will be at the head of the list, for it has certainly merited the honor.

ועדה מכינה לחגיגת יובל הארבעים לקיום אירגון יוצאי מוסטי באמריקה

Officers and Arrangement Committee 40th Anniversary Gross-Moster S.B.A.

Our greatest efforts were made in the tragic period after the great Holocaust which decimated our folk. As soon as we became aware of the heart-rending events which had taken place in Europe, a special meeting was called to decide how to deal with the situation. It was agreed that we would do our utmost to lend a brotherly hand to the refugee remnant of Mosty Jewry, who had managed to survive somehow. An Aid Commitee was immediately organized. Its members included Clara Silber, Morris Starkman, Abe Schwartz, Harry Rosengarten, Hayim Silber, and others. This committee cared for the needs of our homeless fellow townsmen in every possible way, supplying them with food and clothing parcels, as well as with money. Every family which reached the United States was given $ 100 upon arrival, and other help later on.

Our sincere and devoted Hayim Silber, may he rest in peace, saw to it that a number of the newcomers found permanent employment, thanks to which they were able to adjust quickly to the new land.

One of my warmest recollections is the celebration of the organization's fiftieth anniversary, the Jubilee of our Association, representing an important stage in the settlement of Mostyites in America. We gathered in a well-appointed hall, and enjoyed an evening together in a homey, brotherly atmosphere, parents and children together. Fellow townsfolk came from near and far; friends from days gone by experienced an exceptionally pleasurable reunion. Long afterwards, the event was remembered and discussed.

The endeavor was headed by Isidor Elfand and myself, who was president of the Association at the time. The great amount of preparation involved should be stressed at this point. Our Jubilee took two years to organize — but the huge success of the evening brought joy and satisfaction to all of those who participated in it, making all the effort worthwhile.

Harry Rosengarten, may his memory be preserved, was the first of our fellow townsmen to visit Israel. Nearly all our members

SITTING, from left to right: SAM REIMAN, Rec. Sec'y, Ex-Pres. ISIDORE ELFAND, Chairman of Banquet, SIDNEY SILBER, Pres., MORRIS SPITZER, Vice-Pres., IRVING MARGULIES, Fin. Sec'y
STANDING, From left to right: Ex-Pres. SIMON BRICKNER, Hospitaler, Ex-Vice-Pres. DAVE LEMEL, Counsellor SOL REIMAN, Toastmaster, Ex-Pres. MAX GRUBER, Ex-Pres. MORRIS SCHUSTER, SAM SPERBER, Chairman Advisery Board and Loan Fund, JOSEPH ADLER, Treasurer

ועדה מכינה לחגיגת יובל החמשים ליסוד ארגון יוצאי מוסטי־ויאלקה באמריקה

קהל המוסטאים בחגיגת היובל לקיום אירגון יוצאי מוסטי באמריקה

(1901 — 1951)

The assembled Mostyites at the 50th Anniversary celebration of the Gross-Moster B. S. A. in America (1901-1951)

Sidney Silber
Natanya

THE GROSS MOSTER SICK AND BENEVOLENT ASSOCIATION IN AMERICA

In the late 1930's I became a member of the Gross Moster "Landsmanshaft" in New York, an act which enriched my life thereafter. The association was of a high level, and was extremely fortunate in its leadership. With the greatest respect, I should like to mention the name of a number of its leading lights, with whom I had the fortune to work. These include: Harry Rosengarten, Abe Schwartz, Sam Sperber, Sam Reiman, Moshe Schuster, Simon Brockner, Hayim Silber, Moshe Brickner, Rose Jakofsky, Moshe and Sheva Starkman, Sophie Gruber, and Ann Rosengarten. Also noteworthy are Max Gruber, Isidor Elfand, Dr. Maurycy Silber, Clara Silber, Lilian Sigal, Max Alfant and her son Bernard, the present secretary of the organization, and others.

Our meetings were extremely interesting and very well attended. Understandably, not always did everything go smoothly, but the association's affairs were dealt with seriously and with great responsibility at all times.

Our activities were many-sided. For example, we practised "Me'ot Hittin" — the giving of money for the purchase of holiday food to poor families. Every winter, we made an appeal and a collection, and sent money for Passover to needy families in our home town, Mosty-Wielkie.

We also took an active part in all the American-Jewish fund faising campaigns, including the United Jewish Appeal, State of Israel Bonds, and Ort Federation campaigns. We supported homes for the aged, Jewish schools, and hospitals, as well as other worthy causes. And last but not least, we never forgot to help the needy among our own people, both in America and in Israel.

to cool off, but you broke away from the lines of prisoners and swam across the Don River to safety. On the other side, in Rostov, you found refuge with a Jewish family and stayed with them till the end of the war. As soon as travel was permitted, you returned to Poland, to your family, to post-war shortages and to frozen potatoes.

A cousin from the United States arrived with steamship tickets. With four others, you went off to try your luck again, in a new country. You were a free man and a greenhorn, in a land full of opportunity. Six years were to pass before you became a citizen and sent for your family. Proudly, you received them in a nicely furnished apartment in the Bronx.

These were probably the finest years of your life. You brought up a family, educated your children, married them off, and helped bring up their children. You sent sons and grandsons off to war, then saw their safe return. You saw five great-grandchildren born to your flock. This is really an experience had by a privileged few. May your life continue to be a great one, for many years to come!

LIFE'S FINAL CHAPTER, AUGUST 1971 — MARCH 1972

A mugging in the elevator of your own apartment building caused you to have a mild heart attack, and started a general decline in your health and well-being. You spent your final days still with your family and their children, in your own house and in the care of your second daughter. You remained president of the "Gross Moster" society.

On Friday, 17 March 1972, you died, at the age of 86. The funeral took place on Sunday at 1:00 p.m. The prayers after the funeral (Mincha) were led by your grandson, Scott, and this was the finest tribute of all, truly a royal sendoff to the noble head of a family.

Mendel Gruber; 14 May 1886 — 17 March 1972.

MENDEL GRUBER ז"ל

Lillian Gruber Sigal
New York

THIS IS YOUR LIFE : MENDEL GRUBER

Writen on the occasion of his 80th birthday, 15 May 1966.

Your life began on your father's farm-estate and watermill in a small town in Poland called "Rodalets".

You were tall and lanky, and had plenty of time for fun and frolic. Fishing, hunting, and milling flour for the neighboring farmers was enough to keep you occupied. "As vus hut dir gefehlt?" Then you married a city girl, and moved to Mosty-Wielkie. In Mosty, people ate with forks, and they dressed like city folk, not like farmers. You built a storage house for kerosene on the outskirts of town, then applied for a permit to import it and sell it in the neighboring villages. Before the permit was granted, however, the building mysteriously burned down to the ground. So you tried a little trading: grain, furs, livestock, even vegetables.

Then came World War I, and you were the first to volunteer. Off you went, for the excitement that lasted five years. You were taken prisoner of war in the siege of Pshemysil and sent to Russia

pride in having founded the "Hutten Ferein" and Lana Silber was its first president.

All the women devoted their time and effort to raising the neccesary funds, as they wanted the women's section of the Beit Midrash to be finished in time for the holidays. Groups of women set out to neighboring towns and villages to raise funds. They also contributed a 'Parochet" (curtain of the Holy Ark) which was hand-embroidered, and studded with semi-precious jewels.

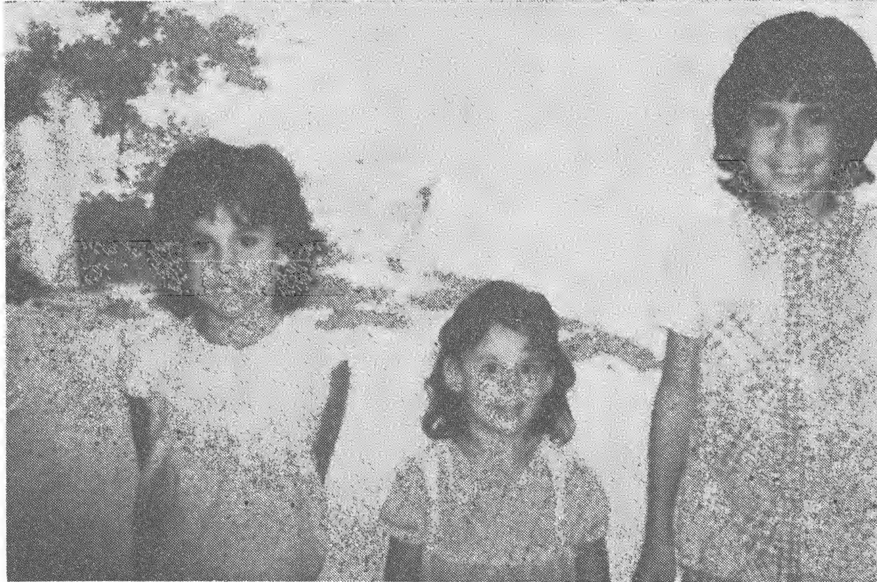
My grandmother, in her own modest way, engaged a "sofer" (writer of holy books and prayers) who spent a whole year at her house in order to write a Sefer Torah, which was her contribution to the Beit Midrash.

She was constantly busy. Besides taking care of her business, all the meetings of the "Hutten Ferein" took place in her house. She also prepared fruit preserves, plums filled with almonds, wines and liquors, working at it all summer long. When the Sefer Torah was finally completed, she invited all the people of the town to her house, brought up all the goodies from the cellar, cut up the cakes she had baked for the occasion and...

That was a celebration !

After everybody had eaten and drank Lechaim, the Sefer Torah was taken out of the house and paraded through town to the synagogue.

Such were the joys that people had of life in those days.

From left : Jaqueline Merill, Dana Wynne, Suzanne Carrie

David & Judy Silber ז"ל

that his family would soon join him there. And so it was, though not so soon. Six years later, my mother, my sister Lillie, my brother Lou and I joined my father.

My grandmother, Rejle Gruber, always deemed herself a millionaire. In her daily prayers, she thanked the Almighty for her good health, for giving her everything thah she needed to live, and for her grandchildren in whom she took such pride and joy.

In those days, my sister Lillie and I used to rise at dawn. On tiptoe, we would sneak out through the back door, while everyone was still asleep. We would run down a slope covered with grass, to the River Rata Everything seemed so peaceful at that early hour. The air was filled with the delightful fragrance of weeds and flowers, and the shining dew drops looked like diamonds, especially those hanging from the branches of the trees, and mingling in the sunlight with all the colors of the rainbow. We swam and splashed in the velvety soft water, and were filled with delight.

On the way home, we picked daisies and cornflowers as we rushed back to the house where everyone was already awake. We could smell the fresh coffee brewing at a distance. Bread and butter and coffe made a delicious breakfast.

I remember the Hebrew lessons upstairs in the Wechsler house. This was a special treat in the afternoons, under the wonderful tuition of I. Schönfeld.

I remember the town buzzing with excitement when the Beit Midrash was nearing completion. Rosh Hashana was only a few weeks away The men made a special effort to raise the extra funds which would enable them to finish the building in time to have the "chanukat habayit" (house-warming) for the new year.

The women formed an organization of their own, which the Rabbi called the "Hutten Ferein" because its members wore fashionable hats. The members of another group, the "Kupkeferein", wore kerchiefs on their heads. My mother, Cipora Gruber, took

C. G. Silber

MEMORIES FROM CHILDHOOD

I remember my grandmother's house in Mosty-Wielkie. It wasn't a big house, but there was always enough room for her children and grandchildren. Quite often, a stranger who passed through town was welcomed to spend the night.

Towards the end of World War I, life in Mosty became hard and full of fears. Food was difficult to obtain, and clothing was not available for love or money. My father, Mendel Gruber, was a prisoner of war in Russia. The Poles were meanwhile taking over their newly acquired land and, in the process, robbing the Jews of their valuables and of their last crust of bread.

When my father at last returned home, safe and sound, he spent only a few months in Mosty. He found his property burned, and the hardships created by the new regime prevented him from venturing into a new business. So he left for America, with the hope

Lilian, Max Sigal, Mendel Gruber ז"ל Ronald, Clare, Shelli, Sidney, Suzy, and Jackie Silber.

a religious and Zionist point of view. He substantiated the opinions he expressed by quoting from rabbinical sources. He addressed his readers in an informal manner and immediately established contact with them. His Yiddish was seminal; he mastered all nuances of the language, and the Hebrew element that he used profusely was natural and unstrained. He wrote in Hebrew as well, and contributed to various Hebrew publications.

The last few times that I met him, I kept urging him to publish at least a selection of his writings in book form. He answered that he was planning to be in Israel, where he would make arrangements with a Yiddish publishing house to publish one or two volumes. I sincerely hope that his friends will do now what he, unfortunately, was not able to do.

Moshe Starkman was very energetic and industrious. He wrote a great deal and it seemed that he enjoyed his writing. He was friendly, sociable, witty, and always ready and willing to extend his friendship and help.

are: "Morris Rosenfeld's **Beginning",** "Sources For the Study of the Yiddish Press in the United States, 1870 — 1900", "Goldfaden and Shomer", "First Union of Yiddish Writers in the United States", "The Yiddish Press in America, 1875 — 1885", "Philip Krantz and the Journal, **Di Proletarishe Velt",** "Philip Krantz's Literary Encounters", "Important Moments in the History of the Yiddish Press in the United States", "When Hebrew and Yiddish Made Their Appearance in the United States", "Yiddish Idioms in Yehoash's Translation of the Bible", and others of the same nature. All of the above-mentioned studies, as well as many others Starkman wrote, are of importance to students and historians of Yiddish literature. They are also accessible to the general public because of the ease and facility of Starkman's style.

Starkman was co-editor of three volumes of the literary almanac **Hemshekh (1939 — 1943)** and the **Hemshekh Anthology of American Yiddish Poetry 1918 — 1943** (New York, 1945), He edited the two **Festschriften** in honor of Shlomo Bickel and Abraham Golomb. Various Yiddish and Hebrew writers contributed to both volumes, and the materials published enrich our literature.

Starkman was a member of the editorial board of the **Biographical Dictionary of Modern Yiddish Literature.** Besides editing, he contributed biographies of important Yiddish writers (the seven volumes that have been published to date — the most recent in 1968 — do not yet cover the letter "shin" and therefore Starkman's own biography is not yet available).

Around 1934 he joined the staff of the **Day** and remained a contributor till the paper ceased publication. He then contributed a weekly article to the **Jewish Daily Forward.**

The articles and essays that Moshe Starkman published in the **Day,** the **Day-Morning-Journal,** the **Forward** and **Folk Und Velt** (Nation and World) — the latter edited by Jacob Glatstein — were written in a particular style, combining homiletics, didacticism and moralizing. He displayed extensive knowledge of Judaism and devotion to Jewish values, and approached Jewish problems from

MOSHE STARKMAN

by Dr. Elias Schulman

I made my acquaintance with Moshe Starkman about forty-seven years ago, in 1925. In that year, I joined the student branch of the newly founded Yiddish Culture League. Starkman was both a member of the student branch and assistant to the executive secretary of the league. Both of us were then very young, but while I was a student who had just entered City College, Starkman was already known as a writer. He was acquainted with many Yiddish writers and was a frequent visitor to the literary cafe, "Europe". It was he who brought me to the cafe and introduced me to some of the writers; through Starkman I met Dr. Jacob Shatzky, who later became both my teacher and friend.

According to Z. Reissen's **Lexicon of Yiddish Literature,** Starkman was born in 1906 and came to the United States at the age of fourteen, in 1920. Although he spent a short part of his life in Europe and felt very much at home in America, those early years left a mark on him, and he remained primarily an Eastern European Jew. He brought with him a cultural heritage, knowledge of Hebrew, Yiddish, and "Yiddishkeyt" to which he was attached all his life.

In his new home he attended New York City public schools, the Baron de Hirsch School, and the Jewish Teachers Seminary.

According to Reissen, Starkman began to write in 1922, at the age of sixteen. He contributed to the Yiddish newspapers and journals of the period: **Yiddishes Tageblat, Kundes, Dos Yiddishe Folk, Der Amerikaner, Baginen,** and **Feder.** In 1925, he was editorial secretary of the orthodox daily **Dos Yiddishe Likht.**

He became interested in the history of Yiddish literature and the Yiddish press and devoted a great deal of time to research in that field. He published many studies and monographs which cointain both facts and interpretation. Among his many studies

His sudden death was a sad loss, not only to the emigres of Mosty-Wielkie, to his family and to his friends, but also to the Jewish people as a whole, who have lost a dear son whose entire life was dedicated to disseminating Zionism and its principles, and to enhancing Hebrew culture and the heritage of our forefathers.

Stricken with sorrow and in mourning, we cannot be consoled for our loss.

Mostyites at the wedding of Moshe and Licy Wexler Schweitz; in Israel

A Bar-Mitzvah celebration of the Mandelkorn family in the United States (survivors of the holocaust)

jealous of the success of others; on the contrary, he rejoiced at their achievements. Moshe had a sharp sense of humor. He was full of optimism, and he loved life and people.

At the time I was studying at the University of California, I was overburdened with a heavy work load and underwent a difficult period of crisis. In those desperate moments, I would pour my heart out to Moshe in letters I wrote to him — and his answers came back, so full of encouragement that they enabled me to continue my studies and to recover my confidence.

When Moshe used to visit Israel, he would join me on trips to all parts of the country. He was full of wonder at his visits to agricultural settlements, and his meetings with various people. His enthusiasm knew no bounds when I brought him to the excavations of Beit Shearim, to Sepphoris (Tsippori), and to the Arbel Valley. And great as was his awe at the sight of the historic places, my own awe was even greater at his deep understanding of the period of the Sanhedrin, all of whose ways were as illuminated for him as though he himself had lived in that time. It was enchanting for me to hear whole portions of the history of our people from his lips, and to see how every historic spot was as familiar to him as though he himself had walked there two millennia ago. These visits to ancient sites were unforgettable experiences for me, thanks to Moshe's profound explanations. More than once when listening to him, it seemed to me that I was in the company of a historian or an archeologist.

Though Moshe left Mosty when he was quite young, he always bore within himself memories of our community. It remained so alive and green in his heart and spirit, that even through his long sojourn in America, he continued to live in Mosty. He nurtured this love for his town, and was in active contact with all his fellow townsmen in America and in Israel.

Moshe was one of the leaders in the Gross Moster Association in the United States, and an initiator of the Memorial Book project. He was regrettably denied the satisfaction of seeing its fulfillment.

Moshe Starkman at a Reception in His Honor in Tel-Aviv, in 1951.

as the fulfillment of the **mitzva** (commandment) of pilgrimage to the Holy Land. His visits, moreover, were a preparation for carrying out his heart's desire and coming to live permanently in his homeland, which he loved and to which he was attached with all his heart.

It is difficult to estimate the height of a mountain, and to see its peak when standing close to it. Only from a good distance away does it appear in all its glory. We valued Moshe's greatness and special Characteristics when he was still with us; we saw in him a man of great spirit, of rare talents, so deeply learned that he achieved the highest renown, and furthermore a brilliant scholar of Talmud and Bible.

From the time he was a child in our town of Mosty, we knew that one day he would rise above all of us. The whole town loved and respected him, and this attiude followed him to America and continued to prevail all the days of his life, to the very end. Nevertheless, until now, half a year after his demise, we didn't know how great a man Moshe had been. Only now can we begin to truly appraise his personality.

His loss was a great blow to all the natives of Mosty, especially to those who had been his close friends and who loved and were deeply attached to him. His sudden death left a void in all our lives. My words cannot do justice to his success in the fields of creative endeavor, of literature and journalism. That task will be fulfilled by those better and more accomplished than myself. In the role of friend and fellow townsman, I shall try to paint a few details into the figure of Moshe as a man and as a companion.

He was a simple man, almost meek in his ways. He never exalted himself, nor did he have any pretensions to greatness; he did not push himself to the "Eastern wall" of the society in which he lived and was active. He loved truth and hated falsehood, and he treated with respectful awe every person who consistently fought for the integrity of his own beliefs. He loathed flatterers and those who smoothed a way for themselves with their elbows. He was never

MOSHE STARKMAN ז"ל

Abraham Ackner
Tel-Aviv

THE MAN MOSHE...

A PORTRAIT OF THE LATE MOSHE STARKMAN-HAZKONI

On Tuesday, the 23rd day of Shvat, 5735, our dear, unforgettable friend, Moshe Starkman-Hazkoni was laid to rest. He was buried in the section of a New York cemetery reserved for natives of Mosty-Wielkie.

The news of his sudden and premature death broke upon us like a thunderclap. We never expected that so energetic a personality, a man so full of life and as yet unrealized plans, could be uprooted from our midst with such speed.

Confused and shaken were we by the catastrophe, and full of the grief visited upon us, his fellow townsmen, his friends and companions. It is terribly hard for us to accept the sad reality, the knowledge that Moshe is no more, and that never again will he visit us in Israel as he was wont to do. He saw his trips to Israel

which we continue to feel day after day. No one will ever fill the void he created with his untimely death. In recognizing this, we acknowledge his unique place in all of our hearts.

Fondly, Robert Serkey

[illegible]

Dear Albert.

We just spoke to Jerome. He is well and fine. We told him everything about you and he was very happy to find out how well you're doing and how much everybody in Kingsley Hall likes you.

Jerome will be home for the weekend and he'll speak to you Sunday on the phone.

Please dear Albert, take good care of yourself. Do not overwork yourself. We love you very dearly and we want our Albert to be happy. You're a wonderfull boy and we're very proud of you. We don't wont you to drive yourself to hard. You don't have to be number one. Just do what you can do and <u>do not ovedo</u>.

We're looking forward to see you home next weekend. Meantime take good care and we love you

Your Dad and Mom

Letter from Hayim to his son, Albert.

A LETTER TO MRS. HAYIM SILBER

Dear Mrs. Silber,

The unforgettable memory of your dear husband is as warm and beautiful today as it has always been since we last saw him over a decade ago. When I think of Mr. Silber I think of the old values, values so estimable and so conspicuous by their widespread absence today: devotion to wife and children, commitment to the responsible performance of one's work, and adherence to a high standard of personal ethics.

I best remember Mr. Silber in the role of the especially conscientious and concerned father who spared no effort to give your children unending guidance, patience and love. Whenever I saw him, you, Mrs. Silber, were not far behind, nor were Jerome and Albie. The family unit meant everything to him, and everyone who knew him recognized this devotion. Indeed, the wonderful development of your sons reflects in large part his impact, however foreshortened it was by the standard of time. Mr. Silber had a special aura of righteousness about him that commanded immediate respect and admiration. In his presence I always felt honored and secure.

Judaism, too, played a profound role in the Silber home. Not meaningless, empty and formal Judaism, but rather a concern for the preservation of the valuable cultural and ethical traditions which we are given as a trusted legacy. Mr. Silber paid a dear price for his Judaism in Europe, and he made every effort to make your sons aware of their responsibility in carrying on the fight to keep our religion alive. Though not formally religious, he embodied the values of Judaism in their highest form — a life of decency, integrity, compassion and justice. His impact here, too, is as strong as ever in your life and in those of your sons.

This then was your husband — a towering figure of integrity, family loyalty, and faith in its deepest and most beneficial sense. The greatest tribute to him, perhaps, is the feeling of immense loss

חיים זילבר ז״ל ורעייתו לילי תבל״א
Hayim Silber with his wife Lily

cite the passage from today's portion concerning the death of Aaron's sons, Nadab and Abihu: "The whole house of Israel (and the sons of Mosty here and in Israel) may bewail the burning which the Lord has kindled".

There was once a great, learned man named Rabbi Moshe Sofer who was nickamed "Hatam Sofer" for the initial letters of his book, "Hidushei Torah Moshe". He said, "People worry a great deal about having with what to live from, but very few worry about having with what to die". Those who knew of the deeds of Hayim Silber knew very well that he took good care to have with what to die — with kind acts for others, with fine deeds which his heirs, his children, can consider the finest part of his estate.

When Hayim and I were children in the **heder,** we were always in the same class, sitting one next to the other, and learning from the same Gamara. As though it were yesterday, I can recall how we used to sing out, with the Gamara intonation, the section of the **Baba Mitzia** which starts "When two people grasp the same tallis" **(Eylu Mitziot)** and the portion **Hamafkid.**

I shall end my eulogy over my childhood companion, Hayim Silber, with words from the Gamara, as he himself would no doubt have wanted me to do: "May your departure from the world be like your entrance into the world". As your coming into the world was without sin, so your leaving it is without sin. Like every human being, Hayim must, at one time or another, have hurt someone unwittingly with an angry word. But if so, he did it because of his strong feelings of justice, for he could not stand evil acts. It is no sin to hurt someone in order to set right a wrong. Through his devotion to others, through his unstinting efforts for the good of all. through his many acts of charity performed in secret, he personified the words of the Gamara. "As he came into the world without sin, so he departed from it without sin". May his memory be a blessing for his wife and children, and may it be a blessing for us all. May Hayim's soul be inscribed in the Book of Life for all eternity, till the coming of the Messiah, when all the dead shall rise. May it come soon, in our own days, Amen.

of us who don't know how to console ourselves. I can only say one thing to Lily: "How fortunate you were to have been the life partner of Hayim Silber, may his memory be blessed".

If he was well off materially, it can be said that the world contains many wealthier men. He had a certain wealth, however, which not everyone possesses: he had a rich soul. In order to achieve a rich soul, one has to work hard, even harder than to amass money. If one loses money, it can be won back by favorable business deals. But if a person loses his soul's richness, he can never recover it.

Hayim Silber was born with a rich soul, and he continued to enrich it all the days of his life. He enriched it with good deeds, with love of the people of Israel, and with love for the Land of Israel. We know that Lily Silber, and that his brother and sister-in-law, Dr. Moshe Silber and Mildred have rich souls as Hayim had, may he rest in peace. We know that if his children, too, possess rich souls from their memories of Hayim, from thinking of his deeds, and from following in his fine, Jewish-ethical ways, they will achieve a consolation which cannot come from other people, for fine values are the consolation and blessing given by God.

In today's portion, we read about the death of Nadab and Abihu, and how Moses consoled Aaron: "This is what the Lord has said, 'I will show myself holy among those who are near me' " (Lev. 10:3). According to Jewish belief, every human being can be holy by imitating God, who commanded the Jews: "You shall be holy; for I, the Lord, your God am holy" (Lev. 19:2). How can one follow the example of God? God clothes the naked, and in the same way, a person must see to it that a needy man is clothed. In all the ways that God does good for people, people can do as God does by helping others.

In this manner, through charity and devotion, Hayim Silber imitated the Lord of the Universe, and it is therefore fitting to quote God's consolation on this occasion of Hayim's death: "I will show myself holy among those who are near me". We can also

who prayed with the important men of Rabbi Yankele Eli Avigdor's congregation.

Hayim was the child of a fine family, the son of Avrahamche and Lana Silber. He suffered no want in his own childhood himself, but he always saw the need of others, the need of those who came to beg from his father — and who never went away empty-handed. During his whole life, therefore, Hayim was permeated with a great sensitivity, with sharp sympathy towards those who suffered. This expressed itself most especially toward fellow Jews from Mosty who were in unfortunate circumstances, and toward Mosty Jews who managed to survive the Holocaust and to reach Israel.

I received letters from Tel-Aviv following his death which conveyed the feelings of his fellow townspeople. His passing away was not only a frightful and horrible event, but actually a catastrophe for everyone from Mosty.

Hayim brought lovely song with him wherever he went — not songs that were sung aloud, but a music that was deep within his gentle heart and in his beautiful soul. The songs were linked with his life partner, Lily, with his two children, with his brother and sister-in-law and their children, with his close relatives, his companions, friends and fellow townsman — and with Mosty Jews in Israel. He was always greeted by the Israeli Mostyites with love and honor, and he showed special love and honor to a number of them.

All these songs in his heart and soul joined together to form one great chorale. But suddenly, unexpectedly his heart stopped beating, and the gentle soul returned to its creator. The song of his life was broken off in the middle. The life and achievements of Hayim Silber were really a lovely melody.

"No man dies, except to his wife" **(Sanhedrin** 22). No one feels the death of a man except his own wife — and therefore we can all understand what a blow his passing was for Lily Silber. But perhaps she has more strength and vigor than many of us, and instead of us consoling her, she can have compassion on those

HAYIM SILBER ז"ל

MOSHE STARKMAN (HAZKONI)
New York

ON THE OCCASION OF THE "SHLOSHIM" AFTER THE DEATH OF HAYIM SILBER — MARCH 23, 1965

Never in my most fearful imaginings did I ever dream that I would be faced with the task of eulogizing my childhood companion, Hayim Silber. But the older we become, the more strongly we feel the closeness of death, even when we are well and prepared for a long life ahead of us. We feel the cold fingers of the Angel of Death and hear the beat of his black wings when one or another of our close friends passes away. I feel the touch of death quite strongly, for with the sudden demise of Hayim Silber, a bright and lovely part of my own childhood and youth has departed from the world. My own grade and high school days have died with him, as have the years of childish play, of hiding and running. With his death I have lost my youthful strolls in the Mosty forest, and the secret conversations we used to steal during the reading of the Torah when we were two among the half dozen little boys

their fine achievements, and to their yearnings for redemption. After torture and great suffering, they were doomed to extermination. The insolent and cruel perpetrator of these indignities wiped out our community, together with all the communities in Poland, not for any wrongdoing or sin on their parts, but simply for being Jews. And the "englightened" folk stood aside in silence, because the victims vere "only" Jews. They stayed mute, partly for joy at thc distress of others, and partly because of apathy for the fate of the victims. And thus, mocked and degraded, our dear ones were brought to the fiery furnaces and there burned and suffocated to death.

The memorial book will serve as an eternal monument to our loved ones and to our folk which was wiped out in the great and terrible holocaust.

May their souls be preserved forever.

Hayim Silber on a visit to Mosty in 1929, The man posing in Hassidic clothes is actually an American tourist, brother of Leah Entenberg

who are for the sword, to the sword; those who are for famine to famine".

It is fitting that the dissolution of our folk, its shattering and its grief, will be remembered and set down in the annals of our history, and moreover that at the very least, the Jewish heart beat and character which were destroyed and are no more, will be rescued from oblivion. But where is the person "who will raise a fist against it and demand satisfaction for the humiliation" of the sacrificed people? And if we do not succeed, and no such saviour appears?

When I began to write about our town and home, I thought that I had already set to paper all that was left in my memory of my early life. What more could I call forth of my experiences, of my childhood and youth, of my town and my father's house? But the writing of memorial books on the Jewish communities that were devastated is not merely the release of all that is hidden in the fastness of the heart. It is the "suffering voice" that we hear deep down in our hearts; it is the despondency and melancholy at the bereftness of the generation. This is what is impossible to forget, impossible to push away.

In these few lines, I shall try to call into being a few recollections of my family life, with its joys, pleasures, and satisfactions, the inspiration of Sabbaths and holy days, and the exaltation of the Days of Awe... along with a good measure of suffering and sadness, the blackness and gloom of wars, wanderings, pogroms and killings. In remembering these sparks and gleams from my family life, its simplicity and modesty, its faith and purity of soul, its members who earned their bread by the sweat of their faces, and who were glorious and splendid — I will erect a monument and set up a memorial stone, not only to my own father's house, but also to the other families of our Jewish community into whose lives were woven the same qualities, experiences and splendid characteristics.

The cruel fate which befell our dear ones put an end to

A. L. BINOT
Ramat Gan

"...that the next generation might know them,
the children yet unborn.
and arise and tell them to their children..."

(Psalms 78:6)

The summoning up of reminiscences and experiences has long been an integral part of Jewish tradition. It was as early custom in Israel to pass on recollections in writing and by word of mouth to sons and daughters, and in this way a link was established between the generations. Lamentations, hymns and poetry were written about the tragic events which were visited upon our people in every generation. All these previous calamities and catastrophes which befell us, however, were as nothing compared with the great and terrible holocaust in which a third of our nation was wiped out. Yet, the memory of these earlier disasters was preserved as an eternal memorial in our history, thanks to these dirges and liturgical poems. How much greater is the task of our orphaned generation whose fate is summed up in the words of Jeremiah (15:2): "those who are for pestilence, to pestilence, and those

Mosty truly is no more. It is a Russian town which they named Welyky-Mosty. The signs are in Russian, and its people are Ukrainian. It is a town that I visited, and of which I have pictures, but it is not the Mosty-Wielkie of my childhood or my memory. The image is something very dear to each one of us who lived there. No Russian town fifty kilometers from modern Lwow will erase it.

front of the shul, passing to one another stories of what the devil can do, or of miracles performed by the various famous rabbis of Europe. Yom Kippur in our town was perhaps the best example of Jewish religious life. Every child trembled on Yom Kippur eve, as each mother lit candles in her home. Each father, with his children trailing behind, marched to the Synagogue in somber procession. Once in shul, tears streamed from men's faces, hidden as they were under large prayer shawls. I remember my father, even when I was a medical student, praying with the same tearful fervor for the health of his family and for the whole Jewish community. I too prayed with great fervor, so much so that the rabbi sitting next to me on Yom Kippur told my father, "Rev Avromcha, your son has prayed with great devotion. Let's allow him to rest". My father signalled that I might leave and join the other young people at the rear of the shul. We did not pray there but rather we carried on intellectual discussions. Charred ruins cannot dislodge this picture.

The Germans also burned the Beth Midrash, the apple of my father's eye. Now it is a one-story social club, reconstructed by the Russians. The only other building standing in that circle is the old bathhouse, covered with weeds. Wherever one looks, there is rank vegetation and a virtual wilderness where once the homes of our people stood. When I wanted to go to the other part of town, starting from the school towards the bridge to Krystynopol, I was discouraged from even venturing out there, and was told that there is nothing to see anymore.

Low in spirit and terribly frustrated, I circled back to the main street. Gleicher's house, where the restaurant was, still stands. This is the only house that had been there in our youth. New buildings are there now, but I did not care to ask who lives in them.

By this time, the Ukrainians of Mosty were practically begging me to stay overnight, or at least spend a few hours talking with them. But to stay any longer, even if the Intourist gave its permission, would only have further shattered my remembrance of Mosty.

and went up the street, ending with the home of the Grunewalds just before the market place. The image vanished very quickly when I realized that only weeds and overgrown vegetation stood on the spot. We moved towards what used to be the market place. On the spot where tradesmen's wares and farmers' products were displayed, the Russians have built a park. The only house standing, of all those which once surrounded the market place, was that of Fisch, the tobacconist.

By this time, because of the long discussions with the Ukrainians, my three hours of allotted touring time were just about over. I returned to the Intourist Deputy and asked for an extension of the time. Seeing the way I was received in Mosty, he indicated to me that I could stay longer, on condition that we returned to Lwow before darkness. In the remaining hour and a half I wanted to see what had happened to the Jewish part of the town. First, the Synagogue : I went to the Synagogue through the back way, expecting to see the rabbi's house, Mund's home, and the houses of many other Jews. All those houses had been made of wood, and were destroyed either by the Russians or by the Nazis in the course of their retreats. Somehow, one wooden house on that street still stands, the house which had belonged to Mr. Robak, the only non-Jew who lived there. The emptiness of the street mingled with images of chlidren running to shul or cheder, or to the Turkish bath with its mikveh.

The shul stood in front of me now, weeds growing even from the uppermost bricks. Walls are standing, unattached and in ruins. There is no roof, and the windows are hollow and blackened from within. I learned that at least 70 Jews were taken by the Nazis and burned to death inside the shul. The ashes of these martyred people remain inside. They are the ashes of Jews like those who, in our day, wore black satin coats and fur hats on Friday evenings, on Saturday mornings, or on holidays. These are the same Jews who celebrated Jewish festivities, even if there was no food at home. The children of the town, I among them, met in little groups in

I was allowed to explore the inside of my house. On the first floor in front there is a barber shop today, operated by Moshe Brickner (Lomak). Brickner is one of the two Jews now living in Mosty, and the only one I saw. The other Jew, a man named Gutterman, was out of town on the day I visited. In my time, we entered my house through the kitchen, but now the back entrance was obstructed by some unfinished brick work. The large front room, which many of you may remember as a substitute for a town theater or a place where we prayed during the high holidays, is now the state-operated grocery store for the town. To go up to the second floor today, one must use the main entrance which connected all five attached homes. On the second floor where our salon had been, the room is completely sealed off by a red wax seal to insure that no one enters it without permission. It was the only room I was unable to explore. The next room, formerly my parents' bedroom, is today the Communist Party headquarters, with a picture of Lenin hanging on the wall. The original paint and decoration of the walls had been done in 1937 by Szcepulski, and the remnants of green and gold paint could still be seen although the effects of age were visible.

My bedroom, which we called the small room, now constitutes a complete apartment for a whole family, and so does the room next to it. It is strange to see this small room where I was born and grew up being used as kitchen, living and sleeping quarters. I left the house to see the courtyard, the same yard where we played hide-and-seek and war games as children, and where the children of the salt merchant, Adler, of the Steger and the Wechsler families, and other children from the town would gather. The courtyard today is a garbage heap, an indescribable mess cluttered with years of neglect. It looked like the aftermath of some terrible natural disaster.

I turned again to the front of the house. I looked across the street, expecting to see a row of attached homes, each with a storefront. It started with Biszko Mann's store at the beginning,

If this had been a midsummer Shabbat in my time, just such a day as this one that I chose for my visit to Mosty, my father would have been standing outside, wearing his pastel-colored suit, his black silk hat with a black bow-tie and highly polished short boots. His big gold watch on a long chain would hang over his prominent abdomen as he spoke to his neighbors, Messrs. Gerner, Steger, Adler, Wechsler, and others. The welfare of the Jewish community was always the prime topic, particularly when my father was President of the Jewish Community. The men would discuss the problems of paying the rabbi and supporting the other members of his family, the salaries of the shochtim and the chazan, of improving the quality of Jewish education, and finding tuition for poor Jewish children to enable them to go to the cheder. On Friday evening we would sit down in my home for the dinner marking the beginning of Shabbat. I can still hear my father repeating the same words on many occasions: "It is always more magnificent to give than to receive", and "Give always a little more than you think you can afford".

This image vanished as I stepped out of the Intourist car. Perhaps one hundred Ukrainians pressed around me within a few minutes, some of them hugging me, many of them kissing my wife's hand and crying. I told no one who I was, but they all recognized me and remembered me. When the gush of welcome was over, a barrage of questions came. "Do you remember me ?" "I went to school with you". "I sat on the same bench with you". "I worked for your father, do you remember ?" "I went to school with your sister". Finally came the last question, "Who is alive in your family?" Sadly, I had to answer, "I am the only survivor". The people were shocked and some of them cried. One older woman held her little granddaughter's hand and pointed at my home, saying to the child, "See this man; his family lived in this big house all by themselves". She said it loud enough so that even the Intourist Deputy recognized the reference to the Russian system of placing more than one family in the limited housing available. The woman continued, "His father was the father of the town".

the storefronts. We stopped first in Bojaniec, because I recognized my Uncle Pinchas Silber's house (the former home of Simon Silber, now living in Haifa). As I filmed it, my mind drifted back to the concept of home than I spoke of before. It seemed as if, at any moment, some of the thirteen children born to my uncle in this three-room house would come running outside to greet me, as they had done so many times during my youth when I used to visit on week-ends. But no one stirred, and the present inhabitants were apparently not at home. We continued on our way, and in about twenty minutes or so we reached Mosty.

We entered the town along the street lined with trees, through which one could see the Polish Police School Barracks. I could envision the constant flow of traffic, police horses and police students flowing from here and there, in and around the school grounds. Today it is dark and empty. The paint is discolored and peeling from the walls of the school buildings. As we drove past the school, I expected to see the home of the Bromberg family. I expected to see it as I used to, after breakfast, lunch and dinner during my summer vacations, when I made my way there to court Bromberg's daughter. My eyes saw weeds and wilderness in its place, and no evidence of any home or family of forty years ago that I recalled. Then I suddenly realized that all the houses on that street were gone, except for one dwelling further down belonging to the Superintendant of Highways. All the wooden houses were gone. The few buildings remaining on the road to the middle of town were hard to make out because the streets were lined with thick weeds and other overgrown plants blocking the view from the road.

My home, the home in which I was born and raised, still stands. It looked almost the same, though it had not been painted since the day I left it. The once pure white stucco front is now yellowed and peeling, as one would almost expect in the new Soviet town. The big cross, which once stood in the front and side of the building as a stopping place for Christian beggars and cripples who came to beg for food and money on market day, is missing.

This was apparently the key. The manager's face grew red, and he became agitated. He was defensive, though not angry, and blurted out, "Who are you?" Incisively, I told him, "I am a professor at a university in New York". He never queried how I might tell the world of the Soviet Union's inhospitality, but was probably thinking of the reaction of his superiors should word get out that he was responsible. "All right", he said. "I'll try to get you to Mosty-Wielkie, but I need the permission of the Chief of Police and the Minister of the Interior for the Ukraine.

The next morning, promptly at 9 a.m., I opened his office door. He politely told me, with a smile, that he had the permission of the Chief of Police, but he could not contact the Minister of the Interior. I very sternly told him, "Don't stall me until I am scheduled to leave Lwow". He apparently became concerned and asked me to be patient and wait a few minutes. He began to make a series of phone calls. He spoke so quickly and quietly that it was difficult for me to understand, but when he finished telephoning he said rather nervously, "You are going to Mosty". He told me that he would send a car and his personal Deputy to "protect" me from possible unpleasantness from the authorities, because they had not seen a foreign visitor in the town for about 25 years. We agreed that I should spend about three hours in Mosty so that I could film whatever sights of the town I chose, unless the Deputy would object to it. On the road to Mosty, the Deputy asked me if I knew somebody there, and I told him, in all sincerity, that I doubted if anybody would remember me after 32 years.

I gathered my family together, and we left through the Zolkiewska Rogatka in the direction of Zolkiew. Zolkiew has been renamed by the Russians, but I do not recall the the new name. The road to Mosty from Lwow is well-paved. The big hill near Kulikow has been cut down, and the distance to Mosty shortened by four kilometers. Zolkiew looked quite the same, but was almost deserted of people. Naturally, what was missing was the Jewish faces, the Jewish merchants and the big signs bearing Jewish names on

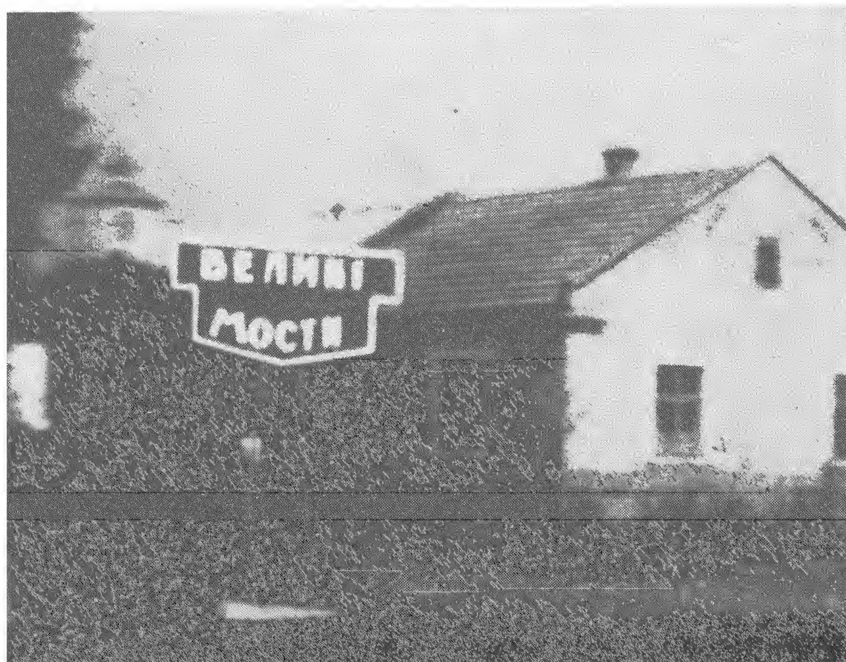

שיט בנחל ראטא, ד״ר קובה כץ ופרופ׳ זילבר
Boating on the Rata River, Dr. Kuba Katz and Prof. Silber.

incensed, a calculated act on my part. I asked if there were any military secrets being hidden in Mosty. If there were, I could understand the prohibition of my visit, but if there vese not, I told him, I was being kept from my home town by an illogical and stupid regulation. I added that the rest of the world would soon know of Russia's inhuman decision to deny me the right to visit my birthplace. The world would soon know how Russia treats her tourists.

Main Street in Mosty-Wielkie

The present sign : Welyky-Mosty, at the entrance to the town.

Rata River. and is only 50 kilometers from Lwow in the Russian Ukraine in the USSR. A signpost in Russian says that the town is named Welyky-Mosty, and I took great pains to see what it looks like. It was in 1970 that I traveled with my wife and sister-in-law to Lwow. From the very start, it had been my intention to visit the town in spite of the laws of the Soviet Union forbidding visits to any town which has no Intourist Office (no town of less than 200,000 people has an Intourist Office). Others before me tried to visit the town and did not succeed, but I was determined.

I arrived in Lwow and was met at the airport by an Intourist representative who took us to the Intourist Hotel, the old George Hotel. After unpacking I checked in with the Intourist Office. A woman clerk there asked what I would like to do during the three days in Lwow. The question was put to me in English, but I replied in Ukrainian that my purpose for the visit to Lwow was to visit Mosty-Wielkie. The Intourist representative immediately intoned, "Forget about it", adding, "No foreigner is ever permitted to visit a small town in the Soviet Union". I asked to see her superior. A tall Ukrainian appeared who asked politely what the problem was. I explained that my sole purpose for visiting Russia was to see Mosty-Wielkie. His response was the same, but in Ukrainian, "It is the law of the land. No one may leave Lwow to visit a small town. Don't you think that if I could help a brother Ukrainian, I would?" He thought that I was a Ukrainian. At that point I thought it would be wiser not to let him know that I was a Jew, and not a Ukrainian. "Do you have a superior?" I asked. "The Intourist Manager for the Ukraine", he replied. The tall Ukrainian made an appointment for me for the next morning, which was a Saturday.

The appointment was at 10 a.m., but I arrived at 9 a.m. When I entered the Intourist Manager's office, he greeted me very politely and said. "I already know your request. You are presenting me with a problem which is impossible to solve. Why don't you try to have a good time in Lwow for three days?" I became

משפחת אברהם זילבר ז"ל
The family of Abraham Silber, all of them deceased.

still friends, linked, I am quite certain, by the same pleasant image of Mosty.

Throug the years of my life in Mosty, the persecution of the Jewish population never diminished. In spite of it, the Jews maintained a cultural life, as they always seemed to do. It was not the organized cultural activity of a modern urban society, and there were neither theaters nor auditoriums. Culture was expressed in conversation and in intellectual discussion. A man could walk along streets of Mosty with a friend, talking all the while and discussing an issue of the day, and walk into the forest that surrounded the town without being aware of it. One could sit and consider an issue on the banks of the Rata River. The young Jews built their intellectual and cultural lives around meetings of the Zionist organizations.

These pictures of Mosty filter through my mind in what is perhaps an unrealistic fashion, one that paints a picture of a town where no one was really anyone else's enemy. Certainly there were disagreements, but they would last only until Yom Kippur when everyone forgave everyone else. My father forgave me then for seeking a career that he was opposed to. He would have liked his youngest son to become a fine rabbi and if not that, at least a help in his lumber business. My decision to attain a secular education in Lwow and later to study medicine in Italy was bitterly received in my home at first, but my father forgave me in time and was proud of my achievements.

Some of the other pictures that swim in my mind are these: young children swarming into shul without being coaxed by their parents; cheder and the joy of learning; Zionism and our Zionist organizations, its meeting rooms and its many discussions; long walks lasting for hours and carrying us many kilometers into unknown parts of the woods surrounding Mosty. These pictures will not fade ; these memories will last.

The memories will last even though I have again seen a town in Russia called Mosty-Wielkie. It is divided in two by the

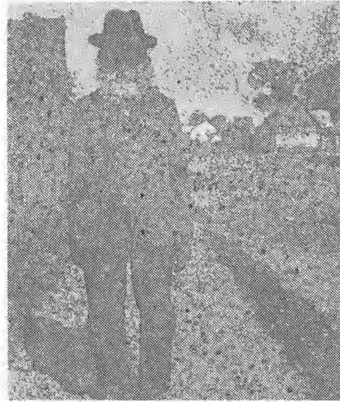
Dr. Maurycy Silber

THE JEWISH COMMUNITY OF MOSTY-WIELKIE THAT IS NO MORE

There is this picture in my mind of Mosty, a very definite and unchanging image of the town where I was born and raised. The picture does not include what is unpleasant. That part is erased by the human psyche, and the void is filled with the happy and warm moments of remembrance. The memory spans birth and ado-escence, to the beginning of adulthood. It is the memory of home.

I have discovered that no matter where I really am, that picture of carefree and joyful moments on the streets and in the homes of Mosty-Wielkie remains with me. It stayed with me through six years in the foreign land where I was forced to study, because Jews could not become doctors in the Poland of that day.

The image in my mind centers on the home, not just the familiar building that I called home, but an extension of it. There is a mood of "home" that fills the streets of the Mosty that I remember, and fills the homes of others of Mosty. The people who were within the circle of "home" as I remember it became the nucleus of a tightly knit group of friends. Those who survived the war, the Russians and the camps, and those who escaped are

Fishel Reiman

Naftali Schmidt and Yosef Siegel

town, though I used to visit it often, the last time in 1938. For this reason I certainly can make no claim to remembering everything about it. I therefore beg pardon of all those names I have omitted, and of those whose memories serve them better.

our small town Jewish middle class. Several of the town scholars should be mentioned, for example Rabbi Itzhak David Eberstark, Meir Shiffenbauer, Eli Grunald, Mordechai Sitsamer, Baruch Mordechai Etinger and his son, Itzikel, Uren Poch, Shalom Goldberg, and his son Abraham (now living in Israel and calling himself Ben-Pazi), Jacob Weiss, Chaim Shiele Stickler, Aron Mund, Hershl Charik, Pesah Sitsamer, Shmuel Meisels, Eli Rosen, Meir Glicker, Eisik Spritzer, and others.

Among the religious figures of the town were the abovementioned Aron Mund, two or three **mohelim** (circumcizers), two **shochtim** (religious slaughterers), and the **hazan** (synagogue singer), Jacob Meir Brunengraber. Also noteworthy was Yecheskiel Rapoport, father of the Jacob Rapoport described earlier, who really deserves a chapter of his own as he was a brilliant man.

We had an outstanding family in our town whose family name was Mann. The father was a Belz Hassid, as was one of his sons, Fridl; a second son, Ikhl, was also religious, but in contrast, the third son, Moritz, shaved his face — and half a hundred years ago this meant something in Mosty — and operated a restaurant for officers and the upper classes.

Among the richer Jewish merchants can be noted Abraham Silber and his son, Charles (Hayim), Saul Wechsler, Levi Steger, my father Mechel Roth, Shlomo Mandelkorn, Aron Bodek, Mendl Reiter, Hersh Fisch (all of them now dead in tragic circumstances), and Naum Gerner.

At that time, that is to say before 1920, we didn't have any political parties. There were a few Zionist sympathizers, but no formal organization. We did posses philanthropic committes, however: **Tomchei Dalym** (Support for the Poor), **Hachnasat Orchim** (Welcome for Guests), **Bikur Holim** (Sick Visiting), **Hevra Lina** (Overnight Arrangements for Visitors), **Hachnasat Kala** (Aid for Poor Brides), **Me'ot Hittin** (Money for Food on Holidays to Poor Families), and of course a **Hevra Kadisha** (Burial Society).

Fifty-five years have gone by since I moved away from the

chikes" arrived, Poles under the command of General Haller. Their specialty was cutting off Jewish beards; every soldier carried a pair of scissors for the purpose.

One Friday afternoon in 1919. Moshe Ekstein, a young fellow from Lodz, appeared in town. He said he was a Hebrew teacher. My friend Shmuel Gleicher, may he rest in peace, and I set to work right away, and by Sunday morning a Hebrew school was functioning. At first, the studies took place without books because they had to be brought from Lemberg. Unfortunately, our Moshe Ekstein didn't stay very long. One day he simply announced that he was leaving, without a why or wherefore. Until we found another teacher, Shmuel Gleicher, Hersh Pelzner and I did the teaching.

On 24 April 1920, the San Remo Conference confirmed the Balfour Declaration's intentions and gave England the mandate over Palestine. We prepared two celebrations in honor of the important event, the first of them in front of the large synagogue. On Sabbath, right after services, the children from the Hebrew school were assembled, all of them carrying blue and white flags and singing "Hatikva". Many of the more Orthodox Jews found the spectacle highly displeasing. The second celebration took place the same afternoon in the forest, where a large multitude gathered. Soul-stirring speeches were delivered in Yiddish and Hebrew, and Hebrew songs were sung.

The town had a drama group as well, even two of them, because our group and the craftsmen's circles couldn't get along with each other. Each of the two groups produced a play in Yiddish, and the Hebrew school children put on a performance in Hebrew. Moshe Starkman, who was 14 years old at the time, was one of the stars of the Hebrew play. We never put on more than one play because the Polish-Bolshevik struggle started to close in on our town right in the midst of our preparations for a second one. It was at that time, on the 20th of August 1920, to be exact, that I left Mosty.

I should like to bring to mind a number of personalities of

the Russians. Several days earlier, we had run off to Lemberg together with my father who had come home on leave. Later on, when the Russians marched into Lemberg, we returned to Mosty.

The Russian occupation afflicted us with troubles we had not had under the Austrians. The occupation lasted till August 1915. On their last day in the town, the Russians burned down nearly the whole of it, and killed about fifty Jews from Mosty and the neighboring villages. Nearly all the Jews, our family among them, spent the last night under Russian rule in the cemetery, among the graves.

It was the Germans and the Austrians who freed us. Right afterwards, Austria put out an edict of universal conscription of all men aged 18 — 50. Those who were found eligible were driven away on "Shabbes Tshuva" (Sabbath of Repentance) 1915 in peasant wagons. It was a terrible sight to see Jews with their beards and payess (sidelocks), on the holy Shabbes Tshuva, sitting in the peasant wagons which filled the whole marketplace. They were accompanied by their wives and children, and a frightful weeping filled the air. More than one of them fell as a war casualty.

When the Austrian Empire was broken up in September or October 1918, our town was taken over by the Ukrainians. We were cut off from Lemberg, where battles took place between the Poles and the Ukrainians. Echoes reached us from Lemberg that the Poles had made a pogrom against the Jews there. This rumor was later confirmed.

Things also became animated in Mosty when Ukrainian soldiers passed through, looting and beating Jews on their way.

In June 1919, the Poles, aided by the French, drove out the Ukrainians. On the final day, the battle raged right in the town itself. The shooting was continual and endless. We sat with neighbors, all of us frightened to death. Towards dawn the doors of our hiding place were opened, and the Poles entered with their well-known curse to the Jews. They soon started looting all the houses, and this lasted for several days. Right afterwards, the infamous "Haller-

afternoon, when we used to get together in a spot between the synagogue and the bathhouse, and there we would play. If the rebbe saw us playing on his way to the bathhouse, we had to bring our playthings to the heder on Sunday, and he would destroy them, and no amount of tears could prevent it.

When we were small, we would go out to a field on Lag B'Omer, accompanied by the rebbe, and would play with bows and arrows. There was one pleasure allowed us in our childhood. On Simchat Tora, a Jew named Moti Shimon Libs would bring a sack of apples, walk around shouting "Tson kedoshim" (holy sheep), and go up into the attic of the synagogue from which he would toss the apples to us through a little window. We used to throw ourselves upon the apples like starving wolves, though not one of us was really hungry. While we were catching the fruit, some joker would pour water on us from the attic. We knew about it in advance, but we threw ourselves upon the apples all the same.

On Purim, we would run after the performers, who were the children of craftsmen, some in masks and some without. Sometimes a carousel or a circus would come to town, perhaps a menagerie, and later on a movie. We called all of them a "comediya".

We had another custom. On the Ninth of Ab we would go out to the cemetery and throw garlic on the graves of relatives and friends.

In 1911, an important event took place in the town. The cornerstone was laid for the new synagogue. To celebrate the event, we invited the Belz Rabbi, Issachar Dov Rokach, to participate. He travelled from Belz to Krystynopol by train, and from there he came to Mosty in a luxurious carriage drawn by four horses. The whole 18 kilometers from Krystynopol to Mosty was lined with Jews who came out to meet the rabbi. It was a wonderful sight such as Mosty had never seen before.

Our town was located right near the Austrian-Russian border. As soon as World War I broke out, many Jews were mobilized, among them my father. On 29 August, 1914, our town was taken over by

the Pentateuch), and at seven or eight they started Gemara. We also learned writing in the heder. Another function of ours at the melamed's was going to women in childbirth to say "kriyat shma" (invoke the "shma", the confession of the unity of God) in order to drive away the evil spirits. When there was thunder or lightning, we would go outside in a group to say the appropriate prayer.

My last **rebbe** (religious school teacher) was Eli Teitelbaum, who used to write articles for the Orthodox newspaper, "Kol Mahzikei Ha'dat" (Voice of the Upholders of Religion). He was the only teacher in the town who taught his pupils Hebrew, orthography as well as grammer. He taught us Yiddish as well, but in the Galician fashion of the time, that is, German written in Hebrew characters. The Hassidim, headed by Rabbi David Eberstark, used to harass him because he taught us Hebrew.

We also attended a state school because education was compulsory in Austria. Children from very religious homes didn't go to the state school as the children who learned there had to sit bareheaded, in front of a cross with the figure of Jesus on it. We used to learn religion at the state school as well. The Polish and Ukrainian children were taught this subject by priests, and we were taught it by Jakob Rappaport who later became director of the Rabbinical Seminary in Lemberg.

We learned **halachot** (Oral Law) and prayers in the heder. Reaching Bar Mitzvah age (13 years) was not marked by a specially great ceremony for each boy. Some of the boys used to recite a **pshetel** (little speech), written by the melamed for the occasion and learned by heart by the Bar Mitzvah boy. I didn't participate in this practicular rite. Boys who didn't go to the state school used to learn Polish and German with the teacher, Meir Shönfeld (Kunis).

It was my feeling that the children of Mosty of my time didn't really have a childhood. Between attending the heder and the school, there was no time for play; furthermore, the rebbe didn't allow it. The only free time we had was on Friday

The king's name appears at the beginning in large letters: "I, Johannes III, King of Poland, of Lithuania..." and so on, enumerating all his domains. It is here that the town is entitled Augustova ad Ratam.

One street in the town, called in Polish Szyjkowa Ulica, was populated entirely by Ukrainians, as the result of a historic event. The town had been captured by Tatars in the course of their invasion of Eastern and Central Europe. After they were driven out of the town, many of the Tatars married Ukrainian girls and settled in an area which was, at that time, outside the town. They took the name "Szyjka", and the inhabitants of Szyjkowa Ulica continued to be called by the name. Many of them really had a Mongol appearance.

I do not really know why the town was called Mosty-Wielkie, meaning "Large Bridges". There actually were two wooden bridges over the Rata River, but they were certainly not large.

As in every Jewish town, there were Hassidim, Misnagdim and just plain Jews among the population. Zionists began to appear on the scene in about 1916, but were never divided into political parties because there were really no laborers among us. The craftsmen worked with the aid of their own children, and sometimes with an apprentice. The Hassidim were divided into two groups: the majority were Belzer Hassidim, and the others were Hushatiner Hassidim (we used to call them "Lishatiner"). Each of the two Hassidic sects had its own synagogue or "shtibel" where its members prayed and studied Torah.

We had a big synagogue, a Beit Midrash (study house), as well as a separate synagogue for the craftsmen, which was nicknamed "Das Schneider Shulichel" — the tailors' little synagogue.

As in every town, we had all sorts of **melamdim** (teachers), ranging from those who taught the toddlers, up to teachers of "Sha's" and "Poskim" (tractates of the Talmud). Little boys started to attend **heder** (one-room schools) when they were three years old. At the age of about five, they began learning "Humesh" (Torah,

Dr. Jacob Roth
Paris

RECOLLECTIONS OF A "MOSTY" CHILDHOOD

The town of Mosty-Wielkie, which we called simply "Mosty" lies 24 kilometers north of Zolkiew, 53 kilometers north of Lemberg, and 20 kilometers south of Belz. It is on the River Rata (we pronounced it Rikeh), a tributary of the River Boog. There were about eight hundred Jewish families in the town.

In the old Polish chronicles, written in Latin, the town is called Augustova ad Ratam. I recall that once, when I came home from Vienna, or perhaps from Paris, the secretary of the town council, Yosef Katz, brought me a Latin document to read. The document had something to do with our town; it was a declaration, written on parchment, in which King Johannes III Sobieski presents the town with a forest as a gift. At this time, there was a dispute between the town councillors and the local "poritz" (aristocratic estate-owner), concerning the ownership rights to the forest. The town based its claim to the forest on this scroll. I see, before my eyes, the old, aristocratic document, terminated with a huge wax seal and rolled into a metal cylinder. The first letters of the sentences were large and flourishing (we used to call it "fartzigt").

22. **Słownik Geograficzny Królewstwa Polskiego,** Warszawa 1887
23. Tolkes, Yeruham, "Avraham Goldberg", Gazit, Nos. 11, 12, 1943.
24. Weingarten, Shmuel Ha'Cohen: **Arim V'Imahot B'Yisrael.**
25. Yediot Genazim, 5733 (1973), "Sofrim Ivri'im Shenispu B'Shoa".
26. Zinberg, Dr. Israel: **Hasifrut Ha'Ivrit.**

חברים מלווים את אברהם אקנר לתחנת האוטובוסים, ביום עלייתו לישראל בשנת 1935

Friends, accompany Avraham Ackner to the Bus Station, upon his departure for Israel in 1935

BIBLIOGRAPHY

1. Alexandroni, W.: **Sefer Augustow.**
2. Amir, Anda: "Sha'arit Ha'Plita", 5735 (1975).
3. Ben-Pazi (Goldberg), Avraham: "Rabbanei Mosty", Introduction to **Shem Mi'Shmariya.**
4. Chomet, Avraham: **Yidden in Galitzia** (in manuscript, and about to be published).
5. Gelber, Dr. Nathan M.: **Koroteihen shel Ha'Kehilot B'Mizrach Galitzia.**
6. Gelber, Dr. Nathan M.: **Zolkiew: Sefer Zikaron.**
7. Gruinski, Dr. Stanislaw: **Materjaly do Kwestji Zydow w Galicji,** Lwow, 1910.
8. Ha'Encyclopedia Ha'Ivrit: "Haskala" Vol. XV.
9. Kermish, Dr. J.: **Akcje wysiedlenia.**
10. Kalender für Israeliten Oestreichishe Union in Wien für die Jahren 5658 (1897/98) — 5675 (1914/15).
11. Klausner, Prof. Joseph: **Hasifrut Ha'Ivrit.**
12. Knoller, Haim (from Premishlan): **D'var Yom B'Yomo.**
13. Letteris, Meir Halevy, **Zikaron Ba'Sfar.**
14. Lexicon Ha'Sifrut Ha'Ivrit B'Dorot Ha'Acharonim.
15. **Machzikei Ha'Dat,** Lwow, 1381, Sivan 5641.
16. Mahler, Dr. Raphael: **Der Kamf Tzvishen Haskala un Hassidut in Galitzia.**
17. Megged, Aharon: "Kaddish La'Galuyot", Davar 5731 (1971).
18. Rabidowitz, Dr. Simon: **Kitvei Ranak, Igrot Moreh Nevuchei Ha'Zman.**
19. Schwartz, Pinhas, Selig Ha'Cohen: **Shem Ha'Gedolim Me'eretz Hagar.**
20. Shall, Dr. Jacob: **Zydzi w Galicji w czasie inwazji rosyjskiej.**
21. Silber, Dr. Maurycy: "The Jewish Community of Mosty-Wielkie that Is No More".

died on 17 Tishri 5551, and may well be the same Rabbi Meir of whom Hayim Knoller writes.

[14] Gruinski, Dr. Stanislaw, **Materjały do kwestji Zydów w Galicji.**

[15] Chomat, Dr. Avraham, **Yidden in Galizia.**

[16] "Sofrim Ivri'im Shenispu B'Sho'a", Yediot Genazim, 5733 (1973).

[17] Silber, Dr. Maurycy, "The Jewish Community of Mosty-Wielkie that Is No More".

FOOTNOTES

[1] **Slownik Geograficzny**, p. 716.

[2] Alexandroni. Y., **Sefer Augustow**. There was another village named Mostky in the district of Bialystok which King Zygmunt August also raised to the rank of a city and named after himself.

[3] Gelber, Dr. N. M., **Occurences in East Galician Jewish Communities.** Gelber' Dr. N. M., **History of the Jews of Zolkiew,** (Memorial Book).

[4] Gelber, Dr. N. M. **History of the Jews of Zolkiew.**

[5] Rabidowitz, Dr. Shimon, **Kitvei Ranak, Igrot Moreh Nevuchei Ha'zman.**

[6] Tolkes, Yeruham, "Avraham Goldberg", Gazit, Nos. 11, 12, 5704 (1943).

[7] Mahler, Dr. Raphael, **Der Kamf Tsvichen Haskala un Hassidut in Galitzia.**

[8] Letteris, Meir Halevi, **Zikaron Ba'sefer.**

[9] Tolkes, Yeruham, "Avraham Goldberg", Gazit' Nos. 11, 12, 5704 (1943).

[10] Ben-Pazi, Avraham (Goldberg), **Rabanei Mosty.** In the book "Shem Mishmariya" on the events in the life of Rabbi Azriel, he tells what he heard from the elders of the town of Mosty.

[11] Weingarten, Shmuel Hacohen, **Arim V'Imahot B'Yisrael.**

[12] Kalendar Für Israeliten, Wien, 1897/98.

[13] According to historical sources, a Jewish community existed in Mosty-Wielkie from the 15th century on. We know that there were old tombstones of famous rabbis in the cemetery. According to our fellow-member, Michael Tubisch (Yannai), there was one wooden tombstone in the cemetery marking the grave of a famous rabbi: "From time to time, in the month of Elul, Hassidim would come to the cemetery, prostrate themselves on his grave, and replace the old tombstone with a new wooden one".

Avraham Ben-Pazi's article, "Yad Vashem L'Kdoshei Ir Molad'ti Mosty-Wielkie", which appeared in the book "Shem Mishmariya" confirms this story. It is recalled that in the Mosty cemetery there is the tombstone of a rabbi who occupied the post of town rabbi in the 16th century. This rabbi (whose name Ben-Pazi has forgotten) was a friend of the "Rama" (Rabbenu Moshe Isserles), and all those in need of salvation would prostrate themselves on his grave. In the month of Elul, his tomb would resound with the din of the many visitors.

There in another source on the old cemetery, "D'var Yom B'Yomo", by Hayim Knoller from Premishlan, in which he mentions under the topic 17 Tishrei 5551 (1791) that the great head of the religious court, the learned and righteous Reb Meir Bar Yosef Halevi died on that date. In this connection, it should be noted that one tombstone in the old cemetery was that of a Rabbi Meir who ministered to the Mosty community long after the rabbi mentioned by Ben-Pazi. Rabbi Meir became the son-in-law in his second marriage of the sanctified prophet, Reb Yitzhak Halevi Horowitz of Lublin, This Rabbi Meir

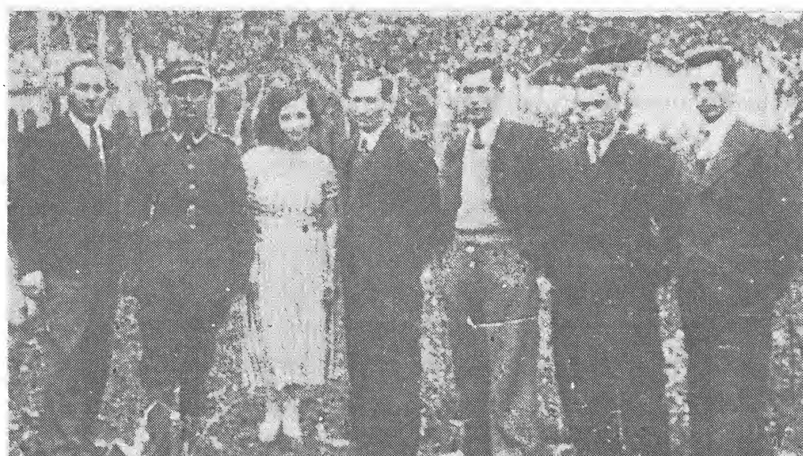
Poles. She exists only in our memories, she stands before our eyes as she was when we left her long decades ago.

We, the people of Mosty in Israel and abroad, the last generation of its refugees, set up a memorial to her in this book, dedicated to our children, our children's children, and the coming generations.

בני משפחת וסר ז"ל שנספו בשואה

מימין לשמאל: ביילה וסר, ינטה וסר, מרים וסר

מימין לשמאל: יוסף וסר, אלימלך וסר יבל"א, שמעון וסר,
אביש וסר, קריינצי וסר, אלי וסר, אברהם וסר

means. Furthermore, our town was famous for its hospitality. When a visitor would come to spend the Sabbath with relatives, the neighbors from near and far would send drinks to the family in his honor. This pleasant custom made a good impression on the visitor who saw himself as a guest of the whole town. When young people from neighboring villages or from Lwow came to visit with the Zionist circles they would meet with the town's youth in the club rooms, in their homes, or anywhere at all — and would find themselves enfolded in a warm and cordial atmosphere. The youth of Mosty always made a fine impression on the guest.

The appearance of our young people in another town was always pleasant and well-received. It would not be boasting to say that Mosty's younger generation was more progressive than that of other towns, and its horizons were wider. Our youngsters were thirsty for knowledge and open to new ideas, and it was perhaps this quality that made them so successful in the company of others.

Mosty was a small town, but its size was outweighed by its lively cultural life. This was in evidence all week long, but most especially on Sabbaths and holidays, when the young people would attend lectures on various subjects. They would carry on discussions and public debates which sometimes lasted for days on end, and whose echoes reverberated in all the neighboring towns.

The holocaust which devastated our people in Europe did not by-pass our little town. Our dear ones were shot and burned, massacred and strangled, and put to death in all manner of strange ways. Our community was destroyed and leveled to the ground. Even the old cemetery was devastated and the tombstones taken away, probably for use as paving stones or building materials for the houses and yards of the gentiles who had a hand in the destruction of Jewish Mosty.

Our Mosty, Jewish Mosty, is no more[17]. Its inhabitants were killed by the oppressors, with the help of the Ukrainians and the

Congregation during the Sabbath service and warn them repeatedly, in an agitated manner, to not allow themselves to be persuaded to give their votes to the Zionists. The young people, the majority of whom were Zionists, tried to disrupt the publicity campaign of the Hassidim, but on the other hand those of the latter group who were in authority also had their hands in the matter and participated actively, even too actively in the election campaign among the Jews of the town. On election day, they used to have a number of Zionist activists arrested to prevent them from "disturbing" the elections, according to their own interpretation of the word. A strong effort was made to bring to the polls as many voters for the Zionist list as possible, and it was pretty well known how many there were. But in the evening, when the ballot boxes were opened, it appeared that most of the votes given to the Zionist lists had disappeared in a mysterious manner. In order to cover up the deceit, a few of the votes for the Zionist list were left — to prove that the elections were "democratic".

As soon as the elections were over, the city quieted down, and the Jewish youth took up its normal activities again, without any further molestation by the more religious groups.

The army barracks in Mosty, and afterwards the Police School that was set up there, helped greatly to advance the economic life of the city. There were very few really rich people in the town, perhaps three or four well-to-do families in all. All the rest, or the vast majority, were middle-class — in other words, small business men and craftsmen who lived from the work of their own hands. There were no really poverty-stricken people in Mosty. The town had various charitable institutions which aided and sustained the needy, but to be perfectly honest, there weren't many people in need of charity in our town. The town of Mosty was lucky in not possesing abnormal types whom nature had cursed, such as the insane and the maimed whom we used to come across in other towns.

Mosty had the reputation of being a clean town. The Jewish homes were well-kept, even those whose owners were not people of

of Poland. A contributing factor to Lwow's influence on Mosty was, without a doubt, the close economic connection between the two cities. On any day of the week, there were Mosty merchants going to Lwow to buy merchandise. The young people also paid frequent visits to the big city, and thus came into contact with various elements there which had an influence on them. The link between Lwow and Mosty contributed greatly to the development of the Jewish youth of our town, who organized themselves into an assortment of political parties and youth associations, including the General Zionists, "Ha'or", "Ahva", "Gordonia", "Betar", "Ha'-oved", "Zeirei Agudat Yisrael" and others. The pioneering youth organizations established **hachsharot** (agricultural training) battalions in which a large proportion of the youth "prepared itself" to immigrate to the Land of Israel. There was a Hebrew school and a Beit Ya'akov school, in which teachers from outside came to teach, among them the Jewish poet, A. D. Werbner[10]. Another teacher of renown was Yitzhak Scheinfeld, a resident of Mosty.

Whan the Zionist youth movements were first established in Mosty, the older generation, especially the Belz Hassidim, saw them as straying from the true way of life which had been in existence for generations. Nevertheless, they were quite tolerant of them, often simply turning a blind eye to the existence of the Zionist organizations, even though their activities were not to their liking.

The elections to the Polish "Sejm" (parliament) which took place at frequent intervals livened up Jewish public life in our town. The Zionists always appeared on an independent list as part of the National Party, which the Belz Hassidim opposed with all their might. The Rabbi of Belz used to issue a proclamation to the Jewish voters with the slogan "Dina Demalchuta Dina" ("Obey the law of the government") by which he meant that the Jews should vote for the Polish Government Party.

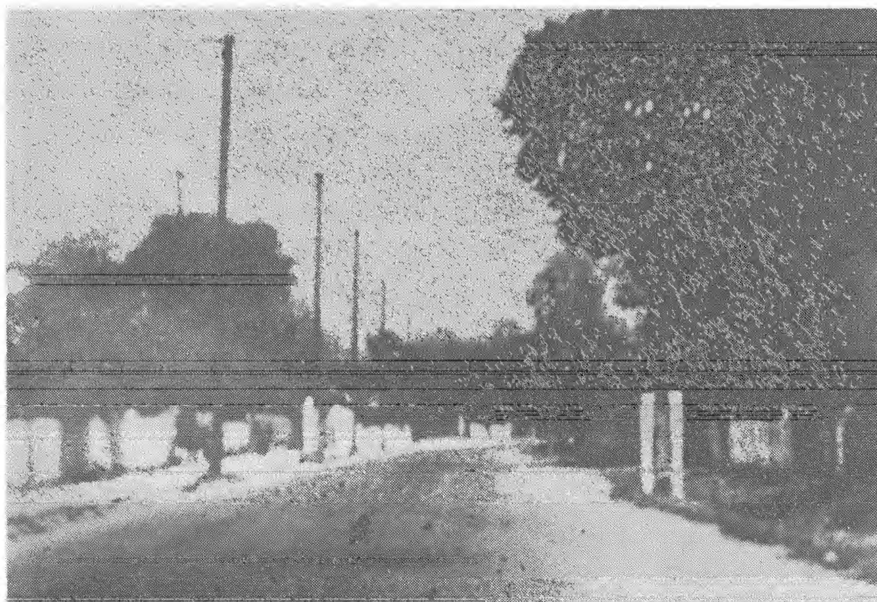
During the election season, feelings in Mosty blazed up. The stormy arguments focussed mainly in the Beit Midrash and the Synagogue. The Chief Rabbi would call upon the members of the

According to the figures in "Slownik Geograficzny" p. 716, Mosty had 3,809 inhabitants in 1880, 490 of them Poles, 2,010 Ukrainians, and 1,309 Jews. The Calendar of Jewish Communities published in Vienna in 1912 gives Mosty a Jewish population of 1,000 for that year. Gruinski's figures on the Jewish population thus differ greatly from the figures in the Calendar of Jewish Communities. If Mosty had 1,061 Jews in 1880 (as given by Gruinski) and 1,611 in 1900, it represents an increase of 60% in the course of twenty years. It is therefore inconceivable that there were only 1000 Jews in Mosty in 1912. However, according to the writer, Dr. Avraham Chomat, who is presently writing a book in Yiddish on the Jews of Galicia [15], the numbers presented in the Vienna calendar are neither exact nor reliable. It is speculated that there was a specific intention in those years to mask the exact number of Jewish inhabitants due to various considerations, for example, evasion of payment of the head tax or other levies. In addition, Jews who had moved from the Russian area were not counted in the census, as they did not have the right to settle permanently and were thus not included in the population lists.

Between Two World Wars

Mosty drew its spiritual inspiration from two sources, the older generation from Belz, and the younger generation from Lwow. The physical nearness of our town to Belz had a not inconsiderable influence on the delineation of the image of the Jewish population and its behavior. Nevertheless, it could objectively be said that the influence of Belz on Mosty was less striking than on other towns of Eastern Galicia. Even the Belz Hassidim, so well-known for their fanaticism and bigotry, exhibited more tolerance to the fresh winds blowing through Jewish Mosty than their brethren did in other places.

The younger generation imbibed its Zionist inspiration from Lwow. After World War I, Lwow became the main Zionist center of Galicia, and the second in importance, after Warsaw, in all

The Cemetery בית הקברות

Vice-Chairman, Benjamin Lauterpacht

"Bikur Cholim" (Aid to the Ill)

Chairman, Rabbi Jehiel Mund

Twelve Years Later, 1909/10 (5670):

Chief Rabbi, Jehiel Mund

President of the Community, Chaskal Rappaport

Vice-President, Simon Muenz

Religious Teacher and Secretary, Jakob Rappaport

Institutions:

"Chevra Kadisza" (Buriel Society) — M. D. Bruckner

"Chevra Lina" — Moses Lieberman

"Bikur Cholim" — B. Seidel

Population: 1000

Income and Expenditures: 4000 Kronen

Synagogue, Beit Midrash, 3 prayer houses, cemetery more than 300 years old[13].

1912/13 (5673)

Chief Rabbi, Rabbi Isak Eberstark

President of the Community, Nuchim Gerner

Vice-President, Chaskal Rappaport

Secretary and Religious Teacher, Jakob Rappaport

"Chevra Kadisza" — Majer Schiffenbauer

"Chevra Lina" — Moses Perlmutter

"Bikur Cholim" — Asher Moshe Zinker

Population: 1000

Income and Expenditures: 7000 Kronen

The Population of Mosty-Wielkie in the years 1880 — 1890

(According to the book of Stanislaw Gruinski [14]):

1880: 3,809 persons, of these 1,061 Jews (27.9%)

1890: 4,414 persons, of these 1,414 Jews (32.0%)

1900: 4,554 persons, of these 1,611 Jews (35.4%)

the murdered man suspected Rabbi Azriel Greener (Green), the town rabbi, of having a hand in the murder. It was Rabbi Azriel's misfortune that the police found on his table the Rambam's book, "Hayad Hahazaka" ("The Strong Hand") open to the section on **halakhot rotzeach** (the oral law on a murderer), which he was probably poring through on the night of the murder. Rabbi Azriel was forced to flee the town, and had to hide away for quite a while at the home of a Jew in a nearby village. Later on, he become Rabbi of Monkatch, the capital of Carpatho-Russia, following the departure of Rabbi Elimelech of Dinow from the post[10]. Rabbi Azriel Greener ministered to the Monkatch community for ten years. He was a **gaon** (a renowned and learned rabbi), eminent in Torah. He wrote a book in the form of homilies, which remained in handwritten form[11]. He also wrote a **haskama** (agreement on a point of religious practice) which was included in the books "Pri Kodesh Hilulim" and "Nachlat Azriel". The change in the form of prayer in a number of synagogues from Ashkenazic to the version of Ha'ari is attributed to him. He died in Monkatch in 5601 (1841). His tombstone bears the words, "He was great in Torah, Sinai, and a mover of mountains".

The Jewish Community of Mosty-Wielkie and Its Institutions

(As listed in the calendar published in Vienna by the Association of Jewish Communities)[12]:

For the Year 1897/98 (5658):

Chief Rabbi, Rabbi Jehiel Mund.
Chairman of the Community, Chaskal Rappaport.
Vice-Chairman, Simon Muenz.
Religious Teacher and Secretary, Pinkas Rappaport.

Institutions :

"Tomchei Dalym" (Support for the Needy)
Chairman, Heinrich Jolles
Vice-Chairman, Wigdor Gruber
"Chevra Lina" (Overnight Accommodation)
Chairman, Chaim Mann

does not exist in the old, famous and learned populous communities like Krakow, Lwow, Lublin, Brody, Tarnopol and others like them, where they would not dare defy us but would lie low like silent dogs, unable to bark".

In Meir Halevi Letteris' book, "Zikaron Ba'sefer", a case of the murder of a Maskil of Mosty by the fanatic Hassidim is described[8]. This deed shook the Ranak and his followers, especially Avraham Goldberg, whose life was possibly also endangered since he was so active among the youth of Mosty[9]. The Ranak advises Goldberg to overcome his persecutors "with the axes of my beliefs". His mentor's encouraging words caused Goldberg to devote himself with all his soul to eliminating the stumbling blocks and overcoming all the obstacles which stood in the way of his "haskala". He meditated and searched in German literature and, with an excess of love, in the works of the Rambam. And if he came across a difficult subject in the course of his studies, he turned to the "lion" of his group, the Ranak, who illuminated the matter for him. Goldberg's poetic talent expressed itself in two satires : "Ma'aseh Tsafon" and "Ma'aseh Rokeach" which were published in 1848. He died in Rawa-Ruska in the year 5610 (1850). The works he left behind were sentenced to be burned by his son — who did not follow in his father's footsteps.

With regard to the murder of the Maskil of Mosty mentioned above, another version of the event is given by fellow-townsman, Avraham Ben-Pazi (Goldberg). Ben-Pazi claims that the murder took place, rather, on the background of a dispute with the investigators for the candle tax, who often caused misery to the Jews in the course of collecting the tax. Such incidents occurred in other towns as well, the investigators going so far as to confiscate Sabbath candlesticks and to inform the authorities about non-payment of the tax.

In these straits, the Jews sometimes decided to take revenge on the investigators. In the above case, an investigator in Mosty was murdered and his body dumped into a pit. The relatives of

He exacts a special payment for every transaction, and he has succeeded in convincing his sympathizers to leave the synagogue and to meet for prayers only in the Beit Midrash, due to his exaggerated religious fanaticism. He married off his son, Shimon, without a government license".

This letter of Herbst's to the authorities created a storm in Mosty and started a wave of vilification and persecution of Maskilim in the town, carried out fanatically and vigorously. The Hassidim threatened to excommunicate Avraham Goldberg, a leading Maskil. and to make him an outcast for reading and distributing Haskalic literature. They fell upon him, burning all the books of the Haskala in his possession.

Rabbi Nachman Krochmal was exceedingly pained at this act. He became angry at his pupil, and wrote to him, "Why did this act frighten you, and why are you so afraid of them that it weakened you to the point that you gave over your good, pure books for burning ?"

Krochmal felt that bis pupil had acted wrongly, for "his unbecoming cowardice made it easier for the fanatics to persecute the young Maskilim. A young 20-year-old like him should be the aggressor, and not let himself be harrassed like a flea. So embittered and rebellious did he become in the village of Mosty, that we could not trust him to serve as one of the sextons in our Beit Midrash".

The Ranak continues, 'It is not true that the Hassidim are numerous and that they rule the nation despotically. Upon my word, not only is their name unknown in the cities of Ashkenaz (Germany), and may God protect the heads of our Jewish communities, but they have also failed to gain the upper hand in our land, except in towns like the famous Mosty and Libitz the elegant where they made some headway and struck deep roots among the village folk who live on the border of Hungary. In the wild lawless Wallachian lands and on the steppes of the Ukraine (they have succeeded) in the new settlements recently established by new refugees and exiles from neighboring lands. This situation

IV

א מסירה אויף חסידים אין מאָסט

(Acta gub. publ. pol. ii b/i 4070/358)

27 I 1824.

Chaim Herbst aus Gross Mosty, Zolkiewer Kreis macht die Anzeige, dass sich ein sicherer Jakob Grünem aus Tomaszow Königreich Pohlen seit einiger Jahren hier im Zolkiewer Kreise eingeschlichen und seit 2 Jahren seinen Aufenthalt in Gross Mosty, habe, wo er als ein Religionsstifter zur Sekte Hassidem gehörig, und sich seinen Anhang sammle durch falsche Vorspielungen in der Andacht die Juden zur Schwärmerei und gesetzwidrigen Handlungen, die das höchste Aerar verkürzen verleite, gegen die Gefällenpächter fluche und selbe in Bann lege, die Errichtung von Sammlungsbüchsen in jüdischen Häusern eingeführt habe, um Geld für die Stadt Jerusalem einzusammeln. Er habe auch von allem Handel für sich eine Accise eingeführt, und seine Anhänger bewogen dass sie die öffentliche Synagoge verlassen, und sich in dem Bethamedrosch zur Religionsschwärmerey begeben. Seinen Sohn Symon habe er mit der Tochter des Dawid Liebermann vorschriftswidrig verehelicht. Nebst diesem Sektirer halte sich auch noch ein anderer jüd. Fremdling Jakob Schächter aus Horoszow in Russland zu Gross Mosty auf, welcher auch die Tochter eines Sokaler Schächters ohne Bewilligung . . .

Eine ähnliche bisher noch nicht erledigte Anzeige machte derselbe Angeber Chaim Herbst unterm 6 7br. 823.

נדפס בנספחים בספרו של פרופ׳ רפאל מאהלר,
„דער קאַמף צווישן השכלה און חסידות אין גאַליציע״, ניו־יורק, 1942, עמוד 212, תעודה 4.
Article in the Appendix of Prof. R. Mahler's book "Der Kamf Tsvishen Haskala un Hassidut in Galitzia", New York, 1942, p. 212, Document 4.

young people of the town. As might have been expected, he met with strong opposition from the Belz Hassidim who were known for their fanaticism and bigotry in matters of religion and the Jewish way of life. The zealous Hassidim didn't shrink from using any means, even slander, when "Yiddishkeit" was in danger, in their opinion. In order to get rid of Avraham Goldberg, together with his influence on the youth of the town, they informed the authorities that he had evaded army service. It seems that the Ranak intervened, however, and had him freed. This is borne out by a letter from the learned S. Bik of Zolkiew to the learned Shimshon Bloch of Kulikow, in which he advised the latter to come to Rabbi Nachman Krochmal who would see to his being freed, just as he had freed Avraham Goldberg.

It is appropriate to note, at this point, that not only the Hassidim used the weapon of slander against their opponents; the other side also resorted to this contemptible means. The truth of the matter is that the weapon of informing on someone to the authorities was used by both sides in a number of Galician towns and cities [7], and arrests were made as a consequence. In Dr. Raphael Mahler's book, **Der Kamf Tzvishen Haskala un Hassidut** (The War between Haskala and Hassidism), page 212, he cites the text of an authentic document of informing on a person in Mosty. It reads as follows:

"Haim Herbst of Mosty reports to the authorities that a Jew by the name of Ya'acov Grunem has been living in the town of Mosty for two years. He came from Tomashow in Poland, and posed as a religious inspector and supervisor **(mashgiah).** He incited the Jewish population to rebel against the orders and laws of the government, an act which caused injury to the treasury of the state. He curses the inspectors (most probably the candle inspectors) and excommunicates them. He puts Meir Ba'al Ha'ness charity collection boxes into the homes of the people and collects money ones, opposed the collection of money for this particular charity). for Jerusalem (according to our sources, the **maskilim,** enlightened ones, opposed the collection of money for this particular charity).

to buy lots, estates and land. Those whose requests were granted were: Hirsh and Paula Gabel; Hirsh Frostig of Mosty-Wielkie; S. and R. Hoffman from Rawa-Ruska; Katz and Schweitzer from Zolkiew; Hayim Goldberg, the community leader **(parness)** of Zolkiew; Walderer, the district community leader of Lubaczow; and Plaster and Greental from Zolkiew.

Hassidim and Maskilim .

At the beginning of the nineteenth century, Belz became the most important Hassidic center of Eastern Galicia with the founding of the **hatzer** (courtyard) of Rabbi Shalom Rokach of righteous and blessed memory. Except for a few individuals who sought **haskala** (enlightenment), Mosty adhered faithfully to the Belz Hassidic movement for as long as Belz continued to exist. A small minority of Mosty's Hassidim strayed from the straight and narrow path of the Belz movement, and joined the **hatzer** of the Hushatiner Hassidim.

It is historical fact that the Haskala (Enlightenment) movement sprang up at about the same time as the Hassidic movement. The cradle of Hassidism, however, was in the Ukraine and from there it branched out and spread to Poland, Galicia and Hungary. The Haskala, on the other hand, was born in Germany and spread slowly throughout Eastern Europe, never becoming a mass movement like its opponent, Hassidism.

At the end of the 18th and beginning of the 19th century, the Haskala reached Galicia and by chance — or perhaps not by chance — our area was one of its focuses. The reason for this, of course, was that in 1798, Rabbi Nachman Krochmal (Ranak) settled in Zolkiew. A native of Brody, Rabbi Krochmal was one of the learned rabbis who laid the ideological foundations of the Haskala in Galicia. His home in Zolkiew was open to all those who came to seek enlightenment from near and far. One of his most famous followers was the learned Avraham Goldberg ", a native of Rawa-Ruska who moved to Zolkiew and from there to Mosty, where he worked to spread the doctrines of the Haskala to the

was paid special fees for various services and for registering births, marriages and deaths. The amount paid for the registration depended on the economic category of the registrant, with rates set on a sliding scale of 5, 7, 15 and 30 kreutzer respectively. The Rabbi also received a fee for issuing certificates to **hazanim,** slaughterers, and so on.

The District Rabbi was exempted from paying the taxes of the community, but if his wife or any of his trustees kept a place of business, they had to pay the regular business taxes. The Rabbi, according to the law, was forbidden to request gifts or any form of payment for arranging marriages and divorces.

The yearly salaries received by the religious judges in the other communities of the district of Zolkiew were as follows: Mosty-Welkie — 148 florins; Belz — 170 florins; Cieszanow — 150 florins; Krystynopol — 176 florins; Kulikow — 160 florins; Niemirow — 104 florins; Oleszyce — 25 florins; Tartakow — 40 florins; Sokal — 170 florins; Uhnow — 129 florins; Warenz — 57 florins.

In 1788, a census was carried out all over Galicia. There are figures only on the total number of Jews in each district, and no breakdown is made by cities in each district. In the district of Zolkiew which contained 16 communities, 3377 Jewish families consisting of 16,157 souls were enumerated. There were 1662 Jewish families who paid taxes according to category A; 124 according to category B; and 65 according to category C. 1516 families were so poor that they were exempted from paying taxes.

In independent Poland, the Jews paid a head tax of 30 kreutzer per person. During the first tax year after the Austrian conquest, in 1774, the head tax was raised to one florin per person, and it had to be paid even on children from the age of one year. The Jews of Galicia paid a total head tax of 41,178 florins that year. In 1776, the head tax was converted into a tolerance tax and an income tax.

After the Jews were empowered to acquire real estate in the year 1860, Jews in the district of Zolkiew applied for permission

family came to 250 gulden. Every group of between 25 — 40 family heads was obliged to pay for the settlement of one family.

Ninety years later, in 1882, only ten of the families settled on the land at the expense of the community were still engaged in agriculture in in all of the district of Zolkiew, and not even one family which had settled at its own expense was still engaged in farming by that time.

In 1785, administrative changes were made in Galicia [4]. The state was divided into 18 districts. The city of Zolkiew was designated as the capital of the tenth district which contained the following towns: Mosty-Wielkie, Kulikow, Magierow, Niemerow, Krystynopol, Sokal, Tartakow, Warenz, Belz, Uhnow, Oleszyce, Lubaczow, Cieszanow, and Lidski.

According to the "Jewish Regulations" of 1789, each district was to be headed by the regional rabbi. In the other locations, the religious judges or the **hazanim** served as heads of the communities. The District Rabbis and the community heads were chosen for three-year terms of office, but whereas the community heads were elected only by the Jewish property owners, the rabbis were elected by all the Jews in the district. The first Chief Rabbi of the district of Zolkiew was Rabbi Zvi Meislisch.

The District Rabbi was responsible for looking after the religious needs of the community, for keeping the birth lists, for registering marriages and deaths in the German language, for supervising the functioning of those whose work was connected with Jewish law such as kosher slaughterers, **hazanim** (singers of prayers in the synagogue), sextons and religious teachers. He was also empowered to carry out excommunications, though only by order of the authorities, and to administer oaths in the synagogue with regard to testimony on political matters.

The yearly salary of the District Rabbi amounted to 400 florins, with a bonus of 150 gulden. He was assisted by a religious judge whose yearly salary was 208 florins, in addition to special payment for giving sermons. Besides his regular salary, the Rabbi

prohibition on their keeping of taverns. In order to attract them to agriculture, the tolerance tax of the Jewish farmers was reduced by 50%, and later the emperor cancelled the tolerance tax entirely.

In 1785, when thousands of Jewish families were left without any source of income in the wake of the new Jewish rulings, the emperor took a special step to settle them in agriculture. He worked out a plan to establish 1400 Jewish families throughout Galicia on the land. The Jewish communities in the district of Zolkiew were obligated to assign 75 families as their quota for the settlement project.

By 1792, Mosty, Zolkiew and the other communities in the district had managed to fulfil the quota set for them. In a special report sent by the Governor of Galicia to Vienna, he states that the Jews of the district would carry out their obligation to supply the number of settlers required of them in the framework of the plan. In July 1792, an order was given to the Governor to express his esteem to the authorities of the Zolkiew district for their success in carrying out their orders in the matter of Jewish resettlement.

In the district of Zolkiew, 75 Jewish families were settled on 63 tracts. They included 113 men and 113 women, plus 62 boys and 75 girls under the age of 18. The settlers received 75 houses, 75 cow barns and granaries, and 75 sets of tools for agricultural work. They were also supplied with 144 horses, 162 bulls and 248 cows.

When the arrangements were completed, the satisfied Count Furstenbusch announced to the Viennese Government Council that the district of Zolkiew had been exceptional in mobilizing Jewish settlers to the project. These settlers were divided according to location as follows: Zolkiew — 11 families; Kulikow — 5; Magierow — 4; Rawa-Ruska — 8; Niemirow — 3; Mosty-Wielkie — 2; Krystynopol — 5; Sokal — 8; Tartakow — 4; Warenz — 4; Belz — 4; Uhnow — 3; Oleszyce — 5; Lubaczow — 3; Cieszanow — 3; Lidski — 3.

The expenses of the settlement scheme were charged to the communities involved. It was estimated that the settlement of each

of the tax rates. The list of rights includes the following statement: "Should Jews choose to live in this city, thay are entitled to benefit from all the laws and rights, and from the freedom granted to the Jews of Belz". In 1576, King Stephan Batory confirmed all the privileges granted to the Jews by King Zygmunt August, and in 1578 he renewed their license to sell drinks — beer and mead — as well as their right to engage in trade and in handicrafts. Five years later, in 1583, he granted them additional rights, and fifty years later, in 1633, King Wladyslaw IV gave legal force to the privileges that King Stephan Batory had granted to the Jews of Mosty. These privileges included: the right to own land and buildings and the right to buy, sell and maintain synagogues and cemeteries **(Usum Synagogae et loci sepulturae)** in accordance with the laws and rights granted to Jews by earlier kings.

Statistics of the year 1628 reveal that the Christian inhabitants of the town paid taxes amounting to 193 gulden, 9 grush and 9 den, while the Jewish house owners paid 10 gulden and Jewish tenants paid 9 gulden. There were, in that year, two Jewish tax-payers in Mosty, one of them a house owner, and the other a tenant. In 1600, there were army barracks and a beer factory in Mosty.

In the 17th century, the town possessed weaving mills, and at the beginning of the 19th century, turpentine, asphalt, coal and other mineral derivatives were manufactured in Mosty.

The Jewish Community of Mosty under the Rule of the Austrian Empire[3]:

In 1772, the year in which huge sections of Poland were taken over by Russia, Prussia and Austria, Galicia became part of the Austrian Empire Emperor Joseph II made changes and set limitations to the rights the Jews had enjoyed under the kings of Poland. One of the basic changes he made was the transfer of some of the Jews of Galicia to agricultural work. In this way, the "enlightened" emperor hoped to indemnify the Jews for the loss of their livelihood, which they suffered as a consequence of his

AVRAHAM ACKNER
Tel Aviv

HISTORY OF THE JEWISH COMMUNITY OF MOSTY-WIELKIE
From Its Early Beginnings to Its Destruction

The Distant Past :

The town of Mosty-Wielkie [1] lies in the district of Zolkiew. The Rata River passes through it, and is a tributary of the Bug River which flows into the Wisła.

Mosty is located in a low-lying area whose heavy soil is rich in peat. It is surrounded by forests, rivers and sand dunes.

The Rata River crosses the town in two places, and long wooden bridges connect the two sections. It is from this feature that Mosty-Wielkie derives its name, which means "Big Bridges" in Polish.

Mosty-Wielkie was founded as a village in 1472. When the Tatars invaded Poland, the village was completely destroyed. It was built anew after its liberation from the Tatars, and from then on it began to grow and develop so rapidly, that in a relatively short time, in the year 1549, King Zygmunt August raised it to the rank of a city, naming it Augustow [2] after himself. He granted it "Magdeburg Rights", which included, among other things, a lowering

by the waters of Babylon and later on in the other lands of dispersion, wrote books on Eretz Israel. Everything they wrote was connected with this land, where their roots were. They wrote of the land with love and longing. Since the holocaust, Jews in Eretz Israel are writing hundreds of books, and again with love and longing. This constant continuity of the present with the past, this faith in the magic power of words to bring the dead back to life — perhaps this is the secret of the strength of the Jews — the eternal people".

We give thanks to all those who contributed spiritually and materially in the publication of this book. We are grateful, in particular, to Dr. Avraham Homet, who gave generously of his time to furnish us with valuable historic material on our town, and who also contributed greatly to the preparation of the book with his advice and guidance.

The Memorial Book of the Jews of Greater Mosty is a collective effort on the part of those who remain of our defunct community. Most of the articles were written by people who are not professional writers. There are repetitions, inaccuracies, even contradictions — faults impossible to prevent in such a book.

We have done our best, but unfortunately we had neither the time nor the means to broaden the scope of the collection and to enhance it. Of our splendid community, only islands of ruins are left. Even the cemetery was destroyed down to its foundations. The burial places of those murdered in the holocaust are completely unknown.

There is a living monument to our dear ones, who perished in dignity in the catastrophe which struck the House of Israel. This monument is our own nation, which will remain a secure refuge for our people forever.

schools, all of which served to keep the Jews independent of the regimes under which they lived.

At a time when the gentiles around them did not even know the meaning of the words "mutual aid", every Jewish community had established voluntary charitable institutions to visit and aid the ill **(Bikur Holim),** to give a free night's lodging to the homeless **(Linat Ha'Tzedek),** to aid poor brides **(Hachnasat-Kalah),** to supply food to the poor on holidays **(M'ot Hitin),** to give charity secretly **(Matan B'Seter)** and many other things from which every needy person would benefit. All these served to carry out the avowed rule of the Torah: "And if your brother becomes poor, and cannot maintain himself with you, you shall maintain him; ... he shall live with you..." (Leviticus 25:35).

With the kind permission of the author, Aharon Megged, we should like to quote excerpts from his article "Kadish for the Communities of the Galut", on the subject of memorial books:

"Several days ago, in Saul Bellow's lecture at the PEN Congress in Jerusalem, he remarked that in this generation, in which such multitudes are killed that they are counted in round numbers, one of the functions of literature is 'redemption of the individual victim', to grant him life again, to remove him from numerical anonymity, and to return to him the full meaning and happiness of his life.

"In another form, this function is also performed by these memorial books. They redeem communities, and they redeem the individuals in them. I think of this wonderful phenomenon, so unique that I believe no other people has repeated it: A handful of the remnants of a small community gets together, chooses a committee, collects testimonies, and puts them together 'bone to its bone', in order to cover the sinews and flesh with skin. With boundless devotion, with love, they publish a large, ornate book, designated only for themselves and for the archives — a project of letters and words, each one steeped with much love and many longings, to say nothing of tears.

"After the destruction of the Temple, the Jews sitting

final chapter — the holocaust and the destruction — because so very few of the community survived, coals pulled from the fire at the last moment. To our deep regret, these few did not comply, as we had hoped they would, with our many requests for personal testimony, so that we could have a faithful record for future generations of what the cursed cohorts of Hitler had done to the Jews of Mosty-Wielkie in the enlightened twentieth century, before the eyes of the whole world.

The sudden death in the United States of our fellow townsman and dear friend, the writer and journalist, Moshe Starkman (Hazkoni), deprived the book of valuable material. He had been preparing to write an exhaustive article on his life in Mosty-Wielkie, entitled "Mosty — My Enchanted Town". He did not live to put his thoughts on paper, and the memorial book is poorer for the loss.

Our town was the very embodiment of full and lively Jewish town life, and we have spared no effort to make the book faithfully reflect the rich, varied activities of our community. It is our fervent hope that our children and children's children will concern themselves with it, and that they will take pride and interest in their fathers and grandfathers who, despite the difficult conditions and the distress of galut life, succeeded in creating a way of life so well organized that it could have served as an example for many an independent nation.

Purely as a voluntary endeavor, and despite the efforts of the ruling powers to put obstacles in their way, our forefathers managed to set up a sort of nation within a nation, based on their own free choice and readiness to live according to Jewiss Oral Law ((**Halacha)** and its rulings. A Jew who lived his life within the limits of the laws and customs of his own people had practically nothing to do with the laws of the gentiles; every dispute was settled by the Jewish religious courts **(Batei-Ha'din).**To further their children's education, our forefathers established elementary one-room schools **(Heders),** religious intermediate schools **(Talmud Torahs)** religious colleges **(Yeshivas),** and in the later periods, modern Hebrew and Yiddish

INTRODUCTION

With deepest reverence, we present this Memorial Book of Mosty-Wielkie to the remnants of our town in Eretz Israel and the Diaspora. It is intended, as well, for the future historian who will one day chronicle the last tragic chapter of the history of the Jews of Poland, in their hopeless struggle and their death convulsions during the most dreadful period of the long Eastern European Jewish galut. Our town, Mosty-Wielkie, was an organic and integral part of this episode.

In the course of four years, we have collected and edited material for the memorial book. At the annual memorial meetings for the martyrs of our town, the question is always asked: When will we raise the true monument, not of stone, but in the form of a book of remembrances of our parents, our brothers and our sisters who were burned at the stake? We asked ourselves: Won't we, the last generation of Mosty, be able to do what the Jewish survivors of other communities, large and small, have done?

The aim we had set for ourselves was difficult, even frightening. The first and hardest problem was tracking down the material for the book. We contacted all the former inhabitants of our town in Israel and abroad ; we searched the archives of universities and of various libraries ; we collected every document, every official paper connected with our community. Little by little, we attached one item to another, connecting and piecing together the bits and pieces of information until, after a tremendous effort and a huge amount of research, we succeeded in building up this memorial to the lives cut short — a monument to the sanctified community of Greater Mosty.

We well know that despite all our efforts, we have not succeeded in recreating a full picture of the life of our town at its peak. There is a paucity of information, as well, on the town's

A TOWN,
A TOWN.
HOW CAN ONE MOURN A TOWN
WIPED OUT ALTOGETHER,
WHOSE DWELLERS ARE DEAD AND
WHOSE DEAD LIVE IN OUR HEARTS ?

ABBA KOVNER

Translated from the Hebrew poem Which appears in Abba Kovners book, "My Little Sister".
The poem appears here with the kind permission of the poet.

MOSTY-WIELKIE

A MONUMENT ON THE RUINS
OF AN ANNIHILATED JEWISH
COMMUNITY

...Write this as a memorial in a book...

(Exodus XVII: 14)

כתוב זאת זכרון בספר

(שמות י״ז, י״ד)

"Oh that my head were waters and mine eyes a fountain of tears, that I might weep day and night for the slain of the daughter of my people!'"

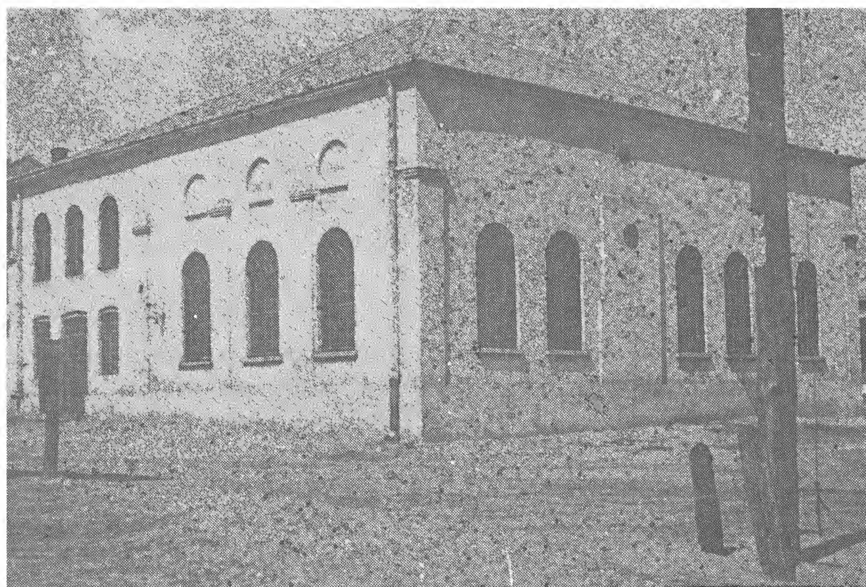
(Jeremiah IX : I)

מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה,
ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי :

(ירמיהו ח׳ 23)

MOSTY-WIELKIE MEMORIAL BOOK

THE LIFE AND DESTRUCTION OF A JEWISH COMMUNITY

The Beit Midrash in Mosty-Wielkie

Published by the Mosty-Wielkie Societies in Israel and the U. S. A.
Israel 5736 — 1975

Printed in Israel
1975

MEMORIAL BOOK
OF
MOSTY-WIELKIE

pt. 1

* PXW
(Velikiye Mosty)
82-2367